

არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების
ინსტიტუტი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

**Arnold Chikobava Institute of Linguistics
Tbilisi Ivane Javakhishvili State University**

**Институт языкознания имени Арнольда Чикобава
Тбилисский государственный университет имени
Иванэ Джавахишвили**

Arn. Chikobava

**Works
IV**

А. С. Чикобава

**Труды
IV**

Tbilisi 2008 Тбилиси

არნოლდ ჩიქობავა

შრეშეები

IV

თბილისი
2008

ს ა რ ე დ ა ქ ც ი ო ს ა ბ ჯ ო

ი. აბდულაევი (მაჰაჩყალა), **ნ. ანდულაძე** (თბილისი), **ა. არაბული** (თავმჯდომარე, თბილისი), **შ. აფრიდონიძე** (თბილისი), **ნ. ბაბუნაშვილი** (თბილისი), **გ. ბედოშვილი** (თბილისი), **ბ. ბერსიროვი** (მაიკოპი), **ი. ბრაუნი** (პოლონეთი), **ჰ. გამნათოვი** (მაჰაჩყალა), **თ. გამყრელიძე** (თბილისი), **გ. გოგოლაშვილი** (თბილისი), **ტ. გურიევი** (ვლადიკავკაზი), **კ. ვამლინგი** (შვედეთი), **ნ. თაოვი** (ნალჩიკი), **ა. თიშაევი** (გროზნო), **მ. კუმანოვი** (მოსკოვი), **ნ. მაქავარიანი** (თბილისი), **ფ. ოზდოევა** (ნაზრანი), **ე. ოსიძე** (თბილისი), **ს. პაზოვი** (კარაჩაევსკი), **თ. უთურგაიძე** (თბილისი), **ბ. უტიე** (საფრანგეთი), **კ. ჰ. შმიდტი** (გერმანია), **ი. ჩანტლაძე** (თბილისი), **ა. ჭინჭარაული** (თბილისი), **ლ. ჭკადუა** (სოხუმი), **ზ. ჭუმბურიძე** (თბილისი), **რ. ჯანაშია** (თბილისი), **ა. ჰარისი** (აშშ)

ს ა რ ე დ ა ქ ც ი ო კ ო ლ ე გ ი ა

ც. ბარამიძე, **ლ. ეზუგბაია**, **გ. კვარაცხელია**, **მ. სუნიშვილი**, **მ. ქურდიანი**,
ვ. შენგელია (მთავარი რედაქტორი), **მ. ჩუხუა**

ტომის რედაქტორი **ვ. შენგელია**

Editorial Council

I. Abdulaev (Makhachkala), **N. Andguladze** (Tbilisi), **Sh. Apridonidze** (Tbilisi), **A. Arabuli** (Chairman, Tbilisi), **N. Babunashvili** (Tbilisi), **G. Bedoshvili** (Tbilisi), **B. Bersirov** (Maikop), **I. Brown** (Poland), **I. Chantladze** (Tbilisi), **H. Gamzatov** (Makhachkala), **Th. Gamkrelidze** (Tbilisi), **G. Gogolashvili** (Tbilisi), **T. Guriev** (Vladikavkaz), **A. Harris** (USA), **R. Janashia** (Tbilisi), **M. Kumakhov** (Moscow), **N. Matchavariani** (Tbilisi), **E. Osidze** (Tbilisi), **F. Ozdoeva** (Nazran), **B. Outtier** (France), **S. Pazov** (Karachaevsk), **K. H. Schmidt** (Germany), **Kh. Taov** (Nalchik), **A. Tchintcharauli** (Tbilisi), **L. Tchkadua** (Sokhumi), **Z. Tchumburidze** (Tbilisi), **A. Timaev** (Grozny), **T. Uturgaidze** (Tbilisi), **K. Vamling** (Sweden)

Editorial Board

Ts. Baramidze, **M. Chukhua**, **L. Ezugbaia**, **M. Kurdiani**, **G. Kvaratskhelia**,
V. Shengelia (Editor-in-chief), **M. Sukhishvili**

Editor of the volume **V. Shengelia**

© არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი

ISBN (მრავალტომეული)

ISBN (ტომი IV)

**ჭანურ-მეგრულ-ქართული
შედარებითი ლექსიკონი**

**ЧАНСКО-МЕГРЕЛЬСКО-ГРУЗИНСКИЙ
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ СЛОВАРЬ**

**Dictionnaire Comparé
Tchane-Mégrélien-Géorgien**

ს ა რ ჩ ე ვ ი

	წინასიტყვაობა (ქართ.)	11
	„ (რუს.)	16
	შემოკლებათა განმარტება	20
	შესავალი	21
I.	ნათესაური ურთიერთობის აღმნიშვნელი სახელები	33
II.	ადამიანის სხეულის ნაწილთა სახელები	60
III.	ცხოველების, ფრინველების, ქვეწარმავალთა და სხვ. სახელები	91
IV.	მცენარეულობა (ხეები... ყანა... ბოსტანი...)	131
V.	შენობები... სამუშაო იარაღები... ჭურჭლეულობა... საჭმელები... ტანისამოსი	159
VI.	წყალი... ზღვა... მიწა... ქვა... თოვლი... წვიმა	188
VII.	დღე... ღამე... ცა... მნათობები... დღეების სახელები	198
VIII.	რიცხვის სახელები	216
IX.	ნაცვალსახელები და წარმოების მიხედვით მათთან დაკავშირებული სიტყვები	225
X.	ატრიბუტივები (ზედსათავი სახელები)	231
XI.	ზმნები	249
	დასკვნითი დებულებები (ქართულად)	423
	„ „ (რუსულად)	427
	„ „ (ფრანგულად)	431
	პირთა საძიებელი	435
	სიტყვათა, ფუძეთა და ძირთა საძიებელი	437

О Г Л А В Л Е Н И Е

	Предисловие (на груз. яз.)	11
	„ (на русск. яз.)	16
	Сокращения (наиболее часто встречающиеся)	20
	Введение	21
I.	Номенклатура родственных отношений (отец.. мать.. брат..).....	33
II.	Номенклатура соматическая (голова... рука... сердце...)	60
III.	Названия животных, птиц, насекомых	91
IV.	Названия растений	131
V.	Названия построек, орудий труда, домашней утвари, кушаний, одежды	159
VI.	Вода... земля... камень... дождь... снег	188
VII.	День... ночь... названия дней недели	198
VIII.	Имена числительные	216
IX.	Местоимения и генетически с ними связанные слова	225
X.	Имена прилагательные	231
XI.	Глаголы	249
XII.	Общие выводы (на груз. яз.)	423
	„ „ (на русск. яз.)	427
	„ „ (на франц. яз.)	431
	Указатель имен	435
	Указатель слов, основ, корней	437

SOMMAIRE

	Préface (en géorgien)	11
	„ (en russe)	16
	Abréviations le plus fréquents	20
	Introduction	21
I.	Nomenclature de liens de parenté (père... mère... frère...)	33
II.	Nomenclature somatique (tête... main... coeur...)	60
III.	Noms d'oiseaux, d'insectes	91
IV.	Noms de plantes	131
V.	Noms de constructions, d'ustils, d'ustensiles, d'aliments, de vêtements	159
VI.	Eau... terre... pluie... neige	188
VII.	Jour... nuit... jours de la semaine	198
VIII.	Noms de nombre	216
IX.	Pronoms et mots qui s'y rattachent génétiquement	225
X.	Adjectifs	231
XI.	Verbs	249
XII.	Résumé en géorgien	423
	„ en russe	427
	„ en français	431
	Table des noms	435
	Table des mots, des thèmes, des radicaux	437

სატრანსკრიფციო ნიშნები
 ТРАНСКРИПЦИОННЫЕ ЗНАКИ
 ქართული ანბანის რიგში
 (В ПОРЯДКЕ ГРУЗИН. АЛФАВ.)

ა	ბ	გ	დ	ე	ვ	ზ	თ	ი	კ	ლ	
a	b	g	d	e	v	z	ē(η)*	t	i	k	l
მ	ნ	ძ	ო	პ	ჟ	რ	ს	ტ	ყ	უ	ფ
m	n	j	o	p	ž	r	s	ṭ	y*	u	p
ქ	ღ	ყ	შ	ჩ	ც	ძ	წ	ჭ	ხ	ღ	ჭ
k	γ	q	š	č	c	z	ç	ç	x	q	č
			ჰ	ჳ	ჴ	ფ	ღ	ც			
			h	ω	w	f	o	'			

---

* ძველი ქართულის ტექსტების ტრანსკრიფციისათვის.
 * Для транскрибирования древ.-грузин. текстов.

წინასიტყვაობა

1. „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“ მჭიდროდ უკავშირდება ავტორისავე ნარკვევს „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“ ტექსტებითურთ (ტფილისი, 1936, ენიმკის გამოცემა). ამ უკანასკნელში მოცემულია სისტემატური მიმოხილვა ჭანურის ფონეტიკური შედგენილობისა (და პროცესებისა), მორფოლოგიური სტრუქტურისა და ძირითადი სინტაქსური ფაქტებისა მეგრულისა და ქართულის სათანადო მოვლენებთან შეპირისპირებით, ნაჩვენებია, რაა საერთო მათ შორის და რა განასხვავებს მათ.

იმავე მიზნით წინამდებარე ნარკვევი განიხილავს ჭანურის ლექსიკას მეგრულისა და ქართულის ლექსიკასთან შედარებით.

შედარებითი ლექსიკონის ობიექტს მართოდენ დ ი ფ ე რ ე ნ ც ი რ ე ბ უ ლ ი მასალა წარმოადგენს (იხ. „შესავალი“, გვ. 3);

კაც-ი — კოჩ-ი... ძმ-ა — ჯუმ-ა (ჭან.), ჯიმ-ა (მეგრ.)... ბელელ-ი — ბალ-უ...

ჩვენ კი შეტანილი გვაქვს ს ა ე რ თ ო ლ ე ქ ს ი კ უ რ ი მ ო ნ ა ც ე მ ი ც: ისეთი ფუძეები და ძირები, რომლებიც მეორდება ჭანურში, მეგრულში, ქართულში და არ არის უცხო ენობრივი სამყაროდან შეთვისებული¹; ასეთია, მაგალითად, **ცხენ**-ი (გვხვდება ქართულშიც, მეგრულშიც, ჭანურშიც; იხ. გვ. 94); **დიკა** (გვაქვს ჭანურში და ქართულში; იხ. გვ. 151); **ქურუმ**-ი ჭანურში და **ჭურუმა** ქართულში (იხ. გვ. 152).

ამგვარ სიტყვათაგან ზოგი ძველის ძველი საერთო კუთვნილებაა,

---

¹ ადვილი სრულებითაც არ არის ნასესხებ სიტყვათა გამოყოფა, მეტადრე, თუ სიტყვა ძველად არის შეთვისებული. ასეთი სიტყვები იმდენად შეეგუებიან ხოლმე ახალ ენობრივ გარემოს, ისე იცვლიან ხშირად ფერს, რომ ისტორიული ძიების გარეშე მათი სადაურობის გარკვევა შეუძლებელია. ლათ. „სკალა“ — „კიბე“ ჭანურში **მ**-სქალა || **ფ**-სკლა-ს სახით გვაქვს, გურულში კი მას **პწკალა**-ს სახე მიუღია, მართალ ქართულ სიტყვად გამოიყურება: — პ წ კ!..

ზოგჯერ ნასესხებმა სიტყვამაც შეიძლება მოგვცეს მონათესავე ენებში კანონზომიერი შესატყვისობა (თუ კი დიფერენციაციამდის იყო ნასესხები); ასეთი „უცხოელის“ გამოცნობა თითქმის შეუძლებელი ხდება; მაგრამ ეს არ არის დიდი უბედურება: შედარება თ ვ ი თ მ ი ზ ა ნ ი კ ი არ არის, არამედ ე ნ ი ს ი ს ტ ო რ ი ი ს გ ა ს ა რ კ ვ ე ვ ი დ ა მ ხ მ ა რ ე ს ა შ უ ა ლ ე ბ ა. ამ ფუნქციას კი ასეთი ნასესხები მასალა ისევე შეასრულებს, როგორც საკუთარი სიტყვა.

ზოგიც ერთ-ერთი შესადარებელი ერთეულიდანაა შესული სხვებში. მაგრამ ორსავე შემთხვევაში ამგვარ მასალას უღაო მნიშვნელობა აქვს ჭანურისა, მეგრულისა და ქართულის **ისტორიული ურთიერთობის** გასათვალისწინებლად; ამგვარი მასალის უყურადღებოდ დატოვება უხერხული იქნებოდა. მისი შეტანით კი შედარებითი ლექსიკონის ფარგლებიდან გავდივართ, ლექსიკონში ისტორიული ლექსიკონის ფაქტებიც შემოდის.

2. შედარება გულისხმობს შესადარებელ ერთეულებს. ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი უნდა ემყარებოდეს ჭანურისა და მეგრულის სრულ დოკუმენტირებულ ლექსიკონებს, ქართულ დიალექტურ ლექსიკონებს და სალიტერატურო ქართულის ისტორიულ ლექსიკონს.

ამგვარი ლექსიკონები არ გავაჩნია (ორიოდე დიალექტური ლექსიკონი ხარვეზს ვერ ავსებს). ასეთ პირობებში შედარების პროცესი რთულდება და შედარების შედეგსაც შეუძლებელია მთელი რიგი ნაკლი არ ახლდეს.

ჭანური დოკუმენტირებული ლექსიკონის უპოვარობის გამო საჭირო აღმოჩნდა ჭანური სიტყვების მნიშვნელობა გაგვემარტა კონტექსტებში — გამოცემული ტექსტების მიხედვით: I აღნიშნავს (ავტორის) „ჭანურ ტექსტებს. I. ხოფურ კილოკავს“ — ტფილ. 1929; II — „ჭანურის გრამატიკულ ანალიზს“ დართულ ტექსტებს: ვიწურ-არქაბული კილოკავისა — 243-322 გვ.; ათინური კილოკავისა — გვ. 323-369; (გვ. 372-381 უჭირავს ხოფურ ტექსტებს, ლექსებს).

მეგრული სიტყვები ან ამოღებულია განსვენ. პროფ. ი. ყიფშიძის გამოკვლევიდან („მეგრული ენის გრამატიკა“ ქრესტომათიითა და ლექსიკონით, 1914; რუს.) და ასეთ შემთხვევაში არის სათანადო მითითება, ხოლო თუ მითითება არ არის, მაგალითი ჩვენი მოყვანილია.

ჭანური სიტყვების დიალექტური ვარიანტები ვცდილობდით სრულად აღგვენუსხა, მეგრული სიტყვების ვარიანტებიდან კი ხშირად უპირატესობას ვანიჭებდით იმას, რომელიც უფრო საინტერესო იყო სიტყვის ისტორიის თვალსაზრისით, იმისდა მიუხედავად, ზუგდიდურ-სამურზაყანულ კილოკავში დასტურდებოდა ეს ვარიანტი თუ სენაკურში.

ცალკე შემთხვევაში, როცა ჭანური სიტყვა (ანდა მისი რომელიმე ვარიანტი) ტექსტებში არ გვხვდება, და აკად. ნ. მარის „ჭანური ენის გრამატიკის“ ანდა პროფ. ი. ყიფშიძის „დამატებითი ცნობების“ მიხედვითაა მოყვანილი, სიტყვას უზის ინიციალები **M** (მარი), **K** (ყიფშიძე). სვანურ სიტყვათა მეტი წილი ი. ნიჭარაძის „რუსულ-სვანური ლექსიკონიდან“ (ტფილ. 1910) გვაქვს ამოღებული.

ჭანური სიტყვის მნიშვნელობა ჯერ სხვადასხვა გამოთქმებში გვაქვს დამოწმებული, მერე მეგრული და ქართული შესატყვისებია მოცემული (წინადადებებში ანდა განმხილვებით); ამის შემდეგ წარმოდგენილია შესადარებელი ერთეულების ბგერითი მხარისა და მნიშვნელობის ანალიზი (არის თუ არა დაცული ბგერათშესატყვისობა, თუ გადახრაა, რატომ; დაცულია თუ არა წინანდელი მნიშვნელობა; თუ ცვლილებებია მომხდარი, — რავგარი...).

3. შესადარებლად გამოყენებულია ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც შესადარებელი მასალა სამი წევრიდან მხოლოდ ორს გააჩნია: ჭანურსა და ქართულს ანდა ჭანურსა და მეგრულს, მესამეში კი „არა ჩანს“... „არა ჩანს“ არ ნიშნავს „არ არის“, „ობიექტურად არ მოიპოება“. სრული საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ბევრი რამ, რაც ახლა ჭანურში ან მეგრულში გვაქვს, მაგრამ ქართულში არა ჩანს, მასში დადასტურდება ქართული დიალექტების ლექსიკური საგანძურის შესწავლისა და სალიტერატურო ქართულის ისტორიული ლექსიკონის დამუშავების შედეგად¹. ამას გვაფიქრებინებს ის მარტივი გარემოება, რომ, რაც უფრო ახლოს ვეცნობით ქართულის, მეგრულისა და ჭანურის ისტორიულ ურთიერთობას, მით უფრო მეტი სიახლოვე მყდარდება მათ შორის მორფოლოგიაში, სინტაქსში, ლექსიკაშიც და ფონეტიკაშიც.

ერთი მაგალითი: ახალ ქართულში იხმარება „ხილის **კრეფ**-ა“; მეგრულში და ჭანურში **წილ**-უა || ო-**წილ**-უ. სულ სხვადასხვა ძირია; სად **კრეფ**- და სად **წილ**-? ეს უკანასკნელი ამჟამად ქართულში არა ჩანს. ნიშნავს თუ არა ეს, რომ **წილ**- მეგრულისა და ჭანურის კუთვნილებალა? არა: XVIII საუკუნეში ეს **წილ**- ქართულშიც ცნობილი ყოფილა; საბა ამბობს: „**მოწილვა** — ხილთ მოკრეფა“...

ამიტომ, რომ თითქმის ყველგან, სადაც ქართული შესაბამისი წევრი გვაკლდა, ვრჩებოდით გამოთქმას: „ქართულში არა ჩანს“.

4. შედარებისათვის აუცილებელი ფონეტიკური შესატყვისობანი ქართულისა და ზანურისა ჯერ კიდევ პროფ. ალ. ცაგარელმა გაარკვია, შემდეგ აკად. ნ. მარმა დაახუსტა (იხ. „შესავალი“, გვ. 29-32).

წინამდებარე ნაშრომში შედარებისას ეს შესატყვისობაა ამოსავალი, ოღონდ:

a) წამოყენებული და გამოყენებული გვაქვს დებულება, რომ ძირის კანონზომიერი შესატყვისობა არ ნიშნავს აფიქსების შესატყვისობასაც (იხ.

¹ თუ ჭანურსა და მეგრულში სხვა ენებიდან შეთვისებული მასალაა, მას რა თქმა უნდა, ქართულში შესატყვისი არ აღმოაჩნდება.

„შესავალი“, გვ. 23-25; „დასკვნითი დებულ.“ § 3);

b) ძირეულად მიჩნეულ მასალაში მრავალ შემთხვევაში გამოყოფილია სუფიქსი, ფუძის დეტერმინანტი;

c) თავსართებში საგანგებო ყურადღება ექცევა ნივთის კატეგორიის მაჩვენებელ ფორმანტებს (იხ. „დასკვნითი დებულ.“ 6);

d) ზანური (ჭანურ-მეგრული) მიჩნეულია ქართულის¹ დიფერენციაციის შედეგად (და არა დიფუზური ბგერების მქონე რაღაც x-მეტყველების დიფერენციაციის შედეგად); ამ ქართულს ჩამოყალიბებული სახით უკვე გააჩნდა ყველა ის ფონემა, რაც მასში დღეს მოგვეპოება (**რ**, **ჰ** და **ს**-ს გარდა).

დიფერენციაცია სამი ხმოვნისა, წინაენისმიერ აფრიკატებისა და სპირანტების ცვლაში გამოიხატა (იხ. „შესავალი“, გვ. 25-27).

ამ დებულებათა საფუძველზე ჭანური ლექსიკის შედარებითი ანალიზი ჩატარებულია დამოუკიდებელივ (იმ შემთხვევათა გამოკლებით, სადაც პირდაპირაა ნაჩვენები მკვლევართა შრომები).

ჭანურის ძირითადი ლექსიკური ფონდი გაანალიზებულია; სისრულეზე ლაპარაკი, რა თქმა უნდა, უადგილო იქნებოდა. ეს მომავლის საქმეა.

5. სახელები დალაგებულია **ფუძეების** მიხედვით ბუნებრივ სემასიოლოგიურ ჯგუფებად (იხ. „სარჩევი“). ამას გარკვეული უპირატესობა აქვს, მაგრამ დაბრკოლებაც ახლავს: გაჭირდა ადგილის მიჩენა ზოგი სახელისათვის (მაგ. „გულა“... „შეშა“... „ცეცხლი“ და მაგვარ. პირობითაა მოქცეული სათანადო ჯგუფებში).

ზმნა ანბანთ რიგზე გავაწყვეთ **ძირების** მიხედვით; სემასიოლოგიურ ჯგუფებად დაყოფა შეუძლებელი იყო; **ფუძე** კიდევ ზმნას ეცვლება დროთა, ქცევათა, გვართა მიხედვით: ერთ ზმნას ათეული ფუძე აღმოაჩნდება (მეტადრე, თუ პრევერბებსაც ანგარიშს გავუწევთ). სამაგიეროდ, ძირის თარგმნა ჭირს: ერთი და იგივე ძირი სხვადასხვა ფუძეში თვალსაჩინოდ იცვლის მნიშვნელობას.

ამიტომ, რომ ზმნა ხშირად თარგმნილია რამდენიმე სიტყვით (და ეს მაინც არ ამოსწურავს ზმნის ყველა ფუძის მნიშვნელობას).

ზმნის ძირთან მეტწილად კონკრეტული ფორმაცაა ნაჩვენები; ესაა აორისტი (ყველგან, სადაც დრო არაა ნაჩვენები); ზოგჯერ საილუსტრაციოდ აწმყო გამოყენებული (ამ შემთხვევაში „აწმყო“ ყველგან მიწერილია).

¹ ზუსტად რომ ვთქვათ: იმ ენის, რომლის გაგრძელებასაც ისტორიულად ცნობილი ქართული წარმოადგენს.

სახელების დაჯგუფება სემასიოლოგიური ნიშნის მიხედვით ადვილებს ცალკე დარგების ლექსიკის გათვალისწინებას, მაგრამ სიტყვის დაძებნა ჭირს.

ბოლოს დართული „საძიებელი სიტყვებისა, ფუძეებისა და ძირებისა“ ამ უხერხულობას ნაწილობრივ მაინც აბათილებს.

საძიებელში შეტანილია ის სიტყვა-ფუძე-ძირები, რომლებიც შედარებისათვის გვაქვს გამოყენებული.

20. VI. 1938.

არნ. ჩიქობავა

ПРЕДИСЛОВИЕ

1. «Чанско-мегрельско-грузинский сравнительный словарь» непосредственно примыкает к работе автора «Грамматический анализ чанского диалекта» (изд. ИЯИМК, Тбилиси, 1936 г.). В этой последней нами дан систематический обзор фонетического состава (и фонет. процессов), морфологической структуры и основных синтаксических фактов чанского диалекта в сопоставлении с соответствующими явлениями мегрельского диалекта и грузинского языка, сделана попытка выяснить, что общего между ними, в чем они расходятся и каковы исторические пути их развития.

Предлежащий словарь ставит задачей в тех же целях дать обзор чанской лексики сравнительно с мегрельской и грузинской лексикой.

Объектом сравнительного словаря являются лишь основы и корни, представляющие результаты закономерной дифференциации общего материала (см. «Введение», стр. 23, § 5): груз. კაც-ი *қас-і* «человек» — чан., мегр. კობი-ი *қоџ-і*; груз. ძმა-ა *зm-а* — чан. ჯუმ-ა *žum-а*, мегр. ჯიმ-ა *žim-а*; груз. ბელ-ელ-ი *be-γel-і* — чан., мегр. ბაღ-უ *baγ-u* «амбар».

В словарь же мы включили и такие основы и корни, которые являются общим достоянием сравниваемых лингвистических единиц, не будучи заимствованы¹ из других языковых групп или семейств (напр. слово ცხენი-ი *схен-і* «лошадь» встречается и в чанском, и в мегрельском и в грузинском; см. стр. 94; დიკა *dika* вид пшеницы — представлено и в чанском и в грузинском; см. стр. 151; ქურუმ-ი *kurum-і* — род проса — налично и в грузинском яз. с некоторой модификацией ქურუმა *kwrima*; см. стр. 152...); из таких слов одни являются общим достоянием грузинского и занского языков, другие заимствованы из одного родственного языка в другой; но и в том, и в другом случае лексические совпадения безусловно ценны с точки зрения исторического взаимоотношения грузинского и занского языков; пренебречь ими было бы

---

¹ Отнюдь не всегда легко выделить заимствованные слова, отличить «свое» от «чужого», особенно, когда дело касается времен, давным давно минувших. Такие заимствованные слова вполне ассимилируются в новой среде, меняя подчас и внешний облик: лат. *scala* — лестница — в чанском диал. звучит, как მ-სკალა || ფ-სკალა *m-sqala* || *p-sqala*, а в гурийском нар. груз. языка выглядит, как პწყალა *pçqala* — პწყ...

Иногда заимствованное слова может быть представлено даже закономерными звукосоответствиями в сравниваемых родственных языках; это признак того, что заимствованное слова проделало большой путь развития в новой языковой среде. Такие слова весьма ценны для истории языка: сравнение ведь не самоцель, а вспомогательное средство истории.

нежелательно. Но включая такой материал, пришлось тем самым раздвинуть рамки сравнительного словаря; в него вошло некоторое количество материалов исторического словаря.

2. Отсутствие исторического словаря литературного грузинского языка, словарей по большинству грузинских наречий, равно как и отсутствие документов о чанского и мегрельского словарей в значительной мере осложняли процесс сравнительного анализа и не могли не повлиять отрицательно на результаты этого анализа.

Пришлось документировать чанские слова, давая их значения в выражениях по изданным текстам: I обозначаем (автора): «Чанские тексты. I Хопский говор» Тбилиси 1929. X + 166 стр. II —: «Чанские тексты» в «Грамматическом» анализе чанского диалекта» ч. II — вицско-архавский говор., стр. I-86; атинские тексты, стр. 87-138 (стр. 139-151 занимают хопские тексты в стихах).

Мегрельские слова или взяты из исследования покойного проф. И. Кипшидзе («Грамматика мингрельского языка» с хрестоматией и словарем, СПб. 1913) и тогда имеется соответствующая ссылка, если же нет ссылки, пример приводится нами.

Чанские диалектные варианты представлены полностью, из мегрельских же вариантов часто предпочтение отдавалось тому, который для и с т о р и и с л о в а представляет больший интерес, независимо от того, фигурирует этот вариант в зугдидско-самурзаканском или в сенакском говоре.

В отдельных случаях, когда чанское слово (или какой-либо его вариант) не засвидетельствовано в текстах, а приводится по материалам «Грамматики чанского яз.» акад. Н. марра или по «Дополнительным сведениям о чанском языке» проф. И. Кипшидзе, на это указывают инициалы *М* (Марр), *К* (Кипшидзе).

Сванский материал, привлекаемый лишь в отдельных случаях, взят в большинстве своем из «Русско-сванского словаря» И. И. Нижарадзе (Тифл. 1910).

Проиллюстрировав значение чанского слова в контекстах и приведя мингрельские и грузинские соответствия (в предложениях или без), мы даем в словаре анализ сравниваемых основ, как со стороны фонетической, так и морфологической и семасиологической (имеются ли отклонения от нормального звукосоответствия, если да, почему; сохранилось ли прежнее значения или и тут имеются изменения, — какие; каково взаимоотношение аффиксов).

3. К сравнению привлечены и те основы (корни), которые встречаются из трех сравниваемых лингвистических единиц лишь в двух: или в чанском и мегрельском, или в чанском и грузинском яз.

Отсутствие третьего члена бывает обусловлено недостаточной изученностью лексики картвельских языков. В мегрельском и в чанском диалектах, напр., наличен корень წილ- *čil-* «собирать: срывать фрукты»; в грузинском языке в этом же значении испльзуется основа კრებ- *krer-*; это два совершен-

но различных корней; $\nabla_{\text{ოლ}}$ - отсутствует в грузинском яз.; но по свидетельству знаменитого лексикографа XVIII в. Саввы Сулхана Орбелиани $\nabla_{\text{ოლ}}$ - cil - корень был, оказывается, наличен и в грузинском языке.

Учитывая перспективу таких возможностей, мы сочли целесообразным не оставлять без рассмотрения и вышеуказанные материалы.

4. Необходимые для сравнения звукосоответствия грузинского и занского языков в основном были уставновлены проф. А. Цагарели и в дальнейшем уточнены акад. Н. Марром (см. «Введение» стр. 10-12).

Эти звукосоответствия являлись исходными и для нас, причем:

а) в процессе сравнения мы базировались на положении, согласно которому наличие закономерного звукосоответствия в корневой части еще не означает наличия такого же соответствия между аффиксами сравниваемых слов (см. «Введение», стр. 5-6; «Общ. выв.» § 3е);

б) в основах, признаваемых за простые по составу, пришлось выделить суффиксы, детерминанты основ;

с) в префиксах особо учитывались показатели «категории вещи» (см. «Общие выводы», 6г);

д) занский яз. (чанск. и мегр. диал.) нами квалифицируется, не как результат дифференциации какого-то х-языка с диффузными звуками, а как результат дифференциации языка, преемственно представленного в грузинском языке, и имевшего к моменту дифференциации все фонемы, наличные в грузинском языке и поныне (кроме r h и bs ; см. «Общ. выв.» 6).

На основе этих положений сравнительный анализ чанской лексики проведен самостоятельно (за исключением случаев, где имеются прямые ссылки на использованные работы других авторов).

Основной словарный фонд чанского диалекта, имеющий соответствия в других сравниваемых единицах (или повторяющийся в них), проанализирован; но говорить о полноте охвата, разумеется, не приходится; это дело будущего.

5. Имена распределены по о с н о в а м на семасиологические группы (см. «Оглавление»); это имеет определенное преимущество, но связано с некоторыми трудностями; нелегко подыскать надлежащую рубрику для таких слов, как «меха», «дрова», «огонь» — мы условно относили их к соответствующим группам.

Глагол расположен в алфавитном порядке по к о р н я м; распределить их по семасиологическим группам было бы затруднительно, к тому же не необходимо. Исходить из глагольных о с н о в было невозможно: времена, версии, залого имеют отличные друг от друга о с н о в ы; таких основ у каждого глагола изрядное количество (в особенности, если принять во внимание формы с провербами).

С другой стороны передать значение глагольного к о р н я дело нелегкое: значение глагола варьирует по основам.

Этим и объясняется, почему очень часто значение глагола передано ря-

дом слов (и всетаки не исчерпаны все значения глагольных основ).

При глагольном корне зачастую указана конкретная форма аориста (время не обозначено) или настоящего времени (время обозначено).

Распределением имен по семасиологическим группам облегчается обзор их по рубрикам, зато осложняется нахождение нужного слова.

Общий указатель «слов, основ, корней», приложенный в конце книги, может облегчить использование представленного в ней материала.

В «Указатель» включены привлеченные к сравнению корни, основы, слова.

20. VI. 1938.

Арн. Чикобава

ზეოგლეზათა ზანზარტეზა

დამატ. ცნობები: Кипшидзе И. "Дополнительные сведения о чанском языке". СПб. 1911. Стр. VI + 33.

ზოგადი ფონეტიკა: აზვლედიანი გ. „ზოგადი და ქართული ენის ფონეტიკის საკითხები“, ტფილ. 1938. გვ. 231.

მეგრ. გრამ.: Кипшидзе И. "Грамматика мингрельского (иверско-го) языка с хрестоматией и словарем". СПб. 1914. Стр. XV + 150 + 188 + 424.

საბა: საბა სულხან ორბელიანი: „ქართული ლექსიკონი“, პროფ. ი. ყიფშიძისა და პროფ. ა. შანიძის რედაქციით, ტფილ. 1928, გვ. XXXII+05+480.

საქართ. ეკონ. ისტ. I, II: ჯავახიშვილი ივ. „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“ ტ. I, ტფილ. 1930. გვ. VII + 428; ტ. II, ტფილ. 1934. გვ. XX + 708.

სიტყვის კონა: ბერიძე ვუკოლ, „სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა“. პ. 1912. გვ. VIII + 76.

ფონეტიკ. დაკვირვ.: თოფურიანი ვ. „ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში. I: „მიმომხილველი“ გვ. 198-219; II: ტფილ. უნივ. მოამბე, X, გვ. 291-304.

ქართ. ერ. ისტ.: ჯავახიშვილი ივ. „ქართველი ერის ისტორია“, ტ. I (გამოც. II), ტფილ. 1928. გვ. X + 375.

ჭან. გრამ.: Март Н. "Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем", СПб. 1910. Стр. XXX + 240.

ჭან. გრამ. ანალ.: ჩიქობავა არნ. „ჭანურის გრამატიკული ანალიზი“ ტექსტებითურთ. ტფილ. 1936. გვ. XV + 249 + 151.

I: ჩიქობავა არნ. „ჭანური ტექსტები, ნაკვეთი I: ხოფური კილოკავი“, ტფილ. 1929, გვ. X + 166.*

II: ჩიქობავა არნ. „ჭანურის გრამატ. ანალიზი“, ნაწ. II, ტექსტები.*

---

* ქვემოთ ყველგან მითითება ეხება ამ ტექსტების ახალ გამოცემას, რომელიც წარმოდგენილია არნ. ჩიქობავას შრომების III ტომში — 2008 წ. (რედ.).

შმსავალი

ენის შესახებ აზროვნება ენათმეცნიერებად იქცა მას შემდეგ, რაც ენობრივ მოვლენათა შესწავლისას ისტორიული თვალსაზრისი იქნა გამოყენებული. ამით ერთხელ კიდევ დადასტურდა სხვა მეცნიერებათა ისტორიიდან კარგად ცნობილი ფაქტი, რომ მოვლენის მეცნიერული შესწავლა გულისხმობს მის შესწავლას განვითარებაში.

ისტორიული თვალსაზრისის სრული გაშლა მოვლენის დოკუმენტალური ისტორიის გარკვევის გარდა მის შედარებით შესწავლასაც აუცილებელს ხდის: შედარება ისტორიის დამხმარე საშუალებათა, შედარება ისტორიული წარსულის უფრო ღრმად წვდომის იარაღია. ამიტომ ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის შესახებ რომ ვლაპარაკობთ, ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს ორი მომენტი თანაბარი ღირებულებისა არ არის: ისტორია მიზანია, შედარება — საშუალება.

ამჟამად ენათა მეცნიერული შესწავლა ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის გარეშე წარმოუდგენელია¹. ყველფერი, რაც კი მტკიცე მეცნიერულ მონაპოვრად ითვლება სხვადასხვა ენების და, კერძოდ, ქართველური ენების წარსულის შესწავლისას, — ისტორიულ-შედარებითი ძიების შედეგადაა მიღებული. არ არსებობდა და არ არსებობს სხვა გზა, რომელსაც შეეძლოს არა თუ უკეთესი შედეგების მოცემა, არამედ თუნდაც დაახლოებით იმგვარივესი, როგორსაც ისტორიულ-შედარებითი ძიება იძლევა.

შედარების ტექნიკა საკმაოდ რთულია; ზოგიერთ მომენტს ჩვენ ქვემოთ აღვნიშნავთ. პირველ ყოვლისა აქ საჭიროა მოხსენებულ იქნეს ერთი ძირითადი პრინციპთაგანი, რომლის უგულებელყოფა შედარებისას დაუსჯელად არ ჩაივლის:

1. შესადარებელი მოვლენები ან უნდა წარმოგვიდგინდნენ განვითარების ერთსა და იმავე საფეხურს, ან უნდა იქნენ დაყვანილი

---

¹ ამის აღნიშვნა ზედმეტი იქნებოდა, რომ თანამედროვე ენათმეცნიერების არა ერთს მიმართულებაში, მათ შორის, იაფეტიდოლოგიაშიც, ისტორიზმის დაჩრდილვისა და არსებითად უარყოფის შემთხვევებსაც კი არ ვხვდებოდეთ. დაწვრილებით ამაზე აქ ვერ შევჩერდებით.

ერთ საფეხურამდის. ეს ისევე აუცილებელია, როგორც აუცილებელია წილადთა შეკრება-გამოკლებისას, წილადთა სიდიდის შედარებისას, მათი გაერთმნიშვნელობა: $\frac{3}{7}$ და $\frac{2}{7}$ შეიძლება ერთმანეთს პირდაპირ მივუმატოთ, გამოვაკლოთ, შევუდაროთ (რომელია მეტი, ნაკლები), — რადგანაც ისინი ერთმნიშვნელობები არიან; მაგრამ $\frac{3}{7}$ და $\frac{3}{11}$ ერთმანეთს ვერ შევუდარებთ, ვერ შევკრებთ... მხოლოდ იმის მიხედვით, რომ მათ მრიცხველები ერთნაირი აქვთ: აუცილებელია მათი გაერთმნიშვნელობა.

სხვანაირად რომ ვთქვათ, შედარება ისტორიას ეშველება, მაგრამ შედარებამ რომ მკვიდრი შედეგი მოგვცეს, შესადარებელ მოვლენათა ისტორია უნდა იყოს გარკვეული.

2. შედარება ფონეტიკურ შესატყვისობას არკვევს და მას ემყარება (იხ. ქვემოთ ქართულისა და ზანურის შესატყვისობანი).

3. შედარება არ შეიძლება, თუ სხვადასხვა ძირებია:

ქართ. ს ა ხ ლ -ი, მეგრ. ც უ დ ე ერთსა და იმავეს ნიშნავს, მაგრამ სხვადასხვა ფუძეებია (ძირებია); ეს არ ნიშნავს, რომ ს ა ხ ლ - ფუძის შესატყვისი ძირი მეგრულს არ გააჩნია, ანდა ც უ დ ე -ს შესაბამისი ქართულში არ მოიპოვება (ს ა ხ ლ -ს ო ხ ო რ- შეესატყვისება: ოხორ-ან-ს — სახლ-ობს, ც უ დ ე -ს ქართ. ყ უ დ ე — მაგალ. ქვა-ყუდე). იგივე ითქმის ქართ. მ ი წ ა - ფუძისა და მეგრ. დ ი ხ ა -ს შესახებ.

4. შედარება არ შეიძლება, თუ სავსებით ერთნაირი ფუძეებია (ძირებია): მაგალ. ქართ. ც ხ ე ნ - და მეგრ. ც ხ ე ნ -, ჭან. ც ხ ე ნ .. ქართ. დ ი კ ა და ჭან. დ ი კ ა ... ქართ. კ ვ ე რ ც ხ - ი და მეგრ. კ ვ ე რ ც ხ - ი.

თუ შედარებითს ლექსიკონში ამგვარი მასალა მაინც გვაქვს შეტანილი, მხოლოდ იმიტომ, რომ მას ლ ე ქ ს ი კ ი ს ის ტ ო რ ი - ის ა თ ვ ის აქვს მნიშვნელობა, მაგრამ ამგვარი მოვლენის შეფასებისას უნდა გვქონდეს გათვალისწინებული სამგვარი შესაძლებლობა, რომელსაც ასეთ შემთხვევაში აქვს ადგილი: ა) საერთო ფუძე ძველია, იგი შესადარებელ მონათესავე ენათა ძველ საერთო კუთვნილებას წარმოადგენს (დ ი კ ა ქართ., ჭან.); ბ) საერთო ფუძე ერთ-ერთი შესადარებელი ენის კუთვნილებას შეადგენს და მეორეში ამ ენიდანაა შეთვისებული (კ ვ ე რ ც ხ - ი ქართულიდანაა მეგრულში შესული, თუმცა, საბოლოოდ ჯერ კიდევ არ გამოუდევნია მეგრ. მ ა რ ქ ვ ა ლ - ი); შედარებისათვის ამას მნიშვნელობა არა აქვს; გ) საერთო ფუძე მ ე ს ა მ ე ენიდან შეიძლება მომდინარეობდეს; იგი არც ერთი შე ს ა დ ა რ ე ბ ე ლ ი ე ნ ის კუთვნილე-

ბას არ წარმოადგენს და, ცხადია, მათი ლექსიკური ურთიერთობის გასარკვევად არ გამოდგება. ამგვარი საერთო მასალა არც უნდა იქნეს შეტანილი განსახილველ მასალაში. ქვემოთ, მაგალ., დიკა, ცხენი... შეტანილია, მაგრამ ისეთი სიტყვები, როგორცაა სურათი, დარდი, შაქარი, ბრინჯი... არაა მოხსენებული, თუმცა ეს სიტყვები ჭანურშიც არის, მეგრულშიცა და ქართულშიც: მათი უცხოური წარმომავლობა ცნობილია და იმიტომ.

მაგრამ შეუძლებელი სრულებით არ არის, რომ ძველ საერთო კუთვნილებად მიჩნეული ესა თუ ის სიტყვა იმგვარადვე იყოს სხვა წრის ენებიდან შეთვისებული, როგორც დარდი ან შაქარია, მაგრამ ის წყარო ცნობილი არ იყოს (ვთქვათ, ის ენა ცოცხალ ენათა შორის აღარც მოიპოვება!) და ძველად შეთვისებული ძველ საერთო კუთვნილებად იქნეს მიჩნეული. ესეც ცხადყოფს, თუ რამდენად აუცილებელია შესადარებელ მოვლენათა ისტორიის ცოდნა.

5. შედარება შეიძლება, თუ ერთი და იმავე მასალის კანონზომიერი დიფერენციალია მოცემული. აქაც რამდენიმე შემთხვევა უნდა გავარჩიოთ:

ა. მთელი ფუძე — ძირიც, საწარმოებელი აფიქსებიც — (ანდა მთელი სიტყვაც კი, ე. ი. ძირიცა და დამოკიდებულების აღმნიშვნელი აფიქსიც) კანონზომიერ შესატყვისობას გვაძლევს:

დედ-ალ- — დად-ულ... კაც-ის — კოჩ-იშ...

ბ. ძირი იძლევა შესატყვისობას, აფიქსები (— დამოკიდებულების აღმნიშვნელი, ფუძის საწარმოებელი —) — არა; აფიქსები ან ერთი და იგივეა (საერთოა), ან სულ სხვადასხვა ფონეტიკური შედგენილობისაა და მხოლოდ ფუნქციონალურად უდრის ერთი მეორეს, ანდა ერთს შესადარებელ ენაში არის, მეორეს სულ არ გააჩნია.

აფიქსები ერთი და იგივეა:

კაც-ი — კოჩ-ი (ჭან., მეგრ.)

კაც-ს — კოჩ-ი-ს (ჭან.)

ძმ-ა — ჯუმ-ა (ჭან.) || ჯიმ-ა (მეგრ.)

აფიქსები სხვადასხვაა ფონეტიკურად, შესატყვისობა მხოლოდ ფუნქციონალურია:

კაც-მა — კოჩ-ქ (მეგრ.), კოჩ-ი-ქ (ჭან.)

არი-ს — (ო)რე-ნ (|| რე-ნ) (ჭან., მეგრ.)

შე-შა — დი-შქ-ა (ჭან., მეგრ.)

ბელ-ელ- — ბალ-უ „ „

წ-ელ — ჭუ (ჭან.)

აფიქსი ერთს აქვს, მეორეს — არა:

შიბ-ი — სქიბ-**უ** წისქვილი (ჭან.), წისქვილის ქვა (მეგრ.).

გ. ასეთივე სხვაობა აფიქსებისა შეიძლება ერთსა და იმავე ძირთანაც ვპოვოთ:

ცა-ცხ-ვ-ი — **დუ-ცხ-უ** (ჭან.)

წიფ-ელ-ი — **წიფ-ურ-ი** (ჭან., მეგრ.).

დ. ძირი (ფუძე) არ გვაძლევს შესატყვისობას, აფიქსები კი ფონეტიკურად ერთმანეთს შეესატყვისება (ანდა საერთოა):

სახლებ-ის — **ცუდეფ-იშ** (მეგრ.)

თავ-ი — **დუდ-ი** (მეგრ., ჭან.)

რა იწვევს აფიქსთა სხვაობას, როცა ფუძე კანონზომიერ შესატყვისობას ამჟღავნებს? ასეთ შემთხვევებში, როგორცაა კაც-**მა** — კოჩ-**ქ** მოთხრობითის ნიშანი სხვადასხვაგვარი წარმოშობისაა: **-მა** მომდინარეობს **მან**-ისაგან, **-ქ** უკავშირდება **გ**-ს: ე-**გ**-ე, ი-**გ**-ი (შდრ. აქ ← ჰა-ქ, ი-ქ ← ჰი-ქ). რაიმე შესატყვისობაზე ლაპარაკი აქ არც შეიძლებოდა.

ეგვევ ითქმის არი-**ს** — (ო)რე-**ნ**. **შე**-მა და **დი**-შქა-ს შესახებ: **-ს** და **-ნ**, **შე**- ← **სე**- და **დი**- სხვადასხვა მონაცემებია, ისინი ერთსა და იმავე ფუნქციებს ასრულებენ, მაგრამ ამის გამო მათი შედარება ისევე არ შეიძლება, როგორც **მიწა** და **დიხა**-სი, **სახლ**- და **ცუდე**-სი (იხ. 3, გვ. 22).

როგორღა უნდა აიხსნას ის შემთხვევები, როცა აფიქსები ერთი და იგივეა, ფუძეები კი კანონზომიერ შესატყვისობას წარმოგვიდგენენ? კაც-**ს** — ჭან. კოჩ-ი-**ს**... ძმ-**ა** — ჭან. ჯუმ-**ა**, მეგრ. ჯიმ-**ა**... თუ დიფერენციაციამდის უკვე გვქონდა ეს აფიქსები, რატომ უნდა დარჩენილიყვნენ ისინი უცვლელად: **ა**-ს ზანურში **-ო**- უნდა მოეცა, **ს**-ს შესაბამისად **-შ** უნდა გვქონოდა. სამი შესაძლებლობა გვაქვს: ან ეს აფიქსები დიფერენციაციის შემდგომს ხანაშია წარმოშობილი, ანდა ეს აფიქსები ერთი ენის კუთვნილებას შეადგენდა და იქიდან არის გადასული მეორეში, ანდა კიდევ მესამე წყაროდან შემოსულა შესადარებელ ერთეულებში...

შეიძლებოდა აგრეთვე კაცს ეფიქრა: ამგვარი მასალა დიფერენციაციის წინა ხანას განეკუთვნება, მაგრამ ამ პროცესს თავი დააღწია რაიმე საგანგებო პირობების გამო, რომელიც აქ მოიპოვებოდაო. თეორიულად ასეთი რამ შესაძლებელია, მაგრამ ეს შესაძლებლობა ყველაზე ნაკლებაა მოსალოდნელი.

ბ. შესაძლოა კანონზომიერი შესატყვისობის გზით მიღებულმა მასალამ შესადარებელ ენებში იცვალოს აღნაგობა უკვე ამ ენათა განვი-

თარების პროცესში; ამ ცვლილებებს შეუძლია გააძნელოს (ზოგჯერ შეუძლებელიც გახადოს) წინანდელი ვითარების გათვალისწინება.

კ ა ც - — კ ო ჩ - : არც ქართულში განუცდია ამ ფუძეს ცვლილება, არც ჭანურში და არც მეგრულში. მაგრამ **ძმ**-ა — **ჯუმ**-ა (ჭან.), **ჯიმ**-ა (მეგრ.) რომ შევადაროთ, გამოირკვევა, რომ ამის ძირი ქართულშიც ცვლილა, ჭანურშიცა და მეგრულშიც (ამ უკანასკნელში ყველაზე მეტად); სახელდობრ: ქართულში მას დაკარგული აქვს **ა**: ძმ←ძამ- (ძამია, ძამიკო...), ჭანურში ძირეული **ო** → **უ**: (ჯომ- → ჯუმ-), მეგრულს კი ეს **უ**-ც არ შეენახა, **უ ი**-თ შეიცვალა (ჯუმ- → ჯიმ-)...

ეგვევ ითქმის ც ე ც ხ ლ -ისა და მეგრ. დ ა ჩ ხ ი რ -ის შესახებ:

ცე-ცხლ- ← სე-ცხლ... და-ჩხირ- ← და-ჩხურ...

ამგვარი შემთხვევები უფრო წესს წარმოადგენს, ვინემ გამონაკლისს. შესატყვისობათა გარკვევისას ამ ცვლილებათა ისტორია უნდა იქნეს გათვალისწინებული (იხ. 1, გვ. 21, 22).

7. შესაძლოა კანონზომიერი შესატყვისობის გზით მიღებულმა მასალამ შესადარებელ ენებში იცვალოს არა აღნაგობა (იხ. 6, აქვე), არამედ მნიშვნელობა (ანდა აღნაგობაცა და მნიშვნელობაც); ასეთ შემთხვევაში შესატყვის ფუძეთა დაძებნა გართულებულია და მხოლოდ აღნაგობის ანალიზს შეუძლია დახმარება გაგვიწიოს.

ქართ. **ძელ**-ს შეესატყვისება მეგრული **-ჯირ**- (დინ-**ჯირ**-უ — დაწვა), რომელიც იქ „წოლას“ ნიშნავს.

ქართ. **ხე**-ს მეგრულსა და ჭანურში შესატყვისი არ გააჩნია; მეგრ., ჭან. **ჯა** (|| ჯალ-) კი შეესატყვისება ქართ. **ძელ**-ს, რომელიც ზოგადად „ხეს“ არ ნიშნავს.

ქართ. **ხუცეს**- ფუძის კანონზომიერი შესატყვისია მეგრ. **უჩაშ**-ი, რაიც „უფროსს“ ნიშნავს (მნიშვნელობამ ქართულში განიცადა ცვლილება).

მეგრ. **უჩქუ(ნ)** — ნიშნავს „იცის“, მაგრამ მისი შესატყვისია **ჩანს** (|| **ჩა**-ს ძვ. ქართ.) ფუძე: უ ჩ ა ნ ს — მისთვის ჩანს, მან იცის...

„**ღამე**“-ს შეესატყვისება ჭან. **ღომა** → || მეგრ. **ღუმა**; პირველი ნიშნავს „გუმინ“, მეორე — „წუხელ“.

მნიშვნელობის ამგვარ ცვლას ს ე მ ა ს ი ო ლ ო გ ი უ რ ი გ ა დ ა - ხ რ ა ეწოდება.

8. თავისთავად იგულისხმება, რომ შეიძლება ამა თუ იმ ენას ჰქონდეს კანონზომიერი შესატყვისი (ანდა საერთო კუთვნილების მასალა), მაგრამ ის დაჰკარგოდეს. ხშირია შემთხვევა, როცა ენა საკუთარ სიტყვას

„ივიწყებს“, კარგავს და მის ნაცვლად ნასესხებს ამკვიდრებს. ასე, მაგ., ქართულში სპ.-არ. ბ ა ტ -მა გამოდევნა ქართ. ღ ე რ ღ ე დ ი, ჭანურში ბ ა ტ -ის როლში თურქ. კ ა ზ -ი გვევლინება. ეგევე ითქმის მეგრ. მ ა რ ქ ე ა ლ -ის შესახებ, რომლის ადგილს იჭერს (ეს პროცესი ამჟამად მთავრდება კიდევ!) ქართულიდან შეთვისებული კ ვ ე რ ც ხ -ი.

ამიტომ: შესატყვისი ფუძის ვერ პოვნა ისტორიულად არქონას ყოველთვის არ ნიშნავს.

ჭანურისა და მეგრულის ქართულთან შედარება არკვევს, რომ, როცა:

ქართულში გვაქვს:	ს	ზ	ძ	წ	ც	შ	ჭ	ჭ	ჩ	(ლ)	(რ)	ე	ა	(ი)	
ჭანურსა და მეგრულში გვექნება:	შ	ჩ	ჭ	ჩ	ჩ	შ	ჭ	ჭ	ჩ	ჩ	(რ)	(ჭ)	ა	ო	(ე)

ამ მხრივ ჭანური და მეგრული ერთმანეთისაგან არ განსხვავდება (ესაა ერთ-ერთი მთავარ საფუძველთაგანი, რომელიც ჭანურსა და მეგრულს ერთმანეთის მიმართ კილოებად — და არა ენებად — მიგვაჩვენებს — იხ. ავტორის „ჭან. გრამ. ანალ.“, გვ. 188).

რა განსაზღვრავს ამგვარ შეფარდებას? რა ზოგადი საფუძველი მოეპოვება ამ შესატყვისობას?

ყურადღებას იქცევს ის გარემოება, რომ ზემოხსენებულ წყებაში არც ერთი ბაგისმიერი თანხმოვანი, არც ერთი უკანაენისმიერი თანხმოვანი არ ურევია. ყველა ეს თანხმოვანი წინაენისმიერია (ზოგადად რომ ვთქვათ); მასთან განსხვავება **ს**-სა და **შ**-ს შორის სავსებით ისეთივეა, როგორცაა **ზ**-სა და **ჟ**-ს, **ძ**-სა და **ჯ**-ს, **წ**-სა და **ჭ**-ს, **ც**-სა და **ჩ**-ს შორის; ქართულის წყება ს ის ი ნ ა ა, ჭანურისა და მეგრულისა კი შ ი შ ი ნ ა; ეს აკუსტიკური შთაბეჭდილების მიხედვით; არტიკულაციის და, ამ არტიკულაციაში, კერძოდ, ენის მონაწილეობის მიხედვით, ამ ორ წყებას შორის შემდეგი განსხვავებაა: **ს, ზ, ძ, წ, ც**-ს წარმოებისას ე ნ ი ს წ ვ ე რ ი¹ იღებს მონაწილეობას ბგერის არტიკულაციაში, **შ, ჟ, ჯ, ჭ, ჩ**-ს წარმოებისას კი იმავე როლში წ ი ნ ა ე ნ ი ს ზ უ რ გ ი² გამოდის. ასეთია სხვაობა ამ თანხმოვნებს შორის ქართულში; მაგრამ ამ თანხმოვნების მიხედვით ჭანურ-მეგრული არ განსხვავდება³ ქართულისაგან და ამი-

¹ ა კ. შ ა ნ ი ძ ი ს დაკვირვებით „ენის ის ნაწილი, რომელიც ზედ ენის წვერის უკან არის“; იხ. ქართ. გრამატ., გვ. 5. ექსპერიმენტული ძიება მომავალში, ალბათ, დაზუსტებს თანხმოვანთა წარმოების აღწერილობას. ჩვენი მიზნებისათვის შეიძლება დავჯერდეთ ამჟამად არსებულ გაგებასაც.

² იხ. ა. შ ა ნ ი ძ ე, იქვე.

³ განსხვავებაზე რომ ვლაპარაკობთ, მხედველობაში გვაქვს ისეთი განსხვავება, როგორსაც ადგილი აქვს ლ ბგერის მხრივ ქართულსა და მეგრულში (თვით დასავლური

ტომ შეიძლება დავასკვნათ: დიფერენციაცია ამ თანხმონებში გამოუწვევია არტიკულაციის ცვლას, წინა ენის ზურგის ამოქმედებას ენის წვერის ნაცვლად. წარმოების უკან გადაწევა — ენის მონაწილეობის მიხედვით რომ ვიმსჯელოთ — ესაა ის საფუძველი, რომელმაც განსზღვრა ჭანურ-მეგრულის „შიშინი“ ქართულის „სისინის“ ნაცვლად.

კი მაგრამ, რამ გამოიწვია წარმოების ეს ცვლილება? რა მიზეზი ამ საარტიკულაციო გადახრისა? ამჟამად ძნელია ამაზე პასუხის გაცემა. შინა მიზეზების გარდა — ამ ბგერათა თვისება და ამასთან დაკავშირებით განვითარების ტენდენცია — მხედველობაში უნდა მივიღოთ უცხო ენობრივი გარემოს ინტენსიური ზეგავლენაც. ქართველ ტომთა მოძრაობა სამხრეთიდან მრავალ შესაძლებლობას ქმნიდა ამგვარი გავლენისათვის (ენობრივი გარემო, ცხადია, ცვალებადი იყო). ჭანურის ათინური კილოკავი კარგი მაგალითია იმის გასათვალისწინებლად, თუ როგორი შედეგები შეიძლება მივიღოთ უცხო მეტყველების ზეგავლენის შედეგად, როცა ეს გავლენა დიდი ინტენსივობისაა: უკანაენისმიერთა პალატალიზაცია და აფრიკატიზაცია (**გ→ჟ, კ→ჭ, ქ→ჩ**) არც ერთ სხვა ჭანურ კილოკავს არ ახასიათებს, და არც ერთი სხვა ჭანური კილოკავი არ განიცდის უცხო მეტყველების ისეთ ზეგავლენას, როგორსაც ათინური კილოკავი.

თუ ეს ასეა, კითხვა ისმის, რატომ ქართულში არ შეიძლებოდა ამგვარივე გადახრა ამ თანხმონებისა მიგველო? პრინციპში, რა თქმა უნდა, ქართულსაც შეეძლო „სისინი“ შეეცვალა „შიშინით“ (ისევე, როგორც ზანურში შეიძლება ცალკეულ შემთხვევებში შეგვრჩეს სისინი)... ფაქტობრივად, ამის შემთხვევები ქართულში მოიპოვება, სპორადულად, მაგრამ მაინც მოიპოვება (იხ. **შ-სქ**-ს შესახებ აქვე, ქვემოთ). ამ თვალსაზრისით გადასინჯვას მოითხოვს **შენ**-ნაცვალსახელის კვალიფიკაცია, სპეციალურ ლიტერატურაში არსებული. მის თანახმად, **შენ**-შიშინა წრის ვარიანტია, **სი** — სისინასი. გაუგებარი რჩება, როგორც მოხდა, რომ **სი** შიშინა წრეს აღმოაჩნდა, **შენ** კი — სისინას. ამაში ეჭვი ჩვენ შევიტანეთ იმის გამოც, რომ შენი-ს ზანურში სქანი || სკანი შეესატყვისება. ამის გამო „ჭან. გრამ. ანალიზში“ ჩვენ ვწერდით: „გმოთქმული იყო აზრი, რომ **სი** სისინა წრის, ქართული ფენის კუთვნილებას წარმოადგენს, **შენ**-პირუკუ, — შიშინა წრისას, ე. ი. ზანურისასო. თუ ეს ასეა, უნდა აიხსნას, როგორ მოხდა, რომ მეგრულსა და ჭანურში კუთვნილებითი სიტყვა **სქანი**

მეგრულის **ლ**-ც კი, რომელიც უფრო „მაგარია“, ვინემ სენაკური **ლ** — მარტილურზე რომ არაფერი ვთქვათ —, ქართულ **ლ**-ზე უფრო „რბილია). ოდნავი სხვაობა, ალბათ, არის არა მხოლოდ ჭანურ-მეგრულსა და ქართულს შორის, არამედ ჭანურსა და მეგრულს შორისაც, თვით ქართულის კილოებს შორისაც (იმერ. და ქართლური, ხევსურული...).

|| **სკანი** ქართული **შენი**-ს კანონზომიერ ფონეტიკურ შესატყვისს გვაწვდის. ვთქვათ, **შენ** ზანურიდან შევიდა ქართულში, **სი** კიდევ — ქართულიდან ზანურში (და იქიდან სვანურში); მაშასადამე, ქართულისა და ზანურის დიფერენციაცია უკვე მომხდარი ფაქტია, როგორღა შეეძლო ასეთ პირობებში **შენ**-ისაგან ნაწარმოებ სახელს (**შენი**) მოეცა ზანურში **სქანი** || **სკანი**? ამ უკანასკნელის არსებობა ჭანურში იმის მაჩვენებელი უნდა იყოს, რომ ქართულისა და ჭანურის დიფერენციაციის პერიოდში **შენ** უკვე იყო ქართულში და მოგვცა **სქანი** || **სკანი** მეგრულსა და ჭანურში“ (§19, გვ. 89-90). ეს მსჯელობა ჩვენთვის დღესაც ამოსავალია. დაზუსტება ესაჭიროება მხოლოდ უკანასკნელ ფრაზაში ნათქვამს: **შენი**-საგან მივიღეთ **სქანი** || **სკანი**-ო. აქ ჩვენ ვემყარებოდით საყოველთაოდ აღიარებულ შეხედულებას, რომლის თანახმადაც ქართ. **შ**-ს შეუძლია მოგვცეს მეგრულსა და ჭანურში **სქ**; მართლაც ეს უდაო ფაქტია, მაგრამ ამ ფაქტში აუხსნელი რჩება, როგორღა მივიღეთ ზანურში **ს**? როცა ქართული **შ**-ს შესაბამისად **შქ** დაჩნდება (**შია** — მეგრ. **შქირენს**), ეს ბუნებრივია: **შ** გადმოცემულია ისევე **შ**-თი, **ქ** კი ფონეტიკურადაა განვითარებული; მაგრამ **შ**-ს ბაღდად **სქ**-ს გამოვლენა ახსნას საჭიროებს: **ს** აქ მოსალოდნელი არ იყო... „ჭანურის გრამატიკულ ანალიზში“ **შ** || **სქ** ფაქტიდან ამოვდიოდით; აქ კი ამ ფაქტის ახსნის საკითხი დგას. საქმის ვითარება ასე წარმოიდგინება: **შენ** ქ ა რ თ უ ლ ს ა ვ ე ნ ი ა დ ა გ ზ ე მ ი ლ ე ბ უ ლ ი **სე**-ნ(||**სი**-ნ)-ისაგან, **სი**-ნ||**სე**-ნ-ში **ნ**(||**ნა**) დეტერმინანტია; ამგვარად, **სი**-მეორე პირის ნაცვალსახელი გამოდის ქართულისა, მეგრულ-ჭანურისა და სვანურისათვის, ე. ი. ქართველური ენებისათვის. **სქან**-ში შენახულია ეს **ს**, ოღონდ მის შემდეგ განვითარებულია **ქ**. ქართულში ეს **ს** შეცვლილია **შ**-თი (შენა, შენი)¹...

ეგვე ითქმის ყველა იმ შემთხვევის შესახებ, სადაც ქართულში **შ** გვაქვს, მეგრულსა და ჭანურში **სქ**: **შვილ**- — **სქირ** || **სკირ**- (იმავე მნიშვნელობისა), **მშველ**- — **სქვერ**- (ირემი — ჭან., შველი — მეგრ.), **შვენ-ის** — **ოსქუ (ნ)** მეგრ.)...

სი- სახელში ზანურმა შეინარჩუნა წინანდელი ვითარება ისევე, როგორც იმ შემთხვევებში, სადაც ჭანურსა და მეგრულში **ძ**, **წ**, **ც**, **ზ** აქვს და სიტყვა შემდეგ შეთვისებული არ არის ქართულიდან.

რაც შეეხება შემდგომი ოთხი თანხმონის ვითარებას, მეგრულ-ჭანური ქართულისაგან განსხვავდება უკანაენისმიერთა განვითარებით: **შ** და **ჩ**-სთან **ქ** ვითარდება (ჭანურში ამ **ქ**-ს ადგილს არა სისტემატურად, მაგრამ ხშირად **კ** იჭერს), **ჭ**-ს დაერთვის — **კ**, **ჯ**-ს—**გ**; ამგვარად, ვიღებთ:

¹ ქართული ამგვარი **შ**-ს მეორეულობას, როგორც ფონეტიკურ შესაძლებლობას, ჩემი ყურადღება გ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ მ ა მ ი ა ქ ი ა.

ქართ. **შ** — **შქ(შკ)**, ქართ. **ჩ** — **ჩქ(ჩკ)**, ქართ. **ჭ** — **ჭკ**, ქართ. **ჯ** — **ჯგ**.

რაც შეეხება მეგრ.-ჭან. **სქ**-ს, ზემოთქმულის მიხედვით მას ქართულში შესატყვისება **შ** ← **ს**, ე. ი. ისტორიულად ქართული **ს**-სათვის **შ**-ს გარდა მეგრ.-ჭანურში **სქ**-ც უნდა ვივარაუდოთ¹...

უკანაენისმიერთა განვითარება ქართულსაც არ ეუცხოება: ყველაზე ხშირია **ყ**-ს, შემდეგ **ხ**-ს, **ქ**-ს და **კ**-ს ფონეტიკური განვითარება (ზოგადად ამის შესახებ იხ. „ჭან. გრამ. ანალ.“, § 6, გვ. 39).

სხვა თანხმონებიდან ქართ. **ლ** არასისტემატურად გადმოიცემა ჭანურსა და მეგრულში **რ**-თი, ხოლო როცა **ლ**-დ რჩება, ეს **ლ** უფრო რბილია და მისი წარმოებისას წინა ენის უკანა ნაწილია ამოქმედებული: არტიკულაციის გადაწევა აქაც დასტურდება.

ხმოვანთა შესატყვისობის (**ე** — **ა**; **ა** — **ო**; **ო** — **ე**) აყვანა ზოგად პრინციპამდის უფრო საძნელოა; ამ შესატყვისობის კანონზომიერებაც ისე მტკიცე არ არის (მეტადრე ეს ითქმის **ო** — **ე**-ს შესახებ). ამ ხმოვანთა წარმოებაში ენის მონაწილეობას თუ განვიხილავთ, აღმოჩნდება, რომ ზანური შესატყვისები (**ა**, **ო**) ენის უფრო უკანა ნაწილის აწევით ხასიათდებიან, ვინემ სათანადო ქართული ხმოვნები (**ე**, **ა**): არტიკულაციის ცვლა აქ იმავე რიგისაა, როგორც თანხმოვანთა წარმოებაში შევნიშნეთ.

ქართულისა და მეგრულის ბგერების (და მით ჭანურისაც!) შესატყვისობანი პირველად ალ. ცაგარელმა დაადგინა (იხ. მისი „Мингрельские этюды. вып. II. Опыт фонетики мингрельского языка“, СПб. 1880, გვ. XI + 92).

ამ გამოკვლევაში ავტორს განხილული აქვს ყველა მეგრული ბგერა შემდეგი თვალსაზრისით: როგორ გამოითქმის ბგერა (ფონეტიკური დახასიათება); რა ეკვივალენტი (შესატყვისი) აქვს მას ქართულში; რა ადგილას შეიძლება შეგვხვდეს იგი სიტყვაში (თავში, ბოლოში, შიგნით); რა ცვლილებებს განიცდის ეს ბგერა; რა „ეტიმოლოგიური“ მნიშვნელობა აქვს მას.

ეკვივალენტის (შესატყვისის) დადგენისას ავტორი აღნიშნავს არა მარტო იმ შესატყვისობას, რომელსაც დიფერენცირებული მასალა გვაძლევს, არამედ იმასაც, რაც საერთო მასალაშია მოცემული; მასთან შემდგომ ცვლილებათა (უკვე მეგრულის ნიადაგზე რომ მოხდა, ანდა ქართულმა განიცადა) საკითხს, აგრეთვე სემასიოლოგიურ გადახრათა შესაძლებლობას, ანგარიში არ ეწევა.

ასე, მაგალ., **ჯ**-ს შესახებ ალ. ცაგარელი წერს:

¹ სპეციალური ძიება საჭირო იმის გასარკვევად, როდის უნდა ქცეულიყო ქართულის ეს **ს** **შ**-დ ქართულში (ზანური შესატყვისი **სქ**) და როდის **შ**-დ ზანურში (ქართულში რჩება **ს**)...

„მეგრ. ჯ შეესატყვისება ქართ. ჯ-ს, ძ-ს, რ-ს, დ-ს, ც-ს, ხ-ს“...

მაგალითებად მოყვანილია:

ა. ჯიკი — ჯირკი, ჯარი — ჯავრი...

ბ. ჯოდორი — ძაღლი, ჯვეში — ძველი, ჯიმა — ძამია, ჯერღვი — ძარღვი, ჯიმაღი (ჯიმა + დიღი) — ბიძია, სინჯა — სიძე...

გ. ხუჯი — მხარი, ყუჯი — ყური, ლეჯი — ღორი, ხოჯი — ხარი, პიჯი — პირი, ქომონჯი — ქმარი...

დ. ხინჯი — ხიდი.

ე. ჯიხა — ციხე.

ვ. ჯა — ხე (იხ. ხსენებ. გამოკვლ., § 38, გვ. 64).

აქედან მხოლოდ ბ და გ მუხლებს აქვს მნიშვნელობა შესატყვისობის თვალსაზრისით; ა-ში მოცემული მაგალითები საერთო მასალას შეიცავს; ხინჯის ჯ მეორეულია, — დ-საგან არის მიღებული: ჯიხა იმას გვაფიქრებინებს, რომ ქართ. ციხე ← ძიხე და არა იმას, რომ მეგრ. ჯ ქართულ ც-ს შეესატყვისება; ჯა არ შეიძლება შევუდაროთ ხე-ს; ჯა-ს შესატყვისი ძელი ერთგვარი სემასიოლოგიური გადახრის ნიმუშს გვიჩვენებს. ერთი სიტყვით, შედარების ზოგადი პრინციპები დაცული არ არის.

მაგრამ ამგვარი (§§ ვ, ე, დ, გ) მასალაც რომ გამოვრიცხოთ, დავინახავთ, რომ ალ. ცაგარლის ამ გამოკვლევაში ყველა მეგრული ბგერაა განხილული და მეგრულისა და ქართულის ბგერების კანონზომიერ შესატყვისობათა საკითხი გადაჭრილია.

ნ. მ ა რ ი ს იმ გამოკვლევებში, რომელთა მეტი წილი 1915 წლამდის გამოქვეყნდა და უპირატესად ქართულისა, ჭანურისა, მეგრულისა და სვანურის ლექსიკური მასალის შედარებას იძლევა, მხოლოდ დ ი ფ ე რ ე ნ ც ი რ ე ბ უ ლ ი მასალის მიხედვით წყდება შესატყვისობათა საკითხი¹; ამდენად, ის თავისუფალია იმ ნაკლისაგან, ალ. ცაგარლის შესატყვისობათა ცხრილში რომ გვქონდა. მაგრამ ნ. მ ა რ ს არა აქვს გათვალისწინებული ისეთი შემთხვევები, როცა აფიქსები ეკვივალენტებს არ

¹ მაგალითისათვის მოგვყავს ერთი ბგერის ჩ-ს შესახებ თქმული: „ტუბალ-კაინური [ე. ი. მეგრულ-ჭანური] ჩ შეესატყვისება ქართ. ც-ს: მეგრ. კოჩი — ქართ. კაცი. ასეთივე შესატყვისობაა ხმოვნებში: ქართ. ა — ტუბ.-კაინ. ო; სვანურში ამ შემთხვევაში მოსალოდნელი იყო ე ან ა“... იხ. Тубал-каинский вклад в сванском. Изв. Ак. Н. 1912, გვ. 1049. უდრ. ამავე ჩ ბგერის შესახებ ალ. ცაგარლის მიერ თქმული: მეგრ. ჩ, ჩქ = ქართ. ჩ; ჩ = ც; ჩ = ძ (ჩხუ — ძროხა)! იხ. Мингр. эт. II, § 37, გვ. 63.

ნ. მ ა რ ი ს მიერ მოწოდებული სქემა შესატყვისობათა ასეთია: ა || ო (→ უ); ე || ა; ხ || შ; შ || სქ←სკ→სგ←შქ; ზ || ფ; წ || ჳ; ძ || ჯ; ჯ || ჯგ; ც || ჩ; ჩ || ჩქ; ლ || რ; რ || წქ Яфет. теория, გვ. 70-71. ეს სქემა ემყარება ალ. ცაგარლისას, ოღონდ აქ გამოყოფილია მხოლოდ დ ი ფ ე რ ე ნ ც ი რ ე ბ უ ლ ი მასალის ჩვენებები.

იძლევა (იხ. ზემოთ 5 ა, ბ, გ, დ). ის ცდილობს აღდგენილი, ნებისმიერი საფეხურები დაუშვას და ამ გზით მოიპოვოს კანონზომიერება აფიქსთა შესატყვისობაში იქ, სადაც ნამდვილად ფონეტიკური შესატყვისობა კი არ გვაქვს, არამედ მხოლოდ მორფოლოგიური ეკვივალენტი. ნიმუშად მოგვყავს ჭან-მეგრ. **დო-** და ქართ. **სა-** თავსართების ურთიერთობის ანალიზი, როგორც ეს ნ. მარს აქვს მოცემული: „ტუბალკაინური [ე. ი. მეგრ.-ჭან. — ა. ჩ.] პრეფიქსი **დო-** (←*ჯო) ხშირადაა წარმოდგენილი **ო-** (***ცო** || **შო**)-ს სახით და არის ქართული **სა-**ს ეკვივალენტი“ (იხ. История термина "абхаз". Изв. Ак. Н. 1912. გვ. 700). ლაპარაკია აქ ფონეტიკურ ეკვივალენტობაზე; მეგრ.-ჭან. **ო-** მიჩნეულია იმავე **დო-** თავსართის ვარიანტად: თვით ეს **ო-** განმარტებულია ***ცო**-საგან მიღებულად, ეს უკანასკნელი — ***შო**-საგან, **შო-** კი ქართ. **სა-**საა შეპირისპირებული... **ც** და **შ**-ს მონაცვლეობა ნ. მარს ხშირად აქვს გამოყენებული და ყველგან ეს არის ვარსკვლავიანი ვარაუდი და არასოდეს ფაქტი. **დო-** და **სა-**ს ფონეტიკურად ერთმანეთისაგან გამოყვანა არც შეიძლება და არც არის საჭირო.

დიდად ზღუდავდა ნ. მარსის შედარებითს კვლევას ქართველური ენების სემიტურთან ნათესაობის თეორიაც, რომლის პოსტულატები ხშირად უცნაურად აწყვეტინებდა ამ თეორიის ავტორს ამა თუ იმ ენობრივი მოვლენის კვალიფიკაციის საკითხს. მაგალითად, ამ გზით იქნა მოპოვებული დებულება, რომ **-ალ** სუფიქსი ქართულში მდებრობითის დაბოლოებაა; ამ ვარაუდს უფრო უჭერიდა მკვლევარი, ვინემ იმ ფაქტს, რომ ეს დაბოლოება ქართულში მრავალი უსქესო საგნის სახელსაც გააჩნდა და, რაც მთავარია, მოიპოვებოდა მამა-**ალ**-ში; მდებრობითი სქესისა გამოდიოდა მამალი, ძმა...

თუ არ ეს ორი ზემოხსენებული გარემოება, ნ. მარსის შედარებითი ძიება (1915 წლამდის, განსაკუთრებით) ძვირფას მასალად უნდა მიგვეჩნია ქართველური ენების შედარებითი შესწავლისათვის¹.

სახელთა ფუძეების შედარებისას საჭირო აღმოჩნდა ჯეროვანი ანგარიში გაგვეწია იმისათვის, რომ ამ ფუძეებში შემადგენელ ნაწილად შედის ისეთი თავსართები და ბოლოსართები, რომლებიც **მხოლოდ მორფოლოგიურ** შესატყვისობას ამჟღავნებენ (და არა ფონეტიკურს).

¹ არ შეიძლება არ აღინიშნოს, რომ შემდეგში და მეტადრე 1925 წლიდან მოყოლებული ნ. მარსა სცადა სხვაგვარად გაენაწევებინა სიტყვები, ვინემ ეს მას წინათ ჰქონდა მოცემული. უარყოფილ იქნა არა ერთი წინანდელი ანალიზი, რომლის ადგილი მეტწილად უფრო საეჭვო ანალიზმა დაიჭირა, და ახალ შედარებითს ანალიზებს საფუძვლად დაედო მექანისტური მოძღვრება ოთხი ლინგვისტიკური ელემენტის შესახებ, რითაც შედარებას გამოეცალა ისტორიული საფუძველი.

ეს თავსართები სპეციალურად იყო განხილული ჩვენს ნარკვევში — „ადამიანისა და ნივთის კატეგორიის გარჩევისათვის სახელთა წარმოებაში“. რაც შეეხება ბოლოსართებს, მათი ანალიზი ნავარაუდევია გვქონდა, ამ შესავალში წარმოგვედგინა; მაგრამ საკითხმა ვრცელი განხილვა მოითხოვა და ამიტომ იძულებული გავხდით ბოლოსართების საკითხი ცალკე გამოგვეყო¹; შედარების პროცესში ეს ბოლოსართები გამოყოფილი გვაქვს და მას „დეტერმინანტ-სუფიქს“ ვუწოდებთ.

ანალოგიური ბოლოსართების საკითხი ზმნის ფუძეებშიც ისმის, ეს აფიქსებიც სახელთა ბოლოსართებთან ერთად იქნება განხილული.

---

¹ ეს მუშაობა შესრულებულია და თავსართების საკითხის ანალიზთან ერთად ცალკე ნარკვევად იქნება წარმოდგენილი.

I

ნათესაური ურთიერთობის აღმნიშვნელი სახელები

1. პაპულ-ი, პაპუ
2. ბაბა
3. ნანა

{	ნან-დიდ-ი
	ნანაშანტიშ-ი
	ოცხე ნანა
	ოგე ნანა
4. ბერე
5. სქირ-ი, სკირ-ი: ოხორასქირ-ი
6. ბიჭ-ი
7. ბოზო
8. ჯუმა: ჯუმალა
ჯუმად-ი
9. და: დად-ი
10. მოთალ-ი
11. ჩილ-ი: ჩილ-ქომოჯ-ი
12. ოხორჯა, ოხორძა
13. ქომოჯ-ი, ქომოლ-ი
14. სიჯა
15. მთირ-ი, დამთირ-ე
16. ოსურ-ი: ოხრასურ-ე, ოხრასულ-ე
17. მზახალ-ი
18. ხინ-ი, ქინ-ი
19. ბად-ი

1. ჭან. **პაპ-ულ**-ი || პაპ-უ — ბაბუა, პაპა (მამის მამა, დედის მამა),

дед по отцу или матери

მეგრ. **პაპ-უ**←პაპ-ულ- — ბაბუა, дед — ბაბუას მამა, прадед

ქართ. **პაპ-ა**←პაპ-ალ- || პაპ-ან-

ბაბაში ბაბას პ ა პ უ ლ ი ჯოხონს, ნანაშის-თი — ეშო ვუწუმელთ I 537³⁰⁻³¹ მამის მამას პაპა ჰქვია, დედის მამასაც ასე ვეტყვით... ახმედში პ ა პ უ ლ ი დიბატეეტუ I 86² ახმედის პაპა დაბერებულყო... ბაბაში ბაბას პ ა პ უ ლ ი ბუწუმელთ, ნანაში ბაბა-თი ჰემო ითქვენ II 243²⁰ მამის მამას პაპას ვეტყვით, დედის მამაც ისე ითქმის... ბერე-თი ცხენი გეხედუ... პ ა - პ უ ლ ი შ ი კილიჭი ქელიბუ II 354²² ვაჟიც ცხენზე შეჯდა... პაპის ხანჯალი ჩამოიკიდა...

ბაბაში ბაბას პ ა პ უ ვუწოლემთ, ნანაში ბაბას-თი — პ ა პ უ ვუწოლემთ II 336^{8,9} მამის მამას პაპას ვეტყვით, დედის მამასაც პაპას ვეტყვით... ჰიმ ბოზო პ ა პ უ ქუონუნ II 344¹³ იმ ქალს პაპა ჰყავს.

პ ა პ უ ლ ე ფ ე ს ოხოეფე აქ ულუტეენან I 497²⁰ მამა-პაპათ (წინაპრებს) სახლები აქ ჰქონიათ... ჩქიმი ჯვეში პ ა პ უ ლ ე ფ ე მენგრელი ტეს, ლაზისტანის დოსქიდეს, ლაზი დივეს II 318⁶ ჩემი წინარპები მეგრელები იყვენ, ლაზისტანში დარჩნენ, ლაზი გახდენ. მსქვერიშ პ ა პ უ ლ ი დ ო - პ ი ლ ი II 262²³ ირმის პაპა მოგვალი... ადა მსქვერიში პ ა პ უ ლ ი ენ-და I 499¹⁸ ეს ირმების პაპა არისო... ცარ პ ა პ უ ლ ი ქომოხთუ II 365³² ერთი მოხუცი („პაპაკაცი“) მოვიდა...

ძირი **პაპ**- საერთოა; საწარმოებელი ბოლოსართი -**ა** ქართულისა კანონზომიერად არის წარმოდგენილი მეგრულში: -**უ** მიღებულია **ო**-საგან; სიტყვის ბოლოს, ისიც ბაგისმიერ **პ**-ს მეზობლობაში, ეს ბუნებრივია.

ჭანური -**ულ**- მოწმობს, რომ ქართულში ბოლოსართი მიღებულია -**ალ**-, ანდა -**ან**-ისაგან (მდრ. ჭან. მამ-**ულ**-ი და ქართ. მამ-**ალ**-). ათინურ კილოკავში დადასტურებულია მეგრულისებური **პაპ-უ** ბოლოკიდური **ლ**-ს დაკარგვით (იხ. II, 336⁸ აქვე, მაგალითებში).

ამ ძირს ჭანურში იგივე მნიშვნელობა აქვს, რაც ქართულში: „ერთხელ მე და პ ა პ ა -ჩემი ერთგანა შევიყარენით“ (ილ. ჭავჭავაძე: „რა ვაკეთეთ, რას ვმერებოდი?!“)... „სად მამა-პ ა პ ა მეგულვის“... (რ. ერისთავი: „სამშობლო ხევსურისა“).

მეგრულში ამ ძირს მნიშვნელობის გადახრა ახასიათებს: „პაპუ“ ბა-ბუას მამას აღნიშნავს; „პაპისათვის“ კი გამოყენებულია „ბაბუ“, სიტყვა, რომელიც ქართულშიაც იხმარება და წარმატებით უწევს მეტოქეობას „პაპა“-ს.

ჭანურში „პაპული“ ზოგჯერ „წინაპარსაც“ ნიშნავს: მ ს ქ ვ ე რ ი შ პ ა პ უ ლ ი — ირმის წინაპარი¹.

2. ჭან. ბაბა	მამა отец, папа
მეგრ. ბაბა	მამა „ „
ქართ. ბაბეჟ ← ბაბაჟ (დიალექტ.).	მამა „ „

ბ ა ბ ა დომილუ I 398₃₁ მამა მომიკვდა... ბ ა ბ ა -მუშის არ დიდი ფალთო ქაუჭოფუ, ბ ა ბ ა -მუშის დოლოქუნუ... ბაბა-სქანი ვა ლუელეენ I 399_{3,4} თავის მამას ერთი პალტო უყიდა, თავის მამას ჩააცვა... მამა-შენი არ მომკვდარა... ო კ უ ლ ე ბ ა ბ ა -მუშისა-თი უნკაპუ: „ბაბა! ბაბა“-და დო დი-ლო აჯუნდუ ბ ა ბ ა -მუშის-თი I 424_{3,4} მერე თავის მამისაკენაც გაიქცა: „მა-მა! მამა“-ო და ბევრი აკოცა თავის მამასაც... ბ ა ბ ა დულურეს... II 269₃₀ მა-მა მოუკვდათ... ემ ვახთის ბოზოში ბ ა ბ ა რაზი დივენ II 270₈ მაშინ („იმ დროს“) ქალის მამა დასთანხმდება... ბ ა ბ ა -ჩქიმი ვარ ბიჩინი II 263₁₉ მამა-ჩემი ვერ ვიცანი... უკულე მუში სიჯას დავეთი იქომან ბოზოში ბ ა ბ ა -ნანაქ II 270₁₉ მერე თავის სიძეს დაპატიუებენ ქალის მამა-დედა... მუში ნანა-ბ ა -ბ ა ქ დოქიმოჯას-ნა-და... I 507₁₇ მისმა დედ-მამამ თუ გაათხოვოს...

დენგი ბ ა ბ ა - ო ც ხ ე იენ II 344₂₇ ახალი მამა მამინაცვალი იქნე-ბა... („ბაბალული“ — „მამინაცვალი“ — II 336₃₃)...

ბერეფე ჩქიმი უ ბ ა ბ ე ლ ქუდუტალით II 313₂₈ ჩემი ბავშვები უმა-მოდ დატოვეთ...

წარმოებისას ბოლოკიდური -ა ჭანურში ამ სიტყვას სცილდება (უ-ბაბ-ელ-ი II 313₂₈); ამან შეიძლება გვაფიქრებინოს, რომ -ა ძირეული არ არის.

მეგრულში ბ ა ბ ა -ს ნაცვლად ჩვეულებრივია მ უ მ ა || → მ უ - ა (მ უ მ ა ცუნს — მამა ჰყავს... მ უ ა-მუში — მამა-მისი, მ უ ა -სქანი — მამა-შენი, მ უ ა -ჩქიმი — მამა-ჩემი... მ უ ა -ნთილი — მამამთილი, სიმამარი); ბ ა ბ ა -ს ხმარობს შვილი თ ა ვ ი ს ი მამის მიმართ (ისიც არა ყოველ-თვის); ბ ა ბ ა ქ ქომორთუ — მამა მოვიდა; ბ ა ბ ა ქ მიწუ — მამამ (ჩემმა მამამ) მითხრა; უკანასკნელ შემთხვევაში შეიძლება გვეთქვა: მუა-ჩქიქ

¹ აქ არ ვვხებით **პაპ**- ძირის ეტიმოლოგიას, არც პ ა რ (წინა-პ ა რ -ი) ძირთან მის ურთიერთობას.

მიწუ — მამა-ჩემმა მითხრა; მაგრამ სხვა სტილისტიკური ნიუანსი ახლავს — გამოთქმას ოფიციალური იერი უჩნდება. სრულებით შეუძლებელია „მამა“ შეენაცვლოს „ბაბას“, როცა შვილი უძახის მამას: ვო, ბ ა ბ ა !

„მუმა“-ს და „ბაბას“-ს ეს ცილობა არ იცის ქართულმა: აქ ყველგან მამა ძირი გვაქვს¹; გურულსა და ქვ.-იმერულში ხმარებული ბ ა - ბ ა || ბ ა ბ ე || ბ ა ბ ე ზანურიდან შექცეული ჩანს. ქართულში „მამა“ იგივე ძირია, რაც „მამ-ალ“ და სქესის მომენტზე აქცენტით დახასიათდება; აქედან: „მამაკაცი“ — ე. ი. მამრობითი სქესის ადამიანი — „დედაკაცი“-ს საპირისპიროდ. ჭანურში მოცემულია ფუძე მამ - უ ლ , მაგრამ მხოლოდ „მამლის“ აღსანიშნავად. ამჟამად ძნელია გადაჭრით თქმა: ბ ა ბ ა იყო თავდაპირველად ჭანურსა და მეგრულში (უკეთ, ზანურში) და შემდეგ შემოიჭრა მეგრულში მუმა || მუა , თუ პირუკუ: ბ ა ბ ა-მ გამოდევნა თავდაპირველად ჭანურშიც ხმარებული მუმა . ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ ლაპარაკობს ნაწარმოებ სახელში (— მუანთილი —) მუა -ს ხმარება, აგრეთვე ისიც, რომ სვანურში მუ - || მუგ -ძირი გვაქვს მამის აღსანიშნავად.

ბ ა ბ ა შეიძლება მეორეული მონაცემით იყოს მუმა -სთან შედარებითო როცა ვამბობთ, მხედველობაში გვაქვს ის, რომ თურქულში ამავე მნიშვნელობით იხმარება ბ ა ბ ა და სწორედ ჭანებშია გაბატონებული ბ ა ბ ა ; მაგრამ თავისი აგებულებით ეს სიტყვა საბავშვო ლექსიკის კუთვნილებას წარმოადგენს და სავსებით შესაძლებელია დამოუკიდებელი მსგავსი აგებულების სიტყვა მივიღოთ სხვადასხვა ენაში სესხების გარეშე. თურქულიდან სესხების საწინააღმდეგოდ ლაპარაკობს ისიც, რომ აფხაზურშიც ა-ა ბ გვაქვს, ძირი ახლოს მდგომი ბ ა ბ ა -სთან.

ჭან. ბ ა ბ ა -ს წარსულს უთუოდ ახასიათებს ის, რომ მისგან ნაწარმოები ფუძეები აღარსად ჩანს. შეიძლება დავასახელოთ მხოლოდ:

ჭან. ბაბა-ოცხე — მეგრ. მუმა-ცონერი — ქართ. მამინაცვალი („უცხო მამა?“)².

3. ჭან. ნან-ა

დედა, мать, мама

მეგრ. ნან-ა

” ” ”

ქართ. ნენ-ა || ნენ-ე (დიალ.), ნან-ა დედა, აკვნის სიმღერა დედისა,

мать, колыбельная песня

¹ თუ, რასაკვირველია, ბ ა ბ უ ა სიტყვას არ დავუკავშირებთ ამ ბ ა ბ ა ს : ასეთი რამ ჩვენ საეჭვოდ მიგვაჩნია (შდრ. ბ ა ბ უ ა — ბ ე ბ ი ა).

² შდრ. (ჭან.) ბ ა ბ ა წ ა ? (მეგრ.) ბ ა დ ი დ ი ?

ნ ა ნ ა ქ მიწუ I 496₁₈ დედამ მითხრა... ბეემ ნ ა ნ ა ს უწვევან... I 498₂₅ ბავშვის დედისთვის უთქვამთ... ნ ა ნ ა მუშის უწუ-ქი, „ნანა, მა გუი მიტკვაცუ“-და! I 498₃₄ თავის დედას უთხრა, რომ „დედა, მე გული გამისკდაო!“... ვიწეს ნ ა ნ ა მიდონუნ II 246₁₆ ვიწეში დედა მყავს... ნ ა ნ ა დულურეს, დოსქიდეს დეთიმი II 269₃₁ დედა მოუკვდათ, დარჩენნ ობლად... ნ ა ნ ა -მუშიქ ობეჯდინუს ქოგდოჭკუ II 257₅ დედა მისმა ყვირილი იწყო... ქომოლიქ ძირუ-შ-კულე — „ნანაა! ხოლო დელი დობივი-ი?“ II 280₂₆ ქმარმა რომ ნახა — „დედაა! კიდევ გავგიჟდი?“... ჰა, ნანი, ნანი, ნანი, სო იღუ ნა-ნა-სქანი? II 373₁₀ ა, ნანა, ნანა, ნანა, სად წავიდა დედა-შენი?... ბუტკუჯიშ ნ ა ნ ა -თი... ჰეგ რენ-ი? II 317₂₆ დედა-ფუტკარიც („ფუტკარის დედა“)... იქ არის... ნ ა ნ ა -ბაბა მიცონუტუკო II 265₉ დედ-მამა რომ მყოლოდა... ნ ა -ნ ა -ბაბაშენ დეთიმი ბორტი II 265₈ დედ-მამისაგან ობოლი ვიყავ... ბაბაში ნანას ნ ა ნ დ ი დ ი ბუწუმელთ, ნანაში ნანა — ჰე-თი ნ ა ნ -დ ი დ ი II 243₂₀ მამის დედას ბებიას („დიდ-დედა“) ვეტყვით, დედის დედა — ესეც ბებია (იხ. აგრ. II 306₃₂)... ბაბაში ნანა ნ ა ნ -დ ი დ ი იყვენ I 537₃₁ მამის დედა ბებია იქნება... „ნ ა ნ -დ ი დ ი სქანის უჯოხი!“ „ნან-დიდი, ნანდა! ნა-ნაქ გიჯოხოფს!“ ნ ა ნ -დ ი დ ი ქომოხთუ ოხორიშა I 503₁₃ „ბებია-შენს დაუძახე!“ „ბებია! დედა გეძახის“ ბებია მოვიდა... ნ ა ნ -დ ი დ ი მუშიქ ქოგდონჯირუ ონწელის II 294₃₁ ბებია-მისმა ჩააწვინა აკვანში...

დენგი ნანა ბერეში — ნ ა ნ ა -ო ც ხ ე იენ II 344₂₇ ბავშვის ახალი დედა დედინაცვალი იქნება... ნ ა ნ ა შ ა ნ ტ ე შ ი -კალა მან მუჭო პამინონ, ნანა ჩქიმი-ა? II 372₅ დედინაცვალთან მე რა უნდა ვქნა, დედაჩემო! (მო-თქმაა!)... მა ნ ა ნ ა შ ა ნ ტ ე შ ი ს „ნანა“ ვარ მათქვენ, ნანა ჩქიმი-ა! II 372₁₂ მე დედინაცვალს „დედას“ ვერ დავუძახებ, დედა ჩემო!... ოგენ-ა -ნ ა II 336₂₃ დედინაცვალი...

ბოლოკიდური -ა ძირეული არ არის: **ნან**-დიდი — „ბებია“, აქ კომპოზიტის პირველი წევრი ა-ს მოკვეციტ არის წარმოდგენილი; მეორე: ჰა-ნურ ნ ა ნ ა -ში ამღერებენ ხოლმე: ჰა, ნ ა ნ ი , ნ ა ნ ი , ნ ა ნ ი ... აქაც ნ-თი ბოლოვდება ფუძე.

მეგრულში დ ე დ ა -სთვის ჩვეულებრივია დ ი დ ა || დ ი ა (← დეა); დიდა ესუნს — დედა ჰყავს... დ ი ა -მ უ შ ი — დედა-მისი, დ ი ა -ს ქ ა ნ ი — დედა-შენი, დ ი ა -ჩ ქ ი მ ი — დედა-ჩემი... დ ი ა შეიძლება იხმაროს შვილმა, დედას თუ უძახის (ვო, დ ი ა !), მაგრამ ასეთ შემთხვევაში ჩვეულებრივია ნ ა ნ ა : ვო, ნ ა ნ ა ! აღსანიშნავია აგრეთვე გამოთქმა: ნ ა -ნ ა -ს ქ უ ა ! — დედა-შვილო!

ქართული ნ ა ნ ა იხმარება გურულში ნ ე ნ ა || ნ ე ნ ე -ს სახით და ზანურიდან შეთვისებული უნდა იყოს. მაგრამ ამის გარეშეც ქართულში

უნდა ყოფილიყო ნახმარი ნ ა ნ ა „დედა“-ს მნიშვნელობით; ამაში გვარწმუნებს ნ ა ნ ა, სახელი სიმღერისა, რომელსაც აკვანში მწოლარე ბავშვს უმღერის დედა: ქართველი დედა ისევე დამღერის: „ნ ა ნ ა, შვილო, ნანინა“-ო როგორც ჭანი: ჰა, ნ ა ნ ი, ნ ა ნ ი, ნ ა ნ ი... აქ დედა შვილს მიმართავს „ნ ა ნ ა“-თი ისევე, როგორც ბავშვის მიმართ უფროსი ხმარობს „ბიძია“-ო!

მეგრულში ნ ა ნ ა ისევე უნდა ყოფილიყო გამოყენებული, როგორც ჭანურში: დ ი დ ა მეორეული მოვლენა ჩანს; დ ე დ - ა ძირი ქართულში სქესობრივ მომენტს გულისხმობდა (შდრ. დედა-კაცი, დიაცი, დედალი...); დ ე დ ა ე ძვ. ქართულში იხმარება დედაკაცი-ს მნიშვნელობითაც.

ყურადღებას იქცევს მეგრულში შემდეგი გარემოება: „დედა“ წარმოდგენილია ოდნავი სახეცვლით: დ ი დ ა; იგივე ძირი სხვა ფუძეში — დ ე დ - ა ლ - — კანონზომიერი ფონეტიკური შესატყვისობით: დ ა დ უ ლ... ცხადია, ეს უკანასკნელი ადრევე ჰქონდა მეგრულს, დ ი დ ა შემდეგ შეითვისა. სვანურში დ ი ე || დ ი ა -ს გვერდით დ ე დ ე -ც შეგვრჩა; ასე, მაგალ., ლექსებში, რომელთაც ჭარბად ახასიათებს არქაიზმი: დ ე დ ე , ხიად, ლეზიზ ამნაყ — დედა, გენაცვალე, საგზალი მომიმზადე... სვანური აქაც ისევე, როგორც სხვა ხშირ შემთხვევაში, ქართულს უჭერს მხარს.

კავკასიურ ენათა ურთიერთობის სირთულის საილუსტრაციოდ შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ კიურული ენა (დაღისტანში, სამურის აუზში) დ ე დ ე -ს ხმარობს, ხოლო ჩაჩნურში ნ ა ნ ა გვაქვს.

პირველი რომ ქართულიდან მომდინარეობს, უეჭველია: ნაწარმოები სიტყვები და ძირითადი მნიშვნელობა ამას ცხადყოფს.

ნ ა ნ ა -ს საკითხი უფრო რთულია: ჭანურში სხვა სახელიც გვაქვს, რომელიც ნათესაურ ურთიერთობას გამოხატავს, ჭანურ ნიადაგზე უცხოდ გამოიყურება და რომელსაც ჩაჩნურისაკენ მივყავართ (იხ. **ბერე**).

ნ ა ნ ა -საგან ნაწარმოებია:

ჭან. ნ ა ნ -დიდი	} დედინაცვალი, мачеха (მეგრ. დიდა-ცონერი)
ნ ა ნ ა შანტიში	
ოცხე ნ ა ნ ა	
ოგე ნ ა ნ ა	

„ნან-დიდი“ „ნანა“ და „დიდი“-საგან შედგება და სავსებით ისევეა აგებული, როგორც ქართული დ ი დ - დ ე დ ა .

„ნანაშანტიში“, „ოცხე-ნანა“, „ოგე-ნანა“ დაირთავენ საგანგებო ფუძეებს.

მეგრ. ბ ე ბ ი ა განმარტებას არ საჭიროებს; დ ი დ ა - ც ო ნ ე რ ი — „დედად-მყოლ-ით“ შეიძლება გადაითარგმნოს: ც ო ნ ე რ ი მიმღეობაა ზმნისა ც უ ნ ს — ჰყავს.

4. ჭან. ბერე ბავშვი, შვილი, ძე (ბიჭი), ДИТЯ, СЫН
 მეგრ. ბერ- (გვარებში!)
 ქართ. ბერ- („ „ და სახელებში)

სთეამელი-ნა ნიტეს, ბერეფეს არ ბადი კოჩიქ უწუ I 450₅ თამაშით რომ მიდიოდენ ბავშვები, ერთმა მოხუცმა უთხრა... ბერეფე, არ მუთხანი გიწვამინონ I 450₁₆ ბავშვებო, ერთი რალაც უნდა გითხრათ... სუმ ბეე არქადაში დიყვეს I 455₂ სამი ბავშვი შეამხანაგდა... ბეეფე ქომეხთეს უშქიიშ ქდოქიშა I 455₃ ბავშვები მივიდენ ვაშლის ძირთან... ა მციქა ბუდი ქოჩი ე ჩიქუ ბერე-სქანის II 373₉ (ხოფ.) ცოტა ძუძუ აწოვე შენს ჩვილ ბავშვს... ბუდი ქოფი ბეეს I 503₃₁ ძუძუ ვაწოვე ბავშვს... ჭიტა ბეე ქ ნანა-მუშის ნამგაუ. ნამგაუ-ში, ნანა-მუშიქ უწუ-ქი, „შუი მშინე, ბეე ჩქიმი!“ I 503₂₈ პატარა ბავშვმა თავის დედას მიატირა. რომ მიატირა, დედა-მისმა უთხრა: „ძვირფასო, ჩემო შვილო“... ხოჯა არ დღას ჰამამიშა იღუ ბერეფეკალა, ბერეფე ელიკათუ დო იგზალუ II 255₂₆ ხოჯა ერთხელ აბანოში წავიდა ბავშვებთან ერთად, — ბავშვები გაიყოლია და წავიდა... ბერეფექ თქვეს-ქი I 441₇ ბავშვებმა თქვეს რომ... ჯუმაში დამი ბერე — ანიმსე რენ... ჟურ ჯუმაში ბერე ართიკათიში ჯუმაში ბერე იყვენ I 538₂ ძმის, დის შვილი — „ანიმსე“ არის... ორი ძმის შვილი ერთი მეორისათვის „ძმის შვილი“ იქნება... მჭიფე ბერეფე სქანი სო იდან II 372₁₉ (ხოფ.) შენი წვრილი შვილები სად წავიდნენ?... ოთხო ბიჭი-ბერე დო არ ბოზოთე ბიდი II 264₂₃ ოთხი ვაჟიშვილითა და ერთი ქალით წავედი... ჰემ კოჩის არ ჩილი დო არ ბერე უონუტუ, ბიჭი ბერე II 256₃₀ იმ კაცს ჰყავდა ერთი ცოლი და ერთი შვილი ვაჟიშვილი... ხასანი ჩქინი ოჩილუში დიყვენ! ბეექ აწიშა დულდა კაი იქიფტუ, აწი ვა იქიფს I 512₂₁₋₂₂ ჩვენს ხასანს ცოლი უნდა შევერთოთ („საცოლო გახდა“), ბიჭი აქამდის საქმეს კარგად აკეთებდა, ახლა არ აკეთებს... ჰამ ბერე ონ, ჰიმ ბოზო ონ II 344₁₂ ეს ვაჟია, ის ქალია... ა ბერექ აშოთენ დიდო ფარა მოგუ I 454₂₂ ამ ბიჭმა ამგვარად ბევრი ფული მოიგო... ადა ჩობანი ბერეს... ზანაათი მუში ქუჩქინ I 454₅ ამ მწყემსმა ბიჭმა... თავისი საქმე იცის...

ბერე ზოგადი სახელია ვაჟისა და ქალისათვის, თუმცა ზოგჯერ ვაჟის მნიშვნელობითაც გვაქვს (იხ. მაგალ.). ისევე, როგორც ქართულში შვილი „ვაჟიშვილად“ გაიგება ზოგჯერ.

მეგრულში ბერ მხოლოდ გვარებში გვაქვს: — ბერი ა, ბერა - ი ა, გიგი ბერი ა ... ქართულში: ბერი ძე, ბერო ძე, გოგი - ბერი ძე, მაცა ბერი ძე, ბერი შვილი ... აღსანიშნავია აგრეთვე

ისტორიული სახელები: ჭ ი ა ბ ე რ ი , კ ა ხ ა ბ ე რ ი ... (ძე-თი წარმოებულ-ლი გვარები დასავლური წარმოშობისად ითვლება, **შვილ**-ით დაბოლოებულ-ლები — აღმოსავლეთ საქართველოს ბარს ახასიათებს — ნ. ბ ე რ ძ ე - ნ ი შ ვ ი ლ ი).

ბერ ჩაჩნურში ბავშვს ნიშნავს (дитя). ჭანური შესაბამისი ძირი **სქირ**- უნდა ყოფილიყო; ამას ამტკიცებს ქართული და მეგრული. ჭანურში ამგვარი ძირი მართლაც არის შემონახული თითო-ორი შენახვებაში (იხ. ქვ. **სქ-ირ**). ეს გვაფიქრებინებს, რომ უცხო წარმოშობის სიტყვამ ბერ გამოდევნა ჭანურისთვის ნიშანდობლივი ძირი (თქმა არ უნდა, ეს შორეული წარსულის საქმეა, და მაშინ ჭანები აწინდელ მიწა-წყალზე, ალბათ, არ მკვიდრობდნენ, — გაცილებით უფრო სამხრეთით ბინადრობდნენ). დამახასიათებელია, რომ ეს ცვლილება — **ბერე**-ს მიერ **სქირ**-ის გამოდევნა — მეგრულს არ შეეხო: ცვლილება სამხრეთის ფრთამ განიცადა, ჩრდილო ზანურმა (მეგრულმა) კი — არა.

5. ჭან.	სქ-ირ-ი სკ-ირ-ი	შვილი, ვაჟიშვილი, сын, дитя
მეგრ.	სქ-ი ← სქ-ირ-ი	ვაჟიშვილი (საქებური)
ქართ.	შვ-ილ-ი	

ს კ ი რ ი — ბიჭი ბერე... „სკირეფე ჩქიმი“ ნანას დო ბაბას ათქვენ II 306₃₂ სკირი — ვაჟიშვილი... „ჩემო შვილებო“ („სკირებო“) შეუძლია თქვას დედამ და მამამ... ნანა-მუში დიზაბუნუ. „ს ქ ი რ ი , ბლურურ!“ II 354₁₉ დედა-მისი ავად გახდა. „შვილო, ვკვდები!“... „ს კ ი რ ი ჩქიმი!“ I 540₂₈ შვილო ჩემო!...

ოხორჯაში ჯუმა — ო ხ რ ა ს კ ი რ ი I 537₃₄ ცოლის ძმა — „ოხრასკირი“ („სახლის შვილი“)... ოხორჯაში ჯუმა — ო ხ რ ა ს კ ი რ ი II 307_{7,8} (არქაბ.) ქომოლიში ჯუმა ო ხ რ ა ს კ ი რ ი ავენ I 307₁₂ ცოლის ძმა — „ოხრასკირი“... ქმრის ძმა — „ოხრასკირი“ ექნება... ჩილიში ჯუმა კაინი... ო ხ რ ა ს ქ ი რ ი ივენ II 245₂₆ (ვიწ.) ცოლის ძმა „კაინი“... „ოხრასკირი“ იქნება... ოხორჯაში ჯუმა — ო ხ რ ა ს კ ი რ ი II 336₁₃ (ათინ.) ოხორჯაში ჯუმა — ო ხ რ ა ს კ ი რ ი II 344₂₄ ცოლის ძმა — „ოხრასკირი“... ქომოლიში ჯუმა — ო ხ რ ა ს კ ი რ ი II 344₂₃ (ართაშ.) ქმრის ძმა — „ოხრასკირი“...

ჭანური ს ქ - ი რ || ს კ - ი რ - კანონზომიერი შესატყვისია ქართული შ ვ - ი ლ - ისა, — ოღონდ დაკარგულია **გ** : უნდა ყოფილიყო ს ქ ვ - ი რ || ს კ ვ - ი რ - (მღრ. შ ქ ი თ ← შ ქ ვ ი თ — შვიდი); ჭანურში ეს სიტყვა საკმაოდ იშვიათია; მის ნაცვლად გამოყენებულია ბერე (იხ.); მაგრამ, იშვიათი ხმარებისდა მიუხედავად, ცხადია, რომ ეს ძირი ჭანური ლექსიკის

ძირითად კუთვნილებას წარმოადგენს (მაგალ. იხ. აქვე).

მეგრულშიც ეს ძირი ამ სახით (სქნ) არ არის ხშირი: სასახელო სქნ — სასახელო შვილი (იგუებს მოწონების გამომხატველ ატრიბუტებს!); რომ ეს სიტყვა სქირი || სკირი-ს სახისა იყო, მტკიცდება გვარებით: წულეხ-სკირ-ი, პაპა-სკირ-ი, გაბესკირ-ია, აგრეთვე ნაწარმოები სახელით ოხორა-სკილ-ი (← ოხორა-სკირ-ი — იხ.).

ეგვე ძირი სხვა საწარმოებელი აფიქსით ერთადერთი სიტყვაა შვილისათვის მეგრულში: სქუ-ა ← სქუ-ალ (იხ. მრავლ., სქუ-ალ-ეფ-ი; აგრეთვე ნაწარმოები სახელი: დიდა-სქუ-ალ-ობა — დედა-შვილობა; ნასახლარი ზმნა: ქნ-სქუალ-ჟ — იშვილა...). ეს მეგრული ვარიანტი — სქუ-ა საინტერესოა იმით, რომ მასში დაცულია უ ← ვ, რომელიც სქ-ირ-ში დაკარგულია: ვ-დაიკარგა ი-ს წინ, ა-ს წინ დარჩა და მახვილის ქვეშ უ-ს სახე მიიღო (მდრ. რ ვა და მეგრ. რ უო).

სქირ-ისაგან ნაწარმოებია:

ჭან. ოხორა-**სქირ**-ი — ცოლის ძმა, მაზლი (სიტყვა სიტყვით: „სახლის შვილი“); **деверь, шурин: брат жены**

მეგრ. ოხორა-**სქილ**-ი — ცოლის ძმა, ცოლის და, მაზლი, მული, **шурин, деверь, золовка, свояченица...**

ქართ. —

მეგრული ოხორა-სქილ-ი მიღებულია ოხორა-სქირი-საგან დისიმილაციის გზით; ჭანურში ეს დისიმილაცია ჩვეულებრივ არ ხდება; ორი რ- ერთ სიტყვაში ჭანურში ასატანია, მეგრულსა და ქართულში კი — არა.

ქართულში ცალ-ცალკე ორივე ძირი გვაქვს: ოხორა- (იხ.) — სახლ- და სქირ- — შვილ-ი, მაგრამ ამ ცნების გამოსახატავად ქართული სულ სხვა სიტყვებს იყენებს: ცოლის ძმა („სახლის შვილი“ სხვა მნიშვნელობით კილოებში უნდა იხმარებოდეს).

ქართული ახასიათებს სათანადო პირს იმის მიხედვით, თუ რა ნათესაურ ურთიერთობაშია ის ცოლთან, ჭანურსა და მეგრულში კი ნაჩვენებია ამ პირის კავშირი სახლთან; ცოლისძმა წარმოადგენილია სახლის შვილად (ეგვე ითქმის ცოლისდის აღმნიშვნელი სიტყვის შესახებაც — იხ. ოხრა-სულე); ვისი სახლის შვილია ცოლისძმა? თუ — ქმრისა, გაუგებარია, როგორ აღმოჩნდა ამ სახლის შვილად ცოლისძმაც, ცოლისდაც: წარმოდგენილია, რომ ცოლს მისი და-ძმებიც თან გამოჰყოლოდა, მაგრამ თუ ცოლის სახლს ვიგულისხმებთ, მაშინ სავსებით გასაგები იქნება, რომ ქმარმა — სიძემ „სახლის შვილი“ უწოდოს ცოლის სახლში დახვედრილ ვაჟებ-

სა და ქალებს, ცოლისძმებსა და ცოლისძებს (პირველნი უცოლონი უნდა იყვნენ, მეორენი — უქმროცა და ქმრებიანიც). თუ ეს ასეა, მაშინ საქმე გვაქვს მატრიარქატთან: ქალი ირთავს ვაჟს; ეს უკანასკნელი მიდის ქალის სახლში და იქ მას უხვდება „სახლის შვილი“ (ე. ი. „ცოლის სახლის შვილი“): ცოლისძმა, ცოლისდა („სახლის ასული“).

ო ხ ო რ ა ს ქ ი რ ი — ო ხ ო რ ა ს უ ლ ე ტერმინებში კულტურის ისტორიის ძველისძველი მოვლენებია ჩამარხული.

შეიძლებოდა გვეთქვა: რატომ ცოლისძმა-ა (ცოლისდა). ამოსავალი ამ ანალიზისა? აკი ო ხ ო რ ა ს კ ი რ ი „მაზლსაც“, ე. ი. „ქმრის ძმასაც“ ნიშნავს! თუ აქედან ამოვალთ, საქმის ვითარება სხვაგვარი იქნებოდა. მაზლის აღნიშვნა მეორეული მოვლენა უნდა იყოს. ამოსავალი ვაჟი, სიძე კი არაა, არამედ ქალი, რძალი; ეს ჩანს ტერმინიდან ო ხ ო რ ჯ ა (ლ) - ო ხ ო რ ძ ა (ლ) - — სახლის „რძალი“, სახლის ქალი... ამავე თვალსაზრისით საგულისხმოა, რომ სვან. უ - დ - ი ლ — „დაღისთვის“, ჯ ი მ ი ლ — „ძმაღისთვის“, ქართულში და ზანურში ხმარებული ფუძეები, ქალის თვალსაზრისს გამოხატავენ.

6. ჭან. ბიჭი ბიჭი, ვაჟი, мальчик, сын, парень
 მეგრ. —
 ქართ. ბიჭი „

ბერე დიბადიტა-ში, ...თელი მანძაგერეფე „ბიჭი დიბადენ-ი, ვანა კულანი“-ა, ჩუმელან I 539²⁵ ბავშვი რომ იბადებოდეს, მთელი მეზობლობა უცდის, „ბიჭი დაიბადება თუ ქალი“-ო... ეფჩ-ია, ბიჭეფე-და, ადა ადლ-აღაში... გიინი ვა რტუკონ-და!? I 499²¹⁻²² ბიჭოს, ბიჭებოო, ეს ალი-აღას ვირი არ ყოფილიყოსო!... ბიჭიშ ბაბა ულუნ ბოზოში ბაბაშა II 298⁴ ვაჟის მამა წავა ქალის მამასთან... ბიჭიშ ბაბაქ მენდიმესს II 299³² ვაჟის მამა წაიღებს... მოთ დუბლამ, ჭე ბერე, ლაზუტი? II 307³³ რად უყრი, ბიჭო (ჭო-ბავშვო), სიმინდს?... ჭე -ბერეფე, ქომოხთით, გდარი პჭკო-მათენ II 271¹² „ჭო-ბავშვებო“, მოდით, საჭმელი ვჭამოთ...

ეს სიტყვა სპარსულიდან ნასესხებად ითვლება; გამოყენებულია ქართულსა და ჭანურში, უცხოა მეგრულისა და სვანურისათვის.

ჭანურში მისი საპირისპიროა კულან-ი||ბოზო — გოგო; ბერე: ბიჭი, კულანი||ბოზო (იხ. მაგალითები). ყურადღებას იქცევს ჭე, რომელიც კახურის ჭო-ს და მეგრ. წიე || წიე-ს მოგვაგონებს; თუ ამათთან კავშირში ბიჭი-ი აღმოჩნდებოდა, მაშინ ამ უკანასკნელის სადაურობის საკითხიც შეიძლებოდა გადასინჯულიყო (საინტერესოა, რომ ნ. მარი ჭანურის ლექსიკონში არაფერს ამბობს ბიჭი-ს უცხოურობის

შესახებ; თურქ., არაბ., სპარსული ჩამომავლობის სიტყვები მას ყველგან ნაჩვენები აქვს).

7. ჭან. ბო-ზო ბო-ზო -მოთა — გოგო, ქალიშვილი, ქალი	девочка, девушка, дочь
მეგრ. ნე-ზვ -ი	დედალი პირუტყვი, самка (животн.)
ქართ. ნე-ზვ -ი	” ”
სვან. ზუ-რ -ალა	ქალი, женщина

ვიწ. და **არქ.:** ბერე ბიჭი-თი ივენ... ბოზო-თი ივენ... II 306³² ბავში ბიჭიც (ვაჟიც) იქნება, ქალიც (გოგოც) იქნება... ა მსქვა ბოზო ქოჯანს, დანჯიუდორენ. ბოზო ვა გოკუნცხინუ... ბოზოს არ მაწკინდი ქომოძინ ხეს II 274³⁹, 275¹ ერთი ლამაზი ქალი („ქალიშვილი“) წევს, დასძინებია... ქალი არ გააღვიდა... ქალს ხელზე ბეჭედი აქვს... ჭუტა ბოზო მუში-თი ალთუნ დივუ II 285²² მისი პატარა გოგონაც ოქროდ იქცა... არ ფერი ბოზო ქომოხთუ II 285¹¹ ერთი ფერია ქალი მოვიდა... სუმ ბიჭი დო არ ბოზო დომიდურუ II 264²⁴ სამი ვაჟი და ერთი ქალი მომიკვდა... ჰექონი ბოზო ქეჭოფუ II 278⁷ იქაური ქალი შეირთო...

ათინ.: ...ბოზომოთა ვიტუთ II 336¹⁹ „ბოზომოთა“-ს („ქალიშვილს“) ვიტყვით... ქომოლი, ხორბა, ბოზომოთა... მენდახთეს ორუბა ჩინარიშე II 325²⁶ კაცი, ქალი, ქალიშვილი... წავიდენ ხრამის ნაპირას... არ ოხოის ყურ ბოზომოთა ქორტუ... მორდერი ბოზომოთა ქიბგარას-ის, თოლეფეშე ჯევაილი დიბლენ... II 326²⁵... ერთ სახლში ორი ქალიშვილი იყო... უფროსი ქალის თვალეზიდან, როცა ის იტირებდა, ძვირფასი ქვები ცვიოდა... ა ფათიაშაიში ბერეს ჰიმ ბოზომოთა ალიმბუ... წულუ ბოზომოთაში ნანას ხავი აჟუ — „შქიმი ბოზომოთა მუდაშენი ვარ ალიმბუ-დეი?! მორდერი ბოზომოთა, ოგე ბოზომოთა ალიმბუ-დეი“... II 326^{7.9} ერთი ხელმწიფის შვილს ის ქალიშვილი შეუყვარდა... უმცროსი ქალიშვილის დედას ეწყინა — „ჩემი ქალიშვილი რატომ არ შეუყვარდაო!? უფროსი ქალიშვილი, გერი (ქალიშვილი) შეუყვარდაო“...

ძირეული აქ უნდა იყოს **-ზო**-, იგი მოცემულია **-ზვ**-ის სახით **ნე-ზვ**-ში; ეს უკანსკნელი საბას განმარტებით „დედალ თხას“ ნიშნავს, მაგრამ უფრო სწორი უნდა იყოს, რომ ეს სიტყვა „ძველად საერთოდ ნიშნავდა დედალ საქონელს“; ეს სქესობრივი თვალსაზრისი ჩანს ჭანურ **ბო-ზო**-შიც; **ბო**- კლას-კატეგორიის ნიშანი უნდა იყოს, როგორც ამას პროფ. ივ. ჯახიშვილი ვარაუდობს;

ჩვენი გაგებით, ეს ნიშანი ქართველურ ენებში სხვა კავკასიური ენებიდან უნდა გვქონდეს შეთვისებული სახელთა გარკვეულ წყებაში: ქართველურ ენებს სახელთა საკუთარი, განსხვავებული კლასიფიკაცია გააჩნდა¹.

ნე-ზე-ში **ნე**- ქართველური ენებისათვის ნიშანდობლივი ნივთის კატეგორიის მაჩვენებელი **ნე**- || **დე**- || **სე**- თავსართია. **ნე-ზე**-ი რომ ნივთის კატეგორიას განეკუთვნოს, ბუნებრივია: ქართველურ ენებში ცხოველები ნივთის კატეგორიას განეკუთვნებიან (რა? ცხენი, ძროხა, ირემი...), მაგრამ ჭან. ბო - ზო -ს რად უნდა ჰქონოდა ნივთის კატეგორიის აღმნიშვნელი **ბო**-? ამაზე პასუხს კავკასიურ ენებში ვიპოვით: ჩაჩურსა და დაღისტნის ენათა წყებაში „ქალი“ მეორე კლასს ეკუთვნის (პირველში „მამაკაცები“ ივარაუდება), ხოლო ლაკურში „გოგო“ (საერთოდ, ქალი გათხოვებამდის) მესამე კლას-კატეგორიაში შედის, ე. ი. ნივთის კატეგორიაში ივარაუდება და მხოლოდ გათხოვების შემდეგ გადაირიცხება მეორე კლასში: გათხოვლი ქალის სოციალური კვალიფიკაცია აისახება ამ გრამატიკულ ფაქტში.

ზო- || **ზუ**- || **ზე**- ძირი სვანურშიც მოიპოვება: ზუ - რ - ა ლ — ქალი; დამახასიათებელია, რომ ამ სიტყვას კლას-კატეგორიის ნიშანი არ ახლავს.

ბ. მ. ა. რ. ი. შენიშნავს, რომ ბოზომოთა კნინობით-მოფერებითი სახელიაო (ჭან. გრამ., გვ. 131). ტექსტები ამას არ ადასტურებს.

8. ჭან. **ჯუმ**-ა ← ჯუმ-ალ- ← *ჯომ-ალ- ძმა, брат
 მეგრ. **ჯიმ**-ა ← ჯიმ-ალ- ← ჯუმ-ალ- ← *ჯომ-ალ „ „
 ქართ. **ძმ**-ა ← ძამ-ა ← *ძამ-ან-
 სვან. **ჯიმ**-ილ ← ჯუმ-ილ ← *ჯომ-ილ- ძმა დისათვის,
 брат (для сестры)

... ჯუმ ა ჩქიმის სელამი ოლოდი!... დომან ჯუმ ა ჩქიმი მოხთეეტუ I 503_{7,8} ჩემი ძმა მოიკითხე („სალამი გადაეცი“)... გუშინ ჩემი ძმა მოსულიყო... ჯუმა მუშის უწვევრენ-ქი I 501₄ თავის ძმისთვის უთქვამს... ე ჯუმ ა ქ მაყუანის კითითე იმაცეთი ოლოდენ I 500₁₁ ამ ძმას მეორისათვის თითით უნიშნებია... არ ზამანის ყურ ჯუმ ა ქორტეს II 256₆ ძველად („ერთ დროს“) ორი ძმა იყო... სუმ ჯუმ ა ქორტესუ II 353₂ სამი ძმა იყო... „მა ჯუმ ა სქანი ბორე“ II 351₂₃ მე შენი ძმა ვარ...

„ჯუმ ა ლ ა! სი ვა დოგარინუ-ი?“ — „ვარ, ჯუმ ა ლ ა, მა ვა დომიანუ“... I 499_{26,27} „ძამია! შენ ვერ დაბადე?“ — „არა, ძამია, მე ვერ დავბა-

¹ ვვლისხმობ ადამიანისა და ნივთის კატეგორიების გარჩევას, რაიც დასტურდება ყველა ქართველურ ენაში.

დე“... „ჯ უ მ ა ლ ა -და, ჩქიმი ჯუმუ-ნა იმხოს, ადა რენ-და!“ I 500⁹ „ძამიაო, ჩემს მარილს რომ ჭამს, ეს არისო!“...

ემუში ჯ უ მ ა ლ ე ფ ე -თი მოხთერენან — ალა ქანოჭკირელერენან, ჯ უ მ ა ლ ე ფ ე ქ I 408^{30,31} იმისი ძმებიც მოსულან — „ალა“ მოუკლავთ, ძმებს... ჯ უ მ ა ლ ე ფ ე ქომოხთეს II 252² ძმები მოვიდნენ... ჯ უ მ ა ლ ე -ფ ე ... II 252⁴... საბახთან ბიჭიმ ჯ უ მ ა ლ ე ფ ე , დალეფე, ექსალეფე, მალთეფე მედახთეს ბოზოში ოხოშია II 300³⁰ დილით ვაჟის ძმები, დები, ძმისშვილებ-დისშვილები, მეზობლები წავიდენ ქალის სახლში...

ნანაში დო ბაბაში ჯუმა — ჯ უ მ ა დ ი I 537³² დედისა და მამის ძმა — ბიძა... ბაბაში დო ნანაში ჯუმა ჯ უ მ ა დ ი ივენ II 306³⁵ მამისა და დედის ძმა ბიძა იქნება... ბაბაში დო ნანაში ჯუმას... ჯ უ მ ა დ ი ვუწოლემთ II 336¹⁰ მამისა და დედის ძმას ბიძას ვეტყვით... მა ვიწეს ჯ უ მ ა დ ი ჩქიმიკალა ბორტი დეთიმი II 263²⁵ მე ვიწეში ბიძა-ჩემთან ვიყავი ობოლი... „ჯ უ მ ა დ ი! არ ქიჭიტი ქომომჩი!“ II 263⁴ „ბიძავ! ერთი ასანთი მომე!“...

ძირეული მასალა ჭანურსა და მეგრულში განსხვავებულია ხმოვნით: მეგრული -**ი** (ჯიმ-) მეორეულია, მიღებულია **უ**-საგან; შდრ. ჭან. ტ **უბ** - უ და მეგრ. ტ **იბ** - უ — თბილი (ძვ. ქართ. ტფილი); აქედან: წყალ-ტ უ ბ -ო — „წყალთბილი“; აგრეთვე: ჭან. გ უ რ უ ნ ი და მეგრ. გ ი რ ი ნ ი — ვირი; ჩ ქ უ ნ ი და ჩ ქ ი ნ ი — ჩვენი¹.

მეგრული ვარიანტი **ჯიმ**- გამოყენებულია სვანურში: ეს ზანური ფენის კუთვნილებაა სვანურში, რაც შეეხება საწარმოებელ სუფიქსს, -**ილ** სვანურში ფუნქციონალურად შეესატყვისება ჭანურისა და მეგრულის სათანადო ბოლოსართს.

-**ა**- ბოლოსართი ჭანურსა და მეგრულში -**ალ**- ბოლოსართის თანხმოდან-მოკვეცილი სახეა; ბოლოკიდური -**ლ** აღდგება მრავლობითში (ჭან. ჯ უ მ - **ალ** - ე ფ - ე, მეგრ. ჯ ი მ - **ალ** - ე ფ - ი), აგრეთვე ნაწარმოებ ფუძეებში: ჭან. ჯ უ მ - **ალ** - ა — ძამია, მეგრ. ჯ ი მ - **ალ** - ო ბ ა — ძმობა, ამგვარად, ჭანურსა და მეგრულში „ძმის“ აღმნიშვნელი სიტყვის ფუძე არის **ჯუმ-ალ** (მიღებულია **ჯომ-ალ**-ისგან, როგორც ქვემოთ ვნახავთ).

ქართულში ამის შესაბამისად უნდა გვქონოდა ძირეულ თანხმოდანებს შორის ხმოვანი და ბოლოკიდური **ა**-ს შემდეგ თანხმოდანი; ერთიცა და მეორეც დასტურდება ქართულში: **ძამ**-ია, **ძამ**-იკო, **ძამ**-ო. ქართულ **ა**-ს შეესაბამება ზანურში **ო**; ეს უკანასკნელი წყვილბაგისმიერ **მ**-ს მეზობლობაში იქცა **უ**-დ: ჯ **ომ** - → ჯ **უმ** -.

ქართულში ეს ძირეული **ა (ძამ-)** ამოღებულია ხმოვნით დაწყებული

¹ სხვა მაგალითები იხ. „ჭანურის გრამატ. ანალიზ“-ში, §8, გვ. 24.

ა- ბოლოსართის დართვისას; **ა-** ბოლოსართი მიღებულია **-ან-**ისგან: იმერული და გურული ძმ-**ან-**ები, დ-**ან-**ები აღადგენენ ამ **-ნ-**ს ისევე, როგორც მეგრული და ჭანური **-ლ-**ს; შდრ. ძმ-**ან-**ები — ჯუმ-**ალ-**ეფ-ე || ჯიმ-**ალ-**ეფ-ი... დ-**ან-**ები — დ-**ალ-**ეფ-ე || დ-**ალ-**ეფ-ი...

ასე რომ ქართ. **ძმა** მიღებულია **ძამ-ან-**ისგან, მისი შესატყვისი იყო **ჯომ-ალ-** შენახული დღემდის **ჯუმ-ალ-**ის სახით (ჭანურში).

მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა ამ სიტყვას ჭანურშიც, მეგრულშიც და ქართულშიც ერთი და იგივე აქვს, სვანურში კი ამ მხრივ ცვლილებაა: **ჯიმოლ** აღნიშნავს არა საერთოდ ძმას, არამედ მხოლოდ ძმას დისათვის: მიშგუიჯიმილ — „ჩემი ძმა“ — ამბობს და ძმის შესახებ; მიშგუიმიუხუბე — „ჩემი ძმა“ — ძმა ამბობს ძმის შესახებ.

ორი შესაძლებლობაა: ან მიუხუბე და ჯიმილ ორივე სვანურის ძველი კუთვნილებაა და ასახავს კონკრეტიზაციის გარკვეულ საფეხურს, როცა არ იყო ზოგადი ცნება ძმისა, არამედ — ძმა ძმისათვის თუ დისათვის; ანდა: ერთ-ერთი სახელი მერეა შეთვისებული და გამოყენებული არსებული განსხვავების აღსანიშნავად. თითქოს მეორე შესაძლებლობა უფრო ახლოსაა სინამდვილესთან: ჯიმილ მტკიცედ გრძნობს თავს ჩვენს ენებში, მიუხუბე კი არა. მაგრამ ასე იქნება თუ ისე, ყურადღებას იქცევს ერთი რამ: ქართველური ენებისათვის ძირითადი **ძამ-** || **ჯიმ-** ძირი დამ გამოიყენა ძმისათვის სახელად და არა ძმამ ძმისათვის... ეს კი ნიშნავს: დის თვალსაზრისს გამოხატავდა, ალბათ, ეს ძირი ქართველურ ენებში, ძმის თვალსაზრისის გამომხატველი სიტყვა კი იყო და დაიკარგა. ამის გარკვევას მნიშვნელობა ექნებოდა ძველი საზოგადოებრივი წყობილების ვითარების გათვალისწინებისათვის — ისევე, როგორც აზროვნების ისტორიის გარკვეული ეტაპების ცხადსაყოფად.

ძმის შესახებ თქმული სავსებით ეხება დასაც (იხ. **და**).

ჯუმა-საგან არის ნაწარმოები უკვე მოხსენებული:

ჯუმ-ალ-ა — მეგრ. ჯიმა-ია, ქართ. ძამ-ია, **братец, братик**

შემდეგ **ჯუმ-ა-დ-ი** — მეგრ. ჯიმა-დ-ი, ქართ. ბიძა (მამის ძმა, დედის ძმა), **дядя по отцу или матери**

შეუძლებელი არ არის, ჭან. ჯუმად-ი განმარტებულ იქნეს, როგორც „ჯუმა დიდი“ — დიდი ძმა (შდრ. „დადი“ — მამიდა, დეიდა).

მეგრულში ჯიმა-დ-ის მეტოქეობას უწევს ბიძი — ქართ. ბიძა (აკად. ნ. მარის განმარტებით „მამის ძმა“); ჭანურში ეს სახელი არ დასტურდება, მეგრულში კი ქართულიდან მოდის. მისი ფართოდ გავრცელება შედარებით ახალი საქმეა.

9. ჭან.	დ-ა ← დ-ალ-	და, сестра ,
მეგრ.	დ-ა ← დ-ალ-	და, „
ქართ.	დ-ა ← დ-ან-	„
სვან.	უ-დ-ილ	და დისთვის, сестра (для сестры)

და მუშიმ ოგორუმა იგზალუ I 438¹² თავის დის საძებნელად წავიდა... ეე, და შქიმი, ბაბა-შქიმი გიოხამსუ II 351²⁷ ჰე, ჩემო დაო, მა-მა-ჩემი გიბარებს... ჯუმალეფე, დალეფე... ბიჭიმ ოხორიმა ნულუნან II 301²² ძმები, დები... ვაჟის სახლში მიდიან... ჯუმალეფე, დალეფე... მელულუნან II 300¹⁷ ძმები, დები... წავლენ... ეკულე დალეფე მუშიქ „ჯუმი ჩქიმი“-ა დო გამგარეს II 512¹⁷ მერე მისმა დებმა „ჩემო ძმაო“ და დაატირეს... დაფექ (sic!) ზოპონანქი... I 514³ დები ამბობენ, რომ...

მა დადი ჩქიმიკალა ნოლედიმა ვიგზალი I 482² მე მამიდა-ჩემთან (დეიდაჩემთან) ერთად ნოლედს წავედი... ნანაში დო ბაბაში და — დადი I 537³³ დედისა და მამის და — „დადი“ (მამიდა, დეიდა, **тетка**)... ბაბაში და დადი რენ, ნანაში და-თი დადი რენ II 243²³ მამის და „დადი“-ა (მამიდაა), დედის დაც „დადი“-ა (დეიდაა)... ბაბაში დო ნანაში და დადი ივენ II 306³⁵ მამისა და დედის და დადი იქნება... ქჩინეფე მენდებოჩქუმეთ ბოზომა ნანდიდიმა და დადი მუშიმა II 299² დედაბრებს გავაგზავნით ქალის ბეზიასთან ან მამიდა მისთან... ა ქჩინი ქომოლახენ... დადი, ა მციქა ქომომჩი-ა, ფილავი ოპჭკომათ-და! II 276⁷ ერთი დედაბერი ზის (შიგ)... მამიდა (დეიდა, **тетя**), ცოტა მომეციო, ფლავს შევჭამთო...

კულანიმ დადეფექ... ზოპონან-ქი „სიჯა მოხთასი“ I 514² ქალის მდადები... ლაპარაკობენ, რომ „სიძე მოვიდეს“... დადეფექ ქომოლატეს იფელიში მანდილი“ II 303¹¹ მდადებმა მოიტანონ („მოიტანოდენ“) აბრეშუმის მანდილი...

ამ სიტყვის ფუძე ჭანურსა და მეგრულში არის **დ-ალ-**: შდრ. მრავლ. ჭან. დ-ალ-ეფ-ე, მეგრ. და-ლ-ეფ-ი; ქართულში ფუძეს მოკვეცილი აქვს ბოლოკიდური **-ნ**; შდრ. გურ., იმერ. **დ-ან-ებ-ი**.

ამ ფუძეს მნიშვნელობა ქართულში, მეგრულსა და ჭანურში ერთი და იგივე აქვს; სვანურში ისეთივე მდგომარეობაა, როგორც ჯიმილ-თან გამოირკვა: უდილ აღნიშნავს დას დისათვის, ძმისათვის და იქნება დაჩტირ.

ქართველური ენებისათვის საერთო ძირის **დ**-(ალ) || **დ**-(ილ) მნიშვნელობას ისეთივე ტენდენცია აღმოაჩნდა, როგორც ჯიმილ-თან ვიპოვეთ: ასახოს დის, — ქალის — თვალსაზრისი და არა ვაჟისა. ეს იმავე დასკვნას გვავალებს, რაც ჯიმილ-ის ანალიზის დროს ვივარაუდეთ.

ჭ ი მ ი ლ-თან შედარებით აქ ახალია **უ-** თავკიდური: **უ-**დ-ილ; ძირეული ის არ არის; საფიქრებელია, ეს იყოს კუთვნილებითი ნაცვალსახელოვანი ნაწილაკი: **უ-**დ-ილ — **მისი** (ქალის) და...

და-საგან არის ნაწარმოები:

ჭან. **დად-ი** 1. მამიდა, დეიდა, 2. მდადე,... 1. тетка;
сестра по отцу или матери, 2. посаженная мать,

მეგრ. **დად-ე** მდადე, **посаженная мать**
ქართ. **მ-დად-ი** „ „

პირველი მნიშვნელობა, რომელიც ამ სიტყვას აქვს ჭანურში (და - დ ი — მამიდა, დეიდა), უცხოა მეგრულისათვისაც და ქართულისთვისაც; სათანადო სახელები მეგრულსა და ქართულში სულ სხვაგვარად არის აგებული: დ ე ი დ ა = დედის და, მ ა მ ი დ ა = მამის და; ჭანურში კი ამ სახელის კონსტრუქცია მიჰყვება ჯ უ მ ა დ ი ს ა ს : ჯ უ მ ა დ ი = ძმა დიდი, და-დი = და დიდი. თუ ბებია „დედა-დიდი“ იყო (ნ ა ნ დ ი დ ი — დიდ-დედა), ბიძა — „დიდი ძმა“, მამიდა, დეიდა — „დიდი და“.

ჭანურში და დ ი მ და დ ე-საც ნიშნავს; მეორე მნიშვნელობით ეს სახელი მეგრულსაც აქვს და ქართულსაც. ს ა ბ ა ს განმარტებით **„მდადი** — დიაცი სძლის მაყარი“.

10. ჭან. მოთ-ალ- || მოთ-ა შვილის შვილი, ნაშიერი, ბარტყი,
внук, детеныш, птенец
მეგრ. **მოთ-ა** შვილის შვილი, **внук**
ქართ. —

ბერეში ბერე მ ო თ ა იენ II 344₂₁ შვილის შვილი „მოთა“ იქნება... ბერეში ბერე მ ო თ ა ივენ II 307₃ (იგივე)... მ ო თ ა ლ ე ფ ე შ ი ჯოხოფე რენ: ფუჯიში — გენი, ცხენიში — თაჲ... I 531₂₅ ნაშიერთა სახელებია: ძროხისა — ხბო, ცხენისა — კვიცი... თხაქ მ ო თ ა დოხუნაფტას-შა, თიკანი რენ I 531₂₈ სანამ თხა ნაშიერს მოიგებდეს, თიკანია. ჯოდორიში მ ო - თ ა ს ლაკოტი ვუწუმელთ I 532₂ ძაღლის ნაშიერს ლეკვს ვეტყვით... მთუგიშ მ ო თ ა... გაღე გამახთერეტუ I 532₂ წრუწუნა („თავის ნაშიერი“)... გარეთ გამოსულიყო... ჰემუქ გამოდონამს გუგულიში მ ო თ ა ლ ი - თი დო მუში მ ო თ ა ლ ი - თი II 311_{9,10} ის გამოჩეკს გუგულის ბარტყსაც და თავის ბარტყსაც.

მეგრულშიც და ჭანურშიც მრავლობითში ამ ფუძეს აღუდგება ბოლოკიდური **-ლ-** (**მოთ-ალ-ეფ-ე/ი**). ჭანურში აქა-იქ მხოლოდობითშიც არის დაცული **-ლ-** (იხ. ქვემოთ).

მეგრულში ამ სიტყვას მხოლოდ ადამიანის მიმართ ხმარობენ: ს ქ უ ა - მ ო თ ა: შვილი — შვილიშვილი... ჭანურში მ ო თ ა „შვილიშვილ-საც“ ნიშნავს, ცხოველთა ნაშიერსაც და ფრინველთა ბარტყსაც. საფიქრებელია, რომ მ ო თ ა ადამიანის შვილსაც ნიშნავდა ჭანურში: ათინურში ხმარებული ბ ო ზ ო მ ო თ ა (იხ. ბ ო ზ ო) „ქალიშვილი“ ამას მოწმობს.

ქართულში ეს ძირი არა ჩანს, „შვილის შვილი“ სულ სხვა აგებულებისაა და სხვა ძირებისაგან შედგება; „ბადიში“, რომელსაც ს ა ბ ა „შვილის შვილად“ განმარტავს, აგრეთვე სხვა ძირი ჩანს.

11. ჭან. ჩ-ილ -ი	ცოლი, жена
მეგრ. ჩ-ილ -ი	„ „
ქართ. ც-ოლ -ი	„

არ ბიჭი ქორტუ დო ართი ჩილი, ოხორჯა ქუდონუტუ II 271²⁵ ერთი ბიჭი იყო და ერთი ცოლი ჰყავდა... კაზი დოგუბაფუ ოხორის ჩილი მუშის II 255² ბატი მოახარშვინა თავის ცოლს... ჯუმა მუშის უწუ-ქი „ჩილი ჩქიმი სქანიკალა ქორტას“ II 256⁸ თავის ძმას უთხრა, რომ „ჩემი ცოლი შენთან იყოს“... ჩილი ჩქიმიში ოხორიშა ბიგზალი II 263³⁵ ჩემი ცოლის სახლში წავედი... ჩილი ჩქიმი დო ბერე ჩქიმი ეგზუდი... II 264¹⁰ ჩემი ცოლი და ჩემი შვილი ავიყვანე... „მა ჩილი სქანი ბორე, სი ქომოჯი ჩქიმი რე“ II 260¹¹ „მე შენი ცოლი ვარ, შენ ჩემი ქმარი ხარ“... ჰექო ჩილ-ქომოჯი დიდო ორას კაინობათე სქიდეს II 260¹⁴ იქ ცოლ-ქმარმა დიდხანს კეთილად იცხოვრეს...

ჩილ-ქომოჯი დიეს II 327¹⁰ ცოლ-ქმარი გახდენ... ჩილი-ქომოჯიქ მუდა ცეს გერიდე, ვა მიშქუნ II 335²² ცოლ-ქმარმა რა ქნეს მას უკან, არ ვიცი...

ძირი ერთი და იგივეა; ისტორიულად **-ოლ** || **-ილ** ძირის კუთვნილება არ ყოფილა; ჭან.-მეგრ. **-ილ-** მიღებულია **-ოლ-**ისაგან **-ულ-**ის შუამავლობით: *ჩოლ → *ჩულ → ჩილი; შდრ.: ქომოჯი → ქიმიოჯი — ქმარი; ქურე → ქირე — ქორი...

თავდაპირველი ძირეული **ც-** იგივე უნდა იყოს, რაც — ცემა-ში.

ჩილის გვერდით იმავე მნიშვნელობით ჭანურში ფართოდ არის გამოყენებული ოხორჯა || ოხორძა (იხ.), მეგრულში კი — ოსურე: ოსური ქიმიცონუ — ცოლი მოიყვანა, ოსურქ დჟღურუ — ცოლი მოუყვდა; ეს ოსური სახეცვლილი ქართ. ასულია და ქალს,

ქალიშვილს ნიშნავს. მეგრული ზემოხსენებული გამოთქმების შედგენილობა გასაგები იქნება, თუ მოვიგონებთ, რომ იმერულში, გურულშიც, ქალი იხმარება ცოლის მნიშვნელობით: ქალი მოიყვანა, ქალი მოუკვდა...

ქართულშიც ცოლი ქმარის საპირისპიროა; ცოლის სინონიმად აქაც არის გამოყენებული სხვა სახელები: მეუღლე, სახლობა, ზოგს კუთხეში — დედაკაცი: ჩემი დედაკაცი — „ჩემი ცოლის“ მნიშვნელობით ჩვეულებრივია ქართლში (ამას უპირისპირდება „კაცი“: ჩემი კაცი — „ჩემი ქმარი“). მაგრამ გამოთქმებში: ცოლ-ქმარი (ცოლ-შვილი) ცოლ-ფუძეა წარმოდგენილი ქართულის გარდა მეგრულსა და ჭანურშიც:

ჭან.	ჩილ-ქომოჯ -ი	—	ცოლ-ქმარი, муж и жена, "жена и муж"
მეგრ.	ჩილ-დო-ქომონჯ -ი	„ „ „ „	
ქართ.	ცოლ-ქმარ -ი	„ „	
ჭან.	[ჩილ - ბერე]	ცოლ-შვილი, жена и дети	
მეგრ.	ჩილ-დო-სქუა	„ „ „ „	
ქართ.	ცოლ-შვილ -ი	„ „	

ამ სახელიდან იწარმოება ზმნა **დი-ჩილ-უ** — ცოლი შეერთო, **დო-ჩილ-უ** — ცოლი შერთო... იხ. **ჩილ-** ძირი ზმნებში.

ხოფურში **ჩილ**-ის ნაცვლად ჩვეულებრივად ოხორჯა იხმარება¹, მაგრამ **ჩილ-** ძირიდან სიტყვები ხოფურშიც ჩვეულებრივია: „ხასანი ჩქინი ო ჩილ უ ში დიყვეენ!“: „ო ჩილ უ უნონ“ I 512₂₁ „ჩვენი ხასანი „ცოლ-შესართავი“ გამხდარა“... „ცოლის შერთვა უნდა“...

12. ჭან.	ოხორ-ჯა ← ოხორ-ჯალ	ქალი, ცოლი,
	ოხორ-ძა ← ოხორ-ძალ-	жена, женщина
მეგრ.	—	
ქართ.	ს-ძალ -ი რ-ძალ-ი	невестка, жена сына или брата

ხოჯაში ოხორჯა გალე ქაგამახთუ I 398₁₄ ხოჯას ცოლი გარეთ გამოვიდა... ოხორჯა მუშის უწუ-ქი II 247₂₀ თავის ცოლს უთხრა, რომ... ოხორჯა ქ ქიმოლი მუშის უწუმერს-ქი „კოჩის პატი ოხორჯა ვა დულულას, კოჩის დიდო შეეფე თიშა მუყონოფს!“ I 409₃ ცოლი თავის ქმარს ეუბნება, რომ „კაცს ცუდი ცოლი არ შეხვდეს („ჩაუვარდეს“), თორემ დიდ

¹ იშვიათად ჩილიც იხმარება: ჩილი სქანი-ა და ჩქინი რენ-მა I 23₁₁ შენი ცოლი ჩვენი და არისო.

რამეებს შეამთხვევს“ („მოუყვანს თავზე“)... **ოხორჯა** ქომოლი მუშის უწუმელეს-ქი... II 247⁸ ცოლი თავის ქმარს ეუბნება, რომ... ...შქაშაქის **ოხორჯა** დოხვეს... **ოხორჯა** დოხვეი ჰექ ქოძირუ, გზას. **ოხორჯა**-თი დიდო მსქვა ტუ II 256²⁰⁻²² წელამდის ქალი დამარხეს... დამარხული ქალი იქ ნახა, გზაზე. ქალიც ძალიან ლამაზი იყო... მთელი თურქიას-და არ მილიონი ქოენ-და **ოხორჯა**-და I 504¹¹ მთელს თურქეთშიო ერთი მილიონი კი არისო ქალიო... **ოხორჯალეფე**, კულანეფე, მოდიდოჯი ბერეფე მთელი ხოლო ქომოხთეს I 525²³ ქალები, გოგონები, მოზრდილი ბავშვები სულ ყველანი მოვიდენ... **ოხორძა** მუში დო ქომოჯი მუში... **ოხორძა** შიჯუმა — **ოხრასკირი**... II 336¹³ მისი ცოლი და მისი ქმარი... ცოლის ძმა — „**ოხრასკირი**“... **ყარ** **ფუკარა** კოჩი **ყარ** **ოხორზა** ქუჟონურთუ II 356¹⁴ ერთ ღარიბ კაცს ერთი ცოლი ჰყავდა... **ხორძა** მუშის, იბგარას-ის, თოლიშე ჯევაილი ვა დიბდენ II 327¹³ მის ცოლს რომ იტირებს, თვალიდან ძვირფასი ქვები არ უცვივა... იფთინერი **ხორძა** მუშის ქორბას ბერე დვაფუ II 328¹⁵ მის პირველ (წინანდელ) ცოლს მუცელში ბავშვი ჩაესახა... **ოხორძა** მუშის უწუ-ჩი... **ხორძა** მუში-თი-ქ უწუ-ჩი... II 334^{24,26} თავის ცოლს უთხრა, რომ... მისმა ცოლმაც უთხრა, რომ... ჩილიშ დერინე **ოხორძა** ბუწუმელთ II 344²⁵ (ართაშ.) ცოლის ნაცვლად „**ოხორძას**“ ვეტყვით...

ჭანური **ოხორ-ჯა** || **ოხორ-ძა** კომპოზიცია; მისი პირველი ნაწილი **ოხორ**-(იხ.) — სახლსა ნიშნავს, **ჯა**-||**ძა**- მიღებულია **ჯალ**-||**ძალ**-ისაგან (შდრ. მრავლ. **ოხორჯალ-ეფ-ე**). ათინურ კილოკავში **ოხორ-ზა**-ც გვაქვს: **ძ** → **ზ**; გარდა ამისა არა იშვიათია თავკიდურ **ო**-ს მოკვეცვა: **ხორზა**. **ჯალ-ფუძე** **ძალ**-ის ვარიანტია; ეს ფუძე იგივე **სძალ**-||**რძალ**-**ფუძე** ქართულისა; **საბას** განმარტებით **სძალი** არის „ძის ცოლი; სძლადვე ითქმის მაზლისაგან ძმის ცოლი; სძალი არს ქორწილოსანი ქალი“; ეს უკანასკნელი მომენტი საგულისხმოა: რძალი „ქორწილოსანი ქალია“, ე. ი. გათხოვილი ქალი; ეს დახასიათება არსებითად არ უკავშირდება პირველ ორს: ძის ცოლი და ძმის ცოლი. თუ **საბას** ეს დახასიათება — რძალი გათხოვილს ქალს ეწოდება — შემთხვევითი არაა და მასთან სწორად გვაქვს გაგებულნი, ჭანური **ოხორ-ჯა** || **ოხორძა** „სახლის გათხოვილი ქალი“ გამოვიდოდა. ამით ისევ ის საკითხი დგება, **ოხორასკირ** თან (იხ. **სკირ-**) დაკავშირებით რომ წამოიჭრა.

კითხვა ისმის, რატომაა ქალი „სახლისა“? ვის სახლზეა აქ ლაპარაკი? საფიქრებელია — ქალის სახლზე. ქართულში **რძალ-ფუძეს** თავისებური მნიშვნელობით ხმარობენ (**ძალო** ბიცოლას ნაცვლად); ამავე **რძალ-ფუძეს** შეიცავს კომპოზიტი **პატარ-ძალი**, მაგრამ სახლზე

მითითებას ადგილი არა აქვს. ჭანურში კი გვაქვს: **ო ხ ო რ ჯ ა**, **ო ხ ო რ ა - ს კ ი რ ი**, **ო ხ რ - ა ს უ ლ ე**; ეს კომპოზიციები მოგვითხრობს „სახლის ქალის“, „სახლის-შვილის“ (ვაყისა) და „სახლის-შვილის“ (ქალის) შესახებ; საორიენტაციო პუნქტს აქ ქალი წარმოადგენს. „სახლის შვილის“ შესახებ საუბარი უკვე გვქონდა. „სახლის ქალის“ შესახებ ერთი გარემოება უნდა მოვიგონოთ: **ო ხ ო რ ძ ა - ს** პარალელურად არსებობს **ო ხ ო რ - ჭ კ დ უ რ ა** — ათინურს კილოკავში; მეორე ფუძე ბერძნ. **χυρια**-საგანაა მიღებული და ქალბატონს აღნიშნავს: **ო ხ ო რ - კ დ უ რ ა** „სახლის ქალბატონი“; ამის ანალოგია გვექნებოდა ქართ. **დი ა - ს ა ხ ლ ი ს**-ში; მაგრამ ამ უკანასკნელის გვერდით **მ ა მ ა ს ა ხ ლ ი ს**-იც გვაქვს; ამის შესაფერი ჭანურს არაფერი აქვს (მეგრულისათვის ხომ ორივე უცხოა). ასეთ პირობებში „**დი ა - ს ა ხ ლ ი ს ო ბ ა**“ ჭანურში ქალის საზოგადოებრივ-უფლებრივი მდგომარეობისათვის ნიშანდობლივია (იხ. **ო ხ ო რ ა ს ქ ი რ**-თან დაკავშირებით თქმული). ბერძნული სიტყვის გამოყენება კომპოზიციის მეორე ნაწილად დაბრკოლებებს არა ქმნის ამ საკითხზე მსჯელობისას: ბერძნულის გამოყენება ჭანურის ამ უბანზე ბერძნულის ძლიერი ზეგავლენის შედეგია, ბერძნულით ჭანურის შეცვლა კი მოწმობს, რომ სათანადო ჭანური სიტყვა უნდა არსებულებოდა.

13. ჭან.	ქომ-ოჯ -ი	ქიმ-ოჯ-ი	ქმარი, муж
მეგრ.	ქომ-ონჯ -ი		„ „
ქართ.	ქმ-არ -ი	← *ქამ-არ-ი	„

ქ ი მ ო ჯ ი შ ი ბაბა... I 537₃₃ **ქმრის მამა...** **ქ ი მ ო ჯ ი**, **ო ხ ო რ ჯ ა**... I 537₃₀ **ქმარი**, **ცოლი...** **ხანუმი ქ ო მ ო ჯ ი** მუშიქ დოილუ-და II 252₁, **ქალბატონი მისმა ქმარმა მოკლაო...** **ქ ო მ ო ჯ ი** მუშიში **ო ხ ო ი შ ა** მენდიონამან II 270₂₃ **თავისი ქმრის სახლში წაიყვანენ...** **ჰაწი ქ ო მ ო ჯ ი** მუშიქ **ქ ო გ ნუ...** II 217₂₆ **ახლა მისმა ქმარმა გაიგო...** **ჰუს რაჰათი ორან ჩილი დო ქ ო მ ო ჯ ი** II 335₁₅ **ახლა მოსვენებით არიან ცოლი და ქმარი...**

ქ ი მ ო ჯ ← **ქ ო მ ო ჯ**; ამგვარად, მეგრულსა და ჭანურში საერთოა ძირი **ქ ო მ** -;

ძირი **ქ ო მ** - ჭანურისა და მეგრულისა გვაგვარაუდებინებს ქართულში **ქ ა მ** -ს; ძირეული **ა**-ს დაკარგვა გამოწვეულია **-არ** სუფიქსის დართვით.

- ო ჯ || - ო ნ ჯ სუფიქსები **-არ** სუფიქსის კანონზომიერი შესატყვისია.

ამ სახელის ძირი ემთხვევა ზმნის ძირს: ჭან. **-ქომ**-ს — ქართ. **ი-ქმ**-ს (← **ი-ქამ**-ს, შდრ. მთიულური: რას იქამ? = რას იზამ?).

ამ ძირიდანაა ნაწარმოები:

ი-ქომ-ოჯ-ენ || ი-ქიმოჯ-ენ (იხ. ზმნებში), ხოლო აქედან:
 ო-ქომ-ოჯ-უ — გათხოვება, „დაქმრიანება“
 ო-ქომ-ოჯ-ონ-ი — გასათხოვარი, „დასაქმრიანებელი“

ამავე ძირიდან -ოლ- აფიქსის დართვით იწარმოება:

ჭან. ქომ-ოლ-ი || ქიმ-ოლ-ი — „ქმარი, муж
 მეგრ. ქომ-ოლ-ი — მამაკაცი, ვაჟ(კაცი), мужчина
 ქართ. ქმ-არ-ი

არ ქომოლი და არ ოხორჯა რტესდორენ II 281²³ ერთი ცოლი და ქმარი ყოფილან... ოხორჯა ქომოლი მუშის უწუმელს... II 247⁸ ცოლი თავის ქმარს ეუბნება... მუფერ ქომოლი რენ-ქი, ოხორჯაქ დელი წოფხუმს II 279³⁴ რა ქმარია, რომ ცოლი აგიყებს... ქომოლიქ თქუდორენ-ქი II 280⁷ ქმარს უთქვამს, რომ... ქიმოლი დიდო თემბელი ტერენ I 427²⁰ ქმარი ძალიან ზარმაცი ყოფილა... ოხორჯაქ ქიმოლი მუშის უწუ-ქი I 427²⁴ ცოლმა თავის ქმარს უთხრა, რომ... ქიმოლეფე მანდაგერეში ოხორიშა ულურან I 539²⁶ მამაკაცები მეზობლის სახლში მიდიან... „მამული-თი ქიმოლიენ“-მა! I 415¹³ მამალიც მამაკაცი არისო...

ჭანური და მეგრული ქომ-ოლ-ი წარმოების მიხედვით ქომოჯ-ის დუბლიკატია¹, ოღონდ ამ უკანასკნელში ძირიცა და აფიქსიც ქართული შესაბამისი ძირისა და აფიქსის კანონზომიერ ფონეტიკურ შესატყვისობას უჩვენებს (იხ. ზევით): ქომ-ოლ-ში იმავე მნიშვნელობის სხვა -ოლ- აფიქსია გამოყენებული.

მნიშვნელობის მხრივ ქომოჯ-ისა და ქომოლ-ის გამიჯვნა ჭანურში ძნელია: ერთის ნაცვლად მეორის ხმარება ფაქტია. მეგრულში კი ქომოლ-ი, საერთოდ, მამაკაცს, ვაჟაკს გულისხმობს: ქომოლ-კოჩი — ვაჟაკი, ქომოლ-კათა — მამაკაცები (ქალების საპირისპიროდ!), ქომოლ-სქუა — ვაჟიშვილი (საპირისპირო: ოსურ-სქუა — ქალიშვილი, „ასული-შვილი“). მრავალმხრივ საინტერესოა, რომ აღმართში ურემს რომ გაუჭირდება, მეგრელი მეურმე დასჭყივლებს ხოლმე ხარებს: „აბა, ქომოლ-ი, ო!“

14. ჭან. სი-ჯ-ა ← სი-ჯ-ალ- სიძე, зять
 მეგრ. სი-ნ-ჯ-ა ← სი-ნ-ჯ-ალ- (სი-ნ-დ-ა) „ „
 ქართ. სი-ძ-ე ← სი-ძ-ენ-

¹ ხოფურ ქიმოლ-ში -ი- ენაცვლება უ-ს; ხოფურში ეს ჩვეულებრივია.

ზოპონან-ქი „სიჯა მოხთას აქ!“ სიჯა აწი ქომოხთუ... სიჯას აკვანან ბახჩიში I 513₂₉ ამბობენ, რომ „სიძე მოვიდეს აქ!“ ახლა სიძე მოვიდა... სიძეს სთხოვენ საჩუქარს... „დოხედი“-ა, უწუმელან აწი სიჯას. სიჯა ვა დოხედუნ, აწი ხოლო ოხვეწაფან, ოხვეწაფან ე-დო ქოდოხედუნ სიჯა. ნეკნა გუინწკა-ში, ძუნკაპუნ სიჯა... I 514_{4,5,6} „დაჯექი“-ო, ეტბნებთან ახლა სიძეს. სიძე არ დაჯდება. ახლა კიდე ეხვეწებიან, ეხვეწებიან და დაჯდება სიძე. კარი რომ გაიღება, წამოხტება სიძე... სიჯა ბოზოში ოხოიშა მენდიონამან II 270₂₀ სიძეს ქალის სახლში წაიყვანენ... სიჯა შქიმი მოხთას-ის, ვუწვარე-ჩი... „სიჯა შქიმი მოვოდერდინარე“-და II 328₁₀ ჩემი სიძე რომ მოვა, ვეტყვი რომ... ჩემ სიძეს მოვატყუებო... სიჯას ოხოლონუ ვარ უჩქინ-ი, — კუჩხე ემო მოთ დოდგიმს?! II 302₃₄ სიძემ ცეკვა არ იცის, — ფეხს ისე რად დგამს?!... იღუშუნამს: „სიჯა შქიმიშ ოხოი არ ქომბძირიკო“-დეი II 333₄ ფიქრობს: „ჩემი სიძის სახლი ერთი მენახაო“...

მრავლობითში გვექნება სი-ჯ-ალ-ეფ-ე — ჭანურში, სი-ნ-ჯ-ალ-ეფი II სი-ნ-დ-ალ-ეფ-ი — მეგრულში. ამრიგად, მოცემული გვაქვს საწარმოებელი სუფიქსი -ალ-. ჭანურთან და ქართულთან შედარება ცხადჰყოფს, რომ -ნ-მეგრულშია განვითარებული ჯ-ს წინ; პარალელური მეგრული ფორმებიდან — სინჯა II სინდა — უკანასკნელი მიღებულია პირველისაგან: ჯ-ს დე-ზაფრიკაციის შედეგად (შდრ. წ ვ ა ნ ჯ ი II წ ვ ა ნ დ ი — წვერი). ქართულში ბოლოკიდური -ნ დაკარგულია; დიალექტურად გურულში ეს თანხმოვანი აღდგება მრავლობითში: სი-ძენ-ებ-ი¹ (შდრ. ჭან. სი-ჯალ-ეფ-ე, მეგრ. სი-ნ-ჯალ-ეფ-ი). ეს -ძენ- იგივე ძე- (← ძენ) უნდა იყოს, სი- თავსართი იმავე ღირებულებისად მიიჩნევა, როგორც სიტყვაში: სი-სხლ-ი. ეტიმოლოგიის საკითხს აქ არ ვეხებით, შევნიშნავთ მხოლოდ, რომ სიძვა-სთან დაკავშირებით სიძე-ს ახსნა უმართებულოა: ი-სიძ-ავ-ს ზმნა, როგორც ნა-სახელარი, თვითონ გულისხმობს ამოსავლად სიძე-ს.

15. ჭან.	მთ-ირ-ი	მამამთილი, სიმამრი,	свекорь, тесть
მეგრ.	მუა-ნთ-ილ-ი	„ „	„ „
ქართ.	მამა-მთ-ილ-ი		свекорь
სვან.	მი-მთ-ილ	მამამთილი, სიმამრი,	свекорь, тесть

[ქიმოლიში] ბაბას [ოხორჯაქ] ბაშკაკალა მთიი (II მთირი) უწუმესს დო ოხოს — ბაბა I 503₂₄ ქმრის მამას ქალი სხვებთან მამამთილს“ ეტყვის და შინ — „მამას“... აწი მთიიქ თქუ-ქი „მუ იყუ?“ I

¹ ორმაგ მრავლობითზე ლაბარაკი აქ გაუგებრობაა.

503₁₇ ახლა მამამთილმა თქვა, „რა იყო“... მთირი მუშის უხეზმეთუმს II 270₂₄ თავის მამამთილს ემსახურება... ოხორჯაში ბაბა მთირი ივენ, ოხორჯაში ნანა — დამთირე II 307₇ ცოლის მამა სიმამრი იქნება, ცოლის დედა — სიდედრი... ქომოლიში ბაბა მთირი ავენ ოხორჯას, ქომოლიში ნანა — დამთირე II 307₁₁ ქმრის მამა მამამთილი იქნება ცოლისთვის, ქმრის დედა — დედამთილი... ოხორჯაში ბაბას მთირი ბუწუმელთ, ოხორჯაში ნანას დამთირე ბუწუმელთ; ოხორჯა-თი მუში ქომოჯიში ბაბას დო ნანას ჰეშო უწუმელს II 243₂₇ ცოლის მამას სიმამრს („მამამთილს“) ვეტყვით, ცოლის დედას სიდედრს („დედამთილს“) ვეტყვით; ცოლიც თავის ქმარს მამას და დედას ისე ეტყვის... დამთირი (!) მუშის უხეზმეთუმს II 270₂₄ თავის დედამთილს ემსახურება... დამთირეს გუნდუნდორე ზანდუღიში ნკოლა II 303₉ დედამთილს დაკარგვია ზანდუღის გასაღები... აჰა, დამთირე ქომოხთუ II 303₁₆ აჰა, დედამთილი მოვიდა...

ჭანურის გარდა ყველა სხვა ქართველურ ენაში ეს სიტყვა კომპოზიტია; მისი მეორე ნაწილია მთ-ილ — სვანურსა და ქართულში, მთირ — ჭანურში: **-ირ** იჭერს **-ილ-** სუფიქსის ადგილს კანონზომიერად; მეგრული **-ნთ-** მიღებულია **-მთ-**საგან (შდრ: ჭან. ბ-ჭარ-**უმ-**თ და მეგრ. ბჭარ-**უნ-**თ).

კომპოზიტის პირველ ნაწილად გვევლინება მამა და მისი ვარი-ანტები: **მი** — სვან., **მუა** — მეგრულში. **მი-** **მუ-**ს მაგივრობას ეწევა; **მუა-**ს შესახებ იხ. ბ ა ბ ა.

მნიშვნელობის მხრივ სხვაობაა ქართულსა და სხვა ყველას შორის: ქართულში მამამთილი რძლის თვალსაზრისს გამოხატავს: რძლისათვის ქმრის მამა არის მამამთილი; ჭანურში, მეგრულში, სვანურში სათანადო სიტყვა სიმამრსაც აღნიშნავს და მამამთილსაც. მაგრამ რაკი სათანადო მეგრ. და სვან. სიტყვები ისეთივე აგებულებისაა, როგორც ქართული მამამთილი, უნდა დავასკვნათ, რომ სიტყვა პირველად ამ ენებშიც მხოლოდ რძლის თვალსაზრისს გამოხატავდა, აღნიშნავდა მარტოოდენ მამამთილს: სიმამრის აღნიშვნა მას შემდეგ დაეკისრა. აღსანიშნავია, რომ ჭანურს მამა - ფუძე აქ გამოყენებული არა აქვს.

მთირ -ი შედის კომპონენტად რთულ სიტყვაში:

ჭან.	და- მთ-ირ- ე	დედამთილი, სიდედრი, свекровь, теща
მეგრ.	ღია- ნთ-ილ- ი	„ „ „ „
ქართ.	დედა- მთ-ილ- ი	свекровь
სვან.	ღი- მთ-ილ	დედამთილი, სიდედრი, свекровь, теща

ჭან. დ ა მ თ ი რ -ე-ში ბოლოკიდური **-ე** სახელობითის ზანური დაბოლოებაა; სხვაფრივ ახალია აქ პირველი წევრი — დ ე დ ა და მისი სახეცვლანი — დ ი ა, დ ი და და (უკანასკნელში თავისებური შეკვეცაა წარმოდგენილი). მნიშვნელობის მხრივ მდგომარეობა ისეთივეა, როგორც მ ა - მ ა მ თ ი ლ ი -ს შემთხვევაში: ქართულის¹ გარდა სხვაგან ყველგან სათანადო სიტყვა დ ე დ ა მ თ ი ლ ს ა ც ა დნიშნავს და ს ი დ ე დ რ ს ა ც.

გამოთქმულია მოსაზრება, თითქოს მ თ ი რ - ფუძე „ნაცვალს“ ნიშნავდეს და მეგრული თირუა-საგან იყოს ნაწარმოები (ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე: მეგრ. გრ., ლექსიკ., გვ. 284). ამგვარ გაგებას ორი დაბრკოლება ელოდება: 1. მ თ ი რ ვარიანტი ჭანურში გვაქვს, თ ი რ უ ა კი ჭანურად ოქთურ-უ იქნება; ჭანური ვარიანტი ჭანურ სათანადო ზმნას შორდება; 2. მ თ ი რ -ფუძე მ თ ი ლ -ის ვარიანტია. ქართული მ თ ი ლ - კი თ ი რ უ ა -მდის არ დაიყვანება.

16. ჭან. ოს-ურ-ი (|| ას-ურ- ასული, ქალიშვილი, ქალი, **ДОЧЬ**
|| ას-ულ—იხ. ქვ.)

მეგრ. **ოს-ურ-ი** ქალი, ცოლი, **ЖЕНЩИНА, ЖЕНА**

ქართ. **ას-ულ-ი** **ДОЧЬ**

სვან. **-ის-** ასული, **ДОЧЬ**

ო ს უ რ ი — ბოზო ბერე II 306_{32,33} „ოსური“ (ე. ი. ასული) — ქალიშვილი... „ო ს უ რ ე ფ ე ჩქიმი“ — ჰე-თი ბაბა დო ნანას ათქვენ II 306₃₃ „ჩემო ქალიშვილებო“ („ასულებო“) — ესეც დედას და მამას შეუძლია თქვას... ოხორჯაში და — ო ხ რ ა ს უ რ ე II 307₈ ცოლის და — „ო ხ რ ა ს უ რ ე“ („სახლის ასული“)... ოხორჯას... ქომოლიში და ო ხ რ ა ს უ ლ ე ავენ II 307₁₂ ცოლისთვის ქმრის და მული „ოხრასულე“ („სახლის ასული“) იქნება... ქომოჯიში და ო ხ რ ა ს უ ლ ე მუში ონუ... II 336₁₈ ქმრის და მისი მული არის... ოხორძაში და — ო ხ (რ) ა ს უ რ ე ონუ II 336₁₄ ცოლისდა — „ცოლისდა“ („სახლის ასული“) არის... ოხორძაში და — ოხრასურე II 344₂₄ ცოლისდა — ცოლის-და“ („სახლის ასული“)... ო ხ ო რ ა ს უ ლ ე მუშის უხეზმეთუმს II 270₂₅ თავის მულს ემსახურება...

ჭანურსა და მეგრულში ო ს უ რ - || ა ს უ რ - ე ზანურ მეტყველებას შეეფუებული სიტყვები უფროა, ვინემ კანონზომიერი შესატყვისები ქართული ა ს უ ლ -ისა. ო ს უ რ ი ჭანურში იშვიათია, მეგრულში — ჩვეულებრივი. ჭანურში მას შენახული აქვს ის მნიშვნელობა, რაც ქართულში აქვს,

¹ გურულში, ქვ. იმერულსა და რაჭულშიც არ უნდა იყოს გარჩეული ს ი დ ე დ რ ი და დ ე დ ა მ თ ი ლ ი .

მეგრულში კი მნიშვნელობა ერთგვარად ცვლილა: ოსურის -ს ძირითადი მნიშვნელობაა — ცოლი (შდრ. იმერული: ქალი მოიყვანა = ცოლი მოიყვანა), მაგრამ: ოსურ-სქუა — ქალიშვილი, ოსურ-კათა — ქალები (ქომოლ-კათა-ს — მამაკაცების — საპირისპიროდ).

ნაწარმოებ სიტყვებში გვაქვს:

ჭან. ოხრ-ასურე || ოხრ-ასულე || ოხორ-ასულე — ცოლისდა, მული, **ЗОЛОВКА**. მეგრული მულისა და ცოლისდის მნიშვნელობით ისევ ოხორასკილ-ს ხმარობს, ე. ი. ცოლისძმას, ცოლისდას, მაზლსა და მულს ერთი და იმავე სახელით გადმოსცემს; ესაა ოხორასკილი (იხ. **სკირი**).

„მამიდაშვილებისა“ და „დედაშვილებისათვის“ არქაბელები ხმარობენ ექსალ-ეფე-ს; ნამდვილი ლაზურიაო; „დისშვილი“, „მმისშვილი“ იწოდება ანიმსე-დ || ალიმსე-დ; შესატყვისები სხვა ქართველურ ენებში არა ჩანს; მამიდა-დედა-სთვის დადი-ს ნაცვლად ათინურში თურქული ხალა, ბულა აქვთ გამოყენებული, ჯუმადი-ს ნაცვლად — დაე; ამის შესაბამისად: დაეშბერე, ხალაში ბერე, ბულა-ში ბერე — ბიძაშვილი, მამიდაშვილი, დედაშვილი. ამათი შესატყვისობის ძიებას არ შევუდგებით: ხალა, ბალა, დაე თურქული სიტყვებია¹.

ეგევე უნდა ითქვას **ნუსა-ს** შესახებ; ეს სიტყვა რძალს ნიშნავს; ერთადერთი სიტყვაა ჭანურში; მეგრულში მისი ორი ვარიანტი მოგვეპოვება: ნოსა, ნისა. ფუძისეული ო-ცა და ი-ც უ-ს ენაცვლება. ქართულში ნუსა არ იხმარება, მაგრამ შემონახულია ნაწარმოებ სახელში ნუსა-დია, რომელიც საბას განმარტებით „ბიძას-ცოლის“ სახელია. სიტყვა არაბულია და აქედან არის უშუალოდ თუ შუალოდ შემოსული ჩვენს ენებში. საინტერესოა, რომ ნუსა იძლევა მეგრულში უ-ს ი-თ შენაცვლებას, ე. ი. ებმება ზანური კილოებისათვის ჩვეულ ფონეტიკურ ცვლილებათა ფერხულში.

ეგევე სიტყვა დალისტნის ენებშიც გამოჩნდება ხოლმე (მაგ. ხუნძურში გვაქვს); ალბათ, იმავე პირველწყაროდან, — არაბულიდან — მოდის.

ხოფურში არაბულ **ნუსა-ს** გამოდევნით ემუქრება თურქული გე-ლინი || გე-ლინი.

არქაბულში იხმარება გამოთქმა ჭუტა ნუსა, ქართული პატარძალის შესაბამისი: ჭუტა — პატარა, ნუსა — რძალი.

¹ უცხო სიტყვებია: ეთიმი — ობოლი, შილა — ქვრივი, ემიჯა — ბიძა.

17. ჭან.	მ-ზახ-ალ-ი	მზახალი, своѣѣ, своѣѣѣѣѣ
მეგრ.	ძახ-ალ-ი	„ „ „
ქართ.	მ-ზახ-ალ-ი მ-ძახ-ალ-ი	„ „ „

მ ზ ა ხ ა ლ ი ბორეთ: ჰამუში ბერე ჩქიმი სიჯა რენ, ჩქიმი ბოზო უდონუნ II 307, მზახალი ვართ: ამის შვილი ჩემი სიძეა, ჩემი ქალიშვილი ჰყავს...

ს ა ბ ა ს განმარტებით **„მძახალი** — სიძე-სძალთ მამა-დედანი“...
მზახლობა — მძახლობა...

ძირია **ზახ-; ზ-**სა და **ძ-**ს შენაცვლება, უკეთ რომა ვთქვათ, სპირანტ **ზ-**ს აფრიკატ **ძ-**დ ქცევა, ჩვენს ენებში სხვა მაგალითებითაც არის წარმოდგენილი (ზ რ ა ხ ვ ა → ძ რ ა ხ ვ ა ...).

18. ჭან.	ხჩ-ინ-ი ქჩ-ინ-ი	მოხუცი ქალი, დედაბერი, старуха
მეგრ.	რჩ-ინ-უ	მოხუცებული, старик, старуха
ქართ.	მ-ვც-ოვ-ან-ი	„ჭალაროსანი“, убеленный сединой

ა რ ხ ჩ ი ნ ი ს - თ ი არ ბეე უყოუნტეენ გონიას I 498²² ერთ დედაბერსაც ერთი შვილი ჰყოლოდა გონიოში... მჭკიდიში ნოტეხის ხ ჩ ი ნ ი ოხორჯალეფეს ოკითხაფაფან... ხ ჩ ი ნ ი ქ მჭკიდის უკითხუბტას-ში, ანქორენ... ხჩინი ქუწუმეს... I 508²² მჭადის ნატეხისთვის დედაბრებს („მოხუც ქალებს“) შეალოცვინებენ... მჭადს რომ ულოცავს, დედაბერს ამთქნარებს... დედაბერი ეტყვის... ნანა ჩქინი ქ ჩ ი ნ ი ენ II 300²¹ დედაჩვენი ბებერია... ქ ჩ ი ნ ი იმტუ II 276¹² დედაბერი გაიქცა... „დივეფექ ვა მომჩამან“-მა, ქ ჩ ი ნ ი ქ უწუ II 276^{20,21} „დევები არ გვაძლევენო“, დედაბერმა უთხრა... ქ ჩ ი ნ ე ფ ე მენდებოჩქუმეთ ბოზოში ნან-დიდიშა II 299² მოხუც ქალებს გავაგზავნით ქალის ბეზიასთან...

ძირი **-ვც-** კანონზომიერად არის წარმოდგენილი ჭანურში **ხჩ-**თი, რომლის ვარიანტია **ქჩ-...** საინტერესოა, რომ პირველი ხოფურს აქვს დაცული... **ქჩ-** მეგრულში **რჩ-**ს სახეს იღებს; ეს არაა ერთადერთი შემთხვევა (შდრ. ჭან. მო-**ხთ-**უ — მო-**რთ-**უ — მოვიდა... ი-**ქთ-**ენ — ი-**რთ-**უნ — ტრიალებს, „იქცევის“)... ეს ძირი ზანურში აღნიშნავს „თეთრს“ (იხ. **ხჩე** || **ქჩე...**)... **-ინ-**სუფიქსი იმავე ფუნქციისა ჩანს, როგორც ქართულში **-ან-**ს (მვც-ოვ-ან-) განეკუთვნება...

მნიშვნელობის მხრივ ჭანური ქართულს მიჰყვება: „ჭალაროსანი“, ე. ი. მოხუცი... არ არის მხოლოდ ცხადი, რატომ მაინც და მაინც ქალი უნდა იყოს ეს „ჭალაროსანი“... უფრო თანამიმდევარია მეგრული, სადაც ეს

სიტყვა საერთოდ „მოხუცებულს“, „ბებერს“ ნიშნავს.
ნაწარმოები ზმნაა: -ი-**ქინ-** (იხ.).

19. ჭან.	ბა-დ- ი	ბერიკაცი, старик
მეგრ.	ბა-დიდ- ი	„ „
ქართ.	—	

ე ბ ა დ ი შ ა ქომეხთერენან ხოლო. ბ ა დ ი ს უწვერენან... I 499²⁹
ამ ბერიკაცთან მისულან კიდევ. ბერიკაცისთვის უთქვამთ... ა რ ბ ა დ ი
კოჩიქ ბადის მცხული გომპონამტუ I 472²⁶ ერთი მოხუცებული კაცი
ბაღში მსხალს ამყნობდა... ბ ა ბ ა ჩქიმი ბადი ენ II 300²⁰ მამა-ჩემი მოხუ-
ცებულია... ბ ა დ ი -თი ქომოხთუ. ბ ა დ ი ქ იჯოხუ II 286¹¹ ბერიკაციც მო-
ვიდა. ბერიკაცმა დაიძახა... ოკაჩხე ჰიმ ბ ა დ ი ქ მენდიდონუ ოხოი მუშიშე
II 327²⁹ მერე იმ ბერიკაცმა წაიყვანა თავის სახლში...

ჭანური შეკვეციოთ უნდა გვაძლევდეს იმ ფუძეს, რაც მეგრულში
გვაქვს; მეგრულში კი ეს რთული ფუძე ჩანს: ბ ა - დ ი დ -ი, ე. ი. ბაბადი-
დი, „დიდი მამა“. ამისდა კვალად, ჭან. ბ ა დ -ი ისეთივე აგებულებისა იქ-
ნებოდა, როგორც დ ა - დ -ი, ჯ უ მ ა - დ -ი: ყველგან მეორე წევრი
დ ი დ -ს შეიცავს შეკვეცილი სახით.

ქართულში ბ ა ბ ა არა გვაქვს და არც აქედან ნაწარმოები ფუძე
გვხვდება (დიალექტებში წარმოდგენილ ზანიზმებს თუ არ მივიღებთ მხედ-
ველობაში; ბ ე რ ი -ც ხომ ქართული არ არის: სპარ. ფ ი რ -ს უკავშირე-
ბენ).

II

ადამიანის სხეულის ნაწილთა სახელები...

1.	კოჩ-ი	23.	მემცხვერ-ი
2.	თ-ი	24.	მედრიკონ-ი
3.	დუღ-ი	25.	კით-ი
4.	ქუნ-ი	26.	ბუცხა
5.	თოლ-ი	27.	მჯინ-ი
6.	კამწამ-ი	28.	კუჩხე
7.	ყუჯ-ი, ცუჯ-ი, ძუჯ-ი, უჯ-ი	29.	კოჭ-ი
8.	ჩხვინდ-ი, ჩხინდ-ი	30.	ტაბან-ი
9.	კვა, ყვა	31.	ბურგულ-ი, ბურგილ-ი
10.	ნუკუ, ნუნკუ	32.	ქურ-ი
11.	ბიჯ-ი	33.	გურ-ი, გუ-ი
12.	ლეშქ-ი	34.	ფურფუ
13.	ღვა	35.	ფანწალა, ფაწალა
14.	ნენა	36.	შქა
15.	ცა	37.	ქორბა
16.	კიბირ-ი, კიბრ-ი, ჭიბრ-ი, კირბ-ი	38.	წიპა
17.	ჯირჯილ-ი	39.	ჭუ
	ფიბილ-ი, ფიმბილ-ი, ფიმ-	40.	ტკებ-ი
18.	ფილ-ი, ფინფილ-ი	41.	ხორც-ი, ხოწ-ი
19.	ყალ-ი, ცალ-ი, ალ-ი	42.	ყვილ-ი, ცილ-ი, ილ-ი
20.	ხუჯ-ი	43.	თომა
21.	ხე { ხეში გური ხეში კაბულა ხე-დულ-ი ხეშ-ი ხე-კუჩხე.	44.	დიცხირ-ი
22.	დურყუ, დუყუ...	45.	ჩილამრ-ე, ჩელამრ-ე, ჩილამბრ-ე, ჩალამურ-ე, ჩილამბ-ი
		46.	თხომურ-ი
		47.	მტკო
		48.	მციდა

1. ჰან.	კოჩ-ი	კაცი, человек
მეგრ.	კოჩ-ი	„ „
ქართ.	კაც-ი	„

ქორტუ არ კოჩი I 430¹⁴ იყო ერთი კაცი... კოჩი იდუ, იდუ... I 430¹⁸ კაცმა იარა, იარა... არ ზენგინი კოჩის არ თენბელი ბერე ქუყოუნტუ I 470²⁹ ერთ მდიდარ კაცს ერთი ზარმაცი შვილი ჰყავდა... მენდაბწკედით-ში, დიდი არ გემა-კოჩი ტუ I 540²⁶ რომ გავიხედეთ, ერთი დიდი ტყის-კაცი იყო... ჰემ კოჩიქ არ დიძიკუ II 252²² იმ კაცმა ერთი გაიცინა... წოხლე არ კოჩიქ ირო ჯუმუ ძეჭოფუმტუ II 261²¹ წინათ ერთი კაცი მუდამ მარილს ყიდულობდა... არ კოჩი ზაბუნი ტუდორენ II 286³⁵ ერთი კაცი ავად ყოფილიყო... ბადი მენდახთუ შეჭერიშე. კოჩეფე ქოგვაბლეს... II 328¹ ბერიკაცი წავიდა ქალაქში... ხალხი შემოესია („კაცები“ შემოეხვიგენენ)... ოხორდა კოჩი მუში უწუ-ჩი II 349³⁰ ცოლმა თავის ქმარს („კაცს“) უთხრა, რომ...

ეს ერთი ფუძეთაგანია, რომელიც ხმოვან-თანხმოვანთა კანონზომიერი შესატყვისობის ნიმუშს გვაწვდის ქართულისა და ზანურის შედარებისას. მასთან არც ქართულს და არც ზანურს არ განუცდია შემდგომი ცვლა: მათში მოცემული ვარიანტები დაგვრჩა წინანდელი სახით.

2. ჰან.	თ-ი	თავი, голова
მეგრ.	თუ-ში (?) ურმის კავები,	крючки у головной части воза
ქართ.	თ-ავ-ი	ГОЛОВА

ადა თი ენ I 537¹⁷ ეს თავია... თი-კობალეი გიქტუ I 401²⁵ თავდაყირა გადაბრუნდა... თი ონკანაბტეენ... „თი გემინკანეფ“-მა? I 501¹⁹ თავს აკანტურებდა... „თავს მიქნეგო!“... თის-თი ჭუბრიში რენგი ფაფახი გდოთუნ II 244¹⁷ თავზედაც წაბლისფერი ბუხრის ქუდი ახურავს... ოხორჯაქ თი იცილუ-ქი II 257³⁴ ქალმაც თავი მოიკლა, რომ... თი მურგვალა ონ II 346⁸ თავი მრგვალა... დირინი-შ-კულე თიშა მუ მოგიხთუ? II 362²⁰ მას შემდეგ, რაც დაიბადე, თავს რა გადაგხდა?... მაჩხაში თის ოთიე ბუწუმელთ II 295⁸ არხის თავს „ოთიეს“ ვეტყვიტ...

ქართულში ძირეულია **-თ-**: **-ავ** ფუძის დეტერმინანტი-სუფიქსია (მდრ. მკლ-ავ-ი, ტყ-ავ-ი...); ჰანურში ეს სუფიქსი არ ჩანს; აქ მის ადგი-

ლას **გ** → **უ** შეიძლება გვექნოდეს; მაშინ **თი**-ს ბოლოკიდური **-ი უ**-საგან მიღებული იქნებოდა და ფუძისათვის უნდა განგვეკუთვნებინა (ისტორიულად). მეგრული თავისათვის სხვა ფუძეს ხმარობს — დ უ დ -ი — (ეს უკანასკნელი ჭანურისათვის არ არის უცხო; იხ. **დუდ-**); **თუ**- ფუძე კი მეგრულში არ ჩანს; მაინც შეიძლება მოვიგონოთ თ უ შ ი : ჩოჩიალა ურმის კავები, რომლებიც თავში აქვს ურმის ხელნებს მოღებულნი და უღელსაა მიკრული: თ უ - შ ი — „თავისა“. ეგვევი ძირი უნდა გვექნოდეს **თიკ-**ში („ქათმ. ბიბილო“), შდრ. გურ. **თე-ერ**-ი.

3. ჭან. **დუდ-** თავი, კეფა, თავის თხემი, თავი (გადატანით),
 темя, голова, конец (перен.)
 მეგრ. **დუდ-** თავი, ГОЛОВА
 ქართ. **დუდ-** (დიალექტ.). „ „

თის „დ უ დ ი“ ვუწოდებთ... კოჩის დ უ დ ი ს თომა ქუნჩას... მაკათე დ უ დ ი იხუტორასენ... დ უ დ ი იბლასენ სირაქითე II 342¹¹⁻¹³ თავს „დუდი“-ს ვეტყვიტ... კაცს თავზე თმა აქვს... მაკრატლით თავს გაიკრეჭს („გაიხობრავს“)... თავს გაიპარსავს სამართებლით... ათინური ლარჩა „დ უ დ ი“-ნ II 340²³ ათინური ლაზური „დუდი“-ა... ოხორძა მუში დ უ დ ი დუტროხუ II 330⁵ თავის ცოლს თავი გაუტეხა... კოძნეფეშკალა გუღუნ, ჩეჩე დ უ დ ი ს მოთვალეი II 325³⁷ ცხვრებთან დადის თავზე თეთრ-წამოცმული...

კოჩიში თის-თი დ უ დ ი ავენ, — თიში დ უ დ ი II 304¹¹ (არქ.) კაცის თავსაც თხემი აქვს, — თავის თხემი, „კინკრიხო“...

ჰამ-თი — თი დ უ დ ი II 345³⁴ (ართ.) ესეც — თავის თხემი... კუტში დ უ დ ი მეკვათეი ვა უღუნ-და, I 500²¹ (ხოფ.) „penis-ის თავი წაჭრილი არა აქვსო...“

ქართულში **დუდ-** ძირი დასავლურ კილოებში გვხვდება და მეგრულიდან შეთვისებული ჩანს; გ. ბ ე რ ი ძ ე ს თავის „სიტყვის კონაში იმერულ და რაჭულ თქმათა“ მოჰყავს მეგრ. დუდ-ზე მითითებით ა მ ო -**დუდ**-ე ბ ა — „თავამდი ავსება“, აგრეთვე უ-**დუდ**-ურ-ი — „უჭკუო, მოურიდებელი, ტუტუცი“ („უთაური“ — ეტიმოლოგიური განმარტებით). **დუდ-** გვხვდება გურულშიც: ქათმის **დუდ-**ი „ბიბილო“.

ჭანურში სხვადასხვა კილოკავში სხვადასხვაგვარია **დუდ**-ის გამოყენება: ათინურში **დუდ-** „თავს“ ნიშნავს ისევე, როგორც მეგრულში (იხ. მაგალ.), ართაშენში, არქაბეში — კეფის სახელწოდებაშია გამოყენებული ეს ფუძე — თ ი -**დუდ**-ი (იხ.); გადატანით იხმარება რისამე „თავის“, „წვერის“, „ბოლოს“ აღსანიშნავად ხოფურშიც.

4. ჰან.	ქუნ-ი	ტვინი, МОЗГ
მეგრ.	ქონ-ი	ქონი, жир
ქართ.	ქონ-ი	„

ღუღი დოღოხე — ქუნ ი II 337₁₀ თავის შიგნით — ტვინი...

აგებულების მიხედვით **ქუნ-ის ქონ-თან** დაკავშირება დაბრკოლებებს არა ხვდება. სემასიოლოგიურადაც ძნელი არაა იმის ახსნა, რატომ შეიძლებოდა „ტვინისათვის“ გამოყენებინათ „ქონის“ სახელი. საბაბას განმარტებით „**ქონი** არს ცხოელთა გუამთანი სიმსუქნე გარდადნობილი“ (იხ. **ცხიმი**), ე. ი. ცხოველთა სხეულის გადადნობილი სიმსუქნე.

ეჭვს იწვევს **ქუნ-ის** წარმომავლობა და ის, რომ არც ერთ სხვა ქართველურ ენაში **ქუნ-** || **ქონ-** არ არის ტვინისთვის გამოყენებული: ტვი - ნი — ქართ. და მეგრ., სვან. თუ ელ ...

5. ჰან.	თოლ-ი	თვალი, ГЛАЗ
მეგრ.	თოლ-ი	„ „
ქართ.	თვ-ალ-ი ძვ. ქართ. თუ-ალ-ი	„ „
	დიალექტ. თოლ-ი	

„ამუს-მა ჩქინისთეი თოლი ულუნ“-მა I 500₂₀ ამასო ჩვენსავით თვალი აქვსო... თოლითე-ნა ვა ძიროფს I 530₂₂₋₂₃ თვალით რომ ვერ ხედავს... ნანა მუშიქ ა თოლი ქოგამულუ II 326₂₈, დედა-მისმა ერთი თვალი დათხარა („ამოულო“)... მა თოლეფე ჩქიმითე ბძირი II 284₁₂ მე ჩემი თვალებით ვნახე... ბაშქას თოლი ქოგედუ II 251₁₈ სხვა შეიყვარა, მოეწონა („თვალი დადო“, „თვალი დაიჭირა“... ეგევე გამოთქმა იხ. აგრეთვე II 257₃₈)... ფუჯის თოლი მატენ I 508₁₆ ძროხას თვალი ეცემა...

ძირი ერთი და იგივეა: **თუ-**; დეტერმინანტი-სუფიქსია **-ალ-**: ძვ. ქართ. **თუ-ალ-ი**, ახ. ქართ. დაწერილობით — თვ-ალ-ი; ჰან.-მეგრ. **თოლ-** მიღებულია **თუალ-**-ისაგან უა-ს ო-დ შერწყმით; ანალოგიური ფონეტიკური პროცესი დადასტურებულია მითულურში: თოლ-ი, კოლ-ი (კვალი), ცხორ-ი (ცხვარი)...

ამ სახელისაგან ნაწარმოებ ჰანურ ზმნებში **თვალ-** ფუძეც გვაქვს (იხ.).

6. ჰან.	კამ-წამ-ი	წამწამი, ресница
მეგრ.	-წკან- ← წამ	წამი, миг, секунда
ქართ.	წამ-წამ-ი	ресница

თოლი კ ა მ წ ა მ ი II 336₃₂ (ათ.) თვალის წამწამი (!)... კ ა მ წ ა -
მ ი შ თომაღეფე ჰიშო ონუ II 336₃₄ (ათ.) წამწამის თმები ისეა... ჰამ თო-
ლი, ჰამ—ოქლიდი, ჰამ—კ ა მ წ ა მ ი II 346₁ (ართ.) ეს — თვალი, ეს —
წარბი, ეს — წამწამი...

მეგრულში ეს ძირი არა ჩანს ამ მნიშვნელობით, მაგრამ ზმნისართში
თი-მ-წკან-ს „მაშინ“ — სიტყვა-სიტყვით „იმ წამს“ — უნდა გვქონდეს ეგე-
ვე ძირი წამ-. მართალია, აქ საგნის აღმნიშვნელი ძირი გვაქვს, იქ—დროი-
სა, მაგრამ დროის ეს ერთეული — წ ა მ ი — ამ საგნის წამ-წამ-ის მოძრა-
ობასთან უნდა იყოს წარმოშობით დაკავშირებული (შდრ. „ამ წამს“, „თვა-
ლის დახამხამებაში“). ორი ფონეტიკური პროცესის შედეგადაა წამ- —
წკან-ად გადასხვაფერებული: ჯერ ერთი, კ-ს განვითარების გამო; შემდეგ,
მიცემითის ს-ს დართვისას -მს- კომპლექსი ნს-დ იქცა, რაიც ჩვეულებრივია
მეგრულისათვის (შდრ. „მუ ჟანს“—როდის — „რა ჟამს“).

კ ა მ წ ა მ -ის შეპირისპირება წ ა მ - წ ა მ -თან ცხადყოფს, რომ ამ
უკანასკნელშიც პირველ ფუძეში კამ- უნდა გვქონოდა.

7. ჭან. ყ-უჯ-ი || ც-უჯ-ი || ძ-უჯ-ი || უჯ-ი — ყური, yxo

მეგრ. ც-უჯ-ი „ „

ქართ. ყ-ურ-ი „ „

ადა ყ უ ჯ ი ენ I 537₁₇ ეს ყურია... საღირი ია რენ, ყ უ ჯ ი ქ -ნა ვარ
შუგნეფს, — ყ უ ჯ ა I 530₂₂ ყრუ ის არის, ყური (ვისიც) არ გაიგონებს,
— ყრუ (თავში იხმარა თურქ. საღირი და, როცა განსაზღვრების ბოლოს
გავიდა, ჭან. „ყუჯა“ დაურთო!)... ც უ ჯ ი ს გელაკიდონი ალთუნი დუხენას
II 270₁₁ ყურზე დასაკიდებელი ოქრო გაუკეთოს... ც უ ჯ ე ფ ე ჩქიმითე
ბოგნი II 284₁₂ ჩემი ყურებით გავიგონე...

„ც უ ჯ ი ს ვა ბოგნამ“-და: ც უ ჯ ი ს იხიტონამს II 276₁₅ „ყურში არ
მესმისო“: ყურში იხიკინებს... ჰამ ყ უ ჯ ი ' ნ II 346₁ ეს ყურია (აგრეთვე:
II 336₃₄)... გუნძე ც უ ჯ ო ნ ი ქ უწუ-ქი „ყ უ ჯ ი ს -და ცხენიქ კუხხე ქოგე-
მობაძგუ“-და II 276_{2,3} გრძელ-ყურთანმა უთხრა, რომ ყურზე ცხენმა ფეხი
დამადგაო...

ყ უ ჯ -ი ხოფურია; ც უ ჯ -ი ვიწურ-არქაბული; ც უ ჯ -ი-ვე გვაქვს ათი-
ნურში დადასტურებული: ყველგან ყ- ცვლილია ც-თი ხმოვნის წინ; ასევეა
მეგრულში. რაც შეეხება ჯ-ს, ის კანონზომიერი შესატყვისია ქართული რ-
სი. ამ სიტყვაში ძირეული მასალა ყ- || ც-თია წარმოდგენილი. -ურ- || -უჯ-
ფუძის დეტერმინანტი-სუფიქსია.

ხოფურში ამ სიტყვიდან იწარმოება **ცუჯ-ა** — ყრუ (მეგრ. **ცუნ-გა**¹; ქართ. **ყრუ** უნდა იყოს მიღებული **ყურ-უ**, სადაც ბოლოკიდური **-უ** უარყოფითი ნაწილაკია (სგ. **-ურ-**).

მეგრულში სიტყვა შენახულია მნიშვნელობის გადახრით: **ცურ-უ** — „რეგენი“, გამოუცდელი, ბრიყვი ახალგაზდა. **ცუჯ-ისაგან** ნაწარმოებია **ცუჯ-ელ-ი** — ყურიანი ქოთანი (სიტყვასიტყვით: **ცურიან-ი**). ეგვევ სიტყვა **უჯილი-ს** სახით მოჰყავს **გ. როზენს**, **უჯელი-ს** სახით **ნ. მარს**.

საინტერესოა **ვ. ბერიძის** „სიტყვის კონაში“ დადასტურებული რაჭ. **ყურჭიტი** — „ყურბატარა“: **ყურ-ჭიტი** (იხ. **ჭიტა**)...

გადატანითი მნიშვნელობით ხმარებისას ხოფურშიც **ცუჯი-გვაქვს**: **ჯა ქამეკვათუფან...** **ცუჯიკელე ქაეშახუტონუფან...** **ცუჯი** — კალა-თი **ჯა ქოდოდუმელან I 517**¹² ხეს **გაჭრიან...** „ყურისაკენ“ **ამოჭრიან** (ჩააღრმავებენ)... „ყურთან“ ხეს **დადებენ...** სუმი **ჭინო ენ**: **ართის თუდენი უწუმელან**; **ოკულე შქა-გუიში ქოგაუკიაფან**, **ცუჯის-თი ყომუიში ქოგაუკიაფან...** **ნოკეფე ცუჯის ქოგაუდუმელან**, **ნოკეფეში ცუჯის-თი ლაფე მეტაქსი ქოგაუდუმელან I 528**^{26,27} სამი წნელია: **ერთს ქვედას ეტყვიან**; **მერე შუათანას** („შუაგულისას“) **მიაკრავენ**; **ბოლოს** (ყურზე) **ტყემლისას** **მიაკრავენ...** **ბოლოში** („ყურზე“) **ძაფებს** **მიბამენ**. **ძაფების ბოლოშიც** („ყურშიც“) **შეღებილი აბრეშუმის ძაფს** **მიაკრავენ...**

ამ **ცუჯის** ხმარება გვაფიქრებინებს, რომ ხოფურში **ცუჯი**-ი იხმარებოდა **საერთოდ** (და არა **ყუჯი**, როგორც ეს ახლათ). ესე იგი, ხოფური ვიწურ-არქაბულისა და მეგრულის მსგავსად ხმოვნის წინ **ყ-**ს ცვლიდა **ც-**თი... შემდეგ ქართულის გავლენით **ყ-** დამკვიდრდა, მაგრამ ზოგჯერ **გარჩა** წინანდელი **ც-** ასე მივიღეთ **ყუჯი** და **ცუჯი**...

8. ჰან. ჩხვ-ინდ-ი ჩხ-ინდ-ი	ცხვირი, НОС
მეგრ. ჩხვ-ინდ-ი ← ჩხვინჯ-ი	„ „
ქართ. ცხვ-ირ-ი	„ „

ჩხვინდი ... **ჩხვინდი** ი ლორმა **I 537**^{17,18} ცხვირი... **ნესტო** („ცხვირის ღრმა“) ... **ჩხინდი** ... **ჩხინდი** ი ლორმა **II 340**²⁴ ჰამ **ჩხინდი** ონ **II 346**² ეს ცხვირია... **ჩხინდი** თე შური ფშვანუმ **II 346**¹⁸ ცხვირით ვსუნთქავ („სულს ვითქვამ“)...

¹ უკავშირდება **ცვინგ** - ფუძეს: **ცვინგ-ი** — საფეთქელი... **ცვენგ-ერ-ე** — ჩერჩეტი, სულელი...

ჭანური ჩხინდ - მიღებულია ჩხვინდ -ისაგან; ეს უკანასკნელი კი ჯ-ს დ-თი შეცვლით მივიღეთ: ჩხვინჯ - → ჩხვინდ -; ჩხვინჯ - ში კიდევ განვითარებულია -ნ- (შდრ. ჭან. სიჯა და სი-ნ-ჯა). ამგვარად, ქართ. ცხვირ - ფუძის შესატყვისი ზანური ჩხვიჯ - უნდა ყოფილიყო; ამ უკანასკნელის ცვლილებები ასე წარმოიდგინება:

ჩხვიჯ - → ჩხვინჯ - → ჩხვინდ - (მეგრ.) → ჩხინ - (ჭან.). ვ. ბერიძეს იმერულში აღნიშნული აქვს ცხვინჯ - ა — დიდი და უშნო ცხვირიანი — და შენიშნავს: შდრ. მეგრ., ჭან. ჩხვინდი = ცხვირიო (სიტყვა კონა, გვ. 61).

ცხვინჯ - ა-ში მოცემულია ჯ-ს შემცველი ზანური ვარიანტი, რომელსაც ჭანურსა და მეგრულში ვეღარ ვპოულობთ.

სიტყვის ძირი უნდა იყოს ცხვ- ← ცვ. (ხ განვითარებულია), -ირ- || -იჯ- → -ინჯ- → -ინდ- — დეტერმინანტი-სუფიქსია.

9. ჭან. კვა ყვა	შუბლი, 106
მეგრ. ცვა	” ”
ქართ. ყუა	oByx

ია ყვა ენ I 537₂₁ ის შუბლია... კოლი ეწაცხონტეენ დო არ ჯუმას ყვას ქონოხედერენ... ყვას -ნა ნოხენ... „ყვას მემოხენ“-და I 500₁₀ კალია ამხტარა და ერთ ძმას შუბლზე შესჯდომია... შუბლზე რომ აზის... „შუბლზე მაზისო“... კვა II 337₁ შუბლი... ჰამ—კვა II 345₃₄ ეს — შუბლი... კოლი... კოჩის კვას ქონოხედუ II 287₃₀ კალია... კაცს შუბლზე შეაჯდა...

თავკიდური კვ-ს წინ ჭანურში კანონზომიერად შეესაბამება ქართ. ყ-ს (იხ. ჭან. გრამ. ანალ., § 6 ბ); იმავე პირობებში მეგრულისათვის ბუნებ- რივია ც; შდრ. მეგრ. ყვალი — ქართ. ყველი — ჭან. კვალი .

უ || ვ ერთი და იგივე ფონეტიკური ოდენობაა, ოღონდ პირველი მახვილის მატარებელია, მეორე — არა; შდრ. თქუ — თქვა.

მნიშვნელობის მხრივ ერთგვარი გადახრა გვაქვს მეგრულში: აქ შუბლის აღსანიშნავად გზას იკაფავს წაბი (ქართ. წარბი), მაგრამ ყვა-ც დღესაც ძირითადი სიტყვაა ამ ცნებისათვის; მეგრულში რომ ყვა იყო შუბლის აღმნიშვნელი სიტყვა, სანამ წაბი შემოვიდოდა ხმარებაში, ამას მოწმობს გამოთქმა ცვა-ჭარა — ბედი, ბედისწერა, სიტყვასიტყვით: შუბლისწერა — ყვაში-ჭარა; უყვაჯჭარე — უბედო, უბედური: ზედმიწევნით: „უშუბლწერო“, — რომელსაც შუბლზე ბედი არ აწერია.

ქართული ყუა — ნაჯახის ყუა, პურის ყუა — შუბლს მოგვაგონებს ფორმით, — გამოზნეჭილობის მიხედვით. ისტორიულად, ალბათ, კი პირუტყუ: შუბლისთვის „ყუა“ (|| ყა || კვა) გამოიყენეს ამ მომენტზე დამყარებით.

თუ მეგრულისა და ჭანურის **ცვა** || **კვა**-ს ეტიმოლოგია ყუა-შია მოცემული, ქართული შუბ-ლ-ი, როგორც ეს გამორკვეული აქვს აკად. ნ. მარს, იმავე ძირს შეიცავს, რაც სვან. ს გ ტ ე ბ ი ნ — წინ¹: შუბლი აღნიშნავდა წ ი ნ ა მ ხ ა რ ე ს თ ა ვ ი ს ა ს .

10. ჭან. ნუ-კუ || ნუ-ნ-კუ — ნიკაპი, ყბა, პირისახე, подбородок, лицо
 მეგრ. **ნე-კვ** ← ნუ-კუ ნიკაპი, подбородок
 ქართ. **ნი-კაპ-ი** подбородок

ჰამ ნუ კ უ ო ნ II 346₃ ეს ნიკაპია... სი მუშენი გიღუნ ნუ კ უ კო-რერი? II 318₂₂ შენ რატომ გაქვს ყბა ახვეული... დივის ნუ კ უ გაქთუ II 276₃₁, დევს ყბა მოექცა... არ ბერბელიშე მენდაფთა-მა, ფთქვი. ნუ კ უ ლობიბლი II 292₂₂ ერთი დალაქთან წავალ-მეთქი, ვთქვი. პირი გავიპარსე („ნიკაპი დავიყარე“, ნიკაპზე, ყბაზე წვერები დავიფერთხე)... ცხენის ნუ ნ კ უ ს -ნა ამუძინ, დიზგინი უწუმელან I 531₂ ცხენს პირში რომ ამოსდებენ („ამოდებული აქვს“), [იმას] ლაგამს ეტყვიან...

ნიკაპი საბას განმარტებული აქვს, როგორც „ყბათ შესაყარი“; საბასავე ჩვენებით კ ა პ უ ნ ი არის „ყბათა ყბის (კბილთ კბილზე B) ტკეცება“. აქედან ცხადია, რომ სიტყვაში **ნი-კაპ-ი** ძირეული მასალაა **კაპ-, ნი-** — კიდევ თავსართი (**ნი-** || **სი-** ნივთის კატეგორიის მაჩვენებელი).

კაპ- ძირის ბოლოკიდური თანხმოვანი არც მეგრულში² ჩანს, არც ჭანურში. მერე: მოსალოდნელი **-კო-**ს ნაცვლად აქ გვაქვს **-კუ; ო → უ** ბოლოში ბუნებრივია მეტადრე, თუ მომდევნო თანხმოვანი წყვილბაგისმიერია. ხოფურში **-კუ-**ს წინ ფონეტიკური დანართი **ნ-** (|| **მ-**) გვაქვს: **ნუ-ნ-კუ...**

მნიშვნელობა ამ სიტყვას მეგრულსა და ქართულში ერთი და იგივე აქვს, ხოლო ჭანურში მნიშვნელობა გაფართოების ტენდენციას იჩენს: ნაწილის — ნიკაპის — სახელი გადააქვთ მთელზე — პირისახეზე (იხ. მაგალ.), მაგრამ ძირითადი მნიშვნელობაც არაა დავიწყებული (იხ. მაგალ.).

11. ჭან. პ-იჯ-ი	პირი, პირისახე, рот, лицо
მეგრ. პ-იჯ-ი	„ „ „ „
ქართ. პ-ირ-ი	„ „ „ „

¹ წ ი ნ სიტყვა აფხაზურ-ადიღურთი ჯგუფიდან შეთვისებული ჩანს.

ა რ ნ . ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა , ჭან.-მეგრ.-ქართ. შედარ. ლექსიკ.

² შეიძლება ეს ძირი იყოს შენახული მეგრულ წყევლაში: კ ა პ უ ქ ქ ი ე გ ტ კ ო ლ ე ! — კაპ-უ-მც ჩავივარდა, ე. ი. ნიკაპი ჩავივარდეს! (?!).

ადა პიჯი ენ I 537₂₀ ეს პირია... იმხორტუ-ში, დემირიში ფარჩა პიჯის ქომულერენ I 499₂₁ რომ ჭამდა, რკინის ნაჭერი პირში ჩავარდნია... ბერეჟ ხე პიჯის მუითუ I 492₁₀ ბავშვმა ხელები პირი-სახეზე აიფარა... ბერე ვა ლურელერენ, ამმა პიჯი, თოლი დვაჭვერენ I 452₁₁ ბავშვი არ მომკვდარა, მაგრამ პირისახე, თვალეხი დასწვია... მთელი პიჯი ონ II 346₄ მთლად პირია (პირისახეა)... პიჯის უფი ნოხვამს II 303₂₂ სახეზე („პირისახეზე“) ოფლი ასკდება... პიჯი იბონს II 246₂ პირს იბანს... სი პიჯი ვარ მეჩიკო, ჰადა ვარ ახვენეტუ II 257₁₀ შენ რომ პირი არ შეგეთქვა („არ მიგეცა“), ამას ვერ იზამდა... დიჩინდა-ს-ის, პიჯი მუშიმე ფურქი დიბლენ II 326₂ რომ დააცხიკვებს, მისი პირიდან ყვავილი ცვივა... ჭელუკა მზოლა პიჯიშა ქაგაოჩქვეს I 535₁ ნავი ზღვის ნაპირისაკენ („პირისაკენ“) მიმართეს...

ამ სიტყვის ძირი **პ-** თანხმოვნითაა წარმოდგენილი; **-ირ-** || **-იჯ-** ფუძის დეტერმინანტი-სუფიქსია. მნიშვნელობა არსებითად ერთნაირია; ეს კია, რომ ქართულში ამ ფუძეს აქ მოხსენებულის გარდა სხვა მნიშვნელობაც გააჩნია: პირი — პიროვნება (გარეშე პირი), გრამატიკული კატეგორია (ზმნის პირი)... აქედანვეა პირველი... მეგრ. პიჯი გააჯუ — პირი გაალო, პიჯი გობონუ — პირი დაიბანა, პიჯი გიქოსუ — პირი შეიხოცა; აქედან: პიშ-ქოსალი = პიჯიშ-ოქოსალი — პირსახოცი; გარეშე პიჯი — გარეშე პირი (ქართული სალიტერატურო მეტყველების სტანდარტული თქმის ანალოგონი!)...

12. ჭან. ლე-შქ -ი	ბაგე, ტუჩი, губа
მეგრ. ლე-ჩქე -ი	„ „ „
ქართ. ლა-შ -ი	„ „ „

ჰამ ლეშქეფე ონუ II 337₂₁ ეს ტუჩებია... ლეშქი II 340₂₄ ტუჩი... ამ ლეშქი'ნ II 346₃ ეს ტუჩია...

ამჟამად სალიტერატურო ქართულში ტუჩი და ბაგე იხმარება; ამათგან ბაგე მეორდება ჩაჩურში (ბაგა — პირი, **ρωт: Услар, Чеч. яз., გვ. 159**), ტუჩი — სომხურში (**դուխ**), ლაში კი დიალექტებში იხმარება „პირუტყვის ქვეითა ტუჩის“ მნიშვნელობით.

კახეთში თურმე ადამიანზედაც იტყვიან: „რატომ ასე გადმოგიგდია ლაშიო“. საბას განმარტებით ლაში — „პირის ქვედა ბაგე“. მაგრამ ამ სიტყვას საბა იყენებს, როგორც ზოგადი მნიშვნელობის მქონეს, როცა ბაგე-ს განმარტავს: „**ბაგენი** არიან კაცთა პირთა ორნივე ლაშნი“

(იხ. საბა, **ბაგე**). ხევსურულშიც ლ ა შ ი ზ ო გ ა დ ა დ ბაგეების მნიშვნელობით არის გამოყენებული: „კაცმ სასმელს ლ ა შ ნ არ უნდა აურთხნას“ (იხ. ბეს. გ ა ბ უ უ რ ი , წელიწდეული, გვ. 123—124; ავტორის განმარტებით ლ ა შ ნ ი — „პირი, ბაგე, ტუჩები“; (იხ. იქვე, გვ. 284).

ამისდა კვალად, ლ ა შ ი ძირითად სიტყვად უნდა დავსახოთ გარკვეული ცნებისათვის ქართულში. ჭანური ლ ე შ ქ ი და მეგრული ლ ე ჩ ქ ე ი იგივე ფუძეა; **ლე-** || **ლა-** თავსართი **ნე-** || **სე-** თავსართის ფუნქციისაა (ნივთის კატეგორიის ნიშანია). ძირეული **შ** ჭანურში **შქ-**თია წარმოდგენილი: **-ქ-** ბგერა განვითარებულია; მეგრულში **შქ-**ს ენაცვლება **-ჩქ-**; გასარკვევია მხოლოდ **ვ-**ს სადაურობა მეგრულ **ლეჩქე-**ში: ეს **ვ** ჭანურს არ მოეპოვება; რადგანაც უკანანისმიერთა შემდეგ **ვ-**ს დაკარგვა ჭანურში ხშირია (იხ. **ჩხინდ-**, **შქით-**), ამიტომ ბუნებრივია აქაც მეგრულის **ვ-**იანი ვარიანტიდან ამოვიდეთ და ჭანურში **-ვ-** დაკარგულად მივიჩნიოთ, მაგრამ ეს გვავალებს **-ვ-** ქართულშიც ვივარაუდოთ: ლ ა -**შ**-ი ← ლ ა -**შვ**-ი.

ლ ე შ ქ ი ათინურსა და ართაშნულს ახასიათებს. ხოფურში და ვიწურ-არქაბულში ჩ ა ბ რ -ი იხმარება ლ ე შ ქ -ის ნაცვლად (I 159₂₇).

13. ჭან. **ღვ-ა** ← **ღვ-ალ-**
მეგრ. **ღვ-ა** ← **ღვ-ალ-**
ქართ. **ღ-ა-წვ-**ი

ლოყა, щека
„ „
„ щека, ланита

აჲა ღ ვ ა ენ (დიდო — „ღვაეფე“ იყვენ) I 537₁₈ ეს ლოყაა (ბევრი — „ღვაეფე“ იქნება)... აქედან ჩანს, რომ ღ ვ ა ← ღ ვ ა ლ - : ღ ვ ა ე - ფ ე ← ღ ვ ა ლ - ე ფ ე ... **ა-** ხმოვანზე რომ ბოლოვდებოდეს ფუძე, მრავლობითში ღ ვ ა - ფ - ე გვექნებოდა (იხ. ჭან. გრამ. ანალ., § 8 ა, შენიშვნა, გვ. 44 და § 15 ბ, გვ. 79-80)... ღ ვ ა II 336₃₂... ასლანიშ ბიჭიქ დივის ღ ვ ა ს არ ზოი ქოგამოჭკიდუ II 276₁₇ ლომის შვილმა დევს ლოყაზე ერთი მაგრად გააწნა („გადააწყვიტა“)...

ჭანური და მეგრული ღ ვ ა მიღებული უნდა იყოს **ღო-**საგან, რომელიც ქართულ **ღა-**ს შეესაბამება: ღ ა || ღ ო → ღ ვ ა . შდრ. ქართ. ყ ა ნ ა — ჭან. (არქ.) ყ ო ნ ა — მეგრ. ყ ვ ა ნ ა .

მეგრულში შემონახულა გამოთქმა ღ ვ ა ღ ო კ ი რ ტ ა : ქიყანაში ღ ვ ა ღ ო კ ი რ ტ ა ს ქიგიტკოლუ — ყბად ასაღები გახდა: „ქვეყნის ლოყასა და კლიტეში ჩავარდა“: ღ ვ ა ღ ო კ ი რ ტ ა — ქართ. „ლაწვთა კლიტე“ (?!).

ქართ. **ღა-წვ-**ი კომპოზიტი ჩანს; მეორე ფუძის მნიშვნელობა გასარკვევია. აღსანიშნავია, რომ მეგრულში წარმოდგენილია ეს კომპოზიტი

ღ ვ ა -ნ-წ კ ი -ს სახით: **წ**-ს შემდეგ **კ**- არის განვითარებული, **წ**-ს წინ — **ნ**-; **გ**- დაკარგულია. ღ ვ ა ნ წ კ ი ნიშნავს ლოყას, ყბას.

14. ჭან.	ნე-ნა	ენა, სიტყვა, ЯЗЫК, СЛОВО
მეგრ.	ნი-ნა	ენა, ЯЗЫК
ქართ.	ე-ნა	ЯЗЫК
სვან.	ნი-ნ	ენა, ЯЗЫК

ია ნ ე ნ ა ენ (ხოფ.) ის ენაა... ბეეფე მუშის უწვევენ-ქი „სუმ ნ ე ნ ა გიწუმეთ“-და... „მიწვით-და, ვოქაჩამინონან-და სქანი ნ ე ნ ა!“ I 407^{2,4} თავისი შევილებისათვის უთქვამს, რომ სამ სიტყვას გეტყვითო... „გვითხარით-ო, შევინახავთ („დავიჭერთ“) შენს სიტყვასაო!“... ჰიჩ ნ ე ნ ა ვა ემილუ II 253⁴ სულ კრინტი არ დაძრა („სულ სიტყვა არ ამოილო“)... ჰათეფე ნ ე ნ ა თ ე ოკაკიდეს II 282²² ესენი წაიკიდნენ („სიტყვით შეიბნენ“)... მჯგეში ოპარამითონი ნ ე ნ ა რენ ღო ჩქუ ვა მიჩქინან II 305¹⁵ ძველი სალაპარაკო სიტყვაა და ჩვენ არ ვიცით... ართიქართის პატი ნ ე ნ ა მო უწუმეთ II 300⁸ ერთმანეთს ცუდს სიტყვას ნუ ეტყვით... ჰამ ნ ე ნ ა ონუ II 337²¹ ეს ენაა... იხ. აგრეთვე: II 346⁴ (აქ ნ ე ნ ა სხეულის ასოს აღნიშნავს).

ძირეული **-ნა** ჩანს; **ნე-** ნივთის კატეგორიის აღმნიშვნელი თავსართი უნდა იყოს; ძირეულ **-ნა**-ს სვანურში ბოლოკიდური **-ა** აქვს მოკვეცილი, რაიც სვანურისთვის ჩვეულებრივია; **ნე-** თავსართის **ე ი-**დ არის დავიწროებული მეგრულში; მეგრული ნ ი ნ ა აქვს გამოყენებული სვანურს. ქართული **ე-**, ალბათ **ჰე-**საგანაა მიღებული: ეს თავსართი ფუნქციით უდრის **ნე-**-ს, ხოლო აგებულებით განსხვავებულია: **დე-** || **ნე-** || **სე-** || **ჰე-**¹.

მნიშვნელობის მხრივ თავისებურია ჭანურში მისი გამოყენება ს ი ტ ყ ვ ი ს აღსანიშნავად (იხ. მაგალით.).

15. ჭან.	ცა	ცა, მაგარი სასა, НЕБО, НѢНО
მეგრ.	ცა	„ „
ქართ.	ცა	НЕБО

ნენაში ცა... II 337²¹ მაგარი სასა („ენის ცა“)... მთელი პიჯი ონ... დოლოხო ჯინ ცა ონ II 346⁴ სულ-ერთად პირია... შიგნით ზევით ცა არის...

ჭან. ც ა , ეჭვი არაა, გადატანითი მნიშვნელობით ხმარებული სიტყვა „ცა“-ა; ეს მყლავნდება გამოთქმაში: ნ ე ნ ა შ ი ც ა (იხ. ზემოთ, პირველი მაგალითი, ათინელის თქმით ჩაწერილი). ართაშნელი მ უ ს ა გ უ ლ ა -

¹ ამავე რიგისა უნდა იყოს ა ← ჰა: ა-დგ-ილ-ი, ა-ბან-ო.

ბ ე რ -ო ლ ლ ი , რომელსაც მეორე მაგალითი ეკუთვნის, მარტოოდენ ც ა -ს ხმარობს; მსაზღვრელი (რისი **ცა?** ენისა!) საჭირო აღარ არის.

16. ჭან.	კიბ-ირ-ი კიბ-ი-ი	კბილი, (ნისკარტი),
	კიბ-რ-ი ჭიბ-რ-ი , კირბ-ი	зуб, (КЛЮВ)
მეგრ.	კიბ-ირ-ი	„ —
ქართ.	კბ-ილ-ი	„ —

ა და კ ი ბ ი ი ე ნ I 537₂₀ ის კბილია... ქოთუმეს, ბიბის, მამულის. კა-ზის, კვინჩეფეს — კ ი ბ ი ი ულუნ I 531₁₈ ქათამს, იხვს, მამალს, ბატს, ჩიტებს „კბილი“ (ნისკარტი) აქვს... კოჩიში-ი?... კ ი ბ ი ი ვუწუმეთ: კოჩიში კ ი ბ ი რ ე ფ ე იყვენ — წოხლენი, ფართო, დანეფეში მწკილი, ოკაჩხენეფე მჩხუ დო მუგვალი, ქმოქიში კ ი ბ ი რ ე ფ ე I 531_{20,21,22} კაცისას? კბილს ვეტყვით: კაცის კბილი იქნება — წინა, ფართო, გვერდისა — საჭრეთელი, უკანანი — მსხვილი და მრგვალი, ძირის კბილები... კ ი ბ ი რ ი ს მუთხანი ქოლოლომოსქულუ II 310₁₅ კბილში რაღაც ჩამრჩა... კირბი II 340₂₄, კბილი (ათინ.)... ჯირჯილი კ ი ბ რ ი II 337₂₀ ძირა კბილი, „ღრძილის კბილი“... ჰამ — ჭ ი ბ რ ი || 346₄ ეს — კბილი... კ ი ბ რ ი მუკო თანე იენ? ეჩდოვიტოჟურ! მ ე მ ჯ ლ ო ნ ი კ ი ბ რ ი — წოხლენ-ნა ონუ, თუთხუ ონუ, ჩინარიში — ჯ ი რ ჯ ი ლ ი კ ი ბ რ ი || 337₂₀ კბილი რამდენი იქნება? ოცდა-თორმეტი! წინა კბილი — წინ რომ არის, თხელია, გვერდის („ნაპირის“) — ძირა კბილი („ღრძილის კბილი“)...

ძირეული მასალა ჭანურსა და მეგრულში არის კ ი ბ -, ქართულში **კბ-**. ეს უკანასკნელი კ ი ბ - ისაგანაა მიღებული **ი-ს**¹ დაკარგვით(!) **-ილ** სუფიქსის დართვისას; **-ილ** სუფიქსის ადგილას მეგრულში **-ირ** გვაქვს, ჭანურში **-ირ** და **-რ**. კ → ჭ ათინური კილოკავის ზოგი თქმისთვისაა დამახასიათებელი (იხ. ჭან. გრამ. ანალ., § 8 ვ). კ ი რ ბ - ი მიღებულია კ ი ბ - რ - ისაგან **რ**-ს გადასმით; კ ი ბ - ი - ი **რ**-ს დაკარგვითაა მიღებული (ჩვეულებრივია სარფულში).

მ ე მ ჯ ლ ო ნ ი კ ი ბ რ ი — წინა კბილი, „მძლოლი კბილი“,
передний зуб
 მ წ კ ი ლ ი კ ი ბ რ ი (ხოფ.) — საჭრეთელი კბილი, **резец**
 ჯ ი რ ჯ ი ლ ი (იხ.) კ ი ბ რ ი — „ღრძილის კბილი“, **коренной зуб**

¹ ანდა: რაკი **ი-ს** რედუქცია ქართულს არ სჩვევია (რა ებოქებში?), შეიძლება დაკარგულად **ი-** გვევარაუდებინა; მაშინ ჭანური **ი** ამ **ი-**ს იქნებოდა შენაცვლებული — **უ-**ს მეშვეობით.

17. ჭან. ჯირჯ-ილ-ი	ღრძილი, десна
მეგრ. ჯირგ-ილ-ი	„ „
ქართ. ღრძ-ილ-ი	„

ჰამ ჯ ი რ ჯ ი ლ ი'ნ II 346₅ ეს ღრძილია... ჯ ი რ ჯ ი ლ ე ფ ე მაწუნუ II 337₂₀ ღრძილები მეტკინა... იხ. აგრეთვე: ჯ ი რ ჯ ი ლ ი (შ) კიბირი (კიბ-რი) — **კიბ-ირ-თან...**

მეგრულში ღრძილის აღსანიშნავად იხმარება ნოლ-ი (ქართ. ნ უ - ნ ა ?); მაგრამ გამოთქმაში „ჯ ი გ -იშ კიბირი“ მოღებულ დირი ჯ ი გ - უნ-და იყოს იგივე ჯ ი რ ჯ -; ამას ადასტურებს ი. ყ ი ფ შ ი ძ ი ს ჩვენება, რომ სამურზაყანოში ღრძილისთვის იხმარება ჯ ი რ გ - ი ლ (მეგრ. გრამ., ლექსიკონი, გვ. 298, იხ. **ნოლი**).

ჭან. ჯ ი რ ჯ -ის კავშირი ღ რ ძ -სთან ეჭვს გარეშეა: ქართ. ღ რ ძ - — ჭან. ღ ი რ ჯ - → ჯ ი რ ჯ -; -ილ- სუფიქსი საერთოა.

ჯ ი რ ჯ ი ლ ი ათინურია; ხოფურში იხმარება **ღენჯილი** (|| ღ ი ნ - ჯ გ ი ლ ი — ნ. მ ა რ ი ს ჩვენებით): ამა ღ ე ნ ჯ გ ი ლ ი ენ I 537₂₀; ამ სახელის დირი უნდა იყოს **ჯგ-**(← ჯიგ); ღენ-ჯგ-ილ- (იხ. მეგრ. ჯ ი გ ი შ ი კიბირი — „ძირა კბილი“, სიტყვა-სიტყვით: „ღრძილის კბილი“).

ღ ე ნ ჯ გ -ილ - || ღ ი ნ ჯ გ - ი ლ - სახელისაგანაა ნაწარმოები მეგრულში ზმნა: **ი-ღინჯინ-ან-ს** — „იღრიჯება“, „იკრიჭება“ — იცინის უშნოდ, ღრძილების გამოჩენით (ქართ. ღ რ ე ჯ ა , ალბათ, იმავე ძირისაა, რაც **ღრძ-ილ-**ში გვაქვს... თუ ეს ასეა, პრინციპული მნიშვნელობა აქვს **ჯ**-იანი ვარიანტის გამოჩენას ქართულში იხ. აქვე, შესავალი, გვ. 7-8).

18. ჭან. ფიბ-ილ-ი ფიმბ-ილ-ი	— წვერი (წვერ-ულვ.),
ფიმფ-ილ-ი ფინფ-ილ-ი	борода
მეგრ. ფიმფ-ი	ფოჩი სიმინდისა. кисть
ქართ. —	початка кукур.

გინძე ფ ი მ ფ ი ლ ი ს მუთხანი ქამეწკუ დო ისთოლუ I 406₂₅₋₂₆ გრძელ წვერზე რალაც ჩამოხსნა და გადაადლო... ფ ი ნ ფ ი ლ ე ფ ე სქანიშ კურბანი ვილა, ბაბა ჩქიმი-ა! ფ ი ნ ფ ი ლ -ფუქირა, ბაბა-ჩქიმი! II 371_{37,38} (ხოფ.) უენი წვერების სანაცვლოდ წავიდე, მამა ჩემოო! ვარდ-წვერება („ყვავილ-წვერება“). მამა ჩემოო!... ფ ი ნ ფ ი ლ ო ნ ე ფ ე ბძირა-ში... II 371₃₂ წვერებიანებს რომ ვნახავ... „ღინჯირა-შ-კულე სკურაფითე ფ ი მ - ფ ი ლ ი ს თუდე ყურ თომა ქანუკვათი!“ II 251₂₁ როცა დაიძინებს, სამარ-

თლებლით წვერს ქვევით ორი ღერი თმა წააჭერი!... ბადი კოჩი ფ ი მ ბ ი -
ლი უღუნ, ფ ი მ ბ ი ლ ო ნ ი ონუ II 337²⁴ მოხუცს წვერები აქვს, წვე-
რებიანია... ბუღული, ფ ი ბ ი ლ ი II 340²⁴ უღვაში, წვერები...

ამ ძირის მარტივი სახე უნდა იყოს **ფიბ-||ფიფ;** **მ-** ფონეტიკურად არის განვითარებული. მეგრულში **მ-**იანი სახეობაა წარმოდგენილი სახელში, ისიც მნიშვნელობის გადახრით: ადამიანის წვერი კი არა, სიმინდის ფოჩი! ჭანურის მსგავსად მეგრულშიც **ფიფ-||ფიმფ-** ძირი უნდა ყოფილიყო გამოყენებული „წვერის“ აღსანიშნავად, რომ მიმსგავსებთ სიმინდის ფოჩისათვის დაერქმიათ ფ ი მ ფ -ი. სიმინდის კულტურა სულ ორი საუკუნის წინ შემოვიდა ჩვენში; მაშასადამე, ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში მეგრულად ფ ი მ ფ -ი წვერს (*борода*) ნიშნავდა და ახლანდელი ფ რ ი მ -უ ლ -ის მაგივრობას ეწეოდა.

რომ ეს მართლაც ასე უნდა ყოფილიყო, ჩანს ზმნიდან უფიფ-ან-ს: ფრიმული უფიფანს — წვერები გაშლით აყრია; უ ფ ი ფ ა ნ ს ნასახელარი ზმნაა; მას საფუძვლად უდევს **ფიფ-** ძირი (სახელისა).

19. ჭან.	ყ-ალ-ი ც-ალ-ი ალ-ი	ყელი, горло
მეგრ.	ც-ალ-ი	” ”
ქართ.	ყ-ელ-ი	” ”

სი ინჯირა-ში-ა, ყ ა ლ ი სკურაფითენ მეგოჭკირასუნონ-და!... მეხთერენ, ყ ა ლ ი ს სკურაფითე ყურ თომა ნუჭკირასუნტერენ... „მა ყ ა ლ ი მემოჭკირაგინტურ-ი“-ა? I 40^{8,22,26,27} შენ რომ დაწვებო, ყელს სამართებლით გამოგჭრისო!... მისულა, სამართებლით ყელზე ორი ღერი თმის მოჭრა ნდომებია... ჩემთვის ყელის გამოჭრა გინდოდაო?... ც ა ლ ი კ ა ლ ა ... II 251²⁸ ყელთან... „სი მა ც ა ლ ი მემოკვათატი, ჰო-ი?! II 251³¹ შენ მე ყელსა მჭრიდი, არა?... არ თილისიმი ქულუტუ, ც ა ლ ი ს დოლობუტუ II 326³⁵ ერთი თილისმა ჰქონდა, ყელზე ეკიდა... თილჩი ც ა ლ ი ნუკვათამს დერემენჯიქ II 330³⁴ მელიას ყელსა ჭრის მეწისქვილე... ჰემუქ-ნა გამამოჭკიდუ-მა, ც ა ლ ი გომაჭიმოშუ-მა II 276³³ იმან რომ მთხლიაშაო, ყელი მომეღრიცაო... მიი(რ)ეს-შ-კულე (ც) ა ლ ი ს დოლომაკიდეს II 291²⁹ როცა გვნახა, ყელზე ჩამოგვეკიდა... ც ა ლ ი II 337¹ (ათინ)... ც ა ლ ი II 343¹⁶ (ართ)... მოთ იდუშუნ სევდა, ალ-გელაქთერი II 378¹³ რად ფიქრობ, სატრფოვ, ყ ე ლ -მოღერებული... (ლექსში გვაქვს ეს **ალ-**; ლექსი სარფელისაგანაა ჩაწერილი, მაგრამ ათინური წარმოშობისა უნდა იყოს: ხოფურად **ცალ-** იქნებოდა... ათინურისთვისაც **ალ-** სა-ვალდებულო როდია: **ცალ-** არის ხშირი, **ალ-** კი შესაძლო ვარიანტია... **ც-**ს შესახებ ათინურში: იხ. ჭან. გრამ. ანალ., § 6 ა, გვ. 1 36—37).

ჭანური და მეგრული კანონზომიერად შეესაბამება ქართ. **ყელ-ს**; ოღონდ მეგრულში ეს სიტყვა თითქმის გამოდევნილია კისერ - სიტყვით: საბას განმარტებით კისერი არის „ქედი და ყელი“ (იხ. ლექსიკ.): ქედ -ი უკანა ნაწილი, ყელ -ი—წინა; აქედან: ქედ-მალალი, ქედ-ფიცხელი, ქედ-მალლობა, ქედ-ფიცხლობა... ქედი ხარისა... ჭანურში ამის შესაბამისად გარჩეულია ჯინქ-ი (ქედი) და ყალ - || ცალ -... მეგრულში განირჩეოდა კინჩხ-ი და ცალ-ი; პირველი ახლაც იხმარება გამოთქმებში კინჩხი მიოტახაფჷ — კისერი მოატეხინა; მეორე შემონახულია ნაწარმოებ სიტყვაში: ო-ცალ-ემ-ი (|| ო-ყალ-ემ-ი) — საყელო, „სა-ყელ-ის-ი“. მაგრამ ორივეს ნაცვლად ჩვეულებრივ იხმარება კისერ-ი; აქედან: კისერ-ე — ყელჭირვება, ქუნთრუმა; იმერეთშიც დადასტურებულია კისერ-ა, კისერ-ბატონები (იხ. ვ. ბერიძე, სიტყ. კონა). ა. ჭყონიაც მიუთითებს რაზიკაშვილის დამოწმებით ამ სიტყვაზე: კისერა — კისერმოღრეცილი, ქუნთრუმა (აღმოსავლეთ საქართველოში?).

20. ჭან.	ხ-უჯ-ი მ-ხუჯ-ი ფ-ხუჯ-ი	მხარი, плечо
მეგრ.	ხ-უჯ-ი	” ”
ქართ.	მ-ხ-არ-ი ძვ. ქართ. მ-ჯ-არ-ი	” ”

ადა — ფხუჯი I 537₂₁ ეს — მხარი... ჰადა — მხუჯი II 336₃₂ აქ — მხარი... ჰადა — ფხუჯი II 337₆ ეს — მხარი... ტოძელი მოზიდვა ხუჯის II 265₂₀ თოფი გავიდვა მხარზე...

ძირეული **ხ-** (ძვ. ქართ. ვ-) დაირთავს ქართულში **-არ** სუფიქსს, ჭანურსა და მეგრულში **-უჯ** ← **-ოჯ** სუფიქსს; ეს უკანასკნელი შეესაბამება ქართ. **-არ-ს**. თავკიდური **მ-** ფონეტიკურად არის განვითარებული ქართულშიც და ჭანურშიც; ამ უკანასკნელში **მ-ს** **ფ-**ც ენაცვლება; სიტყვა ამათ დაურთავდაც გვხვდება. ძირითადი მნიშვნელობა ამ ძირს სამსავე შესადარებელ ერთეულში ერთი და იგივე აქვს.

21. ჭან.	ხ-ე ← ხ-ელ-	ხელი, рука
მეგრ.	ხ-ე ← ხ-ელ-	” ”
ქართ.	ხ-ელ-ი (ძვ. ქართ. ვ-ელ-ი)	” ”

ჩქინისთეი ხე ულუნ-და I 500₂₀ ჩვენსავით ხელი აქვსო... ხანუმის ხეს ქოგდაკენრენ I 408₂₆ ქალბატონს ხელში წვდომია... ხევა ულუტას-ში უხერელი ვუწვამინონ I 530₂₉ ხელი თუ არა აქვს, „უხელოს“

დავუძახებ... არ ბიგა ხ ე ს ქოდიქაჩუ... II 255¹⁹ ერთი ჯოხი ხელში დაიჭირა... ხე II 337⁷ ხელი... ჰამ — ხ ე -გური II 345³¹ (ართ.) ეს—ხელისგული... ხ ე შ ი გ უ რ ი II 337⁷ (ათინ.) ხელის გული... ხ ე შ ი კ ა პ უ ლ ა II 337⁸ (ათინ.), ხელის ზურგი... თილჩი ოზუმაშეში ფარა სო უღუნ... ხ ე - შ ი უ ღ უ ნ და ყ უ რ ხ ე შ ი ! ? II 331²⁶ მელიას ასაწყველი („საწყავით საზომი“) ფული სადა აქვს... მუჭა აქვს, თუ ორი მუჭა?... ხ ე - კ უ ჩ ხ ე ს -თი ჰამი დუხენუ, ხ ე - კ უ ჩ ხ ე -თი ქოგანწყუ II 260⁶ ხელ-ფეხისთვისაც წამალი გაუკეთა, ხელ-ფეხიც გაეხსნა... თოლი-ქმორის თოლი გუნწყამს, ხ ე - კ უ ჩ ხ ე კ ო რ ე ლ ის ჰენთეფე გუნწყამს II 258^{20,21} ბრმას თვალს აუხელს („გაუხსნის“), ხელ-ფეხ შეკრულს (ე. ი. კუტს) ამათ გაუხსნის...

მეგრულში ეს ფუძე აღიდგენს ბოლოკიდურ **-ლ-**ს მრავლობითში: ხ ე ლ - ე ფ - ი; ჰანურში კი შეიძლება გვქონდეს, როგორც **-ლ-**იანი ფორმა, ისე უ-**ლ-**ო: ხ ე ლ - ე ფ - ე || ხ ე - ფ - ე...

ძვ. ქართულში ამ ფუძეს ჰქონდა **ჭ-**, მაგრამ ეს ბგერა **ხ-**თი შეიცვალა ახ. ქართულ სალიტერატურო ენაში; ასეთივე ცვლილება განიცადა, ალბათ, ჰანურმა და მეგრულმა.

აქედან ნაწარმოებია:

1. ჰან.	ხე-გურ- ი ხეში გურ-ი	ხელისგული, ладонь
მეგრ.	ხე-შქა-გურ- ი	” ”
ქართ.	ხელის გულ- ი	” ”
2. ჰან.	ხეში-კაპულა	ხელის ზურგი
3. ჰან.	ხე-დულ- ი (იხ. დურყუ)	იდაყვი ЛОКОТЬ
მეგრ.	დუც- ი	” ”
ქართ.	ი-დაყ-ვ- ი	” ”
4. ჰან.	ხეში მუჭი; „ველეული“	პატარა კონა, горсть, маленький сноп
5. ჰან.	ხე-კურხე	ხელ-ფეხი, руки и ноги
მეგრ.	ხე-დო-კურხ- ი	” ” ”
ქართ.	ხელ-ფეხ- ი	” ”
22. ჰან.	დურყ-უ M დუყ-უ M	იდაყვი, ЛОКОТЬ
	   ხეშ-დიუ M ხე-დულ- ი	
მეგრ.	დუც- ი	” ”
ქართ.	ი-დაყ-ვ- ი ნი-დაყ-ვ- ი	” ”

ქართულში ამ სიტყვის ძირად გამოყოფა **-დაყ-**; **ი-** || **ნი-** თავსართი იმავე ღირებულებისაა, როგორც **სი-** სახელში **სი-სხ-ლ-ი...** **-ვ-** ბოლოსართი ფუძის საწარმოებელია...

ქართ. დაყ-ს შეეფერება დუყ- ← დოყ- (იხ. მეორე ვარიანტი); ყ-ს წინ -რ- ფონეტიკურადაა განვითარებული დურყ-უ-ში...

რ-ს ასეთი წარმომავლობა დასტურდება მეგრულის ჩვენებითაც: **დუყ-ი...** ბოლოკიდური -უ ჭანურში -ვ-ისაგან მიღებული ჩანს. მეგრულში იგივე -ვ- დაკარგულია ი-ს წინ...

ხ ე შ - დ ი უ, ნ. მ ა რ ის ჩვენებით, არქაბულში იხმარება; აღწერილი წარმოებაა: ხელის იდაყვი... ყ-ს რეფლექსი გამქრალია... ართაშნულ ხ ე - დ უ ლ - შ ი მკვეთრი ც შეცვლილია მჟღერი ღ-თი.

დაყ- (ი-დაყ-ვ-) იგივეა, ალბათ, რაც **დლაყ-ვ-ი** („ცხოვლთ მკლავი“ ს ა ბ ა ს განმარტებით).

შემოხსენებული ჭანური ვარიანტებიდან პირველი სამი ნ. მ ა რ ს ეკუთვნის (იხ. ჭან. გრ., გვ. 141)... ტექსტებში გვაქვს მხოლოდ უკანასკნელი ხ ე - დ უ ლ ი : II 345₃₀.

23. ჭან. მე-მ-ცხვ-ერ-ი || მე-ცხ-ულ-ი „სახსარი“, сгиб (пальца)

|| მე-ნ-ცხ-ურ-ი M || მე-მ-ცხ-ურ-ი M

მეგრ. **სა-რ-სხ-ალ-ი** (|| „მე-რ-სხ-ელ-ი“)

ქართ. **სა-ხს-არ-ი** || **სა-გხ-არ-ი**

ქართულში ძირეული მასალა **ვხ-** || **ხხ-** იგივეა, რაც **გხნ-ა** || **ხხნ-ა** ში გვაქვს. მეგრულში ეს კომპლექსი გადასმითაა წარმოდგენილი, მათ წინ **რ-** არის განვითარებული; ჭანურში ამ **რ-ს** ადგილს **მ** იჭერს, ხოლო **სხ-** **ცხ-**ს სახეს იღებს (-ვ- სუფიქსი?). პრეფიქს-სუფიქსების მხრივ ქართული და მეგრული ერთმანეთს მიჰყვება, ჭანური განსხვავდება.

თავკიდური **მე-** პრევერბია, ფუძე კი ნამყო დროის მიმღეობას წარმოადგენს: მ ე - მ - ს ხ ვ - ე რ - ი; შდრ. მეგრ. „მ ე რ ს ხ ე ლ - ი“, „მ ე რ ს - ხ უ ა ფ ი ლ ი“; მეგრულსა და ქართულში კი ეს სიტყვა მყოფადი დროის მიმღეობაა წარმოშობით: **სა-** — **-არ** || **-ალ...**

ნ. მ ა რ ის მიერ დადასტურებული **მე-ნ-ცხურ-ი** || **მე-მ-ცხურ-ი - ურ-ს** იძლევა **-ვერ-ის** ნაცვლად; **-ნ-** || **-მ-** ერთმანეთს ენაცვლება. ართაშ. მე-ცხ-ულ-ი ყველაზე მარტივია...

მ ე ნ ც ხ უ რ ი ნ. მ ა რ ს ათინურისთვის მოჰყავს; კითხვაში მ ე - მ ც ხ ვ ე რ ე ფ ე II 337₉ „თითის სახსრები“... ათინელ ალი კანთაროლისგან ჩაწერილ ტექსტებში გვხვდება... ხეში მ ე ც ხ უ ლ ი : არ კითხს მ ე ც ხ უ ლ ი უღუნ II 345_{31,32} ხელის (!) სახსარი: ერთ თითს სამი სა-ხსარი აქვს... შდრ. ათინელ ალი კანთარ-ოლისგან ჩაწერილი: არ კითხის მ ე ნ დ რ ი კ ო ნ ი უღუნ, კითხვაში მემცხვერეფე II 337₉ ერთ თითს სამი სახსარი აქვს, თითის „სახსრები“... აგრეთვე არქაბელებთან ჩა-

წერილი: არ კითის — სუმ მედრიკონი, ჟურ (!) მემცხვერი II 312₅ ერთ თითზე — სამი „სახსარი“, ორი „სახსარი“ (იხ. ქვ.)...

24. ჭან. **მე-დრიკ-ონ-ი** მოსადრეკი, სახსარი თითისა,
 || **მე-ნ-დრიკ-ონ-ი** || **მე-ნ-დიკ-ონ-ი** сгиб, сустав пальца
 მეგრ. **-დრიკ-** დრეკა, гнуть
 ქართ. **დრიკ-** || **დრეკ-** „

ადა მე ნ დ ი კ ო ნ ი ენ ... არ კითის სუმ მე ნ დ ი კ ო ნ ი უღუნ I 537_{21,22} ეს სახსარია („მოსადრეკია“, მოსახრელია)... ერთ თითს სამი სახსარი აქვს... არ კითის სუმ მე დ რ ი კ ო ნ ი , ჟურ მემცხვერი II 312₅ ერთ თითზე სამი სახსარი, ორი მოსახრელი... არ კითის სუმ მე ნ დ რ ი კ ო ნ ი უღუნ... II 337₈ ერთ თითს სამი სახსარი (მოსახრელი) აქვს...

ხოფელი, არქაბელი, ათინელი ერთხმად ამბობს — თითში სამი „მე დ რ ი კ ო ნ ი ა ო“... ეს უკანასკნელი, ამგვარად, სა ხ ს ა რ ს ნიშნავს. მემცხვერი კი მოსახრელ ადგილებს აღნიშნავს. ამიტომ შეიძლება ითქვას: თითს სამი „მედრიკონი“, ორი - „მემცხვერი“ აქვსო, ე. ი. სამი სახსარი და ორი მოსახრელი ადგილი...

არქაბული „მე - **დრიკ-** ო ნ - ი“ ამოსავალია ათინური „მე - **ნ-დრიკ-** ო ნ -“ისათვის: აქ **-ნ-** არის განვითარებული; ხოფ. მე - ნ - დ ი კ - ო ნ -ს **-ნ-** განვითარებული აქვს და **-რ-** დაუკარგავს.

ძირი **დრიკ-** იგივეა, რაც ქართ. **დრიკ-** || **დრეკ-**, მეგრ. **დი-რიკ-**...

25. ჭან. **კი-თ-ი** თითი, палец
 მეგრ. **კი-თ-ი** „ „
 ქართ. **თი-თ-ი** „ „

მა ხუთ კ ი თ ი მიღუნ I 537₂₂ მე ხუთი თითი მაქვს... კ ი თ ი შქიმ ონუ II 337₈ თითი ჩემია... ჰამ—ხემ კ ი თ ე ფ ე II 345₃₁ ეს—ხელის თითები... არ კ ი თ ი -კონაი კადმალი ქედობუ II 254₈ ერთი თითის სისქეზე ერბო... დაასხა... ჭ უ ტ ა კ ი თ ი II 312₉ ნეკი, „პატარა თითი“... წ უ ტ ა კ ი თ ი : დელიკანლის სოლი ხეში წ უ ტ ა კ ი თ ი ს ალთუნში მაწკინდი მოძინ II 244₆ ახალგაზრდას მარცხენა ხელის ნეკზე ოქროს ბეჭედი აქვს წამოცმული... ჰ ი მ — წ უ ლ უ კ ი თ ი II 346₁₄ ის — ნეკი... ჭ კ ო ნ ი კ ი თ ე ფ ე ოკოპკიდით დო აშო ფთქვით... I 509₂₁ ნეკები ერთმანეთს გადავაჭდეთ და ასე ვთქვით... ჰამ ო შ ქ ე ნ ა ნ ი კ ი თ ი — II 346₁₄ ეს შუა-თითი...

ძირეულია **-თ-**; მეორდება ქართულში; ჭანურში, მეგრულში მას წინ უძღვის სხვა ძირი, საფიქრებელია იგივე, რაც **აკა**-ში გვაქვს: **აკა** — ერთი (აფხაზ. აკგ—ერთი: Услар, Абх. яз., გვ. 141,77); კ ი თ ი — ერთი თითი(?). სწორი უნდა იყოს ის მოსაზრება, რომელსაც ზოგი მკვლევარი აყენებს, როცა ხუ-**თ**-ში, ერ-**თ**-ში თითის აღმნიშვნელ ძირს ვარაუდობს.

საინტერესოა, რომ კ ი თ ი შეუთვისებია (უკეთ — შეუნახავს) იმერულს კ ი ნ თ - ი - ს სახით; ნიშნავს: „ბამბის საპენტავ ჩხირს; ბარის ტარში შერჭობილ... ჩხირს; ძროხის ძუძუს ცალ-ცალკე თითებს“ (იხ. გ. ბ ე რ ი ძ ე , სიტყვის-კონა: **კინთი**).

ჭან. წულუ (იხ. წულუ)	კითი (არქ.)	} ჭკონი კითი — ნეკი	
„ ჭუტა (იხ. ჭუტა)	„		„
„ წუტა (იხ. ჭუტა)	„		„
„ დიდი კითი — მეგრ. ჩანჯი კითი — ცერი			
„ ოშქენანი კითი — მეგრ. შქაშ კითი — შუა-თითი.			

26. ჭან. ბუ-ცხ-ა	ფრჩხილი, НОГОТЬ
მეგრ. ბი-რ-ცხ-ა ← ბუ-ცხა	„ „
ქართ. ფ-რ-ცხ-ილ-ი ფ-რ-ჩხ-ილ-ი	„ „

ია ბ უ ც ხ ა ენ I 537²² ის ფრჩხილია... ბ უ ც ხ ა , ბ უ ც ხ ა შ ი ჩი-ნარი II 337⁹ ფრჩხილი, ფრჩხილის კიდე... ჰამ ბ უ ც ხ ა ონ... კუჩხეში-თი ბ უ ც ხ ა ონ... II 345^{26,27} ეს ფრჩხილია... ფეხისაც ფრჩხილია... არ კითი არ ბ უ ც ხ ა უღუნ II 345³² ერთ თითს ერთი ფრჩხილი აქვს...

ცხ- ძირი საერთოა; თავსართი **ბუ-** ქართველური ენებისათვის უცხოა: სხვა კავკასიური ენებიდან შეთვისებული კლას-კატეგორიის ნიშანი უნდა იყოს. მეგრულში **ბი- ← ბუ- :** უდრ. ბ უ - ც ხ ა : ა კ ა ბ უ ც - ხ ა — ერთი ბეწვა, „ერთი ფრჩხილის ოდენა“. ქართული თავსართი **ფ-** ფონეტიკურად სახეცვლილი **ბ-** არის; აღსანიშნავია **უ-** ხმოვნის დაკარგვა **ფ-**ს მეზობლობაში; ერთგვარ კომპენსაციას შეიძლება **-რ-** ეწეოდეს. ფუძის საწარმოებელ სუფიქსად ქართულში გამოყენებულია **-ილ**, ჭანურსა და მეგრულში **-ა**.

მნიშვნელობა გადახრას არ იძლევა.

27. ჭან. მ-ჯინ-ი ნ-ჯინ-ი	მჯილი, кулак
მეგრ. ჯინ-ი	„ „
ქართ. მ-ჯილ-ი	„ „

ნ ჯ ი ხ ი გეჩუ კაძრის II 274₃₃ მჯილი (მუშტი) დაკრა ლურსმანს...
კაძრევე მ ჯ ი ხ ი თ ე გეჩუ ღო ღუვარევეს დოცონუ II 274₃₇ ლურსმებს
მჯილი დაჰკრა და გალავანში დაარჭო... მაჟუას-თი მ ჯ ი ხ ი გეჩუ თის ღო
თი ღომუ ღუხენუ II 277₂₁ მეორესაც მჯილი დაჰკრა თავში და თავი ღომი
გაუხადა...

თითქმის უცვლელად არის მოცემული სამსავე ერთეულში: ჭანურსა
და მეგრულში -**ღ**- არის დაყრუებული, მეგრულს **მ**- არ გააჩნია, ხოლო ჭა-
ნურში **მ**-ს შეიძლება **ნ**- შეენაცვლოს.

ს ა ბ ა ს განმარტებით: „**მჯილი — ჯელთ** თითნი მომუჭვილი“. მე-
გრულში ამ სახელიდან იწარმოება ზმნა: ჯ ი ხ უ ნ ს , ქ ო - ჯ ი ხ - უ —
მჯილსა ჰკრავს, მჯილი ჰკრა.

ეს ძირი ჩვენი ენებისა არ უნდა იყოს.

28. ჭან.	კუჩხ-ე	ფეხი, нога
მეგრ.	კუჩხ-ი	” ”
ქართ.	მ-კვრცხ-ლ-	„ფრჯივ მავალი“... (საბა), пеший
სვან.	ჭიშხ-	ფეხი, нога

გაუსტუ ღო განთხუ: კ უ ჩ ხ ე ს ლასტიკი მოძიტუ I 477₂₆ დაუს-
ხლტა და დაეცა: ფეხზე კალოში ეცვა... „კაზის არ კ უ ჩ ხ ე ავენ!“... „ჟურ
კ უ ჩ ხ ე უღუნ“-მა... II 255_{9,10} „ბატს ერთი ფეხი ექნება!“... „ორი ფეხი
აქვსო“... ხ ე - კ უ ჩ ხ ე კორელი... (იხ. მაგალ. **ხე**-სთან)... ქონთრაში ნ ო -
კ უ ნ ჩ ხ ე ნ ი ლეტას ქოგაოხენ... მან ი ა ნ ო კ უ ნ ჩ ხ ე ნ ი ბძირაში... II
371₁₁ (ხოფ.) ფეხსაცმლის კვალი მიწას აჩნია... მე იმ კვალს რომ ვნახავ...
კ უ ჩ ხ ე ც ა ლ ი II 345_{27,28} „ფეხის ყელი“...

კ უ ჩ ხ ე ტაბანი II 337₁₂ ფეხის გული: მეგრ. ნ ა რ ჩ ა - კ უ ჩ ხ ი
(სიტყვა-სიტყვით: „ნაგები ფეხი“; იხ. ქვემოთ).

სვანურში **კ**- შეცვლილია აფრიკატივით: ჭ ი შ ხ - ← * კ ი შ ხ - || *
კ უ შ ხ - : ქართულ კ უ ა რ ც ხ ლ - და ჭან.-მეგრ. კ უ ჩ ხ -ის კავშირი აღ-
ნიშნული აქვს აკად. ნ. მ ა რ ს . კ უ ა რ ც ხ - დაირთავს ფუძის საწარმოე-
ბელ -**ლ**- სუფიქსს. კ უ ჩ ხ -თან უფრო ახლოსაა **მ-კვრცხ-ლ-** (იხ. ს ა ბ ა).
კ უ ჩ ხ - **ე**-ს **-ე** სახელობითის ნიშანია (ზანური).

ამ ძირიდან ნაწარმოებია:

ნო-**კუჩხ**-ენ-ი—კვალი, „ნაფეხარი“.

ხე-**კუჩხე** || ხე ღო **კუჩხე** (იხ. **ხე**).

29. ჭან. კოჭ-ი	კოჭი, лодыжка
მეგრ. კონჭ-ი	კარის საკეტი, замычка, двери
ქართ. კოჭ-ი	лодыжка

ია კოჭი ენ I 537₂₆ ის კოჭია...

მეგრულში ეს ფუძე გვაქვს (**ჭ**-ს წინ **ნ**- განვითარებულია), მაგრამ სხვა მნიშვნელობით: ესაა მოწყობილობა კარის დასაკეტი (წაავაგს კოჭის ძვალს). ფეხის ძვალს მეგრულში ის არ აღნიშნავს. ქართულსა და ჭანურში ერთი და იგივე ფუძე ერთი და იმავე მნიშვნელობის მატარებელია.

კოჭ- ფუძე არის სომხურშიც, მაგრამ ინდო-ევროპული ენების კუთვნილებას ეს ფუძე არ წარმოადგენს.

30. ჭან. ტაბ-ან-ი ტაბ-უ	ფეხის გული, подошва ноги
მეგრ. ტობ-ა	ღრმა (წყალი), глубокая (вода)
ქართ. ტბ-ა←ტაბ-ა	озеро

ტ ა ბ უ -თი ვუწოლემთ, ქური-თი ვუწოლემთ (კუჩხე-ტ ა ბ ა ნ ი) II 337₁₂ ტაბუსაც ვეძახით, ქუსლსაც ვეძახით (ფეხის „ტაბანი“)... კუჩხეში თუდე ტ ა ბ ა ნ ი ონ II 345₂₇ ფეხის ქვეშ „ტაბანი“-ა (ფეხის გულია)... ია—ქუი, ადა—კუჩხეში ტ ა ბ ა ნ ი I 537₂₆ ის ქუსლია, ეს ფეხის გული („ტაბანი“)...

ქუსლი და „ტაბანი“ აქ (ხოფურში) გარჩეულია; ათინელი ალი კანთარ-ოლლი მათ აიგივებს. შეიძლება ეს არც იყოს შემთხვევითი: ნ. მ ა რ ს „ტაბან“-ისთვის ზემოხსენებულის გარდა მეორე მნიშვნელობაც აქვს ნაჩვენები: კავის ის ნაწილი, რომელზედაც წამოცმულია სახნისიო (ჭან. გრ., გვ. 187). კავის ამ ნაწილს მეგრულად „ქური“ ჰქვია: „ო გ ა ფ ა შ ი ქ უ რ ი“. ამგვარად, „ტაბანი“ = „ქური“...

ძირეულია ამ სიტყვაში **ტაბ-** ; **-ან** სუფიქსია; მას ენაცვლება **-უ**: **ტაბ-უ**. **ტაბ-** იგივე ძირი ჩანს, რაც ქართ. **ტბა-ში** გვაქვს. მართალია, ჭანურში გვაქვს ამ უკანასკნელის შესაბამისი **ტობ-** || **ტიბ-**, მაგრამ ეს არ გამორიცხავს **ტაბ-** ძირის შემონახვასაც: მნიშვნელობათა დიფერენციაციამ გააადვილა ეს, რადგანაც კავშირი ამ „ორ“ ძირს შორის არ იგრძნობოდა.

რა აქვს საერთო **ტაბ-ან-სა** და **ტობ-ას** მნიშვნელობის მხრივ? ორივე ჩ ა ღ რ მ ა გ ე ბ ა ს აღნიშნავს.

31. ჭან.	ბუ-რ-გულ-ი ბუ-რ-გილ-ი	მუხლი, колено
მეგრ.	ბი-რ-გულ-ი	„ „
ქართ.	—	
სვან.	ღულ-ა	„ „

ადა—ბ უ რ გ ი ლ ი I 537₂₆ ეს—მუხლი... ბ უ რ გ უ ლ ე ფ ე გაწკუნა-
სენ II 245₂₆ მუხლები გეტკინება... ბ უ რ გ უ ლ ი შ ა ეგისთასე II 250₁₃
მუხლამდის აგვიდა... დოგაჭკინდუ, ბ უ რ გ უ ლ ი ს -ნა გელადვი II 306₃₀
დაილაღე, მუხლზე რომ დავდევი... ბ უ რ გ უ ლ ი შ ე ქომვალუ II 323₁₇
მუხლამდის აუვიდა... აგრეთვე II 337₁₁, 345₂₉...

უ და **ი**-ს მონაცვალეობა ჭანურში (ხოფურში) და მეგრულში ბუ-
ნებრივია (იხ. ჭან. გრამ. ანალ., § 8 გ).

თავსართი ბ უ - რ - || ბ ი - რ - იმგვარივე ჩანს, როგორ ბ უ -
ც ხ ა || ბ ი - რ - ც ხ ა - ში; სვანურს ეს თავსართი არა აქვს. ქართულში
თვით ძირიც არსად ჩანს: მ უ ე - ლ - || მ უ ხ - ლ - სულ სხვა ძირია.

ღ უ ლ - || ღ უ ლ - ა ინდოევროპულ ენებში ცნობილ გ უ ლ ა
|| კ უ ლ ა -ს უნდა უკავშირდებოდეს.

32. ჭან.	ქურ-ი ქუ-ი	ქუსლი, пята, каблук
მეგრ.	ქურ-ი ქურს-ი ქურც-ი	ქუსლი, წიხლი, пята удар пятой пята
ქართ.	ქუს-ლ-ი	

ია—ქ უ ი I 159₃₃ ის—ქუსლი... ტაბუ-თი ვუწოლემთ, ქ უ რ ი -თი
ვუწოლემთ (კუჩხე-ტაბანი) II 337₁₂ ტაბუ-საც ვეტყვით, ქუსლსაც ვეტყვით
(ფეხის „ტაბანი“)... აქ ქ უ რ ი ტ ა ბ უ || ტ ა ბ ა ნ -ის სინონიმიდაა გამოყ-
ვანილი. ათინელის მეტყველებაში დადასტურებული ეს ფაქტი განმარტე-
ბას მოითხოვს (იხ. **ტაბან-**).

ქ უ ს -**ლ**-ში **-ლ**- ფუძის საწარმოებელი სუფიქსია; მეგრულსა და ჭა-
ნურში ქ უ ს - რ - ი გვქონია და მისგან ქ უ რ ს - ი მიგვიღია **-სრ-** თან-
ხმოვანთა გადასმით. ეს ქ უ რ ს ი დადასტურებული აქვს ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს
(იხ. მეგრ. გრამ., ლექს.: **ქური**); აქედანაა მიღებული ქ უ რ ც - ი; მეორე
მხრივ, გადასმამდის დაკარგულია **-ს-** და **სრ-** კომპლექსის გამარტივებას
მოუცია ქ უ რ - ი .

33. ჭან.	გ-ურ-ი გ-უ-ი	გული, сердце
მეგრ.	გ-ურ-ი	„ „
ქართ.	გ-ულ-ი	„ „
სვან.	გ-უი გ-უილ-დ	„ „

აქ გ უ ი ენ I 537²⁷ აქ გულია... გ უ (რ) ი II 337² დოლოხე გ უ - რ ი ' ნ II 346⁶ შიგნით გულია... გ უ რ - პ ი ჯ ი ს დოხენ II 261³⁶ გულ-მკერდზე აზის... ბითთუმ გ უ რ ი პ ი ჯ ი - ნ II 346⁶ მთლად გულ-მკერ-დია, „გულის პირია“... გ უ - პ ი ჯ ი I 533¹² გულმკერდი... ოკვაკიდეს თილქიში კუდელიში გ უ რ ი ნ ე II 262¹⁶ წაიკიდნენ მელიას კუდის გამო („კუდისათვის“, „კუდის გულისათვის“)... კ ა ი გ უ ი თ ე გ ძირა-მა, ბუწვი II 292³³ კარგ გუნებაზე („კარგი გულით“) გნახო-მეთქი, ვუთხარი... ნა გო-ლულუნ, კოჩი, გ უ რ ი ბ უ ხ ე ნ ა მ II 252²⁶ რომ გაივლის კაცი, ვასია-მოვნებ („გულს ვუკეთებ“)... გ უ ი მ ო მ ი ხ თ უ II 292²⁶ „გული მომივი-და“ (შდრ. ქართ. „გული წამივიდა“)... იგივე გამოთქმა: II 358¹⁵⁻¹⁸, 287¹⁷... ხოლო გ უ ი ს ნ ა ჭ უ II 280¹⁹ კიდევ გული დასწვა... გ უ რ ი ს მ ე მ ა ჭ ვ ი II 257²⁸ შემეცოდე („გული დამწვი“)...

ძირია — გ-; ფუძის საწარმოებელი აფიქსია -ულ- ქართ., -ურ- ჭა-ნურსა და მეგრულში¹; სვანურში -უ- დამლილია -უი-დ და გვხვდება ლ-ს მოკვეციტაც და ლ-იანდაც.

ჯერ კიდევ უ ს ლ ა რ ს ჰქონდა აღნიშნული, რომ ეგვევ ძირი -გ- გა-მოყენებულია აფხაზურში, ხუნძურში, ლაკურში.

ქართულში გ უ ლ - ფუძე მთელ რიგ რთულ ფუძეებსა და გამო-თქმებს აწარმოებს: გ უ ლ ი ს - ყ უ რ - ი, გ უ ლ ი ს - ხ მ ა (ძვ. ქართ. გუ-ლისწმად) — გ უ ლ ი ს ხ მ ო ბ ს, ი გ უ ლ ი ს ხ მ ე ბ ა..., გ უ ლ ი ს თ ქ მ ა (აპყვა გულის თქმას), გ უ ლ ი ს - წ ყ რ ო მ ა, გ უ ლ ი ს რ ე ვ ა || გ უ - ლ ი ს ზ ი დ ი ლ ი, გ უ ლ - ყ რ ა (გულს შემოეყარა), გ უ ლ - ქ ვ ა, გ უ ლ - წ რ ფ ე ლ ი (ე. ი. „გულ-სწორი“, „გულმართალი“), გ უ ლ - ჩ ვ ი - ლ ი, გ უ ლ კ ე თ ი ლ ი, გ უ ლ - ნ ა კ ლ უ ლ ი, გ უ ლ - მ ო დ გ ი ნ ე ... გა ა გ უ ლ ი ს და, იმერ. „გული მოიყვანა“, ხევს. გ უ ლ ა ვ ს : რას ხგუ-ლაგ? — რას წყრები? ძვ. ქართ.: მ ო მ ი ჯ და გ უ ლ ს ა — აზრად მომივი-და, „თავში მომივიდა“, როგორც ახლა ვიტყვით ხოლმე (სიტყვა-სიტყვით: გულში მომივიდა: იხ. კიმენი, გვ. 28,—სინა-რაითის მამათა მოწყვეტა, — 864 წლის დათარიღებული ორიგინალური თხზულება).

შდრ. სვ. გ უ დ ა ნ ჯ ა დ „გულს მოუვიდა“, ე. ი. გაიგო.

ჭანურშიც, მეგრულშიც გ უ ლ ს მრავალგვარი ფუნქცია მიეწერება (იხ. მაგალით.). მაგრამ ქართულის მიხედვითაც ცხადია, რომ გ უ ლ ი წარმოდგენილია ა ზ რ ო ვ ნ ე ბ ი თ ი პ რ ო ც ე ს ე ბ ი ს ცენტრად, გ რ ძ ნ ო ბ ე ბ ი ს წყაროდ, ტ ე მ პ ე რ ა მ ე ნ ტ -ხ ა ს ი ა თ ი ს განმსაზ-ღვრელად და ო რ გ ა ნ უ ლ ი შ ე გ რ ძ ნ ე ბ ე ბ ი ს (გულისრევა..., გულის შემოყრა) ამთვისებლად, ერთი სიტყვით, მას ეკისრება ტვინის, გულის, კუ-ჭისა და, ნაწილობრივ, პერიფერიული ნერვული სისტემის მაგივრობა გა-

¹ ხმოვნებს შორის -ღ- ჭანურში შეიძლება დაიკარგოს: იხ. ჭან. გრამ. ანალ. § 8 ა.

სწიოს — სიცოცხლის მატარებელი გულია! ჩანს, ძველი ადამიანის ყურადღება ადრე მიიპყრო ამ ორგანომ, რომლის საქმიანობა ასე მნიშვნელოვანიც იყო და თ ვ ა ლ ს ა ჩ ი ნ ო ც .

34. ჭან. ფურ-ფ-უ	ფილტვი, легкие
მეგრ. ფირტ-ვ-ი	„ „
ქართ. ფილტ-ვ-ი	„ „

ფ უ რ ფ უ II 346.

მეგრულში ფირტ - დაცულია გამოთქმაში ფირტ - ხ ვ ა ლ - ი „ფილტვის-ხველება“, ე. ი. ფილტვების ტუბერკულოზი; ჩვეულებრივად იხმარება ფ ი ყ ვ - ი , აქედან ფ ი ყ ვ ი ნ ა ფ ა — შეშუპება, გასივება წყლის ჩადგომით; ორივე დადასტურებულია იმერულში: „ფ-ი-ყ უ ა / ე — ფილტვი“; „და-ფ ი ყ ვ ი ნ ე ბ ა — სახეზე დასივება წყლის ჩადგომით“ (იხ. ვ. ბერძე, სიტყვის კონა).

ჭანურ ფურფ-უ-ში იგივე ძირი უნდა გვქონდეს, მაგრამ ცხადი არაა ძირის ბოლოკიდურის ფ-ს ვითარება.

მასთან დამაფიქრებელია ისიც, რომ ფ უ რ ფ უ მხოლოდ ერთი პირის ჩვენებით გვაქვს ჩაწერილი (ართაშნელი მუსა გულაბერ-ოღლი-საგან); სხვები — არქაბელები, სარფელები — ქ ჩ ე ჯ ი გ ე რ ი || ხ ჩ ე ჯ ი - გ ე (რ) ი — „თეთრი ჯიგარი“ — ამბობენ; ნ. მარს ფ უ რ ფ უ ბუღეფუ(რ)ში აქვს დადასტურებული.

ჭან. ჯ ი გ ე რ ი და ქართ. ჯ ი გ ა რ ი სპარსულიდანაა შეთვისებული; ქართ. ღ ვ ი ძ - ლ - ი და სვან. ყ ვ ი ყ ე ¹ შეიძლება საერთო ძირისა იყოს; მათგან არსებითად განსხვავდება მეგრ. ჩ ხ ო ნ ჩ ხ - ი — ღვიძლი.

35. ჭან. ფა-ნ-წ-ალ-ა ფაწ-ალ-ა	M ელენთა, ტყლიპი, селезенка
მეგრ. —	
ქართ. ფაწ-ალ-ა	

ფ ა ნ წ ა ლ ა II 3467.

ქართულში ფ ა წ ა ლ ა დადასტურებული აქვს ს ა ბ ა ს , რომელიც ნ ე მ ე ს ი ო ს ზ ე მიუთითებს და ტ ყ ი რ პ ი -თ განმარტავს ამ სიტყვას.

¹ ეგევე ძირია, ალბათ, ქართ. ყ ვ ი ც -ა, ყ ვ ი თ -ა, ყ ვ ი ც -იან-ში; ყ ვ ი თ -ე ლ - იც, საფიქრებელია, თავდაპირველად იმ ფერს აღნიშნავდა, რომელიც ნაღველის განთხვევისას ავადმყოფის პირის სახეს ჰქონდა.

სხვათა ჩვენებით გარე-კახურში ფ ა წ - ი ღ - ი იხმარება ელენთის მნიშვნელობით. მეგრული ლ ე ლ ე ც - ი სულ სხვა ძირი ჩანს (ასევე, სვ. ნ გ ნ გ რ ა).

ნ. მ ა რ ს ხოფურზე მითითებით ლექსიკონში შეტანილი აქვს **ფაწ-ალ-ა**; ეს ის ფორმაა, რომელიც ქართულში გვაქვს: **ნ-წ**-ს წინ აქ არ არის განვითარებული ჯერ კიდევ.

36. ჭან. შქა შკა	წელი, поясница, "чресла" М
მეგრ. შქა	შუა, середина
ქართ. შუა	„

ია შ ქ ა ენ I 537₂₄ ის წელია... (პასუხია მითითებაზე)...

შ ქ ა შ ე ხამი ელიწუ დერემენჯიქ II 330₃₄ წელიდან დანა ამოიძრო მეწისქვილემ... შ ქ ა ს თოჭი ჯემიდგი II 334₄ წელზე თოკი შემაბი... ოხორძა მუში დუდი დუტროხუ, შ ქ ა ლ ე ფ ე დუტროხუ II 330_{5,6} თავის ცოლს თავი გაუტეხა, წელში გაწყვიტა („წელი გაუტეხა“)... შ ქ ა შ ა ეგინთასე შური II 250₁₄ წელამდის აგივა სული... ჰამ შ ქ ა ონ, ჯინ ქორბა ონ II 345₂₉ ეს წელია, ზევით — მუცელია...

შქა იგივე **შუა-ა**: **შ**-ს შემდეგ განვითარებულია **ქ** (**უ**-ს შესაბამისი არაფერი გვაქვს!)... **კ**-იანი ვარიანტი — **შკა** — მეორეული მოვლენაა ჭანურისა. სემასიოლოგიური კავშირი **წელ-** სიტყვასა და **შუა-** სიტყვასთან ცხადია: წ ე ლ ის ადგილმდებარეობა ამას გასაგებს ხდის.

დოც. ილ. ა ბ თ ლ ა ძ ე მ ყურადღება მიაქცია იმ ფაქტს, რომ ქართულში ამჟამად ხმარებული **მენჯ-ი** („კაცის თეძო“ ს ა ბ ა ს განმარტებით) არის სომხ. მე გ **მხჯ** — „შუა“.

შუა-ს ასეთი გამოყენება მე ნ ჯ - ის, წ ე ლ -ის აღსანიშნავად არც ქართულმა იცის და არც მეგრულმა.

37. ჭან. ქორბა	მუცელი, живот
მეგრ. ქორა ქვარა	„ „
ქართ. —	

ადა — ქ ო რ ბ ა I 537₂₁ ეს — მუცელი... ქ ო რ ბ ა ს ხამი გოხუნეს II 273₅ მუცელში დანა ჰკრეს... ქ ო რ ბ ა ს ბერე დვაფუ II 328₁₅ მუცელში ბავშვი ჩაესახა (გაუჩნდა)... არ თუთაშ-კულე ქ ო რ ბ ა მორდერი დვაფუ II 328₂₀ ერთი თვის შემდეგ მუცელი დიდი გაუხდა... ქორბა დვაფუ (ოხორზას) II 356₁₄ დაორსულდა (მუცელი გაუჩნდა ქალს)... ჰამ შქა ონ, ჯინ ქ ო რ ბ ა ონ II 345₁₄ ეს წელია, ზევით მუცელია... აგრეთვე: II 337₂...

მეგრულში გვაქვს ქორა — სენაკურში, ქვარა — ზუგდიდურ-სამურზაყანულში (შდრ. გოლა და გვალა — „მთა“): ვაო-ს დაშლილთა მიღებული. ქორა მეგრ. და ქორბა ჭან. ერთი და იგივეა (აუხსნელი რჩება ბ: ქორ-ბ-ა).

ქართულში ეს ძირი არა ჩანს...

38. ჭან. „წიბა“ M	ჭიბი, пупок
მეგრ. ჭიბ-ი	„ „
ქართ. ჭიბ-ი	„

სიტყვა დადასტურებული აქვს ნ. მარს ათინურში. უდავოა, რომ ეს იგივე „ჭიბ“-ია. საგულისხმო ის არის, რომ ზანური ნორმის შე-საბამისი ჭიბ-ი ქართულში გვაქვს, ქართული ნორმისა კი — ჭანურში. მეგრ. ჭიბ-ი ან ქართლიდან არის შეთვისებული, ანდა ათინ. წიპ-ა მეორეულია, მიღებულია ჭიპ-ისაგან, ეს უკანასკნელი კი საერთო იყო. პირველი შესაძლებლობა სინამდვილესთან უფრო ახლო უნდა იყოს. ანალოგიური საკითხების შესახებ იხ. აქვე შესავალი.

ჭანურში „ჭიპის“ აღსანიშნავად ჩვეულებრივ სხვა სიტყვა იხმარება; ესაა უმპა: იხ. I 537²⁵, II 345¹⁴; ჩვენს ტექსტებში ეს სიტყვა ხოფურსა და ართაშნულში გვხვდება (ნ. მარს ართაშნში ომპა შეუნიშნავს). ეს უმპა იგივეა, რაც ძვ. ქართ. უპე.

ნ. მარსი მას ბერძ. δμψαλιζ — „ჭიპი“ უკავშირებს.

39. ჭან. ჭ-უ მ-ჭუ M	ნაწლევია, кишки
მეგრ. ჭ-ი	„ „
ქართ. წ-ელ-ი	„

ჰიმ ჭუ ონუ II 337⁵ ის წლებია, ნაწლევია... მ- დართული ვა-რი-ანტი მ-ჭუ გვაქვს ნ. მართან. ჭუ || მ-ჭუ ათინურში გვაქვს; ხო-ფასა და ვიწე-არქაბეში იხმარება ჭინჭყვალა (ხოფ.), ჭინჭვა-ლა (ვიწე-არქაბ.) (ჭუ-საგან ნაწარმოები რთული ფუძე?!)...

ძირეული წ- კანონზომიერადაა წარმოდგენილი ჭანურსა და მეგრულში ჭ-ს სახით; -ელ- ქართულში ფუძის საწარმოებელი აფიქსია; მისი მორფოლოგიური ეკვივალენტია ჭანურში -უ (შდრ. ბელ-ელ- — ბალ-უ); ამ უ-ს ი-თ შენაცვლება გვაქვს მეგრულში.

რაც შეეხება მნიშვნელობას, განმარტებას მოითხოვს ქართულში არსებული ვითარება. ამჟამად წელ-ი — ჭუ-ს მნიშვნელობით მრავლობითში დაისმის: წლები გამოაყრევინა, დააყრევინა... მხოლოდობითში წელი — „სარტყლის ადგილს“, поясница-ს ნიშნავს; წლების მნიშვნე-

ლობით ნ ა წ ლ ე ვ ი იხმარება. მაგრამ ეს მეორეული მოვლენაა. ს ა ბ ა პირდაპირ ამბობს: „წელი — ნაწლავი“-ო.

ჭანურსა და მეგრულში ასეთი ცვლილება ამ სიტყვის მნიშვნელობას არ ახასიათებს.

მეგრულში **ჭი**-საგანაა ნაწარმოები **ო-ჭი**-ში, წ ე ლ ი თანამედროვე გაგებით (поясница)— ე. ი. სა-წელ-ის-ი.

40. ჭან. ტკ-ებ-ი ტ-ებ-ი	ტყავი, кожа, шкура
მეგრ. ტყ-ებ-ი	” ” ”
ქართ. ტყ-ავ-ი	”

ხოჯიში ტ კ ე ბ ი კაპეტი... რენ. ტ კ ე ბ ი შ ი ქალამანი იქიფან... I 542₃₄ ხარის ტყავი მაგარია. ტყავისაგან ქალამანს „აკეთებენ“... ფუჯის... ტ ე ბ ი გოპწუმთ II 347₁₄ ძროხას... ტყავს გავაძრობთ... ფუჯიში ტ ე ბ ი - შ ე ... ქალამანი ბიქუმთ II 347₂₅ ძროხის ტყავისაგან ქალამანს „ვაკეთებთ“... ტ ე ბ ი II 346₁₂ ტყავი (აღამიანისა)...

ამჟამად ხოფურში, არქაბულში ტ კ ე ბ -ის ნაცვლად გავრცელებულია ფ ო ს ტ ი (თურქ.) და პირველს გამოდევნით ემუქრება.

ტ ე ბ -ი **ტკ-** კომპლექსის გამარტივებითაა მიღებული ათინურში. **ტკ-** ჭანური ვარიანტია **ტყ-**სი (იხ. ჭან. გრამ. ანალ., § 6 გ, გვ. 37—38).

-ავ- სუფიქსი ქართულისა ჭანურსა და მეგრულში **-ებ-**ით არის გადმოცემული (**-ებ-** ← **-ევ-**?); ესეც ფუძის საწარმოებელი სუფიქსია ჭანურსა და მეგრულში ისევე, როგორც **-ავ-** ქართულში.

აღსანიშნავია, რომ ეს **-ებ-** მეგრულში იცვლება **-აბ-**ით ნასახელარ ზმნაში **ტყ-აბ-არ-ან-ს** „ატყავებს“, გო-**ტყ-აბ-არ-უ** გაატყავა.

41. ჭან. ხორც-ი ხოწ-ი	ხორცი, мясо
მეგრ. ხორც-ი	” ”
ქართ. ხორც-ი ჭორც-ი ძვ. ქართ.	”

ქოთუმეში ხ ო რ ც ი -თი გვერდიშა დოგიბუფან I 522₁₃ ქათმის ხორცსაც „ნახევრად მოხარშავენ“... ხ ო რ ც ო ნ ი სარმას დოლუ სარმა ვუწუმთ I 520₂₉ ხორციან „სარმას“ მართალ „სარმას“ ვეტყვით... ხ ო რ ც ი გუბუმან II 274₉ ხორცს ხარშავენ... ხ ო რ ც ი დოპკვათუმთ, დოფჩხამთ II 347₁₅ ხორცს დავჭრით, გავრეცხავთ... „დაჩხუი ოგზით, ხ ო წ ი (!) ქონობით, იჯიბას!“... ხ ო წ ი იჯიბენ მორდერი ჭუკანითე II 332₂₉ „ცეცხლი დაანთეთ, ხორცი ჩამოკიდეთ, იხარმოს!“... ხორცი იხარშება დიდი ქვაბით...

ხორც- ფუძე საერთოა ქართულისა, მეგრულისა და ჭანურისათვის. ათინურში ამ ფუძეს **-რ-** დაკარგული აქვს და, რაც მთავარია, **-ც-** შეცვლილია **-წ-**თი (დაახლოებით იმგვარივე მოვლენაა, როგორც **ოდირუ** || **ოწირუ**ში გვაქვს!).

მნიშვნელობა ერთი და იგივე აქვს სამსავე შესაძარებელ ერთეულში.

42. ჭან.	ყვ-ილ-ი ც-ილ-ი ილ-ი	ძვალი, КОСТЬ
მეგრ.	—	„ „
ქართ.	ყვ-ლ-ივ-	მხრის ძვალი, ПЛЕЧЕВАЯ КОСТЬ

ყ ვ ი ლ ე ფ ე არ დეის ქოკობლეს... ყ ვ ი ლ ე ფ ე არ დერის ოკობლეი ქოდოსქიდუ I 395^{23,24} ძვლები ერთ ადგილას შეაგროვეს... ძვლები ერთ ადგილას შეგროვილი დარჩა... ხორციშ დოლოხე ც ი ლ ი ონუ II 337⁶ ხორცის შიგნით ძვალია... ჰამ ც ი ლ ი ნ II 346⁵ ეს ძვალია... ი ლ ი II 345²⁸.

ყ ვ ი ლ - ხოფური ვარიანტია; ც ი ლ - არქაბულსა და ათინურში გვაქვს; ათინურში ილ-იც გვხვდება (ნ. მ ა რ ს მ ხ ო ლ ო დ ეს უკანასკნელი აქვს ნაჩვენები ვიწურისა და ათინურისათვის). ც ი ლ - || ი ლ - ში დაკარგულია **ვ** (შდრ. შ ქ ი თ - ← შ ქ ვ ი თ — „შვიდი“).

მეგრულში ეს ძირი არა ჩანს. ქართული ძ ვ ა ლ - სულ სხვა ძირია; მაგრამ ქართულისთვის ყ ვ ი ლ - არ არის უცხო; შენახულა იგი ნაწარმოებ ფუძეში ყ ვ ლ ი ვ -, რაიც ს ა ბ ა ს განმარტებით „მჯრის ძვალს“ ნიშნავს.

43. ჭან.	თომ-ა	თმა, ბეწვი, ВОЛОС, ШЕРСТЬ (ЖИВОТНЫХ)
მეგრ.	თომ-ა	„ „
ქართ.	თმ-ა	ВОЛОС

სკურაძითე ყალის ჟურ თ ო მ ა ნუჭკირასუნტერენ I 408²⁶ სამართებლით ყელზე ორი [ღერი] თმის მოჭრა ნდომებია... კოჩის თის თ ო მ ა აყვენ; ცხენის, ფუჯის, თხას — ტანის—, ემუს-თი თ ო მ ა აყვენ... I 531^{11,12} კაცს თავზე თმა ექნება; ცხენს, ძროხას, თხას—ტანზე—, იმთაც („იმასაც“) თმა ექნებათ... ნუკუში თ ო მ ა ლ ე ფ ე... მჩვერი გობლერი II 332⁶ პირისახის თმები (წვერები)... ფქვილში ამოგანგლილი (ფქვილ-შეყრილი)...

უკანასკნელი მაგალითი გვაფიქრებინებს, რომ ამ სახელის ფუძეა **თომ-ალ-**, ძირეული **თომ-** დაირთავს **-ალ** სუფიქსს, რომელიც მხოლოდობითში **ლ-**ს კარგავს (შდრ. ჯ უ მ - ა ლ - ე ფ ე — ჯ უ მ - ა — ძმები, ძმა...). ნ. მ ა რ ს მოხსენებული აქვს თ ო მ - ო ნ - ი — „თმიანი“—, მაგრამ შენიშნავს — „ეს ნაკლებ ხმარებულია“. ჩვეულებრივი კი არისო: თ ო მ - ა ლ - დ ა რ - ი „თმიანი“, „თ ო მ - ო ლ - დ ა რ - ი “ — ვიწეში (იხ. ჭან. გრ., გვ. 147).

ჭანური და მეგრ. **თომ-** ძირი ქართულისთვის **თამ-ს** გვავარაუ-დები-
ნებს; **ა-** ამ ფუძეს დაკარგვია **-ა(ნ/ლ)** სუფიქსის დართვისას: **თამ-ა (ნ/ლ)**
→ **თმ-ა(ნ/ლ)**... შდრ. **ძამ-ა(ნ)** → **ძმ-ა(ნ)**...

44. ჭან.	დი-ცხ-ირ-ი		დი-ნ-ცხ-ირ-ი	სისხლი, кровь
მეგრ.	ზი-სხ-ირ-ი		ზგ-სხ-გრ-ი	„ „
ქართ.	სი-სხ-ლ-ი			„
სვან.	ზი-სხ-			„ „

დ ი ც ხ ი რ ი დამარეფეს ონუ II 337₁₀ სისხლი ძარღვებშია... ხორ-
ციში დოლოხე — ცილი დო დ ი ნ ც ხ ი რ ი II 346₁₃ ხორცის შიგნით —
ძვალი და სისხლი... ოხორის ა ქინი ქომოლახენ, არ დიდი ჭუკითე დ ი -
ც ხ ი რ ო ნ ი ფლავი გუბუმს II 276₆ სახლში ერთი დედაბერი ზის, ერთი
დიდი ქვებით სისხლიან ფლავს ხარშავს... ბერე მეკვათერი, ხვალა დ ი -
ც ხ ი რ ი, ქოჯანს II 257₅ ბავშვი მოკლული, სულ სისხლი, წევს... დ ი -
ც ხ ი რ ო ნ ი ხამი ილუ II 256₃₅ სისხლიანი დანა წაიღო...

ძირეულია **-სხ-**; ის დაცულია ქართულში, მეგრულში, სვანურში: ჭა-
ნურში ქცეულა **-ცხ-**დ; წინსართებიდან: **ზი-** მიღებულია **დი-**საგან: **დი** → **ძი**
→ **ზი** (შდრ. **დი-ცამს** || **ძი-ცამს** — იცინის... დოდუ ძუნ || **ზუნ** — დადვა
— ძევს)... ესაა ნივთის კატეგორიის აღმნიშვნელი თავსართი. **დი-**ს მორფო-
ლოგიური ეკვივალენტია **სი-** ქართულში. სუფიქსი სვანურს სულ არა აქვს
(არ ჰქონდა თუ დაეკარგა?!); ქართულში **-ლ-**(← **-ილ-**) სუფიქსი გვაქვს,
ჭანურსა და მეგრულში **-ირ-**; ეს სუფიქსები ფუძის დეტერმინანტებია.

ძირეულ **ცხ-**ს წინ ჭანურში შეიძლება **ნ-** გვქონდეს (ფონეტიკურად
განვითარებული).

45. ჭან.	ჩილამ-რ-ე		ჩალამ-ურ-ე		ჩელამ-რ-ე	ცრემლი, слеза	
					„ჩელამურ-ე“ M		ჩი-ლამ-ბ-რ-ე“ M
					„ჩილამ-ბ-რ-ი“ M		„ჩილამ-ბ-ი“ M
მეგრ.	ჩილამ-ურ-ი				„	„	
ქართ.	ცრემ-ლ-ი				„	„	

ციბგარუ-სი ჩ ი ლ ა მ რ ე ფ ე ინჯილიმ ქვა დიფუ II 356₂₁ რომ იტი-
რა, ცრემლები ძვირფას ქვებად იქცა... ჩ ე ლ ა მ რ ე ფ ე II 356₁₇ ჩ ა ლ ა -
მ უ რ ე თოლის ქოგომოდგითუ II 380₂₈ (ხოფ.) ცრემლი მომადგა თვალზე...

ჩვენს ტექსტებში დადასტურებული სამი ვარიანტის გარდა (ჩ ი -
ლ ა მ რ ე, ჩ ე ლ ა მ რ ე ორივე ათინურში, — ჩ ა ლ ა მ უ რ ე — ხოფურ-
ში—) ნ. მ ა რ ს ოთხი სხვაც აქვს აღნიშნული: ჩ ე ლ ა მ უ რ ე — ხოფ.,
ჩ ი ლ ა მ ბ რ ე — ვიწ., ჩ ი ლ ა მ ბ რ ი — ათინ. და ვიწ., ჩ ი ლ ა მ ბ ი —

ათინ., ჩილამი-ც კი ათინურში. ჩვენს ათინურ ტექსტებში მოცემული ჩილამრე ვარიანტი ნ. მარს არქაბულისთვის აქვს განკუთვნილი. ბ-იანი ვარიანტები ვიწურში და ათინურში გვაქვს: **ბ-მ**-სთანაა განვითარებული: ჩილამრე → ჩილამბრე ... ჩილამბრი → ჩილამბი: **რ-** არის დაკარგული.

ერთმანეთს ენაცვლება **-ურ-** || **-რ-** ვარიანტები: ჩალამურე ჩე-ლამურე და ჩილამრე, ჩელამრე, ჩილამბრე, ჩილამბრი ...

პირველი მარცვლიც ნაირსახეობას გვაძლევს: **ჩა || ჩე || ჩი:** ჩალამურე... ჩელამურე, ჩელამრე... ჩილამრე, ჩილამბრე, ჩილამბრი, ჩილამბი... სახელობითის დაბოლოებაც ხან **-ი-**ა, ხან **-ე**...

თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ: 1. **ბ-**იანი ვარიანტები მეორეული ხასიათისაა, 2. **ჩა-** ერთხელ გვაქვს, **ჩე-** ორჯერ, მაშინ, როდესაც **ჩი-** ყველაზე ხშირია, ამასთან მეგრულშიც **ჩი-** გვაქვს, 3. **-რ-უ -რ-**ის შეკვეცილი სახეა და დასასრულ, 4. სახელობითის დაბოლოებად ზანურისათვის **-ე** უპრიანია, ამ სიტყვის ამოსავალ ვარიანტად უნდა დავსახოთ ჩილამურე (ჩელამურე?); ყველა სხვა ამის დერივატებად უნდა ვცნოთ.

ჟან. *ჩილამურ-ე და მეგრ. ჩილამურ-ი მხოლოდ სახელობითის ნიშნითაა განსხვავებული: ფუძე ერთი და იგივეა. ამ ფუძეს თუ შევუპირისპირებთ ქართ. ცრემ-ლ-ს, ცხადი იქნება, რომ **-ურ-** სუფიქსი ჟან.-მეგრ. ჩილამ-ურ-ში შეესატყვისება ქართ. **-ლ-**ს (**-ლ-||-ალ-**)... რაც შეეხება **ცრემ-** და **ჩილამ-**ის ურთიერთობას, ან პირველშია **-რ-** დისიმილაციის გზით მიღებული **ლ-**საგან (ცრემ-ლ- → ცრემ-ლ-), ანდა მეორეში **-ლ-** **რ-**საგანაა მიღებული (ჩირამულ- → ჩილამურ-). პირველი შესაძლებლობა უფრო ახლოს უნდა იყოს სინამდვილესთან, მით უფრო, რომ პირველ მარცვალში თანხმოვნები ხმოვნითაა გათიშული და, მასადაამე, თანხმოვანთა შენარჩუნება უცვლელად უფროა მოსალოდნელი.

46. ჟან. თხომ-ურ-ი „ თხომ-რ-ი “ M	ჩირქი, ГНОЙ
„ თხომ-ბ-რ-ი “ M	
მეგრ. თხომ-ურ-ი	„ „
ქართ. თხრამ-ლ-ი	„ „

ფუფულეფე დიდო გობლუტუ თხომურონი II 306¹⁹ მრავლად ეყარა ჩირქიანი მუწუკები...

ძირეულია **თხრამ-** ქართულში, **თხომ-** ჟანურსა და მეგრულში. **-ლ-** ქართულში და **-ურ-** ჟან.-მეგრ. ფუძის საწარმოებელი აფიქსია. **-ურ-**ის ნა-

ცვლად ჭანურში მარტოოდენ **-რ**-ც შეიძლება გვქონდეს (თ ხ ო მ **-რ**-ი ვიწურში — ნ. მ ა რ ი ს ჩვენებით), ანდა კიდევ **მ**-სთან **ბ**-ც შეიძლება იყოს განვითარებული (თ ხ ო მ - ბ - რ - ი — ათინურსა და, ნაწილობრივ, ვიწურშიც — ნ. მ ა რ ი ს ჩვენებით). ჭან. **თხომ**-ში გვაკლია ქართ. **რ**-ს შესატყვისი: უნდა ყოფილიყო თ ხ რ ო მ -; საფიქრებელია რომ **თხრ-** კომპლექსში **-რ**- დაიკარგა; ნაკლებ მოსალოდნელია, რომ ქართ. **თხრამ-**ში **-რ-** იყოს მეორეული ხასიათისა (**თხრამ-** ← **თხამ-**)...

ამჟამად სალიტერატურო ქართულში „თხრამლი“ არ იხმარება; ძვ. ქართულისთვის ეს სიტყვა ჩვეულებრივია; ს ა ბ ა ს განმარტებით: „**თხრამლი** არს მუწუკის ზრქელი ბაყლი ნადენი“ (იხ. **შარავი**).

47. ჭან. **მ-ტკო** || „**მ-ტუ**“ М მტკაველი, пядень (протяж. между концами мизинца и больш. пальца)

მეგრ. **ტკუ** || **ტკუუ** || „**ტკოუ**“ К „ „
ქართ. **მ-ტკავ-ელ-**ი „ „

ჟურ მ ტ კ ო შ მენდრა-მენდრა დოცუნამან II 311₁₂ ორი მტკავლის სიშორეზე არჭობენ...

მ- თავში მოუდის ჭანურსა და ქართულს: ფონეტიკური დანართია; **-ელ-** ფუძის დეტერმინანტია ქართულში; მისი შესაბამისი სუფიქსი არც მეგრულში გვაქვს, არც ქართულში; ქართ. **ტკავ-**ს შეეფერება მეგრ. **ტკოუ** (დადასტურებული აქვს ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს). მეგრ. **ტკუუ, ტკუ** აქედანაა მიღებული: ტ კ ო უ → ტ კ უ უ → ტ კ უ . ჭანურში ეს ბოლოკიდური **-ოუ** გვაძლევს **-უ-**ს (**მ-ტუ**) და **-ო-**საც (**მ-ტკო**)... **ტკ-**კომპლექსის **ტ-**დ ქცევა ათინურის ნორმებს შეეფერება.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

48. ჭან. **მ-ციდა** მციდა, пядень (протяжение между концами указат. и больш. пальцев).

მეგრ. **ცინდა** „ „
ქართ. **მ-ციდა** „ „

სიტყვა საერთოა ქართულისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის.

აგებულიების მხრივ სხვაობა მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ მეგრულში **დ-**ს წინ **ნ-** არის განვითარებული; თავკიდური **მ-** ფონეტიკური დანართია ჭანურსა და ქართულში.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

III

ცხოველების, ფრინველების, ქვეწარმავალთა და სხვ. სახელები

1. ფუჯ-ო
2. ხოჯ-ო
3. ცხენ-ო
4. გურუნ-ო, გირინ-ო, გიინ-ო
5. მინურ-ო, მინურ-ო, მშქუ-ო,
ხსურ-ო
6. თხა, ნთხა, მთხა
7. ჯორ-ო
8. ღეჯ-ო
9. ჯოდორ-ო, ჯოდო-ო
10. კატუ
11. გენ-ო, ჯენ-ო, ნჯენ-ო
12. თიკან-ო, ტიკან-ო
13. ლაკ-ო, ლაჭ-ო
14. ცინტალ-ო, წკინტალ-ო
15. თილა
16. მგერ-ო, მგე-ო, გჳერ-ო
მჯვერ-ო
17. მკაფუ, კაფუ, ჳაფუ
18. მთუთ-ო
19. მელ-ო
20. კვენურ-ო, კვენუ-ო
21. მუნჩქ-ო, მუნჩხ-ო, მუნჭყ-ო
22. მსქვერ-ო, მსკვერ-ო, ფსკვერ-ო
23. მთუგ-ო, მთიუ-ღ
24. კუდეღლ-ო
25. ქაჩაჩ-ო
26. გუდა
27. ქრა, ქია
28. მჯა, მჟა, ბჟა, ბჯა
29. ყვალ-ო, კვალ-ო
30. მონტკორ-ო, მონტკო-ო
31. მჭკეშ-ო, მჭეშ-ო
32. ქოთუმე: ოქოთუმაღე
33. დადულ-ო
34. მამულ-ო
35. მონჭვა
36. ჳუჭულ-ო
37. ყვარელ-ო, კვარელ-ო
38. ბუნდღა
39. სუა, ფსვა, ფსუა, მსვა
40. ბუმბულ-ო
41. ფამფარ-ო
42. ღორღოჯ-ო
43. ქურ-ო, მქირ-ო, მქი-ო
44. ტოროჯ-ო, ტოოჯ-ო
45. გუგულ-ო
46. ოფამფე
47. მზესქუ, ჳესკუ
48. ჩხვიკ-ო
49. კიდ-ო
50. ჳურჭა, ჳაურჭა

51.	მაღალუდე, მაღალურე	62.	კოლ-ი, ნკოლ-ი
52.	მაღულდე	63.	კოლონ-ი, კორლონ-ი
53.	დაჭო	64.	დუმჭკუ, დიმჭკუ
54.	ევაოჯ-ი	65.	ბუტკუჯ-ი, პუტუჯ-ი
55.	კვინი-ი	66.	თოფურ-ი, თოფუ-ი, თოფრ-ი
56.	მარქვალ-ი, მაქვალ-ი	67.	მტ-ი
57.	ხეჭეპა	68.	მწკირ-ი
58.	ცილა	69.	ფეწო, ფეწე
59.	მჭაჯ-ი	70.	მგვერ-ი
60.	ბობონჭვა	71.	მჭვაბუ
61.	ბომბულა, ბობოლა	72.	ჩხომ-ი

1. ჰან.	ფ-უჯ- ი	ძროხა, ფური, ფურ-კამეჩი	К, корова ("буйволица" К)
მეგრ.	ფ-უჯ- ი	ფური, самка (круп. рогат. скота)	
ქართ.	ფ-ურ- ი	„	„
სვან.	ფ-ირ-ჟ		ძროხა, корова

ფ უ ჯ ი ქ გენი დოინაფს I 543₁₀ ძროხა ხბოს იგებს... „ფ უ ჯ ი ვა მეგოჰკირაფ“-მა უწუ I 432₃ ძროხას არ დაგკლავო, უთხრა... არჟურ ფ უ ჯ ი ქომიძონუნ II 265₁ ერთი-ორი ძროხა მყავს... ფ უ ჯ ი ნუკვათუ II 332₂₇ ძროხა დაუკლა... ფ უ ჯ ე ფ ე ს დოწკერტი!... II 294₂₆ ძროხებს დახედავდით!..

ქართველურ ენებში ეს ფუძე ყველგან გვაქვს: ჰან.-მეგრ. **ფუჯ-** შეე-სატყვისება ქართ. ფურ-ს (შდრ. **ყურ-** — **ყუჯ-** || **ცუჯ-**); სვანურში **-ურ-** სუფიქსის ნაცვალია **-ირ-: -ურ-** → **ირ-...** მას დაერთვის **-ჟ**, სვანურისათვის ჩვეულებრივი დეტერმინანტი ფუძისა.

წინანდელი მნიშვნელობა ამ სახელს შენარჩუნებული აქვს სვანურსა და ჰანურში, აგრეთვე აღმოსავლეთ საქართველოს ქართულ კილოებში: **ფირ-ჟ- || ფუჯ-ი || ფურ-ი** აქ ძროხას ნიშნავს. მეგრულმა და სალიტერატურო ქართულმა გააფართოეს ამ სიტყვის მნიშვნელობა: ფური კამეჩი, ფური ირემი... ფ უ ჯ ი კამბეში... აქ „ფური“ უპირისპირდება „ხარს“. ძ რ ო ხ ა-ს მნიშვნელობა დავიწროვდა: ზ რ ო ხ ა აღნიშნავდა მსხვილფეხა რქოსანს, მამალსაც, დედალსაც: ახლა მხოლოდ დ ე დ ა ლ ს აღნიშნავს.

2. ჰან.	ხ-ოჯ- ი	ხარი, БЫК
მეგრ.	ხ-ოჯ- ი	„
ქართ.	ხ-არ- ი ვ-არ-ი	„
სვან.	ვ-ან-	„

ხ ო ჯ ე ფ ე ქოდოდგინუ I 409₁₁ ხარები დააყენა... ხ ო ჯ ი ს კუჩხეს ქაჩაჩი ულუნ I 543₈ ხარს ფეხზე ქაჩაჩი აქვს... ჟურ ხ ო ჯ ი ქომიძონუნ II 265₁ ორი ხარი მყავს... ხ ო ჯ ი ნუკვათუ II 332₂₇ ხარი დაუკლა... საფანი-თე ხ ო ჯ ე ფ ე ს ლეტა ონთხორაფამს II 244₂₄ სახნისით ხარებს მიწას ახ-ვნივინებს („ათხრევიანებს“)...

ძირი **ხ-** || **ჯ-** საერთოა ქართველური ენებისათვის; განსხვავებულია ფუძის დეტერმინანტი-სუფიქსი: **-არ** → **ოჯ** და **-ან** ← **ან**... **ა-**ს დარბილება სვანურში მომდევნო ხმოვანს — სახელობითის ნიშანს — მიეწერება.

ქართულშიც უნდა გვქონოდა **-ან** დეტერმინანტი ამ სახელში; ამას მოწმობს ნასახელარი ზმნა **ხ ნ - ა ვ - ს**, რომლის ფუძეც არის **ხან-** (|| ძვ. ქართ. **ჯან-**): **მო-ვ-ხან-ი**, **გადა-ვ-ხან-ი**...

ეს ისეთივე ნასახელარი ზმნაა, როგორც **დავ-ბარ-ე**, **გავ-თოხ-ნ-ე**... ეს **ხან-** || **ჯან-** ხედება სვან. **ჯან-ხ**...

3. ჭან.	ცხ-ენ-ი ნ-ცხ.ენ-ი	ცხენი, лошадь
მეგრ.	ცხ-ენ-ი	„ „
ქართ.	ცხ-ენ-ი	„ „

ც ხ ე ნ ი ი რ ხ ი ' ს თ ე ი ნ ი ტ უ I 476₁₉ ცხენი მიქროდა („ქარივით მიდიოდა“)... მან ც ხ ე ნ ი შ ე ნ მ ე ბ ლ ი I 476₂₄ მე ცხენიდან გადმოგვარდი... ც ხ ე ნ ი ს ქ ო მ ი კ უ ხ უ ნ უ ე მ კ ო ჩ ი ქ ... II 256₂₄ ცხენზე მოისვა უკან იმ კაცმა... გეხედეს ც ხ ე ნ ი ს , ი გ ზ ა ლ ე ს II 275₃₄ შესხდენ ცხენზე („აღჰყდეს ცხენსა“), წ ა ვ ი დ ე ნ ... კ ვ ა ჯ ო ნ ი ც ხ ე ნ ი II 282₁₇ კვიცი, ულაყი... ზურა ც ხ ე ნ ი II 282₂ ჭაკი ცხენი...

ფუძე ამ სახელისა საერთოა ქართულში, მეგრულსა და ჭანურში: ძირეული მასალაც — **ცხ-** და დეტერმინანტიც **-ენ**...

გასარკვევია, არის თუ არა **ცხ-ენ-** ფუძე სახელისა ვარიანტი **სხ-ედ-** ფუძისა, რომელიც ზმნაში გვაქვს (**სხ-ედ-ან** — **სხ-ენ-ან** || **სხ-ენ-ე**: კვრიაკისა დღესა ს ხ ე ნ ე დ ი გ ი ნ ი ს ე ნ ა კ ე ბ ს ა : კ ი მ ე ნ ი , გ ვ . 29₆ — კ ვ ი რ ა დ ღ ე ს ი ს ი ნ ი ს ე ნ ა კ ე ბ შ ი ს ხ ე დ ა ნ ხ ო ლ მ ე) ...

4. ჭან.	გურ-უნ-ი გირინ-ი გიინ-ი	ვირი, осел
მეგრ.	გირ-ინ-ი გგრგნ-ი	„ „
ქართ.	ვირ-ი	„ „

„ბელქი, გაღე-ნა ნოკორს გ უ რ უ ნ ი , ჰ ა მ ა შ ი რ ე ნ ? ! “ II 249_{23,24} „იქნებ, გარეთ რომ ვირი აბია, ამისია?!“... გ უ რ უ ნ ი დ ო ი ლ ი დ ო რ ე ნ II 262₂₅ ვირი მოგიკლავს... გ უ რ უ ნ ი ს ხ უ ფ უ თ ი ... ლ ა ზ უ ტ ი კ ა ბ უ ლ ა ს ქ ო მ ო ბ ი ! II 323₁₁ ვირს ხუთი ფუთი... ს ი მ ი ნ დ ი ზ უ რ გ ზ ე ა ჰ კ ი დ ე ... ბ ა ზ ა ი ს ა რ გ ი ი ნ ი ქ ე ჭ ო ფ უ I 404₂ ბაზარში ერთი ვირი იყიდა... გ ი რ ი ნ ი შ ი თ ა ი II 499₂₅ ჩოჩორი, „ვირის კვიცი“...

ჭანურში ამჟამად გავრცელებულია თურქ. ე შ ე დ ი || ე შ შ ე დ ი , მეგრულში — ქართ. ვ ი რ - ი ... ა თ ი ნ უ რ შ ი და ვ ი წ უ რ - ა რ ქ ა ბ უ ლ შ ი გ ვ ა ქ ვ ს

გ უ რ უ ნ -ი, ხოფურში კი — გ ი რ ი ნ - ი || გ ი ი ნ - ი . ი-ს გ-დ დასუსტებით აქედან ვიღებთ ზუგდიდურ-სამურზაყანულ გ გ რ გ ნ -ს.

ამრიგად, ამოსავალი ჭანურისა და მეგრულისათვის არის გ უ რ უ ნ ვარიანტი. იგი მიღებული უნდა იყოს **გვურუნ-ისაგან**, ეს უკანასკნელი კიდევ **გვირ-უნ-ისაგან**: **გურ-უნ ← გვურ-უნ ← გვირ-უნ...**

ამგვარად, **გურ-უნ-** დაიყვანება **ვირ-**ამდის: ქართულსა და ჭანურს საერთო ფუძე **ვირ-** აქვთ. **-უნ-** სუფიქსია მეტი ჭანურში. **გ-**ს დართვის მაგალითი ქართულშიც გვაქვს: ვ ა ს პ უ რ ა გ ა ნ ი → გ უ ა ს პ უ რ ა გ ა ნ ი ... (იხ. „მოქც. ქართლ.“ — შატბერდ. კრებ., გვ. 442).

5. ჭან.	მ-ჩხ-ურ-ი მ-ჩხ-უ-ი მ-შქ-ურ-ი	ცხვარი, ОВЦА
	   ჩხ-ურ-ი M	
მეგრ.	შხ-ურ-ი	„ „
ქართ.	ცხ-ვ-არ-ი ცხ-ოვ-არ-ი	„ „

მ ჩ ხ უ რ ი ქ პეტელაფს. მ ჩ ხ უ ი შ ი თომას მონტკოი ვუწუმელთ I 543^{18,19} ცხვარი კიკინებს. ცხვრის ბეწვს მატყლს ვეტყვით... არ მ ჩ ხ უ ი უყონტენ I 395⁶ ერთი ცხვარი ჰყოლია... „მ ჩ ხ უ ი შ თიკანი სქანი ქობჰკომათ!“ I 402³ „შენი ცხვრის ბატკანი („თიკანი“) შევჭამოთ!“... მ შ ქ უ რ ი II 346²⁹.

ძირეულია ქართულში **ცხ-**, ჭანურში **-ჩხ-**; ამ უკანასკნელის ვარიანტებია **შხ-** მეგრულში და **შქ-** ართაშნულში. თავკიდური **მ-** ჭანურში განვითარებულია; ჯერ კიდევ ერთი საუკუნის წინ გ. რ ო ზ ე ნ ს ათინურში ჩ ხ - უ რ - ი აქვს დადასტურებული: არც **მ-** არის დართული, არც **ჩხ-** არის **შქ-**დ ცვლილი...

ქართული **-ოვ-** სუფიქსის შესაფერისი ჭანურსა და მეგრულში არაფერი გვაქვს (**ვ-** დაიკარგა **უ-**ს წინ, თუ ფუძის აგებულებაა განსხვავებული?)...

-ურ- სუფიქსი ჭანურში მორფოლოგიური ეკვივალენტია ქართული **-არ-** სუფიქსისა.

ათინურში ამჟამად მ შ ქ უ რ -ის ნაცვლად ჩვეულებრივად თურქ. კ ო ძ ნ ი იხმარება.

6. ჭან.	თხ-ა ნ-თხ-ა მ-თხ-ა	თხა, КОЗА
მეგრ.	თხ-ა	„ „
ქართ.	თხ-ა	„ „
სვან.	დავ-გლ	„ „

დადი ჩქიმიში ჯუმას არ თ ხ ა ქეუჭოფი... I 482³ დეიდაჩემის ძმისაგან ერთი თხა ვიყიდე... ხუთ თანე მ თ ხ ა მიყოუნტუ I 476³ ხუთი თხა

მყავდა... ნ თ ხ ა ქ -ნა დონაფს I 543₂₇ თხა რომ მოიგებს („დაბადებს“)... მანჭვალუ თ ხ ა I 543₂₈ მეწველი თხა... თ ხ ა შ ე ნ მოფთით! თ ხ ა ე ბ-ჭოფათე! II 269_{12,13} თხისთვის მოვედით! თხას ვიყიდით...

ჭანურში თავკიდური **ნ- || მ-** ფონეტიკური დანართია; უამდანართოდაც ხშირია — თ ხ ა ... მხოლოდობითში ფუძეს მოკვეცილი აქვს ბოლოკიდური **-ლ-**, რომელიც აღდგება მრავლობითში: **თხ-ალ-ეფ-ე** — ჭან., **თხ-ალ-ეფ-ი** — მეგრულში. სვანურთან შედარება ცხადყოფს, რომ **თ-**სა და **ხ-**ს შორის იყო ხმოვანი; ეს ხმოვანი დაიკარგა **-ალ-** სუფიქსის დართვისას და ამას მოჰყვა **დხ-** კომპლექსის შექმნა და შემდეგ ასიმილაციის შედეგად **თხ-**დ ქცევა. ამგვარად, ამ სახელის ფუძეს ქართულსა და ზანურში ასეთი ისტორია აქვს: **დახ-ალ-** → **დხ-ალ-** → **თხ-ალ-...**

გამორიცხული არ არის, რომ თავკიდური **და-** აფიქსი იყოს, — ნიგთის კატეგორიის აღმნიშვნელი. ასეთ პირობებში ძირეული იქნებოდა მართოდენ **-ხ-**: და-**ხ**-ალ — სვ. და-**ხ**-გლ... (ამის შესახებ იხ. ვ. თ ო ფ უ რ ი ა , ფონეტ. დაკვირ. I, გვ. 211).

ათინურში „თხის“ ნაცვლად იხმარება **შურ-ონ-**ი — „სუნიანი“ თუ „სულ-იანი“, ე. ი. „ცხოვ-არ-ი“!

7. ჭან. ჯ-ორ- ი	ჯორი, лошак
მეგრ. ჯ-ორ- ი	„ „
ქართ. ჯ-ორ- ი	„ „

ჯ ო რ -ი ტექსტებში არ დასტურდება; არც ნ. მ ა რ ს აქვს მოხსენებული თავის ლექსიკონში. მხოლოდ საუბარში არქაბელებთან გამიგონია ს. ფაჩანთაში, ისიც ერთი ხნიერი ლაზისაგან. ამის ნაცვლად იხმარება თურქ. კ ა ტ ი რ ი (მაგ. II 346₂₉).

ჯორ- ფუძე საერთოა ქართულსა, ჭანურსა და მეგრულში. მნიშვნელობაც ყველგან ერთი და იგივე აქვს.

ეს ერთი იმ სიტყვათაგანია, რომელიც ლამის არის უკვალოდ გაქრეს ჭანურს მეტყველებაში და ადგილი დაუთმოს უცხო ენიდან შემოსულ სიტყვას.

8. ჭან. ღ-ეჯ- ი	ღორი, свинья
მეგრ. ღ-ეჯ- ი	„ „
ქართ. ღ-ორ- ი	„ „

ექ წალენდო ღ ე ჯ ი ყვილუბტეენან. დადი ტეენ ექ. ბექი იმხოტეს ღ ე ჯ ი ი ა მჯვე ზამანის I 497₂₁ იქ ქვემოთ ღორს კლავდენ თურმე — ტყე ყოფილა იქ. ალბათ ჭამდენ ღორს იმ ძველ ღროს... ღ ე ჯ ი - ა! სი ხეში მე-

ჭკიუში რე-და... I 407₂₆ ღორი! შენ ხელი უნდა მოგჭრანო... დუზის ჟურ
 დეჯი ბძირი I 468₈ ვაკე ადგილას ორი ღორი ვნახე... დეჯი (ვა მიო-
 ნუნ, შქუ ვარ ბიმხორთ!) II 346₂₉ ღორი (არა მყავს, ჩვენ არა გჭამთ!...
 დადი დეჯი იენ II 348₃₃ ტყეში ღორი იქნება... დეჯი რენ-და II 313₂₃
 ღორი არისო...

ძირი საერთოა; **-ორ-** სუფიქსის გადმოცემა **-ეჯ-**ით გაშუამავლებული
 უნდა ყოფილიყო **ო-**ს **ვე-**დ დაშლით: დეჯე - → დეჯე -, თუ კი ჭანური
 და მეგრული **-ეჯ-** სუფიქსი **-ერ-** სუფიქსისაგან არ არის მიღებული.

კულტურულ-ისტორიული თვალსაზრისით საინტერესოა, რომ ყველა
 ჭანურ კილოკავს შერჩა ეს სიტყვა, მიუხედავად იმისა, რომ ღორი ლაზებს
 არა ჰყავთ. ალბათ იმიტომ, რომ გამვლენელ ენაშიც, თურქულშიც, ეს
 სიტყვა არაა აქტუალური.

9. ჭან.	ჯოდ-ორ- ი ჯოდ-ო- ი	ძაღლი, собака
მეგრ.	ჯოდ-ორ- ი	„ „
ქართ.	ძად-ლ- ი	„ „
სვან.	ჟედ-(ჟ)	„ „

ია ჯოდოი დო მამულიქ დიდო ხურმა ჭკომეს I 419₁₀ იმ ძაღლმა
 და მამალმა ბევრი ხურმა ჭამეს... სი მგეი დეგილა, ჯოდორი ე! I 458₁₇
 შენ მგელი კი არა, ძაღლი ხარ!.. ჯოდორე ფე გვაბდეს მგეის I 458₂₀
 ძაღლები დაესიგნენ მგელს... ჯოდორიქ უწუ-ქი II 278₂₀ ძაღლმა
 უთხრა, რომ... ჯოდორიქ თქუ... II 278₁₉ ძაღლმა თქვა... ჯოდორე -
 ფე ქ ... მემოლალამტეს II 290₂₂ ძაღლებიც გვიყეფდნენ...

ქართულში ძირეულია **ძად-**; **-ლ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; **ძად-**ს
 კანონზომიერად შეესატყვისება **ჯოდ-** ჭანურსა და მეგრულში. სვან. **ჟედ-**
 ის შესახებაც იგივე უნდა ითქვას, ოღონდ თავკიდური **ჟ-**, თუ ის მეორეუ-
 ლი არაა (**ჟ←ჯ-**), გვაფიქრებინებს, რომ ქართულში უნდა ყოფილიყო
ზად-, მას შეეფერებოდა **ჟოდ-** ჭან.-მეგრულში და **ჟედ-** სვანურში. **-ჟ-**
 სვანურში ქართული **-ლ-**ს მორფოლოგიური ეკვივალენტია.

ხმოვნებს შორის **-რ-** შეიძლება დაიკარგოს ჭანურში.

ათინურში „ძაღლის“ აღსანიშნავად იხმარება **ლაკ-**ი (იხ.).

10. ჭან.	კატ-უ	კატა, кошка
მეგრ.	კატ-უ	„ „
ქართ.	კატ-ა	„ „

ია მთუგეფეში დუშმანი კატუ რენ I 468₁₄ ის თავგების მტერი

კატა... კ ა ტ უ ქ ლოსკუმს მუში კუჩხე. კ ა ტ უ ... დონედუნ... დაჩხური პიჯის... II 246₁ კატა ლოკავს თავის ფეხს. კატა... დაჯდება ცეცხლის პირას... ჰუფ კ ა ტ უ მთუა ჭოფუდა II 246₃₀ ახლა კატა თავგს იჭერს... დალი... მტური... კ ა ტ უ იენ II 348₃₄ ტყეში გარეული კატა იქნება...

ძირი ერთი და იგივეა ქართულში, მეგრულში, ჭანურში: **კატ-**... ჭან.-**უ** სიტყვის ბოლოს ადვილი ასახსნელი იქნებოდა, რომ ფუძე **კატ-** ჭანურში იმავე სახით არ იყოს.

აღსანიშნავია, რომ მთელ რიგ ენებში ეგევე ფუძე გვაქვს „კატის“ აღმნიშვნელ ფუძეში: ხუნდ. ქ ე თ ო , სომხ. კ ა ტ უ (იგივე, რაც ჭანურში!), რუს. кот, ფრანგ. chat, გერმ. die Katze, ინგლ. cat...

იმავე დროს სვანურში იხმარება **ციც-უ**, ხევსურულში **ციც-**... ქართულში მოფერებითი სიტყვა კატისათვის: ც ი ც - უ ნ - ი ა იმავე **ციც-**თან¹ გვაბრუნებს. ეს უკანასკნელი უნდა იყოს ჩვენი ენებისთვის დამახასიათებელი სახელი კატისა, **კატ-** ფუძე კი შეთვისებული იყოს. საინტერესოა ს ა - ბ ა ს კატეგორიული მსჯელობა ამ საკითხზე: „**კატა** ფრანგულია (სხუათა ენაა B), ც ი ც ა ჰქვან“... (იხ. **კატა**).

11. ჭან. გენ-ი ჯენ-ი ნ-ჯენ-ი	ხბო, теленок
მეგრ. გენ-ი გინ-ი	„ „
ქართ. —	
სვან. ღუნ-	„ „

ფუჯიქ გ ე ნ ი დონაფს. გ ე ნ ი ქ ბუძი წუფს I 543₁₀ ძროხა ხბოს მოიგებს ხოლმე. ხბო ძუძუს წოვს... გ ე ნ ე ფ ე გუკაბუნან II 244₂₁ ხბოები დახტიან... ფუჯიში ნ ჯ ე ნ ი ონ II 342₆ ძროხისა ხბო არის... ფუჯიში ჯ ე - ნ ი ხოჯი იენ, ფუჯი იენ II 347₃₁ ძროხის ხბო ხარიც იქნება, ფურიც იქნება.

მეგრულსა და ჭანურში საერთო ფუძეა **გენ-;** **ჯენ-** ათინურში გვხვდება; **ნ-** ფონეტიკური დანართია. მეგრ. **გინ-** სენაკურში გვაქვს და **გენ-**ისაგან მომდინარეობს.

ქართულში შესატყვისი ძირი არ გაგვაჩნია ამჟამად (ვ ბ ო სულ სხვა ძირია).

გენ-თან კავშირში უნდა იყოს სვან. **ღუნ-** იმავე მნიშვნელობისა.

იმერულში ხმარებული გ ე ნ ვ ა² — „ხბოსგან ძროხის მოწოვა გამო-

¹ მეგრ. ც ხ ი ც ხ! — კატას რომ შესახებენ, უნდა იყოს მიღებული ამავე ც ი ც -ისაგან.

² იხ. ვ. ბ ე რ ი ძ ე , სიტყვის კონა..., გვ. 8.

წველამდის“ ზანიზმია იმერულში. მეგრ. მო-გან-უ „ხბომ მოწოვა მოწველა-მდის“ იმავე გენ-თან არის დაკავშირებული, როგორც ეს ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს აქვს შენიშნული (იხ. მეგრ. გრამ., ლექს.: გენი).

12. ჰან. თიკ-ან-ი || ტიკ-ან-ი კრავი, თიკანი, ягненок, козленок
მეგრ. ბა-ტკ-ი ერთი წლის თიკანი, годовалый козленок
ქართ. თიკ-ან-ი კოზლენოკ

თხაში, მჩხუში [მოთა] — თიკანი I 531₂₇ თხაში — თიკანი (ჩხუში-თი თიკანი იყვენ) I 532_{2,3} თხის, ცხვრის [ნაშიერი] — „თიკანი“... თხისა — თიკანი (ცხვრისაც თიკანი იქნება)... თიკანი? ემუქ-თი პეტელაფს I 543₁₈ „თიკანი“? ისიც კიკინებს... შურონიშ — ტიკანი, მშქურიში მონთა (?) იენ II 347₁ თხისა — თიკანი, ცხვრისა ნაშიერი (?) იქნება...

ჰანურში ტიკანი მიღებულია თიკან-ისაგან — თ-ს მკვეთრ ტ-თი შეცვლით. ძირეულია თიკ-; -ან- დეტერმინანტი-სუფიქსია. თიკ-ან- ფუძე მეორდება ქართულში. მეგრულში ეგევე ძირი უნდა გვქონდეს ბატკ-ში, რაიც ერთი წლის თხას ნიშნავს. ეს ბატკ-ი ქართულსაც მოეპოვება; საბაას განმარტებით „ბატკი — ჩხული თიკანი“; „ბატკანი — ჩხული კრავი“; განსხვავება ამათ შორის მხოლოდ -ან-შია, დეტერმინანტ-სუფიქს-ში... ბატკანი, როგორც ეს ივ. ჯავახიშვილმა გაარკვია, შემდგარია ბა-თიკან-ისაგან. ბა-ს დართვისას ფუძე შეიკუმშა (ი-ს რედუქცია!!) და მივიღეთ ბა-თკ-ან-ი: -თკ-კომპლექსი, როგორც უჩვეულო ქართულისათვის, შეიცვალა -ტკ-კომპლექსით. სხვაგვარად ეს პროცესი არ წარმოიდგინება, რამდენადაც ცხადია, რომ თი-კან- → ტიკან- (და არა პირუკუ!).

აღსანიშნავია, რომ თიკანი ხოფურში „თიკანსაც“ ნიშნავს და „კრავსაც“. ათინურში მხოლოდ „თიკანს“. ამის სრული ანალოგია იმ ფაქტში, რომ ბატკანი ქართულში „კრავს“ ნიშნავს, ბატკი ქართულშიც და მეგრულშიც თიკანს.

ბ. მარნი თიკანს განმარტავს, როგორც კრავს (და მხოლოდ!).

13. ჰან. ლაკ-ი || ლაჭ-ი ძაღლი, собака
მეგრ. ლაკ-ვ-ი ლეკვი, щенок
ქართ. ლეკ-ვ-ი „

ლაჭი II 346₃₀ ლაჭიში — კუტავი იენ II 347₃ ძაღლისა — ლეკვი იქნება...

ლაკ- იხმარება ათინურში „ძაღლის“ მნიშვნელობით. **ლაჭ-** **კ-** გააფრიკატებითაა მიღებული; ისიც ათინური კილოკავის ზოგ თქმას ახასიათებს. ძირეული **ლაკ-** შეესატყვისება ქართ. **ლეკ-**; დეტერმინანტი-სუფიქსი **-გ-**, ქართულსა და მეგრულში რომ გვაქვს, ჭანურს არ გააჩნია (დაეკარგა?).

მნიშვნელობის მხრივ ეს ფუძე — **ლეკ-** || **ლაკ-** — განსხვავდება: ქართულსა და მეგრულში ის ძაღლის ნაშიერზე მიუთითებს, ჭანურის ათინურ კილოკავში — ძაღლზე.

ლაკ- ფუძისაგან ნაწარმოები ჩანს **ლ ა კ ო ტ ი**, რომელიც ხოფურში ლეკვსა ნიშნავს:

ჯოლორიში მოთას **ლ ა კ ო ტ ი** ვუწუმელთ I 532₂ ძაღლის ნაშიერს ლეკვს ვეტყვი... აგრეთვე I 502₃₀, მაგრამ შეუძლებელი არაა, რომ ამ სახელის ძირი უკავშირდებოდეს ლეკვის ვიწურ-ართაშნულ სახელწოდებას **კუტავ-** (იხ. აქვე, ზემოთ II 347₃); **-ავ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; ძირეულია **კუტ-**; თუ ამას შევუპირისპირებთ **ლა-კოტ-**, **ლა-** თავსართი აღმოჩნდება, გამოიყოფა **კოტ-||კუტ-**...

ეს მეორე შესაძლებლობა არ გამოირიცხავს პირველს: თუ **ლა-** თავსართი გამოიყოფა: **ლა-კ-**ი: **ლა-კ-ოტ-**ი: **კ-უტ-ავ-**ი. ამ პირობებში **ლაკ-**ისათვის ძირეული იქნებოდა **-კ-**.

ეგვე ძირია ქართული **კნუტ-** || **კნოტ-**: „ციცას შვილი“ **ს ა ბ ა ს** განმარტებით.

14. ჭან.	ცინტ-ალ- ი		წკინტ-ალ- ი	კატის კნუტი, КОТЕНОК
მეგრ.	ცინდ-ალ- ი			„ „ „
ქართ.	ცინტ-ალ- ი			„კატის კნუტი მოდიდო“ (ს ა ბ ა), КОТЕНОК
				(подросший)
სვან.	ცინდ-ა-ჟ			კატის კნუტი, КОТЕНОК

გუდაოთაში ქაოსის მუჭო გულუ, ც ი ნ ტ ა ლ ი?! II 374₈ (ხოფ.) გუდაუთის მხარეს („სოფელში“) როგორ დადიხარ, კატის კნუტო?!.. კატუში (მონთას) **წ კ ი ნ ტ ა ლ ი** (ვუწუმელთ) (მჭვე ლაზეფექ) I 532₂ კატის (ნაშიერს) „წკინტალს“ (ვეტყვი) (ძველი ლაზები)... არ... ბერექ **წ კ ი ნ ტ ა ლ ი** დო ლაკოტი უკიკი დინაპტუ. აწი წკინტალიქ გეჩაფს ლაკოტის, ლაკოტიქ — **წ კ ი ნ ტ ა ლ ი** ს I 502₃₀₋₃₁ ერთი ბავშვი აჩხუბებდა კატის კნუტსა და ლეკვს. ახლა კატის კნუტი გაართყამს ლეკვს, ლეკვი — კატის კნუტს...

ჭანური **წკინტ-ალ-**ი მიღებულია **ცინტ-ალ-**ისაგან...

ცინდ- || **ცინტ-** ყველა ქართველურ ენაში გვაქვს; დეტერმინანტი-სუფიქსი **-ალ-** მეორდება ქართულში, მეგრულსა და ჭანურში; სვანურში მის ადგილს იჭერს **-აუ-** (კანონზომიერად!)... ბოლოკიდური **-ტ-** ქართული-სა და ჭანურისა მეორეული უნდა იყოს: **ცინდ-** → **ცინტ-**... **ნ-** **დ-**ს წინ ფონეტიკურად განვითარებული ჩანს; ამგვარად ამ ძირის ბგერითი აღნაგობის ისტორია ასე წარმოიდგინება: **ციდ-** → **ცინდ-**||**ცინტ-**...

კნუტ-ი იგივეა, რაც კუტ-ავ-ი (ჭან.) — ლეკვი (იხ. **ლაკ-ი**).

15. ჭან.	თ-ილ-ა	გოჭი, поросянок
მეგრ.	თ-უ(ლ)-	„ „
ქართ.	თ-ელ-ი	„ „

ლექიში — თ ი ლ ა I 532₅ ღორისა — გოჭი („თილა“)...

მეგრ. **თუ** მრავლობითში იქნება **თულ-ეფ-ი**; ამგვარად, ფუძე სრული სახით **თულ-** არის; ამ **-ულ-**ს ენაცვლება ხოფურში **-ილ-:** **თ-ულ-** || **თ-ილ-** (**-ა** მხოლოდ ჭანურში გვაქვს); ეს იშვიათი შემთხვევაა, რომ ჭანურში **უ** → **ი** და მეგრულმა **-უ** შეინარჩუნოს (ასეთივე შემთხვევაა: მ ი - ჩ ქ უ (ნ) — მეგრ., მ ი ჩ ქ ი ნ — ჭან.)...

ქართულში **გოჭ-** სულ სხვა ძირია; საინტერესოა, რომ სვანურში **გ უ ე ჭ**-ს იმეორებს, ქართულს მიჰყვება.

მაგრამ ქართულში რომ ყოფილა ეს ძირი, ამას მოწმობს **ს ა ბ ა ს** ჩვენება: იხ. **ს ა ბ ა ს**თან: **თელი** — ღორის გოჭი.

16. ჭან.	მ-გ-ერ-ი მ-გე-ი გუ-ერ-ი მ-გვ-ერ-ი	მგელი, ВОЛК
მეგრ.	გ-ერ-ი	„ „
ქართ.	მ-გ-ელ-ი	„ „

მ გ ე ი მუფვი ჰაივანი-ნა ტუ, მჩხუის ქუჩქიტუ I 455₃₂ მგელი რანა-ირი ცხოველიც იყო, ცხვარმა იცოდა... **მ გ ე ი** ქომოხთუ I 455₃₄ მგელი მოვიდა... **მ გ ე ი** ქ თიკანის უწუ I 455₃₅ მგელმა კრავს უთხრა... არ **მ გ ე ი** ქომოხთუდორენ. მეგრე **გ ე რ ი** ქ ოჭკომალე ვა ძირუდორენ II 253_{11,12} ერთი მგელი მოსულა. თურმე მგელს საჭმელი ვერ უპოვია... **მ გ ე რ ი** დო ჯოდორი ოკვაკიდეს II 288₂₇ მგელი და ძალი შეიბნენ... **დალი მ ჯ გ ე რ ი** იენ II 348₃₂ ტყეში მგელი იქნება ხოლმე...

თავკიდური **მ-** ჭანურშიც და ქართულშიც ფონეტიკური დანართია; **-ელ-** || **-ერ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია. **გ-** — ძირეულია.

მ - გ ე - ი მიღებულია **რ-**ს დაკარგვის შედეგად (ხმოვანთ შორის).

მ ჯ ვ ე რ ი ჩვენ ართაშნულში შეგვხვდა, ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს ათინურში დაუდასტურებია (მიწერილი აქვს ნ. მ ა რ ი ს ლექსიკონის სათანადო სიტყვასთან).

ნ. მ ა რ ი ს ტექსტებში არის გ უ ე რ ე ფ ე -ც („პიჯი გონწყიმერი გულუნ გ უ ე რ ე ფ ე“: ჭან. გრ., გვ. 110₁₆ — „ხახა დაღებული დადიან მგლები“), მაგრამ ლექსიკონში ეს არ არის შეტანილი (ტექსტი ვიწურია).

ართაშნულ მ - ჯ უ - ე რ -ში ჯერ **გ** → **ჯ ე**-ს მეზობლობაში და მერე უნდა იყოს **-გ**- განვითარებული.

სომხ. **გაყ** იგივე ქართ. **მ-გელ**- უნდა იყოს.

17. ჭან.	მ-კაფ-უ კაფ-უ ჭაფ-უ	ტურა, шакал
მეგრ.	—	
ქართ.	მ-კივ-ან -ი (?)	кричащий

მ კ ა ფ უ ფ ე ქომოხტეს... მ კ ა ფ უ ფ ე იმტეს I 403_{6,8} ტურები მოვიდენ... ტურები გაიქცნენ... გზას არ მ კ ა ფ უ ქონაგეს II 284₃₁ გზა-ში ერთი ტურა შეხვდათ... მ კ ა ფ უ ხვალა გამახთუ II 285₅ ტურა მარტო გამოვიდა... დალი ჭ ა ფ უ ... იენ II 348₃₂ ტყეში ტურა არის („იქნება“ ხოლმე)... კ ა ფ უ ქ, ე-ნა მელას, ია კოობუფს I 536₂₂ ტურა რაც დაცვივა, იმას „კრებს“...

ჭ ა ფ უ ართაშნულში გვაქვს; **ჭ**- მიღებულია **კ**-საგან (იხ. ჭან. გრამ. ანალ., § 8 ვ, გვ. 42). თუ **-კაფ-** მიღებულია **კ რ ი ა ფ**-ისაგან, მაშინ **მ-კაფ-უ** შეიძლებოდა გაგვეგო, როგორც მ კ ი ვ ა ნ -ი (იხ. **კრ**-ძირი ზმნებში) მაგრამ ასეთ გაგებას დაბრკოლებები ელოდება: **-აფ-** სუფიქსი ხოფურში ბუნებრივია, მაგრამ ათინურს, არქაბულს ის ეუცხოება: აქ კ რ ი ა მ იქნებოდა... შეიძლებოდა გვეფიქრა, რომ მ კ ა ფ უ ხოფურში ჩამოყალიბდა და აქედან გადავიდა მზამზარეული არქაბულსა და ათინურშიო, მაგრამ ასეთი ახსნაც ხელოვნურია და არადამაჯერებელი. ამდენად, მ კ ა ფ უ -ს მ კ ი ვ ა ნ ა -სთან შეპირისპირება პირობითია.

მეგრ. ტ უ რ ა , ქართ. ტ უ რ ა — სულ სხვა ძირებია.

18. ჭან.	მ-თუ-თ -ი „ თუთ -ი“ M	დათვი, медведь
მეგრ.	თუ-ნ -ი	„ „
ქართ.	და-თ-ვ -ი	„ „
სვან.	ღა-შდ-უ	„ „

მ თ უ თ ი -თი ექ ქეჩქინდუ I 433₃ დათვიც იქ გაჩნდა... მამულიქ მ თ უ თ ი დოკირუ I 435₂₀ მამულმა დათვი შეკრა... ცონას მ თ უ თ ი

ძირუ-შ-კულე, ჯოდორი ნოლუდორენ (ნანთხუდორენ) მთუთიქ..., კუ-ჩხე მეტახუდორენ II 308_{31,32} ყანაში დათვი რომ უნახავს, ძალი სცემია — დათვს ფეხი მოუტეხია... ავჯი დალი მთუთი დოილუ II 345₁₀ მონადირემ ტყეში დათვი მოკლა...

ჭან. მ-თუთ-ში თავილური **მ-** ფონეტიკური დანართია; ტექსტებში სულ **მ-**იანი ვარიანტები გვხვდება, მაგრამ სხვა ქართველურ ენებთან შედარება ამ **მ-**ს დანართობას ცხადყოფს. ნ. მარის მიერ ნაჩვენებია მთუთ-ი — არქაბ., ვიწ. — ამას მოწმობს: **თუთ-ი** → **მ-თუთ-ი**.

მეგრ. თუთ-ში **ნ-** არის ფონეტიკურად განვითარებული: **თუთ-ი** → **თუნთ-ი**. დეტერმინანტი-სუფიქსი **-გ-** || **-ჟ-** გააჩნია ქართულს — დათ-**გ**, ძვ. ქართ. დათ-**ჟ** — და სვანურს და-შდ-**ჟ**... მეგრულსა და ჭანურში ასეთი სუფიქსი არა გვაქვს (დაიკარგა? შდრ. ჭან. მთვირი — თოვლი და მეგრ. თირი: **თვი** → **თი**...).

ქართულ დათგ-თან შედარება ამჟღავნებს, რომ **თუთ-** ← **დუთ-**; ეს უკანასკნელი კი **დოთ-**ისაგანაა მიღებული.

ქართულისა და სვანურის შეპირისპირებისას ყურადღებას იქცევს ის, რომ **და-** მეორდება, **თ-** || **შდ-**... ეს **და-** თავსართი უნდა იყოს, ნივთის კატეგორიის მაჩვენებელი (იხ. აგრეთვე **თუთა**). ძირეულად **-თ-** უნდა მივიჩნიოთ: ქართ. და-**თ**-უ... სვ. და-**შდ-ჟ**... ჭან.- მეგრ. **თუთ-**←**დო-თ-**(უ)... ამ სიტყვის შესახებ იხ. ვ. თოფურია, ფონეტ. დიკვირებ. II, 247.

19. ჭან.	მელ-ი	მელა, лиса
მეგრ.	მელ-ა	„ „
ქართ.	მელ-ი მელ-ა	„ „
სვან.	მალ-	„ „

ჭანურში ამჟამად ყველა კილოკავში თურქ. თილქ-ი || თილჩ-ი გვაქვს. მაგრამ რომ **მელ-**ი ჭანურში იყო, ჩანს დოც. ს. ჟღენტის მიერ 1936 წელს ჩაწერილი ჭანური საფოლკლორო ტექსტებიდან¹: მელი ქონაგუ... მელა შეხვდა. რამდენად მტკიცეა ახალშეთვისებული **თილქ-** || **თილჩ-**ის პოზიცია, იქიდან ჩანს, რომ არც ხოფურში, არც ვიწურ-არქაბულსა და ათინურ ტექსტებში, 317 გვერდის მანძილზე, — არსად მელი არა ჩანს, ყველგან თილქ-ი || თილჩ-ი-ა. და მაინც **მელ-**ი შერჩენილა აქა-იქ.

¹ ეს ტექსტები აფხაზეთის ჭანებთან, მეტწილად არქაბელებთანაა ჩაწერილი, იცემა მათ გამოქვეყნებამდის. ამ სიტყვის გადმოცემისათვის დოც. ს. ჟღენტს მაღლობას ვუძღვნი.

აღბათ, არა ერთი ჭანური სიტყვა, ამჟამად რომ უცხო სიტყვებითაა შეცვლილი, ამოტივტივდება, როცა ჭანური მეტყველების დამახასიათებელი ტექსტები სათანადო რაოდენობით იქნება ჩაწერილი.

მელ- ფუძე საერთოა ქართულისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის. სვანური **მალ-** ხმოვნით განსხვავდება. მნიშვნელობა ყველგან ერთია.

20. ჭან.	კვენ-ურ-ი კვენ-უ-ი	კვერნა, куница
მეგრ.	კვინ-ორ-ი	” ”
ქართ.	კვერნ-ა	”
სვან.	კვენ-	” ”

ხურმაში დღუმანი მი ენ, გიჩქინ-ი? მთუთი (მთუთიქ ყინ იმხოს, ჯას იმხოს!), კ ვ ე უ ი ქ -თი ჯას იმხოს I 536₂₁ ხურმის მტერი ვინაა, იცი? დათვი (დათვი ზევით ჭამს, ხეზე ჭამს), კვერნაც ხეზე ჭამს...

ძირი **კვენ-** მეორდება სვანურსა და ჭანურში; მეგრული **კვინ- კვენ-** ისაგანაა მიღებული. ამგვარად, ჭანურში, მეგრულში, სვანურში **კვენ-** საერთოა; ქართული **კვერნა** საფიქრებელია, კ ვ ე ნ - რ - ა -სგან მიგველო **რ- || ნ-**ს მეტათეზისით. მაშინ დეტერმინანტი-სუფიქსი **-ორ-** || **-ურ-** მეგრული-სა და ჭანურისა ქართულშიც **-რ-**თი იქნებოდა წარმოდგენილი, და ქართულის ფუძე ჭანურისა და მეგრულის ფუძის მსგავსად აგებული აღმოჩნდებოდა: კ ვ ე ნ - რ - ა — კ ვ ე ნ - ო / ურ-ი...

სვანურში დეტერმინანტი-სუფიქსი არ მოგვეპოვება (ამ ფუძესთან).

21. ჭან.	მუნჩქ-ი მუნჩხ-ი M მუნჯყ-ი M	მაჩვი, барсуқ
მეგრ.	მუნჩქ-ვ-ი	” ”
ქართ.	მაჩ-ვ-ი ’	”

დალი მ უ ნ ჩ ქ ი ენ II 348_{32,33} ტყეში მაჩვი არის („იქნება“ ხოლმე)...

ქართულში ძირეულია **მაჩ-**; მას დაერთვის დეტერმინანტი-სუფიქსი **-ვ-**; ზანური ნორმების მიხედვით უნდა გვქონოდა **მოჩ-ვ-ი**, მაგრამ **მ-**ს მეზობლობაში **ო** → **უ**; **ჩ-ს** წინ დაერთო **ნ**, **ჩ-ს** შემდეგ განვითარდა **-ქ** და მივიღეთ: მ უ ნ ჩ ქ ვ - (მ ო ჩ - ვ - → მ უ ჩ - ვ - → მ უ ნ ჩ - ვ → მ უ ნ ჩ ქ - ვ -)... ასეთია მეგრული ვარიანტის გზა; ჭანურში ამას დაერთო: **ვ-**ს დაკარგვა **ქვი-** კომპლექსში: მ უ ნ ჩ ქ ვ - ი → მ უ ნ ჩ ქ - ი (შდრ. შ ქ ვ ი თ → შ ქ ი თ — „შვიდი“...); **ქ-**ს მკვეთრ **კ-**თი შეცვლა ერთ ვა-რი-ანტიში: მ უ ნ ჩ ქ ი → მ უ ნ ჩ კ - ი ... (აღბათ, ეს მ უ ნ ჩ ქ -ია ამოსავალი მ უ ნ ჩ ხ -ისათვის, რომელიც ნ. მ ა რ ს მოჰყავს; მაგრამ უცნაურად გა-

მოიყურება მ უ ნ ჯ ყ ი , არა მხოლოდ იმიტომ, რომ მ უ ნ ჩ ქ -ისთან მისი დაკავშირება საჩოთიროა, არამედ იმიტომ უმთავრესად, რომ **ჰყ-** კომპლექსი ჭანურისათვის უცხოა: „ჰყინტი“, „ჰოჰყოფი“ — ქართულისა და მეგრულის გავლენას მიეწერება, მ უ ნ ჩ ქ -ის შემთხვევაში კი არც ქართულს, არც მეგრულს **-ჰყ-** არ გააჩნია).

22. ჭან.	მ-სქვ-ერ-ი მ-სკვ-ერ-ი ფ-სქვ-ერ-ი	ირემი, олень
მეგრ.	სქვ-ერ-ი	შველი, серна
ქართ.	შვ-ელ-ი	„
სვან.	ერ-სკ-ან	„

მ ს ქ ვ ე რ ი დობილით I 481₁ ირემი მოვკალით.... მ ს ქ ვ ე რ ი დობდვი I 486₄ ირემი დავდევნი... არ მ ს კ ვ ე რ ი ნაგუ II 363₂₃ ერთი ირემი შეხვდა... ქომიჩქიტუ, მ ს კ ვ ე რ ე ფ ე სო ჯანტეს II 314₆ ვიცოდი, ირემები სად იწვნენ... კოჩიქ „ფ ს ქ ვ ე რ ი“-ა დო გურუნი დოილუ II 262_{21,22} კაცმა „ირემი“-ო და ვირი მოკლა...

ჭანურში თავიიდური **მ- || ფ-** ფონეტიკური დანართია. **-ერ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია და ქართული **-ელ-** სუფიქსის მაგივრობას ეწევა. ძირეულია ქართულში **შვ-**, ჭანურსა და მეგრულში **სქვ-**, რაიც კანონზომიერად შეესატყვისება **შვ-ს. სკ-** ძირეულად გვევლინება სვანურში, დეტერმინანტია **-ან-**...

მნიშვნელობის მხრივ გადახრას აქვს ადგილი: ჭანურში ეს ფუძე „ირემს“ აღნიშნავს, მეგრულში, სვანურში, ქართულში — ესაა „შველი“; საესებით შესაძლებელია, ჭანურში იყოს დაცული ძველი ვითარება, ამ ფუძის წინანდელი მნიშვნელობა სხვაგანაც „ირემი“ ყოფილიყოს და ახალ სიტყვას — „ირემს“ — დაეკავებინოს მისი ადგილი: ი რ ე მ - თუმცა ძველისძველი სიტყვაა, მაგრამ აგებულება ეჭვებს აღძრავს: საფიქრებელია, სხვა წრის ენებიდან იყოს შეთვისებული.

23. ჭან.	მ-თუგ-ი მ-თუ-მ	თაგვი, мышь
მეგრ.	—	—
ქართ.	თაგ-ვ-ი	„

ემუს... მ თ უ გ ე ფ ე დიდო უჭკომუნ I 468₁₅ იმას... ბევრი თაგვი უჭამია... მ თ უ გ ი ქ დიდო იღუშუნუ... I 414₁₀ თაგვმა ბევრი იფიქრა... ჰაწი მუ ვას მ თ უ გ ი ქ? II 281₂ ახლა რა ქნას თაგვმა?... მ თ უ გ ი ხოლო მენდახთუ II 281₈ თაგვი კიდევ წავიდა... კატუ მ თ უ მ ჰოფუდ II 346₃₀ კატა თაგვს იჭერს...

ჭანური მ - თ უ გ -ი კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. **თაგვ**-ს: ზანურის ნორმების შესაბამისად უნდა ყოფილიყო **თოგ-ვ-ი**, მაგრამ **გვი-**კომპლექსში **-გ-** დაკარგულია, **ო** → **უ** და თავკიდურ **თ-**ს დართული აქვს **მ-** ფონეტიკური დანაზარდი. ამგვარად: **თოგ-ვ-ი** → **თოგ-ი** → **თუგ-ი** → **მ-თუგ-ი**... მეგრულში ეს ძირი არა ჩანს; იქ იხმარება **ჭუკ-ი** („თაგვი“).

24. ჭან.	კუდ-ელ-ი	კუდი, ბოლო, хвост
მეგრ.	კუდ-ელ-ი	„ „
ქარ.	კუდ-ი	„ „
სვან.	ჭა-კვად-	„ „

ხორძა მუში ცხენიში კ უ დ ე ლ ი ს ქონოკორუ II 330₃ თავისი ცოლი ცხენის კუდს მიაბა... მეგრის ქოგოიჭუდორენ დო კ უ დ ე ლ ი მონდრიკელი დადიშა იმტუდორენ II 253₁₉ მგელი დამწვარა და „კუდმოდრეკილი“ ტყეში გაქცეულა... მამული ფამფარითე ქიჩინობენ, კ უ დ ე ლ ი მონდრეკილი... აყვენ I 542₈₋₉ მამალი ბიბილოთი იცნობა, ბოლო („კუდი“) მოდრეკილი ექნება... [ცხენის] კ უ დ ე ლ ი ს -ნა-მუდუმელან, კუსკუნი იყვენ I 531₆ ცხენს კუდზე რომ მოსდებენ, საძუე არის...

ძირეული **კუდ-** საერთოა ქართულში, ჭანურსა და მეგრულში (სვანურშიც); დეტერმინანტი-სუფიქსი ქართულს არა აქვს, ჭანურსა და მეგრულში კი **-ელ-** არის.

მნიშვნელობა გაფართოებულია ჭანურსა და მეგრულში: კუდსაც აღნიშნავს და ბოლოსაც (მეგრ. ქოთომი დო კ უ დ ე ლ უ — ქათამს ბოლო დააგლიჯა...).

25. ჭან.	ქაჩაჩ-ი	ჩლიქი, копыто (вообще)
მეგრ.	—	—
ქართ.	ქაჩაჩ-ი	„გაუპობელი ჩლიქი“ (ს ა ბ ა), копыто (однокоп. жив.).

ხოჯის კუჩხეს ქ ა ჩ ა ჩ ი უღუნ; ჯამიშის, ფუჯის, ცხენის, მსქვეის, — თელის ქ ა ჩ ა ჩ ი უღუნ I 543₈ ხარს ფენზე ჩლიქი აქვს; კამეჩს, ძროხას, ცხენს, ირემს — ყველას ჩლიქი აქვს...

ჭანურში ეს იგივე სიტყვაა, რაც ქართული ქ ა ჩ ა ჩ ი , ოღონდ მნიშვნელობა გაფართოებული აქვს: **ქაჩაჩი** — საბას განმარტებით — „ცხენის, ვირის და მისთანათა გაუპობელი ჩლიქი“-ა, ხოფელის განმარტებით კი

ქ ა ჩ ა ჩ ი „გაუპობელსაც“ ნიშნავს და „გაპობილსაც“: ცხენისაც „ქ ა ჩ ა - ჩ ი“ გამოდის და ხარისაც, კამეჩისაც, ირმისაც... აღსანიშნავია, რომ ქართულშიც ანალოგიურ პროცესს აქვს ადგილი: **ჩლიქი** „ფერჯგანბებულის ფრჩხილს“ ერქვა (ს ა ბ ა); ამჟამად კი ზოგადად „ჩლიქს“ (**копыто**) აღნიშნავს. თუ ჭანურში ქ ა ჩ ა ჩ ი ს — გაუპობელი ჩლიქის — სახელი მოგვევლინა ზოგადი ცნების აღმნიშვნელად, ქართულში ჩ ლ ი ქ ი — გაპობილის სახელი — გამოდის ამავე როლში.

მეგრულში ქ ა ჩ ა ჩ ი არა გვაქვს; იხმარება — ჩ რ ი ქ ე ...

26. ჭან. **გუღ-ა** გუღა, мех, бурдюк
 მეგრ. **გუღ-ა** „ „ „
 ქარ. **გუღ-ა** „ტყავისაგან შთასადებელი“ (ს ა ბ ა) „ „

გ უ ღ ა მჩხუიშ შქემბე რენ. გ უ ღ ა ტკებიში-თი იყვენ, ამა ძალი... დოლოდუმელან I 518₂₅ გუღა ცხვრის ფაშვია. გ უ ღ ა ტყავისაც იქნება, მაგრამ ერბოს... დებენ... „ცხენიში გუღა ქომეშკახთი!“... გ უ ღ ა ქომეშკახთუ II 365_{9,13} ცხენის გუღაში ჩაძვერი („შედი“)... გუღაში ჩაძვრა („ჩავიღა“)...

ეს სიტყვა საერთოა ქართულისა, მეგრულისა და ჭანურისათვის... მნიშვნელობაც ერთი და იგივეა.

27. ჭან. **ქრ-ა** || **ქი-ა** რქა, рог
 მეგრ. **ქა** || **-რქ-ალ-** „ „ „
 ქართ. **რქ-ა** „ „

ხოჯის თის ქ რ ა უღუნ, ყურ ქ რ ა , ექოლე-აქოლე I 542₃₂ ხარს თავზე რქა აქვს, ორი რქა, იქით-აქეთ... ქ რ ა ვა უღუნ დო კოპალი ენ II 246₂₄ რქა არა აქვს და დოლაა... ჯამუშის ქ რ ა ს ზენჯირი გებუდვი II 294₁₄ კამეჩს რქაში ჯაჭვი შევაბი... ფუჯი თი ქ ი ა უღუნ, ფუჯი თი ჯურ ქ ი ა უღუნ II 347₅ ძროხას თავზე რქა აქვს, ორი რქა აქვს...

ჭანურისათვის ამოსავალია ქ რ ა ; ქ ი ა ართაშნულში გვაქვს: ქ რ ა → ქ ი ა . მეგრულში ამ სახელს ყოველთვის **ქა**-ს სახით ვხვდებით, მაგრამ ნასახელარ ზმნაში **რქალ**-უნ-ს — „რქებზე თოკს ახვევს“ — შენახულია **რქ-ალ-** ფუძე; ასევე: ნაზმნარ სახელში „**ო-რქ-ალ-**ი ბაწარი“ — რქებზე შესაბმელი, დასახვევი თოკი... მ. ბ რ ო ს ე ს ჩაწერილი აქვს ა ქ - რ ა ; ანალოგიური ფორმა ჩანიშნული აქვს ნ. მ ა რ ს ჭანურის ათინურ კილოკავში (იხ. ჭან. გრ., გვ. 198: **ქრა**)... ი. ყ ი ფ შ ი ძ ი ს ვარაუდით ეს

ა ქ რ ა „აფხაზური გაფორმება“ (იხ. მეგრ. გრ., ლექს., გვ. 341: ქა).

ამგვარად, ქართულს, ჭანურსა და მეგრულს საერთო ფუძე **რქალ-** ჰქონდათ; მისგან მივიღეთ:

ქართ. **რქალ-** → **რქა...**

ჭან. **რქალ-** → **რქა-** → **ქრ-ა** || ქია

მეგრ. **რქალ-** → **რქა-** → **ქრ-ა** → ქა

28. ჭან. **მ-ჯა** || **მ-ჟა** || **ბ-ჟა** || **ბ-ჯა** რძე, МОЛОКО
|| „**მჟალვა**“ M || „**ბჟალვა**“ M || „**ჟალვა**“ M

მეგრ. **ბ-ჟა** ← **ბ-ჟ-ალ-**

ქართ. **რ-ძე** || ძვ. ქართ. **ს-ძე-მ**

მ ჟ ა დოგიბუფან... I 518₂₂ რძეს მოადუღებენ („მოხარშავენ“)...
მ ჟ ა ქონოკიდაფან. მ ჟ ა ს დიკამ მქიი... ქოგილუბლაფან I 522₁₇ რძეს
ჩამოკიდებენ. რძეს პურის ფქვილს... ჩააყრიან... მ ჟ ა ოგუბუმენი და-ჩხუ-
რის გებდგი. ბ ჟ ა დიგუბუ დო დეფუ... მ ჟ ა ქოგდოფუნი-ი? II 312_{12,13}
რძე მოსადუღებლად („მოსახარშავად“) ცეცხლზე შევდგი. რძე მოხარშა
და ადუღდა... რძე მოადუღე?... ფუჯი დომჭვალუმთ, მ ჟ ა დომჭორუმთ II
347₁₁ ძროხას მოვწველით, რძეს გაეწურავთ... ფუჯი მ ჟ ა ინჭვალენ II
343₂₀ ძროხა რძეს იწველის... ბ ჟ ა ქობოხთიმანთ II 347₇ რძეს მოვუ-
რევთ...

ჭანურში ამ სიტყვის რამდენიმე ვარიანტი გავაჩინა: **მჟა** ხოფურსა
და არქაბულში, სპორადულად **ბჟა** — არქაბულში, **მ-ჯა** ართაშნულში... ეს
— ტექსტებით დადასტურებული ვარიანტებია. ამათ გარდა ნ. მ ა რ თ ა ნ
მოცემულია მ ჟ ა ლ ვ ა — ათინურისა და ვიწურისათვის, ბ ჟ ა ლ ვ ა —
ბულეფურისათვის, ჟ ა ლ ვ ა — კვლავ ათინურისათვის. კონტექსტები ამ ვა-
რიანტებს არ ახლავს. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს კიდევ მიწერილი აქვს „**მ-ჟა**“...
მ ჟ ა ლ ვ ა || ბ ჟ ა ლ ვ ა || ჟ ა ლ ვ ა **მჟალ-**ისაგან ნაწარმოები სახელები
ჩანს.

ჭანურისათვის ამოსავალია: **მ-ჟა** ← — **მ-ჟალ**; თავკიდური **მ-** ფონე-
ტიკური დანართია; ამ **მ-**ს ადგილს მეგრულში იჭერს **ბ-**: **ბ-ჟა**... ბალახის
სახელში მა-**ბ-ჟალ**-ია—“რძიანა”—მეგრულში მოცემულია **ჟალ-** ფუძე, შე-
უკვეცავად... ჭან. **მ-ჯა** მიღებულია **მ-ჟა**-საგან¹. ჭანურისა და მეგრულის
ჩვენებათა თანახმად ქართულში უნდა გვქონოდა **ზე-ნ-** || **ზე-ლ-**; ძ- აქ მე-
ორეული უნდა იყოს. თავკიდური **ს-** || **რ-** — **ს-ძე-** || **რ-ძე-** — ნივთის კა-
ტეგორიის მაჩვენებელი აფიქსია.

¹ შდრ. ლ ო ბ ჟ ა → ლ ო ბ ჟ ა , ყ ო ხ ო → ჯ ო ხ ო და არა პირუკუ.

29. ჭან.	ყვ-ალ- ი კვ-ალ- ი ვ-ალ- ი	ყველი, сыр
მეგრ.	ცვ-ალ- ი	„ „
ქართ.	ყვ-ელ- ი	„

ჩქინი ყ ვ ა ლ ი აშო იყვენ... ყ ვ ა ლ ი -ნა დოლოძინ, გუდა... I 518₂₄
ჩვენი ყველი ასე კეთდება... ყველი რომ ძვეს, გუდა... ყ ვ ა ლ ი დოჭკიუ-
ფან I 521₁₇ ყველს დაჭრიან... კ ვ ა ლ ი იშილა-შ-კულე, წკაი-ნა დოსქიდა-
სენ, თანი იყვენ II 310₃ ყველს რომ ამოიღებენ, იმის შემდეგ რომ წყალი
დარჩება, იქნება „თანი“ (სველი)... ფუჯიში მჯაში კ ვ ა ლ ი დიქუმან II
343₁₇ ძროხის რძისა ყველს აკეთებენ... მჯაშენ დორლუთი ბიქუმთ, ვ ა ლ ი
ბიქუმთ II 347₆ რძისაგან მაწონს ვაკეთებთ... ყველს ვაკეთებთ... ვ ა ლ ი
ქედულენ II 347_{8,9} ყველი „ამოვა“ (შედედება რძე)...

ყვ- კომპლექსი მეგრულში **ცვ-**დ ქცეულა, ჭანურში ხან უცვლელად
რჩება (ხოფურში), ხან **კვ-**ს გვაძლევს (ვიწ.-არქ., ართაშ., ათ.), ხან **ვ-**ლა
რჩება (ათინურში). ამ კომპლექსისათვის ის ბუნებრივია (იხ. „ჭან. გრამ.
ანალ.“, § 6 ბ, გვ. 37).

დეტერმინანტ-სუფიქსად გვაქვს ქართულში **-ელ-**, ჭანურსა და მეგრულში **-ალ-**... მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

30. ჭან.	მო-ნტკ-ორ- ი მო-ნტკ-ო- ი	მატყლი, шерсть (овечья)
მეგრ.	მო-ნტყ-ორ- ი	„ „ „
ქართ.	მა-ტყ-ლ- ი	„ „ „

მჩხუთი თომას მ ო ნ ტ კ ო ი ვუწუმელთ. მ ო ნ ტ კ ო ი დეზდიფან,
კაი დონახუფან... I 543₁₉ ცხვრის ბეწვს („თმას“) მატყლს ვეტყვით.
მატყლს აიღებენ, კარგად გარეცხავენ...

დეტერმინანტი-სუფიქსი ქართულში უხმოვნოა— **-ლ-**, ჭანურსა და
მეგრულში — **-ორ-**; **მა-ტყ-** კომპლექსი ქართულისა კანონზომიერად არის
გადმოცემული ჭანურშიც და მეგრულშიც, ოღონდ **-ტ-**ს წინ განვითარებუ-
ლია **-ნ-** და, გარდა ამისა, ჭანურის ნორმების მიხედვით **ტყ-** → **ტკ-**.

ამყამად მ ო ნ ტ კ ო რ -ის ხარჯზე ფართოდ არის გავრცელებული
თურქ. დ ა ფ ა ლ -ი, რომელიც ზოგ ჭანურ კილოკავში გაქრობის სა-
ფრთხეს უქმნის ჭანურ ფუძეს მ ო ნ ტ კ ო რ -ი.

31. ჭან.	მ-ჭკ-ეშ- ი მ-ჭ-ეშ- ი	მწყემსი, пастух
მეგრ.	ჭყ-ეშ- ი	„ „
ქართ.	მ-წყ-ემ-ს- ი ← მ-წყ-ეს- ი	„

ცარ მ ჳ ე შ ი რასთი მოხთუ II 357₃ ერთი მწყემსი უცებ მოვიდა...
 ცა'ნდლა მ ჳ ე შ ი მუთხა თქუ... II 357₂₄ ერთხელ მწყემსმა რაღაცა თქვა...

ბ. მ ა რ ს მოხსენებული აქვს ჳ კ ე შ ი გ. რ ო ზ ე ნ ი ს მიხედვით; მე მხოლოდ ჳ ე შ ი გამიგონიაო, — ათინურში; ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს მ - ჳ ე შ ი მიუწერია კიდევ... ჩვენს ტექსტებშიც ათინური მასალა მ - ჳ ე შ - ს იძლევა. აქედან ნაწარმოებ ზმნაშიც და ნაზმნარ სახელებშიც **მ-** გვაქვს: ცარ დ ო მ ჳ ე შ ა II 366₉ ერთი ვუდარაჯო... ო მ ჳ ე შ უ შ ა II 358₁₃ სამწყესავად...

ძირი ამ ზმნისა ქართულში **წყ-** არის; წ ყ - ე მ - ს - ი „ა რ ს ი“, „ღ ი რ ს ი“-ს მსგავსი წარმოება უნდა იყოს და „მ ა ყ უ რ ე ბ ე ლ ს“ უნდა ნიშნავდეს ეტიმოლოგიურად (შდრ. მეგრ. ო - რ - წ ყ - ე -(ნ)... ხედავს, უყურებს... ჳან. ო - წ კ - ე - ს -ს... სვ. ლ ი - წ - ე დ — ხედავ, ყურე- ბა)... **მ-** ქართულს ანალოგიით უნდა ჰქონდეს გაჩენილი, ჳანურში — ფონეტიკურად იყოს განვითარებული (მეგრულს არ დაურთავს)... **-ემ-** სუფიქსი ქართულს ახასიათებს, ჳანურსა და მეგრულს კი — არა. კავშირი მ წ ყ ე მ ს -სა და „ყურ ე ბ ა“ სიტყვას შორის დიდი ხნის გაწყვეტილია: მ წ ყ ე მ ს - კანონზომიერად გადმოცემულია ჳ ყ ე შ - || ჳ კ ე შ - || ჳ ე შ - ი თ , ო რ - წ ყ ე (ნ) || ო წ კ ე ს -ს კი გაუდიფერენცირებულ **წყ-** || **წკ-** || **წ-** ძირს იძლევა; ის საერთოა ქართველური ენებისათვის.

32. ჳან.	ქოთ-უმ-ე	ქათამი, курица (вообще)
მეგრ.	ქოთ-ომ-ი	„ „
ქართ.	ქათ-ამ-ი	„ „
სვან.	ქათ-ალ-	„ „

ქ ო თ უ მ ე ' ს თ ე ი კარკალით I 396₁₁ ქათამივით იკაკანეთ... „აკო ქ ო თ უ მ ე ს არ მამული ვა უნონ“-მა!? I 396₂₀ ამდენ ქათამს ერთი მამალი არ უნდაო?!.. დღას სუმ ქ ო თ უ მ ე მემიჭკირუფ-ნა... I 428₂₃ დღეში სამ ქათამს თუ დამიკლავ!... ქ ო თ უ მ ე ქ მარქვალი სქუფს I 541₂₂ ქათამი კვერცხსა დებს... ქ ო თ უ მ ე ს ყურ ფსვა უღუნ I 542₁₁ ქათამს ორი ფრთა აქვს... ა ქ ო თ უ მ ე ოჭოფი II 287₃ ერთი ქათამი დაიჭირე... ქ ო თ უ მ ე ქ მაქვალი სქუმს II 246₃₁ ქათამი კვერცხსა დებს...

ათინურსა და ართაშნულში იხმარება ქ ო რ მ ე (ქ ო რ მ ე მაქვალი ქოლოსქუ II 348₁₀ ქათამმა კვერცხი დადო...).

ქ ა თ ა მ - ფუძეს კანონზომიერად შეესატყვისება ქ ო თ ო მ - ფუძე მეგრულისა. ჳანურში **მ-**ს უშუალო მეზობლობაში **ლ** → **უ**: ქ ო თ ო მ -

→ ქოთუმ-; სახელობითის ნიშანი ჭანურს -ე აქვს (ზანური გაფორმება).
 სვან. ქათალ გვაფიქრებინებს, რომ ძირეულია **ქათ-**, მაგრამ ათინურ ქორმე-ს თუ დავეყრდნობოდით, **ქორ- || ქო-** პირველ ძირად უნდა მიგვეჩნია, თამ — თომ - || თუმ — მეორე ძირად, ქათამ - || ქოთომ - || ქოთუმ - კი — რთული ფუძე, კომპოზიტი იქნებოდა.

ნაწარმოები:

ჭან.	ო- ქოთუმ -ალ-ე	საქათმე, курятник
მეგრ.	„ო- ქოთომ -ე“;	ჩვეულებრივია „ოკარი“ „
ქართ.	სა- ქათმ -ე	„

ჭან. ტკაში ქოთუმე, „მტკორი ქოთუმე“ **M**, „მტკური ქოთუმე“ **M** — ტყის ქათამი...

დოლუმჯას-ში, ოქოთუმალეს ქომეშულვან I 542₂₁₋₂₂ საღამო რომ დადგება, საქათმეში შევლენ...

მეგრულში „საქათმე“ აღინიშნება სხვა ძირისაგან ნაწარმოები სახელით ოკარიე. ათინურ ქორმე-სთან ამის დაკავშირებას დაბრკოლებები ეღობება.

არ ჩქვა, ტკაში — ქოთუმე ვუწუმელთ I 532₁₇ ერთი სხვაც [არის], ტყის ქათამს ვეტყვით... იქვე: მტკური კაზი, მტკეი ბიბი-თი ენ I 532₁₈ გარეული ბატი („ტყიური ბატი“), გარეული იხვია („ტყიური იხვი“)... ამგვარად, ტკაში და მტკური ერთმანეთს ენაცვლება. შდრ. ნ. მარის მიერ მოხსენებული მტკორი ქოთუმე — არქაბულისათვის, მტკური ქოთუმე — ხოფურისათვის.

33. ჭან. **დად-ულ**-ი დედალი (ქათამი), курица, курочка
 მეგრ. **დად-ულ**-ი
 ქართ. **დედ-ალ**-ი
 სვან. **დად-დუ**

არ დადული ქოჭკომუ I 456₃₀ ერთი დედალი შეჭამა... ქოთუმე დადული-თი იყვენ, მამული-თი I 541₂₂ ქათამი დედალიც იქნება, მამალიც... დადულის ფამფარი ჭიტა უღუნ I 542₉ დედალს ბიბილო პატარა აქვს...

ჭანურსა და მეგრულში დად - ულ - კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. დედ - ალ -ს, ოღონდ დეტერმინანტი-სუფიქსი **-ოლ-** ჭან.-მეგრ. ქცეულა **-ულ-**ად, **ო-**ს **უ-**დ დავიწროების გამო.

ძირეულია **დედ-** ქართულში, **დად-** ჭანურსა და მეგრულში.

სვანურში იგივე **დად-** ძირია გამოყენებული, რაც მეგრულსა და ჭანურში გვაქვს. დეტერმინანტი-სუფიქსი კი აქ **-ჟ-** არის; ეს სუფიქსი მხოლოდ მორფოლოგიურად შეესაბამება **-ალ-||-ოლ-** სუფიქსებს.

34. ჭან.	მამ-ულ- ი	„მუმულ-ი“	M. მამალი (ქათამი),	петух
მეგრ.	მუმ-ულ- ი		„	„
ქართ.	მამ-ალ- ი			„
სვან.	მამ-აღ		„	„

მამულ ი მოთ მუყონი-ა I 415¹⁷ მამალი რად მოიყვანეო... იამამული ტუ I 468¹⁰ ის მამალი იყო... ქოთუმე დადული-თი იყვენ, მამული-თი I 541²², ქათამი დედალიც იქნება, მამალიც... მამული ქყიფის I 542¹⁵ მამალი ყივის... მამული ფამფართენ ქიჩინობენ I 542⁸ მამალი ბიბილოთი იცნობა... მამული კიამს II 244² მამალი ყივის... არ ოხოის არ მამული დო არ ჯოლოი ქორენ II 278¹⁸ ერთ სახლში ერთი მამალი და ერთი ძალი არის... მამული II 348⁹.

ძირეულია **მამ-**; ის უცვლელად არის წარმოდგენილი ჭანურში (ათინურის გამოკლებით?)... მეგრულში **მამ-ს** შეეფერება **მუმ-**, მიღებული მომისაგან: **მ-**ს მეზობლობაში **ო** → **უ**. ნ. მარის ჩვენებით აგეთივე ვარიანტი გვაქვს ათინურშიც (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 165). დეტერმინანტი-სუფიქსია **-ალ-** ქართულში, **-ულ-** ჭანურსა და მეგრულში: **-ულ** ← **-ოლ-**; სვანური **-აღ-** იმეორებს ქართულ **-ალ-**-ს; **ა-**-ს დარბილება, კერძოდ, სვანურისათვისაა დამახასიათებელი...

35. ჭან.	მონ-ჭვა	მონ-ჭა	„მონ-ჭვე“	M კრუხი, наседка
მეგრ.	მონ-ჭვა		„	„
ქართ.	მონ-ჭვა	მონჭუა	(იმერ.).	„

მონჭვას დო ჭუჭულეფეს კაი ოწკედი I 427³², კრუხსა და წი-წი-ლებს კარგად მიხედე „უყურე“... მონჭვა გაათხოზუ ყვაოჯის I 485²⁸ კრუხი გამოუდგა ყვავს... მონჭვა გენენ მარქვალის I 541²⁸ კრუხი აზის კვერცხებს... კაი მონჭვაქ მთელი გამაწილუფს I 542⁴ კარგი კრუხი ყველას გამოჩეკს... ჰემუს აშქუინუ, მონჭვაშა მენდახთუ II 284¹⁰ იმას შეეწინდა, კრუხთან გაიქცა („წავიდა“)... მონჭა კროხამს II 244²¹ კრუხი კრუხუნებს...

ეს სახელი მეგრულსა და ჭანურში გვაქვს, ქართულში კი არა: იმერულში, მართალია, იხმარება **მოჭვა** || **მოჭუა** (იხ. ვ. ბერიძე, სიტყვის კონა, გვ. 30), მაგრამ ეს ზანიზმია იმერულში. მეგრული **მოჭვა**, აგრეთვე იმერულში ხმარებული **მოჭვა** || **მოჭუა**, გვაფიქრებინებს, რომ ჭანურში **-ნ-** ფონეტიკურადაა განვითარებული. **მონჭვე** - ვარიანტი **ნ. მარს** აქვს ნაჩვენები ვიწურისათვის (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 254). ი. ყიფშიძის მინაწერიდან ჩანს, რომ ათინურშიც ასეთივე ვარიანტი ხმარებულა. **მონჭა** ჩვენს ტექსტებში გვხვდება — ვიწელებთან საუბარში.

მოჭვა || **მონჭვა** უნდა იყოს კავშირში ქათმების დაპურებისას მეგრულში ხმარებულ მოწოდებასთან — „მოიჭანი! მოიჭანი!“

აღსანიშნავია, რომ ჭანურშიც და მეგრულშიც იხმარება **კრუხ-** ფუძე; მეგრული **კუხანს** „კრუხობს“, ქოთომქ **მნკუხუ** — ქათამი აკრუხდა, ჭან. **კროხამს** (იხ. ზემოთ) „კრუხუნებს“ ამ ფუძის არსებობას მოწმობს. ართაშენელი ხმარობს ამავე ზმნას **უ-რ-**აეოდ: ქორმე **კოხუე** II 115²² ქათამი კრუხუნებს (შდრ. მეგრ. **კუხ-**)... ართაშენულში თვით სახელიც გვაქვს **რ-ს** შენახვით: **კროხ-**: ჭუჭულეფენა უონუნ, ქორმე იენ **კროხი** II 115²¹ წიწილები რომ ჰყავს, ის ქათამი იქნება კრუხი...

36. ჭან. **ჭუჭ-ულ-**ი წიწილი, **цыпленок** (кур.)

მეგრ. —

ქართ. **ჭუჭ-ულ-**ი „ბატისა და იხვის წიწილი“ (საბა),

гусенок, утенок

მონჭვა დოჭუჭულეფე ართიკათის ქონუკიუ I 427³⁶ კრუხი და წიწილები ერთმანეთს გადააბა... ჭუჭული ქაგამაწილუფ I 428⁹ წიწილებს („წიწილს“) გამოვჩეკ... ჭუჭულეფე მქირიქ მენდამიყონუ-მა დო ემუში დეინე ჭუჭული გამაწილუფ-მა I 431⁸ წიწილები ქორმა წამართვა და იმის ნაცვლად წიწილებს („წიწილს“) გამოვჩეკო... ჭუჭულეფე ოკაკიდეს II 244² წიწილები „წაიხუბნენ“ („შეიბნენ“)... ქორმე ქოჯე-ბოხუნარ, ჭუჭული ქოგამიონასენ ეჩიდოჟურ დღამ უკულე II 348¹⁴ ქათამს დავსვამ, წიწილს გამოჩეკს ოცდაორი დღის შემდეგ... ჭუჭულეფე-ნა უონუნ, ქორმე იენ კროხი II 348²⁹ წიწილები რომ ჰყავს, [ისეთი] ქათამი იქნება კრუხი...

ნ. მარის ჩვენებით ჭუჭული ხოფურია; ჩვენს ტექსტებში ეს სიტყვა ართაშენულშიც დასტურდება; ერთს შემთხვევაში — ვიწურშიც.

იგივე სიტყვა გვაქვს ქართულში: „ბატთა, იხუთა და მისთანათასა [მართვეს ეწოდება] **ჭუჭული**“ (საბა: იხ. **მართვი, მართვე**)...

მეგრულში ეს სიტყვა ქათმებისა (და წიწილების) მოხმობისას თუ

შეგვხვდება: ჳ უ ჳ უ || ჳ უ ჳ უ ...

არქაბულში იხმარება **წ ი პ ი ლ ი**, **წ ი პ ი ლ ა** ჭუჭულის ნაცვლად: **წ ი პ ი ლ ი**¹ წიამს II 244₂₁ წიწილი წივის... **წ ი პ ი ლ ა** დირდუ-მ-კულე, ფილიჭი დივუ II 308₁₀ წიწილი რომ გაიზარდა, ვარია გახდა... ეს **წ ი - პ ი ლ -** და ქართული **წიწილ-** ერთი და იგივე უნდა იყოს: **წ ი პ ი ლ -** → **წ ი წ ი ლ -**... ძირი **წიპ-** ხმის მიბაძვითი ჩანს (**წ ი წ ი ლ ა** ჭანურშიც გვაქვს, — გველს ნიშნავს; აქედანაა, ალბათ, გველის **წ ი წ ი ლ ა** — გველის ნაშიერის აღსანიშნავად შემონახულია ჭანური **წ ი წ ი ლ ა**)...

37. ჭან.	ყვარ-ელ-ი კვარ-ელ-ი	ყვერული, каплуи
მეგრ.	ყვარ-ილ-ი	„ „
ქართ.	ყვერ-ულ-ი	„

[ფილიჭი] დოკვარა-მ-კულე **კ ვ ა რ ე ლ ი** დივუ II 308₁₁ ვარიას რომ დაკოდავ („დაყვერავ“), ყვერული გახდება...

ხოფურში **კ ვ ა რ ე ლ ი**-ს შესაბამისი **ყ ვ ა რ ე ლ ი** უნდა ყოფილიყო. ხოფელმა გამიცხადა: მამულიში **ო ყ ვ ა რ უ** ჩქინ ვა მიჩქინან I 542₁₀ მამლის დაკოდვა ჩვენ არ ვიცითო... **კ ვ ა რ ე ლ ი** ვიწურ-არქაბული ნორმების შესაბამისია...

ეს სიტყვა წარმოშობით მიმღობაა ქართულშიც, მეგრულშიცა და ჭანურშიც; **-ულ-** სუფიქსი ქართულში, **-ილ-** მეგრულში და **-ელ-** ჭანურში ნამყო დროის მიმღობას ახასიათებს; **ყვერ-** || **ყვარ-** || **კვარ-** ერთმანეთს შეესაბამება.

38. ჭან.	ბუნდლა	ბურტყლი, пух
მეგრ.	ბურდლა	
ქართ.	„ ბუნდლა “ (იმერ.)	

ქოთუმეში **ბ უ ნ დ ლ ა** ქაგოწკიფან I 522₅ ქათამს ბურტყლს გააცლიან... ქოთუმეს ტანის **ბ უ ნ დ ლ ა** აყვენ I 531₁₃ ქათამს ტანზე ბურტყლი აქვს...

მეგრ. **ბ უ რ დ ლ ა** **ბ უ ნ დ ლ ა**-საგანაა მიღებული. ეს უკანასკნელი იმერულს შეუთვისებია მეგრულისაგან და დაუცავს წინანდელი სახით (იხ. გ. ბ ე რ ი ძ ე, სიტყ. კონა, გვ. 7). სხვაგან ქართულში არა ჩანს.

¹ **წ ი წ ი ლ ი** წერია, კორექტურული შეცდომაა.

39. ჭან. **სუ-ა** || **ფ-სვ-ა** || **ფ-სუ-ა** || **მ-სვ-ა** M ფრთა, крыло
(птиц, насекомых)
მეგრ. **სუ-ა** || **ფ-სუ-ა** „ „
ქართ. —

მუში მ ს ვ ა შ ე ნ ჟურ თანე ქანიწკუ I 425₁₀₋₁₁ თავის ფრთიდან ორი „ცალი“ ამოიძრო... ქოთუმეს ფ ს ვ ა ლ ე ფ ე უღუნ I 531₁₇ ქათამს ფრთები აქვს... ქოთუმეს ჟურ ფ ს ვ ა უღუნ I 542₁₁ ქათამს ორი ფრთა აქვს... მ ს ვ ა ე ფ ე გონთხუ დო ზოი დიყურუ I 468₈ ფრთები გაშალა და ძლიერ „დაიყვირა“... კვინჩიში ფ ს უ ა ნიჩანი II 380₁ (ხოფ.) ჩიტის ფრთა შეისხი... ფ ს ვ ა -ჭერელი ტოროჯი II 380₃₆ (ხოფ.) ფრთაჭრელო მტრედო... ფ ს ვ ა ლ ე ფ ე ქუთუნ II 317₁₈ ფრთები აქვს... ჟურ ს უ ა უღუნ II 310₃₀ ორი ფრთა აქვს...

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, ამ სახელის ფუძეა **სვ-ალ-||სუ-ალ-**; თავკიდური **ფ-** || **მ-** ფონეტიკურად განვითარებულია; **სვ-** || **სუ-** ერთმანეთს ენაცვლება და ძირეული მასალაა; **-ალ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია.

მეგრულში ძირეული **სუ-** მახვილს ატარებს, ჭანურში ჩვეულებრივ — არა და ამისდა კვალად **უ** → **გ**. ქართულში ეს ძირი არა ჩანს.

40. ჭან. **ბუმბ-ულ-ი** ბუმბული, пуховик
მეგრ. **ბუმბ-ულ-ი** ბუმბლის სქელი ლეიბი, перина
ქართ. **ბუმბ-ულ-ი** „ნაკრტენი“ (საბა), пух

ბ უ მ ბ უ ლ ი ჩიჩქუ ბუნდლაში ჯოხო ენ I 531₁₃ ბუმბული რბილი („ჩვილი“) ბურტყელის სახელია... მასთული... ფამფულიში-თი იყვენ, ბ უ მ - ბ უ ლ ი შ ი -თი იყვენ I 529₃₀ ბალიში... ბამბისაც იქნება, ბუმბულისაც იქნება... მასტული ჩიჩქუ-ნა ტას, ბ უ მ ბ უ ლ ი შ ი ვუწუმელთ I 542₁₄ ბალიში რომ რბილი იქნება, ბუმბულისას ვეტყვით...

ფუძე ბ უ მ ბ უ ლ - საერთოა; ძირეულია **ბუმბ-**; **-ულ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია. მნიშვნელობა არსებითად ერთია...

41. ჭან. **ფამფ-არ-ი** || **ფამფ-ა-ი** ბიბილო მამლისა,
(„ფანფ-არ-ი“ M) гребешок (петуший)
მეგრ. **ფაფ-არ-ი** ფაფარი, грива
ქართ. **ფაფ-არ-ი** „ „

მამულის ფ ა მ ფ ა რ ი ძანგულერი ქაუხთეფს დო მამული ფ ა მ - ფ ა რ ი თ ე ნ ქიჩინობენ I 542^{7,8} მამალს დაკბილული ბიბილო ამოუვა და მამალი ბიბილოთი იცნობა... ფ ა მ ფ ა ი ქოთუმეს-თი ულუნ, ამმა მამულიში დიდი იყვენ I 529¹⁴ ბიბილო ქათამსაც აქვს, მაგრამ მამლისა დიდი იქნება...

ეს იგივე სიტყვაა, რაც ქართულისა და მეგრულის ფ ა ფ ა რ -ში გვაქვს, ოღონდ ფ-ს წინ მ- არის განვითარებული (ნ. მ ა რ ს ფ ა ნ ფ ა - რ ი ც აქვს აღნიშნული). ძირეულია ფაფ-, დეტერმინანტი-სუფიქსია- -არ-. მნიშვნელობა ქართულთან და მეგრულთან შედარებით, გადახრას გვაძლევს; ეს განსხვავება ადვილი ასახსნელია.

42. ჭან. ღორღ-ოჯ-ი	ბატი, ГУСЬ
მეგრ. ღორღ-ონჯ-ი	„ „
ქართ. ღერღ-ედ-ი	„ღერღედი ღერღეტი—ბატი“ (ს ა ბ ა), ГУСЬ

ტექსტებში დადასტურებული არაა; გამიგონია აფხაზეთში, არქა-ბელი ლაზისაგან.

მეგრულში ჯ-ს წინ -ნ- განვითარებულია; ძირეული უნდა იყოს ღერღ- ქართულში, ღორღ- მეგრულსა და ჭანურში; -ედ- || -ოჯ- || -ონჯ- დეტერმინანტი სუფიქსი ჩანს: დ || ჯ-ს მონაცვლეობა მეგრულისათვის ჩვეულებრივია (მეგრულსა და ჭანურში აქ ჯერ დ- უნდა ყოფილიყო)...

შესატყვისობის თვალსაზრისით აუხსნელია ხმოვანთა ურთიერთობა: ან ქართულში ა- უნდა გვქონოდა (ღ ა რ ღ ა დ -), ანდა ჭანურსა და მეგრულში ო- მიღებულია ა-საგან: ღ ა რ ღ ა დ - || ღ ა რ ღ ა ჯ - → ღ ო რ - ღ ო დ - || ღ ო რ ღ ო ჯ -... რატომ? ღ-სა და დ-ს მეზობლობა ამის ასახსნელად არაფერს იძლევა!

და მაინც ეჭვს გარეშეა, რომ ერთსა და იმავე ფუძესთან გვაქვს სა-ქმე. საინტერესოა, რომ ქართულში ნასესხებმა სიტყვამ ბ ა ტ -მა გა-მოდეგ-ნა ღ ე რ ღ ე დ ი , ჭანურში დამკვიდრდა თურქ. კ ა ზ ი და ღ ო რ ღ ო ჯ -ი სანთლით საძებარი გამხდარა. უფრო მტკიცედ ეს ფუძე მეგრულში გრძნობს თავს, თუმცა აქაც, სენაკურში, ბ ა ტ ი -ა გაბა-ტონებული (ღ ო რ ღ ო ნ ჯ ი ს ნაცვლად).

43. ჭან. ქ-ურ-ი მ-ქირ-ი მ-ქი-ი	ქორი, ястреб
მეგრ. ქ-ირ-ი	„ „
ქართ. ქ-ორ-ი	„ „

ქ უ რ ი ქ წიპილი ჭოფუმს II 310³¹ ქორი წიწილს იჭერს... ქოთუ-მეფე მ ქ ი რ ი ქ ვარ იყონას-და I 430²⁶ ქათმები ქორმა არ წაიღოსო... მ ქ ი რ ი ს გათხოზუ I 430³¹ ქორს გამოუდგა... მ ქ ი რ ი ს გევოთხოზუ-

ტა-ში, მქირი დინცირენ I 430₃₀ სანამ ქორს მივსდევ, ფქვილი გაიცრება... მქიი ენ ჩქვა — ქოთუმე აეზდიფს I 532₃₁ ქორია კიდევ — ქათამს იტაცებს...

ამოსავალია ჭანურისათვის **ქურ-** ფუძე; მისგან **მ-**ს დართვით და **უ-**ს **ი-**დ შეცვლით ვლუბულობთ **მ-ქირ-**ს; ხმოვანთა შორის **-რ-** იკარგება და **მქირი-** → **მქიი...**

მეგრ. ქირი მომდინარეობს **ი-**ანი ჭანური ვარიანტისაგან, ოღონდ **მ-** არა აქვს დართული თავში. **-ურ-** || **-ირ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია.

მნიშვნელობა ყველგან ერთია.

გარეგნულად ქორს ემსგავსება ხშირად „ფქვილი“: **მქირი** || **მქიი** ხოფურში **ქორიცაა** და **ფქვილიც**. მათი წარმომავლობა სხვადასხვაგვარია: **ქური** → **ქირი** → **მქირი** (ქორი)... **მქვერი** || **მქვი-რი** → **მქირი** (ფქვილი).

44. ჭან.	ტორ-ოჯ- ი ტო-ოჯ- ი	მტრედი, ГОЛУБЬ
მეგრ.	ტორ-ონჯ- ი	„ „
ქართ.	მ-ტრ-ედ- ი	„

ფსვა-ჭერელი **ტოროჯი** ... II 380₆ (ხოფ.) ფრთაჭრელო მტრედო... ნე-თი პჭოფუმ **ტოროჯია** II 319₂₇ არც დავიჭერ მტრედსაო... სუმ **ტოროჯი** ქოვეხთუ II 366_{9,10} სამი მტრედი ჩამოვიდა... **ტოროჯე** ფე ყეფუთხეს დო იმტეს II 366₁₂ მტრედები აფრინდენ და გაიქცნენ... არ ჩქვა **ტოროჯი** იყვენ I 532₁₉ ერთი სხვაც მტრედი იქნება...

ჭანურსა და მეგრულში ფუძე ერთი და იგივე გვაქვს, ოღონდ მეგრულში **ჯ-**ს წინ განვითარებულია **-ნ-**; **ტოროჯ-** ფუძე **რ-**ს დაკარგვით გვაძლევს **ტოოჯ-**ს. ძირეულია **ტორ-, -ოჯ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია. ქართული შესაბამისი ფუძე უნდა იყოს **მ-ტრ-ედ-**; აქ თავკიდური **მ-** განვითარებულია; **ტ-**სა და **რ-**ს შორის ხმოვანია დაკარგული; **-ედ-** **-ოჯ-**ის შესაბამისი სუფიქსია (მდრ. **დორდ-ოჯ-**).

ფონეტიკურად **ტოროჯ-** უფრო ახლოსაა ქართ. **ტოროლა-**სთან: **ტორ-ოლ-ა** ← **ტორ-ორ-ა**, მაგრამ სემასიოლოგიურად **მტრედი** ფარავს **ტოროჯ-**ს და აგებულებითაც შესაძლოა მათი დაკავშირება (იხ. **დორდოჯ-**)... **ტოროლა** სამეგრელოში არ იცის.

45. ჭან.	გუგ-ულ- ი	გუგული, КУКУШКА
მეგრ.	გუგ-ულ- ი	„ „
ქართ.	გუგ-ულ- ი	„

სვან. **გაგ-ო** „ „

ხეშენ მამტუ, ვა მაჭოფუ გუგული II 373₃₀ (ხოფ.) ხელიდან გამისხლტა („გამექცა“), ვერ დავიჭირე გუგული... მა-ნა მამტუ გუგული II 373₃₂ მე რომ გამექცა გუგული... გუგული კრია-შა, დოგუთარე II 358₈ დადგები მანამ, სანამ გუგული დაიძახებდეს... „გუგული კრიუდეი, ბოგზალათ!“ „გუგული ნენა ვარ ცოგნა-შა, მენდულუნ-ი?!“ II 359₁ „გუგულმა დაიძახაო, [ვუთხრათ] გავუშვათ!“ „გუგულის დაძახილს („სიტყვას“) სანამ არ გაიგონებს, წავა?!“... გუგული -კინჩიჟ ჰემუს მაქვალი ელუსქუმს II 311₈ გუგული („გუგული-ფრინველი“) იმას კვერცხს ჩაუდებს (ბუდეში)...

ერთი და იგივე, საერთო, ფუძეა ჭანურსა, მეგრულსა და ქართულში; **-ულ-** ყველგან დეტერმინანტი-სუფიქსია; ძირეული გუგ - ხმის მიბადვითი მასალა ჩანს. სვანურს ამის ნაცვლად გვგ - ← გაგ - ვარიანტი გააჩნია.

46. ჭან. ოფამფ-ე	ოფოფი, УДОД
მეგრ. ოფოფ-ი	„ „
ქართ. ოფოფ-ი	„ „
სვან. ოფოფ-ჲ	„ „

არ ჩქვა ოფამფენ — ჩოჩოკი ულუნ თის I 532₁₃ ერთი კიდევ ოფოფია — ქოჩოჩი აქვს თავზე.

ამ სახელის ფუძე ოფოფ - მეორდება ქართველურ ენებში, ოღონდ ჭანურში **ფ-**ს წინ **მ-** არის განვითარებული და ამ უკანასკნელის წინ **ლ-**ს ადგილას **ა** გვაქვს.

სიტყვა ქართველურ ენებში შეთვისებული უნდა იყოს.

47. ჭან. მ-ზე-სქ-უ „ზესკუ“ M შაშვი, дрозд	
მეგრ. ზე-სქ-ვი	„ „
ქართ. შა-შ-ვი	„ „

უჩა რენ — მზესქუ ვუწუმეთ; მზესქუშენ ჰიტა ენ მსიიდა I 532₁ შავია—შაშვს ვეტყვით; შაშვზე პატარაა „მსიიდა“...

ძირეული უნდა იყოს **-შ-** (ქართულში); **-ვ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; **შ-ვ-**ს შეესაბამება მეგრულსა და ჭანურში **-სქ-ვ-** || **-სქ-უ-**; ეს უკანასკნე-

ლი შეიძლება ვი-ს შერწყმით იყოს მიღებული: **-სქვი** → **-სქუ...** **შა- || ზე-** თავსართებია; **შა- ← სა-** (შდრ. **შე-შა- ← სე-შა...** **ში-მშილი ← სი-მშილი:** (ჩვეულებრივი რეგრესიული ასიმილაცია!); **ზე-** უნდა იყოს მიღებული **დე-** საგან **ძე-**ს შუალობით: **ზე- ← ძე- ← დე-** (შდრ. ჭან. **დი-ცხირი**, მეგრ. **ზი-სხირი—სისხლი...**, ჭან. **დი-ცამს || ძი-ცამს** — „იცინის“) ... თავკიდური **მ-** ჭანურში ფონეტიკური დანართია; ნ. მ ა რ ი ს მიერ მოყვანილ ზ ე ს კ უ ვარიანტში **კ** მეორეულია; ნ. მ ა რ ი შენიშნავს: ათინაში მე **მზესქუ** გამიგონიაო (ჭან. გრამ., გვ. 144)...

ზემოთქმულის თანახმად:

ქართ. **შა-შ-ვ-ი** ← ***სა-შ-ვ-ი**

ჭან. და მეგრ. **ზე-სქ-ვ-ი || მ-ზე-სქ-უ** ← ***დე-სქ-ვ-ი...**

პრეფიქსები **სა- || დე-** ნივთის კატეგორიის აღმნიშვნელია და მორფოლოგიურად შეესატყვისება ერთმანეთს. მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

48. ჭან.	ჩხვიკ-ი	ჩხიკვი,	сойка
მეგრ.	ჩხვიკ-ი	„	„
ქართ.	ჩხიკ-ვ-ი		„

არ ჩქვა აქვს ილი ენ დო ემუს ვუწუმელთ ვასილი, ჩ ხ ვ ი კ ი -თი ვუწუმელთ I 532₁₂₋₁₃ ერთი კიდევ („სხვა“) მწვანეა და მას ვეტყვით „ვა-სილს“, ჩხიკვსაც ვეტყვით...

ქართულში, მეგრულსა და ჭანურში საერთო ფუძეა **ჩხიკ-**; დეტერმინანტი-სუფიქსი **-ვ-** ჭანურსა და მეგრულში გადასმულია შიგნით: ჩ ხ ი კ ვ ი → ჩ ხ ვ ი კ ი (შდრ. ძვ. ქართ. კ ი ც - უ , სახ. კ ი ც - ვ და ახ. ქართ. კ ვ ი ც - ი — ბოლოკიდური **-ვ-** || **-ჟ-** შიგნითაა გადასმული...) მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

49. ჭან.	კიდ-ი	კოდალა,	дятел
მეგრ.	კიდ-უ	„	„
ქართ.	კოდ-ალ-ა		„

არ ჩქვა კ ი დ ი ენ— ჯა იმხოსს I 532₁₃ ერთი კიდევ კოდალაა — ხეს ჭამს...

მეგრულთან შედარება მოწმობს, რომ ჭანურშიც ბოლოკიდური **-უ** უნდა ყოფილიყო: **კიდ-ი** ← **კიდ-უ**; ეს **-უ** დეტერმინანტი-სუფიქსია; მისი

მორფოლოგიური შესატყვისის ქართული **-ალ-**: **კოდ-ალ-ა...**

ძირეული **კოდ-** საერთოა ქართულისა, მეგრულისა და ჭანური-სათვის, ოღონდ ამ ორ უკანასკნელში **ო** → **უ** → **ი**: **კოდ-** → **კუდ-** → **კიდ...** (შდრ. ქართ. ქორი და ჭან. ქური, მეგრ. ქირი || ჭან. მქირი...).

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

საბას განმარტებით „**კოდალა** — ხეკოდა“. ამისდა კვალად, ამ სიტყვის ძირი **კოდ-** „კოდავს“ ზმნის ძირთან შეიძლება გავაიგივოთ: **კოდალა** ე. ი. ხის მკოდავი, „ხე-კოდა“... ასეთი განმარტება არ ნიშნავს, რომ **კოდ-ალ-ა** თავისი აგებულებით მიმღობაა.

50. ჭან. **ჭურჭა** || **ჭაურჭა** ჭინჭრაქა, ლობემძვრალა, крапивник

მეგრ. **ჭინჭა** „ „

ქართ. **ჭინჭრაქა** „ „

არ ჩქვა დაჰა ჭიტა რენ: ემუს ვუწუმელთ **ჭურჭა** I 532₁₁ ერთი კიდევ („სხვა“) უფრო პატარაა; იმას ვეტყვით ჭინჭრაქას... **ჭურჭა** (ჟუი კუდელი უღუნ, მთელი უჩა დო მჭითა) I 533₁₂ ჭინჭრაქა (ორი ბოლო აქვს, სულ შავი და წითელი)...

ამოსავალია ჭანურისათვის **ჭურჭა**; **ჭაურჭა** მეორეულია; მეგრ. **ჭინჭა** და ქართ. **ჭინჭრაქა** ერთსა და იმავე **ჭინჭ**- ფუძეს შეიცავს. საფიქრებელია, ამ ფუძეში წინათ **-უ** ყოფილიყო: **ჭუნჭ**...

ახლანდელი მეგრ. **ჭინჭა** ისეთსავე მიმართებაშია ჭან. **ჭურჭა** -სთან, როგორშიაც მეგრ. **შინკა** (ნესვი) — ჭან. **შურკა** -სთან (კიტრი).

ქართ. **ჭინჭრაქა** რთული ფუძე გამოდის: **ჭინჭ** - და რაქა .

51. ჭან. „**მა-ლად-უდ-ე**“ || „მა-ლად-ურ-ე“ M მალალური, иволга

მეგრ. **მა-ლად-ურ-ი** „ „

ქართ. **მა-ლად-ურ-ი** „ „

მალადუდე ათინურია, **მალადურე** — ვიწური (იხ. ნ. მარი, ჭან. გრ., გვ. 162); ეს უკანასკნელი მხოლოდ სახელობითის დაბოლოებით განსხვავდება ქართ. **მალადურ** -ისაგან. ძირეული **-ლად-** უნდა იყოს: **მა- — -უდ-** || **-ურ-** მაწარმოებელი აფიქსებია.

ხოფურში მალალურის მნიშვნელობით იხმარება „**შილო-გოგიე**“, ე. ი. „შვილო გოგია“.

52. ჭან. „**მა-ლუდ-ე**“ M „მელეღვია“, „инжирник“ (птичка)

მეგრ. **მა-ლუდ-ია** „ „

ქართ. („მე-ლელე-ე“)

„

მ ა ლ უ ლ ე ნ ა ჩ ვ ე ნ ე ბ ი ა ქ ე ს ნ . მ ა რ ს (ჭან. გრამ., გვ. 164) და ეს იგივეა, რაც მეგრ. მ ა ლ უ ლ ი ა ← მ ა ლ უ ლ ე ა ...

ეს სახელი ნაწარმოებია **ლულ**-ისაგან: „მა-**ლულ**-ე“ — „მელელე“. ხოფურში ამ ჩიტის სახელად იხმარება **ლულ**ი-**მონჭაფუ** „ლელვის დამწიფება“: ეს ჩიტი ლელვის დამწიფების დროისათვის გამოჩნდება ხოლმე და იმიტომ!

ნ. მ ა რ ი შენიშნავს: „სახელწოდებისდა მიუხედავად [ეს ჩიტი] ლელვს არ ჭამსო“ (ჭან. გრამ., გვ. 164); „მელელე“ ლელვის ჭ ა მ ა ზ ე არც მიუთითებს.

53. ჭან. **ლაჭო**

ლაჟო, сорокопуд (птичка)

მეგრ. —

ქართ. **ლაჟო**

„

არ ჩ ქ ვ ა ლ ა ჭ ო უ წ უ მ ე ლ ა ნ : ე მ უ თ ე ა თ მ ა ჯ ა ჭ ო უ ფ ა ნ I 532₁₉ ე რ თ ს კ ი დ ე ვ ლ ა ჟ ო ს ე ტ ყ ვ ი ა ნ ; ი მ ი თ მ ი მ ი ნ ო ს ი ჭ ე რ ე ნ ...

ნ. მ ა რ ს ა ც აღნიშნული აქვს ამ სიტყვასთან ქართ. **ლაჟო** (ჭან. გრამ., გვ. 203). **ლაჭო** || **ლაჟო** ერთი და იგივეა. ჩვენს ენებში ეს სახელი შეთვისებული უნდა იყოს უცხო ენებიდან. მეგრულში იგი არა გვაქვს.

54. ჭან. **ყვ-ა-ოჯ-ი**

ყვავი, ворона

მეგრ. **კვ-არ-ია**

„ „

ქართ. **ყვ-ავ-ი**

„

ყვ ა ო ჯ ი უ რ ა დ ო ხ რ ე , ჭ რ ე ლ ი ე ნ : ყ ვ ა -ყ ვ ა ი ქ ი ე თ ს I 532₂₉ ყ ვ ა ვ ი შ ა -ვი და თეთრი (!), ჭრელია: ყვა-ყვას იძახის („იქმს“)... **ყვ ა ო ჯ ი** ჯ ა შ ი ყ ა ს ქ ო გ ე ლ ა ხ ე დ უ I 150₂₆ ყ ვ ა ვ ი ხ ის ტ ო ტ ზ ე ჩ ა მ ო ჯ დ ა ... ყ ვ ა ო ჯ ი ქ ა გ ე ფ თ ხ უ ჯ ა შ ე ნ I 485₂₇ ყ ვ ა ვ ი ჩ ა მ ო ფ რ ი ნ დ ა ხ ი დ ა ნ ...

ყვ ა ო ჯ ი უ ნ დ ა ი ყ ო ს მ ი ლ ე ბ უ ლ ი ყ ვ - ა ვ - ო ჯ -ისაგან; ძირეული **ყვ-**საერთოა ქართულისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის, ოღონდ ამ უკანასკნელში **ყვ-** → **კვ-**... დეტერმინანტი-სუფიქსია: მეგრულში **-არ-**, ქართულში და ჭანურში **-ავ**, რომელსაც ჭანურში დაერთვის **-ოჯ-**; **-ოჯ-** სუფიქსი თავის მხრივ **-არ-** სუფიქსს გვაგარაუდებინებს, თითქოს ჭანურში თავი მოეყაროს ორ დეტერმინანტს: **-ავ-**ს და **-არ-**ის ზანურ ვარიანტს — **-ოჯ-**ს (ეს **-არ-** უცვლელად მეგრულში გვაქვს: **კვ-არ-ია**...).

55. ჭან. კვინი-ი კინი-ი	ჩიტი (ფრინველი), птичка
მეგრ. კვინი-ა	სკვინჩა, зяблик
ქართ. ს-კვინი-ა	„

არ ყალი-მჭითა კ ვ ი ნ ჩ ი დენ I 532¹⁰, ერთი ყელ-წითელი ჩიტია... კ ვ ი ნ ჩ ი ს ნოტკობეენ დო ქოჭოფეენ I 464²⁰ ჩიტს მიჰპარვია და დაუჭერია... ბექე კ ვ ი ნ ჩ ი ნაშქუ I 464³² ბავშვმა ჩიტი გაუშვა... კ ვ ი ნ ჩ ი შ ი ფსუა ნიჩანი II 380¹ (ხოფ.) ჩიტის ფრთა შეისხი... ჰა კ ი ნ ჩ ი მუთე ჭოფუმან... II 295³⁰ ამ ჩიტს რით იჭერენ... მა ვა მიშქუ! ბელქი კ ი ნ ჩ ე ფ ე შკიმი ქუშკუნა II 368¹⁵ მე არ ვიცი! იქნებ ჩემმა ჩიტებმა იციან... კ ი ნ ჩ ი თქუ-ქი II 368²¹ ჩიტმა თქვა, რომ...

ჭან. კ ი ნ ჩ - არქაბულსა და ათინურს ახასიათებს, კ ვ ი ნ ჩ - — ხოფურს; პირველი მიღებულია **ვ**-ს დაკარგვით უკანასკნელისაგან. ქართ. **ს-კვინი-ა**-ს თავკიდური **ს-** ძირეული არ არის; არც ფონეტიკური დანართი უნდა იყოს: **კ**-ს წინ **ს**-ს განვითარება ქართულში დამახასიათებლად ვერ მიიჩნევა; ხოლო **ს-** თუ თავსართია, ნივთის კატეგორიის მაჩვენებელი იქნება.

მნიშვნელობის მხრივ სხვაობა იმაში მდგომარეობს, რომ ჭანურში ამ ერთი ჩიტის სახელი განზოგადებულია და საერთოდ „ჩიტის“ აღმნიშვნელადაა გამოყენებული (შდრ. სვანური, სადაც კ ა ლ მ ა ხ - საერთოდ თევზს აღნიშნავს და არა ერთ-ერთ მის სახეობას).

კ ვ ი ნ ჩ - უნდა იყოს კავშირში ხუნძურ ჰ ა ი ნ ჭ -თან, რომელიც აგრეთვე ჩიტს ნიშნავს.

56. ჭან. მარ-ქვ-ალ-ი მა-ქვ-ალ-ი	კვერცხი, яйцо
მეგრ. მარ-ქვ-ალ-ი	„ „
ქართ. კვ-ერ-ცხ-ი (?)	„
სვან. ლგ-გრ-ე	„ „

ირი ხოლოქ თითო მ ა რ ქ ვ ა ლ ი ქომულით I 396⁹ ყველამ თითო კვერცხი მოიტანეთ... მ ა რ ქ ვ ა ლ ი -ა ბელქი ქოგაჭკუმეტუ-და I 413²³ კვერცხიო იქნებ გეჭმებოდოდ... თითო მ ა ქ ვ ა ლ ი ქოდოსქვით I 396¹² თითო კვერცხი დადევით... ქოთუმექ მ ა ქ ვ ა ლ ი სქუმს, მ ა ქ ვ ა ლ ი გალენ ქჩე რენ II 246^{31,32} ქათამი კვერცხსა დებს. კვერცხი გარედან თეთრია... თითო მ ა ქ ვ ა ლ ი დეზდეს II 255²⁸ თითო კვერცხი აიღეს... მ ა ქ ვ ა ლ ი ქჩე იენ... მ ა რ ქ ვ ა ლ ი გალენდო ცერცელა ულუნ II 348^{11,12}

კვერცხი თეთრია (თეთრი „იქნება“). კვერცხს გარედან ნაჭუჭი აქვს...

მეგრულში ეს სიტყვა თითქმის ყველგან შეცვლილია კვერცხით; სამურზაყანოსა და ჯვარში თუ იციან ეს სიტყვა და ისიც მოხუცებმა¹... მაგრამ „ნიყვის“ სახელწოდებაში მარქვალის - გური შენახულია ეს ფუძე: მარქვალის - გური — „კვერცხის გული“...

-რ მეგრულშიც და ჭანურშიც ფონეტიკური დანართი ჩანს. **მა-** და **-ალ-** ფუძის საწარმოებელი უნდა იყოს. ძარეულია **-ქვ-**; გადაჭრით არ ითქმის ეს **-ქვ-** და ქართ. **-კვ-** ერთი და იგივეა, თუ არა; მით უფრო ეს ეხება სვან **-გრ-**ს.

57. ჭან. ხე-ჭეპა კვერცხის ნაჭუჭი, თხილის ნაჭუჭი, скорлупа
яйца, ореха

მეგრ. —

ქართ. **ხე-ჭეპი** წაბლისა, წიფელის... ქერქი (საბა), кожа...
каштана...

[მარქვალის] ხეჭეპა ხე ულუნ I 541²³ [კვერცხს] ნაჭუჭი თეთრი აქვს... ხეჭეპა (კაბული) გალე ენ II 246³² ნაჭუჭი („კანი“) გარეთაა...

ამჟამად ქართულში „კვერცხის ნაჭუჭი“ იხმარება, მაგრამ საბას განმარტებით ნაჭუჭი — ნიგოზთა, თხილთა და ნუშთა ქერქზე ითქმის, კვერცხისას კი — ხეჭუჭი ეწოდება (იხ. ქერქი); ხეჭუჭი რთული ფუძე უნდა იყოს: **ხე-** — **ჭუჭ-**ი... ეს პირველი ნაწილი მეორდება ჭან. **ხე-ჭეპა**-ში... მეორე ნაწილი კი სხვა ჩანს: **ჭუჭ-** — **-ჭეპა**... მეორე ნაწილითაც ჭანური ხე-ჭეპა ემთხვევა საბას მიერ მოყვანილ **ხეჭეპ-**ის; საბას განმარტებით **ხეჭეპი** ეწოდება წაბლის, წიფელის და მისთანათა ქერქს (იხ. ქერქი)... ამისდა მიხედვით, ჭან. **ხე-ჭეპა** უნდა იყოს მიღებული **ხე-ჭეპა**-საგან. წინააღმდეგს შემთხვევაში აუხსნელი დარჩებოდა **ჭ-**ს მეზობლობაში **-ბ-** ქართულში: **ხე-ჭეპი**. უდაოა, რომ **ჭ-**სა და **ბ-**ს შორის ხმოვანია დაკარგული.

ხეჭეპა თხილის ნაჭუჭსაც აღნიშნავს (იხ. ნ. მარი, ჭან. გრ., გვ. 231). კვერცხის ნაჭუჭის აღსანიშნავად ის შემდეგაა გამოყენებული. საინტერესოა, რომ ქართულშიც ნაჭუჭი — საბას განმარტებით — თხილის, ნიგოზისა და ნუშის ქერქს ერქვა, კვერცხისათვის მერეა გამოყენებული...

ართაშნელის თქმით კვერცხის ნაჭუჭს ცერცელა ეწოდება: მარ-

¹ პირადად ჩვენ ერთი მოხუცი სამურზაყანოელი ქალისაგან გავიგონია 1929 წ. კვერცხის ნაცვლად ეს სიტყვა.

ქვალი გალენდო ცერცელა ულუნ; ცერცელა თუთხუ ონ II 348₁₂ კვერცხს გარედან ნაჭუჭი აქვს; ნაჭუჭი თხელია. იქნებ ეს ცერცელა იყოს კვერცხის ნაჭუჭის პირდაპირი სახელი (თუკი ცერცელა არ არის მიღებული ქერცელა-საგან!).

58. ჭან.	ცილ-ა : ცილ-ი ცელ-ა	ცილა, белок
მეგრ.	ცილ-ა	„ „
ქართ.	ცილ-ა	„ „
სვან.	ცილ-	„ „

[მარქვალის] ცილი ხჩე ულუნ I 541₂₄ [კვერცხს] ცილა თეთრი აქვს... ცილი წკაი'სთერი რენ I 541₂₄ ცილა წყალივითაა... ცელა — მარქვალის ქჩე-ნა წკაი'სთეი ულუნ, ჰეა ივენ ცელა II 311_{10,11} ცილა — კვერცხს თეთრი, წყალივით რომ აქვს, ის იქნება ცილა... დოლოხე — ცილა, ოშქენა — გური II 348₁₃ შიგნით — ცილა, შუაში — გული...

ფუძე **ცილ-** საერთოა ქართველური ენებისათვის: **-ილ-** დეტერმინანტი-სუფიქსი ჩანს; შეიძლება ის **-ელ-**ისაგან იყოს მიღებული, თუ ეს **-ელ-** (იხ. ზემოთ **ცელ-ა**) მეორეული არ არის.

მნიშვნელობა ყველგან ერთი და იგივეა.

59. ჭან.	მ-ჭაჯ-ი	ბუზი, муха
მეგრ.	ჭანჯ-ი	„ „
ქართ.	მ-წერ-ი	насекомое

არ ღლას არ ხოჯიში ქრას არ მჭაჯი ქონხედერეტუ I 460₂₈ ერთხელ ერთი ხარის რქაზე ერთი ბუზი შემომქდარიყო... ცხენისთი მჭაჯი გობლუტენ I 501₁₉ ცხენსაც ბუზი ეხვეოდა თურმე... ბომბულაქ მოსა შუმს, მჭაჯი ჭოფუმს II 304₁₄ ობობა ქსელსა („ბადეს“) ქსოვს, ბუზს იჭერს...

თავკიდური **მ-** ქართულშიაც ფონეტიკური დანართი ჩანს და ჭანურშიაც; ფუძე **წერ-** კანონზომიერად არის წარმოდგენილი ჭანურში **ჭაჯ-** ის სახით; მეგრულში **ჯ-**ს წინ განვითარებულია **-ნ** : **ჭაჯ-** || **ჭანჯ-**...

საინტერესოა, რომ სწორედ ეს ზანური **ჭანჯ-** (**ნ-**ს ჩართვით) შეთვისებული აქვს სომხურს, სადაც **ճահ** ბუზს ნიშნავს.

ბუზის აღსანიშნავად ჭანურში **კამკ-ულ-** || **კანკ-ულ-**იც გვაქვს:

ოდა კ ა მ კ უ ლ ი ფუთხუნ II 348_გ ოთახში ბუზი დაფრინავს... გვხვდება ართაშნელის მეტყველებაში.

60. ჭან.	ბობონჭვა	ხოჭო, жуk
მეგრ.	—	— —
ქართ.	ბაბაჭუა	„დედა-ზარდლი“, „ობობა“ (საბა), паук

ჰადა დიდო მსქვა ბ ო ბ ო ნ ჭ ვ ა ტუ II 307₂₃ ეს ძალიან ლამაზი ხოჭო იყო...

ბ ო ბ ო ნ ჭ ვ ა ზუსტად შეესატყვისება ქართ. ბ ა ბ ა ჭ უ ა -ს, ოღონდ ჭ-ს წინ განვითარებულია -ნ-, ხმოვანი -უ- ვ-დ ქცეულა (მახვილს არ ატარებს, უმარცვლოა).

ს ა ბ ა ს განმარტებით **ბაბაჭუა** არის „დედა-ზარდლი, ობობა“. მეგრულში ეს სახელი ცნობილი არ არის.

61. ჭან.	ბომბ-ულ-ა „ბობ-ოლ-ა“ R	ობობა, паук
მეგრ.	ბობ-ოლ-ია	” ”
ქართ.	ობობა	”

ბ ო მ ბ უ ლ ა ქ მოსა შუმს, მჭაჯი ჭოფუმს, მოსა გაუდგამს, ...ჭოფუმს, იფხორს II 304₁₄ ობობა ქსელს („ბადეს“) ქსოვს, ბუზს იჭერს, ქსელს უდგამს, ... იჭერს, ჭამს...

ძირეულია **ბობ-**; ის საერთოა ქართულისა, მეგრულისა და ჭანური-სათვის; ჭანურში -ბ-ს წინ განვითარებულია **მ;** -**ოლ-** || -**ულ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; ქართულში ეს სუფიქსი არა გვაქვს. გაურკვეველია თავკიდური **ო-**ს საკითხი (ქართულში).

62. ჭან.	კოლ-ი ნ-კოლ-ი	კალია, саранча, кузнечик
მეგრ.	კოლ-ი	
ქართ.	კალ-ი-ა ძვ. ქართ. მ-კალ-ი	

ქოთუმექ კ ო ლ ი ქოჭოფუ I 461₂ ქათამმა კალია დაიჭირა... კ ო ლ ი ოფუთხუ I 461₄ კალია გაფრინდა... კ ო ლ ი ... ყვას ქონოხედერენ I 500₁₀ კალია... შუბლზე შემჯდარა... მენდოწკედე-ში, ნ კ ო ლ ი ჰექ გოშახენ. კ ო ლ ი ნ უ კ ა პ უ ... II 287₂₉ რომ შეხედეს, კალია იქ ზის. კალია გადახტა... ამ კ ო ლ ი ქ ოჭკომუ ჯუმუ... II 261₂₉ ამ კალიამ შეჭამა მარლი...

კალ- ფუძე კანონზომიერად არის წარმოდგენილი ჭანურსა და მეგრულში **კოლ-**ის სახით. **ნ**- ჭანურში ფონეტიკური დანართია. აღსანიშნავია, რომ ძვ. ქართულში მ-**კალ-**ი იხმარებოდა. **ს ა ბ ა ს ა ც მკალი** აქვს შეტანილი თავის ლექსიკონში: აქვს **მკალია-ც** — „მხლტომელი მკალი“-ო, განმარტავს.

63. ჭან.	კოლ-ონ-ი კორდ-ონ-ი	კოლო, копар
მეგრ.	კოლ-ონ-ა	” ”
ქართ.	კოლ-ო	”
სვან.	კულ-უნ	” ”

კორდონი ხცერი წკარის სქიდუნ I 494²¹ კოლო დამპალ წყალში ცხოვრობს... **კორდონი**-თი... ფუთხუნ დო კოჩის გადაიბინს I 494²⁶ კოლოც... ფრინავს და კაცს კბენს... **კორდონი** ში დუშმანი ბურბურენ I 494²⁴ კოლოს მტერი დამურაა... **კორდონი** ჭოფუმს, იფხორს II 304¹⁵ კოლოს იჭერს, ჭამს...

ძირეულია **კოდ-**, იგი საერთოა ყველა ქართველური ენისათვის (სვანურში **ო** → **უ** სუფიქსისეულ **უ**-სთან ასიმილაციის გამო); ჭანურში **დ-ს** წინ **-რ** არის ხშირად განვითარებული (ნ. მარს ვიწურისა და ხოფური-სათვის ძირითად ფორმად **კოდონი** აქვს ნაჩვენები; იხ. ჭან. გრამ., გვ. 158).

-ონ- დეტერმინანტი-სუფიქსია ჭანურსა და მეგრულში; ეს **-ონ-** → **-უნ-** სვანურში (**ო-ს უ-დ** დავიწროების შედეგად). ქართულში რომ ბოლოკიდური **-ო** გვაქვს, **-ონ-** სუფიქსის ნაშთი უნდა იყოს.

64. ჭან.	დუ-მ-ჭკუ დი-მ-ჭკუ	ჯინჭველა, муравей
მეგრ.	ჭკი-ჭკი-ტია ჭგი-ჭგი-ტია	” ”
ქართ.	ჯი-ნ-ჭვ-ელ-ა (ძვ ქრთ. ჯი-ნ-ჭუ-ელ-ი)	”

დიმჭკუ დიდო ჩალიშკანი რენ I 461¹⁵ ჯინჭველა ძალიან ბეჯითია... მუნტუი მეხტუ **დიმჭკუშა** I 461¹⁵ მატლი მივიდა ჯინჭველასთან... **დიმჭკუ** I 461^{14,15}... ჰადა დუშკუ ბუზალს II 304¹³ ეს ჯინჭველა ცოცავს(?)...

ქართულში ძირეულია **-ჭვ-**; მას შეესაბამება ჭანურში **-ჭკუ-**: **ჭ-**ს შემდეგ **კ-** არის განვითარებული... თავკიდური **დუ- დი-** ნივთის კა-ტეგორიის აღმნიშვნელი თავსართია; საფიქრებელია, რომ **დუ-** → **დი-** კი არა,

როგორც ეს ჩვეულებრივად გვაქვს ჭანურში, არამედ **დი-** არის ამოსავალი, **დუ-** ბოლოკიდურ **უ-**სთან ასიმილაციის შედეგადაა მიღებული... **მ-** (დუ-მ-ჭკუ || დი-მ-ჭკუ) ფონეტიკური დანართია.

ჭან. **დი-**ს ბადალია ქართული **ჭი-**, რომელიც იმავე **დი-**საგან უნდა მომდინარეობდეს... **-ელ-** სუფიქსი ქართულში დეტერმინანტია.

ჭ ი ა ნ ჭ ვ ე ლ ა ქართულში ახალი ვარიანტია; ძვ. ქართულში იყო ჯ ი ნ ჭ უ ე ლ ი : ასიმილაციის გზით აქედან მივიღეთ ჭ ი ნ ჭ ვ ე ლ ი და ამ უკანასკნელის პირველი ნაწილი შემდეგ გააზრიანდა **ჭია-**დ: ჭ ი ნ - ჭ ვ ე - ლ ი → ჭ ი ა ნ ჭ ვ ე ლ ა.

მეგრულში ძირეული **ჭკუ-** → **ჭკი-**; მასთან ასიმილაციით გაკეთდა ჭ ი - ჭ კ ი ← ჯ ი - ჭ კ ი ; **ჭ-**ს შემდეგ **კ-**ს განვითარებამ კი მოგვცა **ჭკი-ჭკი-**; მეორე ვარიანტში — **-ჯ გ ი ჯ გ ი ტ ი ა** — თავკიდურ **ჯ-**სთანაა ჯერ **-გ-** განვითარებული და შემდეგ ამ **ჯგ-**ს დამსგავსებია მეორე მარცვალი, სადაც **ჭკი-** გვქონდა: **ჭი-ჭკი: ჯგ-ჭკი: ჯგ-ჯგ-...** **-ტი-ა-**ში ცალკე ფუძე უნდა გვქონდეს... მისი შესატყვისი არც ქართულში გვაქვს, არც ჭანურში (**ტი-** — „ტილი“?!).

მეგრულისთვის ძირითადია ჭ კ ი ჭ კ ი ტ ი ა და არა ჯ გ ი ჯ გ ი ტ ი ა...

65. ჭან. **ბუ-ტკ-უჯ-**ი „პუტუჯ-ი“ M ფუტკარი, пчела

მეგრ. [ტკუ-ტკ-არ-ი-ა?]

ქართ. ფუ-ტკ-არ-ი

пчела

ბ უ ტ კ უ ჯ ი ქ ხვალა მუშიშენი ვა იჩალიშეფს I 470²⁵ ფუტკარი მართო თავისთვის არ მუშაობს... იგივე ფრაზა იხ. I 472²⁹... „სი ბ უ ტ კ უ ჯ ი ქოგდონუნ-ი?“ „მა ბ უ ტ კ უ ჯ ი ქომდონუნ“ II 317² „შენ ფუტკარი გყავს?“ — „მე ფუტკარი მყავს!“... „ბ უ ტ კ უ ჯ ი მუ ლოდამ?“ II 317⁴ ფუტკარს რას აქნევ?... იხ. აგრეთვე II 317^{4,17,18}.

ძირეული **ტკ-** საერთოა ქართულისა და ჭანურისათვის; **-არ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; მას შეესატყვისება ჭანურში **-უჯ-** ← **-ოჯ-**; თავკიდური **ბუ-** || **ფუ-** თავსართს უნდა წარმოადგენდეს; საფიქრებელია, რომ ეს არის ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ ქართულში დადასტურებული კლას-კატეგორიის ნიშანი (მსგავსი იმისა, რაც გვაქვს **ბა-** შ ვ - შ ი , **ბა-** რ ტ ყ - შ ი ...); ეს თავსართი მთის კავკასიური ენებიდან შეთვისებული ჩანს და ნივთის კატეგორიის მაჩვენებელია (ჩვეულებრივ მესამე კლასის ნიშანია და ა რ ს ე ბ ი თ ა დ ქართ. **სი-** || **ნი-** || **დი-**ს უდრის). თუ ეს ასეა, ქართულში **ფ-** მეორეული იქნება; მისთვის ამოსავალი **ბ-** უნდა იყოს (ეს შენახული აქვს ჭანურს).

მეგრულში ფუტკარ-ის აღსანიშნავად სულ სხვა ძირი — სკა იხმარება; ჩვენთვის საინტერესო ძირს მოგვაგონებს ტკუ-ტკ-არ-ი-ა. „იფაფუ ტკუტკარიაცალო“ — „ირევა ბუზივით“, სიმინდქგერ-თუ ტკუტკარიაცალო — სიმინდი ამოვიდა ბალახივით. სქლად; ეს **ტკ-არ-** შეიძლება დაგვეკავშირებინა ფუ-ტკ-არ-ის ფუძესთან.

66. ჭან.	თოფ-ურ- ი თოფ-უ- ი თოფ-რ- ი	თაფლი, мед
მეგრ.	თოფ-ურ- ი	” ”
ქართ.	თაფ-ლ- ი	”

თოფუი ჭეის გედგინ! თოფურიში გემალუ ვარ აღუშენეს... თოფური ქოგობეს... თოფუი დიხოდუ I 414^{25,26,27} თაფლი ჭერში დგას! თაფლის ჩამოტანა ვერ მოიფიქრეს... თაფლი დაასხეს... თაფლი გათავდა... თოფუი I 518²⁶, 523³⁵ თოფური საი იყვენ I 536³⁵ თაფლი ყვითელი იქნება... ჰადა თოფური ენ... II 305²⁶ ეს თაფლია... თოფური რენ-და II 286²⁷ თაფლიაო...

ძირეული **თაფ-** კანონზომიერად არის წარმოდგენილი ჭანურსა და მეგრულში **თოფ-**ით; ქართულში **-ლ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; მის როლს ჭანურში და მეგრულში ასრულებს **-ურ-**; ხმოვნებს შორის **-რ-** ჭანურში (განსაკუთრებით, ხოფურში) ხშირად იკარგება; ათინურში **-ურ-** სუფიქსის ნაცვლად **-რ-** გვაქვს (ქართ. **ლ-**ს შესაბამისი, თუ **-ურ-**ის შეკვეცილი ვარიანტი?!)...

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

67. ჭან.	მ-ტ- ი	ტილი, ВОЩЬ
მეგრ.	ტ- ი	” ”
ქართ.	ტ-ილ- ი	”
სვან.	ტ-იშ	” ”

მტი ლეზონი, ფინთი კოჩეფეს ავენ II 308³⁵ ტილი უსუფთაო, ჭუჭყიან ადამიანს „ექნება“...

თავკიდური **მ-** ფონეტიკური დანართია; ეს ჩანს მეგრულის, ქართულისა და სვანურის ჩვენებათაგან; ძირი საერთოა ქართველური ენებისათვის; დეტერმინანტი-სუფიქსი **-ილ-** ქართულში გვაქვს, მაგრამ არც ჭანურში, არც მეგრულში ის არა ჩანს. სვანურში მის ადგილს იჭერს **-იშ-**: **ტიშ¹**; მეგრულში შენახულია ეს **-იშ** ნასახელარ ზმნაში **ტიშ-ონ-უნ-ს** —

¹ სვანურში **ტიშ-** ფუძემ შეიძლება **-ილ-**იც დაირთოს: **ტიშ-ილ...** ეს **-ილ-** კნონიბითის ნაწილაკია.

„იხილავს“, სიტყვა-სიტყვით „ტილავს“...

68. ჭან.	მ-წკ-ირ-ი მ-წკ-ი-ი „ მ-წირ-ი “	M	რწყილი, блоха
მეგრ.	წყ-ირ-ი	„	„
ქართ.	რ-წყ-ილ-ი	„	„

მ წ კ ი რ ი ვ ა რ ე ნ II 308₃₄ რწყილი არ არის... მ წ კ ი ი შ სური გულუნ II 374₂₃ (ხოფ.) რწყილის ჯოგი დადის...

ჭანურში თავკიდური **მ-** ფონეტიკური დანართია; ძირეულია **წკ-**; იგი კანონზომიერად გადმოგვცემს **წყ-**-ს; ამგვარად, **წყ-** საერთოა ქართულისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის; **-ირ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია და შეესატყვისება ქართულ **-ილ-**-ს...

ათინური ვარიანტი ამ სიტყვისა იქნება მ წ ი რ ი (**წკ-** → **წ-**); ხმოვანთ შორის **-რ-**-ს დაკარგვით ვიღებთ მ წ კ ი ი -ს (ჩვეულებრივია ხოფურისათვის).

69. ჭან.	ფეწო ფეწე „ ფენწო “ „ ფენწე “	M	ლოკოკინა, улитка
მეგრ.	ფერწო	„	„
ქართ.	—		

ფ ე წ ო კაბულის დოლოხენ II 306₉ ლოკოკინა „ჩვილკეცში“¹ ზის... ქრეფე უღუნ, — ხოჯი ვა ენ! ამა მუ ენ, აჯაბა?! (ფ ე წ ე) I 538₂₂ რქები აქვს, — ხარი არ არის! ეს რა არის, ნეტავი? (ლოკოკინა)...

არქაბულში დაცული ფ ე წ ო (იხ. ზემოთ) უნდა მივიჩნიოთ ამოსავლად; მეგრულში იგივე ფუძე გვაქვს, ოღონდ **-წ-**ს წინ **-რ-** არის განვითარებული. ფეწო-ს **წ-**იანი ვარიანტია ფ ე ნ წ ო , ფ ე წ ე -ს ი — ფ ე ნ წ ე ... ქართულში ეს ფუძე არა ჩანს.

70. ჭან.	მ-გვ-ერ-ი	გველი, змея
მეგრ.	გვ-ერ-ი	„
ქართ.	გვ-ელ-ი	„
სვან.	ჰი-ჰვ- ვი-ჰ-	„

ბოზომოთა-თი შეეფე მოიწუ დო ციმჩირთუ-შა, ცა მ გ ვ ე რ ი მოხთუ დო ბოზომოთა ოჭოფუ, დგომქიდუ II 369₃ ქალიშვილმაც ტანისამოსი („ნივეთები“, „ბარგი“) გაიხადა და რომ ბანაობდა („ცურავდა“), ერთი გველი მოვიდა და ქალიშვილი დაიჭირა, დაახრჩო...

გველისათვის წ ი წ ი ლ ა იხმარება ჭანურში; ქართულში „გველის

¹ ასე იწოდება ს ა ბ ა ს თ ა ნ ლოკოკინას ქერქი...

წიწილა“ რომ გვაქვს გამოთქმა, იქ უნდა იყოს შემონახული ეს სიტყვა „გველის“ მნიშვნელობით: გველის წიწილა — „გველის ნაშიერი“. ქართ. წიწილი / ა კი წიპილი -ს ვარიანტი უნდა იყოს (იხ. წიპილი-ი).

გველის აღსანიშნავად მ გ ვ ე რ ი -ც შემოუნახავს ათინურს; მეგრ. გ ვ ე რ -ისაგან ეს სიტყვა მხოლოდ თავკიდური მ-თი განსხვავდება; ძირი საერთოა ქართულთან (და სვანურთანაც, სადაც გ- აფრიკატ ჯ-თია შეცვლილი, — სვანურში ეს ჩვეულებრივია)... -ელ- დეტერმინანტი-სუფიქსია; მისი ვარიანტიაა -ერ- ჭანურსა და მეგრულში.

71. ჭან. **მ-ჯვაბუ || მ-ჟვაბუ || ჟვაბუ** М გომბეშო, жаба
მეგრ. **ჟვაბუ** ბაყაყი, лягушка
ქართ. —

მ ჯ ვ ა ბ უ გალე გულუნ, მაპარი წარი დოლოხენ II 343₂₁ გომბეშო მიწაზე დადის, ბაყაყი წყალში „ზის“...

ეს განმარტება ართაშნელს ეკუთვნის... მ ჯ ვ ა ბ უ მიღებულია ჟ ვ ა ბ უ -საგან ჟ-ს ჯ-თი შენაცვლებითა და თავკიდურ მ-ს დართვის. აგებულებით სავსებით ფარავს მეგრ. ჟ ვ ა ბ უ -ს, რომელიც „ბაყაყს“ აღნიშნავს და არა „გომბეშოს“.

მნიშვნელობის მხრივ ჭანური (ართაშნული) უფრო ძველ ვითარებას უნდა ასახავდეს; თუ жаба უკავშირდება ამ სახელს, — და ეს კავშირი კი ექვს გარეშეა — ჟ ვ ა ბ უ ს ძველი მნიშვნელობა გ ო მ ბ ე შ ო უნდა ყოფილიყო.

ქართულში ეს ფუძე არა ჩანს.

72. ჭან. **ჩხომ-ი** თევზი, рыба
მეგრ. **ჩხომ-ი** „ „
ქართ. **ცხიმ-ი** (?) жир

ჩ ხ ო მ ე ფ ე შ ი ჯონოფე გინონ სი! გიწვა აწი I 533₁₅ თევზების სახელი გინდა შენ! გეტყვი ახლა... არაბას ჩ ხ ო მ ი ქომოკიდერეტეს დო ბათუმიშა ნიმეტეს II 252₃₅ ურემზე თევზი დაეყარათ და ბათომში მიჰქონდათ... ჩ ხ ო მ ი მუ ვი-ა, ჩ ხ ო მ ი ვა მიტალანი-ა II 280₆ თევზი რა უყავიო. თევზი არ შემეწვიო... ცონას ჩ ხ ო მ ი ვარ ივენ, დალის ივენ I 280₂₀ ყანაში თევზი არ იქნება, მდინარეში იქნება... ჩ ხ ო მ ი შ ი შურა მატულორენ II 253₁₂ თევზის სუნი სცემია...

ფუძე ჩხომ- საერთოა მეგრულისა და ჭანურისათვის; ქართულში ეს ფუძე არა ჩანს, თუ ც ხ ი მ -ს არ დავუკავშირებთ; ეს შეუძლებელი არაა არც აგებულებით, არც მნიშვნელობით, მაგრამ მეტად სათუთა. თ ე ვ ზ ი სულ სხვა ძირია (ქართულში შეთვისებული?).

IV

მცენარეულობა (ხეები... ყანა... ბოსტანი...)

1.	ჯა	28.	ჭეჭა, ჭაჭა
2.	მცხულ-ი	29.	ტოტ-ი
3.	ოშქურ-ი	30.	ყა
4.	ლუდ-ი	31.	ცქირმუნტურ-ი
5.	ანტამა	32.	ბუტკა
6.	ბულ-ი	33.	ჭირეკ-ი
7.	ნეძ-ი	34.	ბიგა
8.	კაკალ-ი	35.	ჩელტ-ი
9.	თხირ-ი	36.	კეტ-ი, კდეტ-ი
10.	ბერწიულ-ი	37.	ფიცარ-ი, ფიცა-ი
11.	ყომურ-ი, ცომურ-ი, ომურ-ი, ომბრ-ი	38.	ყონა, ცონა, ღონა
12.	ბჟოლ-ი, მჟოლ-ი, ჯოლ-ი	39.	გორონ-ი
13.	წიფურ-ი	40.	კორდ-ი
14.	ჭუბურ-ი, ჭუბრ-ი, ჭუბუ-ი	41.	ღარ-ა
15.	ჭკონ-ი, მჭკონ-ი, მჭონ-ი	42.	ლაზუტ-ი
16.	თხომუ, ნთხომუ, ნთხომბუ	43.	დიკა
17.	დუცხუ	44.	ქურუმ-ი
18.	მწკოლ-ი, მწკო, წუ, მწუ	45.	ნჩხვარ-ი
19.	ლუკუმსა	46.	კანტარ-ი, კანტა-ი
20.	მშქერ-ი, მშქე-ი, მშქერ-ი, ფშქერ-ი	47.	ჭყინტ-ი
21.	სუჯ-ი, მსუჯ-ი, მსიჯ-ი, ფსიჯ-ი	48.	კურკა
22.	ასკილ-ი	49.	ღერო, ღერ-ი, ღე-ი
23.	ინჭირ-ი, ინჭირა	50.	ჩალა
24.	თიფ-ი	51.	თასი-ი
25.	ბინენ-ი	52.	ღობერ-ი, ღობე-ი
26.	ყურძენ-ი, ცურძენ-ი, ურძენ-ი	53.	მასარ-ი
27.	კუმს-ი	54.	ონტულე
		55.	ყოყორე, ოფორე, ცორე, ორე
		56.	ქერ-ი

1. ჭან.	ჯ-ა ← ჯ-ალ- ნ-ჯ-ა მ-ჯა	ხე, ძელი, дерево, брус
მეგრ.	ჯ-ა ← ჯ-ალ-	ხე, дерево
ქართ.	ძ-ელ-ი	брус

ჯ ა ს ქამეკვათუფან I 517₁₁ ხეს („ძელს“) მოჭრიან (გაჭრიან)...
 ჯ ა ლ ე ფ ე მთელი დოკვათუ I 524₁₃ ხეები სულ მოჭრა... ჯალეფე ქა-მო-
 კვათეს II 310₃₄ ხეები მოჭრეს... ნ ჯ ა ლ ე ფ ე (დირეღეფე) დოცონამან II
 312₂ ძელებს (სვეტებს) ჩაასობენ... ფიცართე დო ნ ჯ ა თ ე ოფშა II 282₁₁
 ფიცრითა და ხით (ძელით) სავსე... მჭვეში ჯა... მეტრუხუნ II 306₁₂ ძველი
 ხე... გატყდება... მ ჯ ა ე ნ II 271₂₁ ხეა...

როგორც მრავლობითი რიცხვი ცხადყოფს, ამ სახელის ფუძეა **ჯ-ალ-**,
 როგორც მეგრულში, ისე ჭანურში; ეს ფუძე ზუსტად შეესატყვისება
 ქართ. **ძ-ელ-**ს; **-ალ-** მეგრ., ჭან., **-ელ-** ქართულში — დეტერმინანტი-სუ-
 ფიქსია.

საინტერესოა, რომ **ხე-** ფუძეს შესატყვისი ჭანურში და მეგრულში
 არა აქვს; ეს ფუძე გვხვდება ჩაჩნურსა და ინგუშურში: ჩაჩნ. **ხიენ** — ხე,
 ინგუშ. **ხი** — ხე... მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ, რომ **ხე** ჯერ კიდევ და-
 ბადების ტექსტში გვაქვს: თუ ეს სახელი შეთვისებულია ჩაჩნ.-ინგუშური-
 დან, ეს უნდა მომხდარიყო თხუთმეტიოდე საუკუნის წინ.

2. ჭან.	მ-ცხ-ულ-ი	მსხალი, груша, грушевое дерево
მეგრ.	სხ-ულ-ი	„ „ „
ქართ.	მ-სხ-ალ-ი	„ „ „
სვან.	ი-ცხ	„ „ „

არ ბადი კოჩიქ ბადის მ ც ხ უ ლ ი გდომპონაბტუ I 472₂₆ ერთი
 მოხუცი კაცი ბაღში მსხალს ამყნობდა... ია მ ც ხ უ ლ ე ფ ე კაი დირდე-
 ტუ დო მ ც ხ უ ლ ე ფ ე -თი მეჩანტუ I 473₁ ის მსხლები კარგად გაზრდი-
 ლიყო და მსხლებიც ესხა... მ ც ხ უ ლ ი დობორგია II 298₂₁ მსხალი და-
 ვრგეო... მტკორი მ ც ხ უ ლ ი -თი ივენ II 308₁₃ ველური („ტყიური“) მსხა-
 ლიც (პანტა) იქნება...

ძირეული **სხ-** დაცულია ქართულსა და მეგრულში; ჭანურსა და სვა-
 ნურში **სხ-** → **ცხ-**; **-ალ-** ქართულში დეტერმინანტი-სუფიქსია: მისი მო-

რფოლოგიური და ფონეტიკური შესატყვისია -ულ- ← -ოლ-; სვანურში დეტერმინანტი-სუფიქსი არა გვაქვს.

თავკიდური მ- ჭანურში და ქართულში ფონეტიკური წარმოშობისაა; ამასვე ვერ ვიტყვით სვან. ი-ს შესახებ: იგი ან ფორმანტია ან ანალოგიითაა გაჩენილი (უი ს გ უ „ვაშლი“ — ი-ცხ „მსხალი“?)...

3. ჭან.	ოშქ-ურ-ი ოშკ-ურ-ი M	ვაშლი, яблoкo, яблoня
	უშქ-ურ-ი უშქ-ირ-ი უშქ-ი-ი	
მეგრ.	უშქ-ურ-ი	” ” ”
ქართ.	ვაშ-ლ-ი	” ” ”
სვან.	უისგ-უ	” ” ”

...მუდა ონუ? ო შ ქ უ რ ი ონუ-ი დოქსე მცხული... II 324³⁷... რა არის? ვაშლი არის თუ მსხალი... მა-ნა ვზირი ო შ ქ უ რ ი ... II 352³⁸ მე რომ ვნახე ვაშლი... ო შ ქ უ რ ი II 354^{20,24,25} ო შ კ უ რ ი II 355^{15,16} 361²⁶... უ შ ქ უ რ ი დობორგია II 289²² ვაშლი დავრგეო... მტკორი უ შ ქ უ რ ი ... ივენ II 308¹² „ტყიური ვაშლი“ (მაყალო) იქნება... ბაბაქ ვით თანე უ შ ქ ი რ ი ქომულუ I 441¹⁶ მამამ ათი (ცალი) ვაშლი მოიტანა... უ შ ქ ი რ ე ფე სანდულის ქოდოლობდუ I 441²⁴ ვაშლები ზანდუკში ჩაყარა... ადა უ შ ქ ი ი სანდულის ქოდოლოდვი I 441¹⁶ ეს ვაშლი ზანდუკში ჩადევი...

ძირეული ვაშ- კანონზომიერად არის წარმოდგენილი ჭანურში **ოშქ-**ის სახით: **ო-**ს წინ **ვ-** არის დაკარგული; **შ-**ს შემდეგ **ქ-** არის გან-ვითარებული; ქართულში დეტერმინანტი-სუფიქსია **-ლ-**, ჭანურსა და მეგრულში **-ურ-**, სვანურში — **-უ-**...

ჭან. ო შ ქ უ რ ი იძლევა მთელ რიგ ვარიანტებს: ო შ ქ უ რ ი → ო შ კ უ რ ი → უ შ ქ უ რ ი (ასიმილაციის შედეგად) → უ შ ქ ი რ ი (**უ** → **ი**) → უ შ ქ ი - ი (**რ-**ს დაკარგვით ხმოვანთა შორის)... მეგრულში წარმოდგენილია მესამე ვარიანტი.

4. ჭან.	ლულ-ი	ლევვი, инжир, смoквa; смoкoвницa
მეგრ.	ლულ-ი	” ” ”
ქართ.	ლელ-ვ-ი	” ” ”

ლ უ ღ ი შ ა მულუნ I 532¹⁶ ლევთან მოდის... ჯუმა შქიმი ლ უ ღ ი მეგუნჯლონი II 341² ჩემ ძმას ლევვი გაგუგზავნე... დაჰა ივენ ქჩე ლ უ ღ ი . ა ჩქვა მტკოი ლ უ ღ ი ივენ II 307³⁴ კიდევ არის ხოლმე თეთრი ლევვი. ერთიც კიდევ „ტყიური ლევვი“ არის... ლ უ ღ ი ს ქეფთი II 293¹² ლევვზე ავედი...

ქართულში ძირეულია **ლედ-, -გ-** (ძვ. ქართ. **-უ**) კი დეტერმინანტი-სუფიქსია. არც ჭანურში, არც მეგრულში ეს სუფიქსი არ გაგვაჩნია; უნდა ვიფიქროთ, რომ ის იყო და დაიკარგა; მისი კვალი უნდა ჩანდეს ძირეულ **უ**-ში: ქართ. **ლედ-**ის შესაბამისად უნდა გვქონოდა **ლად-**, და თუ **ლუდ-** გვაქვს, ეს ამ სადეტერმინანტო **-უ**-ს გავლენით უნდა იყოს.

5. ჭან.	ანტამ-ა	„ატამბა“	М ატამი, персик, персик. дерево
მეგრ.	ატამ-ა	„	„
ქართ.	ატამ-ი	„	„
სვან.	ატამ	„	„

ა ნ ტ ა მ ა დობორგი-ა II 289²² ატამი დავრგეო...

ბ. მ ა რ ს ათინურისათვის ა ტ ა მ ბ ა აქვს ნაჩვენები... (ჭან. გრამ., გვ. 127); ამაში **ბ-** არის განვითარებული **მ**-სთან: ა ნ ტ ა მ ა -ში **-ნ-** წარმოადგენს ფონეტიკურ დანაზარდს **ტ**-ს წინ...

ფუძე ა ტ ა მ - საერთოა ყველა ქართველურ ენაში.

მნიშვნელობაც ერთი და იგივეა. ფუძის აგებულება ეჭვებს ბადებს — ხომ არ არის ეს სახელი სხვა ენებიდან შეთვისებული.

6. ჭან.	ბ-ულ-ი	ბალი, черешня
მეგრ.	ბ-ულ-ი	„
ქართ.	ბ-ალ-ი	„
სვან.	ჰე-ბ	„

სუმ თანე ბ უ ლ ი შ ჯაეფე ტუ I 462³² სამი ძირი („ცალი“) ბალი („ბლის ხე“) იყო... ამა ბ უ ლ ე ფ ე ქ მაჟუანი წანას მედვე მეჩასინტეს 76²³ ამ ბლის ხეებს („ბლებს“) მეორე წელს ნაყოფი უნდა მოეცა... ბ უ - ლ ი შ ტკები გოწკამან დო შუმან II 311⁷ ბლის ქერქს გააძრობენ და ქსოვენ...

ბალ- ფუძეს შეესატყვისება ჭანურსა და მეგრულში **ბულ-**; **-ალ-**|| **-ულ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია. სვ. ჰე-ბ-ში ძირეული **-ბ-** იგივეა, დეტერმინანტი-სუფიქსი არა გვაქვს. **ჰე-** თავსართი ფორმანტი უნდა იყოს (შდრ. ი-ცხ — მსხალი).

ბ. მ ა რ ი შენიშნავს (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 132): ახალ-სომხურში რომ ბალ- բალ გვაქვსო, ეს ქართული **ბალ-**ი არისო.

7. ჭან. ნე-ძ-ი კაკალი, ნიგოზი, გული (ნიგვზისა, თხილისა, წაბ-
ლისა), **орех; содержимое ореха, каштана...**

მეგრ. **ნე-ძ-**ი კაკალი, ნიგოზი, **орех, ореховое дерево...**

ქართ. **ძ-**ევ-ს (?) **лежать, находиться (внутри)**

ნ ე ძ ი დობორგი-ა, უწუდორენ II 289²² კაკალი (კაკლის ხე) დავრ-
გეო, უთქვამს... ნეძი, ხურმა გობლამან, ოხომინამან II 311¹³ კაკალს,
ხურმას დააყრიან, ახმობენ... ჭუბური დოცხუნუ, დოლოხენი, ნ ე ძ ი , მუქ
ქოჭკომუ I 470⁴ წაბლი დაარჩია, შიგნითა, გული თვითონ შეჭამა... მთხი
დოტახა-ში, დიყვენ ნ ე ძ ი : მთხიიმ ნ ე ძ ი , კაკალიმ, ჭუბუთიმ ნ ე ძ ი , წინ-
თხიიმ ნ ე ძ ი , — მთელი ნ ე ძ ი I 470³³ თხილს რომ გატეხ, იქნება გული
(„ნეძი“): თხილის გული, კაკლის, წაბლის გული, წიწიბოს გული, — ყვე-
ლაფერი გული („ნეძი“)...

ჭანურსა და მეგრულში ფუძე ერთი და იგივეა — **ნეძ-**; მნიშვნელო-
ბა მეგრულში უფრო ვიწროა: ეს სიტყვა კაკლის ხეს და მის ნაყოფს აღ-
ნიშნავს: ჭანურის არქაბულ (და ათინურ) კილოკავში ამ სახელს ეს მნიშ-
ვნელობა აქვს; მაგრამ ხოფურში ის მიუთითებს კაკლის, თხილის, წაბლისა
და წიფლის ნაყოფთა გ უ ლ ზ ე . ეს გვაფიქრებინებს, რომ ძველი მნიშვნე-
ლობა სწორედ ეს შეიძლებოდა ყოფილიყო და მაშინ **ნე-** ნივთის კატეგო-
რიის აღმნიშვნელი წინსართი იქნებოდა, ძირეული **ძ-** კი **ძ-** უ - ნ || **ძ-** ი -
ნ — **ძ-** ე ვ -ს ზმნის ძირს დაუკავშირდებოდა. „ნ ე ძ ი “ „რაც [შიგნით]
ძევს“. ეს — ერთი შესაძლებლობაა. შეიძლებოდა ნ ე ძ ი „ნიგოზი || ნიგ-
ვზის“ გამარტივებულ და გადაკეთებულ სახეობად მიგვეჩინა — აკუსტიკუ-
რად ათვისებისას — და მაშინ თვითონ შედარების საკითხი მოიხსნებოდა,
მაგრამ ასეთ შემთხვევაში გაუგებარი დარჩებოდა, როგორ იქცა ეს სიტყვა
„ნაყოფის გულის“ აღმნიშვნელად — თხილისა, წაბლისა, წიწიბოსათვის!

8. ჭან. კაკ-ალ-ი კაკალი, ნიგოზი, **орех грецкий**
მეგრ. **კაკ-ალ-**ი მარცვალი რისამე, ცალი, **семя ч. н.; штука**
ქართ. **კაკ-ალ-**ი კაკალი, ნიგოზი, **орех грецкий; ореховое**
дерево
სვან. **გაკ** კაკალი

ონდღენეი გადაი... კ ა კ ა ლ ი შ თუდე ქომოუწყვინით I 493¹⁰ სადი-
ლი („შუადღის საჭმელი“)... კაკლის ქვეშ გამოფუწყვეთ... კ ა კ ა - ლ ი შ ...
ნეძი I 470³³ ნიგვზის გული... ემუქ მეჩაფს მცხული და უშქი, და კ ა კ ა -
ლ ი , და მთხიი I 509²⁴ ის მისცემს მსხალს ან ვაშლს, ან კაკალს (ნი-
გოზს), ან თხილს... ქემე კ ა კ ა ლ ი შ ი იყვენ, თხილში იყვენ I 519⁴
ჩურჩხელა ნიგვზისა იქნება, თხილისა იქნება...

ეს ფუძე საერთოა ჭანურისა, მეგრულისა და ქართულისათვის. მნიშვნელობის მხრივ ჭანური და ქართული არსებითად ერთნაირია, მეგრული კი განსხვავდება მათგან: „კაკალი“ აქ ნიგოზს არ აღნიშნავს, ის აღნიშნავს საერთოდ მარცვალს, ერთეულს. დასავლეთ საქართველოში ხშირად კაკალი სწორედ მარცვლის მნიშვნელობით იხმარება: გარეულ ყურძენს „წვრილი კაკლები ასხია“ (იხ. ივ. ჯავახიშვილი, საქ. ეკონ. ისტ., II, გვ. 439—ცნობა რაჭველს ეკუთვნის); „მტევანი სავსე აქვს, გრძელი, წვიტი კაკალი იცის“ (იქვე, გვ. 463 — მთქმელი აჭარელი).

მნიშვნელობის ასეთი გაფართოება საერთოდ ქართულისათვისაც არ არის უცხო; ჯერ კიდევ საბა აღნიშნავს თავის ლექსიკონში: „კაკალი ეწოდების ნიგოზთა და ხულთა ხილთა; კაკლად უწოდენ მგრგულთა რასამე; ...კაკლად ითქმის თვალის სიმგრგვალე გინა ყვერის კუერცხი“ (იხ. კაკალი). საბას ისიც აღნიშნული აქვს, რომ „კაკლად იტყვიან იმერელნი მარცვალთა“...

9. ჭან.	თხ-ირ-ი		მ-თხ-ირ-ი		ნ-თხ-ირ-ი	თხილი, мелкий орех
მეგრ.	თხ-ირ-ი		„		„	„
ქართ.	თხ-ილ-ი				„	„
სვან.	შდის		„		„	„

თხირი ბორგი-ა, უწუდორენ II 289²⁰ თხილი დავრგეო, უთქვამს...
 ნთხირი მუშენ ვა მომილით? II 302³⁸ თხილი რატომ არ მომიტანეთ?
 ნთხირი დიშქაში II 338⁴ თხილის ხისა... და კაკალი, და მთხირი 509²⁴
 ან ნიგოზი, ან თხილი... მჭიფე თხირიში ბიგაში... I 528⁷ თხილის წვრილი ჯოხისა...

თავკიდური **მ-** || **ნ-** ჭანურში ფონეტიკური დანართია; თხირ - შეესატყვისება თხილ-ს; ძირეულია **თხ-**, დეტერმინანტი-სუფიქსია **-ილ-** || **-ირ-**; სვანურს დეტერმინანტი-სუფიქსი არ გააჩნია და სწორედ ამის გამო შემოუნახავს ძირეული ხმოვანი: შდის-ში **შდ თ-** შეესაბამება, **-ხ-** იგივეა, რაც ქართულსა და ზანურში... სვანური ცხადყოფს, რომ ქართულშიც და ზანურშიც უნდა გვქონოდა **თიხ-** და აქედანაა მიღებული **თხ- -ილ-** სუფიქსის დართვისას:

თიხ-: თიხ-ილ- → თხ-ილ-... (ი-ს რელუქცია?).

10. ჭან.	ბერწ-ეულ-ი		ბროწეული, гранат; гран. дерево
მეგრ.	ბერწ-ულ-ი	„	„
ქართ.	ბროწ-ეულ-ი	„	„
სვან.	ბროწ-ეულ	„	„

ნაიშ (ბერწეულიშ) ქოქის... ელადინ I 478₆ ბროწეულის ძირ-თან დევს... ბერწეული დობორგი-ა, უწუდორენ II 289₂₃ ბროწეული დავრგეო, უთქვამს...

ჭანურში ამჟამად გაბატონებულია თურქ.-სპარს. ნარი || ნაი ... ბერწეული იშვიათად იხმარება. დამახასიათებელია, რომ ზემოხსენებულ შემთხვევებში ჯერ ნარი იხმარა მთქმელმა და მხოლოდ შემდეგ განმარტება-შესწორების სახით დაუმატა ბერწეული ...

ამ სიტყვის ძირი **ბროწ-** შენახული აქვს ქართულსა და სვანურს; მეგრულსა და ჭანურში: **რ-** გადასმულია და **ო-**ს ადგილს **-ე-** იჭერს, ალბათ, სუფიქსისეულ **-ე-**სთან ასიმილაციით. სუფიქსი ეულ - რთული ჩანს: **-ეულ-** ← **ევ-ულ-**. მეგრულში ეს სუფიქსი გამარტივებულია: **-ულ-**და გვაქვს.

11. ჭან.	ყომ-ურ- ი ცომ-ურ- ი	ტყემალი, слива дикая
	„ ომ-ურ- ი“ „ ომ-ბრ- ი“ M	
მეგრ.	ცომ-ურ- ი	ტყემალი, слива дикая
ქართ.	ტყემ-ალ- ი	„
სვან.	ბარ-ყვენ	„

სუჯის-თი ყომულიშ ქოგაჟუკიაფან I 528₂₆ ბოლოს („ყურზეც“) ტყემლის [წნელს] მიაკრავენ... ჰადა — მტკუი ცომური, ჰეა — ოხიალე ცომური II 308₁₄ ეს „ტყიური ტყემალი“, ის — შინაური ტყემალი (პირველი — ტყემალს გულისხმობს, მეორე — ალუჩას)...

ჭანურში და მეგრულში **ყომ-||ცომ-** გვაქვს მოსალოდნელი **ყამ-||ცამ-** ის ნაცვლად: ეს მომდევნო **მ-**ს გავლენას მიეწერება... **-ალ-||-ურ-** დეტერმინანტი-სუფიქსებია, ისინი მორფოლოგიურად შეესატყვისებიან ერთმანეთს. „ომბრი“ — ათინური ვარიანტთაგანია (**ნ. მარი**): **მ-**სთან აქ **-ბ-** არის განვითარებული **უ-**ს ადგილას.

ქართული თავკიდური **ტ-** ფორმანტი უნდა იყოს; ის რომ ძირეული ყოფილიყო, მეგრულშიც შეგვენახებოდა (**ტყომურ-**ის სახით: შდრ. ტყა — ტყე... ტყეზი — ტყავი... ტყობიშე — ფართულად) და ჭანურშიც (**ტკომურ-**ის სახით: ტკეზი — ტყავი... ოტკოჩუ — გატყორცნა, ისროლა). ეს **ტ-** იმავე ღირებულებისა ჩანს, როგორიც **ტ-**ს აქვს **მ-ტკუ-არ-**ში: **ტ-** დ-საგან უნდა იყოს მიღებული მკვეთრი ხშულის (**-ყ-**, **-კ-**) მეზობლობაში; **ეს დ-** კი ნივთის კატეგორიის მაჩვენებელი ფორმანტი უნდა იყოს.

12. ჭან.	ბ-ჟოლ-ი მ-ჟოლ-ი ჯოლ-ი	თუთა, тута; тутовое дерево
მეგრ.	—	
ქართ.	ჟოლ-ა ბ-ჟოლ-ა	„ „
სვან.	ბ-ჟოლ-ა	„

მტკორი... ბ ჟ ო ლ ი -თი ივენ II 308¹³ ველური („ტყუირი“) ბჟოლაც (თუთაც) იქნება... შილი-გოგიე... მ ჟ ო ლ ი შ ა მულუნ I 532¹⁶ მალა-ლური... ბჟოლაზედაც (თუთაზედაც) მოდის... ტაბანი ღუთიში იენ (ღუთი — ჯ ო ლ ი) II 344⁸ „ქუსლი“ [აჩაჩასი] თუთისა იქნება (თუთა — ბჟო-ლა)...

ფუძე **ჟოლ-** დაცულია ქართულში, ჭანურში და სვანურში; არა გვაქვს მეგრულში. ეს ფუძე ჭანურში დაირთავს თავკიდურ **ბ-** || **მ-**ს; ეს ფონეტიკური დანაზარდია. **ჟ** → **ჯ** ართაშნულში, სადაც ამგვარი ცვლილება ხშირია (იხ. ჭან. გრამ. ანალ., § 8 ზ, გვ. 48).

თავკიდური **ბ-** სვანურშიც და ქართულშიც ფონეტიკურადაა განვითარებული. რაც შეეხება თ უ თ ა ს თ ა ნ ურთიერთობას, ალბათ, სწორად შენიშნავს ს ა ბ ა : „თუთა სხვათა ენაა, ქართულად ჟ ო ლ ა ჰქვან“ (იხ. თუთა).

საინტერესოა, რომ ართაშნულში ღ უ თ ა -ს გზვდებით (იხ. ზემოთ).

13. ჭან.	წიფ-ურ-ი წიფ-რ-ი წიფ-უ-ი	წიფელი, дук
მეგრ.	წიფ-ურ-ი	„ „
ქართ.	წიფ-ელ-ი	„
სვან.	წიფ-რა	„ „

მა მიძირამუნ წკარი, წ ი ფ უ რ ი შ ი ქაოქის გამულუნ I 502²⁷ მე მინახავს წყარო, წიფლის ძირში გამოდიოდა... წ ი ფ უ ი ს -ნა ჩანს წინთხირი... I 519⁵ წიფელს რომ ასხია წიწიბო... რაკანეფეს წ ი ფ უ რ ი შ ნჯას... ქელოკორამან II 320⁶ მთებში წიფელს („წიფლის ხეს“) მიაკარავენ... წ ი -ფ რ ი შ ი დიდი ჯალეფე ჩანს II 245¹⁹ წიფლის დიდი ხეები „ცენობს“... კავი წ ი ფ რ ი ს იჩანენ II 244²⁸ აბელი წიფელზე იცის („აღმოცენდება“)... წ ი ფ რ ი შ ი დაჩხურონი დიშქა ქოგამილუ II 274¹¹ წიფლის ცეცხლმოკიდებული შეშა გამოიტანა...

ძირი **წიფ-** საერთოა ქართველური ენებისათვის; დეტერმინანტ-სუფიქსად გვაქვს ქართულში **-ელ-**, მეგრულსა და ჭანურში **-ურ-**, ჭანურში — აგრეთვე **-რ-** (**ფ-**ს მეზობლად **უ-**ს დაკარგვის გამო); სვანურში ამ სუ-

ფიქსის ადგილს იჭერს **-რა**, რომელიც მცენარეთა სახელებისათვის არის დამახასიათებელი სვანურში (და, მაშასადამე, თავისი ფუნქციით განსხვავდება **-ელ** || **-ურ**-ისაგან).

14. ჭან. **ჭუბ-ურ-ი** || **ჭუბ-რ-ი** || **ჭუბ-უ-ი** წაბლი, каштан; кашт.

			дерево
მეგრ.	ჭუბ-ურ-ი	„	„
ქართ.	წაბ-ლ-ი		„

ჭ უ ბ უ რ ი დეჭოფუბტეს I 445₁₀ წაბლს ყიდულობდენ... მეგრემ ჭ უ ბ უ რ ი ქოძირელერეტუ... ქმეზღუ ჭ უ ბ უ რ ი . მაჟუანიქ — „ქოლოდვი ჭ უ ბ უ ი “ -ა... I 469_{31,32} თურმე წაბლი ენახა... აილო წაბლი. მეორემ — „დადვი წაბლიო“... „მომჩით ჭ უ ბ უ რ ი “ ! ... ჭ უ ბ უ რ ი ქო-მეჩეს... ჭ უ ბ უ რ ი დოცხუნუ I 470₄ მომეციო წაბლი! .. წაბლი მისცეს... წაბლი გაარჩია... ჭ უ ბ უ რ ი შ ი და ჩქვა ჯაში... II 310₃₇ წაბლისა თუ სხვა ხისა... ჭ უ ბ უ რ ი ს ... გოწკა ტკები II 288₁₈ წაბლს... გააძრობ ქერქს... თის-თი ჭ უ ბ რ ი შ ი რენგი ფაფახი გმოთუნ II 244₁₇ თავზედაც წაბლისფერი ბუხრის ქუდი ახურავს... ჭ უ ბ რ ი შ ი ფავრი დოწილუ II 271₉ წაბლის ფოთოლი დაკრიფა... ანდა ჭ უ ბ რ ი შ ი იენ II 344₇ [აჩაჩას] მხარი („ანდა“) წაბლისა იქნება...

ძირეული **ჭუბ-** კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. **წაბ-**: **ჭუბ-** ← **ჭობ-**; **ბ-**ს მეზობლობაში **ლ** → **უ**...

-ლ- ქართულში დეტერმინანტი-სუფიქსია; მისი ბადალია **-ურ-** ჭანურსა და მეგრულში; ჭანურში მარტოოდენ **-რ-**ც გვაქვს; **ბ-**ს მეზობლობაში **-უ-**ს დაკარგვის შედეგადაა მიღებული. ხმოვანთა შორის **-რ-**ს დაკარგვა გვაძლევს ჭ უ ბ უ რ ი -ს.

15. ჭან. **ჭკ-ონ-ი** || **მ-ჭკ-ონ-ი** || **მ-ჭ-ონ-ი** მუხა, дун

მეგრ.	ჭყ-ონ-ი	„	„
ქართ.	—		

ჭ კ ო ნ ი (ფელიტი) ჭუბრიშენ კაი ნუხონდუნ II 246₁₁ მუხა წაბლზე უფრო კარგად ძლებს... რაკანის არ დიდი მჭკონი ქოგელადგინ II 281₁₄ მთაზე ერთი დიდი მუხა დგას... მთუგი მენდახთუ მჭკონი შე II 281₁₆ თავვი წავიდა მუხისაკენ...

ჭ კ ო ნ ი ესაა ჭანურის ნორმებით გადმოცემული ჭ ყ ო ნ ი , მეგრულში რომა გვაქვს... თავკიდური **მ-** ფონეტიკური დანართია. ათინურში **ჭკ-** → **ჭ-** — საერთო წესების თანახმად: ჭ კ ო ნ ი → ჭ ო ნ ი... **-ონ-** სუფიქსი ჩანს.

არც ქართულში, არც სვანურში ეს ძირი არა ჩანს (ქართულში **წყან-** უნდა გვქონოდა; შეიძლება აქედან იყოს წყნეთი — სოფელი-აგარაკი ტფილისის მახლობლად: **წყან-ეთ-ი** → წყნეთი — ე. ი. „მუხნარი“... უდრ. მუხრანი ← მუხნარი, იმერეთში — მუხიანი). მუჟა უთუო კავშირშია ხუნძურ. მიქმ-თან, რომელიც იმასვე ნიშნავს. ამავე ძირის სხვა ვარიანტები გვაქვს დალესტნის მთელ რიგ ენებში. სვან. ჯიპ-რა - ძირი დაკავშირებულია აფხაზ. ა-ჯ-თან („მუხა“)...

16. ჭან.	თხომ-უ ნ-თხომ-უ ნ-თხომ-ბ-უ	თხმელა, ОЛЬХА
მეგრ.	თხომ-უ	” ”
ქართ.	თხმ-ელ-ა	” ”

არ თ ხ ო მ უ შ თუდე ყინი წკაი ქოშუ I 435₃₀ ერთი თხმელის ხის ქვეშ ცივი წყალი დალია... დოლოხე თ ხ ო მ უ შ ი ნჯარა ქაგოდუმელან I 527₁₆ შიგნით თხმელის მრგვალ ხეებს გასდებენ... საღრა თ ხ ო მ უ შ ი ივენ II 271₂₀ გობი თხმელისა იქნება... ნ თ ხ ო მ უ შ ი არას ჯეხენ II 323₄ თხმელის ტოტზე ზის... ქეხთუ ნ თ ხ ო მ ბ უ შ ჯას II 323₃ ავიდა თხმელაზე („თხმელის ხეზე“)...

მეგრ. თ ხ ო მ უ და ჭან. თ ხ ო მ უ ძირითადი და ამოსავალი სახეა ამ ფუძისა; თავკიდური **ნ-** და **-ბ-** მ-ს შემდეგ ფონეტიკური დანართია.

ბოლოკიდური **-უ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; მას შეესაბამება — მორფოლოგიურად — **-ელ-** ქართულში. ჭან.-მეგრ. ძირეული **თხომ-** გვავარაუდებინებს, რომ ქართულშიც უნდა გვქონოდა ხმოვანი **მ-**ს წინ: **თხამ-** უნდა ყოფილიყო ძირი: **-ელ-** სუფიქსის დართვისას ეს ხმოვანი დაიკარგა.

17. ჭან.	დუ-ცხ-უ	ცაცხვი, ЛИПА
მეგრ.	ცხა-ცხ-უ	” ”
ქართ.	ცა-ცხ-ვ-ი	” ”
სვან.	ცა-ცხ-ჟ	” ”

საღრა... დ უ ც ხ უ შ ი ივენ. დ უ ც ხ უ მჯა ენ II 271_{20,21} გობი ცაცხვისა იქნება. ცაცხვი ხეა... ბოინდლული დ უ ც ხ უ შ ი იენ II 344₈ უღელი ცაცხვისა იქნება (კეთდება)...

ძირეული **-ცხ-** ყველა ქართველურ ენაში გვაქვს; ეს საერთოა. თავკიდური **ცა-** ქართულში მიღებულია **სა-**სგან ძირეულ **ც-**სთან ასიმილაციის შედეგად: **ცა-ცხ-ვ-ი** ← **სა-ცხ-ვ-ი**... ეს **სა-** ნივთის კატეგორიის მაჩვენებელია.

ბელი თავსართია. მეგრული **ცხა-ცხუ** მომდინარეობს **ცა-ცხუ**-საგან: **ც-** სთან **ხ-** განვითარდა ძირეული **-ცხ-** კომპლექსის გავლენით...

ქართული **სა-** თავსართის ფუნქციას ჭანურში **დუ-** თავსართი ასრულებს; **დუ-** ასიმილაციის შედეგად უნდა იყოს მიღებული **და**-საგან.

-გ-||-უ ქართულში, მეგრულსა და ჭანურში დეტერმინანტი-სუფიქსია. სვანური **ც ა ც ხ უ** იმეორებს ქართულს. ამრიგად:

ჭან. **დუ-ცხუ** ← **და-ცხ-გ-ი**

მეგრ. **ცხა-ცხუ** ← **ცა-ცხ-გ-ი** ← **სა-ცხ-გ-ი**

ქართ. **ცა-ცხ-გ-ი** ← **სა-ცხ-გ-ი** (ძვ. ქართ. **ცა-ცხ-უ-ი**||**ცა-ცხ-ვ**)

18. ჭან. **მ-წკ-ოლ-ი** || **მ-წკ-ო** || **წ-უ** || „**მ-წ-უ**“ М წყავი, лавро-

ВИШНИНЯ

მეგრ. **წყ-ოლ-ი** || **წყ-ი-ი** || **წყ-ე-ი**

„ „

ქართ. **წყ-ავ-ი**

„

მ წ კ ო შ ი ყას... ქოგელახედენ I 402₂₄ წყავის ტოტზე... ჩამოძღრა... მ წ კ ო შ ი ბიგა ქომუმელან I 528₄ წყავის ჯოხს მოიტანენ... მჭიფე მ წ კ ო შ ი ჰეფხეთე II 288₁₉ წყავის წვრილი წნელით... მ წ კ ო ლ ე ფ უ - ნ ა ს ქოგუდგიოთეს II 313₂₂ „წყავნარს“ გარს შემოადგენ... ბერე წუ ქე-ბოშკვათ II 359₂ ბავშვი წყავზე ავუშვათ... ბერე წუ შ ა ოკრიონუ ქოგდოჭუ II 359₃ ბავშვმა წყავიდან ძახილი („ყვილი“) დაიწყო... წუ შ ი თუდელე ზუნ II 359₈ წყავის ქვეშ ძევს...

თავკიდური **მ-** ჭანურში ფონეტიკური დანართია; ძირითადია **წკოლ-**, რომელიც შემონახულა **მ-წკ-ოლ-ეფ-უნ-ა-ში** (იხ. ზემ.); ეს **წკოლ-** ჭანური ნორმების მიხედვით ცვლილი **წყ-ოლ-** არის, მეგრულში რომა გვაქვს. ბოლოკიდურ **ლ-**ს მოკვეციტ მ- წ კ ო - გავრცელებული ჭანური ვარიანტია; ათინურში **წკ-** → **წ-**; ბოლოკიდური **-ო-** ვიწროვდება და გვაძლევს **უ-**ს: **წკო** → **წო** → **წუ** (|| მ - წ უ).

ძირეული **წყ-** საერთოა ჭანურისა, მეგრულისა და ქართულისათვის. დეტერმინანტი-სუფიქსი ქართულში **-ავ-** არის, მეგრულსა და ჭანურში — **-ოლ-**; მაგრამ მეგრულში **-ივ-** სუფიქსიც უნდა ხმარებულიყო და აქედანაა ხმოვანთ შორის **-ვ-**ს დაკარგით მიღებული **წყ-ი-ი** || **წყ-ე-ი** — ჯვარულში — **-ი-**ს დიფერენციაციით.

19. ჭან. **ლუკუმხა**

ხეჭრელი, крушина (ломкая)

მეგრ. **ლეკუნა**

„ „

ქართ. **ლუკუფხა**

„

ჰეა — ლ უ კ უ მ ხ ა II 247₅ ის — ხეჭრელი...

მეგრულად ამ ხეს ეწოდება *ლ ე კ უ ხ ა*; *ს ა ბ ა ს* ლექსიკონში მოხსენებული აქვს *ლ უ კ უ ფ ხ ა*, რომელსაც განმარტავს „ხეჭრელა“-თი (იხ. **ლუკუფხა**).

ჭანური *ლ უ კ უ მ ხ ა* და ქართ. *ლ უ კ უ ფ ხ ა* თითქმის არ განსხვავდება ერთი მეორისაგან: **მ-ს ფ-** ენაცვლება ქართულში; **ხ-ს** მეზობლობაში ეს ბუნებრივია. მეგრულში არც **მ-** გვაქვს, არც **ფ-**; **უ-ც ე-**თია შეცვლილი (აკუსტიკურად აღქმის პროცესში?).

რთული ფუძე უნდა იყოს.

ნ. მ ა რ ი ს ცნობით რიზეში ამ ხეს *ლ ი კ ა რ ბ ა* ეწოდება (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 163).

20. ჭან.	მ-შქ-ერ-ი მ-შქ-ე-ი	შქერი, рододендрон
	„მშქერ-ი“ „ფშქერ-ი“ M	
მეგრ.	შქ-ერ-ი	„
ქართ.	შქ-ერ-ი	„

დადი უსუმელან... მ შ ქ ე ი შ ი ბუტკათე I 523₁ ერბოს უსმენ... შქერის ფოთლითა... მ შ ქ ე რ ი შ ი ფავრი დოწილუ II 271₉ შქერის ფოთლი მოკრიფა...

შქერ- ფუძე საერთოა ქართულისა, მეგრულისა და ჭანურისათვის. თავკიდური **მ-||ფ-** ფონეტიკური დანართია; **შქ-** მეორეულია **შქ-**სთან შედარებით.

ძირეულია **შქ-**; დეტერმინანტი-სუფიქსია **-ერ-**.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

21. ჭან.	„ს-სუჯ-ი“M „მ-სუჯ-ი“M მ-სიჯ-ი ფ-სიჯ-ი	სურო, ПЛЮЩ
მეგრ.	ს-ურ-ო	„ „
ქართ.	ს-ურ-ო	„

გალენდონ მ ს ი ჯ ი გოკირს I 497₂₄ გარედან სურო ახვევია... მ ს ი ჯ ი ქომუმელან I 528₁₀ სუროს მოიტანენ .. ამა ფ ს ი ჯ ი თ ე გეფშუმთ II 309₈ ამას სუროთი მოვქსოვთ...

თავკიდური **მ- || ფ-** ფონეტიკური დანართია; **სიჯ-** ფუძე მიღებულია **სუჯ-**ისაგან, როგორც ეს დასტურდება ნ. მ ა რ ი ს მიერ ვიწუ-რისათვის ნაჩვენები **მ-სუჯ-**ით (იხ. ჭნ. გრამ., გვ. 186); ლიტერატურაში ათინურისათვის **სუჯ-**იც გვხვდება.

ეს **სუჯ-** კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. **სურ-** ფუძეს; მეგრ. **სურ-ო** იმეორებს ქართულს.

-ურ-||-უჯ- ამ სახელის ფუძეში დეტერმინანტი-სუფიქსი ჩანს. მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

22. ჭან.	ასკილ-ი	ასკილი, дикая роза
მეგრ.	—	
ქართ.	ასკილ-ი	„

გზაში თუდენი კალე ასკილეფუნას ქოდოლოტოჩუ II 327₁ გზის ქვევით ასკილებში („ასკილნარში“) გადაისროლა... ასკილე-ფუნას აბოზომოთაქ იბგას II 327₂₃ ასკილებში ერთი ქალიშვილი ტირის... მანასკილეფუნას მოკაპინუ, ქოდოლოტოჩუ II 329₂₉ მე ასკილებში მიკრა თავი, გადამისროლა...

ფუძე **ასკილ-** საერთოა ჭანურისა და ქართულისათვის. ჭანურში ეს ფუძე ტექსტებით დასტურდება ათინურში; სხვა ტექსტებში არა გვაქვს (ნ. მარსაც ლექსიკონში არ მოეპოვება).

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

მეგრულში ეს ფუძე არა გვაქვს; ასკილს „ეშმაკიშ მართახი“— „ეშმაკის მართახი“ — ეწოდება.

23. ჭან.	ინჭ-ირ-ი „ ინჭ-ირ-ა “ M	ანწლი, бузина
მეგრ.	ინჭ-ირ-ია	„ „
ქართ.	ანწ-ლ-ი	„

ინჭირი ... გოუფს ბეეფე სქანიქ II 374₁₈ (ხოფ.) ანწლს... ეძებენ შენი ბავშვები...

ძირეულია ქართულში **ანწ-; -ლ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; ამ უკანასკნელს ჭანურსა და მეგრულში შეესაბამება **-ირ-**; რაც შეეხება ძირეულ მასალას, მისი შესატყვისი უნდა ყოფილიყო ***ონჭ-**; მაგრამ **-ირ-** სუფიქსთან ასიმილაციის შედეგად მივიღეთ **ინჭ-: ონჭ-ირ- → ინჭ-ირ-...** მეგრ. ინჭირია ინჭირი-სა და ინჭირა-ს კონტამინაციით მიღებული ჩანს.

24. ჭან.	თიფ-ი	ბალახი, трава
მეგრ.	თიფ-ი	თივა, сено
ქართ.	თიფ-ა	„

გუჭკიფან ჩაი (თიფი უწუმელან — ხოფას, აზლალას) I 515₁₁ მოაშორებენ ბალახს (თიფი-ს ეტყვიან — ხოფაში, აზლალაში)... ეკულე ქოთუმეფე გუიყონოფს დო ჯუფს თიფი I 542₁₇₋₁₈ მერე დაჰყავს ქათმები

და ძოვს ბალახს... თ ი ფ ი შ ოჭკორუს ქოგებოჭკამ — ფუჯეფეში გდარი
ენ თ ი ფ ი II 265₃₄ ბალახის ჭრას (თიბვას) დავიწყებ — ძროხების საჭმე-
ლია ბალახი... ბუჯერი დობუხენარ; თ ი ფ ი ქოჯებურჩარ... II 348₁₅ ბუდეს
გავუკეთებ; ბალახს (თივას?) დავუგებ...

ფუძე საერთოა; ბოლოკიდური თანხმოვანი შეცვლილია როგორც ქარ-
თულში, ისე მეგრულსა და ჭანურში; როგორც თ ი ბ ა ვ ს ზმნა ამჟღავნებს,
ქართულში უნდა ყოფილიყო **თიბ-**ი; ამ **ბ-**ს ქართულში შენაცვლებია **-ვ-**;
ჭანურსა და მეგრულში კი **-ბ-** ფშვინვიერი **-ფ-**თი შეცვლილა.

ქართულსა და მეგრულში ეს სიტყვა „გამხმარ ბალახს“ აღნიშნავს,
ჭანურში — ყოველ შემთხვევაში — ხოფურსა და არქაბულ კილოკავებში
— „ბალახს“ ზოგადად.

25. ჭან. ბინეხ- ი	ვაზი, виноградная лоза
მეგრ. ბინეხ- ი	„ „
ქართ. ვენახ- ი ძვ. ქართ. ვ ე ნ ა ჯ -ი	виноградник
სვან. ვენაჯ	„

ამა თელიში, და ბ ი ნ ე ხ ი შ ი კერკელი დოიქიფთ I 517₅ ან მაგ-
თულის ან ვაზის რგოლს („კერკელს“) გავაკეთებთ... ბ ი ნ ე ხ ი ბორგი-ა II
289₂₁ ვაზი დავრგეო... ტიკმადს ბ ი ნ ე ხ ი შ ი გეკიდონი ულუნ II 308₇
ჭიშკარს ვაზის ჩამოსაკიდებელი აქვს... ბინეხი ახვანის ქომებდვი. ბ ი ნ ე -
ხ ი იმორდასენ... II 343₁₀ ვაზი „ჭიგოს“ ავაკარი. ვაზი გაიზრდება...

ფუძე ყველა ქართველურ ენაში ერთია; ჭანურსა და მეგრულში **ვ-**ს
ენაცვლება **-ბ-**, **-ვ-** დავიწროებულია **-ბ-**დ, **ა-** შეცვლილია **ვ-**თი.

მნიშვნელობის მხრივ ამჟამად ერთგვარი სხვაობაა: ჭანურსა და მე-
გრულში ბ ი ნ ე ხ ი ვ ა ზ ს ნიშნავს, ქართულში — ვაზით დარგულ ბაღს.

ი ვ . ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მტკიცებით ვ ე ნ ა ჯ ი ძვ. ქართულშიც ვა-
ზის ერთი ძირის აღმნიშვნელი იყო (იხ. საქართ. ეკონომ. ისტ., ტ. II, გვ.
102). ამრიგად, ძველი სემასიოლოგიური ვითარებაა წარმოდგენილი ჭა-
ნურსა და მეგრულში.

26. ჭან. ყურძ-ენ- ი ცურძ-ენ- ი ურძ-ენ- ი	ყურძენი, виноград
მეგრ. ცურძ-ენ- ი	„ „
ქართ. ყურძ-ენ- ი	„
სვან. ყურძ-ენ	„

ყ უ რ ძ ე ნ ი დოწილეს I 415₂ ყურძენი მოკრიფეს... ყ უ რ ძ ე ნ ი პჭკომი I 478₁₁ ყურძენი ვჭამე... ყ უ რ ძ ე ნ ი კობალა რენ II 311₁₄ ყურძენი უმწიფარია... ჯუმორი ყ უ რ ძ ე ნ ი შ ი , მცხელიში-თი ივენ II 310₂₄ ძმარი ყურძენისა, მსხლისაც იქნება... ბინეხი ყ უ რ ძ ე ნ ი ნიჩანუ II 343₁₇ გაზმა ყურძენი მოისხა... პჭკომათენ-და უ რ ძ ე ნ ი კ ა ლ ა... უ რ ძ ე ნ ი - ნ ა ბწილათენ, ანგი ვა მიღუნან-და II 293_{16.17} ვჭამოთო ყურძენთან... ყურძენი რომ მოგკრიფოთ, „ჭურჭელი“ არ გვაქვსო...

ყველა ქართველური ენისათვის ყ უ რ ძ ე ნ - ფუძე საერთოა, ოღონდ მეგრულში ხმოვნის წინ **ყ** იქცევა **ც**-დ: ყ უ რ ძ ე ნ -ს ვიღებთ.

ჭანურის კილოკავთაგან **ყ**-ს ინარჩუნებს ხოფური, **ც**-დ აქცევს არქაბული, ვიწური... ჩვენს შემთხვევაში გვაქვს **ც**- ათინურშიც; **ც**- დაკარგულია არქაბულში (ორიოდე შემთხვევაში).

მნიშვნელობა ყველგან ერთნაირია.

27. ჭან. **კუმხ-ი** კუფხალი, часть виногр. гроздя
 მეგრ. —
 ქართ. **კუფხ-ალ-ი** „ტევენის რტო“ (ს ა ბ ა), „

კ უ მ ხ ი II 311₁₄ კუფხალი...

კუმხ- იგივე **კუფხ-** არის; ამ უკანასკნელში **ფ- მ**-საგან უნდა იყოს მიღებული **ხ**-ს მეზობლობაში.

-ალ- ქართულში დეტერმინანტი-სუფიქსია. ჭანურში ამგვარი სუფიქსი არა გვაქვს.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

28. ჭან. **ჭეჭა || ჭაჭა** ჭაჭა, выжимки виноградн.
 მეგრ. **ჭაჭა** ” ”
 ქართ. **ჭაჭა** ” ”

ჭ ე ჭ ა (ჭ ა ჭ ა) II 311₁₄

ეს ფუძე საერთოა; მნიშვნელობაც ერთი და იგივეა.

29. ჭან. **ტოტ-ი** ტოტი, შტო ветвь, ветка (раст.)
 მეგრ. — ” ”
 ქართ. **ტოტ-ი** ” ”

...ჯას ეხტუდორტუ დო ტოტეფე („ყას“ ტოტი უწუმელან). ხორხუმტუ II 250₂ ხეზე ასულიყო და ტოტებს („ყას“ ტოტს ეტყვიან)

ხერხავდა... დუზიშე გებლი, ტოტი ს ქოგუბოკიდი II 314²⁴ ვაკე ადგილას ჩამოვიტანე, ტოტზე ჩამოვკიდე...

ნ. მარს ტოტი ვიწურისათვის აქვს ნაჩვენები (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 190). ჩვენი მაგალითები მას არქაბულშიც ადასტურებენ.

ტოტ- ფუტე საერთოა ქართულისა და ჭანურისათვის. მნიშვნელობაც ერთი და იგივეა.

მეგრულში ეს ფუტე არა ჩანს, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ ტოტ-ს ხელის მნიშვნელობით, ისიც ნასახელარ ზმნაში: შეეტოტეს „ხელები წაავლეს ერთმანეთს“...

30. ჭან.	ყა ← ყალ-		ა ← აღ-	М	შტო, ветвь (на дереве)
მეგრ.	ცა ← ცალ-				” ”
ქართ.	ყლ-ორ-ტ-ი				побеги

მისიი ხურმაში ყალეფე ქამეტახუ I 507³⁶ ეგვიპტის ხურმის ტოტები მოტეხა... ბიგათე დოფშათხუფთ ყაეფე I 536²⁶ ჯოხით დავბერტყავთ ტოტებს...

მეგრულში ეგვე ფუტე ცა-ს სახითაა მოცემული; ი. ყიფშიძის განმარტებით ცა „ცოცხალი ტოტია ხეზე“, ნო-ყელაკი მოჭრილი ტოტია (იხ. მეგრ. გრამ., ლექსიკ., გვ. 417)... აქედანვეა, ალბათ, ყა-შუა || დოყაშუა „ცოცხალი ტოტის მიწაში ჩაფლვა“, რომ მერე ფესვები გაიკეთოს.

სრული სახით ყა- (|| ცა-) ფუტე მრავლობითში აღდგება: ყალ- (|| ცალ-).

ქართულში ეგვე ფუტე უნდა გვქონდეს ყლ-ორ-ტ-ში: -ორ-ის ზეგავლენით ყ-სა და -ლ-ს შორის ხმოვანი ამოიღებოდა (რალა მაშინ **ორ-ტ-?**).

31. ჭან.	„ცქირმუნტ-ურ-ი“	М	ზღმარტლი, мушмула
მეგრ.	ცქიმუნტ-ურ-ი		” ”
ქართ.	ზღმარტ-ლ-ი		” ”

ცქირმუნტურ-ი ნ. მარს ნაჩვენები აქვს არქაბულისათვის; მასვე მოჰყავს ვარიანტები: ცხიმუნტურ-ი (ხოფ.), სკილი-მუნტრ-ი (ათ.), სკირმუნტ-ი, ცქიმუნტ-ი (ვიწ.).

მეგრულისათვის ძირითადია ცქიმუნტურ-ი; ი. ყიფშიძე აღნიშნავს აგრეთვე შემდეგ სახეებს: ცქუმუნტურ-ი, ცხუმუნტურ-ი, ცხიმუნტურ-ი.

ს ა ბ ა ს ლექსიკონში ზ მ ა რ ტ ლ -ი გვაქვს; აქედან ჩანს, რომ **ღ** ქართულში, **ხ, ქ, კ** ჭანურსა და მეგრულში ფონეტიკურადაა განვითარებული. ჭანური შეკვეცილი ვარიანტები დეტერმინანტი-სუფიქსის უქონლობით ხასიათდება. თავკიდური **ზ**- ქართულში **ხ**-სგან უნდა მომდინარეობდეს ასიმილაციის გზით.

32. ჭან. **ბუტკა** ფოთოლი, ფურცელი, лист древ., бумаж.
 მეგრ. —
 ქართ. **ბუტკო** распустившаяся почка, цветок

ამა კაი ბ უ ტ კ ა ფ ე ს ი მინდილი I 433₅ ეს კარგი ფოთლები შენ წაიღე... ქითაბი ქომომილუ. არ ბ უ ტ კ ა დებუკი I 483₂ წიგნი მომიტანა. ერთი ფურცელი გადავშალე („ავხსენი“)... ბ უ ტ კ ა ქოგობოკოამთ II 288₁₃ ფოთოლს შემოვახვევთ... უინდოლე მშქეიში ბ უ ტ კ ა ებოთუმეთ II 298₃₀ ზევიდან შქერის ფოთოლს დავახურავთ...

ს ა ბ ა ს განმარტებით: „**ბუტკო** — რა დაიყუავილოს და ხილი აღ-მოჩნდეს“... ცხადია, ბ უ ტ კ ა ო ო ბ უ ტ კ ა ერთი და იგივე ფუძეა.

მეგრულში ეს ფუძე არა ჩანს.

ნ . მ ა რ ი ბ უ ტ კ ა -ს მხოლოდ ფოთლის სახელად თვლის (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 132); მაგრამ ზემოხსენებულ მაგალითებს შორის ერთში ბ უ ტ კ ა ქაღალდის ფურცელს აღნიშნავს (ისევე, როგორც მეგრულში — ფურცელი „ფოთოლსაც“ ნიშნავს და „ფურცელსაც“)...

33. ჭან. **ჯირეკი** ჯირკი, колода (древ.)
 მეგრ. **ჯიკი** „ „ „
 ქართ. **ჯირკი** „ „ „

კოკარი ჯ ი რ ე კ ი ს ჯაში ქმოქის ქელალუ II 283₁₈ კავი ჯირკს ხის ფესვს მოედო...

ს ა ბ ა ს განმარტებით: „ჯ ი რ კ ი — კუნძი დასაწვავი“.

მეგრულში **რ**- დაკარგულია; ჭანურში **კ**-ს წინ **ე** გვაქვს. მისი სადაურობა ცხადი არაა. ფუძე საერთოა.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

34. ჭან. **ბიგა** ჯოხი, палка
 მეგრ. **ბიგა** „ „
 ქართ. —

ბ ი გ ა თ ე ნ დოზაპეს I 400₁₈ ჯოხით ცემეს... გინძე ბ ი გ ა ჯემალის ქაუუნთხუ I 472₁₅ გრძელი ჯოხი ჯემალს გაუწოდა... არ ბ ი გ ა მა ქომომ-

ჩი-ა I 417²⁵ ერთი ჯოხი მე მომეციო... ბ ი გ ა ხეს ქოდიქაჩუ II 255¹⁹ ჯოხი ხელში დაიჭირა...

ეს ფუძე საერთოა ჭანურისა და მეგრულისათვის. ქართულში — არა ჩანს.

35. ჭან.	ჩელტ-ი	ლასტი, ჩელტი, плетенка из прутьев
მეგრ.	ჩერთ-ი	„ „ „
ქართ.	ჩელტ-ი	„

ჩ ე ლ ტ ი — წარწელი -- თხილმ ჰეფხეთე შუმან II 311¹¹ ჩელტს — ლასტს — თხილის წნელისას ქსოვენ...

ჩელტ- მეორდება ქართულსა და ჭანურში უცვლელად; მეგრულში **ლ-ს რ-** ენაცვლება.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

36. ჭან.	კეტ-ი კაეტ-ი	ჯოხი, (ხიწვი); палка (занога)
მეგრ.	კეტ-ი	ჯოხი, კეტი, палка
ქართ.	კეტ-ი	дубина

ყარ კ ე ტ ი მეტახუ II 359²² ერთი ჯოხი გატეხა... კ ე ტ ი მოთ ოკოტახი II 321⁹ ჯოხი რად გატეხე... ლაჭოს ნოკეფე ქოგაუდვარე, კ ე - ტ ი ს ქოგაოხუნარე II 296¹² ლაჭოს ძაფებს შეაბამ, ჯოხზე დასვამ... კ ა ე ტ ი ქამებკვათი I 148¹⁹ ჯოხი მოვჭერი... კ ა ე ტ ე ფ ე ღოხაზირი-ა I 478¹⁷ ჯოხები დაამზადეო... კუჩხეს არ დიდი კ ე ტ ი ქონაციგუ I 452¹⁸ ფეხში ერთი დიდი ხიწვი შეერჭო... „კ ე ტ ი ქამეგიწკა“-მა I 452¹⁸ ხიწვს ამოგიღებო... ახჩამიშა კ ე ტ ი მეციგეი ხეტუ I 452¹⁹ საღამომდის ხიწვმერჭობილი იჯდა...

ფუძე იგივეა, რაც ქართულსა და მეგრულში; ძირითადი მნიშვნელობაც იგივე აქვს, ოღონდ არის შემთხვევები, როცა ამ სიტყვას „ხიწვის“ მნიშვნელობა აღმოაჩნდება.

37. ჭან.	ფიც-არ-ი ფიც-ა-ი	ფიცარი, დაფა, доска (строит., клас.)
მეგრ.	ფიც-არ-ი	„ „
ქართ.	ფიც-არ-ი	„

ქვა, ნჯა, ფიცარი, მუ-ნა ფთირი... I 526₁₉ ქვა, ხე, ფიცარი, რაც რომ ვზიდე... დიდი ოდას ფიცარიში დუშემე დოვოხვენაფი... ჩამიმ ფიცაი ქომოლი I 526₂₂ დიდს ოთახში ფიცრის იატაკი დავაგებინე („გავაკეთებინე“)... ფიჭვის ფიცარი მოვიტანე... ჰადა ფიცაი ენ, ჭუბრი-ში ფიცაი ენ II 245_{4,5} ეს ფიცარია, წაბლის ფიცარია... ჰაწი გვერდი ფიცარი ილუ დო ქოგამაჩუ II 282₁₃ ახლა ნახევარი ფიცარი წაილო და გაყიდა... აწი ფიცაის „ჯოხო... ქონოჭარი“-ა, მიწუ არ მუელლიმიქ I 490₁₈ ახლა დაფაზე „სახელი... დააწერეო“, მითხრა ერთმა მასწავლებელმა... ოწკეტუ გოლანსვარელი თონეფეს, ფიცაის, კიდაშ საათი დო სურეთეფეს I 490₁₀ უყურებდა დაწყობილ მერხებს („სკამებს“), დაფას, კედლის საათსა და სურათებს...

ფუძე საერთოა ქართულისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის. ძირეულია **ფიც-**; დეტერმინანტი-სუფიქსია **-არ-**.

მნიშვნელობა იგივეა (არის შემთხვევა დაფის აღსანიშნავად ამ სახელის გამოყენებისა — ნათარგმნ ტექსტში).

38. ჭან. ყონ-ა ცონ-ა ძონ-ა	ყანა, пашня, нива
მეგრ. ცვან-ა	” ” ”
ქართ. ყან-ა	нива

ყონაშა იგზალუ. ყონა კაი ტუ I 430_{20,21} ყანაში წავიდა. ყანა (ე. ი. ნათესი) კარგი იყო... ლაზუტი ყონას იყვენ I 515₈ სიმინდი ყანაში მოდის („იქნება“)... ბრინჯიში ყონა პწალდუფთ I 515₁₃ ბრინჯის ყანას „ვწალდავთ“... სო რტი? ყონაშა ბორტი... II 245₃₁ სად იყავი? ყანაში ვიყავი... ყონა დოხაჩქუ II 261₂₇ ყანა დაამუშავა... გოილუ ხოლო ყონა II 261₂₈ დაიარა კიდევ ყანა... ყონა-თი ბიტურთ, ლივადი-თი ბიტურთ II 343₁₆ „ყანასაც“ ვიტყვით, „ლივადი“-საც ვიტყვით... არ ძონა ქებუჭოფი სალიხას II 264₁₁ ერთი ყანა გამოვართვი სალიხას...

ყან- ფუძის კანონზომიერი შესატყვისია ხოფური **ყონ-**; ამ უკანასკნელის ვარიანტებია **ცონ-** || **ძონ-** (იხ. ჭან. გრამ. ანალ., § 4 ა, გვ. 31); **ცონ-**ისაგანაა მიღებული მეგრ. **ცვან-** ო-ს ვა-დ დაშლით.

-ა- დეტერმინანტი-სუფიქსის გამარტივებული სახე უნდა იყოს: **-ა** ← **-ან-** || **-ალ-**; ის საერთოა.

ჭანურში ეს სიტყვა ნათესსაც ნიშნავს და ადგილსაც, სადაც ეს ნათესი მოიპოვება. ძვ. ქართულში ყანა მიწას ნიშნავდა („ქუე-ყანა — ზე-

ცა). ახალ ქართულში პურეულის ნათესს აღნიშნავს დასავლ. საქართველოში და მარტოოდენ პურის ნათესს — აღმოსავლეთ საქართველოში.

39. ჭან. **გოროხ-ი** ბელტი, глыба (земли)
მეგრ. —
ქართ. **გოროხ-ი** „მიწა გასატყორცი ქვასავით“ (ს ა ბ ა),
твердые комья земли

გობიქთა — გოროხი დოფათხარ, გოროხი ბერგითე დოფათხარ... II 349⁵ მოვბრუნდები — ბელტებს დავშლი, ბელტებს თოხით (თოხის ყუით) დავშლი.

ეს ტექსტი ართაშნელისაგან მაქვს ჩაწერილი. სხვაგან არ შეგვხვედრია (ნ. მარს არა აქვს).

ქართულთან საერთო ფუძეა. მეგრულში არა ჩანს.

40. ჭან. **კორდ-ი** ბელტი, глыба земли
მეგრ. —
ქართ. **კორდ-ი** „უნამუშეგარო მიწა“ (ს ა ბ ა), целина

ფაცხი-ნა ვა უღუტას, ბერგიში ყუთე კორდი დოტახუფან. კორდი ვა ტახან-ნა, გომალუ ჩეთინი იყვენ I 516²⁸ თუ ფარცხი არა აქვს, თოხის ყუით დაამტვრევენ ბელტს. ბელტი რომ არ დაამტვრიონ, გათოხნა ძნელი იქნება... ჩაეფე, კორდეფე ვა იყვენ I 517²³ ბალახი („ბალახები“), ბელტები არ იქნება...

ამ მაგალითებში კორდი იხმარება ბელტის მნიშვნელობით ართაშნული გოროხ-ის (იხ.) ადგილას.

კორდ-ი გიგევა, რაც ქართული იმავე სახეობის სიტყვა. მნიშვნელობის მხრივ არის ერთგვარი სხვაობა (თუმცა ქართულშიც ეს სიტყვა ყველგან ერთსა და იმავეს არ ნიშნავს).

41. ჭან. **ღარ-ა** კვალი ხნულისა, борозда
მეგრ. **ღარ-ი** ღარი, მილი, желоб
ქართ. **ნა-ღარ-ი** „წნულთ შუა დარჩომილი კორდი“ (ს ა ბ ა),
земля, оставшаяся невспаханной
между бороздами

...საფანიქ-ნა ღარა ყვას, არ ციდა მანი-მანი დოლობლაფს ჭკემი I 516²⁴ სახნისი რომ კვალს („ღარს“) გაავლებს, ერთი ციდის სიახლოეს ჩაყრის თესლს [კაცი]...

ღ ა რ - ფუძე საერთოა ქართულსა, მეგრულსა და ჭანურში.

ქართ. ნ ა ლ ა რ -ი — კვლევს შორის დარჩენილი მიწა (ს ა ბ ა)— გვიჩვენებს, რომ ღ ა რ -ი ხვნასთან დაკავშირებული ტერმინი უნდა ყოფილიყო ქართულშიც.

მეგრულში ამ ფუძის მნიშვნელობა უფრო დამორებულია ჭანურისას და ხვდება ქართულში წარმოდგენილ (ღ ა რ ი) მნიშვნელობას.

42. ჭან. **ლაზუტ-ი** || **ლაუზტ-ი** სიმინდი, кукуруза
 მეგრ. **ლაზუტ-ი** || **ლაიტ-ი** || **ლატ-ი** „ „
 ქართ. —

მან ლ ა ზ უ ტ ი ფხაჩქუფ I 434²⁴ მე სიმინდს ვთესავ... ლ ა ზ უ ტ ი - შ ი ოტახუ I 492^{2,3} სიმინდის ტეხა... ექ ლ ა უ ზ ტ ი ოცხუნუში ნოდერი ენ I 506¹² იქ სიმინდის გარჩევის ნადია (მამითადია)... ლ ა უ ზ ტ ი დოფცხუნათ-ჭკულე... I 506¹⁷ როცა სიმინდს დავარჩევთ... ლ ა ზ უ ტ ი მოინჭუ-ი? II 151¹⁸ სიმინდი მოიწია?... ლ ა ზ უ ტ ი... ხომბასენ II 245^{9,10} სიმინდი გახმება...

ლ ა ზ უ ტ -ის ვარიანტია ჭანურში ლ ა უ ზ ტ -ი (ხოფურში გვაქვს; მეტათეზისის შედეგია); მეგრულში ჩვეულებრივია — ლ ა ზ უ ტ -ის ვა-რი-ანტები — ლ ა ი ტ -ი, ლ ა ტ -ი ზუგდიდ-სამურზაყანოში, მაგრამ ლ ა - ზ უ ტ -იც იხმარება. სენაკურში მხოლოდ ს ი მ ი ნ დ ი ა ცნობილი. ქართულში ლ ა ზ უ ტ - არა გვაქვს.

ლ ა ზ უ ტ -ისა და ს ი მ ი ნ დ ი ს შესახებ 'იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი - ლ ი , საქართ. ეკონომ. ისტ., ტ. I, 362-364.

43. ჭან. **დიკა** დიკა, ხორბალი, пшеница
 მეგრ. —
 ქართ. **დიკა** „ „

დ ი კ ა უჭუზი იყვენ I 404²¹ ხორბალი იაფი იქნება... ბაბას დიდო დულდა უღუტუ:... დ ი კ ა ოჭკიუ, დ ი კ ა ოქინხოლუ I 465¹³ მამას ბევრი საქმე ჰქონდა: ...პურის მომკა („მოჭრა“), პურის გაღეწვა... დ ი კ ა დოხაჩქერენ... დ ი კ ა -ნა მუინჭუ... I 427²⁴ პური (დიკა) დაუთესია... პური (დიკა) რომ მოიწია... დ ი კ ა დოჭკორესდორენ. დოჭკორეს-ში, თუდენი — ჩა-ლა, ყინი — დ ი კ ა II 287^{9,11} პური (დიკა) მოუმკიათ. რომ მოუმკიათ, ქვევით — ბზე, ზევით — ხორბალი („დიკა“)...

ნ. მ ა რ ს დ ი კ ა ათინურისთვის აქვს ნაჩვენები (ჭან. გრამ., გვ. 139). ზემოხსენებული მაგალითები ამ სახელის არსებობას ადასტურებს ხოფურშიც და არქაბულშიც.

მეგრულში ეს სახელი არა ჩანს.

მნიშვნელობითაც, აგებულებითაც ეს სახელი ქართულ სათანადო სახელს ემთხვევა.

დიკა -ს შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, საქართვე. ეკონ. ისტ. ტ. I, გვ. 328-330, 395, 406—412.

44. ჭან. ქურუმ-ი დაუცეხავი ღომი, **вид проса (необмолоч.)**

მეგრ. —

ქართ. **ქურუმ-ა**

вид проса

დოლობლაფან... ქურუმი და ნჩვარი: უნჩვარუს ქურუმი ვუწუმეთ, ნჩვარელის — ნჩვარი I 527^{22,23} ჩაყრიან... „ქურუმს“ ანდა ღომს: გაუცეხავს „ქურუმს“ ვეტყვით, გაცეხვილს — ღომს... გუმათუთას გუმუმან ბრინჯი, ქურუმი (ნჩვარი — უნჩვარუ ქურუმი იენ) II 306^{25,26} ოქტომბერში მკიან ბრინჯს, „ქურუმს“ (ღომი — გაუცეხავი — „ქურუმი“ იქნება)... დერი-თი ქორენ, ქურუმი ხაჩქუმან II 296³³ [ისეთი] ადგილიც არის, „ქურუმს“ (ე. ი. ღომს) თესავენ...

ეს ქურუმ-, ეჭვს გარეშეა, იგივეა, რაც ქართ. ქურუმ-ა || ქვრუმ-ა. მათი მნიშვნელობა განსხვავებულია: ჭანურში ესაა ღომი (გაუცეხავი — იხ. ზემოთ), ქართულში — ფეტვის სახეობა (ქვრუმის შესახებ იხ. ივ. ჯავახიშვილი, საქართვე. ეკონ. ისტ., I, გვ. 364—366).

მეგრულში ეს ფუძე არა ჩანს.

ნ. მარს ლექსიკონში ქურუმი მოხსენებული არა აქვს.

45. ჭან. ნ-ჩვ-არ-ი || ნ-ჩვ-ა-ირ-ი

|| ნ-ჩვ-ა-ი

მეგრ. **ჩვ-ერ-ი**

ქართ. —

ღომი (მარცვალი),

вид проса (обмолочен.)

უნჩვარუს ქურუმი ვუწუმეთ, ნჩვარელის — ნჩვარი I 527²² გაუცეხავს „ქურუმს“ (ქვრუმას) ვეტყვით, გაცეხვილს — ღომს... ოკულე დოგობუფან ნჩვარი I 1537⁷ მერე მოხარშავენ ღომის მარცვალს... არ კარდალას ქოდოლობლაფან: ნჩვარი, ლობია... I 537⁸ ერთ ქვაბში ჩაყრიან: ღომის მარცვალს, ლობიოს... ჩქუ ჩვარიში ღომუ ბიქომთ II 307³⁰ ჩვენ ღომის მარცვლისაგან ვაკეთებთ ღომს (მეგრ. ლუმუმი — ღომის ღომი)...

აქედან იწარმოება ზმნა **ნ-ჩხვარ-**უმ-ს (იხ.)— ცეხვავს (დომს... და მე-რე: ბრინჯსაც).

ძირეული უნდა იყოს **ჩხვ-**, რომლისაგანაც მიღებულია მეგრ. **ჩხი-** (**ჩხვ-** || **ჩხუ-** → **-ჩხი.**). ჩ ხ ი შ ი კაკალი — ლომის მარცვალი.

თავკიდური **ნ-** ფონეტიკური დანართია; **-არ-**(||**-ირ-** || **-აირ-**) — დეტერმინანტი-სუფიქსია; **ჩხვაირ-** → **ჩხვერ-** მოცემულია მეგრულში.

ქართულში ეს ფუძე არა ჩანს.

46. ჭან. **კანტ-არ-ი** || **კანტ-ა-ი** სიმინდის კენწერო, “თავთავი“.

верхушка кукурузы

მეგრ. —

ქართ. **კენწ-ერ-ო**

верхушка дерева

[ლაზუტიქ] სიძეთე კ ა ნ ტ ა ი ქიშიმეს I 515₂₉ სიმინდს ჯერ თავ-თავი ამოუვა („ამოიღებს“)... კ ა ნ ტ ა ი -თი ქომოიმეს II 297₁₆ თავთავიც ამო-უვა („ამოიტანს“)...

ძირეული კ ა ნ ტ - უნდა შეესატყვისებოდეს ქართ. **კენწ-**ს (ივა-რაუ-ღება, რომ ქართულშიც **კანტ-** იყო წინათ და **ტ-**ს გააფრიკატება მეორეული მოვლენა). **-ერ-**||**-არ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია.

მნიშვნელობა საერთო მომენტს შეიცავს, რამდენადაც ერთიცა და მეორეც მცენარის წ ვ ე რ ს აღნიშნავს.

საინტერესოა, რომ გურულში შენახულა ეს ჭანური კ ა ნ ტ ა რ -ი, ოღონდ უ-ნ-აროდ, ე. ი. ძველი სახით: **კატარ-ი** (მეგრულში ამავე საგნის აღსანიშნავად იხმარება **პოპორ-ი**, სულ სხვა ძირი).

47. ჭან. **ჭყინტ-ი** ჭყინტლი, (кукуруза) незрелая (с молочн.

зернами)

მეგრ. **ჭყინტ-უ** ..

..

ქართ. **ჭყინტ-ლ-ი**

..

ჭყინტი დიყვენ I 515₃₀ ჭყინტი გახდება... ჭყინტი -ნა დიყვას (იქვე) — ჭყინტი რომ გახდება... ვა მუინჭას-ში, ჭყინტი ვუწუმერთ. აღნე-ნა იყვას, მჟა-ნა დიბერტას, მჟიი ჭყინტი ვუწუმერთ II 515₃₀, 516₂₁ სანამ არ დამწიფდება, ჭყინტს ვეტყვით. ახალი რომ იქნება, რძე რომ გამოუღის („იღვრება“), „რძიან“ ჭყინტს ვეტყვით...

ჭყინტ - ფუძე საერთოა ქართულისა, მეგრულისა და ჭანურისათვის. ოღონდ ჭანური კილოკავებიდან მხოლოდ ხოფურში გვაქვს ეს ფუძე;

საფიქრებელია, ქართულიდან იყოს შეთვისებული: **ჭყ-** კომპლექსი ჭანურისთვის უცხოა (**ჭკ-** უნდა მიგველო). არქაბულში ამავე მნიშვნელობით **ჭოლო** - იხმარება: იხ. II 297¹⁷, 246¹⁹, 270³⁷.

ქართულში დეტერმინანტ-სუფიქსად **-ლ-** გვაქვს¹ და ამ უკანასკნელის მორფოლოგიური ეკვივალენტია **-უ-** მეგრულში.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

48. ჭან. **კურკა** კურკა, ნაქურჩალი, косточка плода, сердцевина кукуруз. початка
მეგრ. —
ქართ. **კურკა** косточка плода

ლობიაში თავზე პარკი, კურკა-ნა ვა უღუტას, ია დოლობლაფან დერგულას I 519²³ ლობიოს ნედლ პარკს, რომელსაც მარცვალი („კურკა“) არა აქვს, ყრიან დერგში... ლაზუტიში კურკა ხჩე რენ II 245³⁴ სიმინდის ნაქურჩალი თეთრია... ლაზუტი ეშიმენან, სარღას ქოგაობლამან კურკათე ბარაბერ, კურკა ქოგომიმენან ხეთე II 297^{31,32} სიმინდს ამოიღებენ, გობზე დაყრიან ნაქურჩალთან („კურკასთან“) ერთად, ნაქურჩალს გამოიღებენ ხელით... „თოფუჲ მუჭო გამომე?“ — „კურკაში კომა მებუმკომამ!“ II 317⁶ „თაფლს როგორ გამოიღებ?“ — „ნაქურჩალის კვამლს მივაკმევ!“...

ერთი და იგივე ფუძეა ქართულსა და ჭანურში, ოღონდ ჭანურში მას უფრო ფართო მნიშვნელობა აქვს.

49. ჭან. **ღერ-ო** || **ღერ-ი** || **ღე-ი** ღერო, стебель кукур.
მეგრ. **ღერ-ი** ღერი, ცალი, стебель кукур., штука
ქართ. **ღერ-ო** ხალის ღერი (საბა), стебель кукурузы

სიძეთე დეი დოკობუფ I 516²² ჯერ ღეროს მოაგროვებ... დეის-ნა დოსქიდას, ბუტკათე დობკიუფთ I 516³⁸ ღეროზე რომ დარჩება ფოთლები, იმით შეგკრავთ... ცონა დერი დობკვათი II 270³² ყანაში ღეროები („ღერო“) დავჭერი... ლაზუტიში ღერო ოკვათუში რენ-ნა, დოკვათუმან ბერგიეთე II 296²³ თუ სიმინდის ღერო მოსაჭრელია, „მოჭრიან“ თოხით...

¹ თანამედროვე ქართულში ჩვეულებრივია **ჭყინტილი**; **საბას** აქვს **ჭყიტილი**.

ფუძე ღერ - საერთოა; გვაქვს ღერო ვარიანტიც; ~~რ~~-ს დაკარგვა ხმოვანთ შორის გვაძლევს ღეი -ს.

ძირითადი მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

<p>50. ჭან. ჩალ-ა მეგრ. ნა-ჩალ-ი ქართ. ჩალ-ა</p>	<p>ჩალა, сухой стебель кукурузы სიმინდის ყანა ჩალის მოჭრის შემდეგ, поле после уборки кукуруз. стеблей сухой стебель кукур.</p>
---	--

მთუთის ჩალა ქომეჩუ I 434₂₈ დათვს ჩალა მისცა... ჩალა ქოდოსქიდუნ; მანგალითენ ჩალა დობჭკიუფთ I 516₃₇ ჩალა დარჩება; ნამგლით ჩალას მოვჭრით... ჩალა ვა ილასენ იხიქ II 246₁₉ ჩალა არ წაიღოს ქარმა... ჩალა დობჭკორი, ...ოხორიშა დობზდი II 246₁₉ ჩალა მოვჭერი, შინ („სახლში“) მოვზიდე... ბაგენის ჩალა დო ჩუჩა დო თიფი მოლობლამან II 297_{22,23} „ბაგენში“ ჩალას, ფუჩეჩსა და ბალახს ყრიან... თუდენი — ჩალა, ყინი — დიკა II 287₁₁ ქვეითი — ბზე („ჩალა“), ზევი-თი — პური („დიკა“)...

ჭანურსა და მეგრულში ჩალა საერთოა; მეგრულში ახლა ჭა იხ-მარება ჩალის მნიშვნელობით, მაგრამ ნაწარმოები სახელი ნა-ჩალ-ი — „სიმინდის ყანა ჩალის აღების შემდეგ“ — ცხადყოფს, რომ ჩალა ჭანურის მსგავსად მეგრულშიც გვქონდა (აწინდელი ჭა-ს ნაცვლად).

ძირითადი მნიშვნელობა საერთოა (ჭანურში ჩალა ბზე-საც ნიშ-ნავს).

<p>51. ჭან. თას-ი მეგრ. თას-ი ქართ. თეს-ლ-ი</p>	<p>თესლი, семя „ „ „ „</p>
---	------------------------------------

გედღე ოხორჯა მუშიქ თასი დუდუმესს II 247₁₇ უკან მისი ცოლი თესავს („თესლსა დებს“)... უკაჩხე თასი ქომეფჩი II 270₃₅ მერე დავთესე („თესლი მივეცი“)... თასი შენი ხეშე(რ)ი დიქომან დო ქოგმოკილამან სერენთის II 297₂₀ სათესლედ („თესლისათვის“) „ხეშერს“ გააკეთებენ და ჩამოკიდებენ სასიმინდეში...

თას- ერთი იმ ფუძეთაგანია, რომელშიც ქართულთან შესატყვისობა ნაწილობრივ არის წარმოდგენილი: ხმოვანი **-ა-** ზანურ ნორმებს მიჰყვება, თანხმოვანი **-ს-** უცვლელად გვაქვს (უნდა ყოფილიყო **-შ-**). ზოგჯერ ამგვარი მოვლენები მეორეული ხასიათისაა და ის ქართულის ზეგავლენას მიეწერება. აქ ასეთი მდგომარეობა არ უნდა გვქონდეს.

-ლ- დეტერმინანტი-სუფიქსია ქართულში; მსგავსი სუფიქსი არც მეგრულში გვაქვს, არც ჭანურში.

აღსანიშნავია, რომ ხოფურში თ ა ს -ის ნაცვლად ჭ კ ე მ -ი იხმარება (ძირი იგივე უნდა იყოს, რაც მეგრ. **წკა**-ში გვაქვს — „კურკა“).

52. ჭან.	ღობ-ერ-ი ღობ-ე-ი	ღობე,	плетень
მეგრ.	ღობ-ერ-ი	”	”
ქართ.	ღობ-ე		”

ღობერის გამითირუ I 484₂₆ ღობეში გამოძვრა... ოფუტეში ღობერეფე დოჭუ I 435₃ ეზოების ღობეები დაწვა... ღობე(რ)ი დობლობი II 339₂₀ ღობე გავაკეთე („დავღობე“)... ღობერი დივუ II 349₄ ღობე „შეიქნა“... ღობეის ეხთუ I 418₂₀ ღობეზე ავიდა...

ეს სახელი წარმოშობით მიმღობას არ უნდა წარმოადგენდეს, თუმცა, აგებულება საამისო აქვს: **-ერ-** ნამყო დროის მიმღობის ნიშანია ჭანურში; მაგრამ თუ ღობერ- მიმღობად იქნება მიჩნეული, მაშინ ქართულშიც ამგვარი წარმოება გამოგვივა, რაიც ქართულს არ შეეფერება, არადა ქართული ბოლოკიდური **-ე** სხვა წარმოშობისად უნდა ვცნოთ (და არა **-ე** ← **-ერ-**); ეს კი საძნელოა.

უფრო მართებული იქნებოდა ამიტომ **ღობ-** ძირთან **-ერ-** დეტერმინანტ-სუფიქსად ჩაგვეთვალა; მაშინ ქართულში ამ სუფიქსის თანხმოვან-მოკვეცილი სახეობა გვექნებოდა.

ყოველ შემთხვევაში ძირეული **ღობ-** საერთოა შესადარებელი ერთეულებისათვის. მნიშვნელობის მხრივაც სხვაობას ადგილი არა აქვს.

53. ჭან.	მასარ-ი	სარი,	кол
მეგრ.	მასარ-ი	”	”
ქართ.	მესერ-ი		частокол

მასარი დობცონი, ჭეფხე ქობოლოკორი, დივუ ღობერი II 308₁₉ სარები დავასე, წნელი „გადავაკარი“, შეიქნა ღობე...

ხმოვნების მიხედვით ეს ფუძე მასარ - შეესატყვისება მესერ-ს; თანხმონის მიხედვით კი — არა: **-ს-** უცვლელად რჩება (იხ. თას-ი). მაინც ცხადია, რომ მასარ - || მესერ - დიფერენცირებული ერთი და იგივე ფუძეა.

მნიშვნელობის მხრივ მცირეოდენი სხვაობაა: ჭანურ მასარ-ში თუ ცალკეული სარი იგულისხმება, ქართული მესერ-ი — ამ „სარების ღობეს“ გულისხმობს.

54. ჭან.	ო-ნტ-ულ-ე	ბოსტანი	огород
მეგრ.	ო-რტ-ვინ-ი ო-რტ-ილ-ი	„	„
	   ო-რტ-ინ-ი		
ქართ.	მტ-ილ-ი	ბოსტანი“ (ს ა ბ ა)	„
სვან.	ლე-რტ-ჰმ	მწვანილი,	зелень

ონტულეს იყვენ: ლუყუ, სოტოლია, მტკუი ფატიჯანი, შინაური ფატიჯანი, ...პრასკია, ბულეკი... I 519⁹ ბოსტანში არის ხოლმე („იქნება“); კომბოსტო, წითელი მხალი, ველური („ტყიური“) ბადრიჯანი, შინაური ბადრიჯანი, ...პრასა, ბოლოკი... ონტულეს-თი თუთუნი ვარ მატახუ II 319² ბოსტანშიც თამბაქო ვერ შევტეხე...

მტ-ილ-||-ნტ-ულ-||-რტ-ინ-||-რტ-ილ- ერთი და იგივე ფუძეა; განსხვავებას ქმნის თავკიდურ **მ- || ნ- || რ-**ს მონაცვლეობა, — რაიც ჩვეულებრივია ქართულში, ჭანურსა და მეგრულში, — და **-ილ-||-ულ-||-ინ-** სუფიქსთა გამოყენება სხვადასხვა ვარიანტში; ეს ნაწილობრივ ფონეტიკური ცვლილების შედეგად მიიღება (**-ულ-** → **-ილ-**), ნაწილობრივ იმავე ფუნქციის მქონე სხვა სუფიქსის გამოყენებას წარმოადგენს (**-ინ-**).

უფრო არსებითია **ო-** თავსართი ჭანურსა (და მეგრულში) და **-ე** ბოლოსართი, რის მიხედვითაც უნდა დაგვესკვნა, რომ **ო-ნტ-ულ-ე** „ს ა - მ ტ ი ლ ე“-ს ნიშნავდა, მ ტ ი ლ ი კიდევ მ წ ვ ა ნ ი ლ ს („ბოსტნის“ აღმნიშვნელად მერე იქცა).

მაგრამ სვან. **ლე-რტ-ჰმ**-ში, რომელიც იმავე ძირს შეიცავს და მწვანილს აღნიშნავს, **ლე-** თავსართი გვაქვს. მაშასადამე, ეს **ლე-** და ჭან.-მეგრ. **ო-** ნივთის კატეგორიის მაჩვენებელი გამოდის (და არა დანიშნულების მაჩვენებელი პრეფიქსი). ქართულს ეს თავსართი არ შემოუნახავს.

ონტულეს-ს ნაცვლად არქაბელები გ ე თ ა ს უ ლ ე ს ხ მ ა რ ო - ბ ე ნ (იხ. II 321¹⁹); „გეთასულე“ — „ზ ე თ ე ს ი ლ ს“ ნიშნავს.

ონტულე || მ ტ ი ლ - || ო რ ტ ვ ი ნ -ის ურთიერთობა გარკვეული აქვს ი ვ . ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ს (იხ. საქართ. ეკონ. ისტ., II, 98—100); მ დ ე ლ ო ს თ ა ნ ამ ძირის დაკავშირება საეჭვოა.

55. ჭან.	ყო-ყორ-ე ო-ღორ-ე	გოგრა, კვახი,	тыква
	   ცორ-ე ორ-ე		
მეგრ.	ყო-ყორ-ე	გოგრის ჯიში,	вид тыквы
ქართ.	ყარ-ყარ-ა	„სარწყული, სმაში ჯმის მიმცემელია (ს ა ბ ა),	
		„посуда с узким горлом для питья“	
სვან.	ა-ყარ	გოგრა,	тыква

ცო რ ე რენ II 305₃₅ გოგრაა... გეთასულეს ივენ: ...ცო რ ე II 308₁₆
ბოსტანში არის ხოლმე:.. გოგრა... ჩქუ ო რ ე პჭვითა-და II 293₁₆ ჩვენ გო-
გრა შევწვითო...

ყო ყ ო რ ე — ხოფურია, ცო რ ე || ო რ ე — არქაბულსა და ათინურ-
ში გვაქვს.

როგორც ივ. ჯავახიშვილი სამართლიანად შენიშნავს, ჭან.
ყო -ყო რ ე ყო რ -ყო რ ე-სგან უნდა მომდინარეობდეს და ქართ.
ყარ -ყარ ა-ს უნდა უკავშირდებოდეს; სვან. ა -ყ უ რ -იც იმავე ყარ -ს
უნდა შეიცავდეს (ყარ -ყარ - გაორკეცებული ფუძეა); იხ. საქართ. ეკო-
ნომ. ისტ., II, გვ. 273.

მეგრულში ეგვევ ყო ყ ო რ ე გოგრის ერთ-ერთი სახის ატრიბუტია:
ყო ყ ო რ ე კოპეშია — რბილ, წყალ-წყალა გოგრაზე ითქმის; ეს გამოთქმა
შედგენილობით იმერ. ყარ ყარ ა -კვახ -ის („მწარე კვახი“, „აყირო“)
სრული ანალოგონია, თუმცა მნიშვნელობა სხვა აქვს.

56. ჭან. **ქერ-ი**
მეგრ. **ქერ-ი**
ქართ. **ქერ-ი**

ქერი, ячень
„ „
„

ბ. მარს ეს სიტყვა ხოფურსა და არქაბულზე მითითებით მოჰყავს;
ვიწეში სიტყვა უცნობიაო, ათინურშიც მთქმელი მას კე რ ი -ს სახით იც-
ნობს, თუმცა თვით ამ მთქმელს ეს ეეჭვებაო. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს ჩხალურში
დადასტურებული აქვს ქე რ ი : ჰამ ოფუტეს იჩანენ ლაზუტი, დიკა, ქე -
რი ... იხ. „დამატ. ცნობები“, გვ. 97 — ამ კუთხეში (რაიონში) ხარობს
(„ცენობს“) სიმინდი, პური (დიკა), ქერი...

V

**შენობები... სამუშაო იარაღები... ჭურჭლეულობა...
საჭმელები... ტანისამოსი...**

1. ოფუტე	29. ოვლე
2. ოხორ-ი	30. ონჩამურე, ონჩამუე
3. ბალუ	31. კალათ-ი
4. ფაცხა	32. გუდა
5. ოხვამე, ოხვამუ, ოხვამბე	33. თოკ-ი, თოჭ-ი
6. მსქიბუ, ფსქიბუ	34. კარდალა
7. ბერ-ი	35. წუკალ-ი
8. კოდა, კიდა	36. კორზა, კირზა
9. ნეკნა, ნეკლა, ნეკრა, ეკნა	37. ხამ-ი
10. ჭერ-ი, ჭე-ი	38. კუზ-ი, კიზ-ი
11. კერა, კირა	39. სარლა, სალრა
12. დიშქა, დიშკა	40. ონცორუ, ონცირუ
13. ნონაპულე	41. ფქვერ-ი, მქვერ-ი
14. დაჩხურ-ი, დაჩხირ-ი	42. გმარ-ი, გმა-ი, ჯარ-ი
15. ნობიწკალე	43. ბურღულ-ი
16. ნოკანჩხულე	44. მჭკუდ-ი
17. ნოცინცხალე	45. ღომუ
18. ნოშქერ-ი	46. ქოვალ-ი, ქუვალ-ი
19. ტუტა	47. ცომ-ი
20. კომა	48. ჯუმუ, ნ-ჯუმუ
21. წოლა, მწოლა, ნწოლა	49. ჯუმორ-ი, ჯუმო-ი
22. ორძო, ორზო, ორძუ	50. დოლოქუნუ
23. არგუნ-ი	51. ფორჩა
24. ბურჭულ-ი	52. კურთა
25. ლეშ-ი	53. ქუდ-ი
26. ბერგ-ი, ბერჯ-ი	54. ოტკაფუ
27. ბუცხ-ი	55. მაწკინდ-ი, მაწინდ-ი
28. ფაცხ-ი	56. ოცხოჯ-ი, ონცხოჯ-ი, ოცხეჯ-ი

1. ჭან. **ო-ფუტ-ე** ადგილი სახლის გარშემო, ეზო (საწვეთურს იქით ადგილი **M**); რაიონი **K**; место вокруг дома, за линией стекания капель с крыши дома; двор; участок, округ, район.
- მეგრ. —
- ქართ. **ფუტ-ი** „ავი კვამლი“ (საბა), дым едкий

ო ფ უ ტ ე ს ე-ნა უღუტუ შეი, მთელი დოჭუ **I 433₂₂** ეზოში რაც კი რამ ჰქონდა, სულ დაწვა... ჰამ ო ფ უ ტ ე ს მურღული ჯოხონს. მურღულის ეჩი დო ჩხორო ქმოი რენ: ი. ყიფშიძე, „დამატ. ცნობ.“, გვ. 9 — ამ კუთხეს (რაიონს) მურღული ჰქვია; მურღულში ოცდაცხრა სოფელია... ჯამეშ ო ფ უ ტ ე ს ოხორი გიკიდეს-ი, ბაბა-ჩქიმი-ა? **II 371₃₅** (ხოფ.) ჯამეს ეზოში სახლი აგიგეს (ბინა მოგცეს, დაგასაფლავეს), მამაჩემო?...

ო ფ უ ტ ე ფ უ ტ -ისაგანაა ნაწარმოები; ფ უ ტ ი ს ა ბ ა ს განმარტებით „ავი კვამლია“; გურიაში ეს სიტყვა იხმარება კვამლისათვის საერთოდ. ამისდა მიხედვით ო ფ უ ტ ე -ს პირველადი მნიშვნელობა უნდა ყოფილიყო „ადგილი სახლის გარშემო, ეზო“, როგორც ამას ნ. მარია აღნიშნავს (ჭან. გრამ., გვ 195); კუთხის, რაიონის აღნიშვნა მნიშვნელობის ცვლის შედეგად უნდა მიგვედო...

2. ჭან.	ო-ხ-ორ-ი ო-ხ-ო-ი	სახლი, дом
მეგრ.	ო-ხ-ორ-	” ”
ქართ.	სა-ხ-ლ-ი	” ”

არ ო ხ ო რ ი დოპკოდი **II 264₁₈** ერთი სახლი ავაგე... ო ხ ო რ ი პკოდი ჟურ ოდათე **II 289₁₈** სახლი ავაგე ოროთახიანი... ო ხ ო ი ... უღუნან **II 305₉** სახლი აქვთ... ო ხ ო ი შ ოკიდუ გუის მიღუტუ **I 524₉** სახლის აგება გულში მქონდა... არ ო ხ ო რ ი ს მუკო ჯა უნონ? **I 524₁₁** ერთ სახლს რამდენი ხე უნდა?... ჰეჟ ო ხ ო რ ა მ ტ უ **II 290₂₂** იქ სახლობდა...

ძირეულია **-ხ-**; **-ლ-** ქართულში დეტერმინანტი-სუფიქსი ჩანს: მას შესაბამება **-ორ-** ჭანურსა (და მეგრულში). **სა-** თავსართი ნივთის კატეგორიის აღმნიშვნელია (დანიშნულების მაჩვენებელი რომ იყოს, სათანადო ბო-

ლოსართიც გვექნებოდა: შდრ. ს ა - ქ ა თ მ - ე, ს ა - კ ა - ც - ე, ს ა - ხ რ - ე...); ჭანურში ეს თავსართი **ო**-თია გადმოცემული; ალბათ, **ჰო**- იყო და **ჰ**- დაიკარგა (ნ. მ ა რ ი **შო**-ს ვარაუდობდა, მაგრამ მაშინ გაუგებარია **შ**-ს დაკარგვა; ყოველ შემთხვევაში იმ გზით, რომელიც ნ. მ ა რ ს აქვს ნაჩვენები, **შ**-ს დაკარგვა (**შ** → **ც** → **ო**) ვერ დასაბუთდება).

მეგრულში ამჟამად სახლის მნიშვნელობით **ყ უ დ** - ე იხმარება (შდრ. ქართ. **ყ უ დ** - || **ყ უ დ** - ე : **ქვა-ყუდ-ე** — სოფლის სახელი საჯევახოს მახლობლად); მაგრამ ნასახელარ ზმნაში **ო ხ ო რ** - ან - ს და აქედან ნაწარმოებ სახელებში **მ ა - ხ ო რ - ო** — „მოსახლე“, **ნ ო - ხ ო რ - ო** — „ნამოსახლევი“, „ნასახლარი“, **ო - ხ ო რ - თ** — სამოსახლო ადგილი... — ეს ფუძე დღესაც ხმარებაშია; ძველი-სენაკის თემში არის ადგილი **ქ ვ ა შ ი - ო ხ ო რ ი**, რაც „ქვის სახლს“ ნიშნავს (შდრ. „ქვა-ყუდე“). **ო ხ ო რ** - შედის კომპოზიტებში: **ოხორ-ჯა** || **ოხორ-ძა** (იხ.), **ოხო-რა-სკირ-ი** (იხ.), **ოხორ-ასულე** (იხ.), **ოხორ-ქკაურა** — დიასახლისი („სახლის ქალბატონი“), **ოხორ-მანჯე** — სახლის პატრონი (შდრ. მეგრ. **მინჯე** — პატრონი).

3. ჭან. ბაღ-უ	ბეღელი, амбар
მეგრ. ბაღ-უ	„ „
ქართ. ბედ-ელ-ი	„ „

არ ჩქვა ბ ა ლ უ უწუმელან, ოთხო კითიმ მაპეჯანა ფიცარიში იქიფან. ...ბ ა ლ უ ს დოლოხე სუმ-ოთხო თოლი ხარო აყვენ: ...არის ლაზუტი დოლობდაფან, მაყუანის — ლობია, მასუმანის — ბრინჯი, ქურუმი... I 527^{18,20} ერთს კიდევ ბეღელს ეტყვიან, ოთხი თითის სისქე ფიცრისას აკეთებენ... ბეღელს შიგნით სამი-ოთხი თვალი „ხარო“ ექნება: ...ერთში სიმინდს ყრიან, მეორეში — ლობიოს, მესამეში — ბრინჯს, დომს... ბ ა ლ უ ს ქომოლობდეს [სოდანი] II 287^{15,16} ბეღელში ჩაყარეს [ხახვი]...

ბელ- ძირი კანონზომიერად არის წარმოდგენილი **ბაღ**-ით ჭანურსა და მეგრულში; **-ელ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია, მისი მორფოლოგიური შესატყვისია **-უ-** ჭანურსა და მეგრულში. ამ უკანასკნელში **-ილ-** სუფიქსიც უნდა გვექონოდა, როგორც ეს ჩანს **ო-ბაღ-ილ-ე** სახელიდან (იხ. ი. ყ ი ფ - შ ი ძ ე, მეგრ. გრამ., ლექსიკ., გვ. 201—202): „საბედლე“ გოდორი, გოდორი, რომლითაც ბეღელში ეზიდებიან სიმინდს.

ბაღუ-ს და **ბეღელ**-ის მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

4. ჭან. ფაცხა	ფაცხა, საბუღარი ქათმისა, хата-плетенка, гнездо кур.
მეგრ. ფაცხა	„ „
ქართ. ფაცხა	„ „

კოჩი ზენგინი დივუ. ლობეიში ოხოი, ფ ა ც ხ ა -ნა ულუტუ, მორდერი კონალი დოწოფხუ II 327³² კაცი გამდიდრდა („მდიდარი შეიქნა“). მოღობილი სახლი („ღობის სახლი“), ფაცხა რომ ჰქონდა, დიდი სასახლე ააშენა... არ ფ ა ც ხ ა დოპკოდი II 264^{33,34} ერთი ფაცხა გავაკეთე („ავაგე“)... მზოლამ ქენარის ბუტკაში ფ ა ც ხ ა დოვუ დო ქომეშახედუ II 281²⁷ ზღვის ნაპირას ფოთლების ფაცხა გააკეთა და შიგ შევიდა („დაჯდა“) ... ეკულე დიმონჭვენ. ფ ა ც ხ ა დიქიფან... ეჩ-ეჩლოვითი მარქვალი ქეწუდუმელან I 541²⁷ მერე აკრუნდება. საბუდარს გააკეთებენ... ოც-ოცდაათ კვერცხს დაუდებენ („შეუდებენ“)...

ეს სიტყვა საერთოა; ძირითადი მნიშვნელობაც ერთი და იგივე აქვს; ჭანურში ეს მნიშვნელობა უფრო ფართოა: აღნიშნავს „ქათმის საბუდარსაც“.

ნ. მ ა რ ს „ფაცხა“ განმარტებული აქვს, როგორც „მოღობილი — ფოთლების შესაგროვებლად¹; გალია — ქათმებისათვის; ხოფაში — საბუდარი“... (იხ. ჭან. გრ., გვ. 193).

ზევით მოყვანილი ადგილები ეჭვს არ ტოვებს იმაში, რომ ფ ა ც ხ ა მეგრული და ქართული გაგებითაც ჩვეულებრივია ჭანურში (კერძოდ, არ-ქაბულში).

5. ჭან.	ო-ხვამ-ე ო-ხვამ-უ „ ო-ხვამბ-ე “ M	ეკლესია, „სალოცავი“, церковь, "молеельня"
მეგრ.	ო-ხვამ-ე	„ „
ქართ.	—	„ „
სვან.	ლა-კუჟამ	„

ამა სირთიმე შინ ო ხ ვ ა მ უ რტუ I 497²³ ამ გორაკზე ეკლესია იყო... ლიმანიში ოკაჩხე-ნა სირთი რენ, აუქსელი სირთი, ემუს ო ხ ვ ა მ ე უწუმელან II 497³ ლიმანის უკან რომ გორაკია, მაღალი გორა, იმას „ოხვამე“-ს ეძახიან... ო ხ ვ ა მ ე უ ხვამა იყვენ II 375²⁰ (ხოფ.) ეკლესიის ლოცვა იქნება... ო ხ ვ ა მ ე კათთა მის ქორენ [ლაზისტანის] II 312³¹ ეკლესიის ნანგრევები („ეკლესია“) ყველგან არის ჭანეთში...

ეს სიტყვა ნაზმნარი სახელია — მიმღობაა მყოფადი დროისა (იხ. **ხვ-ამ-** ზმნებში). ქართული შესატყვისი ძირი არა ჩანს; მეგრულში იგივე **ხვ-ამ-** არის. ო ხ ვ ა მ ე უნდა იყოს წარმართობის დროინდელი ტერმინი.

¹ შლრ. მეგრ. ფ ე ც ხ ა ნ ი ა (ამავე მნიშვნელობით).

6. ჭან. მ-სქიბ-უ || ფ-სქიბ-უ წისქვილი, мельница
მეგრ. **სქიბ-უ** წისქვილის ქვა, мельничн. жернов
ქართ. **შიბ-ი** ფენა ქვისა, пласт камня

მ ს ქ ი ბ უ დოყვეს სირთის კუკუცის I 501⁸ წისქვილი გააკეთეს გორაკის წვერზე... ნანა, აწი მუჭო ვიდა მ ს ქ ი ბ უ შ ა ? I 488¹⁷ დედა, ახლა როგორ წავიდე წისქვილში?... ეკულე ეჩ ოკა, ეჩდოვით ოკა მ ს ქ ი ბ უ ს გებდუმერთ დო ვომქვაფაფთ I 516¹⁴⁻¹⁵ შემდეგ ოც ოყას, ოცდაათ ოყას წისქვილს დაგუდებთ და დავაფქვევინებთ...

ვიწე-არქაბესა და ათინაში წისქვილის აღსანიშნავად ქ ა რ მ ა - ტ ე / ი იხმარება: ჰანდლა მა ქ ა რ მ ა ტ ე შ ე მენდაფთი II 293² დღეს მე წისქვილში წავედი... ქ ა რ მ ა ტ ი შ ა მენდებილი II 349¹⁷ წისქვილში წავიდე... არ ქ ა რ მ ა ტ ე ს არ დერემენჯი ქოხეტუ II 330¹⁹ ერთ წისქვილში ერთი მეწისქვილე იყო („იჯდა“)

ქ ა რ მ ა ტ ე რთული ფუძეა და „ქარი“ და „ცემა“, „მოხვედრა“ ფუძეთაგან თითქოს შედგება.

ცხადია, ეს „ქარის წისქვილის“ აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო. საღ? საეჭვოა, ჭანთა ახლანდელ მიწა-წყალზე; ახლა აქ მხოლოდ წყლის წისქვილებია.

ხოფურში ხმარებული **მ-სქიბ-უ** იგივეა, რაც მეგრ. **სქიბ-უ (-უ-** დეტრმინანტი-სუფიქსია). ქართულში ის კანონზომიერად შეესატყვისება **შიბ-ს: შიბ-ი** ფენაა ქვისა, კლდისა: „მოყმემა პირ-შიშველამა შ ი ბ ნ გაი-არნა კლდისანი“ (იხ. ქართ. საენათმეცნ. საზოგად. წელიწდეული I, 1925, ხეცსურული მასალები ბეს. გ ა ბ უ უ რ ი ს ა აკ. შ ა ნ ი ძ ი ს რედაქციით, გვ. 241¹¹).

სემასიოლოგიური კავშირი ამ სიტყვებს შორის ბუნებრივია: ფენოვანი ქვისა კეთდება ს ქ ი ბ უ , ე. ი. წისქვილის ქვა; იმავე დროს ს ქ ი ბ უ არსებითი ნაწილია წისქვილისა; არც ისე შორეულ წარსულში სამეგრელოში აქა-იქ კიდევ იხმარებოდა ხ ე შ ი - ს ქ ი ბ უ , ხელით სატრიალებელი წისქვილის ქვა (პატარა), რაიც საშინაო წისქვილის როლს ასრულებდა.

არქაბულში წისქვილის ქვას (მეგრ. ს ქ ი ბ უ) მარტივად „ქ ვ ა“ ეწოდება II 295^{13, 15, 16, 297}³⁶.

7. ჭან. ბერ-ი ცხვრის საწველელი, постройка или же приспособление, где доят овец
მეგრ. —
ქართ. **ბერ-ა** огороженное место, где доят овец

მჩხუმიში ოხორის ბერი უწუმელან: ონქვალუში ბერი შა ნიყ-
ონოფან, თითო თანე ნჭვალუფან, ნაშქუმელან I 527^{29,30} ცხვრის ბინას
(„სახლს“) ბერას ეტყვიან: მოსაწველად ბერაში მიჰყავთ, თითო-თითოს
წველიან, გაუშვებენ...

შდრ. საბა: **ბერა** — შუა გასავლელი (ორთავე მწარეთა გაჰკრვენ
და საშუალ კართა რასამე უყოფენ მეწუელთა ცხოვართა გასატარებლად
გინა სხვსა რადსამესთვს).

ცხადია, რომ ეს ერთი და იგივე სიტყვაა: აგებულებაცა და მნიშვნე-
ლობაც ამას ცხადყოფს. მეგრულში ეს სიტყვა ცნობილი არაა.

8. ჭან. „კოდ-ა“ M კიდ-ა	კედელი, стена
მეგრ. კიდ-ა კიდ-ალ-ა	„ „
კვდ-ა კვდ-ალ-ა	
ქართ. კედ-ელ-ი	„

ეკულე [ტკების] მჟორაშკელენი კი დას ოხორის ქონოჭკადაფან I
542³⁷ მერე (ტყავს) მზე რომ ადგება, ისეთ კედელზე სახლისა („სახლზე“)
მიაჭედავენ...

აქედან უნდა იყოს ნაწარმოები **კოდ-უმ-ს** || **კიდ-უფ-ს** „აგებს“,
(სახლს), სიტყვა-სიტყვით: „კედლავს“, „კედელს აგებს“.

მეგრულში **კიდ-ა** || **კიდ-ალ-ა** გვიჩვენებს, რომ ჭანურშიც ბოლო-კი-
დური **-ა -ალ-** დეტერმინანტი-სუფიქსის ნარჩენია; ქართულში მას **-ელ-**
შეესატყვისება. **კოდ-** საფუძვლად უდევს **კიდ-** ფუძეს. ჭან. **კოდ-** და
ქართ. **კედ-** ერთმანეთთან კავშირშია. ხმოვანთა საკითხია გასარკვევი:
ქართ. **ე-ს** ჭანურში **ო-** არ შეესაბამება. ამიტომ საფიქრებელია, რომ **-ოდ.**
|| **-ედ-** სუფიქსებია; ისინი ერთმანეთს ფუნქციონალურად (და არა ფონე-
ტიკურად) შეესატყვისებია.

9. ჭან. ნე-კნ-ა ნე-კლ-ა ნე-კრ-ა „ე-კნ-ა“ M კარი, дверь	
მეგრ. კარ-ი	„ „
ქართ. კარ-ი	„
სვან. ყორ (?)	„ „

ძურუნში ნეკნა ყილენდო ტუკონ-ნა, კაი ტუ I 399¹⁴ ფურნის
კარი ზევიტკენ რომ ყოფილიყო, კაი იქნებოდა („ყო“)... ოდაში ნეკნა
გენკოლით! II 299³⁴ ოთახის კარი დაკეტეთ!.. სუმ ნეკნა ულუტუ II
290¹⁶ სამი კარი ჰქონდა... ჰიმ დორა ნეკლა გოგინწარე II 351²⁴ მაშინ
კარს გაგიღებ... ნეკლა გუნწუ II 351²⁷ კარი გაუღო... ნეკლა გინკოლა-

რე II 353₁₆ კარს დაგიკეტავ... ნეკლა ჯუნკოლუ II 353₁₇ კარი დაუკეტა...
 ნ ე კ რ ა ცამიტუ-შა, დივი ოწედუ-სი... II 354₃₄ სანამ კარში შემოვიდო-
 და, დევმა შეხედა, რომ... ნ ე კ რ ა თქვას II 357₁₇ კარი იტყვის
 („თქვას“)... ნ ე კ რ ა ოზიტუ ქოგდოჭუ II 357₂₀ კარმა ლაბარაკი და-
 იწყო... ნ ე კ რ ა გონწუ II 366₃₁ კარი გაალო...

ნ ე კ ნ ა გაბატონებული ვარიანტია ჭანურის ყველა კილოკავში, მაგ-
 რამ ის არ არის ერთადერთი: ათინურ ტექსტებში დადასტურებულია
 ნ ე კ ლ ა და ნ ე კ რ ა ... (ნ. მარს მხოლოდ ე კ ნ ა და ნ ე კ ნ ა მოჰყავს;
 იხ. ჭან. გრამ., გვ. 156: **ე-კნა**).

ძირეული აქ **კრ-** || **კლ-** || **კნ-** უნდა იყოს; **-ა-** სუფიქსის დართვისას
 ძირეული ხმოვანი, — ალბათ **-ა-**, — დაკარგულია. **ნე-** || **ე-** თავსართი ნიგ-
 თის კატეგორიის ნიშანი უნდა იყოს (აღრ. **ნე-ნა** ჭან. და **ე-ნა** ქართ.).

რაც შეეხება ძირეულ მასალას, რომელიც შემოხსენებულ ცვლილე-
 ბათა გათვალისწინებით შეიძლება აღვადგინოთ, — **კან-** || **კალ-** || **კარ-**,
 ამათგან უკანასკნელი ხვდება მეგრულსა და ქართულს; პირველი ორი ვა-
 რიანტი დეტერმინანტი-სუფიქსებით განსხვავდება ამ უკანასკნელისაგან;
 შდრ. **კ-ან-** || **კ-ალ-** || **კ-არ-**...

10. ჭან. ჭერ-ი ჭე-ი	ჭერი, потолок (из круглых балок)
მეგრ. —	
ქართ. ჭერ-ი	ПОТОЛОК

ხოჯი ჭ ე რ ი შ ა დონჭაპტერენან: ჯუმუ ოჩამუშენი I 414₁₆ ხარი
 ჭერში აჰყავდათ თურმე: მარილის საჭმევად... ჭ ე რ ი შ ა ქილეს I 414₂₆
 ჭერში აიტანეს... ხურმა ...ოხოს ჭეის გევობდაფთ I 536₂₄ ხურმას სახლ-
 ში ჭერზე დავყრიოთ... კერემული ჭ ე რ ი ს გოწობუნ II 309₁₇ ჯაჭვი¹ ჭერ-
 ზე კილია... ჭ ე მ ს ქომეშობლამან II 315₁₆ ჭერზე შეყრიან...

ჭ ე ი || ჭ ე მ მიღებულია ხმოვანთ შორის **რ-**ს დაკარგვით ჭ ე რ -ის-
 გან. ეს უკანასკნელი ხვდება აგებულებითაც, მნიშვნელობითაც ქართ.
 ჭ ე რ -ს.
 მეგრულში ეს ფუძე არაა ცნობილი.

11. ჭან. კერ-ა კირ-ა	კერა, очаг, камень у очага
მეგრ. კერ-ი-ე	” ” ”
ქართ. კერ-ა	„მუგუზლის თავის დასადები“ (ს ა ბ ა), „

¹ იგულისხმება ჯაჭვი, რომელიც შუააღმავლობაში კილია (მეგრ. **ნაჭა**).

ოდაჩხურეს კერა გოლაძინ. კერა მჩირე რენ II 309^{16,17} საცეცხ-
ლეში კერა ძევს. კერა ფართოა... დაჩხურიშენ გრესთა გეიღარე დო კე-
რას გელადარე II 266²⁶ ცეცხლიდან კეცს გადმოიღებ და კერაზე ჩამო-
დგამ... დაჩხიი-ნა ოგზაფან ძერის, კირა ქოგოლაბდვი, ხასი ქვაში კი-
რა... კირაში ოკაჩხე ქვაში ოკიცალე ძინ: მჭკიდი-ნა გედვან, კიცი
კირას ქოდოდვიფან I 526^{27,28,29} იმ ადგილას, სადაც ცეცხლს ანთებენ,
კერა ჩამოდვევი, რბილი ქვის კერა... კერის უკან ქვის საკეცე ძევს: მჭადს
რომ დააკრავენ („დადებენ“), კეცს კერაზე დგამენ... ოხორი დო კირა
სქანი მის ნუშქვი? II 370⁷ შენი სახლი და კერა ვის დაუტოვე? (ხოფ.)...

კირა მიღებულია კერა-საგან; ეს იგივეა, რაც ქართული კერა;
მეგრ. კერ-იე-ში¹ იგივე **კერ-** მეორდება: **კერ-** საერთოა ქართულისა,
ჭანურისა და მეგრულისათვის.

12. ჭან.	დი-შქ-ა დი-შქ-ა	შეშა, ხე (მერქანი), дрова, древесина
მეგრ.	დი-შქ-ა	„ — „ —
ქართ.	შე-შა	„ —

ჯაეფე დოკვათეს დო დიშქა დოყვეს I 462¹⁴ ხეები მოჭრეს და
შეშა დაამზადეს („ქმნეს“)... ხოპე დემიში ენ, ხე დიშქაში ულუნ I
523³⁸⁻³⁹ „ხოპე“ (ნიჩაბი) რკინისაა, ხელი ხისა აქვს... დიშქა ხაზირომან
II 297⁹ შეშას ამზადებენ... დალიშე მენდახთუ დიშქაშე II 286² ტყეში
წავიდა შეშისთვის... დიშქაში საპი მოდუმელან II 296^{29,30} ხის ტარს
აგებენ... ლობერი ჰაშო ბიქუმთ: დიშქალეფე (|| სტოლბაფე) ქოდგო-
ცონარ II 349³ ლობეს ასე ვაკეთებთ: სარებს დავარჭობთ...

ფუძის სრული სახეა დიშქალ- || დიშქალ-; ძირეულია **-შქ-** ||
-შქ- — ქართული **-შ-**ს შესატყვისი. **-ალ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; **დი-**
თავსართი ნივთის კატეგორიის აღმნიშვნელია; ის ფუნქციონალურად შეე-
საბამება ქართულ **შე-** ← **ხე-**ს (შდრ. **ხი-**ს **ხ-ლ-ი** და **დი-**ც **ხ-ირ-ი**).
დიშქა დიშქა-საგანაა მიღებული.

13. ჭან.	ნო-ხაპ-ულ-ე	ნაფოტი, щепка
მეგრ.	ნა-ხაფ-ულ-ი	„ „
ქართ.	—	

არ ნოხაპულე მეკოჯინამან დო ტოროჯი ემკუთუნ II 320⁹
(ერთს) ნაფოტს ესვრიან და მტრედი დაფრთხება („შეკრთება“)...

¹ იმერულშიც იხმარება კერიე-ს მსგავსი ვარიანტი: კერია .

იგივე ფუძეა, რაც მეგრულში გვაქვს, ოღონდ ძირეული **ხაფ-** მეგრულისა აქ **ხაბ-**ით არის წარმოდგენილი (მეორეულია!), **ნა-** თავსართი ზანური **ნო-** ვარიანტის სახითაა ჭანურში მოცემული; სახელობითის დაბოლოება **ე-ც** ზანურია.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

ქართულში სათანადო ფუძე არა ჩანს.

14. ჭან.	და-ჩხ-ურ-ი და-ჩხ-ირ-ი და-ჩხ-ი-ი	ცეცხლი, ОГОНЬ
მეგრ.	და-ჩხ-ირ-ი	” ”
ქართ.	ცე-ცხ-ლ-ი	” ”

და ჩ ხ უ რ ი მოგიდარე-მა II 274₅ ცეცხლს მოგიტანო... და ჩ ხ უ რ ი ოგზარე II 266₂₃ ცეცხლს დაანთებ... ჰადა იგზალუ და ჩ ხ უ რ ი შ ა II 274_{5,6} ეს წავიდა ცეცხლისათვის... ა მენდრა დეის ა და ჩ ხ უ ი ქოძი-ეს II 274₃ შორს („ერთ შორ ადგილას“) ერთი ცეცხლი ნახეს... მებუნწვი დაჩხირი II 270₃₃ მოვუკიდე ცეცხლი... ნე და ჩ ხ ი რ ი შ ოტიბინუმ დერი რენ I 413₃₂ არც ცეცხლზე გასათბობი ადგილი არის... დიდო და ჩ ხ ი რ ი ქოლოგზუ I 452₂ დიდი ცეცხლი დაანთო... ქოვედგიფან და ჩ ხ ი ის დო იგიბენ I 522₁₂ შედგმენ ცეცხლზე და იხარშება...

ქართულში ძირეულია **-ცხ-**; იგი კანონზომიერადაა გადმოცემული **-ჩხ-**თი ჭანურსა და მეგრულში. **-ლ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; მას შეესაბამება — მორფოლოგიურად — **-ურ-** ჭანურში; **-ურ-** → **-ირ-**: **დაჩხ-ურ-** → **დაჩხ-ირ-**; ეს ვარიანტი წარმოდგენილია მეგრულში; ხმოვანთა შორის **-რ-**ს დაკარგვა გვაძლევს და ჩ ხ ი - ი -ს...

თავკიდური **ცე-** მიღებულია **სე-**საგან და ნივთის კატეგორიის მაჩვენებელია; **სე-**ს ფუნქციონალური შესატყვისია **და-** ჭანურსა და მეგრულში.

15. ჭან.	ნო-პიწკ-ალ-ე „ნო-პინწკ-ალ-ე“	М ანაგლეჯი, ხიწვი, ნაპერწკალი, осколки, искры
მეგრ.	—	
ქართ.	ნა-პერწკ-ალ-ი	искры

კიბირის მუთხანი ქოლოლომოსქულუ, ნოპიწკალეთე ეშებიდარე II 310₁₅ კბილში რალაც ჩამრჩა, ხიწვით (საჩიჩქნით) ამოვიღებ...

როგორც ამ მაგალითიდან ჩანს, ნოპიწკალე საერთოდ ანაგლეჯს ნიშნავს და არა მხოლოდ ცეცხლის ნაპერწკალს.

ამ უკანასკნელი მნიშვნელობითაც იხმარება ეს სიტყვა არქაბულსა და ხოფურში (იხ. ნ. მარი, ჭან. გრამ., გვ. 179). ნ. მარს აქ ნობინწკალე მოჰყავს; წ-ს წინ ნ- განვითარებულია.

მეგრულში ეს ფუძე ცნობილი არაა.

16. ჭან. ნო-კა-ნჩხ-ულ-ე	მუგუზალი, головня горячая
მეგრ. ნა-კვა-ჩხ-ირ-ი	” ”
ქართ. ნა-კვერ-ცხ-ალ-ი	раскаленные уголья

დაჩხუის მედვინეი ნოკანჩხულე ენ. ჰეშო დიშქა ივენ. ნოკანჩხულე გეჩა-შ-კულე, ნოცინცხალე დიბლასენ II 309^{12,13} ცეცხლ-მოკიდებული — მუგუზალი იქნება. ისე შეშა იქნება. მუგუზალი რომ დაჰკრა, ნაპერწკლები დასცვივა...

ძირეული კანჩხ-ის მეგრ. კვაჩხ-თან და ქართ. კვერცხ-თან შეპირისპირება ცხადყოფს, რომ ქართულში ც-ს წინ -რ- განვითარებულია, ჭანურში -ვ- დაკარგულა და ჩ-ს წინ -ნ- ჩართვია; ნა- თავსართი ნო-თია გადმოცემული ჭანურში (მეგრული ნა- შეიძლება მეორეული იყოს, შეიძლება ქართულის გავლენით მიგვედოს ნო-ს ნაცვლად); -ალ- სუფიქსს კანონზომიერად შეეფერება -ულ- ჭანურში, მეგრულში სხვა სუფიქსია — -ირ- (ქართ. -ილ-ის შესატყვისი).

მნიშვნელობის მხრივ ერთგვარი სხვაობაა: ქართულში დაცული მნიშვნელობა უწინარესი უნდა იყოს, ჭანურისა და მეგრულისა — შემდეგ განვითარებული.

შეუძლებელი არაა კვე-ცხ- || კვა-ჩხ- რთული ფუძე იყოს: -ცხ-||-ჩხ- ბუნებრივად უკავშირდება ცე-ცხ-ლ- || და-ჩხ-ურ-ს, კვე- || კვა- კვეთ-ს (?): იხ. საბას განმარტება: „ნაკუერცხალი — ცეცხლის ნაკუეთი“ (!).

ნოკანჩხულე-სთან ნ. მარი შენიშნავს: შდრ. ქართ. ნაკვერჩხალსაო (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 152).

17. ჭან. ნო-ცინცხ-ალ-ე	ნაპერწკალი, искры
მეგრ. —	
ქართ. ცინცხ-ალ-ი	искры

ნოკანჩხულე გეჩა-შ-კულე, ნოცინცხალე დიბლასენ II 309^{12,13} მუგუზალს რომ დაჰკრა, ნაპერწკალი დასცვივა...

ფუძე ცინცხალ- მეორდება ჭანურში (შდრ. ქართ. „თვალდან ცინცხლებს აყრევენებს“...).

მნიშვნელობა იგივე აქვს.

მეგრულში ეს ფუძე არა ჩანს.

18. ჭან.	ნო-შქ-ერ-ი ნო-შქ-ე-ი	ნახშირი, УГОЛЬ
მეგრ.	ნო-შქ-ერ-ი ნო-შქვ-ერ-ი	„ „
ქართ.	ნა-შხ-ირ-ი ნა-ხშ-ირ-ი	„

მახვა მესქურას-შ-კულე, ნოშქერი დივენ II 309¹⁴ ნაკვერცხალი რომ დაქრება, ნახშირი იქნება... ნოშქერი ქოდოლობლუ ჭუვალის II 324¹² ნახშირი ჩაყარა ტომარაში... ნოშქერის აკნუ — ალთუნ დივუ II 285¹⁵ ნახშირს წაავლო ხელი — ოქროდ იქცა...

როგორც ვარ. თოფურიას აქვს გარკვეული, ძირეული მასალაა **შხ-ი**: იგი ხმოვნის დაკარგვით (**ი**-ს დაკარგვით!) **შხ**-ს იძლევა ქართულში — დიალექტურად (მეტათეზისით ვიღებთ ლიტერატურულ **ხშ**-ს: ნახშირ-ი); **შხ**- მეგრულსა და ჭანურში **შქ**-ს სახეს იღებს; ფუძე ნა-შხ-ირ-ი || ნო-შქ-ერ-ი - ნამყო დროის მიმღობაა, და აფიქსები **ნა-** — **-ირ** || **ნო-** — **-ერ** საამისოდაა განკუთვნილი. სახელიც ნაწვ-ს ნიშნავს.

ჭანურში ნოშქერს მეტოქეობას უწევს თურქულიდან შემოსული ჩდომური: ყინ ჩდომური... ნოშქერი (ჩდომური თურქია ონუ, ნოშქერი — ლაზჩა) ქედობლუ II 324¹⁴ ზევით ნახშირი... (ჩდომური თურქულია, ნახშირი — ლაზური) დააყარა...

19. ჭან.	ტუტ-ა მ-ტუტ-ა	ნაცარი, зола
მეგრ.	ტუტ-ა	„ „
ქართ.	ტუტ-ი	„ნაცრის წვენი კუმბასათჳს“ (ს ა ბ ა), ЗОЛЬНАЯ ВОДА, ЩЕЛОЧЬ
სვან.	ღგტ	ნაცარი зола

წკარი... დობოტუბინამ, ტუტა გელებუბლამ II 318¹³ წყალს... გა-ვათბობ, ნაცარს ჩავყრი... ჰაწი დაჩხური მებომთვათ (ტუტა ქებობლათ) II 312⁷ ახლა ცეცხლი დავფაროთ (ნაცარი დავაყაროთ)... ნომჩქა დიბლა-შ-კულე, ტუტა დივენ II 309¹⁵ ფერფლი რომ დაცვივა, ნაცარი გახდება...

მ-ტუტა ვარიანტი მოჰყავს ნ. მარს (ჭან. გრამ., გვ. 191); მ-განვითარებულია. **ტუტ-** ფუძე საერთოა ჭანურისა, მეგრულისა და ქართულისათვის: სვან. **ღგტ-** გვაფიქრებინებს, რომ **ტუტ-** ← **ღუტ-**.

ქართულში ამჟამად ნაცარი იხმარება, მაგრამ „ნაცრის წვენის“ აღსანიშნავად ტუტის ხმარება მოწმობს, რომ ქართულშიც ტუტო „ნაცართანა“ დაკავშირებული. ამასვე გვაფიქრებინებს კომპოზიტი ნა-ცარ-ტუტა (შდრ. სვე-ბედ ი...).

ხოფურში ნაცრის მნიშვნელობით მ ტ ვ ე რ ი იხმარება: ია ბიგა მ ტ ვ ე ი ს ონგორაფან I 506₁₉ იმ ჯოხს ნაცარში ამოავლებენ („აგორებენ“)...

20. ჭან.	კომ-ა	კვამლი, дым
მეგრ.	კუმ-ა	„ „
ქართ.	კვამ-ლ-ი ძვ. ქართ. კუამ-ლ-ი	„ „

ოხორის კ ო მ ა ეულუნ II 244₂₂ სახლზე კვამლი ადის... კურკაში კ ო მ ა მეზუმკომამ II 317₆ ნაქურჩლის კვამლს მივუკმევ...

ძირეული **კვამ-** || ← **კუამ-** ჭანურში **კომ-**ის სახითაა მოცემული: **უა-** → **ო-**; მ-ს მეზობლობაში **ო-** ქცეულა **უ-**დ: მივიღეთ მეგრ. **კუმ-**.

ამგვარად, ძირეული ნაწილი საერთოა: **კუამ-** || **კომ-** || **კუმ-**. ქართულში დეტერმინანტ-სუფიქსად **-ლ-** გვაქვს, ჭანურსა და მეგრულში კი **-ა-** (თუ ის **-ალ-**ის შეკვეცილი სახეა და არა ახალი ფორმაციის **-ა-**, როგორცაა ძალ-ა || ძალ-ი).

ძირითადი მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

21. ჭან.	წოლ-ა მ-წოლ-ა ნ-წოლ-ა	ჭვარტლი, сажа
მეგრ.	წოლ-ა	„ „
ქართ.	—	

მ წ ო ლ ა რენ ძეგლი; მუსთაფა-ნა უჩა რტუ, ემუშენი მ წ ო ლ ა ქოგიოდვეს. მ წ ო ლ ა ოხორიში ჭერის რენ. დუმანიშენ მ წ ო ლ ა იყვენ I 508_{ჭვ3-2} ჭვარტლი არის მეტსახელი; მუსტაფა რომ შავი იყო, იმიტომ ჭვარტლი დაარქვეს. ჭვარტლი სახლის ჭერზეა. კვამლისაგან იქმნება ჭვარტლი... ფალუი-ნა ფარფალა-შ-კულე, მ წ ო ლ ა დივენ II 309₃₄ ცეცხლის ალი რომ „იფარფატებს“, ჭვარტლი გაჩნდება („იქნება“).

თაეკიდური **მ-** ფონეტიკური დანართია; **მ-**ს ნაცვლად **ნ-**ც შეიძლება გვქონდეს, როგორც ეს ი. ყ ი ფ შ ი ძ ი ს მინაწერიდან ჩანს.

წ ო ლ ა საერთოა მეგრულისა და ჭანურისათვის.

ქართულში ეს ფუძე არა ჩანს.

22. ჭან.	ორძ-ო „ ორზო “ „ ორძუ “	М სკამი, стул, скамья
მეგრ.	—	
ქართ.	სა-ვარძ-ელ-ი	„ кресло

ჰადა — ორძო... ო რ ძ ო გეხუნონი რენ... დუქტური ო რ ძ ო ! II 309₉ ეს სკამია... სკამი დასაჯდომია... გამოუცვალე სკამი!

ნ. მ ა რ ს არქაბულისათვის ო რ ძ უ აქვს ნაჩვენები; ო რ ძ ო - ს პა-
რალელურად ო რ ზ ო - საც მიუთითებს (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 176); ორძო
უნდა იყოს მიღებული ო რ ძ უ -საგან.

ორძ- ფუძე იგივეა, რაც ქართულს ნაწარმოებ სახელში **სავარძელ-**ი
გვაქვს; **-ელ-** სუფიქსის მორფოლოგიურ ეკვივალენტს **-უ** შეადგენს: ო რ ძ -
უ... შეიძლება **სა-** თავსართის შესატყვისი **ო-** თავსართიც მოებოვებოდა ამ
ჭანურ სიტყვას, მაგრამ ფუძისეულ **ო-**ს შეერწყო: **ო-ორძ-უ** → **ორძ-უ** →
ორძ-ო... როგორც ცნობილია, ჭანურში ასეთ შემთხვევაში სათანადო ხმო-
ვანი არ გრძელდება.

მეგრულში ეს ფუძე ცნობილი არაა.

23. ჭან. არგუნ- ი	ნაჯახი, топор
მეგრ. არგუნ- ი	„ „
ქართ. —	

არ დღას კოჩეფე არ გ უ ნ ი დოქაჩერი მოხტეს დო ჯაეფე დოკვა-
ტეს I 462₁₃ ერთხელ მოვიდნენ კაცები ხელში ნაჯახით („ნაჯახ-დაჭერილე-
ბი“) და ხეები მოჭრეს... არ გ უ ნ ი დუგი უღუნ, არ გ უ ნ ი პიჯი უღუნ
II 348₁₇ ნჯახს ყუა აქვს, ნაჯახს პირი აქვს... ოკაჩხე დოპაზი არ გ უ ნ ი -
თ ე II 338₂₄ მერე გავთალე ნაჯახით... არ გ უ ნ ი შ ი — ხე II 310₆ ნაჯახი-
სა — ტარი („ხელი“)...

არ გ უ ნ - ფუძე საერთოა მეგრელისა და ჭანურისათვის; ქართულში
ეს ფუძე არა ჩანს.

24. ჭან. ბურ-ჭ-ულ- ი	წალდი, секира
მეგრ. ბურ-ჭ-ულ- ი	„ „
ქართ. წ-ალ-დ- ი	„

მწკომ ყას ... ბ უ რ ჭ უ ლ ი თ ე ნ მეკვათუბტენ I 402₂₄ წყავის
ტოტს... თურმე წალდით ჭრიდა... მარტი მოხთა-ის, ბ უ რ ჭ უ ლ ი დო
არგუნი მობიდუმერ II 265₂₆ მარტი რომ დადგება, წალდსა და ნაჯახს მო-
ვიდებ (ზურგზე)... ბ უ რ ჭ უ ლ ი შ ი — ხე II 310₆ წალდისა — ტარი...
ონტულეფემ ქინარის... ქელანჭვარუმან ბ უ რ ჭ უ ლ ი თ ე II 296₂₃ ბოს-
ტნის კიდევს... გაცელავენ (გაწმენდენ) წალდით... ბ უ რ ჭ უ ლ ი თ ე
დოპწოფხი II 339₁₃ წალდით გავაკეთე...

მეგრულსა და ჭანურში საერთო ფუძეა ბ უ რ ჭ უ ლ -; ქართულში მას შეიძლება შევუპირისპიროთ წ ა ლ -დ-; ივარაუდება, რომ ბ უ რ - ჭ უ ლ - ან რთული ფუძეა და შედგება ორი ფუძისაგან: ბ უ რ - და ჭ უ ლ -ისაგან, ანდა ბ უ რ - თავსართია და სიტყვის ნივთიერი ნაწილია **-ჭულ-** (შდრ. ჭან. **ბურ-გილ-** (იხ.), მეგრ. **ბირ-გულ-**). ორსავე შე-მთხვევაში **ჭულ-**ში **-ულ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია.

25. ჭან. ლე-მშ-ი	ნემსი, ИГОЛКА
მეგრ. ლი-შ-ი ლე-შ-ი ლე-ფშ-ი	„ „
ქართ. ნე-მს-ი	„

მჭიდვე ლ ე მ შ ი გურის ქომემაცონუ II 319₅ წვრილი ნემსი გულს დამესო... (თუთუნი) ოკაჩხე დომცონი ლ ე მ შ ი თ ე II 308₃₄ (თამბაქო) მერე ავაცვი ნემსით... გეიდე ეკიკწედეს-შ-კულე არ ლ ე მ შ ი - კონაი გზა ალესდორენ II 279₅ უკან რომ მოიხედეს, ერთი ნემსის ოდენა გზა გაევილოთ...

ქართ. **ნე-** თავსართის მაგივრობას ჭანურში **ლე-** ასრულებს: მათი ფუნქცია ერთნაირია: ნივთის კატეგორიის აღმნიშვნელია **ნე-ც**, **ლე-ც** (ისევე, როგორც **დი-**, **და-...** **სი-**, **სე-**: იხ. **დი-შქა**, **და-ჩხურ-ი-...** ქართ. **სი-სხლ-ი**, **შე-შა** ← **სე-შა...**).

ძირეული **მს-** კანონზომიერად არის წარმოდგენილი **მშ-**თი ჭანურში. მეგრულში **მ-**ს ენაცვლება **ფ** : ლ ე მ შ - ი → ლ ე ფ შ - ი ; მაგრამ ეს უკანასკნელი იშვიათია; ჩვეულებრივ იხმარება ლ ე შ - ი || ლ ი შ - ი : **ფშ-** კომპლექსმა დაკარგა **ფ-**.

26. ჭან. ბერგ-ი ბერჯ-ი	თოხი, МОТЫГА
მეგრ. ბერგ-ი	„ „
ქართ. —	

ეკულე ბ ე რ გ ი თ ე ხაჩუფან I 517₂₂ მერე თოხით ამუშავებენ („თოხნიან“)... ბ ე რ გ ი ჩაი... ჭკორუმს II 245₉ თოხი ბალახს... ჭრის... ბ ე რ გ ი იქუმან II 305₁₈ თოხს აკეთებენ... მენდულუნ ბ ე რ ჯ ი ხე... დო-ქაჩერი II 330₁₇ წავა თოხით ხელში („თოხი ხელში დაჭერილი“)...

ბ ე რ ჯ -ი მიღებულია ბ ე რ გ -ისაგან **გ-**ს გააფრიკატებით, რაიც ათი-ნური კილოკავის ზოგი თქმისათვის არის დამახასიათებელი (იხ. ჭან. გრამ. ანალ. § 8 ვ, გვ. 46—47).

ბ ე რ გ -ი საერთოა ჭანურისა და მეგრულისათვის.

ქართულში ეს ფუძე არაა ცნობილი.

ბ ე რ გ -ისაგანაა ნაწარმოები ზმნა **ბერგ-უმ-ს** (იხ. ზმნებში **ბერგ-**).

27. ჭან. ბუ-ცხ-ი	ფოცხი, грабли
მეგრ. ბუ-ცხ-ი	” ”
ქართ. ფო-ცხ-ი	”

ბ უ ც ხ ი თ ე დობუცხუფან: ჩაეფე, კორდეფე ვა იყვენ დო ემუშენი დობუცხუფან I 517²² ფოცხით დაფოცხავენ: ბალახები, ბელტები არ უნდა იყოს („არ იქნება“) და იმიტომ ფოცხავენ... ბ უ ც ხ ი თ ე მობუმცხარე II 316⁵ ფოცხით მოფოცხავ...

ბ უ ც ხ - და ფ ო ც ხ - ერთი და იგივე ფუძეა; საფიქრებელია, რომ თავიიდურ ბგერად მას **ბ-** მოუდიოდა და მისგან მივიღეთ **ფ-**; საწინააღმდეგოს ვერ ვივარაუდებთ: **ფ-**საგან **ბ-**ს მიღებისათვის პირობები არა გვაქვს. რაც შეეხება მომდევნო ხმოვანს, ეს უნდა ყოფილიყო **-ო-** და მისგან მივიღეთ **-უ-** **ბ-**ს მეზობლობაში. ამგვარად ფ ო ც ხ - და ბ უ ც ხ - ოდნავის ცვლილებით წარმოგვიდგენს ბ ო ც ხ -ს- **ბო-** თავსართი უნდა იყოს, **-ცხ-** — ძირეული.

ბ უ ც ხ - ფუძისაგან იწარმოება ზმნა ბ უ ც ხ - უ ფ -ს (ხოფ.) — ფოცხავს; ამ ზმნის მყოფადი დროის მიმდევრობაა **სა-ბუცხ-ელ-ი**, რომელიც ქართული თავსართ-ბოლოსართით (**სა-** — **-ელ-**) არის ნაწარმოები და ფ ო ც ხ -სა ნიშნავს:

ს ა ბ უ ც ხ ე ლ ი თ ე დობუცხუფთ I 515²⁵ ფოცხით („საფოცხავით“) დავფოცხავთ...

28. ჭან. ფაცხ-ი	ფარცხი, борона
მეგრ. ფარცხ-ი	” ”
ქართ. ფარცხ-ი	”

ოკულე-თი ფ ა ც ხ ი ქოგაუსუმელან, ლეტა დიმიჭიფანენ. ფ ა ც ხ ი - ნა ვა ულუტას, ბერგიში ყუთე კორდი დოტახუფან I 516²⁶ მერე დაფარცხავენ („ფარცხს გადაატარებენ“, „დაუსობენ“), — მიწა დაიფხვნება („დაწვრილდება“). თუ ფარცხი არა აქვთ, თოხის ყუით ბელტებს („ბელტს“) დაამტვრევენ...

ეს ფუძე საერთოა ჭანურისა, მეგრულისა და ქართულისათვის. **-რ-** ქართულსა და მეგრულში ფონეტიკურად განვითარებული უნდა იყოს.

- 29.** ჭან. **ოვლე** ღომის საშრობი (გაცეხვის წინ), плетеная корзина для сушки проса перед молотьюбой
 მეგრ. **ოლე** „ „
 ქართ. —

ორჭა(რ)ეფექ-თი „ჩხუ ძალი დომჩახუმთ, ო ვ ლ ე ს გებდუმეთ, კერე-მულის ამბაკიღამთ დო ბოხომინამთ“-და II 288₄ ორჭელეზმაც — „ჩვენ კარაქს შევდღვებთ, „ოვლეზე“ დავდებთ, [შუა ცეცხლის] ჯაჭვზე ჩამოვკიდებთ და ვაშრობთო“ (ე. ი. ურჩიეს კარაქი გაეშროთ ცეცხლზე ისე, როგორც ღომს აშრობენ გაცეხვის წინ — ღია ფართო წნულ „კალათში“ შუა ცეცხლზე)...

მეგრულში ღომის საშრობ ამ „კალათას“ ეწოდება ო ლ ე . ეს იგივე ო ვ ლ ე -ა, **ვ**-ს დაკარგვით გამარტივებული.

- 30.** ჭან. **ო-ჩამ-ურ-ე** ღომის საცეხვი, корыто, выдолбленное
 || **ო-ჩამ-უ-ე** в камне или бревне для молотьюбы
 проса или кукурузы.
 მეგრ. **ჩამ ურ-ი** || **ო-ჩამ-ურ-ე** „ „
 ქართ. [„სა-ცემ-არ-ი“] დიალ. **ჩამ-ურ-ი** „ „

ეკულე ნჩხვაუფან ო ნ ჩ ა მ უ ე ს, ო ნ ჩ ა მ უ რ ე მუ ე ნ, გიჩქინ-ი? I 518₁ მერე ცეხვავენ „ჩამურში“. „ჩამური“ რა არის, იცი?... ო ნ ჩ ა მ უ რ ე მუჭოში ივენ, ქოგიჩქინ-ი? იფთი ივენ არ ჯა ეშახუტონეი, უკულე ივენ არ ჩქვა მოღრიკა ჯა... ე მოღრიკა ჯა გეკიდერი ივენ, კოჩი აულუნ, გედგითუნ დო ჰემუთე ნჩხვარუმს II 297₂₈ „ჩამური“ როგორი იქნება, იცი? ჯერ ერთი, ამოჭრილი ხეა; მერე — ერთი კიდევ მოღუნული „ხე“... ეს მოღუნული ხე ჩამოკიდული იქნება, კაცი ავა, დადგება [მასზე] და მით ცეხვავს... ო ნ - ჩ ა მ უ რ ე ლაზუტიში ოქვსუმი რენ II 308₅ „ჩამური“ სიმინდის საფშენელია...

ო ნ ჩ ა მ უ რ ე -ში **ნ**-განვითარებულია **ჩ**-ს წინ; ო - ჩ ა მ - უ რ - ე კი კანონზომიერი შესატყვისია ს ა - ც ე მ - ა რ - ი-სა; ძირეულია **ჩამ-ცემ-**; მეგრულში ამ ფუძეს **ო**-პრეფიქსი არა აქვს¹; ჩ ა მ - უ რ - მეორდება გურულში: ნასესხებია მეგრულიდან.

- 31.** ჭან. **კალათ-ი** გოდორი, (корзина больш., глубокая, без ручки)
 მეგრ. **კალათ-ი** „ „
 ქართ. **კალათ-ა** корзинка

¹ კერძო ცნობებით **ო-ჩამ-ურ-ე**-ც იხმარება სამეგრელოს ზოგ რაიონში.

ქოგდობდამან კ ა ლ ა თ ი თ ე II 296^{25,26} დააყრიან გოდრით... კ ა -
 ლ ა თ ი -ნა იფშასეტუ II 327²³ გოდორი რომ აივსებოდა... კ ა ლ ა თ ი ს
 ქოდოლობლუ II 327²⁸ გოდორში ჩაყარა...

კ ა ლ ა თ - ფუძე საერთოა ქართულისა, მეგრულისა და ჭანურისა-
 თვის...

მნიშვნელობის მხრივ კ ა ლ ა თ - ჭანურსა და ქართულში ერთგვა-
 რად განსხვავდება: ის აღნიშნავს „გოდორს“, „უხელო დიდ კალათს“; ქარ-
 თული კ ა ლ ა თ ა — ს ა ბ ა ს განმარტებით „მცირე გოდორია“ (იმიტომ
 ხომ არა, რომ კინობითის -ა აქვს დართული: კ ა ლ ა თ -ა? მაშინ კ ა -
 ლ ა თ -ი ერთი და იმავე მნიშვნელობისა იქნებოდა ჭანურშიც და ქარ-
 თულშიც). „პატარა გოდრის“ აღსანიშნავად ქართ. კ ა ლ ა თ ა -ს შესაბამი-
 სად ჭანურში ტ ი კ ი ნ ა იხმარება, მეგრულში — კ ა რ ა ნ ჩ ხ ა .

32. ჭან.	გუდა	გუდა, мех, бурдюк,
მეგრ.	გუდა	” ” ”
ქართ.	გუდა	” ”

მა მუშენი არ გ უ დ ა დოფშა კვალი მომჩაფან? I 414¹⁰ მე რატომ
 მაძლევენ ერთ გუდა ყველს? („ყველით სავსე გუდას“ ... ჩქინი ყვალი აშო
 იყვენ, გ უ დ ა შ ი ... ყვალი-ნა დოლოძინ, გ უ დ ა მჩხუში შქემბე რენ.
 გ უ დ ა ტკებიში-თი იყვენ, ამა ძალი დო მინჯი დოლოდუმელან II 518²⁵
 ჩვენ ყველი ასე კეთდება, გუდისა... ყველი რომ ძევს, [ის] გუდა ცხვრის
 „ფაშვია“. გუდა ტყავისაც იქნება, მაგრამ ერბოსა და „ხაჭოსათვის“... აჭა-
 რაში კოჩეფეს გ უ დ ო ნ ი ბუწუმელთ: გ უ დ ა -მოკიდერი გულვან II
 245²⁹ აჭარლებს გუდიანებს ვეტყვით: გუდამოკიდებული დადიან... ღინიშ
 გ უ დ ა — „ღვინის გუდა“ (იხ. ნ. მ ა რ ი , ჭან. გრამ., გვ. 136: **გუდა**).

სხვა მაგალითები და განმარტება იხ. გვ. 107.

33. ჭან.	თოკ-ი თოჭ-ი	თოკი, веревка
მეგრ.	თოკ-ი	” ”
ქართ.	თოკ-ი	” ”
სვან.	თაკ-ჟ	” ”

თ ო კ ი ქონუკირუ I 493¹ თოკი შეაბა... თ ო კ ი დომოხმარადი I
 401³ თოკი მათხოვე... თ ო კ ი ს მქი ქომეუმფინი I 401⁵ თოკზე ფქვილი
 გაფვინე... თ ო კ ი ვარ მეგრარე II 251⁸ თოკს არ მოგცემ... მჭიფე თუთუ-

ნიში თოკი II 304₃₀ თამბაქოს [ასაცმელი] წვრილი თოკი... შქას თო-
ჭი ჯემიდვი II 334₇ წელზე თოკი შემაბი... ხამითე მეშკორუ თოჭი II
334₇ დანით გაჭრა თოკი...

თოკ- ფუძე საერთოა ჭანურისა, მეგრულისა და ქართულისათვის.
თოჭ-ი კ-ს გააფრიკატებითაა მიღებული (ათინურში).

სვანურშიც იგივე ძირია; მას -**ჟ** დეტერმინანტი-სუფიქსი ახლავს.

ძირითადი მნიშვნელობა ერთი და იგივეა (თუმცა ცოცხალ ქართულ
მეტყველებაში თოკი შედარებით მსხვილი თოკის შესახებ ითქმის; თამ-
ბაქოს ასაცმელი „თოკი“ ქართლელისათვის, მაგალითად, სრულიად წარ-
მოუდგენელია).

34. ჭან. **კარდ-ალ-ა** (დიდი) ქვაბი, котел (большой)

მეგრ. **კარდ-ილ-ა** ” ”

ქართ. **კარდ-ალ-ა** მომცრო ქვაბი (საბა), котел (небольшой)

„მანძაგვე ჩქინის არ კარდალა ჰაგუწული!“... მეხთუ დო ქაგუ-
წულუ კარდალა... დიდი კარდალას ჭიტა კარდალა ქოდო-
ლოდგუ... I 405_{2,3,4} „ჩვენს მეზობელს ერთი ქვაბი გამოართვი!“... მივიდა
და გამოართვა ქვაბი... დიდ ქვაბში პატარა ქვაბი ჩადგა... კარდალა
დაჩხიის ქონოკიდაფან, კარდალას დაჩხიი ნუგზაფან I 520₂₆ ქვაბს
ცეცხლზე ჩამოკიდებენ, ქვაბს ცეცხლს შეუწებენ...

ეგვე ფუძე გვაქვს მეგრულში; ჭანურის -**ალ-** სუფიქსს მეგრულში
-ილ- ცვლის. ძირეული **კარდ-** საერთოა.

გურულში ხმარებული კარდალა || კარდალე ჭანურს იმეო-
რებს: ნასესხები ჩანს. მაგრამ ქართულს მეტყველებას ეს სახელი რომ არ
ეუცხოება, ჩანს საბას ჩვენებიდან: „კარდალა — მომცრო ქვაბი“ (მითი-
თებაა ესაიაზე).

35. ჭან. **წუკ-ალ-ი** (პატარა) ქვაბი, (маленький) котел

მეგრ. **წუკ-ალ-ი** პატარა ქვაბი, маленький котел (чугун.)

ქართ. —

დიდი წუკალი — ჭუკი, ჭუტა წუკალეფე ... II 299₁₈ დიდი
ქვაბი — „ჭუკი“, პატარა ქვაბები¹...

წუკალ-ი ვიწურსა და არქაბულში გვაქვს; ათინურში ვხვდებით **ჭუ-**
კან-ი-ს: ფუჯი ნუკვათუ, ჭუკანი ს... მორდერი ჭუკანის ქოდოლობლუ
II 332_{27,28} ძროხა დაუკლა, ქვაბში... დიდ ქვაბში ჩაყარა (ხორცი)...

¹ მზითვად გასატანებელი საოჯახო ნივთების ნუსხაშია მოხსენებული.

ს. ჯიქიას მიერ ჩაწერილ ათინურ ტექსტებში გვაქვს ჯუკალ-ი; საფიქრებელია, რომ თავკიდური ჯ- კალმის შეცთომას წარმოადგენს: ჯუკალ-ი უნდა გვქონოდა (ნ. მარი შენიშნავს: "შუქრი მარწმუნებს — „ათინურში ჯუკალი იხმარებოდაო“: იხ. ჭან. გრამ., გვ. 227).

წუკალ-ი საერთოა ჭანურისა და მეგრულისათვის. **ჭუკან-ი** || **ჭუ-კალ-ი** მისივე ვარიანტი უნდა იყოს. ბუნებრივად იბადება კითხვა: ხომ არა აქვს თავკიდურ **ჭუ-|| წუ-**ს ჭუ-ტა || წუ-ტა -სთან კავშირი?

36. ჭან. **კორზა** || **კირზა** M ლაფერა, дерев. лопаточка для заме-

шивания пищи в сосуде
მეგრ. **კირზა** სუთი, дерев. палочка для замешива-
ния "гоми" в котле

ქართ. —

კირზა დიშქაში რენ II 312₁₁ სუთი ხისაა...

კორზა დადასტურებულია ვიწეში ნ. მარის მიერ, კირზა — ხოფურში (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 157); კორზა-საგან არის მიღებული კირზა; ეგვევ ვარიანტი მოცემულია მეგრულში.

მნიშვნელობის დიფერენციაცია ჭანურსა და მეგრულში ადვილი ასახნელია: ქვაბში საჭმლის (ღომის) მორევასთანაა ერთიცა და მეორეც დაკავშირებული.

ქართულში ეს ფუძე არა ჩანს.

37. ჭან. **ხამ-ი** დანა, нож

მეგრ. **ხამ-ი** „ „

ქართ. —

ხამი-ნა ჩხიფს I 505₂₈ დანას რომ რეცხავს... ხამითე დოჰკი-უფან I 521₉ დანით დაჭრიან... ხამი დიცხირონი დასტულიშ თუდე ქოძირეს II 257₇ სისხლიანი დანა ბალიშის ქვეშ იპოვეს („ნახეს“)... ჰე ბიჭი-ში ჯუმაქ არ ხამი ქელიწკუ II 301₁ ამ ბიჭის ძმამ ერთი დანა ამოიღო („ამოიძრო“ ქარქაშიდან)... დოფხაკარუმთ ხამითე II 347₂₈ გავფხეკთ დანით...

ეს ფუძე — ხამ- — დანის მნიშვნელობით ჭანურის ყველა კილოკავს მოეპოვება; არის მეგრულშიაც. არა ჩანს ქართულში.

38. ჭან. **კუზ-ი** || **კიზ-ი** კოვზი, ложка

მეგრ. **კიზ-ი** „ „

ქართ. **კოვზ-ი** „ „

კ ი ზ ი — სუთლი ოჭკომუშენი I 530₁₁ კოვზი — ფაფის¹ საჭმელად... ნაკო კოჩი ტუ, ჰეკო კ უ ზ ი ქომეჩეს II 302₄ რამდენი კაციც იყო, იმდენი კოვზი მისცეს... ნა-დიქაჩუ კ უ ზ ი, ალთუნი დიგუ II 285₁₇ კოვზი რომ დაიკავა [ხელში], ოქროდ იქცა („გახდა“)... კ უ ზ ი ეკულამტუ-შა... II 335₅ სანამ კოვზს ამოულეხდა...

კოვზ - და კუზ - ერთი და იგივე ფეძეა; -გ- ქართულში ფონეტიკურად უნდა იყოს განვითარებული ო-ს შემდეგ; ეგევე -ო- უ-დ არის დავიწროებული ათინურსა და ვიწურ-არქაბულში; კ ი ზ -. ხოფურში მიღებულია უ-ს ი-თ შენაცვლებით. ხოფური ვარიანტი — კ ი ზ - მეორდება მეგრულშიც.

ამ სიტყვის აღნაგობა ეჭვს ბადებს, რომ კოვზ - იყოს ჩვენი ენების ძველი კუთვნილება, მიუხედავად იმისა, რომ ის ქართულშიაც გვაქვს, მეგრულშიც და ჭანურშიც.

39. ჭან. სარლა საღრა	გობი, корыто
მეგრ. სარლა	„ „
ქართ. —	

ლაზუტი ეშიმენან, ს ა რ ლ ა ს ქოგაობლამან II 297₃₁ სიმინდს ამოიღებენ, გობზე დაყრიან... ოკულე ს ა რ ლ ა გედგარე ორძოს II 266₂₄ მერე გობს დადგამენ სკამზე... თუღე ს ა რ ლ ა ეწებულდამ II 310₂₀ ქვეშ გობს შეუდგამ... მქვერი ს ა ღ რ ა თ ე დოშოლუ II 271₈ ფქვილი გობზე დაასველა... „არ ს ა ღ რ ა ქომოილით“-მა! ს ა ღ რ ა ქომულეს... „თუღელე ს ა ღ რ ა ქეწემიქაჩით“-მა II 279_{10,11} „ერთი გობი მომიტანეთო!“ გობი მოუტანეს... „ჩემ ქვეშ გობი დაიჭირეთო“...

ს ა ღ რ ა -საგან უნდა მომდინარეობდეს ს ა რ ლ ა ; ეს ორი ვარიანტი ათინურსა და ვიწურ-არქაბულს ახასიათებს; ეგევე ს ა რ ლ ა ზუგდიდურ-სამურზაყანულ მეგრულშიც გვაქვს (სენაკურში **ნისორ**-ი იხმარება). ხოფური გობ -ს ხმარობს (გობი — ცომი ოქიმინუშენი I 530₈ გობი — ცომის მოსაზელად); ეს ერთი იმ შემთხვევათაგანია, როცა მეგრული ხოფურს კი არ მისდევს, არამედ ვიწურ-არქაბულსა და ათინურს ხვდება.

40. ჭან. ო-ნ-ცორ-უ ო-ნ-ცირ-უ	საცერი, сито
მეგრ. სა-ცირ-ი	„ „
ქართ. სა-ცერ-ი	„ „

¹ ზუსტად: „სუთლი“ — ესაა რძეში მოხარშული ბრინჯი.

ოკულე მქვერი ონცორუს გობლარე ე-დო სარლას მცორარე II 266^{24,25} მერე ფქვილს საცერს დაყრი და გობზე გაცრი... ნანაქ მქვერი ონცორუს თე დონცორუს II 271⁷ დედამ ფქვილი საცრით გაცრა... მქვერი ონცორუს ქოგებობლამთ II 298²⁴ ფქვილს საცერს დავაყრით... ონცირუს — მქირიში ონცირუსენი I 530¹³ საცერი — ფქვილის გასაცრელად...

ეს სახელი წარმოშობით მიმღობაა ზმნისა ნ-ცორ-უმ-ს (იხ. ზმნებში ნ-ცორ-); -ნ- განვითარებულა ც-ს წინ; -უ ბოლოსართი -ელ-სუფიქსის ეკვივალენტია. ცორ-ისაგანაა მიღებული ცირ- ხოფურში; -ცირ-ს ვპოულობთ მეგრულშიც ქართული სა- თავსართით; საფიქრებელია, რომ მეგრ. საცირ- ქართულიდან შეთვისებული სა-ცერ-ი იყოს (ე → ი); ქართულიდან შეთვისების სასარგებლოდ ლა-პარაკობს ის, რომ ეს სახელი სენაკურში იხმარება (დასავლურ მეგრულში კი ამ მნიშვნელობით ტკიბირ-ი გვაქვს).

41. ჭან.	ფქ-ვ-ერ-ი მქ-ვ-ერ-ი მქ-ვ-ე-ი	ფქვილი, myka
	მჩ-ვ-ერ-ი მქ-ირ-ი მქ-ი-ი	„ „
მეგრ.	ქ-ვ-ირ-ი	„ „
ქართ.	ფქ-ვ-ილ-ი	„ „
სვან.	ფქქ	„ „

თოკის ფქვერი მებუფინილორენ II 251⁷ თოკზე ფქვილი გავშალე („გავფინე“, „გაფენილი მაქვს“)... მქვერი ოხორიშა ქომობილი II 271⁶ ფქვილი შინ მოვიტანე... მქვერი ივენ II 295²⁰ ფქვილი გახდება... მუნდეს ქვერი ივასენ? II 293⁷ როდის იქნება ფქვილი („დაფქვილი“, „როდის დაიფქვება“)... მჩვერი გობლალერი II 332⁸ ფქვილში ამოგანგლილი („ფქვილი ზედ დაყრილი“)... მქვეი ... დოლიბლენ II 295¹⁷ ფქვილი ჩაცვივა... მქირი უნტუ I 488¹⁶ ფქვილი უნდოდა... თოკის მქიი ნიმფინენ-ი? I 401⁷ თოკზე ფქვილი შეიძლება გაიფინოს?...

ძირეული მასალაა ფქ- || ფქქ-, რაიც სვანურში ახლაც ფქვილს ნიშნავს. ე- ხმოვანი ამ ფუძეს ეკარგება მისგან ზმნის წარმოებისას: და-ფქ-ვ-ა ← და-ფქქ-ვ-ა; ფქ-ვ-ილ-ი — მიმღობაა წარმოშობით; მას შეესატყვისება ჭან. ფქ-ვ-ერ-ი; ამ უკანასკნელის ვარიანტებია: მქ-ვ-ერ-ი (ძირეული ფ- შეიცვალა მ-თი, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდება თავკიდურ ფ- || მ-ს დართვისას); ხმოვანთ შორის რ-ს დაკარგვით ვიღებთ მქ-ვ-ე-ი-ს; ქ-ს აფრიკატიზაციით ათინ.-ართაშნ. — მჩ-ვ-ერ-ი-ს... -ერ- სუფიქსის

ნაცვლად **-ირ-** აქვს ამ სახელს ხოფ. **მქირ-**ში (**რ-**ს დაკარგვით აქედან მიიღება **მქი-ი...**). მეგრ. **ქ-ვ-ირ-** ხოფურს ვარიანტს მისდევს, ოღონდ **ფქ-** კომპლექსი გამარტივებულია: **ფქ-** → **ქ-**.

აქვე დავძენთ, რომ ქართ. **ი-ფქ-ლ-ი** ნაწარმოებია **ფქი-**იდან, რომელიც ქართულშია, ალბათ, იხმარებოდა ფქვილის მნიშვნელობით.

42. ჭან. გმარ-ი გმა-ი ჯარ-ი	საჭმელი, პური, пища, хлеб
მეგრ. ღიარ-ა	ქორწილი, ნადიმი საქორწილო, свадьба, свадебный пир
ქართ. —	
სვან. ღიარ	პური, хлеб

ენტეფექ-თი დილო გ მ ა რ ი ქომულეს I 413₁₆ იმათაც ბევრი პური მომუტანეს... „გ მ ა ი მომჩით“... I 413₁₄ საჭმელი მომეცით... გ მ ა რ ი ჩამან II 283₃₀ საჭმელს აჭმევენ („აძლევენ“)... პატი გ მ ა რ ი მამშქო-რი-ნულორტუნ. გ მ ა რ ი ქოფჳკომი II 292_{31,32} ძალიან მომშივებოდა პური (საჭმელი). საჭმელი (პური) ვჭამე... ოფე ნანამუშიქ არ ჯ ა რ ი დოწოფხუ II 326₁₇ მისმა დედინა ცვალმა ერთი საჭმელი (პური) გააკეთა... მჭკუ დი დიჭვა-ში, გ მ ა რ ო ბ ა დივენ II 298₃₂ მჭადი რომ გამოცხვება, პურის ჳამა შეიქნება... სუფრა ქოდოდგეს, მთელი ქოდოხედეს დო გ მ ა ო ბ ა ვეს II 300₁₄ მაგიდა დადგეს, ყველანი დასხდენ და პური ჳამეს („პურის ჳამა ყვეს“)... გ მ ა ო ბ ა დიჩოდუ II 301₁₉ პურის ჳამა გათავდა...

ჯ ა რ -ი ათინურ კილოკავში გვხვდება (ართაშნულშიც); გ მ ა ი ხმოვნებს შორის **რ-**ს დაკარგვითაა მიღებული; ჳანურისათვის ამოსავალია გ ი ა რ -; ეს უკანასკნელი იგივე უნდა იყოს, რაც სვ. დ ი ა რ - („პური“) და მეგრ. დ ი ა რ -ა („საქორწილო ნადიმი“; ქოთომიში დ ი ა რ ა ფ ა — ქათმისთვის საკენკის დაყრა; ხოჯიშ დ ი ა რ ა ფ ა — ხარის ძოვება, „დაპურება“) **გ-**სა და **დ-**ს მონაცვლეობა აკუსტიკურ ნიადაგზე უნდა აიხსნებოდეს. სემასიოლოგიური კავშირი დ ი ა რ - || გ მ ა რ -ს შორის სვანურში, მეგრულსა და ჳანურში ცხადია... (შდრ. ივ. ჳ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი , საქ. ეკონომ. ისტ. I, გვ. 417 — 419).

43. ჭან. ბუ-რდ-ულ-ი	ბურღული, крупно-молот. кукуруза
მეგრ. —	
ქართ. ბუ-რდ-ულ-ი	„ „

ლაზუტიში მჭიდვე და მხხუ მქვერი ივენ. არ ჩქვა ქორენ — ბ უ რ - ლ უ ლ ი , ჳეა ჩქუნ დერეფეს დილო ვა იქომან, ჳუტა იქომან დო წიპილე-

ფეს დუბლამან II 298¹⁹ სიმინდის წვრილი, ანდა მსხვილი ფქვილი იქნება. ერთი კიდევ არის — „ბურღული“ (ღერღილი), იმას ჩვენს ადგილებში ბევრს არ „აკეთებენ“, ცოტას „აკეთებენ“ და წიწილებს აჭმევენ („უყრიან“)... კარდალას ქოდოლობდაფან: ნხვავი..., ლაზუტიში ბ უ რ ლ უ ლ ი I 537⁹ ქვაბში ჩაყრიან: ღომის მარცვალს..., სიმინდის „ბურღულს“...

ეს ფუძე საერთოა ქართულთან. ძირითადი მნიშვნელობაც ერთი და იგივე აქვს. მეგრ. ღ ა რ ღ ი ლ -ი, ქართ. ღ ე რ ღ ი ლ ი — ამ ფუძესთან სემასიოლოგიურად ახლოს არის, მაგრამ სხვა ძირი უნდა იყოს: ღ ა რ - ღ უ ნ ს — ღერღავს, ღ ა რ ღ ი ლ -ი — ღერღილი (მიმღეობაა ნამყო დროისა).

44. ჭან.	მ-ჭკუდ-ი მ-ჭკიდ-ი	მჭადი, хлеб (кукурузный)
მეგრ.	ჭკიდ-ი	” ” ”
ქართ.	მ-ჭად-ი	” ” ”

არ მჭკიდი ... ქეზღუ I 411¹⁵ ერთი მჭადი... აიღო... მჭკიდი ქომომში I 447⁶ მჭადი მომეცი... პაწი მჭკუდიში გედუმი ორა ქომობთუ II 298²¹ ახლა მჭადის გამოცხობის („დადების“) დრო დადგა („მოვიდა“)... არ საათიშაქის მჭკუდი დიჭვენ... თაზე ქაფჩა გეტადანეი ტუცა მჭკუდიკალა მუფეი კაი რენ! II 298³³ ერთი საათის განმავლობაში („ერთი საათის გასვლამდის“, „ერთ საათამდის“) მჭადი გამოცხვება... ტაფაზე შემწვარი ნედლი ხამსა ცხელ მჭადთან როგორ კარგია!...

თავკიდური **მ-** ფონეტიკური დანართი ჩანს. **მჭკუდ-ი** არქაბულია, **მჭკიდ-ი** — ხოფური; ეს უკანასკნელი მიღებულია **უ** → **ი**; ხოფურ ვა-რი-ანტს იმეორებს მეგრული (თავკიდური **მ-**ს გამოკლებით: ის მას არ განვითარებია). **მ-ჭკუდ-ი** კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. **მჭად-ს**; უნდა ყოფილიყო: **მ-ჭოდ-ი** || **მ-ჭკოდ-ი** → **მ-ჭკუდ-ი**...

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

ჭად- ძირი უნდა გვქონდეს ხუნძურ **ჩედ-**ში — „პური“ (მოთხრ. ჩად-ი-ცა, მრავლ. სახ. ჩად-აღ), აგრეთვე ლაკურში **ჭატ-**, რომელიც „პურსაც“ აღნიშნავს და „თხოვნა“ სიტყვის ძირსაც შეადგენს (იხ. Услар. Лакский яз. 1890, Т., გვ. 388).

45. ჭან.	ღომ-უ ღომ-ი M	ღომი, каша (обыкновенно из б х в а р и (см.) вид проса
მეგრ.	ღუმ-უ	” ” ”
ქართ.	ღომ-ი	” ” ”

ლომუთენ მუ ივენ? ჩქუ ჩხვაირიში ღომუ ბიქომთ II 307^{29,30} ღო-მით რა იქნება? ჩვენ ღომის ღომს (მეგრ. „ჩხვერიში ღუმუ“) ვაკეთებთ... მჯიხი გეჩუ თის ღო თი ღომუ ღუხენუ II 38³⁹ მჯილი დაკრა თავში და თავი „ღომად“ უქცია...

განსხვავება ჭანურსა და მეგრულში მხოლოდ ბოლოკიდურ ხმოვანშია. საფიქრებელია, რომ ქართული ი ← უ და არა პირუკუ. ბოლოკიდური -ი- ათინურისთვის ნაჩვენები აქვს ნ. მ ა რ ს (ჭან. გრამ., გვ. 213).

მეგრულში ძირეული -ო- რეგრესიული ასიმილაციის შედეგად დამსგავსებია ბოლოკიდურ -უ-ს.

სიტყვის მნიშვნელობა ერთი და იგივეა, ოღონდ ქართულში ეს ფუძე მცენარესაც ნიშნავს (ისევე, როგორც მეგრულში), ჭანურში კი მხოლოდ საჭმელს.

ამ მცენარის კულტურის ისტორიისათვის ჩვენში იხ. ივ. ჯ ა ვ ა - ხ ი შ ვ ი ლ ი , საქართვე. ეკონომ. ისტ. I, გვ. 368, 369—371.

46. ჭან. ქოვ-ალ-ი || ქუვ-ალ-ი || ქუ-ალ-ი || ქვ-ალ-ი პური (გამომცხვარი), хлеб

მეგრ. **ქობ-ალ-ი**

ქართ. **ხორბ-ალ-ი** || ძვ. ქართ. **ხუარბ-ალ-ი**

„ „
пшеница

ქუვალ ი ოხორიშა ნიმერტა-ში, ვარ ღოვაჰკინდენ I 411¹⁸ პური რომ შინ მიგქონდეს, არ დაიღლები... ქუვალ ი ეზდუ I 411¹⁹ პური აიღო... ჩაი ღო ქუვალ ი ვიმხორთ I 505³⁹ ჩაისა და პურს „ვჭამთ“... [დემჭკუქ] გზას არ ქუალიში ფარჩა ქოძირუ. დემჭკუს ამა ქუალ ი ვარ აღუ I 448¹⁹ ჯინჭველმა გზაზე პურის ერთი ნაჭერი იპოვა. ჯინჭველმა ეს პური ვერ წაიღო... ბერე იბგას... ქვალ ი მეჩეს, ხოლო იბგას II 329⁷ ბავში ტირის... პური მისცეს, კიდევ ტირის... ხოწი დიჯიბუ. ქოვალ ი - შ ი ჯარი ქოვ—ჯდომკორეს ხამითე სთოლის II 333⁷ ხორცი მოიხარშა. „ქოვალის“ პური (ხორბლის პური!) დაჭრეს დანით მაგიდაზე...

ჭანური ვარიანტებისათვის ამოსავალია ქოვ-ა ლ-: სხვა ყველა მიიღება ო-ს უ-დ ქცევისა და უ-ს შემდეგ ვ-ს დაკარგვით, მერე უ-ს უმარცვლო ვ-დ გადაქცევით.

ჭანურ ქოვ-ალ-ს გვერდით უდგას მეგრ. ქობ-ალ-ი, რომელიც პირველის საფუძველს უნდა წარმოადგენდეს და, საფიქრებელია, ოღნავ სახეცვლილი ქართ. ხორბ-ალ-ი იყოს (-ალ- ამ ფუძეში დეტერმინანტი-სუფიქსია).

ათინელის მეტყველებაში დადასტურებული ქოვალის ქარი ამის სასარგებლოდ ლაპარაკობს.

ხოვალ - თან ქოვალ - || ქობალ -ის კავშირი დადგენილი აქვს ივ. ჯავახიშვილს (იხ. საქართვე. ეკონომ. ისტ. I, გვ. 320—21. ქვაბლოვან-ში ამავე ქვაბალ - || ქობალ - ფუძის არსებობის დადასტურება სათუთა).

47. ჭან. ცომ-ი	ცომი, тесто
მეგრ. —	
ქართ. ცომ-ი	„ „

ია ცომი ნიმელან დო კიცის ქოვედუმელან I 520₅ იმ ცომს წაიღებენ და კეცზე დადებენ... გონწყიმეი ცომი გილუბუფან I 523₂₉ [წყალში] გახსნილ ცომს დაასხამენ... გრესთა კაი დოფათხუმთ, ცომი (ცომი ლაზური ენ, ხამური — თურქია) გებდუმეთ II 298₂₈ კეცს კარგად გავფერთხავთ, ცომს (ცომი ლაზურია, ხამური — თურქულადაა) დავდებთ...

ეს სახელი ნ. მარს ხოფურში აქვს დადასტურებული; ტექსტები მას არქაბულშიაც გვიჩვენებენ. ამიტომ შეიძლება კაცმა იფიქროს, რომ ეს სახელი ქართულიდან ნასესხები არაა. მეორე მხრივ, მეგრულში ამ სიტყვის უქონლობა ჭანურში მისი ნასესხობის სასარგებლოდ ლაპარაკობს.

ასეთ პირობებში შედარებითი ძიების თვალსაზრისით ამ სიტყვის აქ შემოტანა მხოლოდ პირობითი შეიძლება იყოს.

48. ჭან. ჯუმ-უ ნ-ჯუმ-უ	მარილი, соль
მეგრ. ჯიმ-უ	„ „
ქართ. —	

ჯუმუ ვართას-ში, უჯუმელი გაი დიყვენ I 523₁₅ მარილი თუ არ უყვეს („იქნება“), უმარილო საჭმელი გამოვა... ჯუმუ-თი უკათეფან, ძალი-თი I 523₂₀ მარილსაც უშვრებიან („ურევენ“), ერბოსაც... ჯუმუ ირო დეჭოფუმტუ II 261₂₁ მარილს ყოველთვის ყიდულობდა... ჯუმუ დონაჩკუ... II 261₂₆ მარილი დათესა... ჯუმუ დოვარ ძულუნ II 261₂₉ მარილი არ ამოდის... არ ქარი დოწოფხუ, ირი ნჯუმუ, წუთხე II 326₁₆ ერთი საჭმელი გააკეთა, სულ მარილი, მწუთხე...

მეგრული ჯიმუ მიღებულია ჯუმუ-საგან: უ → ი... ბოლოკიდური -უ დეტერმინანტი-სუფიქსი უნდა იყოს... ნ-ჯუმუ-ში ნ- ფონეტიკური დანართია.

ქართულში ამ მნიშვნელობით ეს ძირი არა ჩანს, მაგრამ ძმარ-ში ეგვევ ძირი უნდა იყოს მოცემული (იხ. **ჯუმ-ორ-**).

48. ჭან. ჯუმ-ორ- ი ჯუმ-ო- ი	ძმარი, уксус
მეგრ. ძმ-არ- ი	„ „
ქართ. ძმ-არ- ი	„

ყინ ჯუმორი ქოგდობაფან I 519₂₀ ზევით ძმარს ასხამენ... ემუს უნონ: ჯუმორი, ლერი პიპერი I 519₁₇ იმას უნდა; ძმარი, ნიორი, წიწკა... ჰემუში ჯუმორი ბიქომთ II 310₁₇ იმისგან ძმარს ვაკეთებთ... ჯუმორი ცუტქენიში, მცხულიში ივენ, უშქურიში ივენ II 310₂₃ ძმარი ყურძნისა, მსხლისა იქნება, ვაშლისა იქნება...

ჯუმორ - კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. ძმარ-ს, რომელიც ძამარ-ისაგან უნდა იყოს მიღებული: **უ-** ხმოვანი ჭანურში ამას გვაფიქრებინებს; ეს **უ ← ო მ-**ს მეზობლობაში (ამის მაგალითები ჭანურში ხშირია); ქართ. **-არ-**, ჭან. **-ორ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია.

მეგრ. ძმარ-ი ქართულიდანაა შეთვისებული (ალბათ, მეგრულშიც ჯუმორ - იყო და ძმარ-მა გამოდევნა).

ჯუმ-ორ-ის ძირეული ჯუმ- იგივე უნდა იყოს, რაც ჯუმ-უ-ში გვაქვს (ქართული მარ-ილ - სხვა ძირისაა; მიუხედავად იმისა, რომ ქართ. **მარ-** და ჭან. **ჯუმორ-**ის მეორე მარცვალი **-მორ-** ერთმანეთს კარგად ეწყობა, შეუძლებელია ჯუმორ - ფუძის დაშლა **ჯუ-** და **მორ-**ად; ამას აბრკოლებს **ჯუმ-უ** და **ჯუმ-ორ-** ფუძეთა კავშირი). ეს უნდა ჩანდეს ნასახელარ ზმნაში დო-ჯუმ-ორ-უ, რაიც „დამარილებას“ (და არა „დამარებას“) ნიშნავს.

50. ჭან. დოლო-ქუნ-უ	ტანისამოსი, одежда
მეგრ. მიკა-ქუნ-ალ- ი	„ „
ქართ. სა-რ-ქვ-ელ- ი	„ჭურის პირსაფარი“ (ს ა ბ ა), крышка винного кувшина
სვან. ლე-რე-ქუ	ტანისამოსი, одежда

ეს ნაზმნარი სახელი წარმოშობით მყოფადის მიმღობაა; იხ. **ქუნ-** ძირი ზმნებში.

ბოლოკიდური **-უ** ქართ. **-ელ-** სუფიქსისა და მეგრულ **-ალ-** სუ-ფიქსის მაგივრობას ეწევა.

51. ჭან. ფორჩა	პერანგი, рубаха
მეგრ. ხე-ფორჩა	სახელური, „პერანგის ხელი“, рукав (рубахи)
ქართ. —	

ტანის დოლოხენი ფორჩა ენ I 529₅ ტანზე შიგნით პერანგია... ფორჩა მანდაპოლიში, ჩითიში იყვენ — იქვე — პერანგი პირკლისა [და] ჩითისაა („იქნება“)... იმბრიშუმში ფორჩა ფე უჭათენ II 300₂₅ აბრეშუმის პერანგს შევუკერავთ...

ეს ფუძე ამ მნიშვნელობით მეგრულში ამჟამად არ იხმარება; მაგრამ რომ წინათ „პერანგის“ აღსანიშნავად ფორჩა მეგრულშიც იხმარებოდა, ამას მოწმობს ხე-ფორჩა — სახელური, სიტყვასიტყვით „ფორჩის ხელი“, ე. ი. „პერანგის სახელური“.

აღსანიშნავია, რომ „სახელურის“ მნიშვნელობით ჭანურშიც ხე-ფორჩა გვხვდება: ამა ხე ფორჩა რენ I 529₁₉ ეს სახელურია...

ქართულში შესატყვისი ფუძის საკითხი ღიად რჩება.

შეიძლება მოგვეხსენებინა ფიჩუ ფუძე, მაგრამ ხმოვნის (ქართ. -ი- — ჭან. -ო-) საკითხი დაბრკოლებას ქმნის.

52. ჭან.	კურთ-ა	ნიფხავი, кальсоны
მეგრ.	კურთ-ა	” ”
ქართ.	კუართ-ი „ჯუბა, გინა პერანგი“ (საბა),	рубaha (длинная)

ბიჭი გამუკაპუ დო იმტუ. ოხორჯაში კურთა ელაკორერი იმტუ: ნაკაპუ, ბაშლული ებზდა-და დო ჰეა კურთა ქომოხვადუ II 286_{20,21} ბიჭი გამოხტა და გაიქცა. ქალის ნიფხავწაკრული გაიქცა. ეცა, ბაშლას ავიღებო და ის ნიფხავი მოხვდა [ხელში]... გოიწკედუ-შ-კულე, — კურთა ელოკორტუ თის II 286₃₀ რომ გაიხვდა, ნიფხავი ჰქონდა თავზე წაკრული...

ქართ. კუართ - ფუძის შესატყვისად ჭანურსა და მეგრულში უნდა გვექონოდა კვორთ-; ვ-ს დაკარგვით (ო-ს წინ) და შემდეგ ო-ს დავიწროებით ვიღებთ კურთ-ს: კვორთ -> კორთ -> კურთ -...

მნიშვნელობის მხრივ ერთგვარი გადახრა გვაქვს, საფიქრებელია, ჭანურსა და მეგრულში ეს ფუძე პერანგის (გრძელი პერანგის) აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო.

კურთა-ს შეპირისპირება კვართ-თან ჯერ კიდევ მ. ბროსეს მოუცია (იხ. ი. ყიფშიძე, მეგრ. გრამ., ლექსიკ., გვ. 263: **კურთა**).

53. ჭან.	ქუდ-ი	ქუდი, шапка
მეგრ.	ქუდ-ი	” ”
ქართ.	ქუდ-ი	” ”

ხოლო მუში ბიწერი ქუდი ქოგეითუ II 285₃₂ ისევ თავისი დახეული ქუდი დაიხურა,.. ქუდი ... თილხის ქომეჩუ II 332₂₃ ქუდი... მელიას მისცა...

ჭანური კილოკავებიდან ვიწურ-არქაბული და ათინური ხმარობს ამ სიტყვას. **ქუდ-** ფუძე საერთო ჩანს ქართულისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის.

54. ჭან. ო-ტკ-აფ-უ	სარტყელი, пояс
მეგრ. ო-რ-ტყ-აფ-უ	„ „
ქართ. სა-რ-ტყ-ელ-ი	„

შკამი ოტკაფუ ალთუნიში II 299₉ წელზე („წელის“) სარტყელი ოქროსი...

ეს სახელი წარმოშობით მიმდებარა ვნებ. გვარის მყოფადი დროისა (იხ. ზმნის ძირი **-ტკ-**); ქართულის **სა-** თავსართი წარმოდგენილია **ო-**თი, **-ელ-** სუფიქსის მაგივრობას **-უ** ეწევა (იხ. აგრეთვე დოლოქუნ-**უ** — სარტყელ-ი). ამით ხაზი ესმება იმ ფაქტს, რომ სახელთა ფუძეებში წარმოდგენილი დეტერმინანტი-სუფიქსები და მიმდებარის სუფიქსები ერთმანეთს ხვდება, წარმოშობით ერთი და იგივეა.

აღსანიშნავია **-რ-**ს ქონა ქართულსა და მეგრულში მაშინ, როდესაც ჭანურს ის არ გააჩნია; **-რ-** მორფოლოგიური ფუნქციის მქონე არ უნდა იყოს.

55. ჭან. მა-წკინდ-ი მა-წინდ-ი	ბეჭედი, перстень, обручальное кольцо
მეგრ. მა-რ-წკინდ-ი	„ „ „
ქართ. -წინდ-ი	გირაო, залог

არ მაწკინდი ქაგომინდუნუ I 438₃₆ ერთი ბეჭედი დამეკარგა... ყუჯიში დოლოკიდალე უნონ, ხეში — ხუთი მაწკინდი I 512₃₁ საყურე („ყურზე დასაკიდებელი“) უნდა, ხელზე („ხელის“) — ხუთი ბეჭედი... ბოზოს არ მაწკინდი ქომოდინ ხეს... ბოზოში მაწკინდი მოწკულო მუში მაწკინდი ხეს ქომოდუ II 275_{1,2,3} ქალს ერთი ბეჭედი აქვს წამოცმული — ხელზე... ქალს ბეჭედი წამოაძრო და თავისი ბეჭედი ხელზე წამოაცვა... ნიშანი ქონუჯლონუ: მაწინდი ... II 326₁₁ ნიშანი გაუგზავნა: ბეჭედი... დერემენჯის არ მაწინდი ქულუნ II 333₁₀ მეწისქვილესაც ერთი ბეჭედი აქვს...

ძირეულია **-წინდ-**; ის საერთოა ქართულისა, მეგრულისა და ჭანურისათვის, ოღონდ ამ ორ უკანასკნელში **წ**-ს შემდეგ განვითარებულია **-კ-**; ათინურ კილოკავში საერთო წესის თანახმად **წკ-** კომპლექსი ვერა ძლებს: **კ-** ეკარგება; ამგვარად, ათინურში აღდგა ის კომპლექსი, რომელიც ქართულში გვაქვს და რომელიც წინათ ჭანურსა და მეგრულშიც უნდა გვქონოდა.

მა- თავსართი ჭანურსა და მეგრულში სამიმლეობო ჩანს. მეგრულში **-რ-** ფონეტიკური დანართია.

წ ი ნ დ -ს მეგრულსა და ჭანურშიც იგივე მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა, რაც ქართულში გვაქვს (**წ ი ნ დ - ი , ს ა - წ ი ნ დ - ა რ - ი**)... „ბეჭედი“ „მწინდავად“ მოგვევლინა, ალბათ, იმის გამო, რომ მას პატარძლის დასანიშნავად ხმარობდნენ. მიმდებობის ფორმაც ამან განსაზღვრა.

შეიძლებოდა **მ ა რ -** ცალკე ფუძედ გამოგვეყო, რომ ჭანურშიაც **მ ა რ -** გვქონოდა. მაშინ ეტიმოლოგიაც ერთგვარად შეიცვლებოდა.

56. ჭან.	ო-ცხ-ოჯ-ი ო-ნ-ცხ-ოჯ-ი	სავარცხელი,
	   „ოცხეჯ-ი“ M	гребешок, расческа
მეგრ.	ო-რ-ცხ-ონჯ-ი	” ”
ქართ.	სა-ვა-რ-ცხ-ელ-ი	” ”

ხოლო **ო ც ხ ო ჯ ი** (სუმ ოთხო) II 299₁₂ კიდევ სავარცხელი (სამი ოთხი)...

ეს სახელი ნაზმნარია: მყოფადი ღროის მიმდებობაა (იხ. **-ცხ-**); თავსართი **-ო-** ქართულ **სა-**ს შეესატყვისება; **-ოჯ-** ქართული **-არ-** სუფიქსის ეკვივალენტია; მეგრულში **ჯ-**ს წინ **ნ-**ა განვითარებული (ისევეა, როგორც ჭანურში **-ც-**ს წინ **ო-ნ-ცხ-ოჯ-** ვარიანტში).

ქართ. **-ვა-**ს შესახებ იხ. ზმნის ძირ **ცხ-**სთან.

VI

წყალი... ზღვა... მიწა... ქვა... თოვლი... წვიმა...

1. წკარ-ი, წკა-ი, წარ-ი
2. ღალ-ი
3. რუბა, ორუბა
4. ტობა, ტიბა
5. ზღუა, ზოლა, ზუღა, მზოლა
6. ხინჯ-ი
7. ზენ-ი
8. ლეტა
9. ქვა
10. მაფხა
11. თვირ-ი
12. მჭიმა
13. ჩხვაფა, მჩხვაფა, მჩხოფა
14. ყინ-ი, ცინ-ი, ინ-ი

1. ჰან.	წკ-არ-ი წკ-ა-ი წ-არ-ი	წყალი, вода
მეგრ.	წყ-არ-ი	„ „
ქართ.	წყ-ალ-ი	„
სვან.	ლი-ც ნი-ც (?)	„ „

მა მიძიარამუნ წკარი, წიფურიში ქმოქის გამულუნ I 502₂₇ მე მი-
ნახავს წყალი, წიფლის ძირში გამოდის... ია წკაი შუფან I 502₂₅ იმ
წყალსა სმენ... ტუცა წკაის შექეი ქოდოლობლაფან I 523₄ ცხელ წყალ-
ში შაქარს ჩაყრიან... ყინი წკაის დოხიფან I 523₁₂ ცივ წყალში გარე-
ცხავენ... წკართე ბგუბარე II 244₂₉ წყლით მოვხარშავ... წკაი ჰე-
ქოლე მობუტალემთ II 295₈ წყალს იქიდან გამოვუშვებთ... წკარ დომი-
ფუნი-ა II 313₃₀ წყალი ამიდულეო... წარ ამბინუ II 326₂₃ წყალი
მოწყურდა... წარი ქოვილუნ! ა მციქა წარი ქომომჩი-ა II 326₂₄ წყალი
გაქვს! ცოტა წყალი მომეციო!.. არ თანექ წარი თორუმს II 338₂₁ ერთი
წყალს ზიდავს („ათრევს“)... ოშუმონი წკა(რ)ი ღალის რენ. ღალიში
ქენარის გამულუნ წკარ-თოლი II 305₅ სასმელი წყალი მდინარეშია.
მდინარის ნაპირასაა წყარო...

წკაი მიიღება რ-ს დაკარგვით (ხმოვანთა შორის)... წარი ათი-
ნურსა და ართაშნულში გვაქვს: **წკ-** → **წ-**; წკარი ამოსავალია ჰანური-
სათვის: **წყ-** → **წკ-** (იხ. ჰან. გრამ. ანალ. § რ გ, გვ. 17). წკარ-
|| წყარ - ზანურად გადაკეთებული ვარიანტია წყალ-ისა: განსხვავება
მხოლოდ დეტერმინანტ-სუფიქსშია: **-ალ-** → **-არ-**...

ზანური კანონზომიერი შესატყვისი ქართ. წყარ - ფუძისა უნდა
ყოფილიყო *წყარ -; მეგრულში დაცული ჰორ - — ჰოროფა¹ —
„ხშირი ავდრები“ — ქართ. წყალ-ს უდრის, და, ამრიგად, ააშკარავებს,
რომ ქართულში **ყ-** შემდეგაა განვითარებული: **წყ-ალ-** ← წ-ალ-...

2. ჰან.	ღ-ალ-ი	ღელე, მდინარე, речка, река
მეგრ.	ღ-ალ-ი ღ-ალ-ე	ღელე, ნაკადული, ручей, речка
ქართ.	ღ-ელ-ე	„წვევი მცირე“ (ს ა ბ ა), лощина, балка

¹ საწინააღმდეგო სიტყვაა გოლოფა — გვალვა („ჰოროფა“ — „წყალვა“)...

„ღა ლ ი შ ა იდი-ა, წკაიშა!“ ეშედის მუ უჩქინ, ღა ლ ი, წკაი?! I 404^{16,17} „ღელისაკენ წადიო, წყლისაკენ“ ვირმა რა იცის, ღელე, წყალი?! ...გინძე ღა ლ ი -თი რენ, — ალაზანიში ღა ლ ი. ამა ღა ლ ი ქ კახეთი ოკორთუფს ორთა დერის I 421^{1,2} გრძელი მდინარეც არის — ალაზნის მდინარე. ეს მდინარე კახეთს ორად ყოფს... ეშმედი ღა ლ ი შ ა -ნა მეხთუ, მეხსუს კუჩხე გისთვინუ, — ეშმედი ღა ლ ი ს გომვატუ. ღა ლ ი შ ე ნ მე-ხსუს ვა გამახთუ I 457^{25,26} ვირი რომ მდინარესთან (ღელესთან) მივიდა, განგებ ფეზი „დაიცდინა“, — ვირი ღელეში ჩავარდა. ღელიდან განზრახ არ გამოვიდა... „ჩხომი ღა ლ ი ს ბჭოფი-ში, უწვი!“ II 248¹¹ თევზი მდინარეში დავიჭირე-თქო, უთხარი... კაზეფე ქოძირუ ღა ლ ი შ ი ქენარის II 255¹² ბატები ნახა მდინარის ნაპირას...

ღა ლ - კანონზომიერი შესატყვისია ქართ. ღელ -ისა; მნიშვნელობაც არსებითად ერთია; ჭანურში ეს მნიშვნელობა გაფართოებულია: არა მხოლოდ „ღელეს“, არამედ, საერთოდ, „მდინარესაც“ ეს სახელი აღნიშნავს (ქართულმა ამავე მიზნით ხელოვნურად ნაწარმოები მ-დინ-არ-ე გამოიყენა — მიმღეობა ზმნისა — „ღის“; შდრ. მ ც ე ნ ა რ ე)...

ღა ლ -ის მაგივრობას ათინურში რ უ ბ ა || ო რ უ ბ ა ეწევა (იხ.).

ღა ლ - ფუძე უნდა შედიოდეს სოფლის სახელში ღა ლ ტ ი ბ ა : ღა ლ - ტ ი ბ ა — „ღრმა მდინარე“, ღრმა „ხევი“: ხუმუტი რტუ ღა ლ - ტ ი ბ ა ქდოიში ჩქინაფერი რეიზი I 436¹⁵ ხუმუტი იყო სოფელ ღალტიბის ცნობილი რეიზი... ქუჩქიტუ—ღა ლ ტ ი ბ ა შ ა -ნ ა ოხთიმუ-მოხთიმუს ჟურ დღა უნტუ I 437²⁹ იცოდა, რომ ღალტიბაში მისვლა-მოსვლას ორი დღე უნდოდა...

3. ჭან. რუბ-ა || ო-რუბ-ა ხევი, მდინარე, **овраг, ущелье, река**
 მეგრ. **რობ-უ** ხევი, **овраг**
 ქართ. —

მა რ უ ბ ა შ ა გებულურ, ...რ უ ბ ა შ ა ჯეფთი II 343²³ მე მდინარესთან (ხევში) ჩავალ, მდინარესთან ჩავედი... ხოჯა... იფონეს დო ო რ უ - ბ ა ს გდოლის ქეკუტოჩეს II 325¹³ ხოჯა... წაიყვანეს და მდინარეში, მორევში გადაისროლეს... ო რ უ ბ ა ს ხოჯა დიშქიდუ II 325¹⁵ მდინარეში ხოჯა დაიღრჩო... ო რ უ ბ ა ს დოვოშქიდით II 325²¹ მდინარეში დავარჩვეთ... მენდახთეს ო რ უ ბ ა ჩენარეშე. ო რ უ ბ ა ჩინარის იღუმუნეს... II 325²⁵ წავიდნენ მდინარის ნაპირას. მდინარის ნაპირას იფიქრეს...

უთავსართო **რუბ-** ართაშნელის სიტყვანმარებას ახასიათებს; თავსართიან ო - რ უ ბ - ა -ს ათინური ტექსტები გვაძლევს.

მეგრ. რ ო ბ - უ იმავე ფუძეს წარმოგვიდგენს; ჭან. რ უ ბ - ში უ ← ო ბ-ს მეზობლიაბაში. მეგრულში ბოლოკიდური -უ შეიძლება იხვევებოდეს ბ-ს მეზობლობით ახსნილიყო (მდრ. ტუბ-ო → ტუბ-უ). თავსართი ო- ჭანურში იმავე ღირებულებისა უნდა იყოს, როგორც ო ნ ტ უ ლ ე -ში (იხ.).

4. ჭან. ტობ-ა ტიბ-ა	ტბა, გუბურა, ღრმა, озеро, пруд,
	глубокий
მეგრ. ტობ-ა ტობ-ო	ტბა, ღრმა, глубокий
ქართ. ტბ-ა ← ტაბ-ა	озеро
სვან. ტუბ-ა	„ „

ოწედუ-სი, არ ტ ო ბ ა ქორენ II 366₈ რომ შეხედა, ერთი ტბა არის... ტ ო ბ ა ს გოკაბინი-შ-კულე-მა, ხოლო გამახთი... II 272₂₃ მორვეში (ღრმა ადგილას მდინარეში) რომ გადაგადეო, იმის შემდეგ კიდევ გამოხვედი... ბოონი დო ტ ო ბ ა ს მეოკაბინი-ა II 272₂₉ წავიყვანეო და ღრმა ადგილას გადაგადეო... მუჰარებე პათ კორღონეფეკალა, ტ ი ბ ა ვოსქირინათ I 494₃₀ ბრძოლა გამოვუცხადოთ კოლოებს, ტბები დავაშროთ... სო-თი ტ ი ბ ა გდოლი-ნა ბძირათ, ვოსქირინათ I 494₂₂ სადაც ღრმა გუბეს ვნახეთ, ამოვაშროთ...

ჭანურში ამოსავალია ტ ო ბ ა ; ტ ი ბ ა ამისგანაა მიღებული ხოფურში: ო → უ → ი. მეგრ. ტ ო ბ ა იმეორებს ჭანურს. ტ ო ბ ა კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. ტ ა ბ - ა -ს, რომელიც საფუძვლად უდევს ტ ბ ა -ს და შენახულია ადგილის სახელში ტ ა ბ ა - ხ მ ე ლ ა .

ამგვარად, ირკვევა, რომ ბოლოკიდური -ა იმგვარი ღირებულების სუფიქსია, როგორც ძ მ -ა-ში გვაქვს; ამ -ა-ს ზეგავლენით უნდა იყოს დაკარგული ფუძისეული -ა (ტ ა ბ ა - ხ მ ე ლ ა - შ ი - ა- ჯერ კიდევ შემონახულია. რატომ?).

სვან. ტ უ ბ -ი ამავე ფუძის ზანური ვარიანტია, სწორედ ის, რომლისაგანაც ხოფ. ტ ი ბ - არის მიღებული.

მნიშვნელობის მიხედვით ამ სიტყვას მეგრულში ორი რისამე გადმოცემა უხდება; ესაა: „ტბა“ და „ღრმა“. ეს უკანასკნელი ჭანურსაც არ ეუცხოება (იხ. ბოლო მაგალითები და აგრეთვე ღ ა ლ - ტ ი ბ ა — ღალ-ზე). ქართულში ამ ფუძესთან მხოლოდ „ტბის“ აღნიშვნაა დაკავშირებული. ასევე უნდა ყოფილიყო ზანურშიც; თვისების აღნიშვნას („ღრმა“) საგნის აღნიშვნა („ტბა“) უსწრებს წინ და უდევს საფუძვლად ტ ა ბ - ა || ტ ო ბ - ა ფუძეში.

5. ჭან.	ზღუა ზოლა მ-ზოლა ზულა	ზღვა, море
მეგრ.	ზღვა	” ”
ქართ.	ზღვა	”
სვან.	ძულუა	” ”

არ ზ ლ უ ა შ ი ქენარიშა მეფით II 259²⁴ ერთი ზღვის ნაპირას მივედით... თელი ზ ლ უ ა ქ გექოსუ II 258⁵ ყველა ზღვამ შთანთქა („ალ-გავა“)... ზ უ ლ ა დიდი ვა ენ ზ უ ლ ა ჭუტა ენ II 307³¹ ზღვა „დიდი“ არ არის (ე. ი. არ ლელავს), ზღვა პატარაა... ზ უ ლ ა პიჯიშა მედახთუ II 313² ზღვის ნაპირისაკენ წავიდა... ბითთუნ ზ ო ლ ა ს ოწკეს I 535⁶ სულ ზღვას უყურებს... მ ზ ო ლ ა ირდუ I 480²⁰ ზღვა აღელდა („გაიზარდა“)... მ ზ ო ლ ა ს მეშვატერენ I 479⁵ ზღვაში ჩავარდნილა...

ჭან. ზ ლ უ ა ისეთს მიმართებაშია ქართ. (და მეგრ.) ზ ღ ვ ა -სთან, როგორშიაც მეგრ. რ უ ო ქართ. რ ვ ა -სთან: უმარცვლო უ- მახვილის მატარებელი ხდება, სრულ ხმოვნადაა ქცეული. ზ ო ლ ა და ზ უ ლ ა - ვარიანტებში ხმოვანი ღ-ს წინ უსწრებს; მასთან ზ ო ლ ა → ზ უ ლ ა და არა პირუკუ (მ - ზ ო ლ ა -ში თავკიდური მ- ფონეტიკური დანართია). ზ ო ლ - || ზ უ ლ - ამ სახელის ამოსავალ ძირეულ მასალად უნდა ვცნოთ; ამას სვან. ძ უ ლ უ ა -ც ადასტურებს; სვანურის ამ ნასესხებ სიტყვაში ძ-სა და ღ-ს შორის ხმოვანი შერჩენილია.

6. ჭაბ.	ხინჯ-ი	ხიდი, МОСТ
მეგრ.	ხიდ-ი ხინჯ-ი	” ”
ქართ.	ხიდ-ი	”

არ მთხა... ხ ი ნ ჯ ი შ ე ნ მიკიტუ-ში... I 461⁹ ერთი თხა... ხიდზე რომ გადიოდა... ყუი-თი ხ ი ნ ჯ ი შ ე ნ მელეს I 461¹² ორივე ხიდიდან გადავარდა... ხ ი ნ ჯ ი შ ე ნ მიკიტუ... I 401¹⁹ ხიდზე გადიოდა... დერეში ხ ი ნ ჯ ი ს მეახტათ-შ-კულე II 291¹⁸ მდინარის ხიდზე რომ გადახვალთ, შემდეგ...

ხ ი დ - საერთოა ჭანურისა, მეგრულისა და ქართულისათვის. სხვაობა ჭანურსა და მეგრულში (ნაწილობრივ) აიხსნება იმით, რომ ამ ფუძემ აქ ცვლილებები განიცადა: **ღ** → **ჯ** და ამ უკანასკნელის წინ **-ნ-** განვითარდა ფონეტიკურად. მეგრულში ხ ი ნ ჯ -ი ზუგდიდურ-სამურზაყანულს ახასიათებს; შეიძლება სენაკურშიც ასევე ყოფილიყო და ქართულის ზეგავლენით იყოს დამკვიდრებული ხ ი დ -ე.

ნ. მ ა რ ს ხ ი ნ ჯ -ი „ხიდის“ მნიშვნელობით ნაჩვენები არა აქვს არც ხოფურისათვის, არც არქაბულისათვის (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 232). ტექსტე-

ბით კი დასტურდება, რომ „ხიდისათვის“ ხ ი ნ ჯ -ს ხოფურიც ხმარობს და არქაბულიც.

ეს ჭანური სიტყვა საინტერესოა იმით, რომ მასში მოცემულია **ღ → ჯ**; ჭანური კილოკავები ამ შემთხვევაში ზუგდიდურ-სამურზაყანულს ხვდებიან.

7. ჭან. ზენ-ი	ვაკე, равнина
მეგრ. რ-ზენ-ი	„ „
ქართ. —	

ბრინჯი დუზლუღეფეს ხაჩქუმან (ჩქუ ზ ე ნ ი -თი ბუწუმელთ; ზ ე - ნ ის ხაჩქუმან ბრინჯი) II 296₃₄ ბრინჯს ვაკე-ადგილებში თესვენ (ჩვენ „ზენ“-საც ვიტყვით; „ზენ“-ზე თესვენ ბრინჯს)...

ზ ე ნ -ი ერთი იმ სახელთაგანია, რომელსაც გამოდგენის საფრთხე მოელის ნასესხები სიტყვისაგან (იხ. ზევით თურქ. დ უ ზ ლ უ ლ ი).

ნ. მ ა რ ს ათინურზე და ვიწურზე მითითებით მოჰყავს ზ ე ნ ი (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 145). მაგრამ ეს სახელი არქაბულშიაც არაა გადაშენებული (იხ. ზევ. მაგალ.); სოფლის სახელი ჯ გ ი რ დ ა - ზ ე ნ - ი მოწ-მობს, რომ ეს სიტყვა ჭანურში ისევე იყო მკვიდრი, როგორც მეგრულში. ამ უკანასკნელში განვითარებულია თავკიდური **რ-**.

ქართულში ეს ფუძე არა ჩანს.

8. ჭან. ლე-ტა	მიწა, земля
მეგრ. ლე-ტა	ტალახი, грязь
ქართ. ტალ-ახ-ი	„ „
სვან. ტალ-ახ	„ „

ლ ე ტ ა ს ქოდიბლუ I 430₁₂ მიწაზე დაცვივდა... ლ ე ტ ა -ნა ხაჩ-ქუ-ფან... I 451₂₁ მიწას რომ ამუშავებენ (თოხნიან)... ალიქ ლ ე ტ ა ს არ ჭი-ტა ჭუალი დოფუა ფაა ქოძირუ I 468₃₂ ალიმ მიწაზე ერთი პატარა ტომარა, ფულით სავსე, იბოვა („ნახა“)... ლ ე ტ ა შ ი მეტი მუთუ ვა ბძირი; არ ლ ე ტ ა ქორტუ... ლ ე ტ ა გამაფხაჩქი დო არ ფაცხა დოპკოდი II 264_{32,33} მიწის მეტი ვერაფერი ვიპოვე: მხოლოდ მიწა („ერთი მიწა“-ლა) იყო... მიწა გამოვთოხნე და ერთი ფაცხა დავდგი („ავაგე“)... ლ ე ტ ა დონთხორუ II 272₇ მიწა გათხარა... არენდითე ლ ე ტ ა ქეჭოფუდორენ II 289₃ იჯარით აუღია მიწა... ბერჯი ქეფჭოფი, ლ ე ტ ა მჭიფე დოპწოფხი II 338₇ თოხი ავიდე, მიწა გავაფხვიერე („წვრილად გავაკეთე“)...

ლე- თავსართი ჩანს: ქართული **ტალ-**ახ-ი (და სვან. ტ ა ლ - ა ო ბ) ამაში ეჭვს არ ტოვებს. ქართულის ჩვენებით ირკვევა, რომ ჭანურსა და მეგრულში ამ სიტყვას ბოლოკიდური **-ლ** მოკვეცილი აქვს; ლ ე ტ ა ← ლ ე ტ ა ლ - ...

მნიშვნელობის მხრივ განსხვავებაა მეგრულსა და ჭანურს შორის; „ტალახ-ის“ აღნიშვნა მეორეული მოვლენა უნდა იყოს; „მიწა“ „ტალახად“ იქცა მეგრულში შეიძლება იმიტომ, რომ ძველად ჭაობიანი და ჭანჭრობიანი სამეგრელოს ნიადაგი ამისათვის რეალურ საფუძველს ქმნიდა. მნიშვნელობის დავიწროება ამგვარად აიხსნებოდა, მაგრამ, თუ ასეა, რატომ აღნიშნავს ქართულშიც ეს ძირი „ტალახს“?

აღსანიშნავია, რომ ჩაჩნურში ლ ა ტ ტ ა „მიწას“ ნიშნავს (იხ. Услар, Чеч., яз., გვ. 181; ირიბ ბრუნვებში **-ე-** აღდგება: ლ ე ტ ტ ი ნ ა , ლ ე ტ ტ უ ო ...); ჩაჩნურს მიწისათვის მეორე სახელიც აქვს: მუოხკ; ინგუ-შურშიც გვაქვს ლ ა ტ ტ ა „მიწის“ მნიშვნელობით (იხ. Malsaga, Рус.-ингуш. слов., გვ. 83).

9. ჭან.	ქვ-ა ← ქვ-ალ-	ქვა, камень
მეგრ.	ქუ-ა ← ქუ-ალ-	„ „
ქართ.	ქვ-ა	„

ძეხრიქ ქვა გირუბტუ-ში... I 444¹⁸ ფეხრი რომ ქვას ეძებდა... ნა მე-კიტუ კოჩი, თითო ქვა გეჩამტუ II 256¹³ რომ ჩაივლიდა კაცი, თითო ქვას დაკპრავდა... ქვას აკნუ [ხე] — ალთუნ დივუ II 285¹⁵ ქვას წაავლო ხელი — ოქროდ იქცა... ქვაში იქომან II 330¹¹ ქვისას აკეთებენ... გუი-ში მქი ქავომაილი ქვაში ქენაფეს I 518³¹ წმინდა ფქვილი („გულის ფქვილი“) ამოვიღე წისქვილის ქვის კიდებიდან („ნაპირებიდან“)... ქვა-ეფე რენ I 497²⁴ ქვებია... დიდი ქვაეფე ქოგმოჯინერენ I 500²³⁻²⁴ დიდი ქვები დაუდვიათ ზედ...

ჭანურსა და მეგრულში ამ სახელის ფუძეა **ქვ-ალ-** || **ქუ-ალ-**; ბოლოკიდური **-ლ-** მხოლოდობითში დაკარგულია, მაგრამ მრავლობითში აღდგება; მეგრულში ეს **-ლ-** ცხადად ჩანს (**ქუალ-**ეფ-ი); ჭანურის ხოფურ კილოკავში **-ლ-** ხმოვნებს შორის იჩრდილება (მეტწილად); იჩრდილება, მაგრამ ის მაინც იგრძნობა სიტყვაში. ამიტომაა მრავლობითის **-ეფ-** სუფიქსი სრულად რომ გვაქვს; ქვა-ეფ-ე ისევე ინარჩუნებს **-ეფ-**ს, როგორც თანხმოვანზე დაბოლოებული ყველა სხვა ფუძე.

განსხვავება მეგრულსა და ჭანურს შორის იმაში მდგომარეობს, რომ მეგრულში **-უ-** სრული ხმოვანია, — **ქუა-** მახვილს ატარებს, ჭანურში კი ქართულის მსგავსად ნახევარხმოვანი **-უ-** გვაქვს.

ქართულში ფუძის სრულ სახედ ქვ - ა ვ - უნდა მივიჩნიოთ: გა-**ქვ-ავ-**დ-ა, ჩა-**ქვ-ავ-**ებ-ა... — ამ ფუძეს ააშკარავებენ.

ამისდა კვალად, განსხვავება ქართულსა და ზანურს შორის დეტერმინანტ-სუფიქსშია: ქართულში -**ავ-**აა, ზანურში -**ალ-**; მორფოლოგიურად ესენი ერთმანეთს შეესატყვისებიან.

10. ჭან.	მა-ფხ-ა	დარი, ясная погода, "ясное небо"
მეგრ.	ზა-რ-ხ-ულ-ი	ზაფხული, лето
ქართ.	ზა-ფხ-ულ-ი	лето
სვან.	მა-ფხ-ა	მოწმენდილი ცა, ясное небо

ტაონი მ ა ფ ხ ა ივასენ II 306²² დარი იქნება („ამინდი კარგი იქნება“, „ამინდი მოწმენდილი იქნება“)...

როგორც სამართლიანად აქვს შენიშნული პ. ჭ ა რ ა ი ა ს , ქართ. ზ ა ფ ხ უ ლ -ი, სვან. ლ უ ფ ხ უ , მეგრ. ზ ა რ ხ უ ლ -ი, ბ ზ ა რ ხ უ ლ -ი, აფხ. ა ფ ხ გ ნ ერთმანეთს უკავშირდება (იხ. "Об отношении абхазского языка к яфетическим" გვ. 35-37). **ზა-**, **ლუ-**, **მა-**¹ ძირეულ კუთვნილებას არ უნდა შეადგენდეს; ძირად **ფხგ-** || **ფხჟ-**ს მიჩნევა გაზუსტებას საჭიროებს: **-ულ-** ქართულსა და მეგრულში, **-ჟ** — სვანურში დეტერმინანტი-სუფიქსებია. სვანური **მა-ფხ-ა** იმეორებს ჭან. მ ა - ფ ხ - ა -ს მნიშვნელობითაც და აგებულებითაც.

ნ. მ ა რ ი ზ ა ფ ხ უ ლ -ს ყოფს **ზაფ-ხულ-ად** (იქვე, სარედაქციო შენიშვნებში); ასეთი დანაწევრება უმართებულოა.

საინტერესოა, რომ ჩაჩნურში -ო ვ ხ უ ნ - „თბილს“ ნიშნავს.

11. ჭან.	თვირ-ი მ-თვირ-ი მ-თვი-ი „მთურ-ი“	М	თოვლი, СНЕГ
მეგრ.	თირ-ი	„	„
ქართ.	თოვ-ლ-ი	„	„

თ ვ ი რ ი -თი ქოძინ II 314₄ თოვლიც ძვეს... კიში მულუნ მ თ ვ ი - რ ი მთვასენ II 265₂ ზამთარი დადგება („მოვა“), თოვლს დადებს („მო-თოვს“)... მ თ ვ ი რ ი ზოი-ზოი ომთუს ქოგდოჭკერენ I 480₆ თოვლს „ძლიერ თოვა დაუწყია“... მ თ ვ ი რ ი -ნა დომთუ... I 480₄ თოვლი რომ დადო („თოვლი რომ დათოვა“)... ჭიტა მ თ ვ ი ი -თ ი დომთვერეტუ I 447₁₃ ცოტა თოვლიც დაედო...

¹ კერძოდ **ზა-** შესაძლოა ცალკე ძირი იყოს (სვან. **ზა** „წელიწადს“ რომ ნიშნავს, ეგვევ **ზა-** უნდა იყოს).

ჭანურისთვის ამოსავალია თ ვ ი რ -ი; თავკიდური მ- განვითარებულია ფონეტიკურად; ხმოვნებს შორის რ-ს დაკარგვა გვაძლევს მ თ ვ ი ი ვარიანტს... მ თ უ რ ი ათინურისათვის მოჰყავს ნ. მ ა რ ს : ვ ი → უ : მ თ ვ ი რ - ი → მ თ უ რ - ი .

მეგრ. თ ი რ -ი შეიძლება ამ უ-ნიანი ვარიანტისაგან მიგველო, მაგრამ უფრო საფიქრებელია, რომ ვ ი → ი : თ ვ ი რ - ი → თ ი რ - ი .

ქართ. თ ო ვ -ლ -ში თ ო ვ - საერთოა სახელისა და ზმნისათვის: თ ო ვ -ს — თ ო ვ -ლ - (შდრ. თ ე ს -ა — თ ე ს -ლ -); -ლ - დეტერმინანტი-სუფიქსია. - ო ვ -სუფიქსად რომ მიგვეჩნია, თ - ო ვ - ზმნური ფუძე იქნებოდა, მაგრამ მისგან -ლ - სუფიქსის დართვით სუბსტანტივის მიღება გაჭირდებოდა.

12. ჭან. მ-ჭიმა	წვიმა, ДОЖДЬ
მეგრ. ჭვიმა	” ”
ქართ. წვიმა	” ”

არ ნდლას დილო მ ჭ ი მ ა მჭიმუ I 423₃₄ ერთ დღეს ბევრი იწვიმა... მაყუანი დღას-თი ხოლო მ ჭ ი მ ა ქომოხთუ I 443₂₃ მეორე დღესაც კიდევ წვიმა მოვიდა... მ ჭ ი მ ა ქ დოხცინასენ. ენ კაი-ნა მ ჭ ი მ ა ს ნუხონდუნ, ვა ხცუნ, ჭუბრი ენ II 246₁₀ წვიმა დაალობს, ყველაზე მეტად რომ წვიმას უძლებს, არ ლპება, წაბლია...

წარმოშობით ეს სახელი მასდარია (იხ. ჭიმ- ზმნა). თავკიდური მ-ფონეტიკური დანართია. ვ ი → ი (მ - ჭ ვ ი მ - ა → მ - ჭ ი მ - ა); ვ ი - კომპლექსის ასეთი გამარტივება ხშირია ჭანურში.

13. ჭან. ჩხ-ვაფ-ა მ-ჩხ-ვაფ-ა მ-ჩხ-ოფ-ა	ციებ-ცხელება, სიცხე, жара, лихорадка
მეგრ. სი-ნ-ჩხ-ე	” ” —
ქართ. სი-ცხ-ე	” ”

ანდლა დილო ჩ ხ ვ ა ფ ა რენ II 305₆ დღეს ძალიან ცხელა... გზას დილო მ ჩ ხ ვ ა ფ ა იყვეენ I 501₁₆ გზაზე დიდი სიცხე ყოფილა... მ ჩ ხ ო -ფ ა დილო პატი ძაბუნობარენ I 498₁₈ ციება ძალიან ცუდი ავადმყოფობაა... მ ჩ ხ ო ფ ა შ ი ენ კაი ჭამი ხინა რენ I 494₂₈ ციების საუკეთესო წამალი ქინაქინაა... ჰექ მ ჩ ხ ო ფ ა ენ, ჰექ ვა ინჯირენ II 307₂₉ იქ ცხელა („სიცხეა“), იქ დაძინება არ შეიძლება...

ძირეულია -ცხ- ქართულში, -ჩხ- ჭანურსა და მეგრულში; -ოფ-||-ვაფ-სუფიქსია (განყენებულობისა); ქართულში სი- — -ე ტიპის განყენებული

ატრიბუტივი გვაქვს. მეგრული ქართულს მიჰყვება (შეთვისებულია?!); **ჩ**-ს წინ **-ნ-** ფონეტიკური დანართია.

ეგვე ძირი შეგვხვდება ატრიბუტივებში.

მეგრულში ეს ფუძე ქართულის მსგავსად „სიცხეს“ აღნიშნავს, ჭანურში კი „სიცხესაც“ და „ციებ-ციხლებასაც“.

14. ჭან.	ყინ-ი ცინ-ი ინ-ი	სიცივე, ცივი, ХОЛОД, ХОЛОДНЫЙ
მეგრ.	ცინ-ი	ყინვა, ცივი, мороз, ХОЛОДНЫЙ
ქართ.	ყინ-ულ-ი ყინ-ელ-ი	(ძვ. ქართ.) мороз

ნე ყინი რენ, ნე ტუცა რენ I 412₅ არც ცივა, არც ცხელა... ამა სირთის ჯოხონს ყინი I 420₃₀ ამ გორას (მთას) ქვია ცივი... ყინი წკაი ქოშუ I 435₃₀ ცივი წყალი დალია... ნოლაშა გეფთით ვარ-დო-ნი, ყინი ტუ I 475₅ ბაზარში (ქალაქში) რომ ჩავედით, სიცივე იყო... თილქი ყინი - თე დოხოცქედორენ II 253₁ მელია სიცივით მომკვდარა... ყინი ვა ცაფუნან ჰათეფეს II 309₃₇ არ სცივათ ამათ („სიცივე არა აქვთ“)... ყინი ორას ტუცა ოდას დოხედათე II 266₁₄ ცივ ამინდში ცხელ ოთახში დასხდებით... კაზეფეს-თი ინი ავესდორენ II 255₁₃ ბატებსაც შესცივნიათ...

ყინ - || ცინ - ძირი საერთოა ქართულში, მეგრულსა და ჭანურში; ამ უკანასკნელში საერთო ნორმების თანახმად გვაქვს ყინ - — ხოფურში, ცინ - || ინ - ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში.

აღსანიშნავია, რომ ქართულში ეს ძირი დაირთავს დეტერმინანტ-სუფიქსებს: **-ულ-**ს ახ. ქართულში, **-ელ-**ს — ძვ. ქართულში. არც ჭანურში, არც მეგრულში შესაბამისი სუფიქსი არ გავგაჩნია.

მნიშვნელობის მხრივ ყურადღებას იქცევს შემდეგი: ჭანურში ეს ძირი ატრიბუტივიცაა და სუბსტანტივიც; მეგრულში — თითქმის მხოლოდ სუბსტანტივიცა; ატრიბუტივის მნიშვნელობა ზოგს გამოთქმაში-და შერჩენია: ყინი წყარი — ცივი წყალი, ინჭა (ყინ-ჭა) — ჭა („ცივი ჭა“)...

ქართულში ყინელ - ი || ყინულ - ი მხოლოდ სუბსტანტივიცაა.

VII

დღე... ღამე... ცა... მნათობები... დღეების სახელები...

1. **დღან-, ნდღა**
2. **სერ-ი**
3. **ჭუმან-ი, ოჭუმე, ჭუმენ, ჭუმე**
4. **ლუმჯუ, ლუმჯ-ი, ლიმჯ-ი**
5. **ღომან, ღომა**
6. **ორდო**
7. **მწკუფ-ი**
8. **თე**
9. **ცა**
10. **მჟორა, მჟოა, მჟურა, მჟუა, მჯორა, ბჟორა**
11. **თუთა**
12. **მურუცხ-ი**
13. **წანა, წო**
14. **სთველ-ი**
15. **მჟანხა, ბჟანხა**
16. **თუთანხა**
17. **ჭუმანხა**
18. **ცანხა, ჩანხა, სანხა**
19. **ობინხა, ობიშხა**
20. **გუმათუთა, გუმა, გიმუა**

1. ჭან.	დღ-ა (← დღ-ალ-) ნ-დღ-ა	დღე, день
მეგრ.	დღ-ა (← დღ-ალ-)	„ „
ქართ.	დღ-ე (← დღ-ეგ- დღ-ენ-)	„
სვან.	ლა-დეღ	„ „

არ დღას დიდი ხოჯა სოთხანი იგზალენ I 396¹¹ ერთხელ („ერთ დღეს“) დიდი ხოჯა სადღაც წასულა... არ-ჟურ დღა' ჭკულე I 406¹⁰ ერთი ორი დღის შემდეგ... არ ნ დღას დიდო მჭიმა მჭიმუ I 423³⁴ ერთხელ („ერთ დღეს“) დიდი წვიმა მოვიდა... ნაკო ნ დღა რე, ბათომის ბორტი II 246²² რამდენი დღეა, ბათომში ვიყავ... ხუთ ნ დღა დო ხუთ სერის გზას ბორტით II 290¹⁰ ხუთ დღესა და ღამეს გზაში ვიყავით... შქინ დღა დო შქით სერის დუგუნი დიგუ II 278¹¹ შვიდი დღე და შვიდი ღამე ქორწილი იყო... კატან დღას კითხმან... II 280¹⁸ ყოველ დღე კითხვენ... არ დღას დუჯოხუ II 254²¹ ერთ დღეს დაუძახა... დღალეფეში ჯონოფენ I 538¹⁵ დღეების სახელებია... დღალეფე... II 312¹⁸ დღეები...

როგორც მრავლობითის წარმოება გვიჩვენებს, ამ სიტყვის ფუძე ჭანურსა (და მეგრულში) არის **დღ-ალ-**; **-ალ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია¹. **დღ-** იგივეა, რაც ქართულში. **-ალ-** დეტერმინანტს ქართულში შეესატყვისება **-ეგ-** || **-ენ-**: დღ-ეგ-ან-დ-ელ-ი... ძვ. ქართ. დღ-ენ-დ-ელ-ი...

სვან. ლა - დეღ საგულისხმოა ორის მხრით: ჯერ ერთი, მას და-ცუ-ლი აქვს ნივთის კატეგორიის თავსართი **ლა-**; მეორეცაა და **დეღ-** ფუძეს ხმოვანი აქვს შენარჩუნებული (ალბათ, იმიტომ, რომ არ მოსდევს ხმოვნით დაწყებული სუფიქსი, — თუმცა ხმოვნის დაკარგვა პრეფიქსისეულ ხმოვანსაც შეეძლო)...

სვან. **-დეღ-** გვაფიქრებინებს, რომ ქართულსა და ზანურშიც **ღ-**სა და **ღ-**ს შორის ხმოვანი უნდა ყოფილიყო; იგი დაკარგულა დეტერმინანტ-სუფიქსითა — **-ალ-**, **-ეგ-**, **-ენ-** — დართვისას არა მარტო ქართულში, არამედ ზანურშიც (რომლის წარმომადგენელ კილოებს ამჟამად ხმოვანთა რედუქცია ეუცხოებათ).

თუ სვან. **-დეღ-** ქართულის კანონზომიერი შესატყვისია (და არა შეთვისებული ქართულიდან), ქართულისათვის მივიღებდით **დაღ-ე** ფუძეს

¹ გვაქვს **-ან-** სუფიქსიც (იხ. აქვე ქვემოთ ან - დღ - ან - ე რ - ი)...

(სვან. **-ე-**, ქართ. **-ა-**); შესაბამისად ზანურში გვექნებოდა **დოდ-ა(ლ-)**...

აღსანიშნავია, რომ ჭანურ ნაწარმოებ ფუძეებში დეტერმინანტ-სუფიქსად **-ან-**იც გვაქვს: ან-დღან-ერი — დღევანდელი: ანდღან-ერი დღუღა ჭუმენშა ვა ნაშქვა! I 443₄ დღევანდელი საქმე ხვალისთვის არ გადადო („არ მიუშვა“, „არ მიატოვო“)!...

დღა-დან ნაწარმოები ფუძეები:

ჭან-დღა II 243₁₂ **ან-დღა** II 311₂₂, II 337₁₄... „ჭამდღა“, „ამდღა“ M დღეს, „ამ დღეს“- (შდრ. „ამალამ“), **ან-დღ-ან-ერი-ი** I 443₄ დღევანდელი...

ნ-დღ-ურ-ა- ნ დ ლ უ რ ა ამუს ვა მეჩუ ქიტიტი II 263₇ წელან ამას არ მისცა ასანთი... ნ - დ ლ უ რ ა -ს ვარიანტებია: **მდღუა**, **მდღოა**... მ დ ლ უ ა ნა-მექჩი ჩხომეფე, სო ილი? II 247₂₅ წელან რომ მოგეცი, თევზები, სად წაიღე?... ცალი გომაჭიმომუ-და. მ დ ლ ო ა -თი ჰაშო მიღუტუ-ი-ა? II 276₃₃ ყელი მომეღრიცაო. წელანაც ასე მქონდაო?...

თავკიდური **მ- || ნ-** აქ ფონეტიკური დანართია.

დღ-ალ-ეულ-ი- ჰელბეთ — ჰაქ ელეგიხერ — დ ღ ა ლ ე უ ლ ი მომჩათენ II 304₂₀ აქ გვერდით გიზივარ — ალბათ, დღიურ [გასამრჯელოს] მომცემთ!.. ორძო ნა-მოგილი, არ დ ღ ა ლ ე უ ლ ი ჩქვა მომჩარე II 305₇ სკამი რომ მოგიტანე, ერთ დღიურ [გასამრჯელოს] კიდევ მომცემ...

ნ-დღ-ალ-ერი-ი || ნ-დღ-ალ-ე-ი- მან ნ დ ღ ა ლ ე რ ი ხუთ თულულა ვა ეშამაღენ I 430₂ მე დღისით ხუთ აგურს ვერ ავიტან... ია მა ოხოი ჩქიმის ნ დ ღ ა ლ ე ი ვა მაძიენ I 412₂₃ იმას მე ჩემ სახლში დღისით ვერ ვბოულობ... ნ დ ღ ა ლ ე ი -ნა ვა მულუნ II 374₂₆ (ხოფ.) დღისით რომ არ მოღის...

ონ-დღ-ერი-ი || ონ-დღ-ე- ო ნ დ ღ ე რ ი ს ხოჯეფე ქონუშქუ II 247₂₃ შუა დღეს ხარები გამოუშვა... ჰაწი ო ნ დ ღ ე რ ე ნ II 243₁₃ ახლა შუადღეა...

გენ-დღ-ანი „ზეგ“: II 243₁₇, II 311₂₂... ჯ ე - ნ - დ ღ - ა ნ - ი: II 337₁₇, II 344₃₃: ოჭუმეში უკაჩხენი ჯ ე ნ დ ღ ა ნ ი იენ — „ხვალის შემდეგ“ („უკანა“) ზეგ იქნება...

2. ჭან. **სერ-ი || სე-ი**

მეგრ. **სერ-ი**

ქართ. **სერ-ობა**

ღამე, **ночь**

„ „

ვანშობა, **"вечеря"**

სი ს ე რ -ნა გოუფ, ია მა ოხოი ჩქიმის ნდღალეი ვა მაძიენ I 412₂₂ შენ რომ ღამით ეძებ, იმას მე ჩემ სახლში დღისით ვერ ვბოულობ... ს ე რ ი შ გვერდის ომგარინუ ქეტრუხუ I 510₂₀ შუალამეს („ღამის შუაში“)

ატყდა ტირილი... ს ე რ ი დინჯირუ II 281²⁷ ღამე დაიძინა... ს ე რ ი ქერ-
ვანეფე მოიტეს II 250¹⁷ ღამე ქარავანი („ქარავნები“) მოდიოდა... ჰექ ქო-
ბორტით არ ს ე ი ს II 290³⁵ იქ ვიყავით ერთი ღამე...

ეს ერთადერთი სიტყვაა ამ შინაარსის გადმოსაცემად ჭანურსა და
მეგრულში; ქართულში ეს სიტყვა მხოლოდ საგანგებო შემთხვევაში გვაქვს,
ისიც ძვ. ქართულში: ს ე რ ო ბ ა — ვახშობა; „საიდუმლო სერობა“ —
ახალ აღთქმაში. ეს უფრო იმის მაჩვენებელია, რომ ძვ. ქართულში ეს
სიტყვა ზანურიდანაა შეთვისებული, ვინემ იმისა, რომ ქართულშიც ეგვე
ფუძე იხმარებოდა.

თვით ჭანურსა და მეგრულში ღ ა მ ე - ფუძის შესატყვისი გვქონდა
(იხ. **ღამან-**); შეუძლებელი არ არის ს ე რ - ფუძე ზანურში შეთვისებული
იყოს; ამ მხრივ ყურადღებას იქცევს ხუნდ. ს ო რ დ რ „ღამე“; ეგვე ძირი
სხვა კავკასიურ ენებშიც გვხვდება; ამაზე — სხვაგან.

სერ-თან დაკავშირებით უნდა მოვიხსენიოთ:

ჰამ-სერ-ი || ა მ - ს ე რ - ი — მეგრ. ა მ - ს ე რ - ი — ამაღამ... ჰამსე-
რი ჰაქ ჰოთელის ქოდოდგით II 291⁵ ამაღამ აქ სასტუმროში დადე-
ქით... „სი ჰაქ მოთ ჯან ა მ ს ე რ ი?“ II 250¹⁹ „შენ აქ რად წევხარ ამა-
ღამ?“...

ჰამ-სენერ-ი — ამაღამდელი: ...სიჯას დაჭკინდუ ჰ ა მ ს ე ნ ე რ ი ხო-
რონის II 303¹³ სიძე დაიღალა ამაღამდელს ცეკვაში...

სერი-ნდღალერი-ი — დღე და ღამ: ს ე რ ი - ნ დ ღ ა ლ ე რ ი ნჯირი
ვა იქომს II 331³⁷ „დღე-ღამ არ სძინავს“ („ძილს არა იქმს“)...

ტოქსე-ი || **ტოცხერ-**ი || **ტოცხე-**ი — ამას წინათ, წინა დღეებში:

„ვა გიჩქინან-ი, ტ ო ქ ს ე ი მამუდიში კულანი-ნა ხასანის მეჩეს?“ I
514¹⁹ „არ იცით, რომ ამას წინათ მამუდის ქალიშვილი ხასანს მიათხო-
ვეს?“... ტ ო ქ ს ე ე ფ ე ს დიდი ღუგუნი ტუ I 514¹⁸ წინეებზე დიდი ქორ-
წილი იყო... ტ ო ც ხ ე რ ი არ კოჩი... ქომოხთუ I 477⁹ ამას წინათ ერთი
კაცი მოვიდა... ტ ო ც ხ ე ი მატოს ფორტოკალე ქომოვოკილით I 478²⁶
ამას წინათ ნავზე ფორთოხალი დავტვირთეთ...

3. ჰან ჰუმ-ან-ი || ო-ჰუმ-ე || ჰუმ-ენ- || ჰუმ-ე დილა, ხვალ,

утро, завтра

მეგრ. **ო-ჰუმ-არ-ე; ჰუმ-ე || ჰუმ-ან-ი**

„ „

ქართ. —

„ჰ უ მ ე ნ თიკანი სქანი ქობჭკომათ!“ I 402⁴ ხვალ... შენი ბატკანი
შევჭამოთ!... „ჰ უ მ ე ნ ჰ უ მ ა ნ ი შ ი დაჰა კაი იშთიათენ გაჭკომენ!“ I

453₂ „ხვალ დილას კიდევ უფრო მადიანად შეჭამ!“... ჭ უ მ ა ნ ი შ ა ფარა მუში უნტუ I 442₁₁ დილამდის თავისი ფული ახსოვდა... კოჩიქ ჭ უ მ ა - ნ ი შ ი ორდო ქისელუ I 432₂₅ კაცი დილით ადრე ადგა... საათი შქვითის ჭ უ მ ა ნ ი შ ი ეისელთ I 506₄ დილის შვიდ საათზე ვდგებით... ჟურ საათიშა ჭ უ მ ა ნ ი ნ ე რ ი დერსეფე ჩქინი ვიგურაფთ I 506₃ ორ საათამდის ხვალინდელ ჩვენს გაკვეთილებს ვსწავლობთ... ჭ უ მ ა ნ ი ჭ უ მ ა ნ ი შ ე მეფთარე, ჭ უ მ ა ნ ი ლიმჯი მეფთარე II 337₁₀ ხვალ დილიდან მივალ, ხვალ სალამოს მივალ... ო ჭ უ მ ე ჭ უ მ ა ნ ი შ ი მა ბათომიშა ბიდარ. ო ჭ უ მ ე ეშა მა ბათომიშე მოფთარ... II 344₂₉ (ართაშ.) ხვალ დილას მე ბათომში წავალ. ხვალ შუადღეს მე ბათომიდან მოვალ... ჭ უ მ ე ბელქი კაი ორა იყვასენ II 244₁₂ ხვალ ეგების კარგი ამინდი იქნეს... ჰანდლა ჭ უ მ ა ნ ი შ ე მახოშა ქელაფთი II 244₁₃ დღეს დილიდან მახოში ავდი... ჭ უ მ ე ... ჭ უ მ ე ლუმჯი, ჭ უ მ ე ნ საბაჰთან II 311_{22,24} ხვალ... ხვალ სალამო, ხვალ დილით... „სი ჰანდლა ჭ უ მ ა ნ ი ბაზარიშე ვა იდი-ი?“ II 290₂₅ „შენ დღეს დილას ბაზარში არ წახვედი?“... ჭ უ მ ა ნ ი დივუ-შ-კუ-ლე ონჯირეს ქეისელუ II 254₂₆ დილა რომ გათენდა („რომ შეიქნა“), საწოლიდან ადგა... ჭ უ მ ა ნ ი შ უკულე მუ-თი ვა მიშკომაფუნ II 333₃₇. დილას აქეთ („შემდეგ“) არაფერი მიჭამია... ო ჭ უ მ ე ბიდათ ლივადიშა! II 349₃₀ ხვალ წავიდეთ ყანაში...

ძირეულია **ჭუმ-**; მას ჭანურში ორგვარი დეტერმინანტი-სუფიქსი გააჩნია: **-ან-** და **-ენ-**; ჭ უ მ - ა ნ - — „დილას“ აღნიშნავს; ჭ უ მ - ე ნ - — „ხვალე“-ს; ამ უკანასკნელს ხშირად ბოლოკიდური **-ნ-** მოკვეცილი აქვს (ჭ უ მ - ე); ჭ უ მ - ა ნ - თან ამას ადგილი არა აქვს (**-ნ-** გამძლეობას შეიძლება ხელს უწყობდეს ის, რომ ეს სახელი იბრუნვის და **-ნ** ყოველთვის ბოლოკიდურ თანხმოვანს არ წარმოადგენს). ჭ უ მ - ე **ო-** თავსართითაც გვხვდება: **ო- ჭ უ მ - ე ...**

ჭ უ მ ა ნ -ისა და ჭ უ მ ე ნ - || ჭ უ მ ე -ს დიფერენციაცია რომ მეორეული მოვლენაა, ეს ჩანს ათინურიდან, სადაც ჭ უ მ ა ნ ი ჭ უ მ ა ნ ი შ ე (— „ხვალ დილიდან“ — იხ. აქვე ზემოთ) გამოთქმაში ერთი და იგივე ჭ უ მ ა ნ - ფუძე აღნიშნავს „ხვალე“-საც და „დილა“-საც.

ამასვე მოწმობს ჭ უ მ ა ნ - ი ნ - ე რ - ი - „ხვალინდელი“ (იხ. აქვე ზემოთ მაგალითებში).

ამავე თვალსაზრისით საინტერესოა, რომ მეგრულში „ხვალე“-ს მნიშვნელობით ზუგდ.-სამურზ. ჭ უ მ ა ნ -ი გვაქვს, სენაკ. — ჭ უ მ ე ; ხვალინდელი კი ყველგან — ჭ უ მ ე ნ ე რ - ი - ა. მეგრ. ო - ჭ უ მ - ა რ - ე — „დილა“ ჭან. ო - ჭ უ მ - ე -ს მიჰყვება აგებულებით, ოღონდ აქ **-არ-** სუფიქსია „მეტი“: **ო- -არ-ე** ტიპის წარმოება გვაქვს. „დილა“ და ხვალე“ სხვა ენებში-

აც არის ერთი და იმავე სიტყვით გადმოცემელი; ასე, მაგ., რუს. **завтра** ← **за утра**, ე. ი. „დილის შემდეგ“; გერმ. **der Morgen** — დილა, **Morgen** — ხვალ.

მნიშვნელობათა ერთნაირი განვითარება ამგვარ შემთხვევაში დამოუკიდებელივ ხდება და არავითარ გენეტურ ურთიერთობას არ მოასწავებს.

ქართულში **ჭუმ-** ძირი ან მისი შესატყვისი არა ჩანს.

4. ჭან. „ ლუ-მჯ-უ “	M ლუ-მჯ-ი ლი-მჯ-ი	სალამო, вечер
მეგრ. ო-ნჯ-უ-ა		” ”
ქართ. [-ძინ-]		[спать]

ლიმჯიში ქომოულუ I 427₃₄ სალამოს მოვალ... ლიმჯიში ოხორჯა გუიქთუ ყონაშე I 428₁₁ სალამოს ცოლი დაბრუნდა ყანიდან... ლუმჯი, ჭუმანი ჭაკუჭი გეჩამტუ II 254₁₈ სალამოს, დილას ჩაქუჩს ურტყამდა... ოჭუმე ლიმჯი II 344₃₀ ხვალ სალამოს... ჭუმე ლუმჯი II 311₂₄ ხვალ სალამოს... ჰანდლა ლუმჯიში მახოშენ თხირნალიშა გელაფთარე II 244₁₄ დღეს სალამოს მახოდან თხირნალს ჩავალ... ლუმჯუ-შე (ლუმჯიშე) დოთანაშა (ვიწ.) — სალამოდან დილამდის („გათენებამდის“)... (ნ. მარი, ჭან. გრ., გვ. 164).

ჭან. ლიმჯი უნდა მომდინარეობდეს ლუმჯუ-საგან. ათინურში **ლი-**ს ქონა დამაფიქრებელია, მაგრამ **ლი-** → **ლუ-**ს ვერ ვივარაუდებთ. მით უფრო, რომ ნასახ. ზმნაში **ლუ-** გვაქვს. ბოლოკიდურ **-უ-**ს სასარგებლოდ ლაპარაკობს მეგრ. **ონჯუა**-ს - **უ-**ც.

თავსართები **ლუ-** || **ო-** ფუნქციით შეესატყვისებიან ერთმანეთს. მეგრ. **-ნ-**, ჭან. **-მ-** ფონეტიკური დანართი უნდა იყოს. ამგვარად, ძირად ვიღებთ **ჯ-**ს: ეს იგივე ძირი უნდა იყოს, რაც **ჯ-ან-ს**, **ჯ-ირ-ში** — „წევს“, „ძილი“ — გვაქვს: ლუმჯი || ლიმჯი — მეგრ. **ონჯუა**, **მანჯ-ე** — „ძილის დრო“, „საძინებელი დრო“.

ამ სახელიდან იწარმოება ზმნა (იხ. **ლუმჯ-** ზმნებში).

ქართულში ეს ფუძე არა გვაქვს (თუ **ძინ-**ს არ დავუკავშირებთ)...

5. ჭან. დომ-ან დომ-ა	გუმინ, вчера ,
მეგრ. დუმ-ა	წუხელ, вчера ночью
ქართ. ღამ-ე	ночь

დომან ოხორის ფხეტი-ში... I 475₂ გუმინ შინ („სახლში“) რომ ვიჯექ... დომან მელე მეკაფთამინტუ I 479₁₃ გუმინ გაღმა გადასვლა მი-

ნდოდა... ღომა ორა ცინი ტუ II 244²² გუშინ ციოდა („ამინდი ცივი იყო“;... სი ღომა ნ ჭკობი... II 254¹⁴ შენ გუშინ ჭამე... ღომა ნ კაი ორა ტუ II 244¹² გუშინ კარგი ამინდი იყო... ღომა , ღომა ნ ე რ ი ოლინეში დლა II 311²³ გუშინ, გუშინის („გუშინდელის“) წინანდელი დღე... ღომა ვარ... (ღომა შ ი წოხლენერი) II 337^{17,18} გუშინ არა... (გუშინის წინანდელი)... ჰუჟ — ანდლა, წოხლე — ღომა II 344²⁹ ახლა — დღეს, წინათ — გუშინ...

ღამე -ს კანონზომიერი შესატყვისია ღომა : ბოლოკიდური -ა დეტერმინანტი-სუფიქსის ნარჩენია; სრული სახით იყო ღომა - ა ნ , რომელიც შენახულია ხოფურში (სპორადულად არქაბულშიც) და ნაწარმოებ ფუძეში ღომა ნ - ე რ - ი — „გუშინდელი“.

ჭანური ღომა -ს ვარიანტია ღუმა - მეგრული: **ო** → **უ მ**-ს მეზობლობაში.

ბოლოკიდური -ნ აღდგება მეგრულშიც ნაწარმოებ ფუძეში: ღუმა ნ ე რ - ი — „წუხანდელი“...

ჭანურისა და მეგრულის ჩვენებათა მიხედვით ქართული **ღამე-ღამენ...** საინტერესოა ამ ფუძის მნიშვნელობათა ურთიერთობა: „ღამე“ — „წუხელ“ (მეგრ.) — „გუშინ“ (ჭან.). ამოსავალია ის მნიშვნელობა, რომელიც ამ ფუძეს ქართულში აქვს. მეგრულში „ღამის“ წარმოდგენა კიდევ გვაქვს, თუმცა „წინა ღამეა“ ნაგულისხმევი. ჭანურში კი ის აღნიშნავს დღეს, რომელიც ამ ღამეს წინ უძღვის: „გუშინ“. ამ მხრივ ჭანურში ისეთივე სემასიოლოგიური გზაა გავლილი, როგორც „ხვალე“-ს შემთხვევაში: „დილა“ — „ხვალე“ (იხ. **ჭუმან-ი**); „ღამე“ — „გუშინ“...

ასეთივე ვითარებაა სვანურშიც: ღეთ — ღამე, ღეთ ღეთ — ღამით, ღათ — გუშინ; ღეთ და ღათ რომ ერთი და იგივე ფუძეა, ამას ღეთ ღეთ — „ღამით“ — მოწმობს.

ასევე: რუს. **вчера** და **вечер** ერთმანეთთან ისეთსავე კავშირშია, როგორც **утро** და **завтра**.

ღომა || **ღომა**-ისაგან ნაწარმოები ფუძეებია:

ღომა-მ-ჯი — „წუხელ“; შედგება იგი ღომა - და მჯი -საგან (იხ. **ღუ-მჯი**)... ღომა მჯი -ნა მოხთუ, ლაპარდე ტუ I 481³⁰ წუხელ რომ მოვიდა, ტყის კატა იყო... ღომა მჯი ჯუმაღეფე ჩქიმი მზოლაშა იდერეტეს I 534³¹ წუხელ ჩემი ძმები (სათევზაოდ) ზღვაზე წასულიყვნენ... ღომა მჯი II 311²⁴... ღომა მჯი მა დერეს კალმახა პჭოფი II 244¹⁶ წუხელ მე მდინარეში კალმახი ვიჭირე...

საინტერესოა, რომ მეგრულში ღომა მჯი ღუმენჯი -ს სახით გვაქვს და ნიშნავს „გუშინ საღამოს“: ღუმა + ი ნ ჯ - ი ; აქ ღუმა მე-

გრულშიც ნიშნავს „გუშინ“-ს (როგორც ეს არის ჭანურში)...

ღომა მჭი -ს გარდა ღომა შედის **ღომა-სერ**-ში II 244₁₆ (მეგრ. ღუმა-სერ-ი) „გუშ-ღამ“, წუხელ...

ღომან-ერ-ი — „გუშინდელი“ (მეგრ. ღუმან-ერ-ი — „წუხანდელი“)...

6. ჭან. ორდო	ადრე, მალე, рано, скоро
მეგრ. ორდო	დილა, утро
ქართ. ადრე	рано

სკანიშენ ორდო ქომოხთუ II 272₄ შენზე ადრე მოვიდა... ოხორჯა კოჩიშენ დაჰა ორდო ოხორიკელე იგზალუ I 432₂₄ ქალი („ცოლი“) კაცზე ადრე წავიდა შინისკენ... კოჩიქ ჭუმანიში ორდო ქისელუ I 432₂₅ კაცი დილით ადრე ადგა... ორდო მოხთი... II 321₇ მალე მოდი... სი ჭარი დო ოკაჩხე ორდო ბიგზალარე... დანო ვა მოქთი, ორდო მოქთი II 347₄ შენ წერე და მერე ადრე წავალ... გვიან არ მოვსულვარ („არ მოვედი“), ადრე მოვედი... ჰუე მოხთასერე ორდო შე II 337₂₈ ახლა მოვა მალე („ადრითგან“)... ორდო მეხთი-ა I 507₂ ადრე მოდიო... გდაი ორდო მე-ჩი-ა... I 507₁₂ საჭმელი მალე (ადრე) აჭამეო...

ორდო ადრე-ს ეკვივალენტია; მხოლოდ ბოლოკიდური **-ო** არ იყო მოსალოდნელი: უნდა გვქონოდა *ოდრა → ორდა ... **-დრ** → **-რდ** მეგრულისა და ჭანურისათვის ბუნებრივია.

მნიშვნელობა ჭანურშიც ისეთივეა, როგორც ქართულში: „ადრე“. მეგრულში კი ორდო „დილას“ ნიშნავს; ამ მნიშვნელობით ორდო-ს გამოყენება მეგრულში მეორეული მოვლენა უნდა იყოს (ახლაც იხმარება ო-ჭუმარ-ე **ჭუმ**- ძირისაგან ნაწარმოები და ეს არის ძირითადი სიტყვა ჭანურისათვისაც და მეგრულისათვისაც; იხ. **ჭუმან-**). ადრე და ორდო - რომ კავშირშია ერთმანეთთან, ეს აღნიშნული აქვს ი. ყიფშიძეს (მეგრ. გრამ., ლექსიკ., გვ. 294).

7. ჭან. მ-წკ-უფ-ი მ-წუფ-ი	ბნელი, წყვდიადი, темнота, мрак
მეგრ. —	
ქართ. წყვ-დ-ი-ად-ი ძვ. ქართ. წყუ-დ-ი-ად-ი	„ „

„მ წკუფის გალენ-ი ეკულე?“ I 503₂₀ ბნელში შეძლებ წასვლას?... საბახთან მ წკუფითე ... ეშელუ II 272₁₅ დილას სიბნელით (ჯერ... კიდევ რომ ბნელოდა, ისე) ...ამოვიდა... დოთანუ. ჭუმანიში მ წუფითე მოვისელით II 238₂₆ გათენდა. დილას ჯერ კიდევ სიბნელეში ავდექით...

ძირეული მასალა ჭანურში **წკ-** უნდა იყოს; **უფ-** სუფიქსი ჩანს. თავ-კიდური **მ-** ფონეტიკური დანართია. მ წ უ ფ -ი ათინური ვარიანტია.

ეს **წკ-** იგივე უნდა იყოს, რაც ქართ. **წყვ-** წყვ - დ ი ა დ -ში რომ გვაქვს (წყვ - დ ი ა დ - ი ← წყვ - დ - ი ვ - ა დ - ი ← წყუ - ე დ - ი ვ - ა დ - ი?).

მეგრულში შესაბამისი ფუძე არა ჩანს. „სიბნელე“ მეგრულად „უკ (უ) მ ე ლ ა“-დ ითქმის; იხ. ს ა ბ ა : „უკუნ-ი — ბნელი წყულიადი“.

8. ჭან. თ-ე	სინათლე, СВЕТ
მეგრ. სი-ნ-თ-ე სი-ნა-თ-ე	„ „
ქართ. ნა-თ-ელ-ი	„ „

[ფაკლა]-ნა ილასინონ, კოჩი ვალე გამულუნ დო ქიჭიტი გილუჩხან-კეფს დო ექ ქონუდვინაფს. ეკულე ოხოი მუშიშა ნიტა-ში, გზას კაი თე აყვენ ე-დო ია თე თე ნ ოხოიშა ქომულუნ I 50ბ22 ჩირადდანი რომ უნდა წაიღოს, [ის] კაცი გარეთ გამოვა და ასანთს გაჰკრავს და იქ მოუკიდებს. შემდეგ შინ („თავის სახლში“) რომ მიდიოდეს, გზაზე კარგი სინათლე ექნება და იმ სინათლით შინ („სახლში“) მოვა...

ნ. მ ა რ ს მოჰყავს გამოთქმა თუ თ ა ს - თ ე „მთვარის სინათლე“ (ხოფურსა და ათინურზე მითითებით). თ უ თ ა შ - თ ე — არქაბულზე მითითებით (ჭან. გრ., გვ. 166).

ფუძეა **თე**; მასში ძირეულია **თ-**; მეგრულში ამ **თ-**ს წინ **ნ-** არის ფონეტიკურად განვითარებული; ს ი - ნ ა თ - ე ახალია; ესაა — ქართულიდან შეთვისებული, ოდნავ გამარტივებული ს ი - ნ ა თ ლ ე ; ს ი - ნ - თ - ე - შ ი **სი-** ს ი ნ ა თ ე - ს ანალოგიით დართული უნდა იყოს: **ნ-** ფონეტიკურადაა განვითარებული და **თ-ე** ჭანურის **თ-ე**-ს ხვდება. თუ **სი-**ს განყენებულიობის მაჩვენებელ აფიქსად მივიჩნევდით, მაშინ ბოლოსართი **-ე-ც** ამ წარმოების მონაწილე იქნებოდა: **სი-** — **-ე**. მაგრამ **-თ-** ხომ სუბსტანტივია და არა ატრიბუტივი; სუბსტანტივისაგან განყენებულიობის საწარმოებლად **სი-** — **-ე** არ გამოდგებოდა.

თ- ძირი გვაქვს ქართ. ნ ა - თ - ე ლ - შ ი , მ თ ი ე ბ - შ ი , გ ა ნ თ ი - ა დ - შ ი . ეს უკანასკნელი მიღებულია გან-თე-ად-ისაგან: **გან-თე-ად** → **გან-თი-ად**: ერთშაფათსა მას მსთვად გ ა ნ თ ი ა დ მოვიდეს სამარესა მას (ადიშის ოთხთავი, ტაბ. 154b₁ ფოტოგამოცემისა). ეგვე ძირი უნდა გვქონდეს **მ-თ-იებ-**ში, რომელიც ძველს ქართულში „ცისკრის ვარსკვლავს“ ნიშნავდა და „მანათობელს“, „გამთენებელს“¹ უდრის ეტიმოლოგიურად.

¹ მეგრ. „გ გ მ ა თ ა ნ ე მურიცხი“.

თე- სახელისაგან იწარმოება თ - ა ნ - ზმნური ფუძე: დო-**თ-ან**-უ II 338¹⁵ „გან-თ-ენ-ა“... (იხ. ზმნებში **თან-**).

9. ჭან.	ცა მ-ცა	ცა, небо
მეგრ.	ცა	” ”
ქართ.	ცა	” ”
სვან.	დე-ც	” ”

„ბაშკაფე ქიმი ზოლაშ თუდე გულვან-და, ქიმი — ც ა შ ი ჟინ! სი ნე-სირე-დენსურუ-ს ქოდოსქიდი-ა?“ I 504⁵ სხვებით ზოგი ზღვის ქვეშ დადიანო, ზოგი — ცის ზევით! შენ ნესირე-დენსურუს შერჩიო („ნესირე-დენსურუზე დარჩიო“)... ც ა ს მენდოწკედუ-ნ, თუთა ჰექ ქოძირუ, ც ა ს ქონო-ჭაბუნ II 283^{19,20} ცას რომ შეხედა, მთვარე იქ ნახა, ცასაა მიკრული („მიწებებული“)... ცა მელამს, ბიმტათ! II 284¹¹ ცა გვატყდება („ვარდება“) გავიქცეთ!.. მჯორა მ ც ა ორენ (ონ) II 343²⁰ მზე ცაზეა...

ეს ფუძე საერთოა ქართველური ენებისათვის: სვანურში მას ნივთის კატეგორიის თავსართი **დე-** შერჩენია. მაგრამ სვანური „ხუთშაბათის“ სახელში ცა-შე **ცა-** ფუძე-ს გვაძლევს უპრეფიქსოდ.

ნ. მ ა რ ი ვარაუდობს, რომ ჩ ა ჩ ხ ა -ში („ხუთშაბათი“, იხ. **ჩაჩხა**) შენახულია ზანური კანონზომიერი ეკვივალენტი **ჩა** (იხ. ჭან. გრ., გვ. 213); თუ ეს ასეა, მაშინ **ცა** ჭანურსა და მეგრულში ქართულიდან შესული აღმოჩნდებოდა; ჭან. **ჩა** კი დაკარგულად უნდა მიგვეჩინა. მაგრამ **ცა-** რომ ქართულიდან შეთვისებული არ უნდა იყოს, ამას სვან. **დე-ც** მოწმობს.

რაც შეეხება ჩ ა - ჩ ხ ა -ს, იგი ასიმილაციის გზით არის მიღებული ც ა - ჩ ხ ა -საგან (შდრ. მეგრ. ც ა - შ ხ ა) და **ჩა**-ს არსებობის დასადასტურებლად არ გამოდგება.

10. ჭან.	მე-ორ-ა მე-ო-ა მე-ურ-ა მე-უ-ა	მზე, солнце
	   მჭ-ორ-ა „ბჟორა“ M	” ”
მეგრ.	ბჟა	” ”
ქართ.	მზე	” ”
სვან.	მიჟ	” ”

უწვეს-ქი „ჰენი დიდი მ ჟ ო რ ა რენ!“ მენდახთუ მ ჟ ო რ ა შ ე . მ ჟ ო რ ა ქ უწუ-ქი... II 280³¹ უთხრეს, რომ „ყველაზე დიდი მზე არის!“ წავიდა მზესთან. მზემ უთხრა, რომ... მ ჟ ო რ ა ს მენდებოწკედი-ში, დომა-ჩინდუ II 304²² მზეს რომ შევხედე, ცხვირს დამაცემინა... მ ჟ ო რ ა თ ე

ვოხომინაფ-და I 401⁵⁻⁶ მზეზე („მზით“) ვაშრობო („ვანობო“)... [დალი] მჟოას ქონუმფინერენ... [დალი] მჟოას ქაგუინწყეენ I 501¹⁶ [ერბო] მზეზე „გაუფენია“... [ერბო] მზეზე გამდნარა („გახსნილა“)... ბურბუს, მჟურა-ნა გეხთას, ოფუთხინუ დო გდარი ოგორუ უჩქინ I 494²⁵ ლამურა, მზე რომ ჩავა, ფრენასა და საჭმლის ძებნას იწყებს („იცის“)... მჟუა ბირდენ-ბირე ქავამახთუ I 462²⁴ მზე მოულოდნელად გამოვიდა... მჟუა-ში თოლი გეხთუ-ვა-გეხთუ-და-ში I 442² მზის თვალი ჩავიდა თუ არა... მჟუა-ნა ძულუნ-კელენი... I 420²⁹ აღმოსავლეთისა („მზე რომ ამოდის იმ მხრისა“)... მჟორა მცა ორენ II 343²⁰ მზე ცაზე არის...

ჭანური ვარიანტებისათვის ამოსავალია **მჟ-ორ-ა** || **მჟ-ურ-ა**; ხმოვნებს შორის **რ**-ს დაკარგვით ვიღებთ **მჟ-ო-ა** || **მჟ-უ-ა-ს**; **ჟ** → **ჯ**- ართაშენულში გვაქვს.

მჟ-ორ-ა || **მჟ-ურ-ა** ფუძეში ძირეულია **მჟ**; იგი კანონზომიერად შესატყვისება ქართ. **მზ**-ს; **ორ**- || **-ურ**- სუფიქსს არც ქართულში გააჩნია შესატყვისი, არც მეგრულში და არც სვანურში... მაგრამ ჭანურში მზე მჟა-დაც რომ ითქმოდა (**-ორ**- || **-ურ**- სუფიქსების გარეშე), ამას ცხადყოფს კვირადლის სახელწოდება: **მჟა-ჩხა** || **ბჟა-ჩხა** (იხ.).

მეგრ. **ბჟა** ← **მჟა** (შდრ. ჭან. მჟაჩხა || ბჟაჩხა).

სვან. **მიჟ** იმის მაჩვენებელია, რომ **მზ**- || **ბჟ**-ს ძირეულ თანხმოვანთა შორის ხმოვანი უნდა ყოფილიყო; ეს ხმოვანი მომდევნო სუფიქსეულ ხმოვანთა (**-ე**, **-ა**, **-ორ** || **-ურ**) ზეგავლენით დაკარგულია.

შდრ. ივ. ჯავახიშვილი, ქართ. ერ. ისტ. I, გვ. 116 — 120.

11. ჭან.	თუ-თ-ა	მთვარე, თვე, луна, месяц
მეგრ.	თუ-თ-ა	„ „ „ „
ქართ.	თ-თ-უე თუ-თ-ე	месяц (един. времен.)
სვან.	დო-შდ-ულ	„ „ луна

დელობა-ნა მიშუხთას, მჯვე თუთას იყვენ, ართუთაშა იყვენ I 510⁹ სიგიჟე რომ მოუვლის, ძველ მთვარეზე იქნება, პირველ მთვარემდის იქნება... [მთუგი] დაული დო ზურნათე მენდახთუ... თუთაშე, თუთას უწუ-ქი... თუთაქ თქუ-ქი II 281^{3,4} თაგვი დოლითა და ზურნით წავიდა მთვარისაკენ, მთვარეს უთხრა, რომ... მთვარემ თქვა, რომ... „ჰათუთა მელუდორენ-და II 283¹⁶ ეს მთვარე ჩამოვარდნილა... ართუთა დიგუ II 287²⁷ ერთი თვე გავიდა („გახდა“, „შეიქნა“)... თუთაფე II 312²⁰ თვეები... არ წანას ვითოჟურ თანე თუთა ულუნ. თუთა-ფეში ჯოხოფე რენ I 538¹¹ ერთ წელიწადს თორმეტი თვე აქვს. თვეების სახელებია...

ძირეულია **-თ-**; ის დაცულია ქართულსა და მეგრულ-ჭანურში; სვანურში კანონზომიერად არის წარმოდგენილი **შდ-**თი; თავიდან **თუ-** || **თ-** ზან. და ქართ. — როგორც ამას სვანურთან შედარების საფუძველზე სამართლიანად ასკვნის ვ. თოფურია, ასიმილაციის შედეგადაა მიღებული **დუ-** || **დ-**სვან. ასე რომ, სვანურის მსგავსად ზანურსა და ქართულშიც **დუ-** გვქონდა ***დუ-თა** || ***დუ-თე...** ეს **დუ-** ნივთის კატეგორიის თავსართია (შდრ. **დუ-**ცხუ, **დი-**შქა, **დი-**ცხირ-ი...).

ძირეული **-თ-** იგივე უნდა იყოს, რაც **თ-ე-**ში გვქონდა („სინათლე“): **თ-ან-უ** — გან-**თ-ენ-ა...** აქედანვე: მ-**თ-ოგ-არ-ე** — მანათობელი.

ამ სახელის შესახებ იხ. ნ. მარი, *Др.-груз. сл.*, გვ. 10; *Опред. Ах.*, გვ. 64; ვ. თოფურია, ფონეტ. დაკვირვებ. I, მიმოხ., გვ., 216—219; ივ. ჯავახიშვილი, ქართვე. ერ. ისტ. I (1928), გვ. 122—124; ი. ყიფშიძე, „ასიმილ. და დისიმილ.“, ტფ. უნივ. მოამბე I, გვ. 3.

12 ჰან. **მურუცხ-ი** || **მურუნცხ-ი** || **მურუნცხა** ვარსკვლავი, звезда
 მეგრ. **მურიცხ-ი** „ „
 ქართ. —

„მუჭო გეფუთხუნ ჟინდოლენ დო მურუცხეფე 'სთერი დო-ლო-ქუნის გემბდენან!“ მუჰამედიქ ხე ქაგონთხუ მსქვა მურუცხი ოჭოფინუშენი. მურუცხი მუჰამედიში ხეს გოლო დო ხე დუშოლუ I 486^{5,6,7} „როგორ მოფრინავენ ზემოდან¹ და ვარსკვლავებით ტანისამოსზე მაცვივიან!“ მუჰამედმა ხელი გაშალა ღამაში ვარსკვლავის დასაჭერად. ვარსკვლავი მუჰამედის ხელზე დაეცა და ხელი დაუსველა..

ძირითადია ჰანურისათვის მურუცხ-ი; **ნ-ც-**ს წინ ფონეტიკური დანართია. მეგრული მურიცხ-ი ხვდება ჰანურ სათანადო სახელს, ოღონდ მეორე უ → ი: მურუცხ-ი → მურიცხ-ი...

ქართულში სათანადო ფუძე არა ჩანს. შდრ. ნ. მარი, *Яфет. происх. арм. сл. margarey — пророк, ИАН 1909*, გვ. 1158.

13. ჰან. **წ-ან-ა** (|| **-წ-ო**) წელი год
 მეგრ. **წ-ან-ა** „ „
 ქართ. **წ-ელ-ი** „

არ ომ წანა წოხლე | 439¹⁰ ერთი ასი წლის წინათ... კათთა წანას მუიტეს... I 424¹¹ ყოველ წელიწადს მოდიოდენ... ოთხო-ხუთ წანას ჩილი ჩქიმში ოხორის ბორტი. სუმ წანას ... ჩამჩირეს ბიჩალიშიდორენ II

¹ ლაპარაკია თოვლის ფანტელის შესახებ.

264₁ ოთხ-ხუთ წელიწადს ჩემი ცოლის სახლში ვიყავი. სამი წელი ოჩამჩირეში მიმუშავია... სუმ წ ა ნ ე რ ი I 421₁₈ სამი წლის („წლიანი“)... ვიტოხხო წ ა ნ ე რ ი რტუ I 438₂₃ თოთხმეტი წლისა იყო... ეჩი წ ა ნ ე რ ი II 263₂₉ ოცი წლისა... ვიტოჟურ წ ა ნ ე რ ი დივუ II 273₈ თორმეტი წლისა შეიქნა...

ძირი **წ**-საერთოა. დეტერმინანტი-სუფიქსები განსხვავებულია: ქართულში — **-ელ-**, ჭანურსა და მეგრულში **-ან-** (მას შემდეგ **-ა** აქვს დართული). აქ შესატყვისობა მხოლოდ ფუნქციონალურია.

ამავე ძირისაა:

ჭ ა მ **წო** — „წელს“, მეგრ. **წი || წგ**:

ჭ ა მ წ ო მაზი დილო მხვავა რტუ II 344₃₃ წელს („ამ წელს“) ზაფხულში დიდი სიცხე იყო... ჰა მწო¹ (|| მწო) ოფმა კურალი იუ II 337₆ წელს ბევრი ჭერამი მოვიდა („იყო“)...

ეს **წო** უნდა იყოს მიღებული **წუ**-საგან, რომელშიაც **-უ** დეტერმინანტი-სუფიქსია და ეტოლება ქართ. **-ელ-**ს (ბალ-**უ** — ბელ-**ელ-**)... ამ **უ-**ს **თ-**თ შეცვლამ მოგვცა მეგრ. **წი** — „წელს“...

გო-წო-ს — „შარშან“, მეგრ. **გო-წო-ს**:

გ ო წ ო კიში დილო ცინი რტუ II 344₃₃ შარშან ზამთარში დიდი სიცივე იყო... გ ო წ ო ს მა სარფიმა ბიდი II 244₁₅ შარშან მე სარფში წავედი...

წანას || წანაშე — „გაისას“, მეგრ. წ ა ნ ა ს :

წ ა ნ ა ს მუჭო იასერე, ვა მიშქუნ II 337₁₆ „გაისას“ როგორი იქნება [მოსავალი], არ ვიცი... წ ა ნ ა შ ე მ ა მახომა მოფთარე II 244₁₅ გაისად მე მახოში მოვალ...

წანა-აღანი || წ ა ნ ა ღ ა ნ ი || წ ა ნ ა ნ ე — იანვარი (სიტყვა-სიტყვით: „ახალი წელი“) II 312₂₀, I 538_{7,9}, წ ა ნ ა ღ ა ნ ი I 538₁₃, წ ა ნ ა ნ ე („წანა აღნე“) I 538₉...

14. ჭან. სთვ-ელ-ი „სთველი“, „კრეფის დრო“, „შემოდგომა, осень, "время сбора" (плодов)

მეგრ. —

ქართ. **სთვ-ელ-ი** „შემოდგომა, გინა ყურძნის მოკრეფა“. (ს ა ბ ა)

ს თ ვ ე ლ ი ს ხარმანი პტახუფთ I 515₁₃ „სთველში“ სიმინდსა ვტეხთ... ია აწი ქომიკულუნ ს თ ვ ე ლ ი ს I 532₂₇ ის [ფრინველი] ახლა

¹ ასე ამბობს ათინელი და ართაშნელი, ვიწელი ხმარობს ამ წ ა ნ ა ს II 244₁₄.

გამოივლის „სთველში“... ს თ ვ ე ლ ი ჰემუშენი უწუმელან — მთელი დიხო-
დუ: მცხული გოისთველუ, ფავრი გოისთველუ... მუთხანი-ნა დიბლენ, მთე-
ლიშენ ითქვენ — გოისთველუ II 312₂₄ „სთველს“ იმიტომ ეტყვიან — ყვე-
ლაფერი გათავდა: მსხალი დაიკრიფა („დაცვივდა“), ფოთოლი დაცვივდა...
რაც კი შეიძლება დაცვივდეს, ყველაფრის შესახებ ითქმის „გაისთველაო“...
იქთე ს თ ვ ე ლ ი , ორთა ს თ ვ ე ლ ი , სოღუნ ს თ ვ ე ლ ი I 538_{6,7} წინა
სთველი (სექტემბერი), შუა სთველი (ოქტომბერი), ბოლო სთველი (ნოემ-
ბერი)... ს თ ვ ე ლ ი I 538₉ ნოემბერი... დაზი (ს თ ვ ე ლ ი დო) კიში I
538₁₃ ზაფხული (შემოდგომა და) ზამთარი...

ძირეულია **სთვ-; -ელ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია.

ეს ძირი ზმნაშიაც არის გამოყენებული (იხ. **სთვ-**).

ქართულსა და ჰანურში ს თ ვ - ე ლ ¹ ფუძე ერთნაირადაა წარმო-
დგენილი. მეგრულში ეს ფუძე არა ჩანს.

სთვ- ძირის ამოსავალი მნიშვნელობის შესახებ იხ. ზმნებში **სთვ-**.

ამჟამად ს თ ვ ე ლ ი ხან ნიშნავს ცალკე თვეს, სახელდობრ, ნოემ-
ბერს, ხან გაგებულია „კრეფის დროდ“ და გულისხმობს სექტემბერს, ოქ-
ტომბერსა და ნოემბერს, ე. ი. შემოდგომას უდრის. მაინც ეს ახლაც „კრე-
ფის დრო“-დ განიაზრება.

15. ჭან. ბჟაჩხა || მჟაჩხა

კვირა (დღე), „მზის დღე“,
воскресение, "день солнца"

მეგრ. **ჟაშხა**

„ „

ქართ. —

სვან. **მიშ-ლადეღ || მგჟელადეღ**

„ „

ბ ჟ ა ჩ ხ ა I 505₃₅, 538₁₆, II 311₁₈, 311₁₈, მ ჟ ა ჩ ხ ა II 312₁₈.

ბ ჟ ა ჩ ხ ა მიღებულია მ ჟ ა ჩ ხ ა -საგან; უკანასკნელი რთული ფუძეა
და შედგება „მ ჟ ა შ“ და „დ ლ ა“-საგან — „მზის დღე“. „მზისა“ და „დღის“
წარმოდგენები რომ გაქრა, შემადგენელ ნაწილთა შეგნება დაიკარგა და
გზა გაეხსნა ფონეტიკურ პროცესებს: უ დ ლ → ჩ ხ : მ ჟ ა შ დ ლ ა → მ ჟ ა -
ჩ ხ ა. შუასაფხური უნდა ყოფილიყო მ ჟ ა შ ხ ა : მ ჟ ა შ დ ლ ა → მ ჟ ა შ -
ხ ა → მ ჟ ა ჩ ხ ა ... (შდრ. მეგრ. **უხუ** — მსხვილი, ჭან. **მჩხუ**...).

ეს შუასაფხური თავკიდურ **მ-** || **ბ-**ს დაკარგვით დღესაც მოეპოვება

¹ ს თ ვ ე ლ -ის პარალელურად ქართულში რ თ ვ ე ლ -იც გვაქვს. ხომ არ ნიშ-
ნავს ეს იმას, რომ **ს-** || **რ-** ფორმანტია (ს ძ ა ლ ი || რ ძ ა ლ ი , ს ძ ე || რ ძ ე ...). მაშინ
ძირეულად **-თვ-** გვექნებოდა. ამის უფრო დაწვრილებითს განხილვაში აქ არ შევალთ.

მეგრულს. ნ. მ ა რ ი უმართებულოდ გამოჰყოფს დღეთა სახელებში **შხა** || **ჩხა-ს** (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 141).

სვან. მ გ ჟ ე ლ ა დ ე ლ -ში ყველაზე უფრო დაცულია „მზის დღე“; მ ი შ ლ ა დ ე ლ -ში კი **ჟ→შ**: მ ი ჟ ლ ა დ ე ლ → მ ი შ ლ ა დ ე ლ ...

ქართულს არ შეუენახავს ამ დღის ეს წარმართული სახელი, მაგრამ ჯერ კიდევ მეთვრამეტე საუკუნეში ცოდნიათ, რომ „ქართულად შაბათისა სახელი არის კ რ ო ნ ო ს ი ს ა , კვირიაკისა — მ ზ ი ს ა და ს ა უ ფ ლ ო , ორშაბათისა — მ თ ო ვ ა რ ი ს ა“... (ს ა ბ ა , იხ. **შაბათი**).

იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი , ქართ. ერ. ისტ. I, გვ. 108 137, განსაკუთ. 116—118.

16. ჭან. თუთაჩხა

ორშაბათი, „მთვარის დღე“, „ПОНЕДЕЛЬНИК“, „ДЕНЬ ЛУНЫ“

მეგრ. **თუთაშხა**

„ „ „

ქართ. —

სვან. **დოშდიშ**

(„მთვარისა“) „ „

თ უ თ ა ჩ ხ ა I 505₃₅, 538₁₅, II 311₁₈,...

თ უ თ ა ჩ ხ ა შ ი დღას დუგუნი მიღუნ I 513₁₈ ორშაბათ დღეს ქორ-წილი მაქვს... თ უ თ ა ჩ ხ ა შ ი ნდღას მოიყონათ, კაი ნდღა ენ I 513₁₀ ორშაბათ დღეს მოვიყვანოთ, კარგი დღეა¹..

მ ჟ ა ჩ ხ ა (|| ბ ჟ ა ჩ ხ ა)-ს მსგავსად თ უ თ ა ჩ ხ ა მიღებულია თუ-თ ა შ დ ლ ა -საგან — „მთვარის დღე“: თ უ თ ა შ დ ლ ა → თ უ თ ა შ ხ ა → თ უ თ ა ჩ ხ ა .

მეორე საფეხური მეგრულში გვაქვს; ჭანურს მეტი ცვლილება განუცდია.

სვან. დ ო შ დ ი შ ზემოხსენებული რთული ფუძის პირველ ნაწილსდა შეიცავს: „მთვარისა“ (დღე).

ქართულში „შაბათ“-ზე დაფუძნებულმა სისტემამ გააქრო სათანადო სახელი, რომელიც ქართულს სხვა ქართველური ენების მსგავსად უთუოდ გააჩნდა (იხ. ს ა ბ ა : ო რ შ ა ბ ა თ ი — მთვარის დღის სახელიაო — „შაბათ“-თან).

იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი , ქართ. ერ. ისტ. I, გვ. 122—124.

¹ სამეგრელოში, პირიქით, ორშაბათს ქორწილის გადახდას, გამგზავრებას ერიდებოდნენ — კვიმატიაო!

17. ჭან. ჯუმაჩხა	ოთხშაბათი, „ჯუმას დღე“, среда, "день джумы"
მეგრ. ჯუმაშხა	„ „
ქართ. —	
სვან. ჯგჷაშ	„ („ჯუმასი“) „

ჯ უ მ ა ჩ ხ ა I 505₃₅, 160₂₂, II 311₁₈, 312₁₈...

მ ჟ ა ჩ ხ ა -ს და თ უ თ ა ჩ ხ ა -ს მიჰყვება აგებულებით ჯ უ მ ა ჩ ხ ა -ც:
ჯ უ მ ა შ დ ღ ა → ჯ უ მ ა შ ხ ა → ჯ უ მ ა ჩ ხ ა — „ჯუმას დღე“.

სვანურში წარმოდგენილია პირველი ნაწილი: ჯ გ მ ა შ . ეს სახელი ქართულში ამჟამად არა გვაქვს.

18. ჭან. ცაჩხა „ჩაჩხა“M საჩხა	ხუთშაბათი, „ცის დღე“, четверг, „день неба“
მეგრ. ცაშხა	„ „ „
ქართ. —	
სვან. ცაშ	„ („ცისა“) „

ც ა ჩ ხ ა II 311₁₈, 312₁₈ ს ა ჩ ხ ა II 311₃₅... ც ა ჩ ხ ა შ ი ნდღას
დღულუნი პათენ II 300₂₈ ხუთშაბათ დღეს ქორწილი ვქნათ¹...

ც ა ჩ ხ ა ნიშნავს „ცის დღეს“ და მიღებულია ც ა შ დ ღ ა -საგან:
ც ა შ დ ღ ა → ც ა შ ხ ა → ც ა ჩ ხ ა.

ც-ს **ჩ**-სთან ასიმილაციამ მოგვცა ჩ ა ჩ ხ ა ... ს ა ჩ ხ ა -ში კი **ც**- აფრი-
კატი სპირანტ **ხ**-თია შეცვლილი (დებაფრიკაცია!). ს ა ჩ ხ ა მხოლოდ ერ-
თხელ გვაქვს დადასტურებული.

სვანურში ამ რთული ფუძის მხოლოდ პირველი ნაწილია წარმო-
დგენილი (შდრ. ჯ გ მ ა შ , დ ო შ დ ი შ).

ხოფურში ც ა ჩ ხ ა -ს ნაცვლად უ მ ქ ე ს ე რ - ი || უ მ ქ ე ს ე - ი იხმა-
რება („უქმის ღამე“?, ე. ი. პარასკევის წინა დღე?)...

იგ. ჯ ა გ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს აზრით, ც ა ჩ ხ ა -ში „ცა“ ზეცას კი არ
უნდა ნიშნავდეს, არამედ მნათობ აფროდიტეს: იხ. ქართ. ერ. ისტ., I, გვ.,
129.

¹ სამეგრელოშიც ეს დღე წინათ პატარძლის მოსაყვანად მოხერხებულ დღედ ითვლებოდა.

19. ჭან. ობიშხა ობიჩხა	პარასკევი, „ვობის დღე“,	пятница
		"день Воб-а"
მეგრ. ობიშხა	„	„
ქართ. —		
სვან. ჟობიშ ჟებიშ	„ (ვობისა“)	„

ამჟამად ჭანურში ამ დღის სახელად ბერძ. პარასკე არის გაბატონებული; ეს ითქმის როგორც ხოფურის, ისე ვიწურ-არქაბულისა და ათინურის შესახებ: იხ. I 538¹⁵⁻¹⁶, 505³⁶, II 311¹⁸, 312¹⁸⁻¹⁹... მაგრამ არქაბულ ლაზის, ფშალთილულის მცხოვრებ, ჰასან შალაფიშის თქმით, „პარასკეს ნაცვლად ობიშხა ათინელებმა ძველად იცოდნენ“: იხ. II 340³¹. სხვა არქაბულები ობიშხა-ს მეგრულად თვლიდნენ.

რა თქმა უნდა, როცა არქაბელი ათინურზე მიგვითითებს: „ეს სიტყვა იქ იცოდნენ“, ხოლო ათინელები საგან ჩაწერილ ტექსტებში ეს სიტყვა არ ჩანს, ვალდებული ვართ, რომ ამგვარ ცნობას არ ვენდოთ. მაგრამ ათინური ტექსტები ისე მცირეა და ჭანური სოფლების მეტყველება იმდენად შეუსწავლელი, ხოლო ობიშხა || ობიჩხა თეორიულად იმდენად მოსალოდნელია ჭანურში, რომ ზემოხსენებულ ცნობას, რომელიც შემთხვევითი გამონათქვამის შთაბეჭდილებას ტოვებს, მაინც დავუთმეთ აქ ადგილი: საესებით შესაძლებელია, რომ ეს სიტყვა არ იყოს დავიწყებული ჭანურ სოფლებში.

ხოლო, რომ ის უნდა ყოფილიყო, ამაში ეჭვი არ გვეპარება: სვანურისა და მეგრულის ჩვენება ამ შემთხვევაში, სვანურის, მეგრულისა და ჭანურის ერთიანი ხაზი კვირის, ორშაბათის, ოთხშაბათისა და ხუთშაბათის სახელთა წარმოებაში ამის საწინდარია.

ამ რწმენას ერთგვარად ამტკიცებს ცნობა, მოწოდებული აფხაზეთის სოფ. შაწკვარაში ათინელ სადიკ ბუჩან-ოღლის მიერ: ობიშხა (ობიჩხა) ნანა იტუჲ II 341⁹ „ობიშხა“-ს („ობიჩხა“-ს) დედა ამბობს-ო... ეს იყო პასუხი ჩემ კითხვაზე, იხმარება თუ არა „ობიშხა“, ...თუ არ ეს გარემოება, — ჩემ კითხვაზე მოაგონდა! — ამ ათინელის ჩვენებაში დადასტურებული იქნებოდა ზემოთ დასახელებული არქაბელის ცნობა: „ობიშხა ათინელებმა იცოდნენ“...

20. ჭან. გუმა-თუთა გუმა გიმუა	ოქტომბერი, „მკათათვე“,
	ОКТАБРЬ, „МЕСЯЦ ЖАТВЫ“
მეგრ. გიმა-თუთა	„
ქართ. [მკათა-თვე]	ივლისი, ИЮЛЬ

გ უ მ ა თ უ თ ა II 312₂₂, 311₁₉, გ უ მ ა II 311₃₅, გ ი მ უ ა I 537₁₂₋₁₃...
 გ უ მ ა თ უ თ ა ს ნ ხ ვ ა რ ი (!) ...ქურუმი გუმუმან II 312₂₄ ოქტომბერში
 ღომსა მკიან...

გ უ მ ა თ უ თ ა ს ი ტ ყ ვ ა ს ი ტ ყ ვ ი თ უ დ რ ი ს „მკის თვეს“... აღმოსავლეთ
 საქართველოში, სადაც პურსა მკიან, „მკათათვე“ ივლისია, ჭანებთან და
 მეგრელებთან, რომლებიც ღომსა თესავენ, „მკათათვედ“ ოქტომბერი მო-
 გვევლინა („მკათათვის“ ეს სახელი ფუნქციონალური სემანტიკის მშვენიე-
 რი ნიმუშია!).

მეგრ. გ ი მ ა ← გ უ მ ა : უ → ი... გ ი მ - ვარიანტი ხოფურშიაც დას-
 ტურდება (იხ. ზემოთ მაგალითი).

საინტერესოა, რომ ვიწელებისაგან ჩაწერილ თვეთა სახელებში „სექ-
 ტემბერს“ ჩ ხ ა ლ ვ ა ეწოდება: „კაკლის ჩამოფერთხვა“ (ჩვეულებრივ
 ს ტ ა რ ო შ ი ნ ა II 312₂₂, 311₂₀ — იხმარება: „ჭვრის ხსენება“), „ნოემ-
 ბრისათვის“ იხმარება წ ი ლ ვ ა „კრეფა“ (ნაყოფთა)... იხ. II 244₁₈₋₁₉:
 აღუსტოზ, ჩ ხ ა ლ ვ ა , გ უ მ ა , წ ი ლ ვ ა — აგვისტო, სექტემბერი, ოქტომ-
 ბერი, ნოემბერი: „ჩამოფერთხვა“ (კაკლისა), „მკა“ (ღომისა), „კრეფა“ (ხი-
 ლისა)...

VIII

რიცხვის სახელები...

1. **ართ-ი, არ, ცარ:** არტიკართი
2. **ჟურ, ჭურ, ჟუ-ი:** ვიტოჟურ, ჟურნეჩ, ჟუროშ, მაჟურან-ი, მაჟურა...
3. **სუმ-ი, შუმ:** ვიტოსუმ, სუმენეჩ-ი, სუმეჩდოვით-ი, სუმოშ-ი, მასუმან-ი, მასუმა...
4. **ოთხო:** ვიტოთხო, ოთხოენეჩ-ი, ოთხოშ-ი, მათხოან-ი, მათხა...
5. **ხუთ, ხუ:** ვიტოხუთ, მახუთან-ი...
6. **აშ-ი, ანშ-ი:** ვიტგაშ-ი, ვიტოაშ-ი, მანშან-ი...
7. **შქით, შქვით:** ვიტოშქით, შქვითოშ-ი, მამქვითან-ი...
8. **ოვრო, ცოვრო:** ვიტოვრო, მავრა...
9. **ჩხორო, ჩხოვრო:** ვიტონჩხორო, ვიტოჩხორო...
10. **ვით...**
11. **ეჩ-ი:** ეჩდოვით, ჟურნეჩდოვით...
12. **ოშ-ი:** ჟუროშ-ი, სუმოშ-ი, ოთხოშ-ი, ხუთოშ-ი, ვითოშ-ი...

1. ჰან.	არ-თ-ი არ ცარ-	ერთი, ОДИН
მეგრ.	არ-თ-ი	„ „
ქართ.	ერ-თ-ი	„
სვან.	ეშხუ	„ „

ა რ თ ი ს ლუკლამან, მაჟუანის მუძინამან II 299₃₈ ერთს დაუკლებენ, მეორეს მოუმატებენ... არ II 344₆, 341_{8,21}, 343₂, 344₃₆, 335₂₉... ც არ II 369₁₁... არ ღდას I 395₁₁ ერთხელ („ერთ ღღეს“)... არ კოჩი I 399₁₀ ერთი კაცი, ვიღაც კაცი... დაღის არ თილქი ქონარგუ I 435₁ ტყეში ერთი მელია შეხვდა... ბერეფე არ ი ოღაშა მინდიყონუ I 490₁₃ ბავშვები ერთ ოთახში წაიყვანა... არ ის -ნ ა ვა ახვენას, ია ღულდა სუმიქ ყვას-ნა, ...კოლაი იყვენ I 448₂₅ ერთს რომ არ შეუძლია [რისამე] გაკეთება, ის საქმე სამმა რომ ქნას, ...ადვილი იქნება... არ - ღ ა: აღნე ძიომელის ფარა მო გუწუმეთ-ღა I 407₅ ერთიო: ახალ ნახულს (გაცნობილს) ფულს ნუ გამო-ართმევთო... მანძაგერექ არ თ ი კ არ თ ი ს შეეფე ვა ოხმარაფას-ში, ვა იყვენ I 401₄ მეზობლებმა ერთმანეთს რამეები („ნივთები“) არ ათხოვოს, არ შეიძლება... არ კოჩიქ თქუღორენ II 279₃₂ ერთ კაცს უთქვამს... არ - თ ი კ არ თ ი კ ა ლ ა ქართალი დოჭარეს II 282₃₃ ერთმანეთს („ერთმანეთ-თან“) ქალაღი დაუწერეს (წერილობითი პირობა მისცეს)...

ა რ თ - ფუძე კანონზომიერად შეესატყვისება ე რ თ -ს; ჰანურში ჩვეულებრივ იხმარება არ - (შღრ. გურ. ე რ კ ა ც ს ...) და ეს ჩვეულებრივია არა მარტო მაშინ, როცა „ერთი“ მსაზღვრელის როლში გამოღის, არამედ მაშინაც კი, როცა დამოუკიდებლად არის ნახმარი ამა თუ იმ ბრუნვაში...

ც არ ს. ჯ ი ქ ი ა ს მიერ ჩაწერილ ათინურ ტექსტებში გვაქვს; თ ა ვ კ ი დ უ რ ი **ც-** ა ბ ზ ა ც ი ს ა ღ მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ი ა და ფ ო ნ ე მ ი ს მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა არ ა ა ქ ვ ს.

ა რ თ ი კ არ თ - შ ი ა რ თ ი კ - ← ა რ თ ი ქ - — მოთხრობითშია აღე-ბული (შღრ. ქართ. ე რ თ მ ა ნ - ე რ თ ს; აგრეთვე: გურ. ე რ თ ქ ა მ ე თ ს , სადაც **-ქ** კვლავ ზანური მოთხრობითის ნიშანია).

ე რ - თ - შ ი - თ - ცალკე ფუძეს უნდა წარმოადგენდეს (იხ. ხ უ - თ - ი).

2. ჭან.	ჟურ ჭურ ჟუ -ი	ორი, два
მეგრ.	ჟირ -ი	„ „
ქართ.	ორ -ი ო-ორ	„
სვან.	დორ -ი	„ „

ჟ უ რ II 244⁶, 335²⁹, 341²¹... ჭ უ რ II 341⁸, 343², 369¹¹...

ექ ქამაფცხონტუთ-და ჟ უ რ ი ხოლო I 485¹¹ იქ შევხტებითო ორი-ვე... „ჟ უ რ მ ო თ მომჩაფ“-და I 406⁸ ორს რად მაძლეგო... ჭიგეი ჟ უ ი ენ: უჩა ღო ხჩე I 537²⁷ „ჭიგარი“ ორია: შავი და თეთრი... ჟ უ რ ი თ ი ... იდეს II 254³ ორივე წავიდა... ქოდოსქუდუ ჭ უ რ ჭუმა. ჰიმ ოშკურიში ჭ უ რ თანე დომინახუ II 355^{15,18} დარჩა ორი ძმა. იმ ვაშლისა ორი ცალი შეინახა... ჭ უ რ წანა ქუდოგუთუ II 360²³ ორ წელიწადს დადგა...

ჭანური და მეგრული ვარიანტებისათვის ამოსავალია ჟ უ რ ; აქედანა, მიღებული: მეგრ. ჟ ი რ -ი — უ-ს ი-თ შეცვლით; ათინურსა და ართაშნულში ხმარებული ჭ უ რ მოგვცა **ჟ** → **ჭ**; ხმოვნებს შორის **რ**-ს დაკარგვით ჟ უ - ი ← ჟ უ რ - ი ...

თავის მხრივ ჟ უ რ მიღებულია დ უ რ ← დ ო რ -ისაგან, რომელიც ამჟამად სვანურში გვხვდება. ქართულში თავკიდური **დ**- არა ჩანს — არც ძველსა და არც ახალს სალიტერატურო ქართულში, არც კილოებში, რამდენადაც ეს უკანასკნელები შესწავლილია.

მით უფრო საინტერესოა ინგილოურში დაცული ო ო რ და მექრეე (= მედორეე): შენიერ ადგილში ო ო რ მეზებელ... ცხოვრობ-და... ერ მეზებელ ჯევი ზომოდთიან ესახლა, მექრეე — ქომოდთიან (მ. ჯ ა - ნ ა შ ე ი ლ ი, საინგილო. ძვ. საქართვე. II, გვ. 203).

ეს ო ო რ უნდა მომდინარეობდეს დ ო რ -ისაგან (ასიმილაცია ხმოვანთა ინგილოურში შორს მიდის!); ამას გვაფიქრებინებს მექრეე, სადაც საწარმოებელ აფიქსთა გამოყოფის შემდეგ გვრჩება -ქ რ - = დ ო რ... ამგვარად: დ ო რ - საფუძვლად უდევს ო რ -ს, მეორდება სვანურში და ამოსავალია ზანურის ჟ უ რ -ისათვის.

ჟურ- || **ჭურ-** გამოყენებულია ნაწარმოებ სახელებსა და კომპოზიტებში:

ვიტოჟურ II 244⁶, 335³⁰, **ვიტოჭურ** II 345¹, 343³ „თორმეტი“...

ჟურნეჩი II 244⁸, **ჟურნეჩ** II 335³¹, 341⁹, I 412²⁸ ჭ უ რ ე ნ ე ჩ ი II 345², ჭ უ რ ე ე ჩ ი II 365³⁹, „ჟ უ რ ე ჩ ი“ 368³⁷ „ორმოცი“...

ჟუროშ I 430² „ორასი“....

მაჟურანი, მაჟურა II 244¹⁰, 275⁸, 343⁵, I 505⁸... მ ა ჟ უ რ ა ნ - ი I 505^{16,35}, 506⁴, II 277²²⁻²³... მაჟურა II 326^{30,33,35} „მეორე“...

მაუვარა I 505₂₄, მ ა ნ ჯ უ რ ა ნ -ი **II 335₃₅**, „მეორე“.... მ ა ნ ჯ უ რ ა -
ფ ე **II 364₁₈**... „მეორენი“

3. ჭან. სუმ-ი შუმ	სამი, три
მეგრ. სუმ-ი შუმ-ი Evl	„ „
ქართ. სამ-ი	„ „
სვან. სემ-ი	„ „

ს უ მ **I 504₁₅**, **II 244₆**, **335₂₉**, **343₃**, **344₃₆**, **369₁₁**... ოკიკატეს დო
ს უ მ ი -თ ხოლ' იმტეს **II 284₁₈** შეგროვდნენ და სამივე გაიქცნენ... ს უ მ
არშინი ქომოვოგით-და **I 504₁₅** სამი არშინი მოვიგეთ ამაზეო!..

ქართ. ს ა მ -ის შესატყვისი უნდა ყოფილიყო შ უ მ -ი; ასეთი ვარი-
ანტი მოჰყავს ნ . მ ა რ ს (იხ. ჭან. გრ., გვ. 207); ტექსტებში ეს არსად არის
დადასტურებული¹ ე ვ ლ ი ა ჩ ე ლ ე ბ ი ს ცნობით მეგრულში შ უ მ ყოფი-
ლა ს ა მ -ისათვის ხმარებული (იხ. ს. ჯ ი ქ ი ა , **Georgica-Nurcica**, გვ. 114).
თუ ეს შ უ მ -ი მართლა ისმოდა მეგრულში XVII საუკუნის მეორე ნახევარ-
ში, როცა ე ვ ლ ი ა ჩ ე ლ ე ბ ი მოგზაურობდა, ჭანურშიც უნდა გვქონო-
და იმ ხანებში შ უ მ -. ს უ მ -ი ქართულის გავლენით აიხსნებოდა მე-
გრულში. ჭანურში? მეჩვიდმეტე საუკუნიდან ქართული ჭანურ მეტყველე-
ბაზე გავლენას ძნელად თუ მოახდენდა: ჭანეთის მოსაზღვრე ქართულად
მეტყველი მხარე გათურქების ობიექტი იყო და ასეთ პირობებში საეჭვოა,
მას ჭანურში შ უ მ - ს უ მ -ად შეეცვალა. თუ შ უ მ - მაშინ იყო ხმარება-
ში, ცხადია, ის ახლაც უნდა იყოს ჭანურ სოფლებში ხმარებული. ასეთი
რამ არც არის შეუძლებელი. დამაფიქრებელია ოლონდ ის, რომ სვანურში
ს ე მ -ი გვაქვს. ეს ხომ ქართულის გავლენას არ მიეწერება?!

ნაწარმოებ სახელებსა და კომპოზიტებში ს უ მ -ი გვაქვს:

ვიტოსუმ II 244₇, **335₃₀**, **343_{3.4}**, **345₁** „ცამეტი“...

სუმენეჩი II 244₉ **335₃₁**, **345₂**... ს უ მ ე ჩ ი **II 341₂₂** „სამოცი“...

ს უ მ ე ჩ დ ო ვ ი თ ი **II 341₂₂** სამოცდაათი...

სუმოში „სამასი“...

მასუმანი II 244₁₀, **336₁**, **I 505₁₄**... მ ა ს უ მ ა **II 343₅**, **II 323₁₃** „მე-
სამე“...

¹ არ შეხვედრია ის ნ. მ ა რ ს ა ც; იხ. ჭან. გრამ. § 34, გვ. 20; შ უ მ ნ. მარს
სხვა ავტორის ცნობებზე დაყრდნობით მოჰყავს.

4. ჭან.	ოთხო	ოთხი, четыре
მეგრ.	ოთხ-ი	„ „
ქართ.	ოთხ-ი	„
სვან.	ჟოშდხჟ	„ „

ოთხო II 244₆, 335₂₉, 343₃, 344₃₆...

ოთხ - საერთოა ქართულისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის; სვანურში ის - ოშდხ-ს გვაძლევს საერთო სვანური ნორმების მიხედვით; **ო**-ს წინ განვითარებულია **ჟ**; ბოლოკიდური **-ო** ჭანურში და სვანურში ერთმანეთს უჭერს მხარს; მაგრამ არც ქართულსა და არც მეგრულში მისი ეკვივალენტი ან მაგიერი არა ჩანს (**-ო** → **-უ** → **-ი** და ეს უკანასკნელი აირია სახელობითის დაბოლოებაში?). ეს **-ო** ძირეული არ უნდა იყოს: ყოველ შემთხვევაში ჭანურ ნაწარმოებ სახელში მ ა - ოთხ - ა ნ - ი **-ო** არ ინახება (იხ. ქვემოთ).

ნაწარმოები ფუძეები და კომპოზიტები:

ვიტოთხო II 244₇, ვიტოოთხო II 335₃₀, 343₄, 345₁ „ოთხმეტი“...

ოთხო-ნ-ეჩი II 244₉, 335₃₂, 345₃, ოთხოეჩი II 345₃... **ოთხენერ**
I 396_{31,32,33}, 397_{1,3} II 248₁₃₀, 249₂₉ ოთხმოცი...

ოთხოში „ოთხასი“...

მაოთხანი II 244₁₀, 336₁, I 505₉, მ ა ოთხ ა I 479₁₉

„მეოთხე“...

5. ჭან.	ხუთ- ხუ-	ხუთი, пять
მეგრ.	ხუთ-ი	„ „
ქართ.	ხუთ-ი	„
სვან.	ჟო-ხჟიშდ	„ „

ხუთ II 329₈, II 244₆, 335₂₉, 341_{8,21}, 344₃₆...

ხუთ - ფუძე საერთოა ქართულისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის; სვანურში მას შეესატყვისება ხჟიშდ ← ხუშდ; თავკიდური **ჟო-** კი ჟოშთხჟ-ის ანალოგიითაა მიღებული. ხუთ-ში **-თ-** ცალკე ფუძეს უნდა წარმოადგენდეს (შდრ. ერ-თ-|| არ-თ-). ტექსტებში **ხუ-**ც გვაქვს: ხუ'ნდა დიგუ II 327₉ ხუთი დღე გავიდა, „შეიქნა“-... ხუ'ნდა, ხუ სერის იხორონეს II 344₁₅ ხუთი დღე, ხუთ დღეს იცეკვს...

ნაწარმოები ფუძეები და კომპოზიტები:

ვიტოსუთ II 244₇, 335₃₀, 345₁ „თხუთმეტი“...

მასუთანი I 505₁₉₋₂₀, II 244₁₀₋₁₁, 336₁ „მეხუთე“...

6. ჭან.	აშ-ი ანშ-ი	ექვსი, шесть
მეგრ.	ამშგ-ი „ფიშქტი“ Evl.	„ „
ქართ.	ექვს-ი	„
სვან.	უსგუა	„ „

ა შ - ი II 244₆, 341_{8,21}, 344₃₆, ა ნ შ - ი I 335₃₂, II 337₂₆...

ჭანურ ვარიანტებში დაკარგულია **-გ**: უნდა ყოფილიყო ა შ გ - || ა ნ შ გ - ; ამაზე მიუთითებს მეგრ. ა მ შ გ -ი... ჭანურის და მეგრულის ჩვენებას თუ ვერწმუნებით, ქართულში უნდა გვქონოდა ე ქ ს უ -ი; ამას შეესატყვისება ა შ გ -ი: **ქს—უ** (მდრ. ქ ს ო ვ ს — ჭან. უ უ მ ს , მეგრ. უ უ ნ ს); **მ- || ნ-** ფონეტიკური დანართია... ა შ გ -ის შესაბამისია სვან. უ ს გ უ ა . ე ვ ლ ი ა ჩ ე ლ ე ბ ი ს მეგრულისათვის მოჰყავს ფ ი შ ქ უ ი (იხ. ს. ჯ ი ქ ი ა , Georgica-Turcica გვ. 114); ამგვარი აღნაგობის გამართლება ძნელია. გაუგებრობას უნდა ჰქონდეს ადგილი.

ნაწარმოები ფუძეები და კომპოზიტები:

ვიტვაში II 244₇, ვ ი ტ ო ა შ II 345₁, ვ ი ტ ვ ა ნ შ - ი II 335₃₀ „თექვსმეტი“...

მანშანი I 505₁₀... მ ა ა შ ა ნ ი დღას II 290₁₁ მეექვსე დღეს...

7. ჭან.	შქით- შქვით-	შვიდი, семь
მეგრ.	შქვით-ი	„ „
ქართ.	შვიდ-ი	„
სვან.	ი-შქჷიდ	„ „

შ ქ ი თ II 244₆, 335₂₉ 341_{8,21}, 344₃₆...

შ ქ ვ ი თ - ი I 506₇, საათი შ ქ ვ ი თ ი ს — საათის შვიდზე...
შ ქ ვ ი თ დღაშა I 499₂₅, შვიდ დღემდის... აგრეთვე I 423₃₁, 426₇...

შ ვ ი დ - ფუძე კანონზომიერად არის წარმოდგენილი შ ქ ვ ი თ -ით მეგრულში და ნაწილობრივ ჭანურში (ხოფურ კილოკავში) (**შ-** → **შქ-**), ოღონდ ბოლოკიდური **-დ-** ყრუ მფშვინავი **-თ-**თია შეცვლილი (დაყრუება ბოლოს). შ ქ ი თ ← შ ქ ვ ი თ: **გ-**ს დაკარგვის შედეგად (**-ქვი-** → **-ქი-**)...

სვან. ი-შქჷიდ-ში განსხვავებულია თავკიდური ი- (მოგვაგონებს ი-ს **ი-ორ- || ე-ურ || უ-ირ-ში**).

ნაწარმოებ ფუძეებსა და კომპოზიტებში:

ვიტოშქით II 244₇, 345₁, ვიტოშქით II 335₃₀, ვიტეშქით II 343₄ „ჩვიდმეტი“...

შქვითოში I 499₇ „შვიდასი“...

მაშქვითანი I 505₁₂ „მეშვიდე“... მ ა შ ქ ვ ი თ ა დღის I 479₂₂ მეშვიდე დღეს...

8. ჭან.	ოვრო ცოვრო	რვა, ВОСЕМЬ
მეგრ.	რუო ბრუო	„ „
ქართ.	რვა	„
სვან.	არა	„ „

ო ვ რ ო II 244₆, 335₂₉, 341_{8,21}, 344₃₆, I 504₁₄ ...

მეგრ. რუო შეესატყვისება რვა-ს: **ვ** → **უ** (მახვილის მატარებელია), **-ა-** || **-ო-**; ბრუო-ში **ბ-** ფონეტიკური დანართია.

ჭანური ო-ვრო ← ო-რვო; ამ უკანასკნელში იგივე რუო გვაქვს, რაც მეგრულში, ოღონდ **ვ-** მახვილის მატარებელი არაა და ეს იმიტომ, რომ მოიპოვება თავკიდური **ო- : ო-**ვრო; ამ ო-ს შესატყვისი არც ქართულს გააჩნია და არც მეგრულს; სვან. არა-ში მას თითქოს თავკიდური **ა-** ეტოლება. ამ თავკიდური **ა-** || **ო-**ს საკითხი გარკვევას მოითხოვს; ცხადია, ეს აფიქსები უნდა იყვნენ (არა ჩანს, რომ ანალოგიით იყონ მიღებული).

ნაწარმოებ ფუძეებსა და კომპოზიტებში:

ვიტოვრო II 244₇, 335₂₉₋₃₀, 343₄, 345₂ თვრამეტი...

მაოვრა დღას I 479₂₅ მერვე დღეს...

9. ჭან.	ჩხორო ჩხოვრო	ცხრა, ДЕВЯТЬ
მეგრ.	ჩხორო	„ „
ქართ.	ცხრა	„
სვან.	ჩხარა	„ „

ჩ ხ ო რ ო II 244₆, 335₂₉, 341_{8,21}, 344₃₆... საათიშ ჩ ხ ო ვ რ ო ს ვინჯირთ I 506₃ საათის ცხრაზე ვწვებით... ჩ ხ ო ვ რ ო ოხორი II 260₂₇ ცხრა მოსახლე („სახლი“)...

ჩ ხ ო რ ო ც ხ რ ა -ს ეკვივალენტი, ოღონდ **ხ**-სა და **რ**-ს შორის **-ო-** გვავარაუდინებს ქართულისთვის **ა**-ს: ც ხ რ ა ← ც ხ ა რ ა; ამას მხარს უჭერს სვან. ჩ ხ ა რ ა : ხმოვნებით იგი ქართულს მოგვაგონებს, თანხმოვნებით ზანურს.

ჩ ხ ო ვ რ ო -ში **-გ-** ფონეტიკური დანართია (**ო**-ს შემდეგ).

ნაწარმოებ ფუძეებსა და კომპოზიტებში:

ვიტონჩხორო II 244₈, **ვიტონჩორო II 345₂** ცხრამეტი... ო თ ხ ე - ნ ე ჩ დ ო ვ ი ტ ო ნ ჩ ხ ო რ ო II 248_{28-29, 34, 37}, 249₁₋₂ ოთხმოცდაცხრამეტი...

10. ჰან.	ვით	ათი, ДЕСЯТЬ
მეგრ.	ვით-ი	” ”
ქართ.	ათ-ი	” ”
სვან.	დეშდ	” ”

ვ ი თ II 1₅, 244₆, 335₂₉, 341_{8,21}, 344₃₆.

ათ -ის ზანური ეკვივალენტი უნდა ყოფილიყო **ოთ-**; შემდეგ: ო თ - → უ თ - → ვ ი თ -: ასე წარმოიღვინება **ათ**-ის შესატყვისი ფუძის განვითარების გზა.

სვან. დეშდ -ში **-შდ-** **თ**-ს გადმოგვცემს, **ე** — **ა**-ს, **ჟ** - ისეთივე თავსართია, როგორც **ჟ** - ო რ -ში და **ი**-შქტიდ -ში გვქონდა.

რიცხვით სახელებში 11-დან 20-მდის ვ ი თ ჩვეულებრივად ვ ი ტ -ის სახით წარმოგვიდგება: ვ ი ტ ვ ა რ || ვ ი ტ ო ა რ (← ვ ი თ - დ ო - ა რ), ვ ი ტ ო ყ უ რ (← ვ ი თ - დ ო - ყ უ რ), ვ ი ტ ო ს უ მ (← ვ ი თ - დ ო - ს უ მ) და სხვ. იხ. II 244₆, 335_{29,30}, 345₁...

ამგვარად, მეგრული და ჰანური რიცხვის სახელების გადმოსაცემად ხმარობს გამოთქმებს : ათ-და-ერთი, ათ-და-ორი, ათ-და-სამი, ათ-და-ოთხი და სხვ.; ქართულში, როგორც ცნობილია, ოცამდის წარმოება „მეტ“-ფუძეს იყენებს : ათ-ერთ-მეტ-ი, ათ-ორ-მეტ-ი, ათ-სამ-მეტ-ი, ათ-ოთხ-მეტ-ი... ოცის შემდეგ ქართულიც ზანურის მსგავსად აწარმოებს: ოც-და-ერთი, ოც-და-ორი... ოც-და-ათი...

11. ჰან.	ეჩი ცეჩ	ოცი, ДВАДЦАТЬ
მეგრ.	ეჩ-ი	” ”
ქართ.	ოც-ი	” ”
სვან.	დერვ-ეშდ	” ”

ე ჩ -ი II 244₈, 335₃₁, 341_{8,21}, 345₂...

ეჩ- ჭანურსა და მეგრულში **ო-ს ვე-**დ დაშლითა და **გ-**ს დაკარგვით უნდა იყოს მიღებული. ასეთი ვარაუდი ბუნებრივი იქნება, რადგანაც ეჩ- და ოც - ფუძეთა კავშირი ცხადია.

სგ. **ა ე რ ვ - ე შ** დ „ორ-ათს“ ნიშნავს.

ეჩ-ისაგან იწარმოება : **ე ჩ რ ნ ე ჩ - ი** || **ე უ რ ე ნ ე ჩ - ი** , **ს უ მ ე - ნ ე ჩ - ი** || **ს უ მ ე ჩ ი** , **ო თ ხ ო ნ ე ჩ ი** || **ო თ ხ ო ე ჩ - ი** და სხვ. (იხ. ზევით : **ე უ რ** , **ს უ მ** , **ო თ ხ ო - სთან**).

ოცეულობითი თვლის სისტემა, რომელსაც ქართულსა და მეგრულ-ჭანურში ვპოულობთ, იწვევს იმასაც, რომ „ოცდაათი“, „ორმოცდაათი“, „სამოცდაათი“ „ოთხმოცდაათიც“ ამ ეჩ-ის გამოყენებით აიგება: ეჩ- დ ო - ვ ი თ — ოც-და-ათ, **ე უ რ ნ ე ჩ - დ ო - ვ ი თ** — ორ-მე-ოცდაათ-ი... აქ ქართულიც **-და-** კავშირს მიმართავს (შდრ. ვ ი თ -თან თქმული რიცხვის სახელების შესახებ).

12. ჭან. ოშ-ი	ასი, СТО
მეგრ. ოშ-ი	„ „
ქართ. ას-ი	„
სვან. აშ-ირ	„ „

ო შ - ი II 244₁₀, 335₃₂, 341₈, 345₃... ო შ ი საჯენი ქონუ II 333₃₈ ასი საჯენი არის... ო შ ი ლირა ქომომჩი II 248₂₈ ასი ლირა მომეცი...

ო შ - კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. **ას-ს**. სგ. **აშ-ირ-** ხმოვან-ში ქართულს იმეორებს, თანხმოვანში — ზანურს (შდრ. ჩ ხ ა რ ა , სადაც ანალოგიური ვითარებაა).

ნაწარმოებ ფუძეთაგან პირაველ რიგში უნდა დავასახელოთ ასე-ულების სახელები: **ეუროშ-ი**, **სუმოშ-ი** II 339_{8,10}, **ოთხოშ-ი** II 339₁₀. **ხუ-თოშ-ი** II 299₃₅, **ანშოშ-ი** II 339₁₁, **შქითოშ-ი** II 289₃, **ოგროშ-ი**, **ჩხო-როშ-ი**, **ვითოშ-ი**: ვ ი თ ო შ ი მჭითა ლირა მეფჩარე II 364₃₃₋₃₄ ათას ოქროს ლირას („წითელ ლირას“) მივცემ... ვითოში ლირა მემჩამ II 367₃₃, 368₁ ათას ლირას მივცემ...

ვ ი თ ო შ -ი ზუსტად გადმოგვცემს „ათ-ას“-ს... ჭანურში „ათასის“ აღსანიშნავად იხმარება ბერძნულიდან შემოსული შ ი ლ დ ა , მაგრამ, როგორც ჩანს, აქა-იქ კიდევ შერჩენილა ჭანური ვ ი თ ო შ -ი; ეს მით უფრო საინტერესოა, რომ მეგრულში მხოლოდ და მხოლოდ ა თ ა ს - ი || ა ნ - თ ა ს - ი გვაქვს, ქართულიდან შესული: **ათ-ას-ი**.

IX

ნაცვალსახელები და წარმოების მიხედვით მათთან დაკავშირებული სიტყვები...

1. მა, მან
2. სი, სინ
3. ჩქუ, ჩქუნ, ჩქი, შქუ
4. თქვა, თქვან
5. ჩქიმ-ი, შქიმ-ი
6. სქან-ი, სკან-ი
7. ჩქუნ-ი, შქუნ-ი
8. თქვან-ი
9. მინ
10. მუ, მუნ, მუდა
11. მუქ
12. ჰამ(უ), ჰადა, ადა
13. ჰიმ(უ), ჰედა, ია
14. ჰათეფე, ჰამთეფე, ჰანთეფე,
ანთეფე, ჰათე(რ)ე, ჰან-ი
15. ჰეთეფე, ჰემთეფე, ჰენთეფე,
ენთეფე, ჰეთე(რ)ე, ჰინ-ი
16. ჰაქო, ჰაქ, ჰადა, აქ
17. ჰექო, ჰექ, ჰიქ, ექ
18. ნამუ, ნადა
19. ჰაშო, აშო
20. ჰეშო, ეშო
21. ხვალა

1.	ჭან.	მა მა-ნ	მე,	Я
	მეგრ.	მა	„	„
	ქართ.	მე მე-ნ მე-ნა		„
	სვან.	მი	„	„

შენიშვნა: ეს და აგრეთვე სხვა ქვემოთ მოყვანილი ნაცვალსახელების შედგენილობა და ზოგადი ანალიზი მეგრულთან და ქართულთან შედარებით მოცემულია ავტორის „ჭანურის გრამატ. ანალიზში“ (§ 19, გვ. 89—100). რადგანაც ეს ლექსიკონი იმ ნარკვევის უშუალო გაგრძელებას წარმოადგენს, უხერხულად ვცანით იქ თქმული აქ გაგვემეორებინა.

ნაცვალსახელების (და წარმოებით მათთან დაკავშირებული სიტყვების) ისტორიულ-შედარებითი შესწავლა სვანურისა და ზოგი კავკასიური მთის ენის მასალათა ფართოდ გამოყენების გარეშე შეუძლებელია. ამიტომ ამ საკითხის მონოგრაფიული დამუშავება ცალკე იქნება მოცემული.

2.	ჭან.	სი სი-ნ	შენ,	ТЫ
	მეგრ.	სი	„	„
	ქართ.	შე-ნ შე-ნა		„
	სვან.	სი	„	„

იხ. შენიშვნა **მა-** ნაცვალსახელთან აქვე, ზემოთ.

3.	ჭან.	ჩქუ ჩქი შქუ ჩქუ-ნ	ჩვენ,	МЫ
	მეგრ.	ჩქი ჩქვ	„	„
	ქართ.	ჩუე-ნა		„
	სვან.	ნაჲ	„	„

იხ. შენიშვნა **მა-** ნაცვალსახელთან აქვე, ზემოთ.

4.	ჭან.	თქვა თქვა-ნ	თქვენ,	ВЫ
	მეგრ.	თქვა	„	„
	ქართ.	თქუე-ნა		„
	სვან.	სგაჲ	„	„

იხ. შენიშვნა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

ჴან.	ჩქი-მი შქი-მი	ჩემი,	МОЙ
5. მეგრ.	ჩქი-მი ჩქგ-მი	„	„
ქართ.	ჩე-მი		„
სვან.	მი-შგუი	„	„

იხ. შენიშვნა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

6. ჴან.	სქან-ი სკან-ი	შენი,	ТВОЙ
მეგრ.	სქან-ი	„	„
ქართ.	შენ-ი		„
სვან.	ი-სგუი	„	„

იხ. შენიშვნა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

7. ჴან.	ჩქუნ-ი შქუნ-ი	ჩვენი,	НАШ
მეგრ.	ჩქინ-ი ჩქგნ-ი	„	„
ქართ.	ჩუნენ-ი		„
სვან.	გუიშ-გუი ნიშ-გუი	„	„

იხ. შენიშვნა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

8. ჴან.	თქვან-ი	თქვენი,	ВАШ
მეგრ.	თქვან-ი	„	„
ქართ.	თქუნენ-ი		„
სვან.	ი-სგუე	„	„

იხ. შენიშვნა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

9. ჴან.	მი-ნ	ვინ,	КТО
მეგრ.	მი	„	„
ქართ.	ვი-ნ მი-ნ (დიალ.)		„
სვან.	ფერ-(ვ)	„	„

იხ. შენიშვნა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

10. ჴან.	მუ მუ-ნ მუ-ა	რა,	ЧТО
მეგრ.	მუ	„	„
ქართ.	—		„
სვან.	შაფ	„	„

იხ. შენიშვნა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

11.	ჭან.	მუ-ქ	მან, თვითონ,	OH, cam
	მეგრ.	მუ	„ „	„ „
	ქართ.	მა-ნ		„ „

იხ. შენაშენა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

12.	ჭან.	ჰა-მ(უ) ჰა-მა ა-მა	ეს,	это
	მეგრ.	ენა თ-ენა ა-თ-ენა	„	„
	ქართ.	ე-სე ე-გ-ე		„
	სვან.	ა-ლა	„	„

იხ. შენიშენა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

13.	ჭან.	ჰი-მ(უ) ჰე-მა ჰე-ა ი-ა	ის, იგი,	ТОТ, ОН
	მეგრ.	ინა თ-ინა ე-თ-ინა	„	„
	ქართ.	ი-ს-ი ი-გ-ი		„
	სვან.	ე-ჯ-ე ე-ჯ-ა	„	„

იხ. შენიშენა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

14.	ჭან.	ჰა-თ-ეფ-ე ჰა-მ-თ-ეფ-ე ჰა-ნ-თ-ეფ-ე	ესენი,	эти
		   ა-ნ-თ-ეფ-ე ჰა-თ-ე(რ)-ე ჰა-ნ-ი		„
	მეგრ.	ენ-ეფ-ი თ-ენ-ეფ-ი ა-თ-ენ-ეფ-ი	„	„
	ქართ.	ე-ს-ენ-ი ე-გ-ენ-ი		„
	სვან.	აღ-ი-არ	„	„

იხ. შენიშენა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

15.	ჭან.	ჰე-თ-ეფ-ე ჰე-მ-თ-ეფ-ე ჰე-ნ-თ-ეფ-ე	ისინი,	те
		   ე-ნ-თ-ეფ-ე ჰე-თ-ე(რ)-ე ჰი-ნ-ი	იგინი,	
	მეგრ.	ინ-ეფ-ი თ-ინ-ეფ-ი ე-თ-ინ-ეფ-ი	„	„
	ქართ.	ი-ს-ინ-ი ი-გ-ინ-ი		„
	სვან.	ე-ჯ-ი-არ	„	„

იხ. შენიშენა **მა-** ნაცვალსახელთან (გვ. 226).

16.	ჭან.	ჰა-ქო ჰა-ქ ჰა-ფ ა-ქ	აქ,	здесь
	მეგრ.	თ-ა-ქ ა-თ-ა-ქ	„	„
	ქართ.	ა-ქა ← ჰა-ქა ← ჰა-ფა		„
	სვან.	—	„	„

იხ. „ჭანურ. გრამატ. ანალ.“ § 19, გვ. 95—96.

17.	ჭან.	ჰე-ქო ჰე-ქ ჰი-ქ ე-ქ	იქ,	там
	მეგრ.	თ-ე-ქ ე-თ-ე-ქ	„	„
	ქართ.	ი-ქა ← ჰი-ქა ← ჰი-ფა		„

იხ. „ჭან. გრამატ. ანალ.“ § 19, გვ. 95—96.

18.	ჭან.	ნა-მუ ნა-ფა	რომელი,	который
	მეგრ.	ნა-მუ	„	„
	ქართ.	რა-მ(ელ)		„

იხ. „ჭანურ. გრამატ. ანალ.“ § 19, გვ. 99—100.

19.	ჭან.	ჰა-შო ა-შო	ასე,	так
	მეგრ.	ა-ში თ-ა-ში ა-თ-ა-ში	„	„
	ქართ.	ა-ს-ე		„

იხ. „ჭანურ. გრამატ. ანალ.“ § 19, გვ. 95—96.

20.	ჭან.	ჰე-შო ე-შო	ისე,	"этак"
	მეგრ.	ე-ში თ-ე-ში ე-თ-ე-ში	„	„
	ქართ.	ი-ს-ე		„

იხ. „ჭანურ. გრამატ. ანალ.“ § 19, გვ. 95—96.

21.	ჭან.	ხვალ-ა	მარტო, მხოლოდ,	одинокий, только
	მეგრ.	ხვალ-ე	„ „	„ „
	ქართ.	მ-ხოლ-ო	„მარტო“ (ს ა ბ ა),	один, единичный

ოხორჯა ხ ვ ა ლ ა ქოდოსქილუ კარავის II 258₆ ქალი მარტო დარჩა გემზე... თელი დიშქვიდეს-ფა, ...არ ხ ვ ა ლ ა მა დოფსქილი-ა II 258₁₂ ყველანი დაიღრჩვენო, ...ერთი მხოლოდ მე დავრჩიო... ბერე მეკვათეი,

ხ ვ ა ლ ა დიციბირი, ქოჯანს II 257₄ ბავშვი დაკლული, მარტოოდენ სისხლი, წევს... ნა ვა გიჩქინან, ფერის ხ ვ ა ლ ა მოთ გოფით? II 290₁₉ უცნობ ადგილას („რომ არ იცით, ისეთ ადგილას“) მარტო რატომ დადიოდით?... ჰამ ხ ვ ა ლ ა - ხ ვ ა ლ ა ქოდოსქედუ II 365₂₅ ის სულ მარტო დარჩა... ლუმჯი ვა მომალასენ: ხ ვ ა ლ ა კოჩი ბორე, ზორი მილუნ II 348₃₁ საღამოს ვერ მოვალ: მარტოხელა კაცი ვარ, მუწუხი მადვას...

ჭან., მეგრ. **ხვალ-** და ქართ. **ხოლ-** ერთი და იგივეა: ვა → ო: ხ ვ ა ლ - → ხ ო ლ -; მნიშვნელობა ჭანურსა და მეგრულში ერთნაირია: მეგრ.: ხ ვ ა ლ ე ვორექ — მარტო ვარ... ხ ვ ა ლ ე თიქ ღოჭარუ — მხოლოდ მან დაწერა... ხ ვ ა ლ ა - ხ ე — მარტოხელა...

ს ა ბ ა ს განმარტებით მ - ხ ო ლ - ო „მარტოს“ ნიშნავს. ძვ. ქართ.:

მ ხ ო ლ ო მ ხ ო ლ ო დ ს ა გ ა ნ გამოსრულო“... (პ. ი ნ გ ო - რ ო ყ ვ ა , ძვ. სას. პოეზია, 107). აქედან: მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი რიცხვი — единственное число, „მარტო ერთის“ აღმნიშვნელი რიცხვი... აგრეთვე: კავშირი „მხოლოდ“, — „მარტო-“ს სინონიმი...

ეს ფუძე ძველი საერთო კუთვნილება ჩანს.

X

ატრიბუტივები (ზედსართავი სახელები)...

1. გუნძე, გინძე
2. მკულე
3. მსქვა, მსკვალ-ი, ფსქვალ-ი, სკვალინა
4. მჭიფე
5. მჩხუ
6. მურგვალ-ი
7. წუტა, წუტელ-ი, ჭუტა, მჭუტა, ჭუჭუტა, ჭიტა-
8. დიდ-ი
9. ჭითა, მჭითა
10. ხჩე, ჭჩე, ჩქე. ჩე
11. ჭერელ-ი
12. ჩხე
13. ყინ-ი, ცინ-ი
14. ტუბუ, ტიბუ
15. მთინ-ი
16. მჯვეშ-ი
17. თუთხუ, თითხუ
18. ოფშა, ფოფშა
19. მცუდ-ი
20. მონკა
21. ჩუჩქუ
22. მაღალ-ი
23. წუთხე, მწუთხე
24. ლადრ-ე, ლარდ-ე
25. კობო, კომბო, კობალა
26. ხომულა, ხომბულა
27. ჩქვა
28. ოშქენონ-ი
29. მტკურ-ი, მტკუ-ი, მტკორ-ი მტკო-ი

1. ჭან. გუნძ-ე გინძ-ე	გრძელი, длинный
მეგრ. გირძ-ე გინძ-ე	„ „
ქართ. გრძ-ელ-ი	„

გ უ ნ ძ ე დემირიში კაძრი ქომომილით-და... II 274₃₁ რკინის გრძელი ლურსმანი მომიტანეთო... ხე გ უ ნ ძ ე ონ, კუჩხე-თი გ უ ნ ძ ე ონ II 346₉ ხელი გრძელია, ფეხიც გრძელია... გ ი ნ ძ ე გზას ქოგებდგითი II 383₆ (ხოფ.) გრძელ გზას დავადექი... სარგანას... პიჯი გ ი ნ ძ ე უღუნ I 528₃₀₋₃₁ სარგანას¹... პირი გრძელი აქვს...

გ ი ნ ძ -ე მიღებულია გ უ ნ ძ -ე-საგან: ი ← უ... გ უ ნ ძ -ე იგივეა, რაც გ რ ძ -ე ლ -, ოღონდ ბოლოკიდური -ლ- მოკვეცილი აქვს და დეტერმინანტი-სუფიქსი -ელ-ისაგან -ე დარჩენილა; შემდეგ: ქართ. რ-სა-გან მიგვიღია -უ- ხმოვანი, რაიც ჭანურში ხშირია; ძ-ს წინ განვითარებულა -ნ-. მეგრულში ნ-ც გვაქვს და რ-ც: ორივე განვითარებულია. უკანასკნელი ახალია.

ნაზმნარ სახელში მეგრული -არ- სუფიქსს წარმოაჩენს: დ ა - გ ი ნ ძ - არ-უ — დააგრძელა; ეს -არ- სუფიქსი ზანურში ქართ. -ელ- სუფიქსის მორფოლოგიური ეკვივალენტი უნდა ყოფილიყო.

2. ჭან. მ-კულ-ე	მოკლე, короткий
მეგრ. -კულ-ე: ხე-კულე	„ „
ქართ. მო-კლ-ე	„

კითი მ კ უ ლ ე ონ II 346₉ თითი მოკლეა... მ კ უ ლ ე ნ ჯ ა II 312₁₅ მოკლე ხე... ჟურ ბიგა ქომოილუ, არ — გუნძე, არ მ კ უ ლ ე ... მ კ უ ლ ე მუქ ქოდიქაჩუ II 287_{18,19} ორი ჯოხი მოიტანა, ერთი — გრძელი, ერთი — მოკლე... მოკლე თვითონ დაიჭირა... არ-არ არშინი ჩქვა, მ კ უ ლ ე -ნა ყვეს-ში-ა, ქომოოგით-და I 504₁₂ თითო არშინი კიდევ, მოკლე რომ შეკერესო [ტანისამოსი, იმით] მოვიგეთო...

მ კ უ ლ ე იგივე „მოკლე“ უნდა იყოს ო-ს მეტათეზისით: მ ო კ ლ ე → მ კ ო ლ ე → მ კ უ ლ ე (მდრ. ზღვა — ჭან. მ - ზ ო ლ ა || ზ უ ლ ა). ეს

¹ თევზის სახელია.

მ ო - კ ლ - ე კი ქართულში კლ-ებ-ა-ს უნდა უკავშირდებოდეს: და-ა-კელ-: ძირია -კელ-...

მეგრულში „მოკლე“.ს მნიშვნელობით კ უ ტ ა იხმარება, მაგრამ გამოთქმაში ხ ე - კ უ ლ ე — „ხელმოჭრილი“ (სიტყვასიტყვით: „ხელმოკლე“, „მოკლე-ხელიანი“-) შენახულია ჭანურისებური კ უ ლ ე. ეს მოწმობს, რომ კ უ ტ ა -ს წინ უსწრებდა მეგრულში კ უ ლ -ე და მხოლოდ შემდეგ გამოდგენა კ უ ტ ა -მ ეს კ უ ლ ე.

3. ჭან. **მ-სქვ-ა** ← **მ-სქვ-ან** || **მ-სკვ-ალ-ი** ლამაზი, красивый
 || **ფ-სქვ-ალ-ი** || **სკვ-ალ-ინ-ა**
 მეგრ. **სქვამ-ი** „ „
 ქართ. **მ-შვენ-ი-ერ-ი** „ „

მ ს ქ ვ ა კულანი I 425²² ლამაზი ქალი (ქალიშვილი)... ოხორჯა-თი დიდო მ ს ქ ვ ა ტუ II 256²² ქალიც ძალიან ლამაზი იყო... ნაკო მ ს ქ ვ ა სიჯა რენ? II 303⁶ როგორ (რამდენად) ლამაზი სიძეა?... დიდო-თი მ ს ქ ვ ა ტ უ. მა მ ს ქ ვ ა ნ ა ს მოზღორდი II 260⁴ ძალიან ლამაზიც იყო. მე სილა-მაზემ მომატყუა („სილამაზით მოვტყუედი“)... მ ს ქ ვ ა ონ II 352¹² ლამა-ზია... იმუში მ ს ქ ვ ა ნ ო ბ ა II 260⁴ იმის სილამაზე... ჰამ ს ქ ვ ა ლ ი ნ ა ბოზომოთაშკალა ცარ საეთი მითი დოგუთასენ II 364³³ ამ ლამაზ ქალიშ-ვილთან ერთ საათს ვინც დარჩება... ს კ ვ ა ლ ი ნ ა ბოზომოთა II 367³ ლამაზი ქალიშვილი... დიდო ფ ს ქ ვ ა ლ ი ნ ა ცონ II 362¹⁶ ძალიან ლამა-ზია... მ ს კ ვ ა ლ ი ნ ა II 366^{3.4}... მ ს ქ ვ ა ლ ი ტ ი ნ ა ბერე II 329¹ ლამაზი ბავშვი... მ ს ქ ვ ა დოწოფხუ ღუზი II 334⁸ კარგად („ლამაზად“) მოასწორა...

ჭანურში ეს ფუძე ორ ვარიანტს იძლევა: მ - ს ქ ვ - ა ნ - || მ - ს ქ ვ - ა ლ -; განსხვავება დეტერმინანტ-სუფიქსშია. მეგრულში ამ სუფიქსის ადგილას **-ამ** გვაქვს — კუთვნილების აღმნიშვნელი ბოლოსართი (**-ან**, **-ალ** დეტერმინანტი-სუფიქსიც კუთვნილების აღმნიშვნელია?)... თავკიდური **მ-** || **ფ-** ფონეტიკური დანართია. - ს ქ ვ - ა ნ - ფუძე ჭანურისა კანონზომიერი შესატყვისია ქართ. შ უ - ე ნ - || შ ვ - ე ნ - ისა, რომელიც ატრიბუტივ მ - შ ვ ე ნ - ი - ე რ - შიკ არის გამოყენებული და შ ვ ე ნ - ი -ს ზმნაშიც.

4. ჭან. **მ-ჭიფ-ე** წვრილი, тонкий
 მეგრ. **ჭიფ-ე** „ „
 ქართ. **წრფ-ელ-ი** სწორი, ровный, прямой

ხეში კითი მ ჭ ი ფ ე ონ II 346¹⁰ ხელის თითი წვრილია... ლეტა მ ჭ ი ფ ე დოპწოფხი II 338⁷ მიწა დავაფხვერე („წვრილი გავხადე“)...

დიშქა ჩითარე მჭიფე II 266²³ შეშას წვრილად დაჭრი... მჭიფე - მჭვაფე შეეფე ექ გოლადუმენან II 306² წვრილმან რამეებს იქ დადებენ... მჭიფე სესითენ... I 487⁹ წვრილი ხმით... ნციუფან ონციუთე — მჩხუელეფე ჟინ გესქიდუნ, მჭიფელეფე თუდე გამულუნ ლორმაშენ I 518¹³ ცრიან საცერით — მსხვილები ზედ დარჩება, წვრილები გამოვა ნასვრეტებში...

როგორც ამ უკანასკნელი მაგალითიდან ჩანს, ამ ჭანური ფუძის სრული სახეა მ-ჭიფ-ელ-; **-ელ-** დეტერმინანტი-სუფიქსია; ჭიფ-ძირეული მასალაა. მეგრულში ჭიფ-ე გვაქვს; **-ლ-** მოკვეცილი აქვს ჭანურის მსგავსად, თავკიდური **მ-** არ გააჩნია: ჭანურში ის ფონეტიკური დანართია.

ქართულში შესატყვისი ფუძე წრფ-ელ- არის; მისი **-რ-** **-ი-** ხმოვნითაა გადმოცემული ჭანურსა და მეგრულში: დეტერმინანტი-სუფიქსი საერთოა — **-ელ-: წრფ-ელ- — ჭიფ-ელ-...**

მეგრულში ნასახელარ ზმნაში და-ჭიფ-არ-ება აღდგება ზანური **-არ-** დეტერმინანტი-სუფიქსი.

წრფელ-ი და მ-ჭიფე მნიშვნელობის მიხედვით ერთმანეთს არ ხვდება, მაგრამ ერთის მნიშვნელობიდან მეორეზე გადასვლა არ არის ძნელი ასახსნელი: წვრილი → სწორი ... მნიშვნელობით პირდაპირ უდგება მჭიფე-ს წვრილ-ი (← წულ-ილ-), მაგრამ ეს სულ სხვა ფუძეა.

5. ჭან. მ-ჩხუ	მსხვილი, толстый
მეგრ. შ-ხუ	” ”
ქართ. მ-სხვ-ილ-ი	” ”

კუჩხეში კითი მჩხუ ონ II 346¹⁰ ფეხის თითი მსხვილია... მჩხუ ჭიმა-შ-კულე, გონცასენ II 309²⁸ მსხვილად რომ იწვიმებს, იმის შემდეგ გადაიდარებს... ირიქ ადრი-ადრი მლორამტეს, ქიმიქ — მჩხუ, ქიმიქ — მჭიფე II 290¹⁴ ყველა სხვადასხვაგვარად ყვიროდა (გემი), ზოგი — მსხვილად, ზოგი — წვრილად... მჩხუ ქდუთული ოთხო ფარჩა დიქიფან I 527⁴ მსხვილ მორს ოთხ ნაწილად გაგლეჯენ („იქმენ“)... მჩხუელეფე ჟინ გესქიდუნ I 518¹³ მსხვილები ზედ დარჩება...

მეგრ. შხუ კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. **-სხვ-**ს; ამ შხუ-საგან მიღებულია ჭან. ჩხუ: შხუ → ჩხუ ... თავკიდური **მ-** ქართულშიც და ჭანურშიც განვითარებულია.

არც ჭანურსა და არც მეგრულში არა გვაქვს ქართ. **-ილ-** დე-ტერმინანტი-სუფიქსის შესატყვისი. მრავლობითში ხმარებისას ხოფურმა **-ელ-** დაურთო: მ - ჩ ხ უ - **ელ-** ე ფ - ე (იხ. ზემ.); ეს დეტერმინანტი-სუფიქსია.

მეგრულ ნასახელარ ზმნაში გ ა ა - შ ხ უ - **ა რ-** უ — „გაამსხვილა“ დაჩნდება **-არ-** სუფიქსი, ზანური დეტერმინანტი-სუფიქსი.

6. ჭან.	მურგვ-ალ-ი მუგვ-ალ-ი	მრგვალი, круглый
მეგრ.	რგვ-ალ-ი	” ”
ქართ.	მრგვ-ალ-ი	” ”

დემიში კიბაი უღუნ... მ უ გ ვ ა ლ ი I 518₅ რკინის კბილი აქვს... მრგვალი... ოკაჩხენეფე — მჩხუ დო მ უ გ ვ ა ლ ი , ქმოქიში კიბირეფე I 531₂₁₋₂₂ უკანანი — მსხვილი და მრგვალი, ძირა კბილები... გმოვდე ფამბული'სთერი, თი მ უ გ ვ ა ლ ი ... I 468₁₂ ტანი — ბამბასავით, თავი — მრგვალი... თი მ უ რ გ ვ ა ლ ა ო ნ II 346₈ თავი მრგვალია... მ უ რ გ ვ ა ლ ი დიენ II 347₉ „მრგვალი გახდება“...

ფუძე საერთოა: მ რ გ ვ ა ლ -ისაგანა მიღებული — **რ-**ს უ-თი გადამოცემით — მ უ გ ვ ა ლ -ი; შემდეგაა **გ-**ს წინ **რ-** განვითარებული: მ რ გ ვ ა ლ - || მ უ გ ვ ა ლ - → მ უ რ გ ვ ა ლ -...

მეგრ. რ გ ვ ა ლ - დასავლური კილოებიდან შესული ჩანს. ი. ყ ი ფ - შ ი ძ ე ამ სიტყვას უკავშირებს მ ო - რ გ ვ -ს (მეგრ. გრ., ლექსიკ., გვ. 304). შეიძლება ამ სუბსტანტივამდის დაგვეყვანა მ რ გ ვ - ა ლ - ი , რომ ამას ზოგიერთი დაბრკოლება¹ არ ელობებოდეს წინ. მ ო - რ გ ვ -ში ძირეული მასალა, მართლაც, იგივე უნდა იყოს, რაც რ გ ვ - ა ლ - შია.

7. ჭან.	წუ-ტა წუ-ტ-ელ- ჭუ-ტა მ-ჭუ-ტა ჭი-ტა ჭუ-ჭუ-ტა	პატარა, ცოტა, маленький, малый
მეგრ.	ჭიჭე	” ”
ქართ.	—	

წ უ ტ ა ბორტი-შა II 263₁₂ სანამ პატარა ვიყავი... წ უ ტ ა ჯუმა მუ-შიქ II 256₉ მისმა პატარა ძმამ (უმცროსმა ძმამ)... წ უ ტ ა ქომომჩია II 276₉ ცოტა მომეცო... ჭ უ ტ ა ბერე, ჭ უ ტ ა ოხორი II 306₁₆ პატარა ბავშვი, პატარა სახლი... ჭ უ ტ ა მატორეფეს გეფხედით II 292₁ პატარა მოტორიან ნავებზე დავსხედით... ჭ უ ტ ა შ ა ვთქვათ || 310₃₃ დაწვრილებით

¹ მ რ გ ვ ა ლ ი → მ გ რ გ უ - ა ლ - ი .

ვთქვათ... მჭუტა ჩქვა-თი ქომოხთით II 301²⁵ ცოტა კიდევ წამოდიოთ...
ჭუჭუტა ქელაგაძიციხუ II 311³⁰ „ცოტათი გაგეცინა“, ჩაიციხე... არ
ჭიტა კარდალა ქელუდგუ I 405²⁴ ერთი პატარა ქვაბი გვერდით დაუდგა
[მეორეს]... ჭიტა-ნა რენ, სქანიშენ დაჰა კაი რენ I 411¹⁷ პატარა რომ
არის, შენთვის კიდევ უკეთესია... ჭიტა ბაღის ოსთერაპტუ I 423²² პატარა
ბაღში ათამაშებდა... კითი-ბაშიშ წუტელი II 244¹⁹ ცერზე პატარა...

ჭიტა ← ჭუტა: **ი** ← **უ** ხოფურში ჩვეულებრივია; მ-ჭუტა-ში
თავკიდური **მ**- განვითარებულია (მ-ჭუტა იშვიათად იხმარება): ჭუტა-
ჭუტა-ში ჭუტა-ს გაორმაგება გვაქვს.

ამგვარად, ყველა ვარიანტისათვის ამოსავლად რჩება ჭუტა || წუტა-
ტა: პირველი უკანასკნელისაგან უნდა იყოს მიღებული; ეს ის შემთხვე-
ვაა, როცა **წ** → **ჭ** თვით ჭანურ ნიდაგზე ხდება (იხ. შესავალი, გვ. 7-8).
-ტა (← **-იტა**) კინობითობის ნიშანი უნდა იყოს („ყაყიტას ქურ-
დი“, „გოგიტა“ — გოგითქე, ბერიტაშვილი)... მეგრ. ჭიჭე ფუძის
გაორმაგების შედეგადაა მიღებული (მდრ. ჭი-ტა — ხოფური და **ჭუჭუ-**
ტა — არქაბულში)...

წუტა-ს პირველი ნაწილი, ფუძისეული, უნდა მეორდებოდეს
წუტ-ლუტ-ში („პატარა“): იხ. II 339¹⁸; გვაქვს წუტ-ლუტა-ც: II 336³³...

8. ჭან.	დიდ-ი	უფროსი, დიდდედა; ბებია; ბევრი; დიდი;
		большой; бабушка
მეგრ.	დიდ-ი	დიდი, большой
ქართ.	დიდ-ი	„

...სუმ ჯუმა ქორტეს. დიდი-ნა ცონ, ოქლიმუშა ქუგამახთუ II 358⁷
სამი ძმა იყო. უფროსი რომ არის, საშოვარზე წავიდა... ნანა-ში ნანას-თი, ბა-
ბაში ნანას-თი დიდი ვუწოლემთ II 336⁹ (ათინ.) დედის დედასაც, მამის
დედასაც დიდს ვეტყვით („უფროსი“ ?!)... დიდი ჯუმაქ... უწუწუტა ჯუმა
მუშის II 256⁶ უფროსმა ძმამ უთხრა უმცროს ძმას... ოხორჯა დიდო ნა-
მუსლი ტუ II 256⁹ ქალი ძალიან ნამუსიანი იყო... დიდი ხოჯა სოთხანი
იგზალენ I 395²⁹ დიდი ხოჯა სადღაც წასულა... კოჩიქ-თი ადა ნენაფე იმიგ-
ნუ-ში, დიდო აძიციხუ I 398²² კაცმა რომ ეს სიტყვები გაიგონა, ძალიან
გაეცინა... დიდო ბაშკა-ბაშკა ბაღეფე ყვეს I 454²⁸ ბევრი სხვადასხვა
ბაღები გააშენეს („ყვეს“)... ენ დიდილეფე ოთხო თუთერი და რენან,
და ვარ I 453²⁹ ყველაზე დიდები ოთხი თვისა ან იქნებიან, ან არა... ადა თი-
კანეფეში ენ დიდი ნა-რენ... I 453²⁸ ამ თიკნებში ყველაზე დიდი რომაა...

დიდ- ძველი კუთვნილება ჩანს ქართულისა, მეგრულისა და ჭანურისა.
სა. თუ ის ქართულიდანაა შეთვისებული, ეს დიდი ხნის ამბავი უნდა იყოს.

დიდ- ჭანურის ყველა კილოკავში გვაქვს; ხოფურსა და ვიწურ-არქა-ბულში ის აღნიშნავს „დიდს“, „ბევრს“; დ ი დ ო „ძალიან“, „მეტად“ (ათინურში ამისთვის „ოფშა“ — „სავსე“ იხმარება)... ათინურში დ ი დ ი — დიდდედას“ და „უფროს“ (ძმას) ნიშნავს („დიდის“ აღსანიშნავად მ ო რ დ ე რ ი -ა გამოყენებული: მ ო რ დ ე რ -ი სიტყვა-სიტყვით „გაზრდილი“).

9. ჭან.	ჭით-ა მ-ჭით-ა	წითელი, красный
მეგრ.	ჭით-ა	” ”
ქართ.	წით-ელ-ი	”

ჰადა ჭ ი თ ა რენ II 245¹⁹ ეს წითელია... აუზეფე მ ჭ ი თ ა დვაფუ II 342² სახე გაუწითლდა („წითელი გაუხდა“)... არ მ ჭ ი თ ა მსქვა ჩხოში ოხონტალუტუ I 424¹⁹ ერთი წითელი ლამაზი თევზი ერია... მ ჭ ი თ ა ფა-ტიჯანი I 523¹⁸ „წითელი ბადრიჯანი“, პომიდორი...

ჭ ი თ - კანონზომიერად შეესატყვისება წ ი თ -ს; თავკიდ. **მ-** ფონეტიკური დანართია; **-ელ-** ქართულში დეტერმინანტი-სუფიქსია; ჭანურსა და მეგრულში მის ადგილს იჭერს **-ა**, დეტერმინანტი-სუფიქსის ნარჩენი.

მეგრ. გ ა - ა - ჭ ი თ - ა რ - უ -ში („გააწითლა“-) მოცემულია ზანური ჭ ი თ -**არ-**: დეტერმინანტი-სუფიქსი **-არ-** სრულად არის წარმოდგენილი (ქართ. **-ელ-** სუფიქსს ეს **-არ-** ფონეტიკურადაც შეესატყვისება).

ჭან. გ ო - ი - მ - ჭ ი თ - **ან-**უ: **-ან-** სუფიქსი ზმნური საწარმოებელი აფიქსი უნდა იყოს (შდრ. დო-ო-**ან-**უ...). (იხ. **ჭით-** ზმნებში).

10. ჭან.	ხჩ-ე ქჩ-ე ჩქ-ე ჩ-ე	თეთრი, белый
მეგრ.	ჩ-ე ← ჩჩ-ე	” ”
ქართ.	მხც-ე (ძვ. ქართ. მჭცე)	ჭალარა, седина

ხ ჩ ე ქუვალი ვა გინონ-და? I 413²² თეთრი ბური არ გინდაო?... ხ ჩ ე ჯოლოქ, შუქრიშ ჯოლოქ, ქოძიუ დო ოჭოფუ I 481³⁰ თეთრმა ძაღლმა, შუქრის ძაღლმა, დაინახა და დაიჭირა... ამა პარკი ენ. გაღე ხ ჩ ე -ნა ენ, ჩონჩი ვუწუმეთ I 516¹⁹ ეს ტაროა. გარეთ რომ თეთრია, იმას ფუჩეჩს ვეტყვით... ქ ჩ ე მბელა გეგირჩარე II 295¹ თეთრ ნაჭერს დაგიგებთ... მაქვალი გაღენ ქ ჩ ე რენ II 246³² კვერცხი გარედან თეთრია... ჰადა ჩ ქ ე (!) რენ II 245¹⁸ ეს თეთრია... ჩ ე - ჩ ე დუდის მოთვალე II 325³⁵ თეთრი-თეთრი თავზე წამოცმული...

ქართ. მ ჭ ც ე - (|| მხცე)-ს შეესატყვისება ხ ჩ ე - ხოფური; ქ ჩ ე ← ხ ჩ ე ; ამ ქ ჩ ე -ს მეტათეზისია მოცემული ჩ ქ ე -ში (იშვიათია); ეგევე ქ ჩ ე

ხდის გასაგებს, თუ როგორ მივიღეთ **ჩე-** ქჩ - კომპლექსი, როგორც შემდგარი უკანაენისმიერისა და მომდევნო წინაენისმიერისაგან, ვერა ძლებს¹.

მეგრულში მხოლოდ ეს უკანასკნელი ჭანური ვარიანტი გვაქვს; მაგრამ ნაზმნარ სახელში გა-რჩი-ელ-უ — „გაათეთრა“, ნაწარმოებ ატრიბუტივში მ ა - რ ჩ ი - ე ლ - ა (თიშ მ ა რ ჩ ი ე ლ ა — იმისი სითეთრე, მის მსგავსი თეთრი...) შენახულია **რ ← ქ:** ქ ჩ ე || რ ჩ ე ... ქ ჩ ე - საგან იწარმოება ქ ჩ ი ნ უ („დედაბერი“).

ჩე-საგან უნდა გვქონდეს მიღებული, როგორც ამას მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი - ლი აღნიშნავდა, **უ-ჩ-ა** („შავი“), რომელშიაც **უ-** უარყოფითი ნაწილაკია: **უ-ჩ-ა** — „არათეთრი“, შავი.

11. ჭან.	ჭერ-ელ-ი	ჭრელი, пестрый
მეგრ.	ჭრ-ელ-ი	” ”
ქართ.	ჭრ-ელ-ი	”

ყვაოჯი უჩა დო ხჩე, ჭერელი ენ I 532₂₉ ჭილყვავი შავი და თეთრია, ჭრელია... ჰადა უჩა-ჭერელი ენ II 245₁₉ ის შავ-ჭრელია...

ეს სიტყვა ქართულიდან შეთვისებული უფროა, ვინემ ძველი საერთო კუთვნილება... ამიტომ ჭერ-ელ-ის სრულხმნიანობა მეორეული ხასიათისაა (ეს, საერთოდ, იშვიათია ზანურ კილოებში: სრულხმნიანობა იქ პირველადი მონაცემია).

ჭერელ-თან კავშირში უნდა იყოს ჭერემულეი II 308₂₉... ჭერემულეი — უჩა დო სარი ენ... II 308₂₉ „ჭრელებული“ — შავი და ყვითელია. ჭერემულე-ი ← ჭერემულერ-ი — „შავ-ყვითელი“, „შავ-ყვითლად აჭრელებული“...

12. ჭან.	ჩხ-ე	ცხელება, горячка, лихорадка
მეგრ.	ჩხ-ე	ცხელი, горячий
ქართ.	ცხ-ელ-ი	

ჩხე აღოდეს, იძაბუნეს II 260₂₉ ციებ-ცხელება დაემართათ. დაავადდენ...

¹ ვემყარებით გ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ის გამოკვლევას ამგვარი კომპლექსების ფონეტიკური რაობისა და გამძლეობის შესახებ: იხ. მისი „ზოგადი ფონეტ.“, გვ. 146—9.

ჩხ- კანონზომიერი ზანური ეკვივალენცია ქართ. **ცხ-**სი; **-ელ-** დეტერმინანტი-სუფიქსი ჭანურსა და მეგრულშიც უნდა იყოს გამოყენებული, ოღონდ მოკვეცილია ბოლოკიდური **-ლ-**. მნიშვნელობით მეგრული მიჰყვება ქართულს, ჭანურში კი ეს სიტყვა უკვე აღარაა ატრიბუტივი, გასუბსტანტივებულა და „ცხელება“, „ციებას“ აღნიშნავს. ამავე მნიშვნელობით იხმარება **ჩხვაფა, მ-ჩხვაფა, მ-ჩხოფა** (იხ. **ჩხვაფა**) და, როგორც ნ. მ ა რ ი აღნიშნავს, — ჩ ე ჩ ხ უ რ ა , ათინურში —: **ჩე-ჩხურ-ი** ← **ჩხე-ჩხურ-ი** — სიტყვა-სიტყვით „ცხელებ-ციება“ (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 210).

ამ კომპოზიტის მეორე წევრი ჩ ხ უ რ ი უნდა იყოს ჩ ხ უ რ უ -საგან მიღებული (მეგრ. ჩ ხ უ რ უ — სიცივე: **-ურ-** სუფიქსი უარყოფის აღმნიშვნელია).

ჩ ხ ე -ს გასუბსტანტივებას ხელი შეუწყო იმ გარემოებამ, რომ „ცხელის“ მნიშვნელობით იხმარებოდა მეორე სიტყვა ტ უ ც ა II 366^{14,25}, 330³⁰.

ატრიბუტივთა შორის ჩ ხ ე პირობით შეგვაქვს: საამისოდ მას მხოლოდ ისტორიული უფლებები მოეპოვება.

13. ჭან. **ყინ-** || **ცინ-** „ცივა, სიცივე“
(იხ. აქვე, გვ. 190).

14. ჭან.	ტუბ-უ ტიბ-უ	თბილი, <i>теплый</i>
მეგრ.	ტიბ-უ	„ „
ძვ. ქართ.	ტფ-ილ-ი	„ „
სვან.	ტებ-დი	„ „

ძირეული მასალა უნდა ყოფილიყო **ტაბ-**; ამას მოწმობს სვან. **ტებ-**, ჭან. **ტუბ** ← **ტაბ-**; **ტიბ-** მეორეულია, მიღებულია ტ უ ბ -ისგან. გეოგრაფიული პუნქტის სახელწოდებაში „წყალ-ტუბ-ო“ შენახულია ეს ძირი **-უ-**თი — **-ტუბ-** მეგრულის ძველი კუთვნილება.

დეტერმინანტი-სუფიქსებია **-ილ-** ქართულში, **-უ** მეგრულსა და ჭანურში (ეს უ ← **ო:** წყალ-ტუბ-ო!)

ეს ფუძე მეორდება ინდოევროპულ ენებში: ლათ. *tep-id-us*, რუს. *теплый*, ძვ. ინდ. *tap-ati* — ანთია, ათბობს, და სხვ. (იხ. В. Горяев, Сравнит.-этим. слов. рус. яз. Тиф. 1896, გვ. 364... გორიაევი ამ ძირთან დაკავშირებით იხსენიებს ქართ. ტ ფ ი ლ ი ს -სა და თ ბ ი ლ -ს).

15. ჭან. **მთინ-** მართალი, სწორი, *правильный, верный*
მეგრ. **თინ-უ** სწორი, *прямой*
ქართ. —

მ თ ი ნ ი , დოღუ ზოპონ! I 399¹⁵ სწორს, მართალს ამბობს!.. მამუ-
დიქ მ თ ი ნ ი -თი მთუთი მეზღუ დო არაბას ჟინ ქოგდოკიუ I 434⁷ მამუდ-
მა მართლაც დათვი აიღო და ურემზე დააკრა... აწი მ თ ი ნ ი თ ი -ნა იყუ
...ფთქვამინონ I 495² ახლა მართლა ნამდვილად რაც მოხდა („იყო“)...
[იმას] ვიტყვი... ზოპონან; მ თ ი ნ ი რენ I 479¹¹ ამბობენ; მართალია... ჰა
მ თ ი ნ ი მჯვეში ნოსეფე ენ II 262⁴ ეს მართლაც ძველებური ჰკუაა...
მ თ ი ნ ი -თი, მუქ-ნა იჩალიშუ, მუში ივასენ II 289³⁴ მართლაც, თვითონ
რაც იმუშავა, მას დარჩება („მისი იქნება“)...

ეს ფუძე ქართულში არა ჩანს; მეგრულსა და ჭანურში მხოლოდ ის
განსხვავებაა, რომ პირველი **-უ-**ს დაირთავს — დეტერმინანტი-სუფიქსია —
მეორეს ამგვარი სუფიქსი არ გააჩნია (იყო **უ** → **ი** და ეს უკანასკნელი სა-
ხელობითის დაბოლოებად იქნა მიჩნეული?!). ძველი სახეობა მეგრულს
აქვს შენარჩუნებული (რაც იშვიათია; ჭანურში თავკიდური **მ-** ფონეტიკუ-
რი დანართია.

მნიშვნელობის მხრივაც მეგრულში უფრო ძველი ვითარებაა მოცემუ-
ლი: თ ი ნ უ -ს აქ შერჩენილი აქვს ძირითადი მნიშვნელობა, — „სწორი“
—: თ ი ნ უ ჯა — სწორი ხე... ჭანურში კი „სწორი“ გადატანითაა ნახმარი:
„სწორი“, „მართალი“...

16. ჭან.	მ-ჯგ-ეშ-ი ნ-ჯგ-ეშ-ი მ-ჯგ-ე	ძველი, старый
მეგრ.	ჯგ-ეშ-ი	„ „
ქართ.	ძგ-ელ-ი	„ „
სვან.	ჯჷ-ინ-ელ	„ „

მ ჯ გ ე შ ი ვახთის ამიერეფე მეგრელისტანი ტუ I 498⁷ ძველად
(„ძველ დროს“) ეს ადგილები სამეგრელო იყო... მაკრიალიში მ ჯ გ ე ჯ ოხო
ნოღედი ენ I 497¹³ მაკრიალის ძველი სახელი ნოღედა... ბექი იმხოტეს
ღეჯი ია მ ჯ გ ე ჯამანის I 497²¹ ეგების ჭამდენ ღორს იმ ძველ დროს...
მ ჯ გ ე შ ი ნოსეფე II 262⁴ ძველებური („ძველი“) ჰკუა („ჰკუები“)...
ნ ჯ გ ე შ ი II 285²⁹... „მ ჯ გ ე დოლოქუნუთე ვარ მემალენ“-და II 249¹⁰
ძველი ტანისამოსით ვერ მივალო... ჩქიმი ჯ გ ე შ ი პაბულეფე მენგრელი
ტეს II 318⁶ ჩემი წინაპრები („ძველი პაპები“) მეგრელები იყვნენ...

ჭანურისათვის ამოსავალია ჯ გ ე შ -ი; თავკიდური **მ-** || **ნ-** ფონეტიკუ-
რი დანართია; მ - ჯ გ ე -ს დაკარგული აქვს ბოლოკიდური თანხმოვანი...

ჯ გ ე შ - ფუძე საერთოა ჭანურისა და მეგრულისათვის. მასში ძი-რე-
ულია **ჯგ-**; იგი კანონზომიერად შეესატყვისება **ძგ-**ს ქართულში; **-ელ-** დე-

ტერმინანტის ადგილს ჭანურსა და მეგრულში **-ეშ-** იჭერს. შესატყვისობა აქ მხოლოდ ფუნქციონალური უნდა იყოს: **-ლ-** || **-შ-** (?!) (შდრ. **ტ-ილ-** || **ტ-იშ-**).

აღსანიშნავია, რომ ამ სახელიდან ნაწარმოებ ჭანურ ზმნაში დი-მ-**ჯვენ-უ** — (იხ. **ჯვენ-** ზმნა) (მეგრ. დ ო - ჯ ვ ე შ - უ) — „დაძველდა“ — **-ენ-** წარმოიხდება **-ეშ-**ის ნაცვლად.

17. ჭან.	თუ-თხ-უ თი-თხ-უ	თხელი, тонкий, редкий
მეგრ.	თხი-თხ-უ	„ „
ქართ.	თხ-ელ-ი	„ „
სვან.	დგ-თხ-ელ-	„ „

მემჯლონი ჭიბრი — წოხლე-ნა ონუ, თ უ თ ხ უ ონუ II 337²⁰ წინა კბილი — წინ რომ არის, თხელია... ა' მციქა თ უ თ ხ უ ს მზგუდუ, ზიანი ვარ ულუნ II 338¹¹ ცოტა თხლად ამოდის, „ზიანი არა აქვს“... ქაგონთხი-ფან სინის: თ ი თ ხ უ იყვენ I 522²⁴ გააბრტყელებენ თეფშზე: თხელი გა-ხდება („იქნება“)... ფოთინიში დოლოხე თ ი თ ხ უ წინეკი მუიდუმელან I 529¹⁵ ფეხსაცმლის შიგნით თხელ წინდას იცმენ...

ვიწ.-არქ. და ათინ. თ უ თ ხ უ -საგანაა მიღებული ხოფური თ ი თ - ხ უ (თ უ თ ხ უ → თ ი თ ხ უ). მეგრ. თ ხ ი თ ხ უ მიჰყვება ხოფურ თ ი თ - ხ უ -ს; ოლონდ **თ-**სთან **ხ-** არის განვითარებული:

თ ი - თ ხ - უ → თ ხ ი - თ ხ - უ...

ქართ. თ ხ - ე ლ - ს შეესატყვისება **თხ-უ**: ძ ი რ ე უ ლ ი **თხ-** იგივეა, **-ელ-** დეტერმინანტ-სუფიქსის ტოლია **-უ**. რჩება **თუ-**, რომლის შესაბამისი ქართულში არაფერი გვაქვს, მაგრამ რომელსაც სვანურში **დგ-**ს სახე აქვს: **დგ-თხელ-**: სვანური იმეორებს ქართ. თ ხ - ე ლ - ს და დაცული აქვს **დგ-** თავსართი, რომელიც ქართულმა დაკარგა. ეს **დგ-** || ← **დუ-** ნივთის კატეგორიის აღმნიშვნელია.

ამგვარად, ჭან.-მეგრ. თ უ - თ ხ - უ მომდინარეობს დ უ - თ ხ - უ - სა-გან: თ უ თ ხ უ რეგრესიული ასიმილაციის შედეგად მივიღეთ.

ამ სახელის შესახებ ქართულში, სვანურში და ჭანურ-მეგრულში იხ. ვ. თ ო ფ უ რ ი ა , ფონეტ. დაკვირვ. I, („მომომხილვ.“), გვ. 215—216.

18. ჭან.	ო-ფშ-ა ოო-ფშ-ა	სავსე, ბევრი, полный, много
მეგრ.	ე-ფშ-ა	„ „
ქართ.	სა-ფს-ე	„ „

არ გუდათე ო ო ფ შ ა ყ ვ ა ლ ი ქომეჭიადთ-და I 417⁷ ერთ გუდას, ყველით სავსეს, მოგცემთო („გუდით სავსე ყველს“)... წარი ქარმატეშე

იდას-დეი, ო ფ შ ა წარი II 330²⁴ წყალი წისქვილისაკენ წავიდეს, ბევრი წყალი... ჰამ კოდნეფე მიშ ონუ, ჰაკ(ო) ო ფ შ ა II 333²⁴ ეს ცხვრები ვისია, ასე ბევრი... ქარმატეშე ვიგზალი. ო ფ შ ა ლაზუტი ვარ ორტუ II 337³⁰ წისქვილში წავედი, ბევრი სიმინდი არ იყო [მიტანილი დასაფქვავად]...

ს ა ვ ს - ე ს კანონზომიერად გადმოგვცემს ო - ფ შ - ა, ოღონდ გვაკლია **ს**-ს შესატყვისი თანხმოდანი... **ფ** - **ფ შ** - ა ვარიანტში **ს**-ს ადგილს იჭერს **ფ**; ეს უნდა იყოს იმის მაჩვენებელი, რომ ქართ. **სა**- ← **ფა** - || **ჰა**-; ალბათ, ეს იყო გარდამავალი ბგერა **ჰ/ფ**: ეს მით უფრო მოსალოდნელია, რომ **სა**- წინსართი ზანურში გადმოიცემა¹ ჩვეულებრივად **ფ**-თი (**ფ** ← **ჰ**), უფრო იშვიათად — **დო**-თი (მეტწილად ჭანურში) და არასოდეს **შო**-თი. ჩანს, **სა**- პ რ ე ფ ი ქ ს ი ქ ა რ თ უ ლ შ ი ჩ ა მ ო ყ ა ლ ი ბ ე - ბ უ ლ ა **ამ სახით** ქ ა რ თ უ ლ ს ა და ზ ა ნ უ რ ი ს დ ი ფ ე რ ე ნ ც ი - ა ც ი ი ს შ ე მ დ ე გ . რისგან? ალბათ, გარდამავალი ბგერისაგან **ჰ/ფ**: **ფ / ჰა**- ქართულში — **სა**-დ იქცა, **ჰა**-მ მეგრულში მოგვცა **ფ**-...

მეგრ. ე ფ შ ა ← ე ე ფ შ ა ← ე ო ფ შ ა - — ასიმილაციის შედეგად.

ე ო ფ შ ა — ხოფურში გვაქვს, ო ფ შ ა — ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში. ამ უკანასკნელში ო ფ შ ა „ბეგრს“, „ძალიან“-ს ნიშნავს. ამ მნიშვნელობით სხვა ჭანური კილოკავები დიდო-ს ხმარობენ: დიდო კაი! — „ძალიან კარგი!“ დიდო რენ — „ბეგრია...“

წარმოშობით ე ო ფ შ ა || ო ფ შ ა მიმღობაა (იხ. ზმნებში **ფშ**).

19. ჭან. **მ-ცუდ-ი** ტყუილ-უბრალო, ტყუილი, **напрасный, ложный**

მეგრ. **[-ცუდ-]**

ქართ. **ცუდ-ი**

ტყუილ-უბრალო, ცუდი, **напрасный, плохой**

მთელი მ ც უ დ ი ნენაფე დობჭარა, ამა იჯერაგინონ-ი?! I 483⁷ სულ ტყუილ სიტყვებს დავწერ, ამას დაიჯერებ?!.. ამა... მ ც უ დ ე ლ ა სარმა ენ. ხორციანი სარმას დოდუ სარმა ვუწუმეთ I 520²⁹ ეს ტყუილი სარმაა². ხორციან სარმას მართალ სარმას ვეტყვით... მ ც უ დ ი დიდო ისინაფამს II 251¹³ ტყუილს ბეგრს ლაპარაკობს... ჰადა მ ც უ დ ი ზობონს II 249²² ეს ტყუილს ლაპარაკობს... სი ჰეა მ ც უ დ ი გიწვეს II 268¹⁵ შენ ეს ტყუილი გითხრეს... „ბინჯირი“-ა დო მ ც უ დ ი შ ი თოლეფე ოდუ II 251²⁶ „დავიდი-

¹ არას ვამბობთ ისეთ შემთხვევებზე, როცა **სა**- შეთვისებულია. ეს მეორეული მოვლენაა...

² საჭმლის სახელია ("голубцы").

ნეო“ და ტყუილად თვალები დახუჭა... ჰაწი გონთიმუში ორა რენ-ი? მ ც უ დ ი შ ი მოთ გოითურაფუთ? II 294₂₁ ახლა სეირნობის („სიარულის“) დრო არის? ტყუილ-უბრალოდ რას დაეთრევით?...

ეს ფუძე საერთოა ქართულსა, მეგრულსა და ჭანურში. მეგრულში დამოუკიდებლად აღარ იხმარება, მაგრამ ნაწარმოებ სიტყვაში გვაქვს შემონახული: ცვანაქ გ ე ც უ დ უ — ნათესი („ყანა“) გაცუდდა, ე. ი. არ ამოვიდა (ნათესი)...

ქართულში ც უ დ ი ახლა „კარგი“-ს საწინააღმდეგოა მნიშვნელობით, მაგრამ ქართლსა და კახეთში ახლაც იტყვიან „ცუდად ვარ“ — „უსაქმოდ ვარ“, „არაფერს ვაკეთებ“...

ცნობილი ადგილი ნ. ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი ს „მერანში“: „ც უ დ ა დ ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს განწირული სულის კვეთება!“ — „ცუდად“ ნიშნავს უშედეგოდ, „ტყუილ-უბრალოდ“, ე. ი. არსებითად იგივე მნიშვნელობა აქვს, რაც ჭანურში (შდრ. ზემოთ: მ ც უ დ ი შ ი გოითურაფუთ — „ცუდად“ დაეთრევით)...

20. ჭან. მონკ-ა

მეგრ. მონკ-ა || მოკ-ა

ქართ. მაკ-ე

მძიმე, тяжелый

„ „

брюхатая (про живот.): тельная
корова, суягая овца и т. д.

ჰე კარვანი მონკა-ნა ძირეს, მენდილეს II 284₂₄ ეს სკა, მძიმე რომ იყო („პოვეს“), წაილეს...

როგორც ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე შენიშნავს, მონკა ქართ. მაკე-ს უნდა შეესატყვისებოდეს (იხ. მეგრ. გრ., ლექსიკ., გვ. 281); ფონეტიკური შესატყვისობა სრულია: მ ა კ ე — მ ო კ ა || მ ო ნ კ ა... კ-ს წინ ნ- არის განვითარებული ჭანურში და მეგრულში; ამ უკანასკნელში მ ო კ ა -ც გვაქვს...

ქართ. მ ა კ ე ← მ ა კ - ე ნ - (იხ. ძვ. ქართ. და-მაკ-ნ-და); ამისდა კვლად მეგრულსა და ჭანურშიც ბოლოკიდური -ა დეტერმინანტ-სუფიქსის ნარჩენად უნდა ვცნოთ.

რაც შეეხება მნიშვნელობას, „მძიმე“-ს წარმოდგენა უნდა ყოფილიყო ამოსავალი მ ა კ ე -შიც. ქართულშიც ახლაც ითქმის ორსულზე „ფეხ-მძიმედ“-ააო.

მეგრულში ქალის შესახებ ამბობენ „მოკათუ რე“ — „ორსულია“, ფეხ-მძიმედაა... ეს მ ო კ ა თ უ უნდა იყოს მ ო კ ა გარდაქცევითს ბრუნვაში: მოკა — მოკათ(უ): -უ- ემფატიკური -ა-ს ტოლია.

21. ჭან.	ჩუჩქ-უ ჩიჩქ-უ	ჩვილი, რბილი, некрепший, МЯГКИЙ
მეგრ.	ჩქიჩქ-უ	ჩვილი ყრმა, ჩვილი, ДИТЯ (КОЛЫБЕЛЬНОЕ), некрепший, МЯГКИЙ
ძვ. ქართ.	ჩჩულ-ი	„ „

კიცი ჩ ი ჩ ქ უ ქვაში იყვენ I 520₁₀ კეცი რბილი ქვისა „იქნება“... ხურმა... ჩქინ უმონჭუ პტახუფთ, ჩ ი ჩ ქ უ I 536₁₈ ხურმას ჩვენ უმწიფარს ვტეხთ, ჩვილს... დასტული ჩ ი ჩ ქ უ -ნა ტას, ბუმბულიში ვუწუმელთ I 542₁₄ ბალიში რბილი რომ იყოს, ბუმბულისას ვეტყვით... ხომბა-შ-კულე, დომჯახარე [კავი]... ბჯახა-ის, ჩ უ ჩ ქ უ ივენ II 244₃₀ როცა გაშრება, დაგბეგავ [აბედს]... რომ დავბეგავ, რბილი გახდება... „კუზი ხეშე მემილეს, ეფთო... დილო ჩ ი ჩ ქ უ ტუ დო კუზი მეტრუხუ“ II 302₈ კოვზი ხელიდან გაგვივარდა, თურმე... ძალიან რბილი იყო და კოვზი გატყდა...

ჭან. ჩ ი ჩ ქ უ ← ჩ უ ჩ ქ უ ; ჩ ი ჩ ქ უ — ხოფური ვარიანტია (იხმარება არქაბულშიც); ეს უდევს საფუძვლად მეგრულს: ჩ ი ჩ ქ უ → ჩ ქ ი ჩ ქ უ ... ჭან. (მეგრ.) ჩ უ ჩ ქ უ შეესატყვისება ძვ. ქართ. ჩ ჩ უ ლ -ს; ამ უკანასკნელის **-ილ-** დეტერმინანტ-სუფიქსს მეგრულსა და ჭანურში შეესაბამება ფუნქციონალურად **-უ**; ჩ → ჩქ; ზანურის ჩვენების მიხედვით ქართულშიც უნდა გვექონოდა ხმოვანი ჩჩ-ს შორის.

ძირითადი მნიშვნელობა ყველგან არსებითად ერთია („ჩ ვ ი ლ ი ყრმა“..., „გულ- ჩ ვ ი ლ ი“..., „ს ი ჩ ი ო დ“ ძვ. ქართ.).

22. ჭან.	მ-აღ-აღ-ი	მაღალი, ВЫСОКИЙ
მეგრ.	მ-აღ-აღ-ი	„ „
ქართ.	მ-აღ-აღ-ი	„

მ ა ღ ა ლ ი კოჩი, ჯა II 312₁₅ მაღალი კაცი, ხე...

ეს სიტყვა ქართულიდანაა შეთვისებული, მაგრამ, ალბათ, ძველად. მეგრულს სხვა სიტყვა ამ მნიშვნელობით არა აქვს. ჭანურში ეს სიტყვა თითქმის გამოდევნა თურქ. დ უ ქ ს ე ლ -იმ. ამდენად აქვს მნიშვნელობა ამ სიტყვის აქ მოხსენებას.

23. ჭან.	წუთხე მ-წუთხე	მწუთხე, горько-соленый
მეგრ.	წუთხე	„ „
ქართ.	მ-წუთხე	„მეტად მლაშე- (ს ა ბ ა) „

არ ჯარი დოწოდებუ, ირი ნჯუმუ, წუთხე II 326₁₇ ერთი „პური გააკეთა“; სულ მარილი, მწუთხე... ხოლო-თი მწუთხე ჯარიში ქომეჩუ. წუთხე, ნჯუმუში ჯარი — ირი ნჯუმ(უ) ორტუ II 326_{20,21} კიდევ მწუთხე პური („პურისა“) მისცა. მწუთხე, მარილის პური — სულ მარილი იყო... წუთხე II 356₂₅...

სიტყვა მეორდება ქართულში, ჭანურსა და მეგრულში. ჭანურში ის დასტურდება ტექსტებით ათინურ კილოკავში, რომელსაც ლექსიკის სიძველე ახასიათებს.

მნიშვნელობა ყველგან ერთი და იგივე აქვს.

24. ჭან. „ლა-დ-რ-ე“ M ლა-რ-დ-ე	ნედლი, свежий, сырой,
	непросохший
მეგრ. ლა-დ-ირ-ი	„ „
ქართ. ნე-დ-ლ-ი	„ „

თაზე (ლ არ დ ე) ხაჯი ცხუნუმან II 312₁ ჭყინტ („ნედლ“) ლობიოს „არჩევენ“... ლუ და ლ არ დ ე ხაჯი იგუბუტა-ში II 312₁₂ კომბოსტო ან-და ჭყინტი („ნედლი“) ლობიო რომ იხარშებოდეს...

ბ. მ არ ს ვიწურისათვის ნაჩვენები აქვს ლ ა დ რ ე (ჭან. გრამ., გვ. 161); აქედან რ-ს გადასმით მიღებულია ლ ა რ დ ე .

ლ ა დ რ ე -ში იგივე ძირია, რაც ნ ე დ ლ -ში: ლა- და ნე- ერთი და იმავე ფუნქციის მქონე თავსართებია: -ლ-ს შეესაბამება -რ- ← -ირ-, როგორც ამას მეგრული მოწმობს. ლ ა დ რ -ე-ს ბოლოსართი -ე სახელობითის ზანური ნიშანია.

ამჟამად ლ ა დ რ ე || ლ ა რ დ ე -ს ადგილს იჭერს თურქ. თ ა ზ ე . ლ ა დ რ ე || ლ ა რ დ ე იშვიათია ხმარებაში. დამახასიათებელია ზემომოყვანილი პირველი მაგალითი: ჯერ „თაზე“ ითქვა და მერე, თითქოს გაახსენდაო, „ლარდე“ დაუმატა მთქმელმა...

25. ჭან. კობ-ო კომბ-ო M კობ-ალ-ა	უმწიფარი, неспелый
მეგრ. კობ-უ	„ „
ქართ. —	

ყურძენი კობალა რენ; უმონჭაფუს უწუმელან კობალა II 311_{14,15} ყურძენი უმწიფარია; უმწიფარს („მოუწვევლს“) ეტყვიან „კობალას“... ამა უმჭიი სანდულის ქოდოლოდვი. ანთეფე დაჰა კობო რენ ... I 440₁₇ ეს ვაშლი ზანდუკში ჩადევი. ესენი ჯერ კიდევ უმწიფარია...

კობო-ს გარდა, როგორც ნ. მარს აქვს მოხსენებული, იხმარება კობ-ო-ც (ათინურში: იხ. ჭან. გრ.. გვ. 156). ეს იგივე კობო-ა, ოღონდ ბ-ს წინ მ- არის განვითარებული.

ჭან. კობ-ო და მეგრ. კობ-უ ერთი და იგივეა: ო- → უ სიტყვის ბოლოში, ისიც ბ-ს მეზობლობაში (პირუკუ უ → ო ნაკლებ მოსალოდნელია).

ეგვე კობ-გვაქვს კობ-ალ-ა-ში, ოღონდ აქ -ალ- სუფიქსითაა ძირი გაფორმებული.

ქართულში კობ- ძირის შესაბამისი არა ჩანს.

არქაბელმა ყურძნის მიმართ იხმარა კობალა; ათინურში ამისათვის იხმარება კოხ-ა (იხ. ნ. მარი, ჭან. გრამ., გვ. 158). მეგრულში იგივე ფუძე კუხ-ი უმწიფარი ყურძნის წვენს აღნიშნავს (ხმარობენ ძმრის ნაცვლად). ამასვე ნიშნავს კოხ-ა — ხოფურში (იხ. ნ. მარი, იქვე), ვიწურშიც (კოხ-ო).

ეს კოხ- იგივეა, რაც ქართ. მ-კვახ-ე.

26. ჭან. ხომ-ულ-ა || ხომბ-ულ-ა

გამხმარი, ხმელი, მშრალი,
сухой, просохший, высохший

მეგრ. ხომ-ულ-ა

”

”

ქართ. ხმ-ელ-ი

сухой

არ ხომულა წიფუიში ქმოქის ქელახედუ I 436₈ ერთი გამხმარი წიფლის ძირში ჩამოჯდა... ზოლი ხომბულა იყვენ I 543₄ საქალამნე ტყავი გამხმარი იქნება... კუდელი ვა აშუეუ, ხომბულა ტუ-მა II 262₁₂ კუდი არ დაუსველდა, მშრალი იყო... ხომულა პრასკა რენ II 309₃₂ ხმელი პრასა... ხომულა ხაჯი ქვასუმან ბიგათე II 312₁ გამხმარ ლობი-ოს ჯოხით „ჩეჩავენ“... ლემლი ონუ, დაჩხურის ნოკაჩი, ხომულა იასერე II 338₆ დანოტიოებულია, ცეცხლთან დაიჭირე, გაშრება („მშრალი გახდება“)...

ხომბულა-ში მ-სთან ბ- არის განვითარებული. მეგრ.-ჭან. ხომ-ულ-ა-ს შეესატყვისება ხმ-ელ-ი (ვმ-ელ-ი ძვ. ქართ.). -ელ- ქართულში დეტერმინანტი-სუფიქსია; მის ფუნქციას ასრულებს მეგრულსა და ჭანურში -ულ- (← -ოლ-?).

ჭან.-მეგრ. ხომ- მოწმობს, რომ ქართულშიც ხ-სა და მ-ს შორის ხმოვანი უნდა ყოფილიყო; -ელ- სუფიქსის დართვამ ამ ხმოვნის დაკარგვა გამოიწვია.

რომ ეს ვარაუდი სინამდვილეს შეეფერება, ჩანს იქიდან, რომ ამავე ფუძეს, ზმნაში გამოყენებულს, ხმოვანი მოეპოვება: ძვ. ქართ. გან-ვ-ვემ:

და მე ვა თივად განვჯემ (იხ. „დავითნი“, 978 წლის ხელნაწ. № 38, საქართვე. მუხ. ყოფ. უნივერსიტ. ფონდისა—ფ. 148 v).

საკითხავია, რატომ გვაქვს აქ **-ე-** (განვჯემ)? თუ ხომ - ულ - ა -ში **ო-** მეორეული არაა, აქ **-ა-** უნდა გვქონოდა (გან-ვ-ჯამ)... და თუ აქ **-ე-** გვაქვს, ხომ - უნდა იყოს ხამ -ისაგან მიღებული: ქართ. **ვემ** || ზან. **ხამ** → **ხომ**...

ან ეგებ სხვა კილოში ვამ - იყო (შდრ. გავჯერ || გავჯარ). ჯერ-ჯერობით ეს საკითხი ღიად რჩება.

27. ჰან.	ჩქვ-ა	სხვა; კიდევ, иной, другой; еще
მეგრ.	შხვ-ა	” ” ”
ქართ.	სხვ-ა	” ” ”

არ ჩქვა კოჩი ხოლო ქომოხთუ II 252₂₃ სხვა ერთი კაცი კიდევ მოვიდა... სუმი-თი ჰაქ ხენ — ქესიმი დო ჟურ ჩქვა II 260₃₂ სამიც აქ ცხოვრობს — ქესიმი და ორი სხვა... დივუ ჩქვა! II 292₃₄ გათავდა უკვე (სხვა — გათავდა, „იყო“)... ცხენი ბაშქათურლი (ჩქვა თურლი) ტასინონ 467₆ ცხენი სხვანაირი უნდა იყოს... არ ჩქვა უნკაპერენ დო იმტერენ I 459₂₇ ერთხელ კიდევ გარბენილა და გაქცეულა...

ჩქვა ← შხვა (შდრ. მ - ჩხუ ← მ - შხუ „მსხვილი“); შხვა კი შეესატყვისება სხვა -ს (ბოლოკიდური **-ა** საერთოა); როგორც ჰანურში შხვა → ჩქვა, ისევე მოხეურ კილოში სხვა → „ცხო“; ჰანურში **შ** → **ჩ**, აქ **ს** → **ც**...

ჩქვა ჰანურში „სხვას“ აღნიშნავს შედარებით იშვიათად: უფრო ხშირად „კიდევ“-ს უდრის, და კიდევ უფრო ხშირად ნაწილაკის როლში გამოდის; ამ ნაწილაკის მნიშვნელობა ზუსტად კონტექსტშია გადმოიცემა.

28. ჰან.	ო-შქენ-ონ-ი	შუათანა, средний
მეგრ.	ო-შქარ-ი	” ”
ქართ.	შუ-ა-თანა	” ”

წალენი გზაზე ვიონათ-ი დოქსე ოშქენონი გზაზე ვიონათ-ი? დოქსე ჟილე გზაზე ვიონათ-ი? II 244₂₄ ქვემო გზით წავასვენოთ („წავიყვანოთ“) თუ შუათანა გზით წავასვენოთ? თუ ზემო გზით წავასვენოთ?..

ძირი იგივეა, რაც შქა-ში (იხ. **შქა**). აქ საინტერესოა **-ენ-** სუფიქსი ჰანურში და **-არ-** სუფიქსი მეგრულში.

ოშქენონ-ის ნაცვლად ჰანურში ჩვეულებრივ იხმარება თურქ. ორთა — „შუა“, „შუათანა“...

მეგრ. ოშქარ-ი შუათანა ძმის აღსანიშნავად იხმარება: უჩაში ჯიმა — უფროსი („უხუცესი“) ძმა, ეკულაში ჯიმა — უმცროსი ძმა, ოშქარი დიმა — შუათანა ძმა... (იხ. დიდ-ი).

ჭანურში „უფროსი ძმა“ — „დიდი ჯუმა“, „უმცროსი ძმა“ წუტა ჯუმა (II 2567), „წულუ ჯუმა“ II 358²⁴ „შუათანა ძმა“ — „ორთა ჯუმა“ (II 1358²¹) იქნებოდა.

ი. ყიფშიძის მიერ 1917 წელს ჩაწერილ ტექსტებში დადასტურებულია უჩაში-ი „უფროსის“ (მეგრ. უჩაში-ი) მნიშვნელობით და უჩაკილაში-ი — „უმცროსის“ მნიშვნელობით (მეგრ. უკულაში-ი); არც ნ. მარის, არც ჩვენ მიერ გამოცემულ ტექსტებში ეს სახელები არ გვქონდა.

რაც უფრო ახლოს ვეცნობით ჭანურს, რაც უფრო მეტი მასალა გროვდება, მით უფრო უახლოვდება მეგრული და ჭანური ერთმანეთს.

აქ ეს სიტყვები არ შევიტანეთ, რადგანაც ტექსტები გამოცემული არაა და გამოუცემელი ტექსტიდან ამონაწერების მოყვანა უხერხული იქნებოდა.

29. ჭან.	მ-ტკ-ურ-ი მ-ტკ-უ-ი მ-ტკ-ორ-ი მ-ტკ-ო-ი	ველური, „ტყიური“, дикий, лесной
მეგრ.	ტყ-არ-ი	” ”
ქარო.	ტყ-ე	лес

კარაქეჩი — მტკური თხა I 543⁹ „კარაქეჩი“ — გარეული თხა („ტყიური თხა“, „ტყის თხა“)... მტკუი კაზი, მტკუი ბიბი-თი ენ I 532¹⁸ გარეული ბატი, გარეული იხვიც არის... მტკუი ფატიჯანი I 519⁹ „გარეული ბადრიჯანი“... მტკორი უშქური, მტკორი მცხული-თი ივენ... ჰადა — მტკუი ცომური... ირი ხოლო ივენ ოხიალე დო მტკოი; ოხიალეს ნიჩანენ მჩხუ, მტკოის მჭიფე ნიჩანენ II 308¹²⁻¹⁶ „ველური ვაშლი“ (პანტა), „ველური მსხალიც“ (მაჟალო) იქნება... ეს — ველური ტყემალი... ყველაფერი იქნება ბადისა და ველური; ბადისა მსხვილს ისხამს, ველური („ტყისა“) — წვრილს...

ძირითადია მ-ტკ-ურ-ი და მ-ტკ-ორ-ი; ხმოვნებს შორის რ-ს დაკარგვით ვიღებთ მ-ტკ-უ-ი და მ-ტკ-ო-ი-ს... ძირეულია **ტკ-** ← **ტყ-**, რაიც მეგრულსა და ქართულში მოგვეპოვება. მეგრულში **-არ-** სუფიქსი გვაქვს — საატრიბუტივო — ჭანურში — **-ურ-** და **-ორ-** (**-ურ-** ← **-ორ-**)... თავკიდური **მ-** ფონეტიკური დანართია. ქართულში ტყე- ფუძისაგან ატრიბუტივი არ იწარმოება: „ტყიური“ არა გვაქვს.

მტკურ-ი || მტკორ-ი ატრიბუტივმა შეგვინახა ტყ-ე ფუძე ჭანურში; თვით სუბსტანტივი (მ-ტკ-ა) უკვე აღარსად ჩანს. თურქ. დაღ-მა დაიჭირა მისი ადგილი (დაღ-ი „მთაც“ არის და „ტყეც“ ჭანურში).

XI

წმენობა

1. ჭან.	-ბ-: გ ^ა ო-ბ-უ-ნ	ჰკიღია, висет на ч.-л.
მეგრ.	-ბ-: გ ^ი ო-ბ-უ-(ნ)	„ „
ქართ.	-ბ-: ა-ბ-ი-ა	„ „
სვან.	-ბ-	привязывать

ოდას ნეკნა დემირიში გ^აო^ბუ^ნ II 273₂₄ ოთახს რკინის კარი ჰკიღია („აბია“)... ოწკიალონი დ^ოლ^ობ^უნ ფუჯის II 306₁₈ ზარი შებმული აქვს ძროხას... კუჩხეს-მა ორანწკილონი მოთ დ^ოლ^ობ^უნ-მა I 416₇ ფეხზე ზარი რად აქვს შებმულიო... კაბულას-ნა მო^ბუ^ტუ^ე მქირი I 430₃₂ ზურგზედაც ფქვილი ეკიდა... მთელი დულა... კაბულას მო^ბუ^ტუ^ე I 430₁₅ მთელი საქმე ზურგზე ეკიდა... ხაროს თუდე კარიკი გ^ეწ^ობ^უნ, კარიკის ოკანკონი ნ^უბ^უნ II 298₈ ხვიმირს ქვეშ „კარიკა“... ჰკიღია, „კარიკს“ სარეკელაა მიბმული... კერმული უწუმელან, დემირიში ზენჯირი... გ^ოწ^ობ^უნ I 526₃₂ „კერემულს“ ეტყვიან [მეგრ. ნ^აჭ^ა, ჯაჭვი შუა ცეცხლზე]... რკინის ჯაჭვი ჰკიღია...

ძირეულია მხოლოდ -ბ-; ჭანურში მისგან ვნებითი გვარის წარმოება გვაქვს „ჰკიღია“, „აბია“-ს ტიპისა. მეგრულში, სვანურში, ქართულში ამავე ძირისაგან მოქმედებითი გვარის ზმნაც იწარმოება: მი^კვ^ობ^უნ^უან^ქ (ვკიდებ), სვ. ხ^ებ^ემ, ვ^აბ^ამ.

მნიშვნელობა ძირისა მცირეოდენ გადახრას იძლევა: ჰკიღია, აბია, კიდებს, აბამს:

2. ჭან.	-ბ-: ქოგ ^ო -ბ-უ	გადაასხა, облить ч.-л. жидкостью
მეგრ.	-ბ-: ქოგ ^ა -ბ-უ	„ „
ქართ.	— —	

გაზ ალი ქოგ^ობ^უ დო ნუკლიმუ, დოჭუ I 402₈ ნავთი გადაასხა და მოუკიდა, დაწვა... მუჰარებე პათ კორლონეფეკალა... ენთეფეში მარქვალეფეს კაზ-ალი გ^ოვ^ობ^ათ დო დოპჭვათ I 494₃₀ ვებრძოლოთ კოლოებს... იმათ კვერცხებს ნავთი გადავასხათ და დავწვათ... თოფური ქაგიდუ... გ^ობ^ეს [ფილავის] დო მთელიქ ქოჭკომეს I 414₃₀ თაფლი ჩამოიტანა... .გადაასხეს [ფლავს] და ყველამ ჭამა... ეკულე ია [წკაი] გიმელან დო ბაკლავას გ^ობ^აფ^{ან} I 523₅ შემდეგ იმ [წყალს] ჩამოიღებენ და „ბაკლა-

ვას¹ გადაასხამენ... კავე ვა გ ე მ ი ბ ე ს II 35₂₅ ყავა არ დამისხეს...

ეს ძირი „დაღვრის“, „დასხმის“ მნიშვნელობით იხმარება; ქართულში ის არა ჩანს. არ არის აგრეთვე ცხადი, აქვს თუ არა მას კავშირი ჭანურ **-ბღ-** ძირთან (იხ. ქვემ.), რომელიც „რა“-ს ნიშნავს.

3. ჭან.	ბად-	ბადება, рождать, сотворить
მეგრ.	ბად-	” ” ”
ქართ.	ბად-	” ”

ბერე დ ი ბ ა დ ი ტ ა-ში, ...თელი მანძაგერეფე — „ბიჭი დიბადენ-ი ვანა კულანი“-ა, ჩუმელან I 539₂₅ ბავშვი რომ იბადებოდეს, ...მთელი მეზობლობა — „ბიჭი დაიბადება თუ ქალიო“, ელიან... ბიჭი დ ი ბ ა დ უ-ნა, პილავი დოღუბლაფან I 540₁ თუ ბიჭი დაიბადა, ფლავს ჩაუყრიან... კულანი დ ი - ბ ა დ უ-ნა... I 540₃ თუ ქალი დაიბადა...

ეს ძირი საერთოა მეგრულში, ჭანურში და ქართულში; ამ უკანასკნელში მისი ძირითადი მნიშვნელობაა „გაჩენა“; აქედან — ბიბლიის სახელწოდება „დაბადება“—„შექმნის“, „გაჩენის“ გაგებით.

„დამაბადებელი“ „შექმნელის“ მნიშვნელობით იხმარება მეგრულშიც.

4. ჭან.	ბანდალ-	ბანდალი, ძუნძული, ходить неуклюже, ходить пошатываясь
მეგრ.	ბანდალ-	ბანდალი
ქართ.	ბანდალ-ი	„აქა-იქ მივლა-მოვლა“ (ს ა ბ ა), шататься, ходить туда-сюда (неуверенно)

ოძიცინუშენი ბ ა ნ დ ა ლ ა ჰ ტ უ [მთუთი]. თილქიქ-თი — „აკო კაი ოხოონუ სო იგური“-ა, უწუ. მეგიქ თილქის ილუფურჩოლუ: „სი მცუდი მოთ ზოპონ-ა. ემუქ ოძიცინუშენი ბ ა ნ დ ა ლ ა ფ ს“-ა დო... I 457₁₅ სასაცილოდ ძუნძულეზდა [დათვი], მელამაც — „ასეთი კარგი ცეკვა სად ისწავლეო“, უთხრა. მეგლმა მელას ჩაუჩურჩულა: „შენ ტყუილს რად ლაპარაკობო? ის სასაცილოდ დაძუნძულეზსო“ და...

როგორც ვხედავთ, ჭანურში (სარფულში) „ბანდალი“ ძუნძულის აღსანიშნავად არის გამოყენებული. მეგრულში კბილზე ითქმის „ბანდალებსო“: „კბიბირი იბანდალუ(ნ)“ — „კბილი იძვრის“...

¹ საჭმლის სახელია.

5. ჭან.	ბარ-	ბერვა, дуть, раздувать
მეგრ.	ბარ-	„ „ „
ქართ.	ბერ-	„ „ „

მზოლაკელე იხი ბ ა რ ტ უ | 436²⁸ ზღვიდან ქარი ქროდა („უბერავ-
და“)... ღომასერი იხი დილო ბ ა რ ტ უ || 243¹⁶⁻¹⁷ გუშინდამ ქარი ძალიან
ქროდა...

ამ ზმნას ქართულში **-ავ** სუფიქსი დაერთვის (აწმყოში), შეიძლება **უ-**
თავსართიც გაუჩნდეს: ბ ე რ ა ვ ს, უ ბ ე რ ა ვ ს...

არც მეგრულში, არც ჭანურში სუფიქსი მას არა აქვს; ბ ა რ - ს = ბე-
რავს, მეგრ უ ბ ა რ - ს = უბერავს.

6. ჭან.	ბალ- : ბალ-უ-ნ	კმარა, ეყოფა, ДОВОЛЬНО, ДОСТАТОЧНО
მეგრ.	ბალ- : ბალ-უ-(ნ)	„ „ „ „
ქართ.	—	

მამუდას მუში დიშქა ვა დ უ ბ ა ლ უ | 433²¹ მამუდას თავისი შეშა არ
ეყო... აა ვა დუბალუნ! გვერდი ლირა ჩქვა მომჩაგინონ! | 451⁶ ეს არ
ეყოფა! ნახევარი ლირა კიდევ უნდა მომცე!..

ქართულში ამავე მნიშვნელობით სხვა ძირია გამოყენებული. არც სვა-
ნური ხმარობს **ბალ-** ძირს ამ ცნების გამოსახატავად. ხომ არ არის „ბალ-
უ-ნ“ ნასახელარი ზმნა და ხომ არ უდევს მას საფუძვლად „ბ ა ლ - უ“ —
ბელ-ელ-ი?

7. ჭან.	ბახ- მ-ბახ:	დო-ბახ-უ	ცემა, მობეგვა, ПОКОЛОТИТЬ
მეგრ.	ბახ-	დო-ბახ-უ	„ „
ქართ.	—		

ოხორიშა მოხთუ დო... ბაბა მუში დ ო ბ ა ხ უ | 493²⁹ შინ („სახლში“)
მოვიდა და თავის მამას სცემა (მობეგვა)... ბიგა ქოგეჩეს, დ ო ბ ა ხ ე ს |
409³⁶ ჯოხი დაჰკრეს, სცემეს... მასუმა დღას ხოლო დ ო მ ბ ა ხ უ | 444³⁰
მესამე დღეს კიდევ მცემა... „ლურელი(!) თი ქეზდუმს-ი?“ უწუ ე-დო
მ ბ ა ხ უ. ხოჯა ეკო მ ბ ა ხ უ - ქ ი, ტორა შური ქაუხთუ || 250²¹ „მკვდარი
თავს ასწევს?“ — უთხრა და სცემა. ხოჯას იმდენი სცემა, რომ კინაღამ სუ-
ლი გააცხებინა („სული ამოუვიდა“)...

ამ ძირს თავკიდური **ბ-**ს წინ **მ-** შეიძლება ჰქონდეს განვითარებული:

მ-ბან- (იხ. ზემოთ მაგალითები არქაბული ტექსტებიდან). ჭანურში ამ ზმნას უფრო ფართო გამოყენება აქვს, ვინემ მეგრულში. ამ უკანასკნელში ზოგადად ცემის მნიშვნელობით **ლ ა ხ უ ა** (ქართ. გა-ლახ-ვა) იხმარება: **გ ო ლ ა ხ უ** — „გალახა“.

8. ჭან. **ბერგ-**: დო-**ბერგ-**უ თოხნა, გამარგვლა, **ПОЛОТЬ МОТЫГОЙ**
 მეგრ. **ბარგ-**: დო-**ბარგ-**უ „ „ „ „
 ქართ. **[მარგ-]** (?)

ეჩი ნდღამ-კულე არ-კატი დო ბ ბ ე რ გ ი, ხოლო ვით დღამ-კულე ჟურ-კატი დო ბ ბ ე რ გ ი II 270₃₆ ოცი დღის შემდეგ ერთ-გზის გავთოხნე, კიდევ ათი დღის შემდეგ მეორეჯერ გავთოხნე... **ო ბ ე რ გ უ** ქოგეგოჭი, ა კატი ობერგუ დოვოზინი... ვით ნდღამ ოკახხე მაჟუანი **ო ბ ე რ გ უ** ქო-გეგოჭი II 339₂ თოხნა დავიწყე, ერთგზის თოხნა გავათავე... ათი დღის უკან მეორედ გავთოხნა დავიწყე (ლაპარაკია თამბაქოს გათოხნაზე)...

არქაბელები და ართაშნელები (ათინელებიც) **ო ბ ე რ გ უ**-ს ხმარობენ, სარფში ჩაწერილ ტექტსში სხვა სიტყვა გვაქვს: ...არ კათი ქოგოგუ - მე რ თ. ხოლო ვიტოხუთ დღა³კულე ჟურ კათი ქოგოგუ მე რ თ I 515₂₈ ერთ-გზის შემოვაცლით. კიდევ ხუთმეტი დღის შემდეგ მეორეჯერ შემოვაც-ლით... (იგულისხმება ბალახი). ქოგოგუ მე რ თ — აორ. ქოგო-გუ ლ ი — მეგრ. გ უ (ვ) უ ლ ი (ითქმის, მაგალ., დაგუბებულ წყალზე).

დო ბ ე რ გ უ (მან გათოხნა) ნასახელარი ზმნაა, ნაწარმოებია **ბერგ-**ისაგან (იხ.). მეგრულში ფუძისეული **-ე** შეცვლილია **ა**-თი: **ბ ა რ გ უ ნ**-ს. ეს აახლოებს ამ სიტყვას ქართ. **მ ა რ გ ვ ლ ა ს თ ა ნ** (აკად. ნ. მ ა რ ი მი-უთითებს კიდევ ამ ძირზე: შდრ. ქართ. **მ ა რ გ ვ ლ ა ს ო** — ჭან. გრამ., გვ. 130), მაგრამ ეს ქართ. ძირი **მარგ**-ილ-ს უკავშირდება: **მ ა რ გ ლ ვ ა** — მარგ-ილ-ით მუშაობა. წარმოშობით **მარგ-** და **ბერგ-** ერთი და იგივე არ უნდა იყოს.

9. ჭან. **ბირ-** სიმღერა, (თამაში), **петь, (играть)**
 მეგრ. **ბირ-** „ „ „ „
 ქართ. —

ნანა-მუშიქ დაჰა ი ბ ი რ ტ უ ონწელიში **ო ბ ი რ უ** I 424₁ დედა მი-სი კიდევ მღეროდა აკვნის სიმღერას... არ დღას ნესრუდდინ ხოჯაქ ჰემა-მის... **ი ბ ი რ ე ლ ე რ ე ნ** დო აშო თქვერენ: „მუ კაი სერსი მიღუნ-ა!“ I 403₁₅₋₁₆ ერთ დღეს ნესრუდინ-ხოჯას აბანოში უმღერია და ასე უთქვამს: „რა კარგი ხმა მაქვსო“... კაი-კაი იპაამითეს, ისთეეს, იხორონეს, **ი ბ ი ე ს** II 302₁ კარგად ისაუბრეს, ითამაშეს, იცეკვეს, იმღერეს... ჰაშო ბიჭეფექ

ი ბ ი რ ე ს. ოკულებე ქეისელეს ხორონიშა || 302²² ასე ყმაწვილკაცებმა იმღერეს. მერე აღგნენ საცეკვაოდ...

ამ მაგალითებიდან უეჭველი ხდება, რომ **ბირ**- სიმღერას ნიშნავს. მაგრამ როგორც ქართულში „მღერა“ თამაშს ნიშნავდა, ისე ჭანურში **ო-ბირ**-უ თამაშის აღმნიშვნელი უნდა ყოფილიყო.

მეგრულში დაცულია **ო-ბირ**-ემ-ი, ადგილი, სადაც ცეკვა-თამაში და სიმღერა იმართება (იხ. ყ ი ფ შ ი ძ ე, მეგრ. გრ., ლექს.: **ბირ**-); მისი პირვანდელი მნიშვნელობა „სათამაშო“, „საცეკვაო“ უნდა ყოფილიყო.

10. ჭან. ბონ -	ბანა, МЫТЬ (руки, лицо, но не посуду)
მეგრ. ბონ -	„ „
ქართ. ბან -	„ „

...კოჩი დო ბონუ | 432¹⁴ კაცი დაბანა... კაი-თი პიჯი დო ი ბონი, ნუნკუ დოიბონი, გარი ქოპჭკომი | 478²³ კარგადაც პირი დავიბანე, „სახე“ დავიბანე, საჭმელი ვჭამე... ხე ი ბონს | 399³⁰ ხელს იბანს... ხოჯაქ დო ბონუმს ჯინაზე || 304¹ ხოჯა დაბანს მიცვალეზულს... კატუ ჰაწი დოხედუნ ჰაშო..., პიჯი ი ბონს || 246² კატა ახლა დაჯდება ასე..., პირს იბანს... დუმბონუ... უმბონამტუ... თი უმბორტუ - შა || 351¹⁴ დაბანა... ბანდა... სანამ თავს ბანდა...

ბონ- კანონზომიერი შესატყვისია **ბან**- ძირისა. ათინურში **ბონ**- ძირს თავკიდური **ბ**-ს წინ განვითარებული აქვს **მ**- (იხ. აქვე); **ბონ**- შეიძლება **ბორ**-ის სახითაც შეგვხვდეს (იხ. აქვე ზემოთ), თუ ეს ინდივიდუალური მოვლენა არ არის. აკად. ნ. მარს არა აქვს ნაჩვენები **ო-მ-ბონ**-უ, მაგრამ პროფ. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ი ს ჩანაწერებში ვხვდებით **ომბონუ**-ს ათინურზე მითითებით.

11. ჭან. ბრუწ - „ბრიწ“-M	დახევა, დაფხრეწა, разодрать,-ся
მეგრ. ბურიწ -	разорвать,-ся
ქართ. ფრეწ - ფხრეწ -	„ „

არ წარა გევობური, დობრუწუ, ხოლო გევობური, ე-თი ბრუწუ... | 495²⁸ ერთხელ დავაკერე, გაიხა, კიდევ დავაკერე, ესეც გაიხა... „თერზი, თერზი! დოლოქუნუ ელამბრუწა - ში, მემიჭაფ-ი-ა?“ | 411⁵ თერძო, თერძო! ტანისამოსი რომ გამეხეს, ამომიკერავო ?..

მეგრ. დობრუწუ — დაფხრეწა, ქართ. ფრეწა, ფხრეწა,

ჭან. ბ რ უ წ უ — ერთი და იგივე ძირი ჩანს, ხმის მიმბაძველობითი წარმოშობისა. ჭანტურში ვნებითი გვარი გვხვდება, მეგრულსა და ქართულში მოქმედებითი გვარიც ჩვეულებრივია.

12. ჭან.	ბუცხ-	ფოცხვა, собирать граблями
მეგრ.	ბუცხ-	” ” ”
ქართ.	ფოცხ-	” ” ”

ე-ნა ხაჩქან ყონა, ბუცხითე დო ბუცხუფან: ჩაეფე, კორდეფე ვა იყვენ დო ემუშენი ბუცხუფან | 517²³ უანას რომ მოხნავენ, ფოცხით მოფოცხავენ: ბალახი, „კორდები“ არ იქნება [მერე] და იმისათვის ფოცხავენ...

ბუცხუფეს, ცხადია, ნაწარმოებია სახელისაგან **ბუცხ-ი** (იხ.), რომელიც ამავე სახითაა მოცემული მეგრულშიც. იგივე ძირია ქართულში **ფოცხ-** ← **ბოცხ-**.

13. ჭან.	ბუძგ: უ-ბუძგ-უ-ნ	დაბუჟება (მაგ., ფეხისა), отсидеть ногу
მეგრ.	ბუძგ-ა	ეკლები წაბლის ნაყოფზე, иглы на каштановом плоде
ქართ.	ბუძგ-ი	„პატარა ძღარბი“ (ს ა ბ ა), маленький еж

კოჩის კუჩხე-ნა უბუძგას, კუჩხე აშო გაუნთხას ე-დო თქვას: „ბუძგუ, ბუძგუ, ბუჩილა! ნანა სქანი ვოჩილა“... ეკულე ჩქვათი ვა უბუძგუნ | 509¹⁶ კაცს ფეხი რომ დაუბუჟდეს, ფეხი ასე განრთხას (გამართოს) და თქვას: „ბუძგუ, ბუძგუ, ბუჩილა! დედაშენი გავათხოვო („ცოლად შევრთო“!)... მერე არ დაუბუჟდება...

ერთის შეხედვით, არაფერია საერთო ფეხის „დაბუჟებასა“ და ზღარბს, ანდა წაბლის ნაყოფის ეკლებს შორის, მაგრამ ეს ორი უკანასკნელი რომ ერთმანეთს დაუკავშირდეს, სავსებით ბუნებრივი იქნებოდა; დაბუჟება ისეთ განცდას იწვევს, თითქოს „ბუძგები“ ესობოდეს დაბუჟებულ ნაწილში. ამრიგად, უბუძგუნ — უბუჟდება ნასახელარი ზმნა გამოდის: **ბუძგ-ი** || **ბუძგ-ა** (ეკალი, ზღარბი) — ის სახელია, რომლისაგანაც ნაწარმოებია ეს ზმნა.

14. ჭან.	ბღ- :	ქოდო-ბღ-უ	დაყრა, сыпать,-ся, падать во множестве
მეგრ.	ღვ- :	ქოდღ-ღვ-უ	” ”
ქართ.	ღვ- :	ღა-ღვ-არ-ა	лить,-ся

ოკულე არ ვით თანე დაჰა გზას... ქოღოზღუ | 459₁ მერე ერთი ათი ცალი კიდევ გზაზე... დაყარა... ექ ყონა დოტახეს დო არ დეის ქო - დოზღეს | 492₂₀ იქ სიმინდი („ყანა“) დატეხეს და ერთ ადგილას დაყარეს... ქაფშია ქელუკას დოლოზღეს | 535₂₃ ხამსა (თევზი) ნავში ჩაყარეს... მანგალითენ ჩალა დოპჭკიუფეთ; ხეში-ხეში ქოღოზღაფთ ემო | 516₃₈ ნამგლით ჩალას მოგჭრით, ხელეულ-ხელეულეზად დავყრით ისე... ლაზმა გეზღუ-ში რენ-ნა, ქოგაოზღამან კალათითე... ქო - კოზღამან ონტულეს ჰექ-ჰაქ... ოკულე ბერგითე ქოგო - შოზღამან... || 296₂₇ ნაკელი თუ დასაყრელია, დააყრიან კალათით... ერთად დაყრიან ბოსტანში იქა-აქ... მერე თოხით მიმოფანტავენ (შიგნით აყრიან)...

ეგევე ძირი მეგრულში **ღვ**-ს სახით გვაქვს; მაგალ.: ქოღოღვუ ქუა — დაყარა ქვა... ქართულში **ღვ**- (**ღვ-არ**-) სიტხის მიმართ იხმარება, მაგრამ იგივე ძირი უნდა იყოს. ქართული და მეგრული ერთსა და იმავე **ღვ**-ს იძლევა, ჭანურში **ბღ**- ამ **ღვ**-საგანაა მიღებული **გ**- || **ბ**-ს შენაცვლებითა და გადასმით.

მეგრულსა და ჭანურს „დაღვრის“, „დასხმის“ აღსანიშნავად „დობუმა“ რომ არ ჰქონდეს, **ღვ**- ძირი, საფიქრებელია, მეგრულში (და ჭანურში) მნიშვნელობას არ შეიცვლიდა.

15. ჭან. -გ-: მო-გ-უ	[მოიგო, выиграл]
მეგრ. -გ-: მნ-გ-უ	” ”
ქართ. -გ-: მოი-გ-ო	” ”

ლაზუტი გამაჩეს დო ფარა მოგეს | 441₉ სიმინდი გაყიდეს და ფული მოიგეს... სი ტუჭელი... გინონ-ი? ...ქეგიჭოფათ დო გოხთი!.. მუ მოგარე?! || 265₂₄ შენ თოფი გინდა? გიყიდით და იარე!.. რას მოიგებ?!..

მეგრულს გამოთქმებში : ფარა მნგუ... მუ მნგი? — ფული მოიგო... რა მოიგე? იგივე ძირია, ისევე გაფორმებული, როგორც ქართული და თითქმის ისევე აგებული, როგორც ჭანური: შდრ. ქართ. მო-ი-გ-ო, მეგრ. მნ-გ-უ (← მო-ი-გ-უ) და ჭან. მო-გ-უ (← მო-ო-გ-უ).

ქართულში და მეგრულში ეს ძირი მეტად ფართოდ არის გამოყენებული : ფული მოიგო, წააგო... ხალიჩა დააგო, სახლი ააგო... ამბავი გაიგო... ასევეა მეგრულშიც : ფარა მნგუ, წნგუ (ფული მოიგო, წააგო)... ლუმუ ქოდნგუ (ლომი დააგო)... ცუდე გეგოგუ (სახლი ააგო)... ამბე ქიგეგუ (ამბავი გაიგო)...

ჭანურში ასეთი ფართო გამოყენება ამ ძირისაგან ნაწარმოებ ფუძეებს არა აქვს.

მაგრამ ეგვევ ძირი უნდა გვქონდეს ზმნაში: ჭან. გ ა ა გ უ — მეგრ. ქ ო გ ი ა გ უ — დაეჩვია...

16. ჭან. -გ-: მემა-გ-უ	შებვედრა, встретить
მეგრ. -გ-: მემა-გ-უ	მოხვედრა, попасть
ქართ. -გ-: შემე-გ-ებ-ა	встретить, выйти, встречать

გზას ემედნი ია მთუთი ქ ო ნ ა გ უ | 433₈ გზაზე უცებ ის დათვი შეხვდა... დაღის არ თილქი ქ ო ნ ა რ გ უ | 435₄ ტყეში ერთი მელა შეხვდა... ცარ თუთა ციტუ, არ დერე ნ ა გ უ || 367₂₉ ერთი თვე იარა, ერთი მდინარე შეხვდა... ჰექ ოხორეფე მ ე გ ა გ ა ნ ო რ ე ნ ლაზიში || 291₁₉ იქ ლაზის სახლები შეგხვდებათ... დაჰა იდუ-სი, ...კოჩი ნ ა გ უ || 363₃₂ კიდევ რომ იარა, კაცი შეხვდა... გზას ნიტე-ში, ...ფირალეფე ნ ა გ ე ს || 286₂₆ გზაში რომ მიდიოდენ, ...ყაჩალები შეხვდათ...

მეგრულში გარკვეულს გამოთქმებშილა გვაქვს ეს ძირი: ბიგაქ მ ე მ ა - გ უ ხეს — ჯოხი მომხვდა ხელში...

ქართულში ეგვევ ძირი უნდა იყოს მ ი გ ე ბ ე ბ ა-ში, სადაც -ებ- სუფიქსები მაწარმოებელია; „შებვედრა“ და „მიგებება“ მნიშვნელობით ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირშია (მდრ. ძვ. ქართ. შ ე ე მ თ ხ ჯ ა „შებვდა“ და ახ. ქართ. „რა შეემთხვა?“, ე. ი. რა „შებვდა“).

17. ჭან. გ-: -ნ-გ-ამ-ს გ-ავ-ს	ჰგავს, БЫТЬ ПОХОЖИМ
მეგრ. გ-: გ-უნ	„ „ „
ქართ. გ-: გ-ავ-ს	„ „

სქანი კულანი სინ დიდო მ ე გ ი ნ გ ა ფ ს | 423₂₈ შენი ქალი შენ ძალიან გგავს... არ ჩქვა ათმაჯას ნ უ ნ გ ა ფ ს | 533_{3,4} ერთი სხვა[ც] მიმინოს ჰგავს... სესი სქანი, თოლი სქანი, ოძიცინუ სქანი, ოსინაფუ სქანი, თელი ჩილი ჩქიმის ნ უ ნ გ ა მ ს || 260₁₁ შენი ხმა, შენი თვალი, შენი სიცილი, შენი ლაპარაკი, ყველაფერი ჩემი ცოლისას ჰგავს... კაი გმარი ივენ, ელამჭუხერი (მეგრულეფეში ხარშოს ნ უ ნ გ ა მ ს) || 310₂₈ კარგი საჭმელი იქნება, მოცხარო (მეგრულეების ხარჩოს წააგავს)...

ამ ძირს ჭანურში -ამ- || -ავ- სუფიქსი დაერთვის ქართულის -ავ- სუფიქსის შესაბამისად. მეგრულში კი — ვნებითობის მაწარმოებელი -უ- გვაქვს (-ნ პირის ნიშანია). -ნ- ჭანურში ფონეტიკური დანართია.

18. ჭან.	მ-გარ- ბ-გარ-	ტირილი, плакать
მეგრ.	გარ-	” ”
ქართ.	გლ-ოვ-	оплакивать

ნანაქ დიდო ი მ გ ა რ უ | 480¹⁷ დედამ ბევრი იტირა... ბერეფექ ბაბა მუთეფეში ოდაშა ამახთეს დო დიდო ი მ გ ა რ ე ს | 440²⁴ შვილები თავის მამის ოთახში შევიდენ და ბევრი იტირეს... ოკულე დიდი ჯუმაქ თქუქი „აწი ვ ი მ გ ა რ ი თ, ვ ი მ გ ა რ ი თ, დუბალუნ!“ | 440²⁶ მერე უფროსმა ძმამ თქვა, რომ „ახლა ვიტირეთ, ვიტირეთ, კმარა!“... ბერეფე მუშიქ „ბაბა ჩქიმი“-ა დო დიდო ი მ გ ა რ ა ნ | 510²⁶ მისმა შვილებმა „მამა ჩემო“-ო და ძალიან ტირიან... ი ბ გ ა რ უ დო ხოლო მეფოჩუ ოხორჯაქ || 258³ იტირა და კიდევ დაწყევლა („გადასცა“) ქალმა... ბერექ... ვა ი ბ გ ა რ უ || 329¹³ ბავშვმა არ იტირა... ბოზო ხენ დო ი ბ გ ა ს ს || 275¹² ქალიშვილი ზის და ტირის... ჩილი მუში ი ბ გ ა ა, ნანა მუში ი ბ გ ა ა... || 349²⁶ ცოლი მისი [მიცვალებულისა] ტირის, დედა მისი ტირის... დერემენჯი დო (ო)ხორდა მუში სერი-ნდღალეი ი ბ გ ა რ ა ნ || 335¹⁸ მეწისქვილე და მისი ცოლი დღე-ღამე ტირიან...

ამ ზმნის ძირს ჭანურში წინ განვითარებული აქვს **მ-** (ხოფურში), **ბ-** (ათინურსა და არქაბულში). მეგრულსა და ქართულთან შედარება ამჟღავნებს, რომ ეს **მ-** || **ბ-** ფონეტიკური დანართია (ამის გაუთვალისწინებლობის გამო აკად. ნ. მარს ეს ძირი **მ-**ზე აქვს შეტანილი: **მგარ, ბგარ** — იხ. ჭან. გრ., ლექსიკ., გვ. 166).

ჭანურთან და მეგრულთან შედარება გვიჩვენებს, რომ ქართულში გ ლ ო ვ ა-ს ხმოვანი აქვს დაკარგული; უნდა ყოფილიყო: **გელ-ოვ-ს**.

მნიშვნელობით „გ ლ ო ვ ა“ უფრო ფართოა, ვინემ ჭან.-მეგრ. გ ა რ-ა: „გლოვა ...არს სამწუხაროსა საქმესა ზედა ვაებით, ტირილით და შეწუხებით ყოფა“ (ს ა ბ ა); ამრიგად, ჭანურსა და მეგრულში ამ ძირის მნიშვნელობა დავიწროებულა: გ ა რ ა მხოლოდ ტირილის აღმნიშვნელად ქცეულა.

19. ჭან.	გზ- : ქოდო- გზ- უ	დანთება ცეცხლისა, разводить огонь
მეგრ.	რზ- : ქოდ- რზ- უ	” ” ” ”
ქართ.	გზ- : ალა- გზ- ნ-ო:	„გზება — ცეცხლის აღნთება“ (ს ა ბ ა)

მემედიქ დაჩხირი ქ ო დ ო გ ზ უ | 479⁵ მემედმა ცეცხლი დაანთო... ნანაქ ...დაჩხირი ქ ო დ ო გ ზ უ | 493³ დედამ ცეცხლი დაანთო... დაჩხირი-ნა ო გ ზ ა ფ ა ნ აერის კირა ქოგოლაბდვი | 526²⁷ ცეცხლს რომ ანთებენ, იმ ადგილას, კერა დავდევი... ჟინ ქუკუტი... ქ ო გ ო გ ზ ა ფ ა ნ | 522³¹ ზედ (სიმინდის) ნაქურჩალს დააგზებენ... ჭიტა ენვერიქ ბითთუმ კოჩი-ნა

ძიატუ, ნენა გამანთხიბტუ, თოლეფე გ ა მ უ გ ზ ა პ ტ უ დო ოწკერტუ | 486¹¹ პატარა ენვერი ყოველთვის კაცს რომ ნახავდა, ენას გამოუყოფდა, თვალებს გამოკარკლავდა („გამოუნთებდა“) და უყურებდა... დიშქა მოლით, დაჩხუი ო გ ზ ი თ! | 332³⁸ შეშა მოიტანეთ, ცეცხლი (და)ანთეთ! დაჩხურინა ნ ო გ ზ უ ნ აერი — ოდაჩხურე | 309¹⁶ ცეცხლი რომ ანთია, (ის) ადგილი — საცეცხლე... მა დაჩხური ქ ო დ ო ბ ო ჯ ი... რიზა — ქ ო დ ვ ო ჯ უ | 348²⁷ ცეცხლი დავანთე... რიზამ — დაანთო...

ძირეული გზ- მეორდება ქართულსა და ჭანურში, მეგრულში მის ადგილს იჭერს რზ- (იხ. გზ-ალ-); ართაშნულში ამ ძირს -ზ- აკლია და გ- შეცვლილია ჯ-თი: ქ ო დ ო ბ ო ჯ ი, ქ ო დ ვ ო ჯ უ...

ახალ ქართულში გზება-ს ნაცვლად ნ თ ე ბ ა იხმარება, მაგრამ ძვ. ქართულში ეს ზმნა იხმარებოდა ისევე, როგორც ჭანურში ამჟამად („...ა დ ხ უ ა გ ზ ნ ე ცეცხლი ბჭმთა იწმისათა“: ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ხანმეტი ტექსტები, ტფილ. უნივ. მოამბე, ტ. II, 373).

20. ჭან. გზ-ალ- -ზ- M: ი-გზ-ალ-უ	სვლა, გამგზავრება,
	ИДТИ, ОТПРАВЛЯТЬСЯ В ПУТЬ
მეგრ. [-რზ-ოლ-]	
ქართ. გზ-ავ-: გაემ-გზ-ავ-რ-ა	„ „
სვან. ლი-ზ-ი	წასვლა, „ „

ხოჯა გეხედუ გიინის დო ოხოიშა ი გ ზ ა ლ უ. დაჰუდის-თი მუთუ ვა ახვენუ დო მუში ოხოიშა ი გ ზ ა ლ უ | 398⁸ ხოჯა შეჯდა სახედარზე და შინ წავიდა. ებრაელმა ვერაფერი გააწყო და თავის სახლში წავიდა... არ საატიჭკულე ბეეფე ონჩუშა ი გ ზ ა ლ ე ს | 402⁷ ერთი საათის შემდეგ ბავშვები საბანაოდ („საცურაოდ“) წავიდენ... ფარა მუში ქეუჭოფუ... ოხო-რი მუშიშა ი გ ზ ა ლ უ | 360¹⁰ მისი ფული გამოართვა... თავის სახლში წავიდა... უკულე გამახტეს დო ი გ ზ ა ლ ე ს ცავვილულიშე | 313²⁰ მერე გამოვიდენ და წავიდენ სანადიროდ... „გუგული კრიუ-დეი, ბ ო გ ზ ა - ლ ა თ!“ | 350¹ გუგულმა დაიძახაო, გავუშვათ“ („გავამგზავროთ“, „გზას გავუყენოთ“)...

ი გ ზ ა ლ უ ნასახელარი ზმნაა, ნაწარმოებია გზ-ალ- სახელის ფუძი-საგან (იხ.); ფართოდაა გამოყენებული ჭანურში; მეგრულმა ამგვარი ზმნა არ იცის; თვით სახელიც (გზალ-) მხოლოდ ნაწარმოებ ფუძეშია შემონახული (ო-რზ-ოლ-ი — საგზალი); თავის დროზე, ალბათ, მეგრულშიაც ისევე ხშირი იყო ამ ფუძის ხმარება, როგორც ჭანურსა და ქართულში.

ი-გზ-ალ-უ ზმნის მნიშვნელობა ოდნავ განსხვავდება ქართულში იმავე

ფუძის მნიშვნელობისაგან: ჩვეულებრივ იგი წ ა ვ ი დ ა-ს გაგებით იხმარება. ათინურში აკად. ნ. მ ა რ ს დადასტურებული აქვს ვ ი ზ ა ლ ი, ი ზ ა ლ ი, ი ზ ა ლ უ... ე. ი. ეს ძირია გ-ს დაკარგვით. კითხვა ისმის: ამავე გზით არის მიღებული სვან. ლი-ზ-ი, თუ აქ სხვა ძირი გვაქვს? ან იქნებ გზალ-ში გ- მერე დართულია (ფორმანტია!) და სვანურს აქვს შემონახული წინანდელი მარტივი სახე ამ ძირისა, რომელსაც დაემთხვა ათინურის გამარტივებული, მეორეული თავისი წარმოშობით, ვარიანტი?! აქ საკითხს ღიად ვტოვებთ.

21. ჭან. გიბონ- გორება (დიდი რისამე), скатиться
მეგრ. გიბონ- სიარული დიდი უშნო რისამე, передвигаться
(про неуклюж.
большой предмет)

გზაში ორთას არ დიდი ქვა ძიტუ... მეგერე მუშაფექ-ნა ლალუმი ის-თოლეს, გზაშა ქ ა გ ი ლ ი ნ გ ი ბ ო ნ ე რ ე ტ უ | 476^{22,23} ზედ შუა გზაზე ერთი დიდი ქვა იდო... თურმე მუშებმა რომ ლალუმი ისროლეს, გზაზე ჩამოგორებულყო.

ტექსტებში ეს სიტყვა სხვაგან არაა დადასტურებული. არც ნ. მ ა რ ს აქვს აღნიშნული ლექსიკონში.

მეგრულშიც ეს სიტყვა იშვიათია, მაგრამ მაინც გვხვდება: გ ი ლ ე - გ ი ბ ო ნ უ — დიდი უშნო რამ მიმოდის (დაგორავს?)...

ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს მეგრულის ლექსიკონში არა აქვს.
ქართულში ეს ზმნა არა ჩანს.

22. ჭან. გნ- : ო-გნ-უ, ნა-გნ-უ, გაგონება, გაგება, მიგნება,
ში-გნ-უ... услышать, (понять)
მეგრ. გონ-||გინ-: გე-გონ-უ... გაგონება, შეგრძნება,
ქნ-გინ-უ услышать, почувствовать
ქართ. გონ-||გინ-: გაი-გონ-ა... услышать, понять
შეი-გნ-ო... მია-გნ-ო

სერსი ჩქინი ო გ ნ უ - ში | 540^{21,22} ჩვენი ხმა რომ გაიგონა... ჯამიშიში საპიბიქ ქ ო გ ნ უ... || 253³¹ კამეჩის პატრონმა გაიგო... ჰემ კოჩიქ ვარ ო გ ნ უ, ხოლ' დიშქა ჩითომს || 314¹⁹ იმ კაცმა ვერ გაიგონა, კიდევ შემას აპობს... დივეფექ ჰაწი ოკისინაფამან „ჰაფას-ფა მუ ბოლოდათ ჩქუ“-ფა?! ჰაწი ჰემ გუნძე ცუჯონიქ ოხოიშე ო გ ნ ა მ ს || 276³⁸ დევები ახლა ლაბა-რაკობენ ერთმანეთში „ამას ჩვენ რა ვუყოთო?!“ ახლა ეს გრძელ-ყურიან-საც შინიდან („სახლიდან“) ესმის... „სი-ა, მა-ნა გიწუმე, ვა ო გ ნ ა მ ი-ა?!“

II 276¹⁴ შენო, მე რომ გეუბნებიო, არ გესმისო?!... მა თოლითე ოკობი-წერ... ცუჯითე ბ ო გ ნ ა მ II 346¹⁷ მე თვალით ვხედავ... ყურით — გავიგონებ... ჰაწი ქომოჯი მუშიქ ქ ო გ ნ უ... II 271²⁶ ახლა მისი ქმარი მიხვდა (ქმარმა გაიგო)... ცირ ხოლო ქ ო გ ნ ე ს დო ჩქვა ვარ მაფლუ II 314⁶ სულყველამ გაიგო და მეტი ვერ მოვკალი (ირემი)...

ბაბას-თი ბაშკაკალა მთიი (მთირი) უწუმესს დო ოხოის—ბაბა. მუშენი—ქოგიჩინი-ი? ბაბა ჩქიმი-ა, თქვას-ნა, ბაშქაქ ვ ა ნ ა გ ნ ე ფ ს დო ემუშენი მთიი ზოპონს I 503²⁶ მამასაც გარეშეებთან მამამთილს უძახის და შინ — მამას. რატომ — იცი? მამა-ჩემოო, რომ თქვას, გარეშე პირი („სხვა“) ვერ გაიგებს (მიხვდება) და იმიტომ მამამთილს ამბობს... მა-ა, კათთა დულა მ ე ა გ ნ ე ფ, ზოპონს-ა! I 416³⁰ მეო ყოველგვარ საქმეს გავიგებო (მიხვდებიო), ამბობსო... ე-ნა ნ ა გ ნ უ, კოჩის დუჯოხუ I 417⁷ რომ მიხვდა, იმ კაცს დაუძახა... კითხუ : „სი-ა აა მუთე ნ ა გ ნ ე ფ“-ა? ჭკულე უწუ-ქი „ლაზეფეკალა გოხთა-ნა-ა, სინ-თი ქ ო ნ ა გ ნ ე ფ-ა!“ I 417⁹ ჰკითხა: „შენო, ამას რით ხვდებიო (გებულობო)? მერე უთხრა, რომ, ლაზებთან თუ ივლიო, შენც მიხვდებიო (გაიგებო)... მცხული-ნა ფათხუბტუ დო სესი იყუ, ჯოლოფე უნკაპეს, საები მუშიქ-თი ქ ო შ ი გ ნ უ I 419³² მსხალს რომ „ფერთხავდა“ და ხმაურობა რომ შეიქნა, ძალეები გაიქცენენ, მისმა (მსხლის) პატრონმაც გაიგონა...

ეგევე ძირი უნდა გვქონდეს ზმნაში — ქ ო მ ო ნ გ ო ნ უ (მოუგონა): „ანდა ემკათა შეი-ა მა ქ ო მ ო მ ი ნ გ ო ნ უ-ა, ჭუმენ სი დაჰა დიდი შეი ქ ო მ ო გ ი ნ გ ო ნ ო ფ ს-ა!“ I 416³⁵ დღეს ამგვარი საქმე მე მომიგონაო, ხვალ შენ კიდევ უფრო დიდ საქმეს მოგიგონებსო (ნ. მ ა რ ს გარჩეული აქვს **გნ-** და **გონ-** ძირი; იხ. ჭან. გრ., ლექს., გვ. 135).

ქართულში — „გაიგონა“, „მოიგონა“, „შეიგნო“ ზმნები **გონ-** ძირისაგანაა ნაწარმოები (მდრ. **გონ-**ს მოვიდა... **გონ-**ება... **გონ-**ობა...).

მეგრულში გვაქვს **გონ-** (გე-**გონ-**უ — გაიგონა, მნ-**გონ-**უ — მოიგონა...) და **გინ-** (ი-**გინ-**უ — იგრძნო, ვე-**გინ-**უ — ვერ იგრძნო, ვერ გაიგო). **გინ-** უნდა იყოს მიღებული **გონ-**-ისაგან: **გონ-** → **გუნ-** → **გინ-**...

ჭანურში **გნ-** ძირი უხმოვნოდაა წარმოდგენილი მაშინ, როდესაც მეგრულში მას ხმოვანი გააჩნია (**გონ-**, **გინ-**); ამ მხრივ ჭანური ქართულის ერთ-ერთ ვარიანტს მისდევს (შეი-**გნ-**ო, მაგრამ: გაი-**გონ-**ა).

მნიშვნელობა ამ ზმნისა ჭანურში ერთგვარად მერყეობს: არქაბულში ო გ ნ უ — „გაგონებასაც“ ნიშნავს და „გაგებას“, „მიხვედრასაც“...

ხოფურში „გაგების“, „მიხვედრის“ მნიშვნელობით ნა-**გნ-**უ გვაქვს „გაგონებისათვის“ — „ში-**გნ-**უ“; ძირი ყველგან ერთი და იგივეა, იცვლება თავსართები.

23. ჭან. გორ- გრ-	გორვა, валяться, катиться
მეგრ. გორ-გოლ-	” ” ”
ქართ. გორ-	” ” ”

მუქ-თი გ ა მ ი ნ გ ო რ უ | 427³⁷ თვითონაც წამოგორდა... ჯა ისურინენ, ქვა ი ნ გ რ ი ნ ე ნ || 306¹⁰ ხე შეიძლება გასრიალდეს, ქვა გაგორდება... ხირსუზეფექ კარვანი მეტკოჩეს, იმტეს. კარვანი ი ნ გ რ ი ნ უ, გოტროხუ || 286^{26,27} ქურდებმა სკა გადააგდეს, გაიქცნენ, სკა გაგორდა („იგორა“), გატყდა...

ჭანური გორ- იგივეა, რაც იმავე მნიშვნელობის ქართული გორ- ძირი. გრ- უხმოვნო ვარიანტია იმავე ძირისა.

მეგრული გორ-გოლ-ში გორ-ძირის გამეორებაა მოცემული: ქ უ ა ქ მ ი დ ე გ ო რ გ ო ლ უ — ქვა გაგორდა; მეორე ძირის რ- დისიმილაციის გამო ლ-დ არის ქცეული. ამ მხრივ ყველაფერი რიგზეა, მაგრამ კითხვა ისმის: არის კი ეს გორ- იგივე, რაც ჭანური და ქართული ზემოხსენებული ძირები, თუ აქ სხვა ძირი გვაქვს, ბგერითად მსგავსი?! ამას გვაფიქრებინებს პარალელური წარმოება მ ი დ ე კ ო რ კ ო ლ უ — თითქმის იმავე მნიშვნელობისა („გაგორდა პ ა ტ ა რ ა მ რ გ ვ ა ლ ი რ ა მ“).

24. ჭან. გ-ორ- M : ო-გორ-უ	გინება (ვაგინე), ругать
მეგრ. გ-ორ- : ო-გორ-უ	” ” ”
ქართ. გ-ინ-(?) : ა-გინ-ა	” ” ”

ეს ძირი ჩაწერილ ტექსტებში დადასტურებული არ არის; ნ. მ ა რ ს ლექსიკონში შეტანილი აქვს ვიწურზე მითითებით და გ. რ ო ზ ე ნ ის მაგალითის ხსენებით, ამჟამად „გინების“ მნიშვნელობით ხოფურშიც, არქაბულშიც იხმარება გ ე - კ ი თ ხ - უ (იხ. კითხ- ძირი). მეგრულში გ ო რ - ა ფ ა „გინების“ აღსანიშნავი ძირითადი სიტყვაა: მა ვ ო გ ო რ ი — მე ვაგინე; თიქ მ ო გ ო რ უ — იმან მაგინა...

ქართ. გინ-ება თითქოს იგივე ძირია, მაგრამ -ორ (გორ-) და -ინ (გინ-) ძირეულად არ მიიჩნევა; ასეთი ანალიზის დასაბუთებისათვის საჭირო მასალა ამჟამად არ ჩანს, მაგრამ ზოგად მოსაზრებათა მიხედვით, რა თქმა უნდა, შეუძლებელი არაა -ორ- და -ინ- სუფიქსებად დავსახოთ.

25. ჭან. გორ- : გორ-უ	ძებნა, искать
მეგრ. გორ- : გორ-უ	” ”
ქართ. —	—

ჯოლოქ დო ზერდევაქ ონჯირუმ ფერი გორეს | 456₉ ძალმა და ციყვა დასაძინებელი ადგილი ძებნეს... ქოთუმექ დიდო გორუ, ვა აძირუ | 461₅ ქათამმა ბვერი ეძება, ვერ იბოვა... დურსუნქ... გინძე თოკი დო - გორუ | 492₆ დურსუნმა... გრძელი თოკი მოძებნა... „ბერექ-ნა გორუ ფს, ია მუშენი ვა მეჩაფ“-ა | 464₅ რასაც ბავშვი ეძებს, იმას რატომ არ მისცემო... „მუ გორუმთ ჰექ“-ა?... „სადიკ-ჩაუმი ბგორუმ!“ || 54₁₈₋₂₀ „რას ეძებთ იქაო?“ — „სადიკ-ჩაუმს ვეძებ!“.

მეგრულში: **გორ-უ**, **გორ-უნ-ს** — „ეძება“, „ეძებს“, **მა-გორ-უ** — „მძებნელი“ ერთადერთი სიტყვებია ამ მნიშვნელობით.

ქართულში შესატყვისი ძირი არა ჩანს (**ძებ-ნ**-ა სულ სხვა ძირია).

კითხვა ისმის: რა მიმართებაშია **გორ-** ძირი „ძების“ მნიშვნელობით **გორ-** ძირთან „გინების“ მნიშვნელობით? სად „გინება“ და სად „ძებნაო“, ვერ ვიტყვით, მას შემდეგ, რაც „კითხვა“ ძირი გამოყენებულია („გე-**კითხ-უ**“) „ლანძღვის“, „გინების“ აღსანიშნავად (იხ. **კითხ-**).

26. ჭან. გუბ-||გობ||ჯიბ:

დო-**გუბ-უ**||დო-**გობ-უ**

მეგრ. **გობ-** : დო-**გობ-უ**

ქართ. **გბ-** : შეა-**გბ-ო**

სვან. ლი-**ჯაბ**

ხარშვა, (მოღუღება),

варить, (кипятить)

ხარშვა (აბრეშ. ძაფისა),

КИПЯТИТЬ ЩЕЛК. НИТЬ

„გბობა—ხარშვა“ (ს ა ბ ა),

варить, кипятить

” ”

ბეეფექ თიკანი ქანოჭკიფეს... დო დო გ ი ბ ე ს | 402₆ ბავშვებმა ბატკანი დაკლეს... და მოხარშეს... ყურ ოდა... ართელის გაი... გ ი ბ უ ფ ა ნ | 505_{23,24} ორი ოთახი... ერთში საჭმელს ხარშავენ... კაი პეტმეზი იყვენ ხურმაში... ბ გ ი ბ უ ფ თ, ბ გ ი ბ უ ფ თ დო იშია-ში, პეტმეზი იყვენ | 536_{39,30} კარგი ბექმეზი კეთდება („იქნება“) ხურმისა... ვადუღებთ, ვადუღებთ („ვხარშავთ“, „ვხარშავთ“) და როცა ჩაშრება, ბექმეზი იქნება... ჭუკი ქოგე-შადგუსდორენ დაჩხუის ე-დო... ხორცი გ უ ბ უ მ ა ნ || 274₁₀ ქვაბი შეუდგამთ ცეცხლში და... ხორცს ხარშავენ... არ დიდი ჭუკითე... ფილავი გ უ ბ უ მ ს || 276_{6,7} ერთი დიდი ქვაბით ფლავს ხარშავს... ხორცი დოპკვათუმთ, ...დოფჩხამთ, ...დო ბ გ უ ბ უ მ თ || 347₁₅ ხორცს დაჭკრით, გავრეცხავთ, მოვხარშავთ... ხოწი ი ჯ ი ბ ე ნ მორდერი ჭუკანითე || 332₃₀ ხორცი იხარშება დიდი ქვაბით... ოკაჩხე ხოწი დ ი ჯ ი ბ უ || 333₇ მერე ხორცი მოიხარშა... მყა ო გ უ ბ უ შ ე ნ ი დაჩხურის გებდგი || 312₁₂ რძე მოსადუღებლად ცეცხლზე შევდგი...

ეს ძირი ყველა ქართველურ ენაში გვაქვს; ყველაზე მდიდარი მისი ჭა-

ნური ვარიანტებია: **გუბ-||გიბ-||ჯიბ...** ამათში უძველესია **გუბ-**, მისგან **უ-**ს შეცვლის გზით მიღებულია ხოფ. **გიბ-**; ათინური **ჯიბ-** ამ უკანასკნელის შემდგომი სახეცვლაა. საინტერესოა, რომ სვან. ლი-**ჯაბ** — „ხარშვა“ **გ-**ს ნაცვლად **ჯ-**ს გვაძლევს (შდრ. ეჯა — იგი, „ეგა“). მეგრული **გიბ-** ხოფური ვარიანტის გამოერებაა. რაც შეეხება ქართულს, აქ ძირი უხმოვნოა, მაგრამ ჭანურის, მეგრულისა და სვანურის ჩვენება ცხადყოფს, რომ ქართულშიაც უნდა ყოფილიყო ხმოვანი და ის დაკარგულია (სუფიქსის ზეგავლენით). ჭანურისა და სვანურის ვითარება გვაფიქრებინებს, რომ ქართულში დაკარგული ხმოვანი **-ა-** უნდა ყოფილიყო; ძირი, ამგვარად, **გაბ-** იყო; **გაბ-**ობ-ა → **გბ-**ობ-ა — „ხარშვა“, უმ-**გბ-**არ-ი — მოუხარშავი, მ-**გბ-**არ-ი — მოხარშული.

ამისდა კვალად, ამ ზმნის ძირი იყო: ქართ. **გაბ-**, ზანურში **გობ-** → **გუბ-**, სვან. **ჯაბ-**...

აღსანიშნავია, რომ ამ ზმნის ადგილი ახ. ქართულში დაიჭირა „ხარშვა“-მ, მეგრულში — „ხაშუა“-მ და მხოლოდ სვანური და ჭანური, ერთის მხრით, ძვ. ქართული, მეორე მხრივ, **გბ-||გუბ-||გიბ-** ძირს ხმარობენ.

მეგრულში ეს ძირი ზოგიერთ გამოთქმაშილა შემოგვენახა; ასე მაგალითად, აბრეშუმის პარკზე (||ძაფზე) „გ ი ბ უ ა“ ითქმის და არა „ხ ა - შ უ ა“, აგრეთვე „აბედის მოხარშვის“ შესახებ იტყვიან: „ობედი დ ო გ ი - ბ უ“ — აბედი მოხარშა.

27. ჭან. გუმ-: გუმ-უმ-ს

მომკა (ღომისა) და ფეტვის თავთავის
жать, снимать колосья гоми и проса

მეგრ. გიმ-: გიმ-უნ-ს
ქართ. —

„

„

გუმათუთას გ უ მ უ მ ა ნ ბრინჯი, ქურუმი || 306²⁷ ოქტომბერში („მკათათვეში“) მკიან ბრინჯს, ღომს... გუმათუთას ნჩხვარი გ უ მ უ მ ა ნ || 312²⁴ ოქტომბერში ღომს მკიან...

სარფულ ტექსტში გვაქვს: ბრინჯი... მანგალითე ჭ კ ი რ უ ფ ა ნ | 517²⁶ ბრინჯს ნამგლით ჭრიან...

არქაბული ტექსტები ადასტურებენ ამ ძირის ზმნას **გუმ-**; რომ ის ყველა ჭანურ კილოკავში იხმარებოდა, ჩანს „გუმათუთა“-დან (იხ.), რომელიც „ოქტომბერს“ ნიშნავს და სიტყვასიტყვით „მკათათვე“-ს უდრის: „პურის მკის“ თვე („მკათათვე“) ივლისი გამოდის, ღომის მკისა კი — ოქტომბერი...

ქართულში ეს ძირი არა ჩანს.

მეგრული **გიმ-** მიღებულია **გუმ-**ისაგან.

საკითხავია, ხომ არ უკავშირდება ეს ძირი სვან. **გიმ-**ს „მიწას“, „ქვეყანას“ რომ აღნიშნავს?!

- 28.** ჭან. **გურ-** : დი-**გურ-**უ სწავლა, **УЧИТЬСЯ**
 მეგრ. **გურ-** : დი-**გურ-**უ ” ”
 ქართ. **გულ-** : ი-**გულ-**ვ-ა: „გულვა — გულის-ვმის ყოფა“
 (ს ა ბ ა), **замыслить, уразуметь**

ფიცარი ოხერხუ ქოდიგურუ | 454¹¹ ფიცრის ხერხვა დაისწავლა... ჟურ საათიშა ჭუმანიწერი დერსეფე ჩქინი ვიგურათ | 506³ ორ საათამდის ხვალინდელ ჩვენს გაკვეთილებს ვსწავლობთ... ოჭარუ-თი ბიგურამტი, ოკითხუ-თი ბიგურამტი || 265¹⁰ წერასაც ვისწავლიდი, კითხვასაც ვისწავლიდი... ქოდიგურეს. ქოდიგურეს-ის, მუქთი ქომეხთუ || 258¹⁰ (მი)ასწავლეს. რომ ასწავლეს, თვითონაც მივიდა... არ გზა ქოდომოგური დომა ვიგზალა || 334² ერთი გზა მასწავლე და მე წავალ...

ქართული „სწავლა“ სულ სხვა ძირია; მაგრამ „გულვა“, „გულისხმაყო“ და სხვ. (იხ. **გურ-** სახელი) მოწმობს, რომ ქართულშიც „სწავლების“ აღმნიშვნელი სიტყვა უნდა ყოფილიყო ნაწარმოები **გულ-**ისაგან.

მეგრულში ამგვარადვე იხმარება: ქოდიგურუ — ისწავლა, ქოდაგურუ — ასწავლა, იგურუანს — სწავლობს, ოგურუანს — ასწავლის...

ჭანურშიცა და მეგრულშიც ეს ზმნა ნასახელარია — ნაწარმოებია **გურ-** სახელისაგან (**გულ-**ს ნიშნავს).

ჩანს, ახალმა სიტყვამ „სწავლა“ გამოდევნა ხმარებიდან **გულ-**ისაგან ნაწარმოები სათანადო ზმნა ქართულში, ჭანურსა და მეგრულში შემოგვენახა წინანდელი მდგომარეობა.

- 29.** ჭან. **დარდალ-** ცახცახი, **трепетать**
 მეგრ. **დარდალ-** შემაწუხებელი მრავალმეტყველება,
надоедливая болтовня

„ოდარდალუ“ ათინურზე მითითებით შეტანილი აქვს ლექსიკონში ნ. მარს. ობიექტური წყობისაა — „მადარდალენ“—მაცახცახებს.

მეგრულში დარდალი ნიშნავს მოსაბეზრებელ, მოუსვენარ ლაპარაკს: ბრელი მიდარდალუ — ბევრს მელაპარაკა (მოსაბეზრებლად)...

ერთი და იგივე ძირი უნდა იყოს. ქართულში შესაბამისი არაფერი ჩანს.

- 30.** ჭან. **დგ-** ||**დგ-**უთ||**გ-**უთ- დადგმა, დადგომა,
СТАВИТЬ Ч.-Л., СТОЯТЬ
 მეგრ. **დგ-** : დირთ- ” ”
 ქართ. **დგ-** : **დგ-**ამ-ს—**დგ-**ებ-ა: ” ”

სუჭრა დოხაზიუ, ქო დო დ გ უ, ჩხომი ქო გ ე დ გ უ სუჭრას | 410₁₄ სუჭრა გამოაწყო, დადგა, თევზი ზედ დადგა... ყურძენი დოწილეს ე-დო გზას ქო დო დ გ ე ს | 415₂ ყურძენი მოკრიფეს და გზაზე დადგეს... თილჩიქ სთოლი ქო დო დ გ უ || 334₁₄ მელამ მაგიდა დადგა... სუჭრა ქო დო დ გ უ || 350₃₀ სუჭრა დადგა... მეგერემ ჩქუ-ნა დო მ დ გ ი - ნ ე ს კოჩიქ... უწუდორენ || 291₁₃ თურმე ჩვენ რომ დაგვაცენა („დაგვადგინა“), იმ კაცს უთქვამს... ოსმანიქ არაბა ქო დო დ გ ი ნ უ | 489₁ ოსმან-მა ურემი დააყენა („დაადგინა“)... კიში დო დ გ ი თ უ | 433₂₁ ზამთარი დადგა... დუმანი ქო დო დ გ ი თ უ | 501₅ ნისლი დადგა... გზას გ ე დ - გ ი თ უ დო ნიტუ... | 50₂₆ გზას დაადგა („გზაზე დადგა“) და მიდიოდა... „ჰაქ ვარ დ ი დ გ ი თ უ, მეკილუ-მა“... || 257₂₄ აქ არ გაჩერდა („დადგა“), გაიარაო... ჰიმ სერი ქო დო დ გ უ თ უ || 355₃₉ იმ ლამეს დადგა... ქორბა ვა დო გ უ თ უ || 360₃₂ მუცელი არ დაწყნარდა („დადგა“)... ოქლიმუმა ქუ-გამახთუ, ცარ აღაში-მანი ქო დო დ გ უ თ უ || 358₈ ფულის საშოვრად წამოვიდა, ერთ დამჭირავებელთან („აღასთან“) დადგა...

ამ მაგალითებიდან ჩანს, რომ დო დ გ უ — გარდამავალი ზმნის ფორ-მა („მან დადგა“), დო დ გ უ თ უ — გარდაუვალისა („ის დადგა“); პრე-ვერბები შეიძლება სხვაც იყოს (გ ე დ გ უ, ნ უ დ გ უ...). ათინურში ძირეუ-ლი **დ-** არა ჩანს: დო დ გ უ თ უ, მაგრამ ეს მეორეული მოვლენა უნდა იყოს; იქვე ვხვდებით: „ვარ დ ი დ გ ი ნ ე ნ“ || 358₁₇ არ დაიდგომება, — გარდაუ-ვალი ზმნაა, **დ-** კი შერჩენილი აქვს.

მეგრულში გარდამავალი სახეობის ზმნა — დო დ გ უ, გ ე დ გ უ — არაფრით განსხვავდება აორისტში ჭანურის სათანადო ფორმებისაგან, გარდაუვალი კი — დო-დ ი რ თ-უ, — ერთი შეხედვით, განსხვავდება ჭან. დო-**დგით**-უ-საგან, მაგრამ იგივეა, ფონეტიკურად სახეცვლილი: **გ-** შეცვლი-ლია **რ-**თი და ეს უკანასკნელი გადასმულია (მდრ. ქართ. სა-**გზ**-ალ-ი — მეგრ. ო-**რზ**-ოლ-ი... ჭან. **გ**-ჭარ-უმ-ს — მეგრ. **რ**-ჭარ-უნ-ს... ჭან. ი-**ქთ**-ენ — მეგრ. ი-**რთ**-უ-ნ... ქართულისა და ჭანურის **გ**-ს ენაცვლება **რ**- მეგრულში); ამგვარად:

დო-**დგით**-უ → დო-**დრით**-უ → დო-**დირთ**-უ.

საყურადღებოა, რომ **-ით** სუფიქსს შესატყვისი ქართულში არ მოეპო-ვება: მან და დ გ ა, შენ და ს დ გ ი, მე და ვ დ გ ი — ის და დ გ ა, შენ და ს დ ე გ, მე და ვ დ ე გ...

მეგრულშიც, ჭანურშიც ამ ძირს ხმოვანი დაკარგული აქვს, ქართულში კი მეორესა და პირველ პირში გამოაჩნდება (გარდაუვალ ფორმას) **-ე**: და-ს-**დეგ**, და-ვ-**დეგ**. ეს **დეგ**- არის ძირი.

მნიშვნელობა ამ ძირს ჭანურშიც, მეგრულშიც, ქართულშიც ერთნაირი აქვს.

31. ჭან.	ღვ : დო-ბ-ღვ-ი	(და)დება, класть, положить
მეგრ.	ღვ : დო-ბ-ღვ-ი	” ” ”
ქართ.	ღევ : და-ვ-ღევ-ი	” ” ”

(ფოთინეფე) ობას მოთ მ უ ლ ი დ ვ ი, თუდე ქ ო დ ო დ ვ ი! | 402₁₉ (ფეხსაცმლები) უბეში რად ჩაიდევი, ძირს დადევი!.. მენდილი მუში-თი ქაუზდუ; მუში მენდილი ქ ო დ უ დ უ || 275₄ მისი მანდილი აართვა; თავისი მანდილი დაუდო... არ ბოჭკა გ ე დ უ დ ო მენდილუ ნოღამე || 282₄ ერთი ბოჭკა დადო ზედ და წაიღო ქალაქში... ადი ოვლეს გ ე დ ვ ე ს || 288₅ ერბო „ოვლეზე“ დადვეს... დაჩხური ნუგზეს-შ-კულე, ა დ უ დაჩხური დო ოხორო-თი დიჭუ || 288₁₆ მას შემდეგ, რაც ცეცხლი შეუთნეს, მოედო ცეცხლი და სახლიც დაიწვა... (ბინჯი) გობის გ ე დ უ მ ე ლ ა ნ || 138₁₆ ბრინჯს გობზე დებენ... ჩქუ ალი... ოვლეს გ ე ბ ლ უ მ ე თ || 288₄ ჩვენ ერბოს... „ოვლეზე“ ვდებთ... ოხოიშა იდუ დო ჩაფულაფე ქ ო მ უ ი დ უ | 466₃₂ შინ წავიდა და წულა ჩაიცვა („მოიდვა“)...

ზმნის ძირი ჭანურშიც და მეგრულშიც **ღვ**- არის; მომდევნო **უ**-ს წინ **-გ**- იკარგება: გ ე ლ უ — გ ე ლ ვ უ (იხ. აქვე, ზემოთ); აწმყო დროში ჭანურში ეს ზმნა დაირთავს **-მერ-||-მელ-** სუფიქსს (იხ. „ჭანურის გრამატიკა ანალიზი“, § 47, გვ. 173).

ქართულში ეს ძირი ხმოვნანია: **ღევ**¹; ჭანურსა და მეგრულს, ცხადია, შესატყვისი ხმოვანი ჰქონდა და დაკარგული აქვს. **ღევ**- ძირი, ამრიგად, არის ამოსავალი.

მნიშვნელობა ამ ძირისა ერთნაირია — ქართულშიც, მეგრულშიცა და ჭანურშიც. ყველგან ეს ძირი დაირთავს მარტივსა და რთულ სხვადასხვა პრეფერბს.

ჭანურისა და მეგრულისათვის თავისებურია **მო**- პრეფერბის დართვა **ო**- მაქცევრის წინ: ჭან. მო - ვ - ი - დ ვ - ი || მო - ბ - ი - დ ვ - ი — მეგრ. მნ-ბ-ღვ-ი, რაიც ითქმის ფეხსაცმლის, წინდების, შარვლის თუ ქვედატანის სხვა სამოსის ჩაცმისას: ჭან.: ჩაფულა, წინეკი მო ვ ი დ ვ ი... (იხ. ერთი მაგალ. აქვე, ზემოთ); მეგრ.: შალვარი მ ნ ბ დ ვ ი, ჩექმა მ ნ ბ დ ვ ი — შარვალის ჩავიცვი, ჩექმა ჩავიცვი... აქედანვეა ნაწარმოები: მეგრ. კ უ ჩ ხ - მო - დ ვ ა ლ ი — ფეხსაცმელი („ფეხზე მოსადები“)...

32. ჭან.	ღრიკ -	ღრეკა, ГНУТЬ
მეგრ.	ღირიკ -	” ”
ქართ.	ღრიკ -	” ”

¹ შეიძლება ძირეულად მხოლოდ **ღ**- იქნეს მიჩნეული, მაგრამ ამასთან მთელი რიგი საკითხია დაკავშირებული და ამიტომ ამ შესაძლებლობას აქ არ ვეხებით.

ტექსტებში ეს ზმნა არ შეგვხვედრია. ამოღებულია ნ. მარის ლექსიკონიდან, სადაც ნაჩვენებია, რომ ეს სიტყვა იხმარება ათინასა და ვიწეში.

საგულისხმოა, რომ ჭანურში მხოლოდ ერთი **-ო-**ა მაშინ, როდესაც მეგრულში დ ი რ ი კ-უნ-ს (დრეკს) გვაქვს.

ჭანურისა და მეგრულის **-ო-** არის გამეორება ქართულის **-ო-**სა აორისტში; სპეციალურ ლიტერატურაში გარკვეულია, რომ ფუძედრეკადი ზმნები იჩენენ მიდრეკილებას აორისტის **-ო-** გადაიტანონ აწმყოში და დაირთონ სუფიქსი: გრიხა — გრიხავს (უნდა ყოფილიყო: გრეხს), დაწრიტა — დაწრიტავს (ნაცვლ. წრეტს) და სხ. (იხ. ვ. თოფური ა, ფუძედრეკადი ზმნები ქართულში: ტფილ. უნივ. შრომები, III).

ამგვარი მოვლენა ხშირია დასავლურ კილოებში (მაგ. იმერულში), ბოლო ხანებში შემოდის სალიტერატურო ქართულშიც. ამგვარი **ო-**ანი ფუძე **დრიკ-** წარმოდგენილია ჭანურში და, მეორე **ო-**ს დართვით, მეგრულში.

33. ჭან. **დუნ-||დინ-**
მეგრ. **დინ-**
ქართ. **დნ-**

დაკარგვა, **терять,-ся**
„ „
დნობა, **таять**

ბაბა ჩქიმიში ფრი გონდუნუ || 263₂₅ მამაჩემის ადგილი დაიკარგა... ჩარჩის სუმ ნეკნა უღუტუ; ამაფთით-მ-კულე გომდუნით || 290₁₆ ბაზარს სამი კარი ჰქონდა; რომ შევედით, დავიკარგეთ... ზულა გომდუნით... || 365₃₄ ზღვაში დავიკარგე... მომოლაფი ჰეაღეტა, გომდინი! || 322₁₂ დამაყარე ეს მიწა, დავიკარგე! (ლექსიდანაა!)...

ჭანურში **დუნ-** და **დინ-** ერთმანეთს ენაცვლება, უკანასკნელი პირველისაგან არის მიღებული.

მეგრულში მხოლოდ **დინ-** არის: მე-**დინ-**უ — დაიკარგა; **დინ-**უ-(ნ) — იკარგება; **ო-დინ-**უ-ანს — კარგავს; მი-**ო-დინ-**უ — დაკარგა...

ქართულში ამ მნიშვნელობის მქონე **დინ-** ძირი არ ჩანს. საფიქრებელია, ეგვეე ძირი იყოს **დნ-**ობ-ა-ში: თოვლი დადნა — ე. ი. გაუჩინარდა, დაიკარგა.

ასეთი ვარაუდი აქვს ვ. თოფურიას: იხ. ფონეტ. დაკვირვ. II. გვ. 11 (300).

34. ჭან. **დღვ-ალ-**
მეგრ. **დღვ-აბ-**: დინა-**დღვ-აბ-**უ
ქართ. **დღვ-ებ-**

არევა, **перемешать**
ტყაპანი გაადინა, **плеснуться**
в воду
сбивать масло

მჭიფე-მჭიფე ხორცი დობიტოლარ, ...ფრინძი უნტალარ, ...პრასა უნტალარ, ვროსი დომდღვალარ II 347^{17,18,19} ხორცს წვრილ-წვრილად დავჭრი, ...ბრინჯს ავურევ, ...პრასას ავურევ, კარგად ავურევ („ავდღვებ“). ძირი საერთოა; ძირითადი მნიშვნელობაც ერთნაირია.

35. ჰან.	დღ-ულ-	დნობა, таять
მეგრ.	დღ-ულ-	” ”
ქართ.	[დღ-ე ?]	[день?]

ჯუმუ-თი მთელი დონდღულუ-ში, ეშმედი ქაგამახთუ I 457²⁷ მარილიც მთლად რომ დადნა, ვირი გამოვიდა... ძალი დონდღულუნ I 520¹⁶ ერბო გადნება... ეშმედის სონქერიშენი-თი ნდღულუნ-ა, უჩქიტუ I 457³² ვირს ეგონა, რომ ღრუბელიც გადნებოდა... ჯუმუ დონდღულუ, თიფი აფხთუ II 261²⁷ მარილი გადნა, ბალახი (თივა) ამოვიდა... მჟუა ქაგამახთუ დო მთვირი დონდღულაპტუ I 480²⁸ მზე გამოვიდა და თოვლს ადნობდა...

ქართულში შესატყვისი ძირი არა ჩანს (თუ დღ-ე-ს არ დავუკავშირებდით: დნობა, თოვლისა, უპირატესად დღისით ხდება).

მეგრული: დონ-დღულ-უ — დადნა, ნ-დღულ-უ-ნ — დნება, ო-ნ-დღულ-უ-ან-ს — ადნობს — სავსებით ემთხვევა ჰანურს.

როგორც ჰანურში, ისე მეგრულში ამ ძირს თავში განვითარებული აქვს **-ნ-**; **-ულ-** ძირეული არ უნდა იყოს (შეუძლებელი არაა, ეს ძირი **დღ-**ალ-თან („დღე“) იყოს კავშირში).

ნ. მარს ჰანურის ლექსიკონში ნაჩვენები აქვს ნდღულურს და ხსნის როგორც **перезреваю, прокисаю** (მაგალითები არ მოჰყავს). ამგვარ გაგებას ტექსტები არ ამართლებენ.

სხვა ძირი ხომ არ არის?!

36. ჰან.	ვალ-	ელვა, сверкание молнии
მეგრ.	ვალ-	” ” ”
ქართ.	ელ-	” ” ”

ლომამჯი ვალუმტუ, ხონცუტუ II 305¹² წუხელ ელავდა, მეხი ვარდებოდა...

მეგრული: ვალუნს — ელავს, გოვალუ — გაიელვა... ვალუა — ელვა; გადატანით: ხეს უვალუნს — ხელს უქნევს, ხეს ქუდუვალუ — ხელი დაუქნია; თოლიში გოვალაფას — თვალის დახამხამე-

ბაში... ეს უკანასკნელი მოგვაგონებს სომხ. **վաղ-վաղასկի**-ს, რაიც ნიშნავს „დაუყოვნებლივ“, „მეყვსეულად“, „თვალის დახამხამებაში“... ძირი **վաղ** ხვდება ჩვენს ვალ-ს: ეს ძირი ჩვენი ენების მასალა უნდა იყოს სომხურში.

ჭან. **ვალ**-უმ-ს, მეგრ. **ვალ**-უნ-ს ნასახელარი ზმნაა, იწარმოება **ვალ**-ისაგან; ეს უკანასკნელი ქართულ **ელ**-ს შეესატყვისება, თავიდან **ვ**- რომ არ აკლდეს. მართლაც, ნ. მარს **ო-ალ**-უ აქვს შეტანილი ლექსიკონში, ათინურზე მითითებით, იქვე მოჰყავს ხოფ. **ვალ**-უფ-ს, მაგრამ ეს შეიძლება მეორეული მონაცემი იყოს: **ვ**- დაკარგული იყოს **ო**-ს შემდეგ.

37. ჭან.	ულ - (← ვულ -), იდ -(← ვიდ -)	სვლა, итти, ходить
მეგრ.	ულ - (← ვულ -), იდ - (← ვიდ -)	” ” ”
ქართ.	(ვ)ალ -, (ვ)ელ - (ვ)იდ -	” ”

გიინი ვა უ ლ უ ნ | 397²¹ ვირი არ (მი)დის („ვალს“)... მა ჰუე ბ უ - ლ უ რ || 359²⁷ მე ახლა (მი)ვდივარ („ვალ“)... ია-თი ნ უ ლ უ ნ | 403²² ისიც მიდის („მივალს“)... დუგუნჯი მ უ ლ უ ნ || 333²² მექორწილე მოდის („მოვალს“)... ნოლამისა მ უ ლ უ ნ || 301²² პატარძალი მოდის („მოვალს“)...

სხვა პრევერბებთან მივიღებთ: ა უ ლ უ ნ || 245³² ადის, გ უ ლ უ ნ — გადის, ა მ უ ლ უ ნ — შედის, გ ა მ უ ლ უ ნ — გამოდის და სხვ.

ხოჯა ადანაშა ი დ უ | 398¹⁰ ხოჯა ადანაში წავიდა („ვიდა“)... ი დ ე ს, ი დ ე ს დო | 447²⁴ იარეს, იარეს და... იდეს, იდეს, იდეს, არ ფის არ ქარმატე ქოძიეს || 274¹ ი ა რ ე ს, ი ა რ ე ს, ი ა რ ე ს, ერთ ადგილას ერთი წისქვილი ნახეს... მან დო ბაბა-ჩქიმი ყონაშა ვ ი დ ი თ | 483¹⁰ მე და მა-მაჩემი ყანაში წავედით... ართელიში ფინემა ბ ი დ ი || 263³¹ ერთის ნა-ცვლად მე წავედი... ოთხო ბიჭი ბერე დო არ ბოზოთე ბ ი დ ი || 264²³ ოთხი ვაჟიშვილითა და ერთი ქალით წავედი... ნაშქვით, სო ი დ ა ს! || 357³⁰ გაუშვით („მიუშვით“), სად წავიდეს!..

ამ მაგალითებიდან ჩანს, რომ ა მ ყ ა მ ა დ ჭანური ზემოხსენებული ზმნების ძირებად **ულ**- და **იდ**- გვევლინება.

ასევეა მეგრულში:

მა მეული, სი მეული, თინა მეურს — მე მივალ, შენ მიხვალ, ის მივალს. უთავსართოდ იგივე ზმნა იხ. ცნობილ სიმღერა-ლექსში:

სი ქოული ბატა, მა დომიტალენქო (ი. ყიფშიძე, მეგრ. გრ., ქრესტ., გვ. 142) — შენ: მიხვალ, („კი ხვალ“) ბატა, მე მტოვებ?..

ასევე: მა ვ ი დ ი, სი ი დ ი, თიქ ი დ უ — მე ვიარე, შენ იარე, მან იარა... („მე ვიდი, შენ ხვიდი, იგი ვიდის“...).

ეგვევ პროცესი დიდი ხანია, რაც ქართულშიც დაიწყო: ვალ (მი-ვ ა ლ, მო-ვ ა ლ, წა-ვ ა ლ), ველი (მი-ვ ე ლ ი, მო-ვ ე ლ ი, წა-ვ ე ლ ი) ერთი ვ-ინით იწერება, უნდა ყოფილიყო კი ორი; ერთი — პირის ნიშანი, მოერე — ფუძისეული... ასეა ეს ჯერ კიდევ ძვ. ქართულში. მაგრამ მეორესა და მესამე პირში ფუძისეული ვ- ისევ მკვიდრადაა (მი-ხ-ვ ა ლ, მო-ხ-ვ ა ლ... მი-ხ-ვ ე ლ ი, მო-ხ-ვ ე ლ ი...); დაწყებული პროცესის ლოკალიზაცია მოხერხდა პირველ პირში, — საფიქრებელია, სამწერლო ენის გავლენით, — ჭანურსა და მეგრულში კი ფუძისეული თავკიდური ვ- ამ ზმნას დაეკარგა: ა რ ც ე რ თ პ ი რ შ ი ის ა რ ა ლ დ გ ე ბ ა.

თუ ამ ცვლილებას მხედველობაში მივიღებთ, ჭან. და მეგრ. ვულ- და ვიდ- ქართ. ვალ- და (ველ-) || ვიდ- ფუძეთა კანონზომიერი შესატყვისი აღმოჩნდება: ვულ ← ვოლ-; ვიდ-¹ კი იმეორებს ქართული ფუძის იმ სახეობას, რომელიც აორისტის მესამე პირში (მხოლ. და მრავლ.) და მთელს ნამყო ხოლმეობითში გვაქვს.

აქ არ ვეხებით ვულ- და ველ- ფუძეთა შედგენილობის საკითხს, ე. ი. იმის საკითხს, თუ რა ურთიერთობაშია ვალ- და ველ- ერთმანეთთან (ამაზე — სხვაგან); ჩვენთვის საკმარისია, რომ ერთიცა და მეორეც წარმოდგენილია ჭანურსა და მეგრულში.

მნიშვნელობის მხრივ ვიდ- → იდ- ჭანურსა და მეგრულში ერთგვარ გადახრას იძლევა ქართულთან შედარებით: უსრული ასპექტის აღმნიშვნელი გამოდის (ხშირად): „იარა“... „იარეს“... და არა: „წავიდა“, „მივიდა“, „მოვიდა“...

-იდ- ა რ ც ჭ ა ნ უ რ შ ი დ ა ი რ თ ა ვ ს პ რ ე ვ ე რ ბ ე ბ ს დ ა ა რ ც მ ე გ რ უ ლ შ ი (ქართულში პრევერბებს იგუებს: წავიდა, მივიდა, მოვიდა, გავიდა, შევიდა, ავიდა, გამოვიდა...); ამ პრევერბიანი ფორმების გადმოსაცემად ჭანურში იხმარება -ხთ- ძირი (მეგრ. -რთ-): მენდახთუ, ქომოხთუ, გამახთუ... მეგრ. მიდართუ, ქომორთუ... (იხ. -ხთ- ძირი).

38. ჭან.	ზ-: ზ-ამ-ს ზ-აფ-ს:	დო-ზ-უ	ჭყლეტა, раздавить
მეგრ.	ზ-: ზ-ან-ს	: დო-ზ-უ	ზელა, мять
ქართ.	ზ-: ზ-ელ-ს	: და-ზ-ილ-ა	„

მა-აა ემკათაა დულაა ვიქიფ-აა? მა-აა დიმჭკუ ვა ბ ზ ა ფ-აა! | 416₃₃ მეო ამისთანა საქმეს ჩავიდენო? მეო ჯინჭველას არ გავჭყლეთო („ვზელო“)!.. ბაბა ჩქიმიქ... ვიწემა მენდიმოჩქუ-ქი, ჰაწი ჰაქ მუარებე ივასენ,

¹ ვიდ- ჭანურში დროთა მეორე (და მესამე) ჯგუფში იწარმოება, ვულ- დროთა პირველ ჯგუფში, მაგრამ შეიძლება აორისტის ჯგუფშიც შეგვხვდეს: გ უ ლ უ ლ უ | 409₁₈ გაუარა... გ უ ლ ი ლ ე ს | 422₁₅ გაიარეს... მ ე შ ი ლ ე ს || 285₄ შევიდენ...

მუარებს თქვან დ ი ზ ა თ ე ნ II 263¹⁷ მამაჩემმა... ვიწეში გამგზავნა, რომ ახლა აქ ომი იქნება, ომში თქვენ გაიჭყლიტებით... „ჩარჩის კოჩი მოთ გოიტანს! ბერეფე მოთ გოიტანს! დ ი ზ ა ნ ო რ ე ნ“ II 282³⁶ „ბაზარში კაცი ნუ გაივლის! ბავშვები ნუ გაივლიან! გაიჭყლიტებიან“ (დოდი ეწყობოდა — ა. ჩ.)...

ამ ზმნის ძირი საერთოა ქართულში, მეგრულში, ჭანურში; ამ ორ უკანასკნელში აწმყოს ფუძე -**ამ** II -**აფ** II -**ან** სუფიქსს დაირთავს, ქართულში კი ზმნას ფუძის ალტერნაცია ახასიათებს: **ზელს** — **ზილა**. თუ მეგრულისა და ჭანურის ჩვენებას დავუჯერებთ, ქართულში -**ელ** II -**ილ** სუფიქსად უნდა დავსახოთ, მაგრამ მეგრულში გვაქვს **ზ ა ლ ა** = **ზელა**, და ეს გვაფიქრებინებს, რომ ძირეულად მართა **ზ**-ს გამოყოფა მეორეული მოვლენა უნდა იყოს, მეგრულსა და ჭანურში უნდა ყოფილიყო ძირი **ზალ**-ქართულ **ზელ**- ძირის შესაბამისად.

ამ ძირს ჭანურში მნიშვნელობა ერთგვარად შეცვლილი აქვს: **ჭყლე** - **ტას** აღნიშნავს, ძირითადად. მეგრულში კი შენარჩუნებული აქვს „ზელის“ მნიშვნელობა. **ნ. მ ა რ ს** ეს ძირი ლექსიკონში შეტანილი არა აქვს.

39. ჭან.	ზდ-	ე-ზდ-უ	აღება, აწევა, ზიდვა,
			братъ, поднять, таскать
მეგრ.	ზინდ-	ე-ზინდ-უ	ზიდვა, ჭიმვა, таскать, тянуть
ქართ.	ზიდ-	ა-ზიდ-ა	таскать

ჰამუქ... ე ზ დ უ ჭუკი, ჭუკი ე ზ დ უ დო... იდასენ ჰაწი II 274^{10,11} ამან აილო ქვაბი, ქვაბი აილო და... უნდა წავიდეს აწი... ხოჯა თი ქ ე ზ - დ უ II 250¹⁷ ხოჯამ თავი ასწია („აზიდა“)... ჰე ვით ბაკლავაშე შქით ქ ე ზ დ უ დო ხოლო ქომეჩუ ჰე ოხოიში კოჩეფეს II 301⁶ იმ ათ „ბაკლავადან“ შვიდი აილო და კიდევ მისცა იმ სახლის კაცებს... ე ზ დ ე ს თილქი დო ჩხომეფეში ორთას ქოგოშადვეს II 253³ აიღეს მეღია და თევზების შუაში ჩადვეს... ოხორჯაში ქომოჯიქ სუმ თოლი-ქაორი ა ე ზ დ უ დო იცონამს II 258³⁸ ქალის ქმარმა სამი ბრმა აიყვანა („აილო“, „აზიდა“) და მიჰყავს... ემ დღას ტოფელი ა ე ბ ზ დ ი თ დო ავჯობაშა ვიგზალით | 480³⁰ იმ დღეს თოფი ავიღეთ და სანადიროდ წავედით... მა ბძირი, მა ა ე ბ ზ დ ი | 469³² მე ვიპოვე, მე ავიღე... ნუსა ა ე ზ დ უ მ ა ნ დულუნითე, ქომოჯი მუშიში ოხოიშა მენდიონამან II 270²³ რძალს აიყვანენ („აიღებენ“) ქორწილით, თავის ქმრის სახლში წაიყვანენ... ნოლას წკაი მიგ-ზ და ს ე ნ?! წკაი ზ დ ი მ ტ უ, ბედიავა გაუბამტუ II 320^{2,3} ქალაქში წყალს ვინ მოიტანს („ზიდავს“)? წყალს ეზიდებოდა მუქთად უსხამდა!.. თოჭი ზ დ უ მ ს უ II 352³⁰ თოკს ეწევა... ბიჭი... დიზგინი მ ო ი ზ დ ა მ ს

II 352¹⁵ ბიჭი ლაგამს მოსწევს... ხოჯი უონუტუ, არაბა იონუ დო დოზ - დუ ჯალეფე II 282¹² ხარი ჰყავდა, ურემი წაიყვანა და ჩამოზიდა ხეები... ჩალა დოპჰკორი, დოზ დ ი... II 271¹⁷ ჩალა მოვჰერი, მოვზიდე... ჰუჰუ- ლი ჰიტა ტას-ში, ჰურიქ დო ათმაჯაქ ა ე ზ დ ი ფ ს, მინდიყონოფს დო ჰუ- იმხოსს I 542²⁷ როცა წიწილი პატარაა, ჰორი და მიმინო იტაცებს („ას- წევს“, „აზიდავს“), წაიყვანს და შეჰამს...

ქართულში, მეგრულში, ჰანურში ერთი და იგივე ძირია: **ზიდ-**; შენა- ხულია ის ქართულში; ჰანურში მას დაკარგული აქვს **-ი-** (**ი-**ს რ ე დ უ ქ - ც ი ა!), მეგრულში **-ი-** შენახულია და **ნ-** განვითარებულია **დ-**ს წინ.

ამ ზმნის მნიშვნელობა მეგრულში ერთგვარად განსხვავდება ქართული- საგან: გ ი ლ უ ზ ი ნ დ უ (ნ) — ეზიდება, მაგრამ: ზ ი ნ დ უ ნ ს — სწევს, ჰიმაეს, გ ო ზ ი ნ დ უ — გაჰიმა, გასწია... ჰანურში ეს სხვაობა უფრო შორს მიდის: აქ ამ ზმნის ძირითადი მნიშვნელობაა „აილო“, „ასწია“ (იხ. მაგალითების პირველი წყება), მაგრამ შენარჩუნებული აქვს წინანდელი მნიშვნელობაც: ჯალეფე დ ო ზ დ უ — ხეები ჩამოზიდა (იხ. სხვ. მაგალი- თები აქვე, ზემოთ).

40. ჰან. ზუმ- ზიმ-	ზომვა, мерить
მეგრ. ზიმ-	” ”
ქართ. ზომ-	”

„ჰამუს ნაკო ალთუნი ულუტუ-ქი, ფარა დო ზ უ მ უ დო ხოლო ოზუ- მაშეში ჩინარეფეს სუმ-ოთხო ალთუნი ჰოდოსქუდუ“ II 331³¹ „ამას რამდე- ნი ოქრო ჰქონია, რომ ფული დაზომა და კიდევ სამი-ოთხი ოქრო დარჩა საზომის ნაპირას“... „ჰამუქ ჰიკო ოფშა ფარა სო ძირუ-ნა, ოზუმაშეთე ზ უ მ ა ს ე რ ე?“ II 331²⁴ „ამან ასე ბევრი ფული სად იპოვა, რომ საზო- მით ზომოს?“..

ძირი **ზომ-** საერთოა შესადარებელი ერთეულებისათვის, ოღონდ ჰა- ნურში **მ-**სთან **ო** დავიწროებულია **უ-**დ; ხოფურში ამ **უ-**ს ენაცვლება **ი**, ხოლო ამგვარივე სახეობაა დამკვიდრებული მეგრულში.

მნიშვნელობა ყველგან ერთია: ზ ო მ ვ ა .

41. ჰან. თ- : თ-ან-	თენება, светать
მეგრ. თ- : თ-ან-	” ”
ქართ. თ- : თ-ენ-	”

მაჟუანი დღას-ნა თ ა ნ უ, ქისელუ ოხორჯა I 430⁶ მეორე დღე რომ

გათენდა, ადგა ქალი... თ ა ნ უ-ში, იგზალეს | 492²³ რომ გათენდა, გაემ-
გზავრენ (წავიდენ)... ტარონი-ნა გ ო თ ა ნ უ | 443¹⁵ „ამინდი გათენდა“,
ე. ი. გამოიდარა... დ ო თ ა ნ უ | 437¹ გათენდა... დ ო თ ა ნ უ. ბოზომოთა
ვა გოკუცხუ || 357¹⁸ გათენდა. ქალიშვილმა არ გაიღვიძა... თ ა ნ უ-შ-ქულე
არ კოჩ ქოგეხთუ || 313³² ამას შემდეგ, რაც გათენდა, ერთი კაცი ჩამოვი-
და... მენდრაშენ უშქი ძიეს; მჭითა-მჭითა თ ა ნ უ ტ უ | 455³ შორიდან
ვაშლი შენიშნეს („ნახეს“); წითლად „ნათობდა“... ქენერის ქონუღვინუ
ლო გემიჯეფეს ნ უ თ ა ნ ე ფ ს | 535²⁰ ფარანს მოუკიდა და მენავეებს უნა-
თებს...

თ-ან- ნასახელარი ზმნაა; სათანადო სახელია ჭან. **თ-ე** (იხ.) — სინათ-
ლე, ნათელი; ეს სახელი უმარტივესი სახით ჭანურშია წარმოდგენილი; მე-
გრულში გვაქვს ს ი ნ - თ - ე (სინათლე), ქართულში ს ი ნ ა - თ - ლ - ე, ნა-
წარმოები ნ ა თ ე ლ-ისაგან (ეს უკანასკნელიც ნაწარმოებია: ნა-**თ**-ელ).

ჭან. გ ო თ ა ნ უ || დ ო თ ა ნ უ-ს უდრის მეგრ. გ ო თ ა ნ დ უ, ქართ.
გ ა თ ე ნ დ ა... ვნებითის **-დ**- მეგრულში ქართულის ზეგავლენას მიეწერება.

მეგრულში ამ ზმნის მასდარია თ ა ნ ა ფ ა, რაიც „აღდგომის“ დღესას-
წაულის სახელად იხმარებოდა. შდრ. ხოფ. თ ა ნ ა ფ ა — გათენება: „მჯვე
ლო აღნე ღურელეფე, მემისიმინით! ცას ჯამე იქიფან ე-დო არ დოლონის
ოჩალიშუ გიღუნან!.. მითხანი აღნე ღურელი რეთ, ყურომ-ყურომ
თულულა ილაგინონან!.. თ ა ნ ა ფ ა შ ა ფემალუ ოჩოდინაგინონან. დ ო -
თ ა ნ ა-ში-თი, ე-ნა ტით'სთერი ხოლო ინჯირაგინონან!“ | 429³⁵⁻³⁹ ძველო
და ახალო მიცვალებულებო, ყური დამიგდეთ! ცაში მიზგითს აგებენ და
ერთი კვირის სამუშაო გაქვთ... ვინც ახალი მიცვალებული ხართ, ორას-
ორასი აგური უნდა წაილოთ... გათენებამდის ატანა უნდა დაამთავროთ!
როცა გათენდება, როგორც იყავით, ისე უნდა დაწვეთ...

42. ჭან. **თ**:- დო-მ-**თ**-უ

თოვა, **снегопад**

მეგრ. **თ**:- დო-**თ**-უ

„ „

ქართ. **თ**:- და-**თ**-ოვ-ა

„

დიდო მთვირი დ ო მ თ უ 480³⁵ დიდი თოვლი დადო („დათოვა“)...
კიშის მთვიი მ თ უ ფ ს | 538¹⁸ ზამთარში (თოვლი) თოვს... ორა კაი ივენ:
მჭიმს დილო, მ თ უ ფ ს... || 246³ ამინდი ცული იქნება: ბევრს წვიმს, თოვს...

ჭანურში ყველგან მეორდება თავკიდური **მ**-, მაგრამ ის ძირეული არ
არის. მეგრულთან და ქართულთან შედარება არკვევს, რომ **მ**- აქ განვითა-
რებულია ფონეტიკურად. შეიძლებოდა კაცს ეფიქრა მ თ ვ ი რ-იდან ხომ
არ მოდის ეს **მ**-ო; მაგრამ მ თ ვ ი რ ი თვითონ ნაზმნარი სახელი ჩანს და,

ესეც რომ არ იყოს, **მ-** მ თ ვ ი რ-შიაც ფონეტიკურ დანართს წარმოადგენს. ქართულში ამ ზმნას **-ოვ-** სუფიქსი აორისტიშიც გადაჰყვება, ჭანურსა და მეგრულში აორისტი მარტივ ფუძეს იძლევა. მნიშვნელობა ყველგან ერთნაირია.

43. ჭან.	თათ-: თათ-უ	დაბინძურება, დასვრა, გათათხვა, загрязнить
მეგრ.	თართ-: ეკო-თართ-უ	” ”
ქართ.	თათხ-: გა-თათხ-ა	” ”

კადიქ ქმუფის მოწყუ დო არ ხე დილილუ, ამმა ხე ფისლულითენ დ ვ ა თ ა თ უ | 440₃₃ ყადმა ქვევრს თავი მოხადა და ერთი ხელი ჩაყო, მაგრამ ხელი განავალით დაესვარა...

„ხე დ ვ ა თ ა თ უ“ — „ხელი გაესვარა“; **თათ-** ძირია; ეს იგივე ძირი უნდა იყოს, რაც ქართულშიც გვაქვს: **თათხ-** გათათხა — „გალანძლა“-ს მნიშვნელობით და რაც მეგრულში იხმარება: **თართ-** „ირიფელი ეკოთართ-უ“ — მოსვარა, გათითხნა ყველაფერი; ე კ ო თ ა რ თ ი ლ ი — დასვრილი, გათითხნილი. უკანანენისმიერ **ხ-**ს შენაცვლება **რ-**თი მეგრულში არაფერს უჩვეულოს არ წარმოადგენს (ჭან. მ ო ხ თ უ — მ ო რ თ უ, ჭან. ი ქ თ ე ნ (ქართ. ი ქ ც ე ვ ი ს) — ი რ თ უ(ნ)... თვით ქართულში ეს **ხ-** შეიძლება ფონეტიკურად განვითარებული იყოს.

44. ჭან.	თას-: დო-თას-უ	თესვა, сеять
მეგრ.	თას-: დო-თას-უ	” ”
ქართ.	თეს-: და-თეს-ა	” ”

ყონა დოფხონარ, თასი დ ო ფ თ ა ს ა რ... || 349₄ ყანას დავხნავ, თესლს დავთესავ... თუთუნიშ თასი ჯ ე ვ ო თ ა ს ა რ ე || 340₂ თამბაქოს თესლს დავთესავ...

ქართ. **თეს**¹ ძირს გადმოგვცემს ჭანურშიც და მეგრულშიც **თას-**; ხმოვანი **-ა-** შეესატყვისება ქართულ **-ე-** ხმოვანს; **ს-**ს შესაბამისად უნდა გვქონოდა **-შ-** : **თაშ-**, მაგრამ **-ხ-** რჩება. **თას-** ერთ-ერთი ნიმუშია ნაწილობრივი შესატყვისობის შემთხვევებისა, რომელთაც ჭანურსა და მეგრულში ვხვდებით.

მნიშვნელობა ამ ძირს ჭანურს ადა მეგრულში იგივე აქვს, რაც ქარ-

¹ ეს ძირი — **თეს-** ქართულში საერთოა სახელისათვის (თ ე ს - ლ - ი) და ზმნისათვის (თ ე ს - ა ვ - ს).

თულში, ოღონდ ეს კია, რომ ჭანურში ჩვეულებრივად ამბობენ არა „სი-მინდი დავთესე“, „ლომი დავთესე“, „ბრინჯი დავთესე“, არამედ: „ლაზუტი დოფხაჩქი“, „ბრინჯი დოფხაჩქი“ და სხვ. **ხაჩქ**- ძირი მეტოქეობას უწევს **თას**- ზმნის ძირს.

45. ჭან. თვ :- გი- თ -უ	დახურვა, надевать ч.-л. на голову
მეგრ. თვ :- გო- თ -უ	„ „ „ „
ქართ. ცვ :- წამო-ა- ცვ -ა	„ „ „ „

თი გ ი თ უ-სი... II 361¹⁰ თავზე რომ დაიხურა... თის-თი ჭუბრიში რენ-გი ფაფახი გოთუნ II 244¹⁷ თავზედაც წაბლისფერი „ფაფახი“ ახურავს... ფუსუფ-ზადეში ჯა ჩქიმი ფორთოკალეს გ ა ო თ უ ნ... I 482¹⁷ იუსუფ-ზადეს ხე ჩემს ფორთოხლის ხეს ჩრდილავს („ახურავს“)... მანიშა ხოლო ფალთო მუიწკუ დო თილქის ქ ო მ ო თ უ I 425¹⁶ სასწრაფოდ პალტო გაიხადა და მელიას დაახურა... საჯი ქ ო მ ო თ უ მ ე ლ ა ნ კიცის ყინ I 520⁶ თუნუქს ახურავენ ზევიდან კეცს... კერემიდი-ნა მ ო თ უ ნ I 524¹⁵ კრამიტი რომ ხურავს (ზევიდან)... კაფესი ნუკუს მ ო ი თ უ მ ე ლ ა ნ... ბუტკუჯი-ნა მო-ხთასენ, ვარ ნაჭკომენ II 310⁷ ბადეს პირისახეზე იკეთებენ („იცვამენ“)...: ფუტკარი რომ მოვა, ვერ უკბენს... ტკაცუ ბაროთი. ბერექ ხეფე პიჯის მ უ ი თ უ დო ლეტას მელუ I 452¹⁰ იფეთქა თოფისწამალმა, ბავშვმა ხე-ლი სახეზე აიფარა („მოიცვა“) და მიწაზე დაეცა...

ზმნის ძირი **თვ**- ჭანურშიც და მეგრულშიც კარგავს **ვ**-ს **უ**-ს წინ: ჭან. ჰემუქ ქ ო მ ო - **თ** - უ, მაგრამ: სი ქ ო მ ო - **თვ** - ი, მა ქ ო მ ო ვ ო - **თვ** - ი... (იმან დაახურა, შენ დაახურე, მე დავახურე).

მეგრ.: თიქ გო-**თ**-უ, მაგრამ: სი გო-**თვ**-ი, მა გობ-**თვ**-ი (მან დაიხურა, შენ დაიხურე, მე დავიხურე)...

ჭანურშიაც და მეგრულშიაც ზმნა უმარტივესი სახით მოცემულია აორისტში, აწმყოში კი ზმნა დაირთავს სუფიქსებს: ჭანურში -**მერ**-||-**მელ**-ს (თუ გარდამავალია), მეგრულში — -**ან**-ს: ჭან. გოთუ**მელ**ს, მეგრ. გოთვანს...

ქართული **ცვ**- ძირი ფონეტიკურად სახეცვლილი **თვ**- უნდა იყოს (მდრ. ჭან. და ქართ. თიკანი — ქართ. ციკანი, ჭან., მეგრ. კოჩი-თი — ქართ. კაცი-**ც**...).

მნიშვნელობა ჭანური ძირისა ნაწილობრივ განსხვავებულია: არც ტან-ზე ჩაცმისათვის, არც ფეხზე ჩაცმისათვის -**თვ**- ძირი არ იხმარება, ქართულში კი -**ცვ**- იხმარება ორივესათვის; მართალია, „თავზე ახურავსო“ იტყვიან (და არა: „თავზე აცვიაო“), მაგრამ ზოგ პრევერბთან ამ შე-

მთხვევაშიც შეიძლება ვინმართ ეს ზმნა: „თავზე წამოიცივა“...

ქართულში გაფართოვდა ამ ძირის მნიშვნელობა თუ ჭანურსა და მეგრულში დავიწროვდა იგი? ჩვენ უფრო პირველი შესაძლებლობა მიგვაჩნია სინამდვილესთან ახლოს. არა მხოლოდ იმიტომ, რომ მნიშვნელობის გაფართოება უფრო ჩვეულებრივია, დავიწროება კი — ნაკლებ ხშირი; არის სხვა გარემოებაც: **თვ-** ძირი „თავის“ აღმნიშვნელ **თი-**სთან უნდა იყოს კავშირში.

46. ჭან. მ-თინ- : დო-მ-თინ-უ	გამართვა, გასწორება, выпрямить
მეგრ. თინ- : გო-თინ-უ	” ”
ქართ. —	” ”

თილქიქ, არაბაფე ძირუ-შ-კულე, კუჩხეფე დო მთინ უდო რენ II 252₃₃ მელიამ, მას შემდეგ, რაც ურმები ნახა, ფეხები გაჭიმა...

ეს ნასახელარი ზმნაა; ქართულში შესატყვისი ძირი არ ჩანს. მეგრულსა და ჭანურში ეს ზმნა ერთნაირი სახითაა მოცემული, ოღონდ ჭანურში **მ-** არის განვითარებული (იმ სახელში, რომელიც ზმნას საფუძვლად დაედო; იხ. **მ-თინ-**უ).

47. ჭან. თირთ- ინ-ი	კანკალი, თრთოლა, трепетать
მეგრ. თირთ- ოლ-ი	(ჩქარი) უთავბოლო ფაცა-ფუცი, бестолково суетиться, трепетать
ქართ. თრთ- ოლ-ა	” ” ”

კაბულას ფალთო, თის ბაშლუდი გოკირტუჭკულე ჰემდი ხოლო ყინითენ თირთინტუ I 48₆₂₉ ზურგზე პალტო, თავზე ბაშლაყი ჰქონდა შემოკრული ჰემდის და მაინც სიცივით კანკალებდა... ოხორჯას ბაშქა ბერენა ვა უყოუნტუ-შენი, ემუშ ყინ თირთინტუ I 46₃₂₉ რადგანაც ქალს სხვა ბავშვი არ ჰყავდა, მას [ე. ი. ერთადერთ ბავშვს] ზედ დაკანკალებდა...

ნ. მარს ეს ზმნა „ობიექტური წყობისად“ ე. ი. ინვერსიულად მიაჩნია: მითირთინენ და მსგავსი ფორმები მოჰყავს (იხ. ჭან. გრ., ლექსიკ., გვ. 147: **თირთ-**).

მეგრულში ი-თირთ-ოლ-უ(ნ) ითქმის ჩქარ, უთავბოლო ფაცა-ფუცზე (ი. ყიფშიძეს ლექსიკონში შეტანილი არა აქვს).

თირთ- ძირი იგივე ქართ. **თრთ-** არის, ოღონდ ი- ხმოვანია განვითარებული (სხვა შემთხვევაში ჭანურსა და მეგრულში ი-

ვ ი თ ა რ დ ე ბ ა ქართ. რ-ს ბადლად; იხ. **კუთ-**).

ამ ძირის მნიშვნელობა ქართულსა და ჭანურში ერთმანეთს ხვდება, მეგრული იძლევა გადახრას, რომლის ახსნა შეუძლებელი არ არის: მოუსვენრობის მომენტი აქაც არის.

48. ჭან. თორ- თურ- თირ- :	დო-ბ- თორ -ი	ზიდვა, თრევა, taskat
მეგრ. თირ- ნ-თირ- :	გე-ფ- თირ -ი	„ „
ქართ. თრ- :	ჩამო-ვ- თრ -ი-ე	„ „

(თუთუნი)... ქომოვილი, მალაზაშე დო ფ თ ო რ ი || 339^{5,7} (თამბაქო) მოვიტანე, საწყობში ჩავზიდე... არ თანექ წარი თ ო რ უ მ ს || 338²¹ ერთი წყალს ზიდავს... ცხენიქ-ნა თ ო რ უ მ ს... ხოჯის ვა ა თ ო რ ე ნ - ქ ი || 246^{26,27} ცხენი ზიდავს... ხარი ვერ ზიდავს... ჯოდორეფექ თილქის კუდე-ლის გაკენს დო ქ ა გ ა მ ა თ ი რ ე ს | 435²⁵ ძაღლები სწვდენ მელიას კულში და გამოათრიეს... ეკო ჩხომი ამახთუ მოსას-ქი, ზორითენ გ ა მ ა -თ ი რ ე ს | 424¹⁸ იმდენი თევზი ამოჰყვა ბადეს, რომ ძლივს გამოათრიეს... თქვან იდით დო კაი ფალი ფერიშენ წკაი თ ი რ ი თ დო ჭურკის დოლო-ბით | 510³⁵ თქვენ წადით და კარგი სუფთა ადგილიდან წყალი ზიდეთ და ქვაბში ჩაასხით... მან ბაზიქერე ბაბაშ კარზინკა ფ თ ი რ უ პ ტ ი | 450²⁴ მე ზოგჯერ მამის კალათას ვეზიდებოდი...

ამ ზმნის ძირი ჭანურში სამ ვარიანტს იძლევა: **თორ-**, **თურ-** და **თირ-**; ამოსავალია პირველი, მისგანაა **-ო-**ს დავიწროვებით **-უ-** მიღებული, **-უ-**ს კი შემდეგ შეენაცვლა **-ო-** ხოფურში. ეგევე **-ო-** გვაქვს მეგრულში. ქართულში ამის მიხედვით უნდა გვქონოდა ხმოვანი; გარდაუვალ ზმნაში ქართულს შემონახული აქვს **-ე-** (ის გაეთრა, შენ გაეთერ, მე გავეთერ...); გარდამავალში ჭანურის მიხედვით **-ა-** უნდა გვქონოდა: ა - თ რ - ი - ა ← ა - თ ა რ - ი ა (თუკი ჭანურში **-ო-** სხვა ხმოვნიდან არ არის მიღებული).

თირ- ძირს მეგრულში შეიძლება თავში განვითარებული ჰქონდეს **-ნ-**; იგი ძირს არ ეკუთვნის.

მნიშვნელობა არსებითად ერთია ჭანურში, მეგრულში, ქართულში: მა ფ თ ი რ ი, სი თ ი რ ი, თიქ თ ი რ უ — მე ვზიდე (ვათრევე), შენ ზიდე (ათარიე), მან ზიდა (ათრია)... ხეთი ვ ი ლ უ ნ თ ი რ უ (ნ) — ხელით დაათრევეს...

49. ჭან. თ-ქვ- :	თ-ქ -უ	თქმა, говорить
მეგრ. თ-ქვ- :	თ-ქ -უ	„ „
ქართ. თ-ქვ- :	თ-ქვ -ა	„ „
სვან. ლი- ქვ -ისგ		„ „

ჩქინი არქადაშიქ... თ ქ უ | 474¹⁴ ჩვენმა ამხანაგმა თქვა... ამა თილქინა ძიეს, აშო თ ქ ვ ე ს | 458³¹ ეს მელია რომ იპოვეს, ასე თქვეს... არ თუთას ჰიჩ მცუდი ვარ თ ქ უ || 251¹⁶ ერთ თვეს სრულებით არ თქვა ტყუილი... ჰე-თი ი თ ქ ვ ე ნ || 246²⁵ ისიც ითქმის... ოხრასქირი მუშის ონჯლორე ავუ დო ვარ ა თ ქ უ || 259⁴ მის მაზლს შერცხვა და ვერ თქვა... „სკირეფე ჩქიმი“ ნანას დო ბაბას ა თ ქ ვ ე ნ || 306³³ „ჩემი სკირეფი (შვილები)“ დედას და მამას შეუძლია თქვას...

ამ ზმნის ძირს ისევე, როგორც სხვებს (იხ. ზემოთ) ბოლოკიდური **-გ-** ეკარგება მომდევნო **-უ-**ს წინ (თ ქ უ — თ ქ ვ უ). სხვა ხმოვნების წინ ეს **-გ-** შენახულია. გარდამავალი სახეობა აწმყოს ჯგუფის დროებში არ გვხვდება, გარდაუვალი (ვნებითი — პოტენციალისი) აწმყოშიც იხმარება: ი თ ქ ვ ე ნ — ა თ ქ ვ ე ნ (იხ. ზემოთ). ასევეა მეგრულშიც, ქართულშიც.

ამ ზმნის ძირი მხოლოდ **-ქვ-** უნდა იყოს (მდრ. სვ. ლი-**ქვ-**ისგ და ჰ-რ-ქუ-ა || რ-ქუ-ა ძვ. ქართულისა).

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა ჭანურშიც, მეგრულშიც, ქართულშიც.

- 50. ჭან. ნ-თხ-** გაშლა, გაჭიმვა; კრა, დაცემა, ხელის მოკიდება, **разомкнуть, вытянуть, ударить, (на)пасть;**
братъ за руку
მეგრ. (ნ)-თხ- დაცემა, დავარდნა; ხელის მოკიდება, **напасть;**
упасть; братъ за руку
ქართ. რა-თხ- გაშლა, გაჭიმვა, **разомкнуть, вытянуть**

მსგავსე გ ო ნ თ ხ უ დო ზოი დიყურუ | 468⁸ ფრთები გაშალა და ძლიერ დაიყვირა... თემბელი კაველას ქოგინჯირუ ე-დო თიყალი ქ ა - გ ო ნ თ ხ უ | 429²⁷ ზარმაცი „კველაზე“ გაწვა და თავკისერი გაჭიმა... კუჩხე სქანი დოლანიში ოლაგაურა გ ო ნ თ ხ ი | 448¹⁵ შენი ფეხი საბნის შესაბამად გაჭიმე („განირათხ“)... მარტიში თუთას... გ ო ნ თ ხ ი მ ს ფუქუ-რი || 320¹⁸ მარტის თვეში გაშლის ყვავილს... დოქიმინან-ჭკულე... ქ ა - გ ო ნ თ ხ ი ფ ა ნ სინის: თითხუ იყვენ | 522^{23,24} დაზელის შემდეგ... გა-შლიან (გააბრტყელებენ) სინზე: თხელი იქნება... ცხენიქ... თეფნე ნ უ ნ - თ ხ უ დო მეგი ქაკონაყვილუ | 458¹⁴ ცხენმა... წიხლი კრა და მეგელი და-არეტანა... ხოჯიქ... მთხას არ ზორი ქრა ქ ო ნ უ თ ხ უ | 460⁹ ხარმა თხას ერთი მაგრა რქა კრა... თეფნე მე მ ი ნ თ ხ უ | 485¹⁸ წიხლი მკრა... კუ-ჩხეს ნ ო ნ თ ხ ა მ ა ნ, ხორონამან || 302²³ ფეხს ჩაკრავენ, ცეკვავენ... მი-ზრადი ლეტას... გ ა უ ნ თ ხ უ | 502^{21,22} კვერთხი მიწას კრა... მთუთი ძი-რუ-შ-კულე ჯოლორი... ნ ა ნ თ ხ უ დ ო რ ე ნ || 308³¹ დათვი რომ უნა-ხავს, ძაღლი სცემია... ქურიქ წიბილი ჭოფუმს; გ ა ა ნ თ ხ ე ნ გულიტა-ში

II 310₃₂ ქორი წიწილს იჭერს; დაეცემა, რომ დადიოდეს, მაშინ... კუჩხე გაუსტუ, გაუსტუ დო გ ა ა ნ თ ხ უ I 477₂₆ ფეხი დაუსხლტა, დაუსხლტა და დაეცა... ჯინაზე გ ო შ ა ნ თ ხ უ-შ-კულე, აშკუინუ II 272₁₈ მკვდარი რომ ჩამოვარდა (წყალში), შეეშინდა... მჭკუდის ხე მ ე ნ თ ხ უ, ალთუნ'დი-ვუ II 285₁₈ მჭადს ხელი მოჰკიდა, ოქროდ იქცა... ხე მ ე ნ თ ხ უ-შ-კულე, დოღურუდორტუნ II 313₃₂ ხელი რომ მოკიდა, მომკვდარიყო... ჭიტა ენგერიქ... ნენა გ ა მ ა ნ თ ხ ი პ ტ უ I 186₁₀ პატარა ენგერი... ენას გამოყოფდა ხოლმე...

ამ ზმნის ძირს ჭანურში ყველგან **ნ**- დაერთვის თავში, მაგრამ ეს ძირეული არ არის: ქართული (და ნაწილობრივ მეგრული) ამას მოწმობს.

მეგრულში ამ ზმნას გამოყენების ასეთი ფართო არე არა აქვს: ქირქ წიწილას ქ ე გ ი ა თ ხ უ — ქორი წიწილს დაეცა... აბრაგენქ ქ ე გ ი ა თ ხ ე ს — ავაზაკები დაესხნენ... ხე ქ ი მ ე თ ხ უ — ხელი მოჰკიდა, წაავლო... ქ ო დ ა ნ თ ხ უ — დავარდა... გ ე გ ი ლ ა ნ თ ხ უ — ჩამოვარდა... ე კ ა ნ თ ხ ე ს — შეიბნენ...

ხე გონთხუ, კუჩხი გონთხუ... მეგრულად არ ითქმის: „გაშლა“, „განრთხმა“-ს მეგრულში ეს ზმნა არ ნიშნავს; უცხოა მისთვის აგრეთვე „კვრა“-ს მნიშვნელობა (წიხლი ჰკრა, რქა ჰკრა... იხ. ზემოთ მაგალითები).

ქართულში კიდევ მცირეა ის გამოთქმები, სადაც ეს ზმნა იღებს მონაწილეობას; ძვ. ქართულში ჩვეულებრივი იყო: გ ა ნ ი რ ა თ ხ ველი შენი! (გაშალე, გამართე ხელი!). შდრ. ჭან. გ ო ნ თ ხ ი ხე, გ ო ნ თ ხ ი კუჩხე! მაგრამ ახლა ვიტყვი: ხელი გაშალეო (ჩვეულებრივ ხმარებულია: გ ა ნ რ თ ხ მ უ ლ ი). ქართულში ეს ზმნა ლამის არის ხმარებიდან გამოვიდეს. **რა**- ამ ზმნაში ძირეული არ არის (შდრ. მეგრ.-ჭანური).

51. ჭან.	თხ :- თხ -უ	თხოვა, просить
მეგრ.	თხ :- თხ -უ	„ „
ქართ.	თხ :- ს- თხ -ოვ-ა	„ „

„არ თოკი დომონმარაფი“, თ ხ უ II 251₆ ერთი თოკი მათხოვე „მანმარებინე“, სთხოვა... ნე-თ ი გ ა მ ა ბ ი თ ხ ვ ა ფ უ რ-აა, ნე-თი ბგორუმ ქომოჯი-ა! II 319₂₈ არც გავთხოვდებო, არც ვეძებ ქმარსაო...

ეს ზმნა მეგრულში ისევე ფართოდ არის გამოყენებული, როგორც ქართულში: ქოთხუ — სთხოვა... ქნთხუ — ათხოვა... გნთხუ ოსურსქუა — გაათხოვა ქალიშვილი... გვთხუ — გათხოვდა... დნთხუ — დაეთხოვა, მოსცილდა... მნთხუ—მოითხოვა და სხვ.

ჭანურში კი „თხოვა“-ს მნიშვნელობით იხმარება „კ ვ ა ნ-დ“- ძირი.

პირველი ზემოთ მოყვანილი მაგალითი (თ ხ უ) შემთხვევითის შთაბეჭდილებას დატოვებდა, რომ ლექსში არ გვქონდეს: გ ა მ ა ბ ი თ ხ ვ ა ფ უ რ (გავთხოვდები)... ეს გვაფიქრებინებს, რომ **თხ-** ძირი უფრო ფართოდ უნდა ყოფილიყო წინათ ჭანურში გამოყენებული.

52. ჭან. **თხ-** ← **თუხ-** ძაფის დართვა, **прясти**
მეგრ. **თუხ-** „ „ „
ქართ. —

აიშექ იაფალი ტარადის ქოგეჩუ, დო თ ხ უ დო ოსმანიშენი წინეკი დოშუ | 488⁹ აიშემ მატყლი დაჩეჩა, დაართო და ოსმანისათვის წინდა მოქსოვა... მონტკოი... საჩეჩელის ქოგეჩაფან, ფხენითენ დო თ ხ უ ფ ა ნ... | 543^{20,21} მატყლს დაჩეჩენ, თითისტარით დაართავენ...

მეგრულში ამ ზმნის ძირში **-უ-** გვაქვს: თ უ ხ უ ნ ს — ართავენ... დო თ უ ხ უ — დაართო... ქ ი მ ი ო თ უ ხ უ ბამბე მონტყორს — „მართო“ ბამბა მატყლს...

ქართულში **თუხ-** ძირი ამ მნიშვნელობით ცნობილი არაა. **ა-რთავ-**ს რომ მეგრულში გვქონოდა და **თუხ-** || **თხ-** ქართულში, შესატყვისი ძირები გვექნებოდა, მაგრამ **-რთ-** ქართულშია და **თუხ-** || **თხ-** მეგრულსა და ჭანურში. ამრიგად, ქართული შესატყვისი ძირის საკითხი ღიად რჩება.

53. ჭან. (ნ)-**თხოზ-** დევნა (სდევს), გამოდგომა (გამოუდგა),
მეგრ. **თხოზ-** **гнать, гнаться, преследовать**
ქართ. — „ „ „

„სალახანა, იგზალი“-ა დო ა თ ხ ო ზ უ | 447⁸ „(შე), სალახანა, წადიო“ და გამოუდგა („სდია“)... ციღუ-სი, ასლანი დო კაპლანი ა ნ თ ხ ო - ზ უ || 354²³ რომ წავიდა, ლომი და ვეფხვი გამოუდგა... ა ნ თ ხ ო ზ ე ს ჰანი || 363³²⁻³³ გამოუდგენ ესენი... „ჰაიდე იგზალი, აქონაში მო დგირ“-ა დო კოჩის ა თ ხ ო ზ უ | 411^{2,3} „აბა, გასწი, აქ ნუ დგახარო“ და კაცს გამოუდგა... ავჯი დო ჯოდორეფე თილქის გ ა ო თ ხ ო ზ უ ტ ე ს | 425¹⁵ მონადირე და ძაღლები მელას მისდევდენ...

მეგრ.: გ ა მ ა თ ხ ო ზ უ (ჯოდორქ ლეს) — გამოუდგა (ძალდი ღორს)... ჯოდორი კვარს გ ე თ ხ ო ზ უ (ნ) — ძალდი კვალს მისდევს... გ ა მ უ თ ხ ო ზ ი ნ ე — გამოადევნე...

ქართულში ეს ძირი არა ჩანს.

მეგრულსა და ჭანურში ერთი და იგივე მნიშვნელობა აქვს.

54. ჭან. (ნ)- თხორ-	თხრა, ხვნა, копать, пахать
მეგრ. თხორ-	თხრა, копать
ქართ. თხარ-	„

ლეტა დონთხორუ II 272⁷ მიწა გათხარა... მთელი ყონა დონთხორეს დო ხოლო მუთუ ვა მოზახთუ I 441⁶ მთელი ყანა გადათხარეს და მაინც არაფერი ამოვიდა... ნოდერი იქუმან დო ბელითე დონთხორუ მან II 296²⁷ ნადს გამართავენ და დაბარავენ („ბელით“ და-თხრიან)... ხოჯიქ — თხორუმს ლეტა II 245⁷ ხარი ხნავს („თხრის“) მიწას... ბადი კოჩიქ საფანითე ხოჯეფეს ლეტა დონთხორა ფამს II 244^{24,25} მოხუცი სახნისით ხარებს მიწას ახნევინებს („ათხრევინებს“)...

თხორ- ძირს თავკიდური დანართი **ნ-** ხშირად არა აქვს. ძირეული ხმოვანი **-ო-** ჭანურსა და მეგრულს ყოველთვის აქვს, მისი შესატყვისი **-ა-** ქართულში მომდევნო სუფიქსეული ხმოვნის ზეგავლენით აწმყოს ჯგუფის დროებში არა ჩანს: ვთხრი, თხრი, თხრის... მაგრამ აორისტში გვაქვს: ვთხარე, თხარე, თხარა...

მნიშვნელობა ამ ზმნისა არსებითად ერთი და იგივეა, ოღონდ: 1. მეგრულში „დონთხორუ“ „გათხარა“-საც ნიშნავს და „დაასაფლავა“-საც: ღურელი დონთხორუ — მიცვალებული დაასაფლავა; „ჩქიმი მათხორალ“ — „ჩემი დამასაფლავებელი“ (— დედა მიმართავს შვილს მოფერებით).

ჭანურში ეს ზმნა ხვნის მნიშვნელობითაც იხმარება: ლეტა დონთხორუ — „მიწა დაბარა“, „მიწა მოხნა“, ორივეს უპირისპირდება „ლეტა დონახქუ“ — მიწა მოთოხნა, „თოხით დაამუშავა“.

55. ჭან. კათ-	გარევა, გაყოლა, вмешаться; сопровождать
მეგრ. კათ-	შეგროვება, გარევა; მივარდნა, собирать; вмешиваться
ქართ. —	„

დიკაში მქიის წკაი გილუბუფან, ჯუმუ უკათეფან I 523²⁸ პურის ფქვილს წყალს დაასხამენ, მარილს უზამენ („შეურევენ“)... ლუყუს უკათეფან: პიპეი, ჯუმუ... I 521²⁹ კომბოსტოს უზამენ („შეურევენ“): პიმპილს, მარილს... (ქვეის) წკაი ბუკათარე II 245¹⁴ (ფქვილს) წყალს დავასხამ („წყალს ავურევ“)... მქვერის მჭიფე ჯუმუ ქობუკათამთ II 298²⁵ ფქვილს წვრილ მარილს გავურევთ... ჰე-თი ქელაკათუ II 258³⁷

ესეც გაპყვა... „მოხთი-ა ელამაკათი-ა დო!“ ილიკათუ დო... მი-
ნდიკონუ | 4172 მოდიო, გამყევიო-და! გაიყოლა და... წაიყვანა...

მეგრულში ეს ძირი გაცილებით უფრო ფართო მნიშვნელობისაა:
დოკათუ — შეაგროვა... დიკათუ — შეგროვდა... ჩექქააკათ-
თუ — ჭალარა გაერია, შეერია... ქემიაკათუ — მიუვარდა... ქემ-
კათუ — მოუარა (ავადმყოფობამ)... (არა გვაქვს: ელაკათუ —
„გაპყვა“, ჭანურისა)... ბურგონი გიკათუ — ბრაგვანი გაადინა.

შესაბამისი ძირი ქართულში არა ჩანს.

მეგრულში ამას უკავშირებენ **კათა**- სახელს: ბოში-კათა — ყმაწვილ-
კაცები, ქომოლი-კათა — მამაკაცები... (იხ. ი. ყიფშიძე, მეგრ. გრამ.,
ლექსიკ., გვ. 250).

ნ. მარს ჭან. გრ.-ში „კათენ“ თარგმნილი აქვს *сидет*; ეს შე-
ცდომა შენიშნა ჯერ კიდევ ი. ყიფშიძემ (იხ. მეგრ. გრამ., ლექსიკ., გვ.
250).

56. ჭან. **კაკალ-** გამომარცვლა, *обмолоть стручковых*
მეგრ. **კაკალ-** „ „ „
ქართ. **კაკალ-** „ნიგოზთა და ხულთა ხილი“ (ს ა ბ ა), *орех*

ჰაწი ხაჯი პაკალუმთ; ჰადა ოკაკალონი ენ... კაკალაში,
კაკალი გამიმესს... || 309₂₆ ამ ლობიოს „მარცვლავთ“; ეს „გამოსამარ-
ცვლავთ“; როცა გამოფენი, მარცვალს გამოიღებს...

მეგრ. კაკალანს — „მარცვლავს“, დოკაკალუ — მარცვალი
გამოაცალა, გამომარცვლა. აქედანვე: ქ ო კ ა კ ა ლ უ — იხემსა, მსუბუქად
ისაუზმა.

კაკალუმს ნასახელარი ზმნაა; ნაწარმოებია კაკალ- (იხ.) სახე-
ლიდან.

57. ჭან. **კალ:** კალ-უ მოკალვა, *лудить*
მეგრ. **კალ:** მო-კალ-უ „ „ „
ქართ. **კალ:** მო-კალ-ა „ „ „

ზმნა ტექსტებში დადასტურებული არა გვაქვს. შეტანილი აქვს
ნ. მარს ლექსიკონში (იხ. **კალ:** ჭან. გრამ., გვ. 151).

ეს ზმნა ნაწარმოებია **კალა**- სახელისაგან. წარმოებაც და მნიშვნელო-
ბაც ერთნაირია ქართულში, ჭანურში, მეგრულში.

58. ჭან. **კალ:** გო-ნ-კალ-უ წასვლა(?), გადახვეწა, *уходить (?)*
მეგრ. **კალ:** გრ-კალ-იფ-უ ხელცარიელი დარჩენა,
остаться с пустыми руками
ქართ. —

მი-თი ვარ დოსქულუ, გოინკალეს დუგუნჯიფე. კონალის დოსქულ-
დუ დერემენჯი, დერემენჯიში ოხორჯა II 334₁₉ არავინ დარჩა. წავიდენ მე-
ქორწილეები. ოთანში დარჩენ მეწისქვილე, მეწისქვილის ცოლი...

მეგრ.: გ ო ბ კ ა ლ ი ფ ი — ხელცარიელი დავრჩი... გ ო კ ა ლ ი ფ ე რ ი
— ხელცარიელი...

სიტყვა იშვიათია ჭანურშიც, მეგრულშიც (არც ნ. მარის ჭან. ლექ-
სიკონშია, არც იოს. ყიფშიძის მეგრ. ლექსიკონში).

ქართული შესატყვისი არა ჩანს.

59. ჭან.	კანკ-: დო-კანკ-უ	ნაყვა, კაკუნი, толочь, стучать
მეგრ.	კაკ- დო-კაკ-უ	” ” ” ”
ქართ.	კაკ-: დაუ-კაკ-უნა	კაკუნი, стучать

ჯიმუ, ლერი დო პეპერი დო კანკუფან I 519₂₄ მარილს, ნიორსა
და პიმპილს დანაყვენ... კაი-ნა დიგიბას [ლუყუ], ლაფიათე დო კანკუ-
ფან I 521₃₀ კარგად რომ მოიხარშება [კომბოსტო], ლაფერიტ და-
ნაყვენ... გამახთა-ში, კუზითე სახან ბუკანკა-ში, ჯას ქოგვაბდენ დო
ოპჭოფუმ II 317₁₉ რომ გამოვა, კოვზით საინს რომ დავუწყებ კაკუნს („და-
ვუკაკუნებ“), ხეს დაცვივა (ფუტკარი) და დავიჭერ... ოკანკონი იკანკენ
ქვას; იკანკა-ში... ლაზუტი ქვაში ხურხის დოლაბდენ II 298_{8,9} სარეკელა
(„საკაკუნებელი“) კაკუნებს ქვაზე; რომ იკაკუნებს..., სიმინდი ქვის ღრუში
(„ყელში“) ჩაცვივა...

მეგრ.: ჯიმუ დო ზაფანა დო კაკუ — მარილი და პიმპილი დანაყა...
ჯას უკაკუნანს კიდუ — ხეს უკაკუნებს კოდალა... კაკაფი ირჩქი-
ლე(ნ) — კაკუნი ისმის...

ნ-კანკ-ში ძირეული არაა (მდრ. მეგრული, ქართული); ის ფონეტიკუ-
რი დანართია.

ქართულში ამ ზმნას მხოლოდ კაკუნის მნიშვნელობა აქვს; „ნაყვას“
ის არ აღნიშნავს. „კაკუნი — ფიცარზე რეკის ჳმაჲ“ (საბა). კაკუნი — ფი-
ცარზე დაკაკუნების ხმა ყოფილა. ალბათ ნაყავდენ ფიცარზე ან ქვის ქვა-
სანაყში (სოფლად ახლაც ქვისაა ქვასანაყი). აქედან: კაკუნი = ნაყვა.

60. ჭან.	კანწ-. ი-კანწ-უ-ნ	ქანაობა (ზევით-ქვევით), качаться (вверх и вниз)
მეგრ.	კანწ-: ი-კანწ-უ-(ნ)	” ”
ქართ.	—	

დაშვიკი ოკანწონი ქოგმოკიდამან... ოთხო კოჩი დოლოხედასენ, ოკანწურანორენ II 312_{3,4} [ზევით-ქვევით] საქანელ ყუთს ჩამოკიდებენ... ოთხი კაცი ჩაჯდება, იქანავებენ (ზევით-ქვევით)...

მეგრ.: ფიცარი ოკანწუნ(ნ) — ფიცარი ქანობს (ზევით-ქვევით)...
სათანადო ქართული ფუძე არა ჩანს.

61. ჭან. მ-კას-: გო-კას-უ დატენა, набивать, заряжать
მეგრ. კას-: გო-კას-უ " " "
ქართ. —

„...ბაოთითე დო მკასი თ-და ტოფელი“ I 498₂₈ თოფის წამლით დატენეთო თოფები... ბეექ ობა გუიმკასუ... უშქითე I 455₇ ბავშვმა უბე გაიტენა ვაშლით...

მეგრ.: თოფი დოკასუ — თოფი დატენა... ტომარე დოკასუ — ტომარა დატენა...

ჭანურში მ- ფონეტიკური დანართია; ძირია კას-
ქართულში მისი შესატყვისი არაა ცნობილი.

62. ჭან. კვათ-: კვათ-უ ჭრა, კვეთა, резать, рубить
მეგრ. კვათ-: კვათ-უ " " " "
ქართ. კვეთ-: კვეთ-ა ..

...კვათუ, კვათუ დო ყა მეტუხუ I 402₂₇ ჭრა, ჭრა და ტოტი მოტყდა... ჯალეფე მთელი დოკვათუ I 524₁₃ ხეები სულ დაჩეხა („დაჭრა“)... ჯაეფე დოკვათეს დო დიშქა დოყვეს I 462₁₄ ხეები დაჩეხეს და შეშად აქციეს... მთელ დოკვათუ II 272₂₇ სუყველა დაჩეხა... ცონა დერი დობკვათი II 270₃₂ ყანაში [სიმინდის] დეროები დავჭერი... ჩალა დოკვათუმან II 315₁₇ ჩალას მოჭრიან... ქესერი'სთერი მუშოკელე კვათუმს II 305₄ ეჩოსავით თავისკენ თლის („ჭრის“)... ბიჭი ხამითე ჭუვალი გამაკვათუ II 353₂₄ ბიჭმა დანით ტომარა გამოჭრა... ბაბა-მუშოქ-თი ფუჯი, კოანინოკვათუ II 278₁₀ მამამისმაც ძროხა, ცხვარი დაკლა... კოანინუკვათუ, ხოჯი ნუკვათუ, ფუჯი ნუკვათუ II 332₂₇ ცხვარი დაუკლა, ხარი დაუკლა, ძროხა დაუკლა... ჰაქ ჯეხედუ დო ოკახხე მეკვათუმს II 323₄ აქ დაჯდა და უკან ჭრის...

მეგრ.: ხამი კვათუნს — დანა ჭრის... შქას გოკვათუ — შუაში გაჭრა... დუდი მეკვათუ — თავი მოჭრა... ჯაგეგინოკვათუ — ხე გადაბელა („გადაჭრა“)... კიბირი მეკვათუ — კბილი მოკვეთა... ჯგი-

რი ნოკვეთი — კარგი ნაკვეთი... კვათიერი ხამი — მჭრელი დანა...

ქართულშიც არა ერთი გამოთქმა გვაქვს, სადაც „კვეთა“ ჭანურ-მეგრულისებურად იხმარება: კბილი მომკვეთა (ე. ი. მომჭრა), მიცვალებულის გვამის განკვეთა... სასოწარკვეთა... გაუკვეთა — გაუჭრა; აქედან: გაკვეთილი (საბა: გაუკუეთდიან — გაუჭრიდიან)... კვეთი, საკვეთელი — რაც შედეგებს („აჭრას“) იწვევს...

ამრიგად, მნიშვნელობით **კვეთ-** და **კვათ-** ძირები გარკვეულ ნაწილში ერთმანეთს ფარავენ: მეგრული და ჭანური უფრო მეტად, ქართული — ნაკლებ.

აღსანიშნავია, რომ **კვეთ-** ძირს ჭრ(ა)- ძირი მეტოქეობას უწევს და ავიწროვებს ახალ ქართულში; ძვ. ქართულში მაგ. იხმარებოდა „იოანე ნათლისმცემლის თავის მოკუეთა“; ახლა ვიტყვი: „თავის მოჭრა“ და არა „მოკვეთა“... შემთხვევითი არაა ამიტომ, რომ „სასოწარკუეთა“, „განკვეთა“, „გაუკუეთა“ — ძვ. ქართულიდან მომდინარეობს, ძვ. ქართულის ნამემკვიდრებია.

საინტერესოა, რომ „ნოკვათუ“ „დაკლას“-ს მნიშვნელობით მხოლოდ ჭანურს ახასიათებს, მეგრულმა ასეთი გამოთქმა არ იცის.

აგებულიებით **კვათ-** და **კვეთ-** ერთმანეთის ზუსტი შესატყვისია.

63. ჭან. (რ)-**კვან-**
მეგრ. რ-**კვან-**
ქართ. —

თხოვა, просить

” ”

ნანა-მუშიშა იდუ დო ჭიტა ყვალი დო მჭკიდი აკვანდუ | 487₃
თავის დედასთან მივიდა და ცოტა ყველი და მჭადი სთხოვა... აწი სიჯას აკვანან ბაჩხიში... ნოლამისაში კოჩეფეჟ, ჯუმალეფეჟ აკვანან ბაჩხიში | 513₃₀ ახლა სიძეს სთხოვენ საჩუქარს... პატარძლის მომყოლნი, ძმები სთხოვენ საჩუქარს... მა ყურენეჩ ასთან მუშენი გაკვან, გიჩქინი? | 413₃ იცი, ორმოც ასთან რატომ გთხოვ?... ჰემუში ქარტალი ქომჩი! მუსტენდიკიქ მაკვანს || 268₂₄ იმის ქალადი მომეცი! გამომძიებელი მთხოვს (მოითხოვს)... არ ვი(თ)-ნდლაშკულე კონქში მუში მოხთუ დო ჭურკი აკვანდუ || 250₂₉ ერთი ათი დღის შემდეგ მისი მეზობელი მოვიდა და ქვაბი სთხოვა...

მეგრულში ეს ძირი იშვიათია, მაგრამ მეგრულისათვის უცხო არ არის: ნარკვანი — ნანატრი („ნათხოვარი“) ახლაც იხმარება.

ქართულში ეს ძირი ცნობილი არაა.

სვანური „ხე-კუთუად“ „უნდოდა“ ამ ძირისა უნდა იყოს. თუ ეს ასეა, მაშინ ეს ძირი დაუკავშირდება ხა-**კუ-** ზმნას სვანურში და **ო-კო-**ნ ზმნას („უნდა“) ჭანურსა და მეგრულში. მართალია, „უნდა“ ჭანურად არის

„უნონ“ და არა „ოკო-(ნ)“, მაგრამ პირობითი კილოს საწარმოებლად ჭანურ-რი ხმარობს ო-კო-ს: ბ-კვათი-კო-ნ (იხ. ჭან. გრამ. ანალ., § 42 ბ, გვ. 152); აქედან ჩანს, რომ ეს ზმნა ჭანურისათვის უცხო არ არის.

64. ჭან. კიბ-ინ: გაა-კიბ-ინ-უ	კბენა, кусать
მეგრ. კიბ-: დო-კიბ-ირ-უ	” ”
ქართ. კბ-ენ: უ-კბ-ინ-ა	”

არ ყვაროჯი თილქიში კაბულას ქონხედუ, არ ზორი ქოგეაკი-ბინუ | 45^{ბ25} ერთი ყვაგი მელიას ზურგზე შეაჯდა, ერთი ძალიან უკბინა... კორღონი-თი... კოჩის გეაკიბინს | 494²⁶ კოლო კაცს კბენს... ვად, ვად! მოგემაკიბინ მურია! | 485^{9,10} ვად, ვად! ნუ მკბენ, მურია!

ძირი ამ ზმნას საერთო აქვს კიბ-ირ-თან (კბილ-თან). ქართული „კბენა“ და ჭან. „გეკიბინუ“ ერთმანეთის სრული ანალოგონია. მეგრულში „კბენის“ მნიშვნელობით იხმარება „ჩამინი“: აჩამუ — უკბინა („ცემა“-ძირია გამოყენებული). მაგრამ მეგრულში იხმარება ზმნა: დოკიბირუ: გერქ თხა დოკიბირუ — მეგლმა თხა დაკბინა (არ კი გაუგლეჯია!). ეს ზმნა ქართულ „კბენა“-ს და ჭან. „გეკიბინუ“-ს მიჰყვება წარმოებითაც და მნიშვნელობითაც.

საყურადღებოა, რომ არქაბელები არ ხმარობენ „გეკიბინუ“-ს („მე-ჭკომუ“-ა გამოყენებული ამისათვის!): ეს ხოფურიაო (იხ. II 24^{ბ16}); ნ. მარს თავის ლექსიკონში მოჰყავს მებაკიბინამ — кусаю — ვიწვეზე მითითებით.

65. ჭან. კიდ-: ქო-მო-კიდ-უ	აკიდება, вешать; навьючить
მეგრ. კიდ-: ქგ-მო-კინდ-უ ხე	მოკიდება, братья рукой
ქართ. კიდ-: მო-კიდ-ა ხელი	აჰკიდა ტვირთი, НАВЬЮЧИТЬ

ეშუელის ქომოკიდუ ჟუნენჩ ოკა დიკა | 404²⁴ სახედარს (ვირს) აკიდა ორმოცი ოყა პურის ფქვილი... მოიკიდუ დო ოხოიშა ნიმეს II 313⁶ მოიკიდა და შინ მიაქვს... ტიკინა მობიკიდი II 31^{ბ16} კალათა მოვიკიდე... თუთუნი ფცონარე, მაშინას გებოკიდარე... მალაზას ამბოკიდარე II 304³³ თამბაქოს ავაცმევ, „მანქანაზე“ გავკიდებ... საწყობში დაგვიდებ... მძი(რ)ეს-შ-კულე, (ყ)ალის დოლომაკიდეს, იბგარუ II 291^{29,30} რომ გენახა, ყელზე ჩამოგვეკიდა, იტირა... ჟუი-თი ოკვაკიდეს | 409³³ ორნიც წაიხუბნენ... მოხთი დო აქ ოკვაკიდათ-ა... | 417²⁴ მოდი და აქ შევიბნეთო... მეგრი დო ჯოლორი ოკვაკიდეს II 288²⁷ მგელი და ძაღლი შეიბნენ... მელე სარფულეფექ, მოლე მაკრიალურეფექ

ოკვაკიდეს II 262¹⁵ გაღმა სარფელები, გამოღმა მაკრიალელები წაი-
ჩხუბნენ...

მეგრ.: ხე ქ გ მ ო კ ი ნ დ უ — ხელი მოჰკიდა... ხეშა ქ ო კ ი დ უ —
ხელში იგდო... ჯიმაქ ჯიმას წ ე კ ი დ უ — ძმა ძმას წაეჩხუბა...
წ ა კ ი დ ე ბ უ ლ ი რენა(ნ) — უბრად არიან, ნაჩხუბარი არიან...

ქართ. ტვირთი აჰკიდა... ხელი მოჰკიდა... ზურგზე აეკიდა...
ჩამოეკიდა... გამოეკიდა... და სხვ.

მნიშვნელობითაც და აგებულებითაც ეს ძირი არსებითაც მომენტებში
ხვდება ერთმანეთს.

ჭან. ოკვაკიდუ (წაეჩხუბა), მეგრ. წეეკიდუ (წაეჩხუბა)
ნ. მარს და ი. ყიფშიძეს ცალკე გამოყოფილი აქვთ. საამისო
საფუძველი არა გვაქვს — მნიშვნელობის სხვაობა პრევერბებთან არის
დაკავშირებული.

66. ჭან. კითხ-
მეგრ. კითხ-
ქართ. კითხ-

კითხვა, спросить, читать

” ” ”
” ” ”

ჭკულე კითხუ I 417⁹ მერე ჰკითხა... ოხორჯა მუშიქ კითხუ II
283²² მისმა ცოლმა ჰკითხა... ჰაწი კითხუმს ბოზოში ბაბას II 299³⁵
ახლა ეკითხება („ჰკითხავს“) ქალის მამას... მუსთენდიკიქ კითხუფს I
409³⁰ გამომძიებელი ეკითხება... ჟურ კოჩი ქომოხტეს... იკითხეს —
„მი ცორერთ?“ II 364⁴ ორი კაცი მოვიდა... იკითხეს — „ვინ ხართ?“...
თქვან ჰაწი, ჰეშო ბოგნამ-ქი, იკითხამთ, ბეეფე ჩქიმი II 266⁹ ისე
მესმის, რომ თქვენ ახლა სწავლობთ, „კითხულობთ“, ჩემო შვილებო...
უკითხუ კოჩი II 245²⁶ უსწავლელი კაცი... ჰარუნში ჯუმა მოთ
იკითხუმ? II 244¹³ ჰარუნის ძმას რად კითხულობ? უკითხეს-ქი „სი
მი ცორე?“ II 367⁶ კითხეს, რომ „შენ ვინ ხარ?“... მუთხა ბუკითხარე
II 367³³ რაღაცას ვკითხავ... აქ-მა მიქ იკითხუფს-მა დო მიქ ისიმინს-მა
I 419³⁴ აქაო ვინ (წა)იკითხავსო და ვინ გაიგონებსო... მამული ღობეის
აფთუ დო ოყიუთენ ფათიშაის გოკითხუ I 418²¹ მამალი ღობეზე
აფრინდა და ყივილით ხელმწიფეს შეაგინა... ხოლო-თი ფათიშაის
გოკითხუ I 418²⁷ კიდევ ხელმწიფეს აგინა...

ყველა ეს მნიშვნელობა აქვს ამ ზმნას მეგრულშიც, ქართულშიც:
მეგრ. კითხუ — ჰკითხა, იკითხუ — იკითხა, კითხუფს —
კითხულობს... უცხოა მხოლოდ უკანასკნელი მნიშვნელობა; ჭან.

გ ა ო კ ი თ ხ უ — აგინა... ესაა ამ ზმნის მნიშვნელობის თავისებურება ჭანურში.

აგებულება ზმნის ძირისა ერთნაირია. აღსანიშნავია ათინური „უკითხეს“ (იხ. მაგალითები) = ჰკითხეს...

67. ჭან.	კ-ნ-	ხელის წაღება, хватать рукой
მეგრ.	კ-უნ- კ-ინ-	დაჭერა, წევა, держать, тянуть,
		поднимать
ქართ.	კ-ავ-	держать, задерживать

...მანიშა ტეფსის გ ა ა კ ნ უ, გოქთუ | 400¹³ სწრაფად დაავლო ხელი ტაფას, მოატრიალა... ა კ ნ ი კუდელიშე დო ოტოჩი... || 334²⁶ წაავლე ხელი კუდში და გადაავდე... სენდული ხე ა კ ნ უ || 357³¹ ზანდუკს ხელი წაავლო... ადაქ ხანუმის ხეს ქ ო გ ა ა კ ნ უ || 251³⁰ ბატონი ქალბატონს ხელში ეცა...

მეგრული სათანადო ძირი **კუნ-** || **კინ-** მნიშვნელობის მხრივ უფრო მრავალფეროვანია: ხეს ქ ი დ ე კ ი ნ უ — ხელში დაიჭირა, „დაიკავა“, ე უ კ ი ნ უ — ასწია, დ უ კ ი ნ უ — დასწია, კ ი ნ უ კ ი ნ უ — უკან დასწია, წ ი მ ი კ ი ნ უ — წინ წაიწია, წ ი მ უ კ ი ნ უ — წინ წასწია... უ კ ე ბ უ (ნ) — უჭირავს („უკავია“), ქ ო დ ა კ ე ბ ა ფ უ — დააჭერინა, დააკავებინა (მაგ. ხელში)...

აქედან ირკვევა, რომ ძირეულია მხოლოდ **კ-**, **-ინ-** || **-უნ-** აფიქსია; ამ აფიქსის ნარჩენია ჭან. **-ნ:** **კ-ნ** (ა-კნ-უ...); წინა ხმოვანი (**-ი-** || **-უ-**) დაკარგულია (**-ი,** **-უ-**ს რედუქცია!).

ქართული **კავ-**ება თითქოს **კავ-** სახელისაგან ნაწარმოები ზმნაა; მაგრამ ეს არ აბრკოლებს **კავ-** ძირის **კუნ-** || **კინ-** ძირთან დაკავშირებას¹.

68. ჭან.	კოდ- კიდ- :	დო-კოდ-უ დო-კიდ-უ	აგება, строить
მეგრ.	კიდ- :	გო-კიდ-უ	გატეხრა, перегородить
ქართ.	კედ- ელ-ი		стена

ოხორი დ ო კ ო დ ე ს || 310³⁵ სახლი აავეს... უსთაქ ოხორი დ ო კ ო დ უ || 244³ ოსტატმა სახლი აავო (ააშენა)... ჭურუნნი კ ო დ უ მ ტ უ || 252¹⁰ ფურნეს აგებდა (აშენებდა)... წიფრიში ფიცაითე ოხორი ი კ ო დ ე ნ, ი კ ო დ ე ნ, ამმა კაი ვა რენ || 245²⁰ წიფლის ფიცრისა

¹ ნ. მარს გა-ვაკნი თარგმნილი აქვს я узнал (და უღარებს **გნ-** ძირს). ტექსტებში ეს მნიშვნელობა არ ჩანს.

სახლი აიგება, აიგება, მაგრამ კარგი არ არის¹... მანძაგერეჟ... დაჰა კაი
ოხორი დოკიდუ | 470¹⁵ მეზობელმა კიდევ უკეთესი სახლი ააგო...
რაკანი ფის კალივი დოპკიდუფთ | 516⁴ მთიან ადგილას კარავს
ავაგებთ...

მეგრულში ეს ზმნა „აგების“ მნიშვნელობით აღარ იხმარება; რომ
იხმარებოდა, იქიდან ჩანს, რომ ხმარებაშია გამოთქმა: ცუდე შქას
გოკიდუ — სახლი შუაში გატიხრა...

აქედანვე ჩანს, რომ ეს ძირი უკავშირდება **კიდ**-ა ძირს („კედელი“).
კიდ- ძირი „აგების“ „შენების“ აღმნიშვნელი უნდა
ყოფილიყო; საგულისხმოა საბას განმარტება: „**კედელი** — ნაგები“
(გვ. 165)... „**კედელი** — კირითა და ქვით ნაგები“ (იხ. **ყორე**, გვ. 286).

ამ სიტყვის მნიშვნელობა, ჩანს, ჭანურში გაფართოებულა:
გადაუტანიათ ხის ნაგებობაზეც — ადგილობრივი ვითარების შესაბამისად
— საშენ მასალად ხე-ტყის ფართოდ გამოყენებასთან დაკავშირებით.

კედ- ძირს ჭანურში **კად**- უნდა მოეცა; ალბათ, აქედანაა მიღებული
კოდ; ეს უკანასკნელი ქცეულია **კიდ**-ად (ისევე, როგორც **კორ** → ***კურ**
→ **კირ**. და ბევრი სხვა).

69. ჭან. **მ-კომ**-

კვამლვა, дымать

მეგრ. **კუმ**-

„ „

ქართ. **კუმ**-, ძვ. ქართ. **კუმ**-ოდ-ა

„

კურკაში კომა მეზუმკომამ (ბუტკუჯის) || 317⁶ ნაქურჩელას
კვამლს „მივუკვამლებ“ (ფუტკარს)...

ეს **კომა**- სახელისაგან ნაწარმოები ზმნაა; მეგრულში ამჟამად ასეთი
ზმნა არ იხმარება; რომ იხმარებოდა, ჩანს ნაზმნარი სახელიდან **ო-კუმ**-აფ-უ
— საკუმეველი (ზმნის ფუძე ყოფილა: კუმ-აფ-).

ძვ. ქართულში ჩვეულებრივია კუმ-ი-ს, კუმ-ო-დ-ა... ახალ
სალიტერატურო ქართულში გვაქვს: უ-კმ-ევ-ს გუნდრუკს...

ზემოთ მოყვანილი მეზუმკომამ (ნუმკომამ, ნუმკომამს)
პირდაპირ გადმოიციემა ქართ. ვუკმევი-ით.

70. ჭან. **კურ**- || **კირ**-: დო-**კურ**-უ

(შე)კვრა, связать

მეგრ. **კირ**-: დო-**კირ**-უ

„ „

ქართ. **კარ**-: შე-**კრ**-ა

„

მამულეჟ მთუთი დოკირუ დო არაბას ქოგედუ | 435²⁰ მამულმა

¹ ჭანებში წაბლის ხის სახლებია მიღებული.

დათვი შეკრა და ურემზე დადო... კუჩხეფე დ უ კ ი რ უ (მჩხურის) | 488₅ ფეხები შეუკრა (ცხვარს)... ბუტკათე დ ო პ კ ი უ ფ თ | 516₃₉ ფოთლით შეეკრავთ... ჩალა დოჭკორუმან, ხეში დ ო კ ო რ უ მ ა ნ || 297₂₃ ჩალას მოჭრიან, „ხელეულს“ შეკრავენ... დ ო კ ო რ უ მ ს ძიგარა || 263₄ დაახვევს („შეკრავს“) პაპიროსს... გაღე-ნა ნ ო კ ო რ ს გურუნი... || 249₂₃ გარეთ რომ აბია ვირი... გინი ხოლო ექ ნ ო კ ი ს ს | 404₁₂ ვირი კიდევ იქ აბია... გაღენდონ მსიჯი გ ო კ ი რ ს | 497₂₄—498₁ გარედან სურო ახვევია („შემოკრული აქვს“)... წოხლე-ნა გ ო წ ო კ ი რ ს, ემუს გ ო წ ა კ ი რ უ ვუ-წუმეთ | 529₂₂ წინ რომ ქვევით აკრავს, იმას წინსაფარს („წინსაკრავს“) ვეტყვით...

მეგრ.: ჭა დ ო კ ი რ უ — ჩალა შეკრა... ბარგის კ ი რ უ ნ ს — ბარგს კრავს... ცხენი ოდიარეს გ ე კ ი რ უ (ნ) — ცხენი საძოვარზე აბია... ხოჯი ჯას მ ი კ ო კ ი რ უ (ნ) — ხარი ხეზეა მიბმული.

ამ ზმნის ძირია ქართულში **კარ-** (შე-**ვ-კარ**, შე-**ჰ-კარ**); მისი შესატყვისია **კორ-** ათინური და ვიწვე-არქაბული კილოკავებისა; ამ **-ო-**ს ენაცვლება **-ი-** ხოფურში, მეგრულში (**-უ-**ს მეშვეობით).

მნიშვნელობა არსებითად ერთი და იგივეა.

71. ჭან. კორ-	უნდა, სჭირია, хотеть, нуждаться
მეგრ. კორ-	უნდა, хотеть, желать
ქართ. —	

ბაგენი ვა ივუ. დიდო მ ი კ ო რ ე მ ს || 246₂₁ სასიმიინდე არ გათავდა („არ იქნა“). ძალიან მჭირია („მინდა“)... თქუ-ქი „ჰაკო ქოთუმეს არ მამული უ კ ო რ ე მ ს“ || 255₃₄ თქვა, რომ ამდენ ქათამს ერთი მამალი სჭირდება...

მეგრ.: კ ო რ ი ნ ე ბ ა: ვ ე კ ო რ ი ნ უ — არ ისურვა, არ ინდომა... ო კ ო - (ნ) — უნდა, სურს... ვ ა კ ო (ნ) — არ უნდა, არ სურს...

ჭანურში ო კ ო (ნ) მხოლოდ მეშველ ზმნადაა გამოყენებული პირობით კილოსთან, დამოუკიდებელივ არ იხმარება; მეგრულში მეშველ ზმნადაც იხმარება და დამოუკიდებელივაც.

ზემოხსენებული ზმნები უ კ ო რ უ მ ს, ო კ ო ნ კავშირში უნდა იყოს **კვან-** || **კვან-დ-** ძირთან (იხ.).

72. ჭან. კორ-ობ- კო-ობ-	კრეფა, გროვება, собирать
მეგრ. კორ-ობ-	” ” ”
ქართ. კრ-ებ-	”

კორობუ ნოყაზეფე | 452₃ აგროვა („კრიბა“) ნაფოტები... ჩხომეფე დოკორობუ || 350₄ თეფზები შეაგროვა („აკრიფა“)... კაფუქი, ე-ნა მელას, იაკორობუფს | 536₂₂ ტურა იმას აკრეფს, რაც ჩამოცვივა... სიფხთი-ა დოფათხი-ა, მაპკოობა-ა (გიკოობუფე) თუდე-ა! | 419₃₁ შენზედ აღიო და ჩამოფერთხეო, მე აკრეფე-ო (აგიკრეფეო)... ბოზომოთა... ცასქერეფე დოკორობუ || 368₂₆ ქალიშვილმა ჯარისკაცები შეაგროვა...

მეგრ.: უშქური დოკორობუ — ვაშლი აკრიფა, შეაგროვა... უშქური გეკორობუ — ვაშლი აკრიფა... ეკოკორობუ — მოაგროვა (ნაცვენნი)... ქედნაკორობუ — ჩაკრიფა (დაცვივებული); შდრ. ქედნაწილუ — ჩაკრიფა (მონაწყვეტი)...

ქართულში ამჟამად გარჩეულია: კრეზა და კრეფა: ჯარი შეკრიბა — ვაშლი მოკრიფა, გადასახადი აკრიფა... დიფერენცია-ცია მეორეული, შედარებით ახალი ფაქტია (საბა უკვე განასხვავებს: **კრება** — შეყრილობა, **კრეფა** — ხილთ მოწილვა გინა ყუავილთ მოწყუფა: გვ. 176).

მეგრული და ჭანური **კორობ-** ცხადყოფს, რომ ქართულში 1. **კრეფ-** მიღებულია **კრებ-**ისაგან და 2. **კ-**სა და **რ-**ს შორის ხმოვანი უნდა ყოფილიყო. მართლაც, ძვ. ქართულში გვაქვს: შე-ჰ-**კრებ-**ით. ჭანურში ამის შესაბამისად უნდა გვქონოდა: **კა-რა-ბ-**, მაგრამ **ბ-**ს მეზობლობაში მივიღეთ **კარ-ობ-** და აქედან ასიმილაციით: **კორობ-**...

ძირეულია თუ არა უკანასკნელი მარცვალი? აქ ამას არ ვეხებით.

73. ჭან. კო-რო-ცხ- კო-რე-ცხ-	თვლა, აღრიცხვა, считать
მეგრ. კო-რო-ცხ-	” ” ”
ქართ. რა-ცხ- რი-ცხ-	”

ფარაფე კოროცხუ | 473₁₄ ფულები თვალა... კოროცხუ-ში, ოთხენეჩლოვიტონჩხოვრო ლირა ენ | 396₃₁ რომ დათვალა, ოთხმოცდაცხრამეტი ლირა... ოთხენეჩლოვითონჩხოვრო ლირა დოკორეცხუ || 248₃₄ ოთხმოცდაცხრამეტი ლირა დათვალა... ფეზდუმს დოკორეცხუმს || 248₃₃ იღებს და თვლის... ჟურ სუა უღუნ. ბუკორეცხათ! || 310_{30,31} ორი ფრთა აქვს. დავუთვალოთ... მაგაპკორეცხუმ... ჰემუვაკორეცხუა || 348₁₇ მე არ ვთვლი... ის არა თვლის...

მეგრულში ამ მნიშვნელობით ჩვეულებრივი სიტყვაა ერკება: გეი-არკუ — დათვალა... მაგრამ ჯერ კიდევ ცოცხალია კოროცხუა: დოკოროცხუ — დათვალა, კოროცხუნს — თვლის...

ქართულში „აღრაცხვა“ და „აღრიცხვა“ იხმარებოდა ძველად. ახლა მხოლოდ გარკვეულ შემთხვევაში იხმარება (აღრიცხვა — учёт), გაბატონ-

და — „თვლა“...

კო-როცხ- შეესაბამება **რაცხ-**ს, **-კო-რეცხ-** — **რიცხ-**ს: **კო-** სხვა ფუძეა (**აკა** — ერთი).

თვით **რაცხ-** || **რიცხ-**ში ძირეული უნდა იყოს **-ცხ-**, **რა-** || **რი-** თავსარ-თები უნდა იყოს, მაგრამ ამაზე აქ არ ვჩერდებით.

74. ჭან. კრ- : კრ- ი-ამ-ს	ყვილი, ყვირილი, кричать
მეგრ. რკ- : რკ- ი-ან-ს	კვილი, ყვილი, „
ქართ. კ- : კ- ივ-ის	„

მამული კ ი ა მ ს || 244₂ მამალი ყვიის („კვიის“)... ჩარჩიშა იდუ-სი, არ კოჩი კ რ ი ა მ ს || 367₃₂ ბაზარში რომ წავიდა, ერთი კაცი გაკვიის... ოწედი, გუგული ვარ ონ!.. ეს ბერე კ რ ი ა მ ტ უ || 359₉ ნახე, გუგული არაა!.. ეს ბიჭი კიოდა... „მუ მეგჩა-დეი?“ კ რ ი ო || 353₂₆ „რა მოგცეო?“ იყვირა... კატუ კ რ ი ა მ || 348₄ კატა კნავის (!?)...

მეგრ.: ოსური განწარებულ რ კ ი ა ნ ს — ქალი გამწარებით კვიის... ოსურქ მ ი ო რ კ ი ო უ — ქალმა დაიკვილა... მუმული რ კ ი ა ნ ს — მამალი ყვიის (იხმარება აგრეთვე: მუმული ც ი ა ნ ს — მამალი ყვიის)...

ს ა ბ ა ს განმარტებით: **კვილი** — მალის ხმით ზახილი... ახლა ვამბობთ: ქალი კვიისო, მაგრამ ძველად კაცზეც ითქმოდა: კვიისო:

„კ ი ო დ ე ს ი გ ი ლ ა შ ქ ა რ ნ ი, ვ მ ა თ ი ა რ გ ა წ ყ დ ე ბ ო დ ა“ ვეფხ. ტყაოს. კ. ჭ ი ჭ ი ნ ა ძ ი ს გამოც., ხ. 1101.

„ზახილი მესმა, შევხედენ; მოყმე ამაყად ყ ი ო დ ა“ იქვე, ხ. 636.

კ ი ვ ი ლ ი და ყ ი ვ ი ლ ი სინონიმები გამოდის.

ქართული **კვილი**-ს შინაარსი გასაგებს ხდის ამ ზმნის მნიშვნელობას მეგრულშიც და ჭანურშიც: კვილი, ყვირილი და ყვილი „ხმამალა ძახილს“ შეიცავს...

ძირეული ყველგან **კ-** უნდა იყოს; **რ-** მეგრულში ფონეტიკურად განვითარებული თავკიდური ბგერა ჩანს, ჭანურში **რ-**ს მეტათეზისი გვაქვს.

75. ჭან. კროხ- კოხ- კლოფხ-	კრუხუნი, кудахтать (про наседку)
მეგრ. კუხ-	„ „
ქართ. კრუხ-	„

მონჭა კ რ ო ხ ა მ ს || 244₂₁ კრუხი კრუხუნებს... მონჭვაქ კ ო ხ ა მ ს || 312₆ კრუხი კრუხუნებს... კროხი... ქორმე კ ო ხ ნ უ მ ს || 348₃₀ კრუხი ქათამი კრუხუნებს... მონჭვექ კ ლ დ უ ხ უ მ ს || 246₃₁ კრუხი კრუხუნებს...

მეგრ.: მოჭვა კ უ ხ ნ ს — კრუხი კრუხუნებს... ქოთომქ მ ო კ უ ხ უ — ქათამმა კრუხობა დაიწყო (ე. ი. კვერცხის დება მიატოვა და კრუხუნი იწყო)...

კ უ ხ ნ ს, ცხადია, მიღებულია კ რ უ ხ ა ნ ს-ისაგან — რ-ს დაკარგვით კ-ს შემდეგ. ამგვარი უ-რ-აეო ვარიანტი ჭანურშიც გვხვდება: კ ო ხ ნ უ ა (იხ. აქვე, ზემოთ).

ჭანურში ისევე, როგორც ქართულსა და მეგრულში, ზემოხსენებული ზმნა **კრუხ-** სახელისაგანაა ნაწარმოები. მეგრულში და ჭანურში ამჟამად მ ო ნ ჭ ვ ა || მ ო ჭ ვ ა იხმარება კრუხის აღსანიშნავად; მაგრამ ეტყობა, „კრუხიც“ იხმარებოდა. ართაშენელ მუსა გულაბერ-ოღლის თქმით ჩაწერილ ტექსტებში ეს სახელი მართლაც გვხვდება.

-**ო-** ჭანურში (კ რ ო ხ-, კ ო ხ-) მეორეულია (მდრ. მეგრ. კ უ ხ-, ქართ. კ რ უ ხ-).

76. ჭან. **კუთ-**

მეგრ. **კუთ-**

ქართ. **კრთ-**

დაფრთხობა, **вспугнуть, испугаться**

სუნთქვის შეკვრა, **прерывисто**

дышать; **вспугнуть, испугаться**

ქერვანი ე მ კ უ თ უ დო იმტუ II 250₁₈ ქარავანი დაფრთხა („შეკრთა“) და გაიქცა... ნოხაბულე მეკაჯინამან დო ტოროჯი ე მ კ უ თ უ ნ, ულუნ, მოსას მაჭკიდენ II 320₉ ნაფოტს ესვრიან და მტრედი „დაფრთხება“ („შეკრთება“), წავა, ბადეს მოაწყდება...

ეს ძირი მეგრულში გამოყენებულია ზმნაში ე კ უ თ უ: შურქ შ ე ე - კ უ თ უ — სუნთქვა შეეკრა... შური ე კ უ თ ე ბ უ ნ — სუნთქვა ეკვრის... შურიში კ უ თ უ ა — სუნთქვის შეკვრა...

ქართული შესატყვისი ძირია **კრთ-**: — **კრთ-ომა**, რომელიც ს ა ბ ა ს განმარტებით „მცირე შეხლტომას“ ნიშნავს; **განკრთომა** — შეშინება (ანაზდი შიში მცირე); **განკრთა** — შეშინდა.

ეს გასაგებს ხდის ჭანურ გამოთქმებს: „ქერვანი ე მ კ უ თ უ“ (იხ. ზემოთ), „ტოროჯი ე მ კ უ თ უ“ და მეგრულს: შურქ შ ე მ ე კ უ თ უ (ე. ი. სუნთქვა დაუბრკოლებლივ კი არ წარმოებს, არამედ წყვეტილად, „ნახტომებით“)...

ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ამ „კ უ თ უ ა“-ს უდარებს ქართ. „ხ უ თ ვ ა“-ს. სულ სხვა ძირია.

ნ. მ ა რ ს ძირად **-მკუთ-** მიუჩნევია და მ-ზე შეუტანია; ქართულთან და მეგრულთან შედარება არკვევს, რომ მ- ფონეტიკური დანართია. მეგრ. ნ. მ ა რ ი განმარტავს: ე მ კ უ თ ი ნ უ — **приходить в ярость (?!)**. სამწუხარ-

როდ, განმარტებას გამოთქმები (ფრაზები) არ ახლავს...

77. ჭან. **კუს-** კვნესა, стонать
 მეგრ. **კუს-** ” ”
 ქართ. **კვნეს-**, ძვ. ქართ. **კუნეს-** ”

თემბელი დოჰკინდინერი რენ დო კუსაფს | 429¹⁰ ზარმაცი დაღლილია და კვნესის... აჭუნტუ დო კუსაპტუ | 455²³ ტკიოდა და კვნესოდა...

მეგრ.: ლეხი კუსანს — ავადმყოფი კვნესის...

კუს- ძირი არ არის **კვნეს-** (|| **კუნეს-**) ძირის კანონზომიერი შესატყვისი: ეს იგივე ძირია, ფონეტიკურად ოდნავ სახეცვლილი (გამარტივებული).

78. ჭან. **კუცხ-** ღვიძება, будить, просыпаться
 მეგრ. **კურცხ-** ” ”
 ქართ. **მ-კვირცხ-** || „**მ-კვრცხ-ე**“ (ს ა ბ ა) бодрый,
 бодрствующий

ე-ნა გოკუცხუ, არ ქოთუმე ქოჰკომუ | 428²⁸ რომ გაიღვიძა, ერთი ქათამი შეჭამა... ოხოიში საჰები ნჯირიშენ ქაგოკუცხუ | 412²² სახლის პატრონმა გამოიღვიძა („ძილისაგან გამოფხიზლდა“)... დოთანუ; ბოზომოთა ვაგოკუცხუ. იქინდი დიჟუ — ხოლო ვაგოკუცხუ || 357¹⁸ გათენდა; ქალიშვილმა არ გაიღვიძა. სამხრობამ მოაწია — კიდევ არ გაიღვიძა... პაპული წარი გობუ დო გოკუცხინუ || 367²² მოხუცმა („პაპამ“) წყალი დაასხა და გააღვიძა... ბოზო ვაგოკუნცხინუ || 275¹ ქალიშვილი არ გააღვიძა...

მეგრ.: გოკურცხუ — გააღვიძა... გოკურცხინუ — გააღვიძა... კურცხე რე(ნ) — ღვიძავს...

აქედან ჩანს, რომ ზემოხსენებული ზმნა ნასახელარია; ნაწარმოებია ის კურცხე-საგან: კურცხე — ფხიზელს ნიშნავს; ესაა ქართულში ხმარებული: მკვრცხე. მართალი უნდა იყოს საბა, როცა შენიშნავს: მკვრცხე და მკვრცხლ- სხვადასხვაა, მათ „განკრძალვით გარჩევა უნდა, ვიეთნი მწერალნი არ დაჰკვრებინ“ (იხ. საბა: **მკვრცხე**). საბა განმარტავს: მკვრცხლ... „ესე არს ქვეითი ფრწევ მავალი“... მისი ძირი იგი-

ვეა, რაც „კუარცხლბეკ“-ში გვაქვს, და „ფეხ-ს“ აღნიშნავს (იხ. **კუჩხ**-ესთან), მკურცხე კი „ფხიზელს“ აღნიშნავს (ს ა ბ ა ს განმარტება ამ სიტყვისა არაა ზუსტი). აქედან: მეგრ. კ უ რ ც ხ ე რე(ნ) — ფხიზელია, ფხიზელობს, არა ძინავს... გ ო კ უ რ ც ხ უ — გაიღვიძა (ე. ი. „გაფხიზლდა“), გ ა ა კ უ რ ც ხ ი ნ უ — გააღვიძა („გამოაფხიზლა“). ძირეული **კურ-** || **კვრ-** აქ „თვალზე“ უნდა მიუთითებდეს (იხ. ნ. მ ა რ ი).

79. ჭან. **ლ-**: მე-**ლ**-უ ვარდნა, падать
მეგრ. **ლ-**: დო-**ლ**-უ „ „
ქართ. —

დოიყურატიკონი... აფშურდუტუ დო მე ლ ა ბ ტ უ | 444³³ რომ და-მეყვირა, შეშინდებოდა და ჩამოვარდებოდა... თუთა მუჭო მე ლ ა მ ს? || 283²⁴ მთვარე როგორ ჩამოვარდება?... ცა მე ლ ა მ ს, ბიმტათ! || 284¹¹ ცა ვარდება, გავიქცეთ!..

მეგრ.: ჭირქაქ ქ გ დ ო ლ უ — ჭიქა დავარდა... ჭირქაქ ქ გ დ ო მ ი ო - ლ უ — ჭიქა დამივარდა... ბირცხაქ მე ლ უ — ფრჩხილი მოვარდა... კარდილას ქ ი დ ნ ო ლ უ — ქვაბში ჩავარდა... წყარს გ ე ლ უ — წყალში გადავარდა, ჩაეშვა... ფოსვიქ გ ე შ ა ლ უ — ფესვი ამოვარდა... გ ე შ ა - გ ი ო ლ უ ფოსვიქ! — ამოვივარდა ძირი! (წყევლა; შდრ. ჭან. ქ ი ო ქ ი მ ო გ ა ს თ ვ ა ს! — „ძირი მოვივარდეს!“)... ჯაშე გ ე გ ი ლ ა ლ უ — ხიდან ჩამოვარდა და სხვ. ეს იმ ზმნათაგანია, რომელიც თითქმის ყველა მარტივ და რთულ პრევერბს იგუებს...

ქართულში ეს ძირი არა ჩანს.

80. ჭან. **ლალ-**: ყეფა, лаять
მეგრ. **ლალ-**: „ „
ქართ. **ლალ-**:(?) ლ ა ლ ვ ა — შუღლი (ს ა ბ ა), враждовать

უ ლ ა ლ უ მურიქ | 485⁸ უყეფა მურიამ... კოჩის... უ ლ ა ლ უ ბ - ტ ე ე ნ... | 481¹⁵ კაცს უყეფდა თურმე... ლაჭი ლ ა ლ ო დ (|| ლ ა ლ ო მ ს) || 348⁴ ძალლი ყეფს..

მეგრ.: ჯოდორი ლ ა ლ უ ნ ს — ძალლი ყეფს... ჯოდორქ ლ ა ლ უ — ძალღმა იყეფა... ჯოდორქ მე უ ლ ა ლ უ — ძალღმა დაუყეფა.

კითხვა ისმის: ხომ არ უკავშირდება ამას ქართული „ლალვა“, „შულღს“, „მტრობას“ რომ ნიშნავს?

მეორე მხრივ, ძალაუნებურად იქცევეს ყურადღებას აფხაზური **ა-ლა** — ძალღი.

81. ჭან. **ლირ-** თვლემა, дремать
 მეგრ. **ლურ-** || **რულ-** ძილი, спать
 ქართ. **ლულ-** || **რულ-** „მიერულა — მიეძინა“ (ს ა ბ ა), дремать

ნჯირი ქომუხთუ დო ლ ი რ ტ უ | 471²⁹ ძილი მოუვიდა და თვლემდა...

მეგრ.: ლ უ რ ს — ძინავს... მაგრამ: ქ ი დ ი რ უ ლ უ — დაიძინა...
 ქ გ დ ა რ უ ლ უ — დაეძინა... ლ უ რ ე ნ ჯ ი — მძინარე...

ს ა ბ ა ს განმარტებით: „**რული**—მცირე რამ ძილი“, „**მიერულა**—მიეძინა“ და კიდევ: „**ლული**—ძილის ლური (რული B)“. ამის მიხედვით „რული“ მნიშვნელობით უფრო ახლოსაა ჭანურ „ლირ“-თან, ვინემ მეგრულ „ლურ“-თან, თუმცა არც ერთს არ ხვდება მთლიანად, გარდამავალ საფეხურს გვიჩვენებს. ხოფური კილოკავის **ლირ-** მიღებულია **ლურ-**ისაგან, რომელიც შემონახული აქვს მეგრულს. ქართული **რულ-** დისიმილაციის წესით უნდა იყოს მიღებული **ლულ-**ისაგან (შდრ. რბილი ← ლბილი... სრული ← სლული...).

82. ჭან. **ლობ-** || **ლიბ-:** დო-ლობ-ინ-უ ლობობა, увлажнять
 მეგრ. **ლიბ-:** დნ-ლიბ-არ-უ „ „
 ქართ. **ლობ-:** და-ა-ლობ-ო „ „

(ტები...) დ ო ბ ო ლ ო ბ ი ნ ა მ თ || 347²⁸ ტყავს დავალბობთ... ხომბულა იყვენ, წკაის ქ ო გ ე ო ლ ი ბ ი ნ ა ფ ს | 543^{4,5} გამხმარი იქნება, წყალში დაალბობს... დოხაკარუ, დ ო ლ ი ბ ი ნ უ დო ჯუმადი მუში ჯემალის მინდულუ | 488²¹ გაფხიკა, დაალბო და თავის ბიძას ჯემალს წაულო...

მეგრ.: და ა ლ ი ბ ა რ უ — დაალბო... ა ლ ი ბ ა რ ე ნ ს — ალბობს...

ეს ზმნა ნასახელარია: მეგრ.: ლ ი ბ უ — „რბილი“, მიღებულია ლ ო ბ-უ-საგან (შუა საფეხურია ლ უ ბ-უ); ქართულ **ლობ-** ძირში, როგორც ეს ჭანური და მეგრული შესატყვისი ძირებიდან ჩანს, დაკარგულია ხმოვანი (მოსალოდნელი იყო **ლობ-**): ა - ლ ბ - ო ბ - ს, ლ ბ - ე ბ - ა, და ა - ლ ბ - ო, და - ლ ბ - ა — ყველგან კარგავს ამ ხმოვანს მომდევნო სუფიქსისეული ხმოვნის ზეგავლენით.

83. ჭან. **ლოკ-** || **ლოსკ-** ლოკვა, лизать
 მეგრ. **ლოტკ-** „ „
 ქართ. **ლოკ-** „ „
 სვან. ლი-ლ^აკ-ე „ „

გიშერაქ ბოხოლა ლოკუპტუ | 485₁₆ გიშერა ბოხოლას ლოკავდა...
პიჯი ილოკუპტუ | 468₁₂ პირს ილოკავდა... კატუქ ლოსკუმს მუ-
ში კუჩხე... კუჩხე ილოსკამს, პიჯი იბონს || 246₁ კატა ლოკავს თავის
ფეხს... ფეხს ილოკავს, პირს იბანს...

მეგრ.: გოლოტკუ || გოლონტკუ — გალოკა, „მონერწყვა“...

აუხსნელი რჩება **ს-** ჭანურში (ლოსკ-) და **ტ-** მეგრულში (ლოტკ-)...
მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

84. ჭან. ლუმჯ-: დო-ლუმჯ-უ დასაღამოება, დაბნელება,
вечереть, стемнеть
მეგრ. **ონჯ-:** ეკი-ონჯ-უ „ „
ქართ. —

დოლუმჯუ, ბადი, დოლუმჯუ! მწკუფის გაღენ-ი ეკულე (ახჩა-
მიჭკულე სეი-თი იყვენ, მწკუფი იყვენ) | 503_{19,20} დაღამდა, მოხუცებულო,
დაღამდა („დასაღამოვდა“)! მერე ბნელში შეგიძლია იარო (საღამოს შემ-
დეგ ღამეც იქნება, ებნელება, სიბნელეც იქნება)... დოლუმჯუ; ოხორი-
შა ქომოხთე, დინჯირეფ || 355₂₇ დაღამდა („დასაღამოვდა“); შინ მოვიდენ,
დაიძინეს...

მეგრ. ეკი-ონჯ-უ — საღამო დადგა...

დოლუმჯუ ლუმჯი-საგან (იხ.) ნაწარმოები ზმნაა.
ქართული შესატყვისის შესახებ იხ. **ლუმჯ-ი**.

85. ჭან. მონკ- დამძიმება, отяжелеть
მეგრ. **მონკ- || მოკ-** „ „
ქართ. [მაკ-ე]

ეშუელი ღალის ქოდოლოლუ, ამმა სონქერი ეკო ჩქვა დიმონკანუ
| 457_{33,34} ვირი მდინარეში (ნაკადულში) ჩავარდა, მაგრამ ღრუბელი კიდევ
უფრო (ერთი „სხვა იმდენი“) დამძიმდა...

მეგრ.: ამონკანს — ამძიმებს... დიმონკუ — დამძიმდა...

ეს ზმნა მონკა- („ძიმე“) სახელისაგან ნაწარმოები ზმნაა (იხ. **მო-
ნკა**); იქვე ქართული შესატყვისის შესახებ.

86. ჭან. მყარ-	დი- მყარ -უ	დამყავება, СОЛИТЬ мариновать
მეგრ. —		
ქართ. მყავ-	და- მყავ -დ-ა	„

სუმ-ოთხო დღას ეშო დიყვენ, კაი დ ი მ ყ ა რ ე ნ | 519²¹ სამ-ოთხ დღეს ისე იქნება, კარგად დამყავდება... ოთხო დღა'ჭკულე დ ი მ ყ ა რ ე ნ | 519²⁵ ოთხი დღის შემდეგ დამყავდება...

ძირი იგივეა, რაც მ ყ ა ვ ე სახელში; ქართულიდან შეთვისებული ჩანს ჭანურში; მეგრულში არც ეს სახელი, არც მისგან ნაწარმოები ზმნა არ იხმარება.

87. ჭან. **მ-ტ-** იხ. **-ტ-**.

88. ჭან. მურგვალ-	დამრგვალება, ОКРУГЛИТЬ
მეგრ. რგვალ-	„ „
ქართ. მრგვალ-	„

ოკულე კაი დობტკაბუმთ სარღას, დ ო ბ ო მ უ რ გ ვ ა ლ ა მ თ || 298²⁷ მერე კარგად „დავტკეპნით“ გობზე, დავამრგვალებთ...

მეგრ.: დ ა ა რ გ ვ ა ლ უ — დამრგვალა... დ ა ვ ა რ გ ვ ა ლ ე ნ ქ — დავამრგვალებ...

ეს ზმნა ჭანურში **მურგვალ-** სახელისაგან ნაწარმოები ზმნაა (იხ. **მურგვალ-**). ქართულთან და მეგრულთან შეფარდების შესახებ იხ. იქვე.

89. ჭან. მქვ-	დო- მქ -უ	დაფქვა, МОЛОТЬ
მეგრ. -ქ(ვ)-	დო- ქ -უ	„ „
ქართ. ფქვ-	და- ფქვ -ა	„
სვან. ფქვ-		ფქვილი, МУКА

ქარმატიში მენდებილი... დ ო მ ქ ვ ი || 349¹⁸ წისქვილში წავიღე, დავფქვი... ქარმატეშა მედებილი, დ ო ბ ო მ ქ ვ ი ნ ი || 271⁶ წისქვილში წავიღე, დავაფქვევინე... მქვერი მ ქ უ მ ს || 298¹⁰ ფქვილსა ფქვავს... ლაუზტი მსქიბუს მ ქ უ ფ ა ნ | 300² სიმინდს წისქვილში ფქვავენ... მქი დ ო მ ქ უ ფ ს | 523³² ფქვილს დავფქვავს... ლაუზტი... ქოგაუდუმენან ქარმატეს, ო მ ქ ვ ა ფ ა მ ა ნ || 297³⁴ სიმინდს დაუდებენ წისქვილს, აფქვევინებენ...

მეგრ.: სიმინდი დოქუ — სიმინდი დაფქვა... ჭვეს ქუნს — ჭვავს ფქვავს... ქობალი დოვოქუაფე — ხორბალი („პური“) დავაფქვევინე...

ამ ზმნის ძირია **ფქ**-სახელი, რომელიც სვანურში გვაქვს შემონახული და „ფქვილ“-ს ნიშნავს; „ფქვავს“ ე. ი. „ფქვ“-ად (ფქვილად) აქცევს. ეს ძირი ქართულში ყველგან კარგავს ხმოვანს.

ჭანურში თავიადური **მ**-ფონეტიკურად განვითარებული კი არ არის, არამედ **ფ**-ს ბგერინაცვალა.

ფუძისეული **-ვ**-ჭანურს ეკარგება **უ**-ს წინ, მეგრულს **ი**-ს წინაც. მეგრულში **ფქ**-კომპლექსი გამარტივებულია: **ფ**-დაკარგულა და **ქ**-ლა გვაქვს: ძირი აქ ყველაზე უფრო გაცვეთილია.

90. ჭან. ნახ :-	დო-ნახ-უ	გარეცხვა, стирать (напр., белье)
მეგრ. ნახ :-	დო-ნახ-უ	„ „
ქართ. —		

ელბისეფე მუში დონახუ || 332₁₂ თავისი ტანისამოსი დარეცხა... ფორჩაფე... ბაშლული, წინეკი... ცირ ხოლ' ანდლა მნახუმ || 318₁₈ პერანგებს... ბაშლაყს, წინდებს... ყველაფერს დღეს ვრეცხავ... მაყვარა ოდას ბერეფეში დოლოქუნეფე ნახუფან | 505₂₄ მეორე ოთახში ბავშვების ტანისამოსებს რეცხავენ... მონტკოი ფეზდიფან, კაი დონახუფან... | 543₂₀ მატყლს აიღებენ, კარგად გარეცხავენ...

მეგრ.: ონახვალი დონახუ — სარეცხი დარეცხა... ოსარე გონახუ — პერანგი გარეცხა... ბაშლაყის ნახუნს — ბაშლაყს რეცხავს...

მეგრული და ჭანური არც აგებულებით განსხვავდება, არც მნიშვნელობით. ქართული შესატყვისი ძირი არა ჩანს.

91. ჭან. პეტელ -		კიკინი, блять
მეგრ. პეტელ -		„ „
ქართ. —		

მხსურიქ პეტელაფს | 543₂₃ ცხვარი „კიკინებს“... თიკანი? ემუქთი პეტელაფს | 543₁₈ თიკანი? ისიც კიკინებს... შურონი პეტელაფს (|| პეტელამს), კოინი (|| მშქური) პეტელამს || 348₃ თხა კიკინებს, ცხვარი კიკინებს... გენიქ პეტელაფს | 543₁₈ ხბო „კიკინებს“(!)...

მეგრ.: თხა პეტელანს — თხა კიკინებს... ქაცარქ მიოპეტე-

ლ უ — თიკანმა დაიკიკინა... გერქ თხა გ ე ო პ ე ტ ე ლ უ — მგელმა თხა „ააკიკინა“ (ე. ი. პირი წაავლო და კიკინი დააწყებინა)...

ხოფელის თქმით (იხ. აქვე, ზემოთ) „ხბო კიკინებს“; ნ. მ ა რ ი ს ჩვენებით არქაბელებიც ძროხისათვის „პეტელ“-ს ხმარობენ (იხ. ჭან. გრ., გვ. 179: **პეტელ-**).

პ ე ტ ე ლ- ხმის მიბაძვითი სიტყვა ჩანს; ქართულში ის არ იხმარება.

92. ჭან. მ-პონ-:	გომ-პონ-უ	მცნობა, прививать (раст.)
მეგრ. ცონ-:	გიო-ცონ-უ	” ” ”
ქართ. მ-ყნ- მ-ყენ-:	დაამ-ყნ-ო	”

არ ბადი კოჩიქ ბალის მცხული გ ო მ პ ო ნ ა პ ტ უ | 472₂₆ ერთი მოხუცი ბაღში მსხალს ამცნობდა...

მეგრ.: მებადექ სხული ქ ი გ ო ყ ო ნ უ — მებადემ მსხალი დაამცნო... ნ ა ყ ო ნ ა ბინენი — ნამყენი ვაზი („ვენახი“)...

ქართულში ამ ზმნას ძირეულ ხმოვნად **-ე-** მოუღის: მე დ ა ვ ა მ ყ ე ნ ი, შენ დაამყენი... მეგრულსა და ჭანურში **-ო-** (მოსალოდნელი **-ა-**ს ნაცვლად): ან **-ონ-** და **-ენ-** სუფიქსებია და მათ შორის მხოლოდ მორფოლოგიური შესატყვისობაა, ანდა მეგრულსა და ჭანურში **-ო-** მიფებულია **-ა-**საგან... მესამე შესაძლებლობა (ნაკლებ მოსალოდნელი): ქართულში იყო „დავამყან“ და „გიოყონუ“ მას შეეფერება (შდრ. „გავჭერ“ და დიალექტური, სახელდობრ, გურული — „გავჭარ“)...

გარდა ამისა ჭანური **ბ-** მოითხოვს ახსნას; ეს უნდა იყოს **ყ-**ს შენაცვლებული (აკუსტიკურ ნიადაგზე!) **პ-; მ- პ-**ს წინ ფონეტიკური დანართია.

93. ჭან. ო-რ-:	ო-რ-ე-ნ	ყოფნა, БЫТЬ
მეგრ. ო-რ-:	ო-რ-ე-ნ	” ”
ქართ. ა-რ-:	ა-რ-ი-ს	”
სვან. ა-რ-:	ა-რ-ი	” ”

ჭანურსა და მეგრულში **-ო-** ამ ზმნას შერჩება ხოლმე პირველ პირში: ჰაწი რახატი ბ ო რ ე || 264₃₆ ახლა მოსვენებული ვარ... დიდო ნოსეი კოჩი ვ ო ე | 399₂₈ ძალიან ჩჭკვიანი კაცი ვარ...

სხვა პირებში **-ო-** ჩვეულებრივ არა ჩანს: სი მუფერი კოჩი რ ე ? | 401₆ შენ რანაირი კაცი ხარ?.. მითხანი... რ ე თ | 429₃₇ ვინცა ხართ... ფარა ჩქიმი... რ ე ნ | 398₂₅ ფული ჩემი ...არის... კოჩეფე რ ე ნ ა ნ | 433₃₂ კაცები არიან... ვა რ ტ უ | 393₃₀ არ იყო... შეიძლება **რ-**ც მიიჩქმალოს: რადიქე დიდო ძაბუნი ტ უ | 442₂₀ რადიქე ძლიერ ავად იყო... კა ი ტ უ

|| 252^{14,18} კარგი იყო... ჩქიმი ენ! მორო მიში ე ნ? || 249²⁸ აბა ვისია? ჩე-
მია...

მეგრ.: მა ვ ო რ ე ქ — მე ვარ, მაგრამ: ს ი რ ე ქ, თინა რ ე (ნ)... მა
ვ ო რ დ ი — მე ვიყავი, ს ი რ დ ი — შენ იყავი, თინა რ დ ე — ის იყო... მი
რ ე || მი ე? — ვინ არის?...

ქართულს **-ი-** მხოლოდ მესამე პირში აქვს (ის არის, ისინი არიან),
სხვა პირებში არა აქვს (შენ ხარ, მე ვარ; თქვენ ხართ, ჩვენ ვართ); არა
აქვს ახლა, ჰქონდა ძვ. ქართულში (თუმც იშვიათად): ხარ*ი* შენ, ვარ*ი* მე...
ამრიგად: **ა-რ-ი-ს ო-რ-ე** ერთმანეთს კანონზომიერად შეესატყვისება...
სვანური **ა^რი** კი იმეორებს ქართულ **არი-ს** (**ა-ს** გაუმლაუტება სვანურის
ნიადაგზეა მომხდარი)...

არი- || **ორე-** ფუძეთა ძირი **-რ-** უნდა იყოს.

ამ **-რ-** ძირისაგან უნდა იყოს ნაწარმოები **-რ-ინ-** ფუძე ჭანურისა:
არიქ მოზარი დ ო რ ი ნ უ, მაყუანიქ — ხოჯი | 543¹³ ერთმა ფური მოიგო,
მეორემ — ხარი... მხხუიქ-ნა დ ო ი ნ ა ფ ს... | 543²⁷ ცხვარი მოიგებს... „ააა
ჭურკი სქანიქ დ ო ი ნ უ“-ა | 405²⁵ ეს შენმა ქვაბმა მოიგო (შობაო)...
დ ი რ ი ნ უ-შ-უკულე არ... ქირმატე უძირამუნ || 332³² მას შემდეგ, რაც
დაიბადა, ერთი... წისქვილი უნახავს [მეწისქვილეს]... გირინიში თაფ ვა
დ ო გ ა ი ნ ე ს-ნა-აა, დოღურუთ-აა! | 499²⁵ ჩოჩორი თუ ვერ დაბადეთო,
მოკვდებითო!... „სი ვა დ ო გ ა რ ი ნ უ-ი?“ „ვარ, ...მა ვა დ ო მ ა ი ნ უ!“... |
499²⁷ „შენ ვერ დაბადე?“ „ვერა... მე ვერ დავბადე!“...

ეს ფუძე **ო-რ-ე-** ფუძის კაუზატივს უნდა წარმოადენდეს. ეგევე **რინ-**
მეგრულში მოცემულია „ყოფნა“-ს მნიშვნელობით: რ ი ნ ა, რ ი ნ ი —
ყოფნა; სხვადასხვა პრევერბებით: გ ე-რ ი ნ ა — დგომა, მ ო-რ ი ნ ა — მხა-
რის დაჭერა, გ ი მ ა-რ ი ნ ა — მალალ რამეზე ყოფნა... და სხვა.

94. ჭან. **რგ-**
მეგრ. **რგ-**
ქართ. **რგ-**

რგვა, сажать ч.-л.

” ”
” ”

მამუდიქ კარტოფი ქ ო დ ო რ გ უ | 434³⁵ მამუდმა კარტოფილი დარ-
გო... მობილი დ ო დ ო ბ ო რ გ ი || 316¹⁷ მოვიტანე და დავრგე... არ თანე-
თი-ქ დ ო რ გ ა მ ს || 338²² ერთიც დარგავს... ფიდე ქ ო დ ო ვ ო რ გ ი თ
|| 338²² ნერგი დავრგეთ... მუთხანი ო რ გ ა ფ ტ უ | 449¹⁷ რალაცას რგავ-
და...

მეგრ.: უშქური ქგ დ ა რ გ უ — ვაშლი დარგო... თუთუნს ო რ გ უ - ა ნ ს — თამბაქოს რგავს... ო რ გ ა შ ე — ნერგი („სარგავისი“)...

ძირეული **-რგ-** მეორდება ქართულში, ჭანურში, მეგრულში: იგი საერ-თოა. მნიშვნელობაც ერთი და იგივე აქვს შესადარებელ ერთეულებში.

95. ჭან. რდ-	ზრდა, расти, растить, воспитывать
მეგრ. რდ-	” ” ” ”
ქართ. რდ- ზ ა რ დ-	” ” ” ”

ჰვა დაღის ი რ დ უ... || 274₂ ის ტყეში გაიზარდა... ბულეკი დ ი რ - დ უ | 433₃ ბოლოკი გაიზარდა... ბოზუმოთა დ ი რ დ უ || 356₂₀ ქა-ლი(შვილი) გაიზარდა... „დ ვ ო რ დ ი!“ „ბ ო რ დ ა რ ე!“ || 354₁₅ „გაიზარ-დე!“ „გავზრდი“...ბერე დ ი რ დ უ || 354₁₆ ბავშვი გაიზარდა... მზოლა ი რ დ უ | 480₂₀ ზღვა აღელდა („გაიზარდა“)...

მეგრ.: ბაღანაქ მ ო რ დ უ — ბავშვი გაიზარდა... ძიძექ ბაღანა მ ო - რ დ უ — ძიძამ ბავშვი გაზარდა... სიმინდი მალას ი რ დ უ(ნ) — სიმინდი მალე იზრდება... ვა რ დ ე ლ ე და! — ნუმც გაზრდილხარ! (წყველა!)... მ ო რ დ უ — გამზრდელი...

სალიტერატურო ქართულში ამ ზმნის ძირად **-ზრდ-** გვევლინება, მაგ-რამ ქართულსა და კახურში **-რდ-** გვხვდება იქ, სადაც **ზ-** უშუალოდ უძღვის **რდ-**ს (გ ა რ დ ის, გ ა რ დ ი ლ ი...), მაგრამ, თუ ხმოვანია შუაში, **ზ-** რჩება (გ ა ზ ა რ დ ა... „დედამ რომ შვილი გაზარდოს“)...

უფრო საფიქრებელია, რომ **ზ ა რ დ-** ფუძეში **ზ ა-** არ არის ძირეული, ვინემ ის, რომ ჭანურსა და მეგრულში **ზ-** (თუ მისი ეკვივალენტი **ჟ-**) და-კარგული იყოს.

96. ჭან. რთ-	გაყოფა, разделить, отделить
მეგრ. რთ-	” ” ”
ქართ. ვ-ლთ- რთ-	” ” ”

ააა ლალიქ კახეთი ო კ ო რ თ უ ფ ს ორთა ფერის | 421₂ ეს მდინარე კახეთს ყოფს ო რ ნაწილად... ააა სირთეფექ ო კ ო რ თ უ ფ ა ნ კახეთი დაღისტანიშენ | 421₅ ეს გორაკები ყოფენ კახეთს დაღესტნისაგან... ფარა ქომომში, გვერდი ქ ა კ ო გ ი რ თ უ ფ! | 483₃₀ ფული მომეცი, ნახევარს გა-გიყოფ!..

მეგრ.: შქას გორთუ — შუაზე გაყო... შქას გირთუ — შუაზე გაიყო (ვნებ)... შქას რთუნს — შუაზე ყოფს... შქას ირთუ (ნ) — შუაზე იყოფა... ორთუ შარა — გზათ-გასაყარი, გზა-ჯვარედინი...

ქართული „გაყოფა“ „გა“- პრეფერბიანი „ყოფა“-ა და, მაშასადამე, სულ სხვა ძირია, ვინემ **-რთ-** ჭანურისა და მეგრულისა.

ამ **-რთ-**ს შესატყვისი ძირი მოეპოვება ძვ. ქართულს; ესაა **-ვლთ-**: განვლთობა; საბას განმარტებული აქვს; **განველთა** — განყოფა... (უნდა იყოს: „განეყო“).

იგივე ძირია, ალბათ, გამო**-რთ-**ვაში („შერთვის“ საწინააღმდეგო მნიშვნელობისა რომ არის).

97. ჭან. რჩ-	დაგება, დაფენა, ПОСТЛАТЬ
მეგრ. რჩ-	” ” ”
ქართ. რეც-	„დარეცა—დაფენა“ (საბა), „

კაი ორჯერე ქონურჩუ | 447²² კარგი საწოლი დაუგო... ლიმხონათი ქომეორჩაფთ | 516⁵ გვიმრას დაგაგებთ... აჲ თუდე ნორჩაფთან | 529²⁸ ამას ქვეშ აგებენ... გინკანა, გონჯირარე! ქჩე მბელა გეგირჩარე || 295¹ დაგარწევ, დაგაძინებ! თეთრ ნაჭერს დაგიგებ!..

მეგრ.: ნორჩალი ქედნრჩუ — სარეცელი დაგო („გაშალა“)... ნორჩალს ორჩანს — სარეცელს აგებს... ნორჩალი — სარეცელი, ქვეშაგები...

შესატყვისი ქართული ძირია **რეც-**; საბას განმარტებით **„დარეცა—დაფენა“**. აქედანაა „სარეცელი“, რომელიც დღემდის იხმარება სალიტერატურო ქართულში. დარეცა ძვ. ქართულში ჩვეულებრივი სიტყვაა.

აღნიშვნის ღირსია, რომ ქართულში **რეც-** ძირს შერჩა ხმოვანი (-ე-), ჭანურსა და მეგრულში მისი შესატყვისი დაიკარგა! მოსალოდნელი კი იყო პირუკუ.

98. ჭან. რჩხ- → ჩხ-	რეცხვა, МЫТЬ
მეგრ. რჩხ-	” ”
ქართ. რცხ-	”

კიზი... ხამი... ჩხიფს | 505²⁸ კოვზს... დანას რეცხავს... ხორცი... დოფჩხამთ || 347¹⁵ ხორცს გავრეცხავთ...

მეგრ.: კიზის, ხამის რჩხუნს — კოვზს, დანას რეცხავს... ხორცი

გ ო რ ჩ ხ უ — ხორცი გარეცხა... ნ ა რ ჩ ხ ი — ნარეცხი... უ რ ჩ ხ უ — გაურეცხავი... ო რ ჩ ხ ა ლ ი — გასარეცხი...

ახალ ქართულში ჩვეულებრივია რ ე ც ხ ვ ა; მაგრამ ძვ. ქართულმა იცის **-რცხა-ც**; ს ა ბ ა აღნიშნავს: „**რცხა**—გარცხა“... **სარცხელი**—გასარეცხელი... **ნარცხი**—ნარეცხი....

ს ა რ ე ც ხ ე ლ-ის ზუსტი ზანური შესატყვისია ო რ ჩ ხ ა ლ-ი, ნ ა რ ც ხ-ის კიდევ — ნ ა რ ჩ ხ-ი...

მეგრულთან და ქართულთან შეპირისპირებით ირკვევა, რომ ჭანურს დაკარგული აქვს თავკიდური რ-: **ჩხ- ← რჩხ-**.

99. ჭან. სგ-:	დომი-ს-უ	წასმა, мазать, проводить
		(рукою, напр., по лицу)
მეგრ. სგ-:	ქომი-ს-უ	” ” ”
ქართ. სგ-:	წამი-სგ-ა	” ” ”

ექიმიქ კუჩხე მემიკირუ, ჭამი-თი დ ო მ ი ს უ | 477²⁹ ექიმმა ფეხი შემიკრა, წამალიც წამისვა... ია ჭამი ბაბა-ჩქიმიქ ბითუმ მ ი ს უ მ ე რ ტ უ | 477³¹ იმ წამალს მამა-ჩემი სულ მისვამდა... „პიპეი ნუსვი-ა, ამუს“-ა... პიპეი ნ უ ს უ-მ-კულე | 404²⁷ „პიმპილი წაუსვიო, ამასაო“... პიმპილი რომ წაუსვა... მან-თი ქ ო მ ე ი ს ვ ა-ა... | 404²⁹ მეც წავისვაო... აა ჟურ თომა ართიკართის ნ უ ს ვ ი | 425² ეს ორი ბეწვი („თმა“) ერთმანეთს წაუსვევი... ჩხინდი მუში ენთეფეში ჩხინდის ნ უ ს უ | 448²³ თავისი ცხვირი მათს ცხვირს წაუსვა [ჭიანჭველამ]... ხე გ ე ლ ე ს უ-მ-კულე, ჰე-თი ალთუნ დიგუ || 285²⁰ ხელი რომ მოუსვა, ესეც ოქროდ იქცა...

მეგრ.: წამალი ქ უ ს უ — წამალი წაუსვა... მ ა დუს ხე გ ი ნ უ ს ვ ი — მე თავზე ხელი გადავუსვი... გ უ უ ს უ დ ო მიდართუ ტყვიაცალო — გაუსვა და წავიდა ტყვიასავით...

ძირეული -გ- იკარგება მომდევნო უ-ს წინ; სხვა ხმოვნების წინ შენახულია ჭანურშიც და მეგრულშიც.

სგ- ძირი საერთოა; მისი მნიშვნელობა ჭანურში, მეგრულში, ქართულში ერთმანეთს ხვდება.

100. ჭან. სვარ-:	აწმ. სვარ-უმ-ს	რიგზე დაწყობა,
		ставить в ряд
მეგრ. სვარ-:	კილე-სვარ-უნ-ა(ნ)	დალაგებულად, მწყობრად
		მოძრაობა,
ქართ. —		двигаться, ходить по порядку

ეჩ კოჩი ქოგოლონსვაუ... ფაშაქ ასკეეფე | 498₃₁ ოცი კაცი დააწყო... ფაშამ ჯარისკაცები („ასკერები“)...

ეს მაგალითი ხოფურს ეკუთვნის; ათინურსა და ვიწურზე მითითებით ნ. მარი ასე განმარტავს ამ სიტყვას: „ფსვარუმ — ставлю в ряд“, აორ. დოფსვარი; ლიტერატურაში ბათომზე მითითებით მოჰყავთ „დობსვარი“... მერე მოსდევს: გამისვარი — дай мне понять... ი. ყიფშიძეს ნ. მარის ამ განმარტებათა გასწვრივ მიწერილი აქვს: დოსვარერი ქვა — დაწყობილი [ქვა]...

მეგრულში ეს სიტყვა იშვიათია (ი. ყიფშიძის ლექსიკონშიც ის არ არის); გვხვდება გამოთქმაში: გიმონწყილი კათა გილესვარუნა (6) —გამოწყობილი კაცები მიმოდინ მწყობრად...

ქართულში სათანადო ძირი არა ჩანს.

101. ჭან. სთვ-

გაწყდომა, (გა)სხლტომა, рваться,

выскальзывать, скользнуть

მეგრ. —

ქართ. [სთვ-]

ღვედი ვა ულუტან-ში, კინაფითენ ხოლო ჭაფან, ამმა ორდო დოს-თუნ | 543₇ როცა ღვედი არა აქვთ, „კანაფითაც“ კერავენ, მაგრამ მალე დაგლჯება... სანიფე ბაბაწა თიშენ ქოდიქაჩუ, კაკიჯექ-თი—კუჩხემენ: ემუქ მუშიკელე მუიზღუ, ამუქ-თი—მუშიკელე-ში, ბაბაწა ქაკოსთუ | 487₁₈ სანიემ დედოფალას თავში მოჰკიდა ხელი, კაკიჯემ—ფეხებში: იმან როცა თავისკენ გასწია, ამან—თავისკენ, დედოფალა გაგლიჯა... ეშო დიდო იქი-ფან დო ნეჰაფეთი ბინჯის კაბუდი ქაკოსთუნ | 518₉ ასე დიდხანს აკეთებენ და ბოლოს ბრინჯს ქერქი („ტყავი“) გასძვრება... კუჩხე გაუსტუ, გაუსტუ დო გაანთხუ | 477₂₅ ფეხი დაუსხლტა, დაუსხლტა და დაეცა... მუიზღუ თელი, ხოლო ვამუსთუ... ოკულე მუსთუ თელი, ნა-მადვეეტუ აეის | 401_{24,25} მოსწია მავთული, კიდევ არ მოგლიჯა (არ მოსძვრა)... მერე მოსძვრა მავთული იმ ადგილს, რომელსაც მოსდებოდა... გაონური კოჩის-აა ქოქი მასთვას-აა | 499₄ გონიელ კაცსო ძირი ამოუფარდესო („ფესვი მოწყდესო“)... სთველი ჰემუშენი უწუმელან — მთელი დიხოდუ: მცხული გიოსთველუ, ფავრი გიოსთველუ... მუთხანი-ნა დიბლენ, მთელიშენ ითქვენ — გიოსთველუ || 312_{25,26,27} სთველს იმიტომ ეტყვიან — ყველაფერი გათავდა: მსხალი გაიკრიბა, ფოთოლი დაცვივდა... რაც რომ შეიძლება დაცვივდეს, ყველაფერზე ითქმის „გაისთველა“ („გიოსთველუ“)... თოკი მესთუ: მებიზღი, მესთუ... ცალის ზენჯირი გეისთვინუ, ზინჯირი ცალის გაუსთუ. მებიტი-ში, კუჩხე გემისთუ, ჰემუს კუჩხე გაუსთუ... || 312₂₈₋₃₀ თოკი გაწყდა, გავწიე — გაწყდა...

ყელიდან ჯაჭვი „აიძვრინა“... ყელიდან ჯაჭვი „აუძვრა“... რომ მივდიოდი, ფეხი დამისხლტა... იმას ფეხი დაუსხლტა...

სთვ- ძირი, ამგვარად, ნიშნავს: „გაწყდა“, „გასძვრა“, „დაუსხლტა“, და მასთან არის დაკავშირებული „სთველი“ — დრო, როცა ყველაფერი (ხის ნაყოფი; ფოთოლი) „მესთუნ“ — მოწყდება და ცვივა.

ამ ძირს ბოლოკიდური **-ვ-** ეკარგება **უ-**ს წინ: მ ე ს თ უ, გ ა უ ს თ უ, ქ ა კ ო ს თ უ, ქ ა გ ო ს თ უ... მაგრამ სხვა ხმოვნების წინ **-ვ-** შენახულია: ქაოქი მასთვას... ზენჯირი გეისთვინუ...

ეს **-სთვ-** ძირი ქართულში „**სთვ-ელ-**“-ს აქვს. ამ სიტყვის ეტიმოლოგია „მოწყდომას“ და (შემდეგ) „მოწყვეტას“ გულისხმობს.

„რთველი“ „სთველის“ შემდგომი ვარიანტია.

მეგრულში ეს **სთვ-** ძირი არა ჩანს.

ბ. მ ა რ ს მოჰყავს: **სტვ-** ო ს ტ ვ ი ნ უ — **скользить...** გ ო - მ ი - ს ტ უ ნ — **выскальзывает у меня из рук...** მ ე - მ ი ს ტ უ ნ — **у меня сорвалось слово** (იხ. ჭან. გრ., გვ. 186); მიუთითებს ათინასა და ვიწეზე; **სთვ-** ვარიანტადაც კი არაა მოხსენებული.

102. ჭან. **სთოლ-** || **სტოლ-**

სროლა, стрелять

მეგრ. —

ქართ. **სროლ-**

„ „

ახმედიქ ტოძელი დ ი ს თ ო ლ უ | 418₂ ახმედმა თოფი გაისროლა; ლალუმი ი ს თ ო ლ ე ს | 476₂₂ ლალუმი ისროლეს... ტოძელი ი ს ტ ო მ ე - ლ ა ნ | 513₂₈ თოფს ისვრიან... მეგის ტოძელი ა ს თ ო ლ უ | 457₂ მგელს თოფი ესროლა... ართიკართის ტუძედეფე ოტკოჩეს („ასთოლ-ლე ს“ — ხოფუი ნენა ენ!) || 262₁₆ ერთმანეთს თოფები „სტყორცნეს“ („ასთოლეს“ — ხოფური სიტყვაა!)

როგორც უკანასკნელი მაგალითიდან ჩანს, სროლის მნიშვნელობით ს თ ო ლ- ფუძის ხმარება ხოფურს კილოკავსდა ახასიათებს.

ამ ფუძეში ქართ. **სროლ-** ფუძე უნდა გვქონდეს.

არაა ცხადი **თ-** || **ტ-**თი შენაცვლება **რ-**სი!

საინტერესოა, რომ მეგრულმა ისევე არ იცის ეს **სთოლ-** ფუძე, როგორც ჭანურის კილოკავებმა — ვიწურ-არქაბულმა, ათინურმა.

103. ჭან. **სიმ-**

სმენა, გაგონება, слышать

მეგრ. **სიმ-**

„ „ „

ქართ. **სმ-** || **სემ-** ძვ. ქართ.

„

მიქ ი ს ი მ ი ნ ს-აა | 419^{34,35} ვინ (მო)ისმენსო... არქადაშეფექ ვა მე -
მ ი ს ი მ ი ნ ე ს | 478²⁸ ამხანაგებმა არ გამიგონეს... მო იმხორ, ბუწვი, —
ვა მე მ ე მ ს ი მ ი ნ უ || 261¹⁴ ნუ ჭამ, ვუთხარი, არ გამიგონა... ოხორჯაქ
ჰიქ ვა ნ უ ს ი მ ი ნ უ | 494⁹ ქალმა სრულებით არ გაუგონა... მუელიმი
თქვანის ნ უ ს ი მ ი ნ ი თ || 266¹⁰ თქვენს მასწავლებელს გაუგონეთ...

მეგრ.: რაგადი მ ა ს ი მ ე (ნ) — ლაპარაკი მესმის... გ უ ს ი მ უ — ხმა
დაუგლო... ქ ი დ ნ ა ს ი მ ი ნ უ — დაასმინა...

მეგრულში ეს ზმნა შედარებით უფრო იშვიათია; „გ ა გ ო ნ ე ბ ა“ იხ-
მარება იმ შემთხვევათა უმეტესობაში, რომლებიც ზევით ჭანური მეტყვე-
ლებიდან არის მოყვანილი. მაინც **სიმ**- ძირის გამოყენება ფაქტია თანამედ-
როვე მეგრულში.

ქართულში ამ ძირს ამჟამად უხმოვნოდ ვიცნობთ **სმ**- (ი ს მ ი ს, ე ს -
მ ი ს, ვერ შე ა ს მ ი ნ ა, მ ო უ ს მ ი ნ ა, ი ს მ ე ნ ს...); ძვ. ქართულში **სემ**-
ძირი გვხვდება გარკვეულ შემთხვევებში: შე გ ე ს ე მ ი ნ ჩემი! — შეგესმას
ჩემი!..

სემ- || **სიმ**- ძირი საერთოა ქართულისა და ზანურისათვის (ჭანურისა
და მეგრულისათვის). ე-ს **ი**-დ დავიწროება ზანურ ნიადაგზეა მომხდარი.

104. ჭან.	სტვ - სოვ -:	დუ- სტვ -ინ-უ	სტვენა, свистнуть
მეგრ.	რ-შვ -:	დუ- რშვ -ინ-უ	„ „
ქართ.	სტვ -	და-უ- სტვ -ინ-ა	„

გამახთუ დო მუქ-თი დ უ ს ტ ვ ი ნ უ | 465²⁷ გამოვიდა და თვითონაც
დაუსტვინა... მამულიქ ჯოლოფე მუშის დ უ ს თ ვ ი ნ უ | 434¹⁴ მამულმა
თავის ძაღლებს დაუსტვინა... ჯუმა მუშიქ ჰაშო — ჰჰჰვი! უ ს ტ ვ ი ნ უ ||
287³¹ მისმა ძმამ ასე — ჰჰჰვი! დაუსტვინა...

მეგრ.: მუქითი დ უ რ შ ვ ი ნ უ — მანაც დაუსტვინა... რ შ ვ ი ნ უ ნ ს
— სტვენს... მე რ შ ვ ი ნ უ ნ ს — სტვენით მიდის...

ქართულში „სტვენის“ გარდა „შტვენა“ (და „ფშტვენა“-ც) არის დია-
ლექტებში (მაგ. გურულში) მოცემული.

მეგრ. **რშვ**- უნდა იყოს **სტვ**- → **სვ**-ს შესატყვისი (**ტ**-ს დაკარგვა **ს**-ს
შემდეგ დასავლურ ქართულ კილოებში და მეგრულში ბუნებრივია: სტუ-
დენტი → სუდენტი...), **რ**- კი დართული ჩანს (ფონეტიკური დანაზარდია).

სტვ- კი საერთოა ქართულისა და ჭანურისათვის.

მნიშვნელობის მიხედვით **სტვ**- || **რშვ**- ძირი ქართულსა და ზანურში
სხვაობას არ იძლევა.

105. ჭან. სქვ:	სქვ-ან-	შვენება, украшать
მეგრ. სქვ:	სქვ-ამ-	” ”
ქართ. შვ:	შვ-ენ-	” ”

სარი ფორჩას კაი მე გ ო მ ს ქ უ ქემერი II 321₅ ყვითელ ხალათზე („პერანგზე“) კარგად გშვენის ქამარი... დ ო მ ო მ ს ქ ვ ა ნ უ, პუდრი-თი დომისუ II 292₂₃ გამალამაზა („დამამშვენა“), პუდრიც წამისვა...

მეგრ.: მა ათე ქუდი მ ო ს ქ უ (ნ) — მე ეს ქუდი მშვენის... ენა სი ვა გ ო ს ქ უ (ნ) — ეს შენ არ გშვენის... გადატანით: ეს შენ არ გეკადრება... ირიფელი დ ო ს ქ ვ ა მ უ — ყველაფერი დაამშვენა...

სქვ- ძირი კარგავს **-გ-ს უ-**ს წინ...

მეგრულში გარდამავალი ზმნა იყენებს **სქვამ-** ფუძეს, ე. ი. ნასახელა-რი ზმნაა, — ნაწარმოები **სქვამ-** („ლამაზი“) ფუძისაგან. გარდაუვალ ზმნა-ში წარმოდგენილია ფუძე **სქვ:** მო-**სქ-**უ-(ნ) ← მო-**სქვ-**უ-(ნ)... მო-**სქ-**უ-ტ-უ... (მშვენოდა)...

ჭანურში პირველ შემთხვევაში **სქვამ-** ფუძის ადგილს იჭერს **ს ქ ვ ა ნ-**, კანონზომიერი შესატყვისი ქართ. **შვენ-**ისა (ამ ქართულ და ზანურ ძირთა შედარება იხ. **მ-სქვ-**ა-სთან).

106. ჭან. სქვ:	ქოლო- სქ- უ	კვერცხის დადება, нести яйца
მეგრ. სქვ:	ქო- სქ- უ	” ”
ქართ. შვ- შევ:	შვ-ა	рождать,-ся (про человека)

ქორმე მაქვალი ქ ო დ ო ს ქ უ II 348₁₁ ქათამმა კვერცხი დადო... ქორ-მე მაქვალი დ ო ს ქ უ II 348₁₀ ქათამი კვერცხს დებს... ქოთუმექ ჟურენეჩ მარქვალი ქ ო დ ო ს ქ უ ფ ს... I 541₂₆ ქათამი ორმოც კვერცხს დადებს... თითო მარქვალი ქ ო დ ო ს ქ ვ ი თ I 396₄ თითო კვერცხი დადეთ... ჩქუნ თითო მაქვალი ქ ო დ ო ფ ს ქ ვ ი თ II 255₃₂ ჩვენ თითო კვერცხი დავდე-ვით...

მეგრ.: ქოთომე კვერცხი ქ ო ს ქ უ — ქათამმა კვერცხი დადო... ქოთო-მი კვერცხის ს ქ უ ნ ს — ქათამი კვერცხსა დებს... მ ა ს ქ უ ა ლ ი ქოთომი — ქათამი, რომელიც კვერცხსა დებს...

სქვ-ს ძირეული **-გ** ეკარგება **უ-**ს წინ.

ამავე ძირისაა **ს ქ ი რ-**ი (იხ.), **ს ქ უ ა¹** (იხ.) — შვილი.

¹ ს ქ უ ა-ს უკავშირებს ს ქ უ ა ლ ა-ს ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე (მეგრ. გრ., ლექსიკ., გვ. 321).

სქგ- ძირი კანონზომიერი შესატყვისია ქართ. **შეგ-** ძირისა (მან შვა, შენ ჰშევ, მე ვშევ...).

მნიშვნელობის მხრივ სხვაობაა ამ ძირებს შორის: ზანურში იგი (**სქგ-**) აღნიშნავს „კვერცხის დადებას“, ქართულში — „შობას“ (ვშევ „ადამიანის დაბადებაზე“ ითქმის).

107. ჭან. სქუდ- სქიდ- (სკუ/იდ-)	დარჩენა, რჩენა, ცხოვრება, оставаться (оставить), жить, кормить
მეგრ. სქიდ-	დარჩენა (მორჩენა), оставаться, оставить, вылечить, вылечиться
ქართ. შთ-	оставаться
სვან. ოთ-სედ- ნი	„ „

ქომოჯი დოღურუ, შილა დო სქუდუ || 336²⁵ ქმარი მოკვდა, ქვრივი დარჩა... სუმ-ოთხო ალთუნი ქოდოსქუდუ || 331^{31,32} სამი-ოთხი ოქრო დარჩა... ოხორჯა ხვალა ქოდოსქიდუ კარავის || 258⁶ ქალი მარტო დარჩა გემზე... მთუთი აწი-თი უმუთელი ქოდოსქიდუ | 433¹⁷ დათვი ახლაც უარაფროდ („ურამეოდ“) დარჩა... გელაგინთი, გელაგინთი, მუთუ ვარ დოსქიდუ | 410³⁴ დაგიკელი, დაგიკელი, არაფერი დარჩა... ჰუს კონქმეფე გალე ქოდოსქუდეს || 325¹⁷ ახლა მეზობლები გარეთ დარჩენ... „ბაბა სქანიშე მუდოგოსქუდუ?“ „ყარ სალანი დომოსქუდუ!“ || 361²⁴ „მამაშენისაგან რა დაგრჩა?“ „ერთი თეფში დამრჩა!“... არ ქუნცხი ვა დუსქიდუ უგორუ | 456¹⁸ ერთი ჩირგვი არ დაურჩა დაუძებნელი... ოშკომუ, მოსკუდუ, ხოლო ეზდუ, || 330³⁰ შეჭამა, [რაც] დარჩა, კიდევ აილო... მოსკუდუ მუში-თი კალიდორეფეს ქოგ/ჯეგობი || 339¹⁸ მისი ნარჩენიც („დარჩა მისიც“) დერეფნებში გავკიდე... ბაშლუდი... ქოდომოსკუდუ, გომოჭონდრუ || 345²⁴ ბაშლაყი... დამრჩა, დამავიწყდა... ჯამუში დომოსქიდუ || 294³ კამეჩი დამრჩა... მა-ნა მო-მოსკუდუ ჯარი, ჰაე ეზზდი... || 330²⁷ მე რაც მომრჩა საჭმელი, აქ ავიღე... ჭუტა დოსქიდუ, ომჭკომეს ჯოდოეფექ || 293²⁷ ცოტა დააკლდა („დარჩა“), [კინალამ] შემჭამეს ძაღლებმა... ემ ვახტიჭკოთულე ბერე დო ბა-ბა-მუში... რახატ-რახატი სქიდეს | 427¹⁴ შვილმა და მამამისმა იმის შემდეგ მოსვენებით იცხოვრეს... ჰაქ ბიხალიში დო ბერეფე ჰემო ბოსქედინი || 264³⁴ აქ ვიმუშავე და ბავშვები ასე დავარჩინე (ვაცხოვრე)...

მეგრ.: ქომონჯქ დოღურუ, ქვრჩქ ქოდოსქიდუ — ქმარი მოკვდა, ქვრივი დარჩა... ბაშლაყიქ თექქედაასქიდუ — ბაშლაყი იქ დარჩა (მას)... ლეხიქ დოსქიდუ — ავადმყოფი მორჩა („დარჩა“)... სქუა დი-

დას ოსქილიდ უანს — შვილი დედას არჩენს... დოხთური ლეხის ოსქილიდ უანს — ექიმი ავადმყოფს არჩენს (კურნავს)... დოხთურქ დაასქილიდ უ ლეხი — ექიმმა ავადმყოფი მოარჩინა... ათე კოჩი მუ-თუნს ვა მ ა ა ს ქ ი დ უ (ნ) — ეს კაცი ვერაფერს გაიმეტებს (შეელევა)... სქუა მუმას ეკ ო ს ქ ი დ უ (ნ) — შვილი მამას დაურჩება (მის შემდეგ, „უკან“ დარჩება)...

ძვ. ქართ.: დაშთა — დარჩა... ნაშთი — ნარჩენი... ავადმყოფი მორჩა (ავადმყოფს ექიმი არჩენს)... შდრ. სადილი მორჩა — სადილი გათავდა — აღმ. საქართველოში!.. პირველს შემთხვევაში „მორჩა“ ნიშნავს „კიდევ არის, დარჩა“, მეორე გამოთქმაში („სადილი მორჩა“) რისამე დარჩენის საკითხი უარყოფითად წყდება...

ძირითადი მნიშვნელობა ზანურშიაც და ქართულშიაც ერთია: **რჩენა** (|| **რჩომა**): დარჩენა, მორჩენა...

აგებულებების მიხედვით ყურადღებას იქცევს შემდეგი.

ჰანურში ხან **-ქ-** გვაქვს, ხან **-კ-** (სქუდ- || სკუდ-); პირველადია **ქ**, მას ენაცვლება **კ**. შემდეგ: ხან **-უ-** ხმოვანია (ათინურში, ვიწურში, არქაბულში), ხან **-ო-** ხმოვანი (ხოფურში და არა იშვიათად, არქაბულშიც!); ამათგან ამოსავალია **-უ-** (სქუდ-), მისგანაა მიღებული **-ო-** (სქიდ-)...

-ო- აქვს მეგრულსაც (ვარიანტით **გ:** სქიდ- || სქიდ-). ამგვარად, **სქუდ-** არის ამჟამად ძირითადი სახე ამ ძირისა ჰანურისა და მეგრულისათვის.

ამის შესაბამისი ქართულში უნდა ყოფილიყო **-უ-** ანდა **-ა**, რაკი სხვა ბევრი მაგალითია იმისა, რომ ჰანური **უ ← ო**.

რომ ქართულში სწორედ **ა-** უნდა ყოფილიყო, ამას მოწმობს სვან. **-ე: სედ-**. ესე იგი, ზანურში გვქონდა **სქოდ-**, ქართულში **შად-** ← **სად-**; ხმოვნის დაკარგვის შემდეგ **-დ** იქცა **-თ-**დ (**შად → შდ → შთ**) **შ-**სთან ასიმილაციის შედეგად.

რას მოასწავებს სვან. **სედ-**ის თავკიდური **ს-**? ალბათ, იმას, რომ ამ ძირს ქართველურ ენებში (ქართულში, ზანურში და სვანურის ქართველურ ფენში) **ს-** ჰქონდა: ქართ. **შად-** ← **სად-**...

ეს **ს-** შეინარჩუნეს ჰანურმა და მეგრულმა, განავითარეს რა ამ **ს-**ს შემდეგ **-ქ**; ქართულში **ს-** იცვალა **შ-**დ, ხოლო სვანურში შეგვენახა **ს-**:

ქართ. **სად-** → **შად-** → **შთ-**
ზან. **სად-** → **სქოდ-** → **სქუდ-**
სვან. **სედ-** . . . . . **სედ-**.

ეს უკანასკნელი სამი: **შთ-**, **სქუდ-**, **სედ-** რეალურია ამჟამადაც.

ამ საკითხის შესახებ იხ. შესავალი, გვ. 27–29.

შთ ← **შდ**-ს შესახებ იხ. ვ. თოფურია, ფონეტ. დაკვირვ. II, გვ. 14 (303).

108. ჭან. სქურ- სქირ- :	მე- სქურ -უ	შრობა, ქრობა, СОХНУТЬ, ГАСНУТЬ
მეგრ. სქირ- :	დო- სქირ -უ	შრობა, СОХНУТЬ
ქართ. შრ- :	და- შრ -ა	„

ლამბა მესქურუნ || 245₃₄ ლამბა ქრება... დერე მესქურუ! ჯომეიოვთა!“ || 364₃₁ „ხევი დაშრა! გადავალ!“... მყუა დო კალაში ქაგამათხეს დო ღალი მთელი დოსქირინეს | 462₁₅ მზე და ქარი გამოვიდენ და მდინარე სულ დააშრეს... „...კალაშიქ დო მყუაქ სინ დოგოსქირინაფს“-ა | 462₁₂ „ქარი და მზე შენ დაგაშრობსო“... გმოლი დო სცაფერი ტიბაფე დოგოსქირინათ! | 494₂₄ გუბეები და დამბალი ტბები დაგაშროთ!.. კოჩეფე ქუკუიბდეს დო დაჩხირი ქანოსქირინეს | 475₉ კაცები შეგროვდენ და ცეცხლი დააქრეს... ფუჯიქ მყა ქანისქირაფს | 508₂₀ ძროხას რძე გაუშრება („რძეს გაიშრობს“)...

მეგრ.: შოლირი ტანისამოსის ოსქირუანს — სველ ტანისამოსს აშრობს... ჭვიმას ნანახვა ვასქირუ (ნ) — წვიმაში სარეცხი არ შრება... გოლოფას წყურგილექ დოსქირუ — გვალვაში წყარო დაშრა... საათი გეოსქირუ — საათი აართვა (მოულოდნელად)...

ჭანურში **სქურ-** → **სქირ-**; ეს უკანასკნელი გვაქვს მეგრულშიც. ზანურის ჩვენებით, ქართულშიც უნდა ყოფილიყო ხმოვანი **შ-** და **რ-**ს შორის; მისი დადასტურება არ ხერხდება არც დიალექტებში, არც ძვ. ქართულში; მოსალოდნელი იყო **-ა-** (შეიძლებოდა ყოფილიყო **ე-**ც).

ქართ. **შ-** და ზანურ **სქ-**ს შესახებ იხ. შესავალი, გვ. 27–29.

მნიშვნელობის მხრივ **შრ-** || **სქურ-** || **სქირ-** ძირი ეთრმანეთს ხვდება მთლიანად ქართულსა და მეგრულში. ჭანურიც ამათ მისდევს, მაგრამ აქ მნიშვნელობა ფართოვდება. თუ ქართულსა და მეგრულში ეს ძირი „შრობა“-ს აღნიშნავს (წყალს ეხება), ჭანურში „ქრობა“ „შრეტა“-საც ნიშნავს (ცეცხლსაც ეხება).

109. ჭან. მ-ტ- :	ი-მ- ტ -უ	გაქცევა, бежать
მეგრ. რ-ტ- ნ-ტ- :	ი-რ- ტ -უ ი-ნ- ტ -უ	„
ქართ. ვ-ლ-ტ- :	ი-ვ-ლ- ტ -ო	„

ოხორჯა გამაცხონტუ დო ი მ ტ უ | 400₈ ცოლი გამოხტა და გაიქცა... მკაფუფე ი მ ტ ე ს | 403₈ ტურები გაიქცნენ... მონჭვა გათხოზენ, ...ქური ი მ ტ ე ნ | 542₃₀ კრუხი გამოუდგება, ...ქორი გაიქცევა... დივი მლორინერი-მლორინერი ი მ ტ ე ნ || 277₂₁ მდევი ყვირილ-ყვირილით გარბის... ე-დო კადიქ ი მ ტ ი ნ უ აჰუდი || 249₃₂ ჰო-და ყადმა გააქცია ებრაელი... ექ-თი გეჩეს, ი მ ტ ი ნ ე ს || 279₂₆ იქაც სცემეს, გააქციეს... აღის-თი ომტინუ უნტუ, ამმა ჭუალიში მონკათენ ვა ა მ ტ ი ნ უ | 469₅ აღის გაქცევა უნდოდა, მაგრამ ტომრის სიმძიმის გამო ვერ გაიქცა... წკარი გებჩამ დო ვარ ა მ ტ ი ნ ე ნ || 317₂₀ წყალს დავასხამ და ვერ გაიქცევა...

მეგრ.: ტურაქ ი რ ტ უ — ტურა გაიქცა... ჯოლორქ ტურა ო რ ტ ი ნ უ (|| ო ნ ტ ი ნ უ) — ძალმა ტურა გააქცია... ზისხირი მ ი ი რ ტ ი ნ უ — სისხლი მოიღინა... ჩხვინს ზისხირი მ უ უ რ ტ ი ნ უ — ცხვირში სისხლი ადინა...

ჭანურსა და მეგრულში ძირეული **ტ-** უნდა იყოს; **მ-**ცა და **რ-** || **ნ-**ც ძირეული არ ჩანს.

ქართული შესატყვისი ზმნაა ძვ. ქართულის — „ივლტოდა“ — „ევლტოდა“, — რომელთაგან პირველი აღნიშნავს „გარბოდა“-ს და მეორე „გაურბოდა“-ს (მეგრ. „ირტებუდუ“, „ერტებუდუ“); ახ. ქართულში იხმარება ამ ფუძისა „ლტოლვა“ და „ლტოლვილი“ ; უკანასკნელის მნიშვნელობა სწორად ესმით ხოლმე : „ლტოლვილი“ — „გამოქცეული“ (беженец), „ლტოლვა“ კი ჩვეულებრივ „მისწრაფების“ მნიშვნელობით ხმარობენ, რაც, რა თქმა უნდა, შეცდომაა (იხ. ნ. ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი ს „სული ობოლი“: „მას ე ლ ტ ვ ი ა ნ ს ი ა მ ე ნ ი ს ო ფ ლ ი ს ა“—„მას გ ა უ რ ბ ი ა ნ ა მ ქ ე ე ყ ნ ი უ რ ი ს ი ა მ ე ნ ი“...).

„ლტოლვასა“ და „ოტებას“ ერთი და იგივე ძირი უნდა ჰქონდეს; ესაა **-ტ-**: ა ო ტ ა — გააქცია, მ ე ო ტ ი — გაქცეული, ვინც გარბის.

ძვ. ქართ. ს ი - ვ ლ ტ ო ლ ა-ში **ტ-**ს წინ უძღვის **ვლ-**; ო ტ ე ბ ა-ში **ტ-**ს წინ **ო-** გვაქვს. ამათი საკითხი გასარკვევია.

110. ჭან. ტ-ალ-	ტოვება, оставить, покинуть
მეგრ. ტ-ალ- ტ-ევ-	” ” ”
ქართ. ტ-ევ-	” ” ”

ხარმანი-ნა ტახან, სერ ექ ქ ო დ ი ტ ა ლ ე ფ ა ნ | 420₁₇ სიმინდს რომ მოტეხენ, ღამე იქ დატოვებენ... გიშერა დონჭვალეს დო ბოჩოლას ჭიტა მუა ქ ო დ უ ტ ა ლ ე ს | 485₁₅ გიშერა მოწველეს და ბოჩოლას ცოტა რძე დაუტოვეს... ჰენთეფე(!) ბულდუჩინის ათმაჯანა ნ უ ტ ა ლ ე მ ტ ე ს, „მა-თი

ქო მ ე ბ უ ტ ა ლ ა“ - და დო ნ უ ტ ა ლ უ || 253²⁷ ისინი მწყერზე რომ მიმინოს მიუშვებდენ („მიუტევებდენ“) „მეც მივუშვაო“ და მიუშვა („მიუტივა“)...

მეგრ.: ცუდეს ქო დ ი ტ უ — შინ დატოვა.. ჭარუა ქ ი მ ი ო ტ უ — წერა მიატოვა... ფარა გ ო ტ უ — ფული შეირჩინა („თავისთვის დატოვა“)... ფარა ქ გ დ უ ტ უ — ფული დაუტოვა... მინდორიშა გ უ ტ უ — მინდორში გაუშვა („გაუტევა“)... შური გ უ ტ უ — „სული განუტევა“ (ე. ი. გაუშვა)... ღურას გ ი ნ ა ტ უ — სიკვდილს გადაარჩინა...

აქ ყველგან **ტ-ევ-** ფუძეა გამოყენებული: ცუდეს ქო დ ი ვ ტ ე (← ქო დ ი ვ ტ ე ვ ე); ხმოვანთა შორის **ვ-**ს ამოვარდნის შემდეგ ვლებულობთ გრძელ **ე-**ს, რომელიც მეგრულის საერთო თვისებისა და კვალად ყოველთვის არ გამოირჩევა ჩვეულებრივი **ე-**საგან.

ტევ- ფუძის გარდა მეგრულში იმხმარება **ტალ-**იც: „სი ქოული, მა დ ო მ ი ტ ა ლ ე ნ ქ ო? სქანი ოხვენს მა გ ე მ ი ტ ა ლ ე ნ ქ ო? ჭოფილი ვორექ, თოკილი ვორექ, ვა გ ო მ ი ტ ა ლ ე ნ ქ ო“ (ცნობილი ძველი მეგრული სიმღერადან: იხ. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე, მეგრ. გრამ., ქრესტ., გვ. 142) — „შენ მიდიხარ [და] მე მტოვებ? შენს საჯდომ ადგილას მე დამტოვებ? დაჭერილი ვარ, გათოკილი ვარ — არ გამიშვებ („არ გამიტევებ“)?... შდრ. აქ ხმარებული: დ ო მ ი ტ ა ლ ე ნ ქ და ჩვეულებრივად ხმარებული დ ო მ ი ტ ე ნ ქ, გ ე მ ი ტ ა ლ ე ნ ქ და — გ ე მ ი ტ ე ნ ქ, გ ო მ ი ტ ა ლ ე ნ ქ და გ ო მ ი ტ ე ნ ქ!

ამგვარად, ჭანურში ფუძე ამ ზმნისა არის **ტალ-**, ქართულში — **ტევ-**, მეგრულში — ორივე: **ტალ-** და **ტევ-** (უპირატესად **ტევ-** თანამდეროვე მეგრულში).

მეგრულში ამ ზმნის ფუძე დაირთავს სხვადასხვა პრევერბს და ამისდა კვალად ვიღებთ ამ ფუძის მრავალგვარს გამოყენებას; ამ მხრივ მეგრულს შეიძლება მხოლოდ ძველი ქართული შევუპირისპიროთ (მაგ.: გ უ ტ უ — გაუშვა, ძვ. ქართ. გ ა ნ უ ტ ე ვ ა...); რადგანაც რთული პრევერბებით მეგრული უფრო მდიდარია, ვინემ ქართული, ამიტომ ამ ფუძის გამოყენებაში მეგრული ქართულსაც წააჭარბებს.

ჭანურში ამ ფუძის გამოყენება შედარებით შეზღუდულია. ძირითადი მნიშვნელობა ქართულშიც, ჭანურშიც და მეგრულშიც ერთნაირია.

ტ-ევ- || **ტ-ალ-** ფუძეებში ძირეულია **ტ-**.

111. ჭან. **ტალახ-**: დი-**ტალახ-**უ ტალახში ამოსვრა,
 მეგრ. — **выпачкаться в грязи**
 ქართ. **ტალახ-**: და-**ტალახ-**იან-და

ხენდეკის... ქოდილიჯინუ დო დ ი ტ ა ლ ა ხ უ | 453₁₁ თხრილში... ჩა-
წვა და ტალახში ამოისვარა...

დ ი - ტ ა ლ ა ხ - უ ნაწარმოებია სახელისაგან **ტალახ**-ი (იხ.).

მეგრულში არც სახელი ტ ა ლ ა ხ-ი გვაქვს და არც მისგან ნაწარმოე-
ბი ზმნა.

112. ჰან. ტახ-	ტება, ломать
მეგრ. ტახ-	” ”
ქართ. ტებ-	”

მამულიქ ყონა დო ტ ა ხ უ | 434₂₇ მამულმა სიმინდი მოტება („ყანა
მოტება“)... გემი დო ტ ა ხ უ || 364₈ გემი დაამტვრია („დატება“)... გვერ-
დიქ კუზი მე ტ ა ხ უ || 302₅ ნახევარმა კოვზი გატება... ომგარინუ ქ ე -
ტ ა ხ ე ს | 510₂₉ ტირილი ატებეს... ტოჭელი ასთოლუ დო მგეის კუჩხე
ქ ა ნ ო ტ ა ხ უ | 457₂ თოფი ესროლა და მგელს ფეხი მოტება... ჩქინ
ხურმა პ ტ ა ხ უ ფ თ; ბაშქა აეფეეს ვა ტ ა ხ უ ფ ა ნ... შათხუფან | 536_{13,14}
ჩვენ ხურმას ვტებთ; სხვაგან ხურმას არ ტებენ... „ფერთხავენ“...

მეგრ.: ჰირქა გ ო ტ ა ხ უ — ჰირქა გატება... სიმინდი დო ტ ა ხ უ —
სიმინდი მოტება... გერს კუჩხი ქ ი მ ი ო ტ ა ხ უ — მგელს ფეხი მოტება...
ჩხუბი გ ე ტ ა ხ უ — ჩხუბი ატება (წამოიწყო)...

ქართ. **ტებ-** ძირს ფონეტიკურად სავსებით შეესატყვისება ჰანური და
მეგრული **ტახ-**. ძირითადი მნიშვნელობაც ერთია.

ტება-ს ვნებითი ასეთ შეფარდებას იძლევა:

112 a. ჰან. ტროხ- ტრუხ- ტუხ-	ტყდომა, ломаться
მეგრ. ტრინ- ტირხ-	” ”
ქართ. ტყ-დ- ← ტხ-დ-	”

ჩანალი დო ტ უ ხ უ | 471₁₁ ჯამი გატყდა... კარავი-თი დო ტ უ ხ უ |
501₆ გემიც დაიმტვრა... ომგარინუ ქ ე ტ რ უ ხ უ | 510₂₀ ტირილი
ატყდა... ჰიტა წკაითე დოშოლაფან — ვა ტ რ უ ხ ა ს-აა დო... | 534₁₉ ცო-
ტა წყლით დასველებენ — არ დაიმტვრესო და... დიდო ჩიჩქუ ტუ დო
კუზი მე ტ რ უ ხ უ || 302₉ ძალიან რბილი („ჩვილი“) იყო და კოვზი
გატყდა... კარვანი ინგრინუ, გ ო ტ რ უ ხ უ || 286₂₇ სკა დაგორდა,
გატყდა...

ჭანურში ვნებითის ერთ-ერთი მაწარმოებელი არის **-უ-** სუფიქსი (ტუბ-**უ**-ნ—თბება); ეს **-უ** არის გამოყენებული აქ; ოღონდ განსხვავება იმაშია, რომ ტუბ-**უ**-ნ „პირველადია“, გარდამავალი „ოტუბინ-ამ“-ნაწარმოები; აქ კი პირუკუ გამოდის: ამოსავალია გარდამავალი **ტახ-**, ვნებითი **ტრუხ-** || **ტუხ-** კი ნაწარმოებია.

გაუგებარია ოღონდ, რა როლს ასრულებს **-რ-**, რა წარმომავლობისაა ის; უ-**რ**-აეო ფორმა („დოტუხუ“) ამოსავალი თუ **რ**-აეიანი...

რაც შეეხება ხმოვნების მონაცვლეობას ისევე, როგორც სხვა ანალოგიურ შემთხვევებში **ო** → **უ** → **ი**.

ქართულ ტყდა-ში ვნებითობას **-დ-** აწარმოებს, უფრო ზუსტად **-ედ-**: **ტენ-ედ-ა** → **ტხ-დ-ა...** **ტხ-** კომპლექსი, როგორც უჩვეულო ქართულისათვის, იცვლება ბუნებრივი **ტყ-** კომპლექსით (ტყდა-ს ახსნა იხ. აშა-ნიძესთან: „ქართული გრამატიკა I. მორფოლოგია“, გვ. 11).

113. ჭან.	ტკ-	აწმ. გო- ტკ -უ-ნ	შემორტყმა, опоясывать
მეგრ.	ტყ-	გო-რ- ტყ -უ-(ნ)	„ „
ქართ.	ტყ-	ა-რ- ტყ -ი-ა	

შქას-ნა გოტკუნ — თორი ენ | 529²² წელზე რომ არტყია, — „თორია“...

ძირი **ტყ-** მოცემულია ქართულსა და მეგრულში, ჭანურში სათანადო ფონეტიკური წესების (იხ. ჭან. გრ. ანალ., § 6, გ., გვ. 17) თანახმად **ტყ** → **ტკ**...

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

114. ჭან.	ტკვაც-	გასკდომა, აფეთქება, разорваться, взорваться
მეგრ.	ტყვაც-	მეხის გავარდნა, удар молнии
ქართ.	ტკაც-	ტკაცანი, трещать
სვან.	ლი- ტყც-ან -ე	ცემა, бить

ჭოლოში კაკალი ტკვაცუ || 310² ჭყინტი სიმინდის მარცვალმა ტკაცანი გაადინა [ცეცხლზე წვისას]... ეგერ ია თოზი დაჩხირის გომალას-ნა, ტკვაცუნ დო კოჩი დიჭვენ | 452⁵ თუ ის მტვერი (თოფის წამალი) ცეცხლში ჩავარდა, იფეთქებს და კაცი დაიწვის... ჩიჩქუ ქვარენ, დაჩხირის ვატკვაცუნ — რბილი ქვაა, ცეცხლში არ გასკდება... ქორბამიტკვაცუნ-ა || 279^{8,9} მუცელი მისკდებაო... ფიცარი... მატკვაც-ცენ, სერსი გამულუნ || 308²⁷ ფიცარი... ეცემა, ხმას გამოსცემს... თიკანისნატკვაცუ | 454¹ თიკანს ეცა... ნანა მუშის უწუ-ქი „ნანა, მა გუი

მ ი ტ კ ვ ა ც უ“-ა | 499₁ თავის დედას უთხრა, რომ „დედა, მე გული გა-
მისკდა“-ო...

„გასკდა“, „აფეთქდა“ („ეცა“) — ასეთია ამ ზმნის ძირითადი მნიშ-
ვნლობა. მეგრულში ხმარებული: ტ ყ ვ ა ც უ ნ ს, გ ო ტ ყ ვ ა ც უ — მეხი
ვარდება, მეხი გავარდა — იმავე ფუძეს **-ტყვაც-** უნდა შეიცავდეს (ჭანურ-
ში **ტყ-** → **ტკ-**... კანონზომიერად)...

ქართულში ამ ძირს უახლოვდება ტ კ ა ც ა ნ-ი, მაგრამ თუ ეს ასეა,
აუხსნელი რჩება, რატომ არ არის **ტყაცან-?** **ტყ-** კომპლექსი ხომ ქართუ-
ლისთვის ბუნებრივია! შეიძლებოდა გვეფიქრა: ეს ფუძე ხმის მიმბაძველო-
ბითაა (და ამიტომ ქართულში შეიძლება **ტკაც-** ყოფილიყო)... მაგრამ
მაშინ შედარების საკითხი იხსნება.

მერე: ტ კ ა ც ა ნ-ში **ვ-** გვაკლია; ესეც აძნელებს **ტკაც-**ან-ისა და
ტ ყ ვ ა ც-ის გაიგივებას...

სვან. **ლი-ტყც-ე**-ში — „ცემა“ ეგევე ტ ყ ვ ა ც- ძირი უნდა გვქონდეს.

115. ჭან. **ტკ-ობ-**

დამალვა, მიპარება,

скрывать, подкрадываться

მეგრ. **ტყ-ობ-**

„ „

ქართ. **ტყ-ე**

лес

„მა სქანი არაბაში თუდე დ ო პ ტ კ ო ბ უ!“... მთუთი არაბაში თუდე
დ ო ტ კ ო ბ ი ნ უ | 433₃₉, 434₁ „მე შენი ურმის ქვეშ დავიმალები“... დათ-
ვი ურმის ქვეშ დამალა... ბიჭი-თი კალათიშე ქეშკანთუ, დ ო ნ ტ ო ბ უ ||
359₁₆ ბიჭიც კალათიდან ამოვიდა, დაიმალა... ექ დ ო ტ კ ო ბ უ... დაღის
| 423₉ იქ დაიმალა... ტყეში... მამულის-თი უ ტ კ ო ბ უ ნ-ა! | 415₁₇ მა-
მალსაც კი ემალებაო... ნ ო ტ კ ო ბ უ, ნ ო ტ კ ო ბ უ, ბეეფეში დანიშა ქო-
მეხთუ... | 455₁₃ მიეპარა, მიეპარა, ბავშვებთან ახლოს მივიდა... ჯას მ უ -
კ უ ტ კ ო ბ უ ტ უ | 484₄ ხის უკან იმალებოდა...

მეგრ.: თუნთიქ ურემიშ თუდო დ ო ტ ყ ო ბ უ — დათვი ურმის ქვეშ
დაიმალა... თუნთი დ ო ტ ყ ო ბ ი ნ უ — დათვი დამალა... თუნთის ქ ი მ ი -
ო ტ ყ ო ბ უ — დათვს მიეპარა... ჯას მ ი კ ო ტ ყ ო ბ უ დ უ — ხის უკან
იმალებოდა...

ჭანური და მეგრული ერთმანეთს მიჰყვება: ფუძის აგებულებაცა (**ტკ-**
შესახებ იხ. ჭან. გრამ., ანალ., § 6 გ, გვ. 17) და მნიშვნელობაც ერთნაი-
რია...

ქართულში შესაბამისი ძირის მქონე ზმნა არა გვაქვს, მაგრამ შეიძლე-

ბა მივუთითოთ იმ სახელზე, რომელიც ჭან. და მეგრ. ზემოხსენებული ზმნის ძირს წარმოადგენს: ესაა **ტყ-ე...** ტყობენ || ტკობენ ნიშნავს ტყეშია; აქედან: იმალება... (მერე ეპარება)...

116. ჭან.	მ-ტკ-ორ-:	დიმ-ტკ-ორ-უ	გაველურება, одичать
მეგრ.	ტყ-არ-:	გე-ტყ-არ-უ	„ „
ქართ.	ტყ-ე	—	лес

ემუში უკუღე დ ი მ ტ კ ო რ უ || 307₂ ამის შემდეგ. (იქით) გველურდა („გატყიურდა“)...

მეგრ.: ლეჭქ გ ე ტყ ა რ უ — ღორი გაველურდა („გატყიურდა“, შინაური იყო და გარეთ დარჩენილი, გაველურდა).

ფუძე ამ ზმნისა არის: ჭანურში მ-ტკ-ორ-, რაიც „ტყიურს“, „ველურს“ ნიშნავს, მეგრულში — ტყ-არ-; იმავე მნიშვნელობისაა.

ამრიგად, ეს ზმნა ნასახელარია (იხ. მ-ტკ-ორ-ი)...

117. ჭან.	ტკოჩ-	გადაგდება, სროლა, бросить, кинуть, стрелять
მეგრ.	—	
ქართ.	ტყორც-	бросить, кинуть

ხინჯიშე მ ე ტ კ ო ჩ უ || 273₁₇ ხიდიდან გადაისროლა („გატყორცნა“)...
მ ე ტ კ ო ჩ უ || 286₃₁ გადაავადო... მა ებზდი დ ო ბ ო ტ კ ო ჩ ი || 347₂
მე ავიღე და გადავავადე... ართელ დოპილი; აჩქვა ქ ო ბ ო ტ კ ო ჩ ი —
აჩქვა დოპილი || 314₁₆ ერთი მოვკალი; ერთი კიდევ ვესროლე — ერთი
კიდევ მოვკალი... კოლის აწი ტოფელი ნოღირამან, ვა ა ტ კ ო ჩ ე ნ ა ნ, კო-
ლი იმტენ! || 261₃₃ კალიას ახლა თოფს დაუმიზნებენ, ვერ ესვრიან, კალია
გადახტება („გარბის“)... ვა მ ე მ ტ კ ო ჩ ა..., გფელინი ჩქიმი || 370₁₅ არ მი-
მატოვო, ...ჩემო რძალო!.. ვიტოხუთ ფარა ნ უ ტ კ ო ჩ უ | 411₂₁ თხუთმე-
ტი „ფული“ გადაუგდო...

მეგრულში ეს ძირი არა ჩანს.

ქართულში ხმარებული „ტყორცნა“ იმავე მნიშვნელობისაა: ქვა გასტყორცნა, ისარი გასტყორცნა¹... ს ა ბ ა ს განმარტებით „ტყორცა“ — „შორს გასროლა“...

¹ მაგრამ ქართულად არ ითქმის „თოფი გასტყორცნა“-ო, ჭანურად კი — ათინურად და ვიწურ-არქაბულად — მხოლოდ ასე ითქმის, ხოფელები ამბობენ „ისტოლუ“-ო (იხ.).

ქართ. „ტყორც“-**რ**-ს დაკარგვით წარმოდგენილია ჭან. ტკოჩ-ში...
ტყ → **ტკ** ცნობილი წესია; ათინურში ტკ → ტ: ტკოჩ- → ტოჩ-: ოტო -
 ჩუ — გადაისროლა...
 აწმყოს ფუძე ამ ზმნას განსხვავებული აქვს: მე-ტკომერ-ს — აგ-
 დებს...

118. ჭან. ნ- ტ-რ -	დატევა, поместиться
მეგრ. ტ-ირ -	„ „
ქართ. ტ-ევ -	„

ინტრენი ექ? | 502₂ ეტევა იქ?...

მეგრ.: დ ო ნ ტ ი რ ე ნ ო თ ე ქ ? — დაეტევა იქ?.. თექ ქ ი დ ი ნ ტ ი რ ი !
 — იქ დაეტიე!..

ძირეული მხოლოდ **ტ**- ჩანს; **-ირ**- მეგრულისა მაწარმოებელი აფიქსი
 უნდა იყოს ისევე, როგორც **-ევ**- ქართულში.

119. ჭან. ტუბ - ტიბ -	თბობა, греть, греться
მეგრ. ტიბ -	„ „ „
ქართ. ტფ - (ძვ. ქართ.).	„ „ „
სვან. -ტიბ :- ლი- ტიბ -იდ-ე	„ „ „

...წკაი-თი დ ო ტ უ ბ უ ნ || 298_{25,26} წყალიც გათბება... წკარი-თი
 დ ო ტ ი ბ უ | 511_{5,6} წყალიც გათბა... დაჩხუი დუგზეს დო კაი დ ო ტ უ -
 ბ ი ნ ე ს || 274₂₆ ცეცხლი შეუნთეს და კარგად გაათბეს... დაჩხურის ბ ო -
 ტ უ ბ ი ნ ა მ დ ო ლუქუნა ბიქომ || 317₁₂ ცეცხლზე ვათბობ და სანთელს
 „გავაკეთებ“...

მეგრ.: წყარქ გ ო ტ ი ბ უ — წყალი გათბა... წყარი გ ო ტ ი ბ უ —
 წყალი გაათბო... თის ღორონთი უ ტ ი ბ უ (ნ) — მას ღმერთი სწყალობს...

ჭანურში ამ ზმნის ძირი ორი სახითაა მოცემული: **ტუბ**- || **ტიბ**-; უკა-
 ნასკნელი მიღებულია პირველისაგან; **ტიბ**- ხოფურს ახასიათებს, **ტუბ**- ვი-
 წურ-არქაბულსა და ათინურს; **ტიბ**- გვაქვს მეგრულში...

ჭანური **ტუბ**- გავარაუდებინებს ქართულისათვის **ტაბ**-ს. ამას ადას-
 ტურებს სვან. **ტუბ**- (ქართ. **-ა**- — სვან. **-ე**-).

ხმოვნით დაწყებული სუფიქსის დართვისას **ტაბ**-ს დაუკარგავს **ა**-; უნ-
 და მიგველო **ტბ**-; აქედან ასიმილაციით(!) მივიღეთ **ტფ**- (ძვ. ქართულში
 გვქონდა **ტფ**-ილ-ი, გან-**ტფ**-ა...).

საინტერესოა ანალოგიური ძირის არსებობა ინდოევროპულ ენებში:
იხ. **ტუბუ || ტიბუ**.

საფიქრებელია, რომ ჯერ კიდევ მცირე აზიაში ურთიერთობამ გან-
საზღვრა ეს შეხვედრა.

120. ჭან. **ტუც**-ან-   გაცხელება, **разогреть, сделать горячим**
მეგრ. **ტუც**-   გაპუტვა (ღორისა) **опалить**
ქართ. —

წყაი... ჭურკის დოლობით ე-დო დაჩხირის ქონოკიდით დო დ ი ტ უ -
ც ა ნ ა ს | 510₃₆ წყალი... ქვაბში ჩაასხით და ცეცხლზე ჩამოკიდეთ და
გაცხელდეს...

მეგრ.: ტ უ ც ა წყარი — მდულარე, მეტად ცხელი წყალი... დეჯი
გ ო ტ უ ც უ — ღორი გაპუტა... ხე დულას ქ ო ტ უ ც უ — ხელი
მდულარეში ტუცა...

ეს ზმნა ჭანურში ნასახელარია; იწარმოება სახელისაგან **ტუც**-ა...

121. ჭან. **ფათხ**-   ფერთხვა, ბერტყვა, **трусить, выколачивать**
მეგრ. **ფართხ**-   „   „   „ **წმენდა, чистить**
ქართ. **ფერთხ**-   **трусить, выколачивать**

ბადიქ-თი ოფათხუს ქოგოჰკუ; ფ ა თ ხ უ, ფ ა თ ხ უ-ში, სუზგის კუნ-
დი ქოგიბლუ... | 419₁₇ მოხუცმა გაბერტყვა („ფერთხვა“) იწყო... რომ
ბერტყა, ბერტყა, საწურზე განავალი დაცვივდა... ხინიქ-თი ოფათხუს
ქოგოჰკუ. ფ ა თ ხ უ, ფ ა თ ხ უ, ლირათე გობი იიფშუ | 419₂₀ დედაბერიც
შეუდგა ბერტყვას... ფერთხა, ფერთხა, ლირებით გობი აივსო... ქ ა ე ფ ა -
თ ხ უ ფ ა ნ (საჯი ქაეფათხუფან). დოლოხე მჭვეი მჭკიდი იყვენ... | 520₈
„აფერთხვენ“ (თუნუქს აფერთხვენ), შიგნით გამომცხვარი მჭადი იქნება...

მეგრ.: წოლა გ ე გ ი ლ ა ფ ა რ თ ხ უ — მჭვარტლი ჩამოფერთხა...
ტომარე გ ო ფ ა რ თ ხ უ — ტომარა გაბერტყა...

ფათხ- შეესატყვისება ქართ. **ფერთხ**-ს; ჭანურში **-რ**- გვაკლია, რომე-
ლიც შეუნახავს მეგრულს.

მნიშვნელობა — „ფერთხვა“, „ბერტყვა“ — ერთნაირია...

122. ჭან. **ფათქ**-ალ-

ცემა მაჯისა, **биение пульса,**

მეგრ. **ფართქ**-ალ-

пульсировать
ფართხალი, **трепетать**

ქართ. **ფეთქ**-

пульсировать, вспыхивать

მ ი - ფ ა რ თ ქ ა ლ - ა მ ს (ვიწ.) — მაჯა მიცემს... ფ ა თ ქ ა ლ ს (იგი-ვე, არქაბ.)...

მეგრ.: ჩიტის გური უ ფ ა რ თ ქ ა ლ ა ნ ს — ჩიტს გული უფართხა-ლებს...

ამ ზმნათა ძირია ჭან. **ფათქ**- || მეგრ. **ფართქ**; იგი უდრის ქართ.

ფეთქ-ს (სისხლმა ი ფ ე თ ქ ა... ს ა ფ ე თ ქ ე ლ ი...).

ძირითადი მნიშვნელობა საერთოა.

123. ჭან. **ფაცხ**-ალ-

ფართხალი, **трепетать**

მეგრ. **ფერცხ**-ალ-

გორვა (ფეხებით ზევით), **кувыркаться**

ქართ. —

მეხთუ-ში... საღი ჩხომი ფ ა ც ხ ა ლ ა ფ ს | 409¹⁷ რომ მივიდა, ცო-ცხალი თევზი ფართხალებს...

მეგრ.: დიხას ო ფ ე რ ც ხ ე ლ უ (ნ) — მიწაზე გორავს (ფეხებით ზე-ვით)...ლაკვიქ დიხას ქ ი დ ი ფ ე რ ც ხ ე ლ უ — ლეკვი მიწაზე გაგორდა (ზურგზე)...

ქართული შესატყვისის საკითხი ღიად რჩება.

124. ჭან. **ფინ**-

გაფენა, გაშლა, **разостлать**

მეგრ. **ფინ**-

” ” ”

ქართ. **ფენ**- || **ფინ**-

”

შქვით ჩქვა ხოლო ჟინ ქოგაომფინაფან | 522³⁷ შვიდ სხვას კიდევ ზედ დააფენენ... „თოკის ფქვერი მე ბ უ ფ ი ნ ი დ ო რ ე ნ“!... „თო-კის ფქვერი ქოგოფინენი?“ || 251⁷ „თოკზე ფქვილი გაფენილი მაქვს!“... „თოკზე ფქვილის გაფენა შეიძლება?“...

მეგრ.: ნანახვა გოფინუ — სარეცხი გაფინა... ხეს უფინუანს — ხელეზს შლის... ნოხი ქედჟფინუ — ხალიჩა გაშალა...

მნიშვნელობა ამ ზმნისა — „გაფენა“, „გაშლა“ — ჭანურსაც ახასია-თებს, მეგრულსაც და ქართულსაც.

რაც შეხება აგებულებას, ჭანური და მეგრული იმეორებს ქართ.

აორისტის ფუძეს: **ფინ-** (რადგანაც ამ ზმნას ფუძისეული ხმოვნის მონაცვლეობა ახასიათებს, აწმყოს ფუძეც — **ფენ-** — მოვიყვანეთ და აორისტი-საც **-ფინ-**; საერთო წესის თანახმად მხოლოდ უკანასკნელი უნდა წარმოგვედინა).

125. ჭან. ფს-	ფსმა, МОЧИТЬСЯ
მეგრ. ს-	” ”
ქართ. ფს-	” ”

ნა-დოსქიდუ [ყურძენი], ემუს ქოგოფსეს დო მიკილეს | 415₃
რაც დარჩა [ყურძენი], იმას დააფსეს და გაიარეს...

მეგრ.: ს უ ნ ს — ფსავს... ქ გ დ ო ს უ — მოფსა...

ძირი ქართულში, მეგრულსა და ჭანურში ერთი და იგივეა, ოღონდ მეგრულში **ფს-** კომპლექსში დაკარგულია **ფ-**: გვრჩება **ს-**.
მნიშვნელობა — იგივეა.

126. ჭან. მ-ფულ-	დი-მ- ფულ- უ	დამალვა, ПРЯТАТЬ,-СЯ СКРЫТЬ,-СЯ
მეგრ. ფულ-	დო- ფულ- უ	” ”
ქართ. ფალ-	დაი- ფლ- ა	УВЯЗНУТЬ В Ч.-Л.

კოლი ოფუთხუ დო ჩაის დ ი მ ფ უ ლ უ | 461₅ კალია აფრინდა და ბალახში დაიმალა... დერემენჯი... დ ი მ ფ უ ლ უ | 330₃₂ მეწისქვილე... დაიმალა...

მეგრ.: მეწისქვილექ დ ო ფ უ ლ უ — მეწისქვილე დაიმალა. მეწისქვი-
ლექ დ ო ფ უ ლ უ — მეწისქვილემ დამალა... ს ა ფ უ ლ ე ო — საფლავი...

ქართული შესაბამისი ძირი **ფალ-** (დაჰფალ შენ ის) კარგავს **ა-**ს მომდევნო სუფიქსისეული ხმოვნის ზეგავლენით (დაფლა... საფლა-
ავ-ი...).

ჭანურსა და მეგრულში **ფალ-**ის შესაბამისად უნდა გვქონოდა **ფოლ-**, რომელმაც **ფულ-**ის სახე მიიღო (**ო** → **უ** **ფ-**ს შემდეგ).

ჭანურში განვითარებულია თავკიდური **მ-** (**მ-ფულ-**).

ეს ძირი ჭანურსა და მეგრულში ნიშნავს „დამალვას“ (ნ. მ ა რ ი ს ჩვენებით ათინასა და ვიწეში, აგრეთვე ხოფაში — „დამარხვასაც“: იხ. ჭან. გრ., გვ. 195).

ძვ. ქართულში „დაფლვა“ „დამარხვის“ მნიშვნელობით ჩვეულებრივი იყო. აქედანაა „საფლავი“, ე. ი. „სამარხი“. ამგვარად, ჭანურსა და მეგრულში ამ სიტყვის მნიშვნელობა ძველი ქართულისასთან უფრო ახლოსაა, ვინემ ახალ ქართულში სათანადო ფუძის მნიშვნელობასთან.

127. ჭან. ფუნ-	დუღება, დუღილი, кипятить, кипеть
მეგრ. ფუნ-	„ „ „ „
ქართ. ფუვ-	„ „ „ бродить

„წკარ დომი ფუნ“-ა || 31330 წყალი ამიდუღეო...

მეგრ.: წყარი დომი ფუნე-ა — წყალი ამიდუღეო... წყარი ქ ა ფ უ ნ უ — წყალი აადუღა, წყარს ო ფ უ ნ უ ა ნ ს — წყალს ადუღებს... ონტკას ო ფ უ ნ უ ა ნ ს — არაყს ხდის... წყარი ფ უ ნ ს — წყალი დუღს... მაჭარი ფ უ ნ ს — მაჭარი დუღს... ნ ა ფ უ ნ ე ფ ი — ნადუღი (რძის პროდ.)...

ქართულში შესაბამისი ძირია ფ უ ვ-, გ ა - ფ უ ვ - ე ბ - ა, გ ა - ფ უ ვ - დ ა... ცომი გ ა ფ უ ვ დ ა (მაგრამ: მაჭარი ა დ უ ლ დ ა)... გაფუფებაც იგივე დუღილია: ა რ ს ე ბ ი თ ა დ ამ ო რ პროცესს შორის სხვაობა არც არის...

ამგვარად, „ფუფება“-მ ჭანურსა და მეგრულში უფრო ფართო მნიშვნელობა მოიპოვა: ზოგადად დუღილის აღმნიშვნელი გახდა.

საინტერესოა, რომ ცომის აფუფებისათვის ეს ძირი (**ფუნ-**) არ იხმარება. მეგრულად იტყვიან: გ ე დ ი რ თ უ ქობალქ — „ადგა ცომი“ („პური“).

128. ჭან. ფურჩ-ოლ-	ჩურჩული, шептать
მეგრ. ფურცქ-ინ ფუცქ-ინ	„ „
ქართ. ფურჩ-უნ-	„ „

ოხორჯა მეხთუ დო ქიმოლი მუშის ი ლ უ ფ უ რ ჩ ო ლ უ | 429^{28,29} ცოლი მოვიდა და თავის ქმარს ჩაუჩურჩულა... მეგიქ თილქის ი ლ უ - ფ უ რ ჩ ო ლ უ | 457¹⁴ მეგელმა მელას ჩასჩურჩულა...

მეგრ.: ფ უ რ ც ქ ი ნ უ ნ ს — ჩურჩულებს... გერქ მელას ე ლ ა - ფ უ რ ც ქ ი ნ უ — მეგელმა მელიას ჩაუჩურჩულა... გ ი ლ ა ფ უ რ ც ქ ი - ნ უ ნ ს — ჩურჩულით დაიარება (დაიარება და ჩურჩულებს)...

შესაბამისი ძირი უნდა იყოს ქართ. ზმნაში ფ უ ჩ - უ ნ - ე ბ - ს მოცემული. მეგრულსა და ჭანურში მას **-რ-** აქვს განვითარებული.

საინტერესოა, რომ მეგრულს **-ცქ**- მოუდის იქ, სადაც ჭანურს **-ჩ**- აქვს: ასეთი შეფარდება ქართულსა და ზანურს შორისაა მოსალოდნელი. ამგვარად, საფიქრებელია, რომ ჭანურში ი გ ი ვ ე **ფუჩ**- ძირი გვაქვს, რაც ქართულში, მეგრულმა კი ზანურში შე ს ა ძ ლ ო ვარიანტი შეგვინახა.

129. ჭან. ფუჩ -	ფიცი, КЛЯТЬСЯ
მეგრ. ფუჩ -	” ”
ქართ. ფუც - ფიც -	

მოგვყავს ნ. მ ა რ ი ს მიხედვით; მას დასახელებული აქვს: მასდარი — ო ფ უ ჩ უ; აწმ. პირგ. პირისა: დ ო ფ უ ჩ უ მ (ვიწ.), დ ო ფ უ ჩ უ ფ (ხოფ.), აორ. დ ო ფ უ ჩ ი, დ ო ფ უ რ ჩ უ (ათინ.), მყოფ. დ ო ფ უ ჩ ა რ ე (ათ., ვიწმ.-არქ.), დ ო ფ უ ჩ ა მ ი ნ ო ნ (ხოფ.).

მეგრ.: დ ო ფ უ ჩ უ — დაიფიცა (ძვ. ქართ. „ჭფუცა“)... დ ა ა ფ უ ჩ უ — დააფიცა... ი ფ უ ჩ უ ა ნ ს — ფიცულობს... ო ფ უ ჩ უ ა ნ ს — აფიცებს... ფ უ ჩ ი — ფიცი...

ჭანურსა და მეგრულში მოცემული **ფუჩ**- ძირი კანონზომიერი შესატვისია ძვ. ქართულის **ფუც**-ისა („ფიც“-ი მეორეული ხასიათისაა: **ფუც**- → **ფიც**-).

130. ჭან. ფუცხ -ოლ-	ჭეჭა, разрывать, скрести когтями
მეგრ. ფუცხ -ონ-	ზედაპირის ფხეკა, скрести (поверхность) когтями
ქართ. ფუცხ -ვი(?) ფოცხ -ი(?)	„კავოედი რკინა ქვაბით ჯორცთა ამოსაღებელი“ железное приспособление с крючками для доставки мяса из котла

ექ მაქინის ჭუჭულეფეა ნოქოსეს ფ უ ც ხ ო ლ უ პ ტ ე ს | 485^{26,27} იმ მახლობლად წიწილები ნაგავს ქექდნენ...

მეგრ.: კატუ დიხას **ფუცხონუნს** — კატა მიწას „ფხაჭნის“, ბრჭყალე-ბით ზედაპირს ფხეკს, „ფოცხავს“...

სათანადო ზმნა ქართულში შეიძლებაოდა ყოფილიყო **ფოცხ**-ავ-ს, — ეს იქნებოდა **ფოცხ**-ისაგან ნაწარმოები (ნასახელარი) ზმნა (ს ა ბ ა: **ფოცხი** —

ესე არს ჳნულთ ასაოშავი თითებიანი კაბდოსავით... მავრამ ამას ერთი რამ აბრკოლებს: ფოცხ-ი ჳანურსა და მეგრულში **ბუცხ**-ის (იხ.) სახით წარმოგვიდგება და, საბოლოო ანგარიშში, **ბუცხ-ა**-სთან („ფრჩხილთან“) არის კავშირში (იხ. **ფოცხ**-). მართალია, შეიძლებოდა გვევარაუდებინა, რომ **ფუცხ**- პირვანდელი სახეა მისი და ის ამ ჳმნაში (ფუცხ-ოლ-) შემოგვენახა, მავრამ მაშინ ბუცხ-ა-სთან დაკავშირება გამოირიცხებოდა.

ამიტომ უფრო შესაძლებლად მიგვაჩნია ფუცხ-ოლ- ჳმნასთან დაკავშირებით მოვიგონოთ ქართ. **ფუცხ**-ვი; საბას განმარტებით ესაა კავებიანი რკინა ქვაბიდან ხორცის ამოსაღებად... მავრამ აქ მაინც ისმის კითხვა: რა მიმართებაშია ეს ფუცხ-ვი ფოცხ-თან? ამ საკითხს ღიად ვტოვებთ და ფუცხ-ვის ფუცხ-ოლ-თან შედარებას აქ პირობით ვტოვებთ.

131. ჳან. ფშ -:	ფო-ფშ-უ	აესება, наполнить,-ся
მეგრ. ფშ შ-:	იო-ფშ-უ	„ „
ქართ. ვს -:	აა-ვს-ო	„ „

მამულექ არაბა დიშქათენ ფოფშუ | 434¹² მამულმა ურემი შეშით დატვირთა („აავსო“)... საღრა ფოფშუ || 279¹⁹ გობი აავსო... საღრა ფოფშუ || 279¹⁵ გობი აივსო... დაშილი ოფშუ || 339³⁵ ყუთი აივსო... ღირათე გობი იიფშუ | 419²¹ ღირებით გობი აივსო...

მეგრ.: კალათი იოფშუ — გოდორი აავსო... კოკას იოფშანს (|| იოშანს) — კოკას აავსებს... კოკა ეფშარე(ნ) — კოკა საავსეა...

ძირი **ფშ**- კანონზომიერად შეეფერება **ვს**-ს, ოღონდ **ვ** → **ფ** (ნაწილობრივი ასიმილაცია!).

მეგრულში **შ**-ს წინ **ფ**- შეიძლება გაუჩინარდეს. ამ ძირს მნიშვნელობა ყველგან ერთი და იგივე აქვს. ამ მხრივ სხვაობას ქართულსა, მეგრულსა და ჳანურს შორის აღვლი არა აქვს.

132. ჳან. ქაჩ -	(ხელში) დაჭერა, держать (в руках), хватать
მეგრ. ქანჩ -	ხელის წავლება, გაწევა, схватить, тянуть
ქართ. ქაჩ -	„ „

ნა-დიქაჩუ კუზი, ალთუნი დივუ || 285¹⁷ რომ დაიჭირა კოვზი (ხელში), ოქროდ იქცა... მკულე [ბიგა] მუქქოდ იქაჩუ || 287¹⁹ მოკლე (ჯოხი) მან დაიკავა... ართეიქ ხოჯი დიქაჩეფს | 517³⁰ ერთი ხარს (ხელში) დაიჭერს... „ხეს-მა მუ გოგოქაჩუ ნ“-მა? მა ბუწვიქი „ლული მოქაჩუ ნ“-მა || 293²⁹ „ხელში რა გიჭირავსო?“ მე ვუთხარი, „ლეღვი მიჭირავს-მეთქი“...

მეგრ.: ხე ქას ქოქანხუ — ხელი რქაში წაავლო... ხოჯქ დიი-ქანხუ — ხარმა ერთბაშად გაიწია... თოკის უქანხუანს — თოკს ეწევა (ხანგამოშვებით) ერთბაშად...

ქართ. მოხსუბარი გაქაჩეს... იმერული: რას იქაჩები, თუ იცი?... თვალები გამოქაჩა...

ძირი საერთოა; მეგრულში **-ჩ-**ს წინ მას **-ნ-** განვითარებია. სხვა მხრივ ცვლილება ამ ძირს არსად ემჩნევა.

მნიშვნელობის მხრივ სხვაობა ცხადია: (ხელში) „დაჭერა“, — დაკავება — ჭანურში, „ხელის წავლება“, „გაწევა“ — მეგრულში ერთმანეთთან კავშირშია, მაგრამ ერთი და იგივე არ არის, ქართული კი ამ მხრივ მეგრულთან უფრო ახლოსაა. აღსანიშნავია, რომ წიგნის ქართულში ეს ძირი თითქმის არ იხმარება.

133. ჭან. ქო-	ტრიალი, ქცევა, вертеть,-ся, вернуть,-ся
მეგრ. რთ-	” ” ” ”
ქართ. ქც-	” ” ” ”

პაწი გოიქთუ II 251²³ ახლა გაბრუნდა („უკუნიქცა“)... გუიქთუ დო იგზალუ I 398²⁶ გაბრუნდა და წავიდა... დელიკანეფე... გერი გუიქთეს I 422¹⁰ ვაჟკაცები უკან გაბრუნდნენ... ჟინ ქვა დოძინ დო იქთენ II 298¹ ზედ ქვა აძევს და ტრიალებს („იქცევის“)... ხამი გეიქთუ. ბაკლავაქ ვაროქაჩუ II 301² დანა წაიქცა. ნამცხვარმა არ დაიჭირა... ხოჯაქთი გოქთუ I 399²¹ ხოჯამაც მოაბრუნა... ქონობლადან დო ოკულე ოქთაფან I 516²⁵ ჩაყრიან და მერე ატრიალებენ... ჩოსტრა ხეთე ბოქთარ II 348²² სალესავს ხელით ვატრიალებ... ხოჯი ვოქთა... I 443^{20,21} ვხნა („ხარი ვაბრუნო“)... დივის ნუკუ გაქთუ II 276³¹ დევს ყბა („პირისახე“) მოექცა... ნუნკუ კიბლეკელე გოქთაფეს I 511²⁵ პირი აღმოსავლეთისკენ უქნეს („უქციეს“)... დიკა მქიის ოხოგუქთაფთ I 519² პურის ფქვილს გაფურევთ... თი გომავთუ II 366^{23,24} თავბრუ დამეხვა („თავი დამიტრიალდა“)...

მეგრ.: ცუდიშა დ ორთუ — შინ გაბრუნდა... ჯაქ ეკ ორთუ — ხე წაიქცა... ურემიშ ბორბალი ირთუ(ნ) — ურმის თვალი ტრიალებს... ხოს ორთინუანს — „ხარს აბრუნებს“ (ე. ი. ხნავს)...

ჭან. **ქო-** და ქართ. **ქც-** ერთი და იგივე ძირია: **ქო-** უწინარესი სახეობაა, **ქც-** მეორეული. მეგრულს **ქო-**ს ნაცვლად **რთ-** აქვს; რადგანაც **რ-** მე-

გრულში **ხ**-სა და **ქ**-ს გარდა **გ**-საც ენაცვლება (სა**გ**ზალი — **ო**რზოლი, **გ**ზე-
ბა — დო-**რ**ზამა...), კითხვა ისმის, ხომ არ იყო ამ ზნმის ძირში **გ**-, ე. ი.
ხომ არ არის **ქთ**- მიღებული **გთ**-საგან? ამ თვალსაზრისით მეტად საინტე-
რესოა ზემოთ მოყვანილი ერთი შემთხვევა (ათინური!), სადაც **გთ**- გვაქვს
(„გომა**გ**თუ“).

რაც შეეხება მნიშვნელობას, „ტრიალის“ მნიშვნელობით „ქცევა“ ახალ
ქართულში იშვიათია, ძვ. ქართულში კი ჩვეულებრივი იყო: „უკუნიქცა“ —
გაბრუნდა, „მოიქცა“ — მობრუნდა („მოქცევაჲ ქართლისაჲ — ქრისტიანო-
ბისაკენ „მობრუნება ქართლისა“), „მახული იქცევისი“ — მახვილი, რომე-
ლიც ტრიალებს, "вертящийся меч"... ეგევე მნიშვნელობა გვაქვს ახ. ქართუ-
ლის: „ყოფა-ქცევა“-ში, გამოთქმაში: „როგორ იქცევა“...

134. ჭან. ქთ-ურ-	ცვლა, менять
მეგრ. თ-ირ-	” ”
ქართ. —	

მაწკინდი-ნა უ ქ თ უ რ უ II 275₁₉ ბეჭედი რომ უცვალა... მაწკინდი...
დ ო მ ი ქ თ უ რ ე ს დ ო რ ე ნ-ა II 275₁₃ ბეჭედი შემიცვალეს... თესქერეფე
გ ე ბ ო ქ თ უ რ ა ფ ი II 292₂₇ პასპორტები გამოვაცვლევიენე...

მეგრ.: გ ო ბ თ ი რ ე — გავცვალე... თ ი რ ე ნ ს — ცვლის... ხოჯი ცხე-
ნიშა გ ე გ ი ნ ო ბ თ ი რ ე — ხარი ცხენზე გადავცვალე...

ძირეული ამ ზმნაში **ქთ**- უნდა იყოს; წინა **ქთ**- ძირთან დაკავშირება
შესაძლებელი იქნებოდა, რომ მეგრულის ჩვენება აქ არსებითად განსხვავე-
ბული არ იყოს: აქ **თ-ირ**- გვაქვს, იქ **რთ**- (იხ.).

ქართული შესატყვისი ძირი არა ჩანს.

135. ჭან. ქინ- :	მუ-ნ- ქინ -უ	ქნევა, махнуть, замахнутья
მეგრ. ქირ -ინ-:	მუ- ქირ -ინ-უ	” ” ”
ქართ. ქნ- :	მო-უ- ქნ -ია	”

თეფნე მ უ ნ ქ ი ნ უ I 484_{31,32} წიხლი მოუქნია... მოსა ღალის გ უ -
ლ ი ნ ქ ი ნ უ I 328₁₇ ბადე წყალში გადაისროლა („გაიქნია“)... მთხაქ...
ქ რ ა დ უ ლ უ ნ ქ ი ნ უ, ემუქ-თი დ უ ლ უ ნ ქ ი ნ უ... I 449₄ თხამ რქა „მო-
უქნია“, იმანაც მოუქნია... შეიტანიქ ბიგა... მ უ ნ ქ ი ნ უ-მ-კულე, თავანის
ქონანთხუ II 287₂₀ ეშმაკმა ჯოხი... რომ მოუქნია, ჭერს მოხვდა...

მეგრ.: ბიგა მ უ ქ ი რ ი ნ უ — ჯოხი მოუქნია... ბიგას უ ქ ი რ ი ნ უ -
ა ნ ს — ჯოხს უქნევს...

ქართ. **ქნ-** და ჭან. **ქინ-** ერთი და იგივე ფუძეა, ქართულში ხმოვანი ამოვარდნილია და ფუძე შეკუმშულია; ჭანურს ხმოვანი შენარჩუნებული აქვს. თავში განვითარებული აქვს **ნ-**, მეგრულში **ქირ-** გვაქვს **ქინ-**ის ნა-ცვლად; კაუზატივის **-ინ-** შემდეგ დაერთვის.

მნიშვნელობა ერთნაირია.

136. ჭან. **ქინჩ-ოლ-**

მეგრ. **ქინჩ-ოლ-**

ქართ. **ქინ-ავ-**

გალეწვა, დაწეწვა,

молотить хлеб, теревить лен

ქიჩავი, тянуть, теревить

„ „

მამუდიქ დიკა დოჭკიუ, დოქინჩოლუ... | 433^{15,16} მამუდმა პური მომკო, გალეწა...

მეგრ.: ჯოდორქ დეს ქეკაჭიშუ დო ცუს უქინჩოლუანს — ძალდი ღორს დაეწია და ყურებში ექაჩავება...

ქინჩ-ში **ნ-** განვითარებულია; **ქინჩ-** საერთოა ჭანურში, მეგრულში, ქართულში. მნიშვნელობა თავისებურია ჭანურში: ლეწვა პურისა, დაწეწვა სელისა... უფრო ზოგადია მეგრულში და ქართულში; ძირითადი მომენტი ყველგან მეორდება („წეწვა“).

137. ჭან. **ქომ- || ქუმ- || ქიფ-**

მეგრ. **ქომ-**

ქართ. **ქმ- || ქამ-**

სვან. **ლი-ჩუმ-ე**

ქმნა, კეთება, делать

„ „ „

„ „ „

„ „ „

ბოზოქ-თი ნუსობალიკა იქომს || 271²⁴ ქალიც „პატარძლობას იქმს“... [ბურღული] ჩქინ აერეფეს დიდო ვა იქომან, ჭუტა იქომან დო წიწილეფეს დუბლამან || 298¹⁹ დერდილს ჩვენს ადგილებში ბევრს არ „იქმენ“, ცოტას „იქმენ“ და წიწილებს უყრიან... ღობერი ჰამო ბიქუმთ || 349² ღობეს ასე ვაკეთებთ... ხობე — ლეტა ფთხორათე-დეი — იქუმან || 338² ბარს მიწის სათხრელად აკეთებენ... სი აქ მუ იქიფ? | 412¹⁰ შენ აქ რას აკეთებ?... ჩაფულაფე იქიფან | 504²³ წულებს კერავენ („იქმენ“)...

მეგრ.: მუს იქუნს? — რას იზამს? („რას იქმს“)... მუ ქომინუ? — რა ქმნა?... მუ ქომინას? — რა ქნას?... მუთუნი ვა აქ იმინე (ნ) — ვერაფერს იზამს... თეში მაქომინალი — ამის ჩამდენი („მქმნელი“)... ოქომინალი — გასაკეთებელი, საქმნელი...

ჭანურისათვის ამოსავალია **ქომ**-; მისი ვარიანტებია: **ქუმ**- || **ქიფ**; მოსალოდნელი **ქიმ**- მეგრულში გვაქვს.

ქომ- გვაგულისხმებინებს ქართულისთვის **ქამ**-ს; მთიულურში ახლაც იხმარება ი ქ ა მ (რას ი ქ ა მ?); სალიტერატურო ქართულში გვაქვს ხმოვანდაკარგული **ქმ**-: რედუქციას **ი**- წინსართი იწვევს!

ჭანურში ეს ფუძე დროთა აწმყოს ჯგუფში იხმარება; აორისტში მას ენაცვლება **ყვ**- ფუძე (იხ.): **ყუ** („ყო“). აწმყოში **-უმ** გაგებულია სუფიქსად და ხოფურის ნორმების თანახმად შეცვლილია **-უფ** → **-იფ**-ით.

საგულისხმოა, რომ ახალ ქართულშიც ეს ზმნა კარგავს **მ**-ს: „მუშაობა გარდაქმნა“, მაგრამ: „რა ქ ნ ა“, „რა ქ ნ ა ს“... არის მიდრეკილება მნიშვნელობითი ნიუანსიც შეექმნა ამ განსხვავებულ ვარიანტებს.

ძვ. ქართულში **ქმ**- უმანოდ არა გვაქვს არც აწმყოში, არც აორისტში; მეგრულში **ქიმ**- გვაქვს, სვანურის ლ ი - ჩ უ მ - ე აგრეთვე **მ**-ს ძირეულობას მოწმობს.

მეგრულში აწმყოში ამ ზმნას ამჟამად ცვლის სხვა ძირი: მუს ორთუქ?¹ — რას შვრები?.. ქართულშიაც რასა იქმ?“ უფრო იშვიათია, ვინემ „რას შვრები?“.

ჭანურში არის ძლიერი ტენდენცია ამ ზმნის მეშველ ზმნად გამოყენებისა აღწერითს წარმოებაში: „ინანი ვა იქომს“ — „დაჯერებას არა იქმს“, „ნუსობალიკობა იქომს“ — „პატარძლობას იქმს“...

სხვა მხრივ სხვაობა არ არის; ძირითადი მნიშვნელობა ამ ზმნას შენარჩუნებული აქვს ჭანურშიც, მეგრულშიც.

138. ჭან. **ქომ-ოჯ**- || **ქიმ-ოჯ**-

გათხოვება, **выдать**

მეგრ. [**ქომ-ონჯ**-]

замуж, выйти замуж

ქართ. [**ქმ-არ**-]

ქმარი, **муж**

„

ეკულე დ ო ქ ი მ ო ჯ ე ს, არ კაი ბერეს ქომეჩეს | 424⁷ მერე გაათხოვეს („დააქმრიანეს“), ერთ კარგ ბიჭს მისცეს... დეთიმი ბერე ონუ, ნანა მუში დ ი ქ ი მ ო ჯ უ || 336²¹ ობოლი ბავშვია, დედა-მისი გათხოვდა... ბოზო ი ქ ი მ ო ჯ ე ნ || 243²⁵ ქალი თხოვდება („ქმრიანდება“)...

ეს ზმნა ნასახელარია; მისი ფუძეა მიმღეობა: ო ქ ი მ ო ნ ჯ ო ნ ი ბოზო ვარ მიღონუნ || 270⁵ გასათხოვარი ქალი არა მყავს... მასდარი: ო ქ ო - მ ო ჯ უ შ ვახთი ვარ გულილაპტუ || 378³¹ გათხოვების დრო არ გადავიდოდა... ოჩილუ — ო ქ ი მ ო ჯ უ... || 377⁷ ცოლის შერთვა — გათხოვება...

¹ სიტყვასიტყვით: რას „იქცევი?“

139. ჰან. ქორ- ქირ-	გაგრილება (ცხელისა), охлаждать
მეგრ. ქირ-	გაშეშება, обомлеть
ქართ. ქრ- ქერ-	გაქრობა, исчезнуть

„წკარ ღომიფუნი-ა, გაღე დოდგი-ა დო დოქორას“-ა! უკულე წკარ ქორუ-ში, დოღუბუ დო ქამულუ || 313₃₀ წყალი ამიდულეო, გარეთ დადგიო და გაცივდესო! მერე, როცა წყალი გაცივდა, დაუსხა და შემოუტანა... აწი ია ტუცა იყვენ, ორდო ვა აჭკომენან დო ტეფსი წკაის ქაგოშადგიფან. ე-ნა დოქიას, გედგიფან სინის დო გვაბღენან დო იმხონან | 522₃₃ ახლა ის ცხელი იქნება, მალე ვერ ჰამენ და „ტაფას“ წყალში ჩადგამენ. რომ გაცივდება. „სინზე“ დადგამენ და შემოუსხდებიან და ჰამენ... ტუცა ტა-ში, გობაფან. ოდას ქოდოდგიფან დო დოქიუნ | 524_{1,2} როცა ცხელი იქნება, დაასხამენ [შერბეთს]. ოთახში დადგამენ და გაცივდება...

მეგრ.: დოქირუ — გაცივდა (ითქმის მოხარულ ფხალზე, ცივ წყალს რომ დაასხამენ)... გოქირუ — გაშრა (მოულოდნელი უსიამოვნო ამბის გაგებისას)...

ქირ-, ცხადია, მიღებულია ქორ-ისაგან. ხოფური და მეგრული აქაც ისევე, როგორც მრავალ სხვა შემთხვევაში, **ი-**ან სახეობას გვაძლევს.

ჰან. **ქორ-**ს შეესატყვისება ქართ. **ქარ-**: ა-ქრ-ობ-ს... გაა-ქრ-ო... ქრ-ებ-ა — გა-ქრ-ა... ქრება ზმნას **-ე-** აქვს (გაქერ — გააქერ), ჰანურისა და მეგრულის მიხედვით ქართულში უნდა გვქონოდა **-ქარ-**; ნამდვილად კი გვქვს **-ქერ-** (გაქერი — გააქერი); ასეთ პირობებში ან ჰანური და მეგრული ემყარება **-ქარ-** ვარიანტს, რომელიც ქართულში დიალექტურად უნდა არსებულებოდა (შდრ. გაჭერი და გურ. გაჭარი) ან ამოსავალია **-ქერ-**, და ჰან., მეგრ. **ქორ-** ← **ქარ-** თვით ზანურ ნიადაგზეა მიღებული (რატომ?), ანდა **-არ-** || **-რ-** || **-ორ-** აფიქსებია და შესატვისობა ფუნქციონალურია. უფრო სარწმუნოა ეს უკანასკნელი შესაძლებლობა.

მნიშვნელობა ჰანურში გადახრას იძლევა; ეს გადახრა მნიშვნელობის დავიწროებასა და კონკრეტისადაც იძლევა: „გაქრობა“ კი არა — „სითბოს გაქრობა“...

მეგრულში გარდამავალი მდგომარეობა გვაქვს.

140. ჰან. ნ-ქ-ორ-	მთქნარება, зевать
მეგრ. ქ-ილ- ქ-ირ-	” ”
ქართ. მთ-ქ-ნ-არ- ფ-ქ-ნ-არ-	” ”

ხინიქ მჭკიდის უკითხუბტას-ში, ანქორენ | 508₂₂ დედაბერი რომ მჭადს ულოცავდეს („უკითხავდეს“), ამთქნარებს...

მეგრ.: მ ა ქ ი ლ ო ნ უ ა ფ უ (ნ) — მამთქნარებს, „მემთქნარება“... ქ ი - ლ ო ნ ი, „ქ ი ო ნ ი“, „ქ ი ო რ ო ნ ი“ (ეს ორი უკანასკნელი მოჰყავს ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე: მეგრ. გრ., ლექს., გვ. 344) — მთქნარება... „ფ ქ ი - რ ო ნ გ ნ ქ“ — ვამთქნარებ (ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე, იქვე, ჯვარულზე მითითებით).

ჭანურის **-ო-** მეგრულში (ჯვარულში) **-ო-**თაა წარმოდგენილი; თავკიდუ- რი **-ნ-** ჭანურში განვითარებულია.

ქართულში **მთქნარება**-ს პარალელურად მოიპოვება **ფ ქ ნ ა რ ე ბ ა** (ს ა ბ ა); ამ უკანასკნელში თავკიდური **ფ-** ისევეა განვითარებული, რო- გორც **-ნ-** ჭანურში; რაც შეეხება ქართ. **-ნ-**ს (**-ქ-ნ-არ-**), ის მართლდება იმით, რომ ქართულში ეს ფუძე მოქმედებითი გვარისაა (ჭანურსა და მე- გრულში ვნებითისაა — ინვერსიული წყობისაა).

ამგვარად, ისტორიულად ძირეულია მხოლოდ **ქ-**; **-ნ-** და **-არ-** ქარ- თულში, **-ორ-** ჭანურში, **-ირ-** || **-ილ-** — მეგრულში აფიქსები უნდა იყოს.

141. ჭან. **ქოს-**

მეგრ. **ქოს-**

ქართ. **ხოც-**

წმენდა, **ЧИСТИТЬ**

წმენდა, დაგვა, ხვეტა,

ЧИСТИТЬ, ВЫТИРАТЬ, ПОДМЕТАТЬ

მო-ხოც-ა, წარ-ხოც-ა

ВЫТИРАТЬ, ПОДМЕТАТЬ...

ქონთრაში, ე-ნა ვა ი ქ ო ს ე რ ე ნ, აერევე ფქოსუფ... | 463₂₃ ფეხსაც- მლის იმ ადგილებს, რომლებიც არ არის გაწმენდილი, ვწმენდ... ფოთინი ო ქ ო ს უ ს ქოგაოჰკუ | 463₁₇ ფეხსაცმლის წმენდა დაიწყო...

მეგრ.: ოთახი გ ო ქ ო ს უ — ოთახი დაგავა... ოზეს ქ ო ს უ ნ ს — ეზოს გვის... სტოლი გ ე გ ე ნ ო ქ ო ს უ — მაგიდა გადაწმინდა... პიჯი გ ო ქ ო ს უ — პირი შეიხოცა... ჩხვინდი მ ო ქ ო ს უ — ცხვირი მოიწმინდა („მოიხოცა“)... დიხას გ ო ქ ო ს უ — მიწიდან აწმინდა („აღხოცა“)... ქირქ წიწილა დ ო ქ ო ს უ — ქორმა წიწილი გაიტაცა („გააქრო“, „აღხოცა“)... პ ი შ - ქ ო ს ა ლ ი — პირსახოცი...

ძვ. ქართ.: წარ-ვოცა... აღ-ვოცა (=აღგავა)... ახ. ქართულის: ხელპირის შეხოცა, პირსახოცი... იმავე ძირის იმავე მნიშვნელობით გამოყენებას გვაჩვენებენ, რაც მეგრულში და, ნაწილობრივ, ჭანურში გვაქვს.

ჭანურისა და მეგრულის ჩვენებათა მიხედვით უნდა ვიფიქროთ, რომ ქართ. **ვოც-** ← **ვოს-**...

საგულისხმოა ქართ. **ვ-**ს შესაბამისად ჭანურსა და მეგრულში **ქ-**ს გამოვლენა (აგრეთვე: **მვცე** — ჭან. **ქჩე** (იხ.).

142. ჭან. **ქოტ-** || **ქიტ-**

მეგრ. **ქიტ-**

ქართ. —

დახვევა (პაპიროსისა),
свертывать папироску
შეხვევა, შემოხვევა
обматывать, повязать

ჰემი მოთ ქოტუმი? სივა გიჩქინ ოქოტუ, მა დოგოქოტა!
დოფქოტი დო, აჰა, ოში || 305¹⁹ ისე რად ახვევ [თამბაქოს]? შენ არ
იცი დახვევა, მე დაგიხვევ! დახვიე და, აჰა, მოსწიე! (შდრ. „დოკორუმს ძი-
გარა“ — „დაახვევს პაპიროსს“ || 263⁴).

მეგრ.: კუჩხიმა ქიგიქიტუ — ფეხზე შემოიხვია (ნაჭერი)... გე-
ქიტალი — ფეხზე შემოსახვევი (წინდის მაგიერ ანდა წინდის გარეთ)...

ხოფური **ქიტ-** მიღებულია **ქოტ-**-ისაგან (იხ. ზემოთ სხვა მსგავსი მაგა-
ლითები); ხოფურს მიჰყვება მეგრული: **ქიტ-**.

მნიშვნელობა მეგრულში უფრო ფართოა, ვინემ ჭანურში (ჩვენი მაგა-
ლითის მიხედვით).

ნ. მარს მოჰყავს **ქოტ-** — ათინურისათვის, **ქიტ-** — ხოფურისათვის
და განმარტავს მის მნიშვნელობას ასე: сложить (plier) — ე. ი. მიმატება.
სამწუხაროდ, სათანადო გამოთქმები მოცემული არ არის. დღესდღეობით
გამოქვეყნებული ტექსტები ამგვარ მნიშვნელობას არ ადასტურებს.

ქართულში ეს ძირი არა ჩანს.

143. ჭან. **ქუ-ნ-**:

ქოდლო-**ქუნ-**უ

ჩაცმა, одевать,-ся

მეგრ. **ქუ-ნ-**:

ქიმგა-**ქუნ-**უ

ჩაცმა, დახურვა,

одевать,-ся, покрывать, накрывать

ქართ. -**ქვ-**:

(სარ-რ-**ქვ-**ელ-ი)

„სახურავი“, покрышка

(винного кувшина)

სვან. ათ-**ქუ-ემ**

ჩაცმა, одеваться

გალე-ნა დოლოქუნს — ფორკა | 529²¹ გარეთ რომ აცვია —
„ფორკა“... ოხორჯა ნა-ენ, ვა უჩქინან: ქომოლიში დოლოქუნუ დო-
ლოქუნს || 258^{14,15} ქალი რომ არის, არ იციან: ქმრის ტანისამოსი აც-
ვია... აჰა, ქურქი, ქოდილიქუნი | 397¹⁸ აჰა, ქურქი, ჩაიცვი... ქო-
დილიქუნუ მუში ოხორჯაქ ხე დოლოქუნი | 429³⁴ ჩაიცვა მისმა
კოლმა თეთრი ტანისამოსი...

მეგრ.: პალტო მიკაქუნს — პალტო აცვია... ოსარე
დინაქუნს — პერანგი აცვია (შიგ)... ნაბადი ქიგნქუნუ — ნაბა-

დი წამოისხა... ცხენს ნაბადი ქ ი გ ნ ა ქ უ ნ უ — ცხენს ნაბადი გადააფინა...
 ლეხი ჯგირო დო ქ უ ნ უ — ავადმყოფს კარგად დახურა...

ქართ. ს ა რ ქ ე ე ლ ი: „სარქუელი — ჭურის პირსაფარი“...

სვან.: ლ ე რ ე ქ ე ტ — ტანისამოსი... ა თ ქ ე ტ ე მ — ჩაცმა...

ამგვარად **ქუ**- ძირი ყველა ქართველურ ენაში დასტურდება; ოღონდ ყველაზე ნაკლებ ის ქართულშია გამოყენებული (ყველაზე მეტად — მეგრულსა და ჭანურში). ქართულში მის მაგივრობას ეწევა **ცვ** - || ძვ. ქართ. **ცუ**- ძირი.

ქუ-ს ძირითადი მნიშვნელობა უნდა ყოფილიყო „ხურავა“: „ხურავს“, „ახურავს“ (ე. ი. აცვია კაცს, ხურავს ჭურს.. და სხვ.).

144. ჭან. **ქურჩ**-ოლ-

სიმინდის დაფშვნა,

МОЛОТИТЬ КУКУРУЗУ

მეგრ. **ჩიჩ**-ოლ-

” ”

ქართ. **ქურჩ**:- [ნა-**ქურჩ**-ალ-ი]

ლაზუტი... დოხომა-წ-კულე, სერენთიშე გეიმელან დო დოქურჩოლუმან... დოქურჩოლუმან — ხეთე, დონჩხვარუმან — ონჩამურეთე || 297²⁶⁻²⁷ სიმინდი რომ გახმება, სასიმინდიდან ჩამოიტანენ და დაფშვნიან... „დოქურჩოლუმან“ (დაფშვნიან) — ხელით, „დონჩხვარუმან“ (დაცეხვავენ) — „ონჩამურე“-თი („საცემართ“)...

სიმინდის ფშვნისათვის რომ ქართულშიც უნდა გვქონოდა ამავე ძირის (**ქურჩ**-) ზმნა, ჩანს სიტყვიდან: „ნა-**ქურჩ**-ალ-ი“ — სიმინდის ტაროს შიგნითა ნაწილი, რაზედაც მარცვლებია...

მეგრული **ჩიჩ**-ოლ- იმავე **ქურჩ**- ძირს უნდა შეიცავდეს: **ქურჩ**- — **ქიჩ**- → **ჩიჩ**-... **უ** → **ი** მეგრულისთვის ბუნებრივია; **ქ** → **ჩ** შეიძლება ასიმილაციის ნიადაგზე წარმომდგარიყოს...

რაც შეეხება **ჩ**-ს (**ქურჩ**-), უფრო საფიქრებელია ჭანურსა და ქართულში ის განვითარებული იყოს, ვინემ მეგრულს დაჰკარგოდეს... ამის სასარგებლოდ ისიც ლაპარაკობს, რომ ქართულში უ-**ჩ**-აეო ვარიანტიც მოგვეპოვება (ნა-**ქურჩ**-ალ-ი).

145. ჭან. **ქჩ**-ინ-(|| **ხჩ**-): დი-**ქჩ**-ინ-უ

გაჭალარავება, გათეთრება,

მეგრ. **ჩჩ**-ინ-:

დო-**ჩჩ**-ინ-უ

поседеть, стать белым

დაბერება, состариться

ქართ. მ-**ჯც**-ე

ჭალარა, седина

ბადი იას-ი — დ ი ქ ჩ ი ნ ე ნ, ქ ჩ ე ი ე ნ || 346¹¹ რომ დაბერდება („მოხუცი რომ გახდება“), გაჭალარავდება, გათეთრდება („თეთრი გახდება“)... ბინჯი დინჩხვაუ, დ ი ხ ჩ ა ნ უ (ხ ჩ ე დიყვუ...) | 518⁹ ბრინჯი გაიცეხვა, გათეთრდა (თეთრი გახდა...).

მეგრ.: თე კოჩქ დ ო რ ჩ ი ნ უ — ეს კაცი დაბერდა... თიში ოსურქითი დ ო რ ჩ ი ნ უ — მისი ცოლიც დაბერდა...

ი ქ ჩ ი ნ ე ნ — ნასახელარი ზმნაა; მას საფუძვლად უდევს ქ ჩ ი ნ-სახელის ფუძე (იხ. **ქჩინ**), რომელიც, თავის მხრივ, **ქჩე** || **ჩხე**-ს ემყარება (იხ. **ქჩე**).

ჩხე || **ქჩე**-ს შესატყვისია მ ჯ ც ე, მაგრამ ამისაგან ნაწარმოები ზმნა ქართულში არა გვაქვს.

ზემოხსენებულ ნასახელარ ზმნას მეგრულში გადატანითი მნიშვნელობა აქვს („დაბერებას“ აღნიშნავს), ჭანურში პირვანდელი მნიშვნელობა შეუნარჩუნებია („გაჭალარავება“, „გათეთრება“). „გაჭალარავება“ ჩვეულებრივ დაბერების ნიშანია; გასაგებია ამიტომ, მეგრულში ამ ზმნის მნიშვნელობა როგორ იცვალა.

146. ჭან. ღ :-	ი-ღ-უ	ღება, ტარება, нести
მეგრ. ღ :-	ი-ღ-უ	” ” ”
ქართ. ღ :-	ი-ღ-ო	”

მაჟუა ბოჭკა-თი ი ღ უ, ჰე-თი ჰეში ქოგამაჩუ || 282⁵ მეორე ბოჭკაც წაიღო, ისიც ისე გაყიდა... ფარა მუში ი ღ უ დო გერი ქომეჩუ || 254²⁶ მისი ფული წაიღო და დაუბრუნა... ხამი ბ ი ღ ი დო... ქომეშაბღვი || 259⁹ დანა წავიღე და... შევდევი... მა ჩხომი ბათომიშა ბ ი ღ ა მ || 246³³ მე თევზს ბათომს წავიღებ (ბათომში მიმაქვს)... ბათომიშა ბ ი ღ ა მ ტ ი-შა-ქის... || 267²⁹ სანამ ბათომში წავიღებდი... მ ე ნ დ ი ღ უ ნოღაშე || 282⁴ წაიღო ქალაქში (ბაზარზე)... ქოთუმე-თი მ ი ნ დ ი ღ უ | 428²⁷ ქათამიც წაიღო... ჰაწი ქ ო მ ო ი ღ უ || 248³² ახლა მოიტანა... მალაზაში საპებიქ... კუმი ქ ო მ უ ღ უ | 439³ მალაზის პატრონმა... სილა მოიტანა... თილქიქ... ნ ე ნ ა ვარ იშიღუ | 456²⁶ მეღამ ხმა არ ამოიღო („სიტყვა არ ამოიღო“)... მუამედიქ ქ ე შ ი ღ ა მ ს ტაბაკა || 263^{3,4} მუჰამედი ამოიღებს თამბაქოს... თუდე ქ ა გ ი ღ ე ს | 414²⁶ ძირს ჩაიტანეს... მეგიქ თი ა მ ი ღ უ || 253¹⁸ მგელმა თავი ამოყო („ამოიტანა“, „ამოიღო“)... ჯებეს ხე დ ი ღ ი ღ უ დო ვით ასთან ქ ი შ ი ღ უ | 403¹⁰ ჯიბეში ხელი ჩაიყო („ჩაიტანა“, „ჩაიღო“) და ათი „ასთან“ ამოიღო... კოჩეფეს ფარა გ უ - წ უ ღ უ | 414²⁹ კაცებს ფული გამოართვა... არგუნი გ უ წ უ ღ უ | 462³¹

ნაჯახი გამოართვა...

მეგრ.: იღუ, იღუ დო მუჭოთი რდგ-ნი ქ ი მ ი ღ ლ უ — ატარა, ატარა („იღო, იღო“) და როგორც იყო, მიიტანა... მა ჩხომს ვ ი ღ ა ნ ქ — მე თევზს წავიღებ... მ ი დ ე ლ უ დ ი შ ქ ა — წაიღო შეშა... ქ გ მ ო ლ უ ქობალი — მოიტანა პური... გ ე შ ე ლ უ ღვინი ლაგვანიშე — ამოიღო ღვინო ჭუ-რიდან... თხორილიშა გ ე დ ნ ო ლ უ — თხრილში ჩაიტანა... ფარა გ ე გ ი -წ უ ლ უ — ფული გამოართვა... ფარა მ ი დ უ ლ უ — ფული წაართვა... ჭვიმაქ გ ი ნ ო ლ უ — წვიმამ გადაიღო და სხვ.

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, ქართული რიგ შემთხვევაში იყენებს იმავე (-ღ-) ძირის ფუძეს, როგორც ჭანურში (წ ა ი ღ ო , ა მ ო ი ღ ო , გ ა დ ა ი ღ ო...), მაგრამ ზოგჯერ სხვა ფუძეებს მიმართავს (მ ო ი ტ ა ნ ა , გ ა მ ო ა რ თ ვ ა...).

აღსანიშნავია, რომ ძვ. ქართულში „მოიტანეს“-ის ნაცვლად იხმარებო-და „მოიღეს“, „წაართვეს“-ის წილ — „წარუღეს“... ამგვარად, ამ შემთხვე-ვაში ძვ. ქართული უფრო ახლოს იდგა ჭანურთან და მეგრულთან ღ-ძი-რის ხმარებაში, ვინემ ახალი ქართული.

ღ- ძირისაგან ნაწარმოები ფუძეები ჭანურში თითქმის ყოველთვის დროთა მეორე (და მესამე) ჯგუფში იხმარება; აწმყოს ჯგუფში სხვა ფუძეა (მოვი-მერ, ეშავი-მერ, მენდავი-მერ...) გამოყენებული. მხოლოდ აქა-იქ ვი-წურ-არქაბულში ვხვდებით აწმყოს ჯგუფშიც ღ-ძირისაგან ნაწარმოებ ფუ-ძეს (იხ. ზემოთ მაგალითები).

მეგრულში აწმყოს ფუძეც ღ-საგან იწარმოება: მ ე მ ი ღ ლ უ (ნ) — მი-მაქვს, მ ო მ ი ღ ლ უ (ნ) — მომაქვს, ე შ ა მ ი ღ ლ უ (ნ) — ამომაქვს, მ ი -დ ვ უ ლ ა ნ ქ — ვართმევ... და სხვ.

ეგევე ძირი ღ-უნდა გვქონდეს ზმნაში უ-ღ-უ-ნ — აქვს (იხ. ქვემ.).

147. ჭან. უ-ღ-უ-ნ	აქვს, имеется то у него
მეგრ. უ-ღ-უ-(ნ)	” ” ” ”
ქართ. —	
სვან. ხუ-ღ-ჟ-ე	” ” ” ”

(მარქვალის) ხეჭება ხჩე უ ლ უ ნ , ...ცილი ხჩე უ ლ უ ნ | 541^{23,24} კვერცხს ნაჭუჭი თეთრი აქვს, ...ცილა თეთრი აქვს... დემირჯეფეს-ნა უ ლ უ ნ ა ნ , ორსი ჯოხონს || 305¹⁵ მჭედლებს რომ აქვთ, გრდემლი ჰვქია... კაი სკირაფი უ ლ უ ტ უ || 292²² კარგი სამართებელი ჰქონდა...

სხვა პირის ფორმები (გ ი ლ უ ნ , მ ი ლ უ ნ... გ ი ლ უ ტ უ , მ ი ლ უ ტ უ...) იმდენად ჩვეულებრივია და უცვლელად იხმარება, რომ მა-

გალითებით ილუსტრაცია ზედმეტად მიგვაჩნია...

მეგრ.: ჭკადუს უ ლ უ (ნ) — მჭედელს აქვს... ჭკადუნს უ ლ უ ნ ა (ნ) — მჭედლებს აქვთ... ს ი გ ი ლ უ (ნ), მ ა მ ი ლ უ (ნ) — შენ გაქვს, მე მაქვს... ჭკადუს უ ლ უ დ უ — მჭედელს ჭქონდა... ს ი გ ი ლ უ დ უ, მ ა მ ი ლ უ დ უ — შენ გქონდა, მე მქონდა...

შდრ. ს ი გ ი ლ უ (ნ) — შენ გაქვს — და: ს ი მ ე გ ი ლ უ (ნ), მ ო - გ ი ლ უ (ნ), ე შ ა გ ი ლ უ (ნ), დ ი ნ მ ო გ ი ლ უ (ნ) — შენ მიგაქვს, მოგაქვს, ამოგაქვს, ჩაგაქვს (რალაცაში)... ყველგან იგივე „გვაქვს“-აა სხვადასხვა პრე-ვერბით მეგრულშიც და ქართულშიც.

აუხსნელი რჩება: 1. რატომ არ არის ასეთივე მდგომარეობა სვანურში, რომელიც „ქონა“-ს მნიშვნელობით სუ-ღ-ჟ-ე-საც ხმარობს, და 2. რატომ ქართულში ღ- ძირი, საერთოდ, გამოყენებულია, მაგრამ „ქონა“-ს მნიშვნელობით არა! სვანურს „ქონა“-ს მნიშვნელობით სხვა ზმნებიც აქვს, „ხულჟე“ ზანურიდანაა, ალბათ, შეთვისებული (და მისთვის ძირითადი არ არის); ქართულშიც ღ- ძირისაგან ნაწარმოები ფუძეების გამოყენების შეკვეცა იმას უნდა მოასწავებდეს, რომ ეს ძირი მხოლოდ გარკვეული კილოს კუთვნილება იყო და იქაც ისე ფართოდ გამოყენებული არ ყოფილა.

ყოველ შემთხვევაში ღ- ძირს ჭანური და მეგრული ყველაზე ფართო სარბიელს უქმნიან.

148. ჭან. ღარ- M	ხაზვა, чертить, проводить линии
მეგრ. ღარ-	დაღარვა, бороздить
ქართ. ღარ-	бороздить

არქაბულზე მითითებით მოჰყავს ნ. მ ა რ ს; გამოთქმები არ ახლავს განმარტებას.

ძირი საერთოა; მნიშვნელობა ოდნავ განსხვავებული.

149. ჭან. ღარღალ-ი	ლაპარაკი, говорить (сказать)
მეგრ. ღარღალ-ი	მოსაბეზრებელი ლაპარაკი,
ქართ. ღარღილ-	надоедливый разговор
	„მცირე რამ ჰაზრი“ (ს ა ბ ა),
	"незначительная мысль"
სვან. გარგლა	ლაპარაკი, разговор

არ საატი კონარი ვახთის დ ო ლ ა ღ ა ლ უ და მუშეკალა დ ო ი გ ზ ა - ლუ | 438₂₈ დაახლოებით ერთი საათის განმავლობაში ილაპარაკა თავის

დასთან და წავიდა... ექ ჭიტა ღ ა ღ ა ლ უ | 448³⁴ იქ ცოტა ილაპარაკა (იმუსაიფა)... გაი იმხორტა-ში, მო ღ ა რ ღ ა ლ ა ფ-ა... | 507⁷ როცა სა-ჭმელს ჭამ, ნუ ლაპარაკობო... მა მუშენ მი ღ ა რ ღ ა ლ ჰამ დულას? || 315^{5,6} მე რატომ მელაპარაკები ამ საქმეს...

ეს ზმნა თითქმის მხოლოდ ხოფურ კილოკავში იხმარება; სხვა კილოკავში შემთხვევით თუ გამოჩნდება (ერთი მაგალითი არქაბულიდან იხ. აქვე ზემოთ: მი ღ ა რ ღ ა ლ...).

იშვიათია ის მეგრულში ამჟამად, თუცმა ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს შეტანილი აქვს ლექსიკონში (გვ. 349); განმარტავს, როგორც „ყბედობას“, „უთავბოლო“, „მოსაბეზრებელ ლაპარაკს“; მოჰყავს: აწმ. ვ ღ ა რ ღ ა ლ ა ნ ქ — აორ. ვ ღ ა რ ღ ა ლ ე და იგონებს ჭან. ო ღ ა რ ღ ა ლ უ ს.

სვანურში იგივე ზმნა **გ**-ს შეიცავს **ღ**-ს ნაცვლად: გ ა რ გ ლ ა: და ჩვეულებრივს ლაპარაკს ნიშნავს: სი ი მ გ ა რ გ ლ ი? — შენ რას ლაპარაკობ?..

არც სვანურში, არც ჭანურში დაწუნებითი შინაარსი ამ სიტყვას არა აქვს.

სხვა კავკასიურ ენათაგან იხმარება: ხუნძურში — გ ა რ გ ა დ - ი ზ ე || გ ა რ გ ა - ზ ე (ინფინიტ.) — ყბედობა, ლაპარაკი; გ ა რ გ ა რ (მასდარი) — ლაპარაკი... (იხ. Услар, Авар. яз., ლექს., გვ. 60).

150. ჭან. ღაფ -	ღებვა, красить
მეგრ. ღაფ -	” ”
ქართ. ღებ -	”

მემიხირუ ქორკა დო ე ბოათე დ ო ღ ა ფ უ || 375¹¹ (ხოფ.). მომპარა „ფორკა“ და ამ საღებავით შეღება...

მეგრ.: ჩოხა დ ო ღ ა ფ უ — ჩოხა შეღება... ჩოხას ღ ა ფ უ ნ ს — ჩოხას ღებავს... ს ა ღ ა ფ ე ლ ი — საღებავი...

აგებულება ამ ძირისა ჭანურსა და მეგრულში კანონზომიერად შეეფერება ქართულს, — ოღონდ ბოლოკიდური **ბ**- შეცვლილია ყრუ ფშვინვიერი **ფ**-თი (შდრ. ქართ. დასავლური კილოების ვაკეთეფ, აკლეფ და სხვ.). მნიშვნელობა ერთნაირია.

151. ჭან. ღვარ - M	დასველება, промокать, мокнуть
მეგრ. ღვარ -	” ” ”
ქართ. ღვარ -	ЛИТЬ,-ся ОБИЛЬНО

ეს ზმნა ნ. მ ა რ ს მოჰყავს ათინურზე მითითებით (ჭან. გრ., გვ. 200); ზემოხსენებულის გარდა ის თურმე ნიშნავს „გაახალგაზრდავება“-ს, „მწვანეობას“ "молодеть, быть свежим, зеленеть". გამოთქმები ავტორს ნაჩვენები არა აქვს. ჩვენ აქ ვიღებთ ამ სიტყვის მნიშვნელობის ერთს მხარეს („დასველება“)¹.

მეგრულში „გ ო ღ ვ ა რ უ“ ნიშნავს „გაიწუწა“, ღვარში მოხვდა; ქართულში „დაიღვარა“ „ღვარ“-ისაგან ნაწარმოები ნასახელარი ზმნაა.

„ღვარ“- ჭანურისა, მეგრულისა და ქართულისათვის საერთო გამოდის. მნიშვნელობის მხრივაც არსებითი ერთიანობაა.

152. ჭან. ღირ- რისამე მოღერება, ч.-л. замахнуться
მეგრ. ღერ-ი ღერო, стембель
ქართ. ღერ- || ღირ- მოღერება, замахнуться

ტოქელი ნ ო ღ ი რ ა მ ა ნ || 261³³ თოფს უმიზნებენ, „უღერენ“...
ნ ო ღ ი რ უ ტუქელი || 262¹ „მოუღირა“ თოფი.

ცხადია, ეს იგივეა, რაც ქართ. ღერ- || ღირ- ზმნა (მ ო ღ ე რ ე ბ ა — „ველის გინა ჯოხის საგუმრად დაღერება“ ს ა ბ ა). ამ ფუძეს ხმოვნის მონაცვლეობა ახასიათებს: აწმყოში — ე: ღერ-, აორისტში — ი: ღირ-; ჭანური ამ უკანასკნელი სახეობის ფუძეს იყენებს.

მ ო ღ ე რ ე ბ ა ღ ე რ ო ს ა-გან ნაწარმოები ნასახელარი ზმნა ჩანს. (მღრ. ჯოხი მ ო უ ღ ი რ ა... ყელი მ ო ი ღ ი რ ა... ყელი მ ო უ ღ ე რ ე ბ ი ა...); ამდენად, ღერ- || ღირ- ძირი სამივე შესადარებელ ერთეულში გვაქვს. ამ ძირიდან ზმნა იწარმოება ქართულსა და ჭანურში; მისი მნიშვნელობა ერთნაირი იქნება.

153. ჭან. ღოდ-: დო-ღოდ-უ ქმნა (უქნა, დაემართა), делать
მეგრ. ღოდ-: ქო-ღოდ-უ კ.-л. ч.-л., случаться с к.-л. ч.-л.
ქართ. — ” ”

დუშმანობა ო ღ ო დ უ არაბიქ || 257² უმტრო („მტრობა უქნა“) არაბმა... „ჰეას მუ ბ ო ღ ო დ ი, ქოგიჩქინ-ი“-ა? || 272²⁸ იმას რა ვუყავი, იციო?... ჰაშო ბ ო ღ ო დ ი თ ჩქუ ორჭაეფექ || 288¹⁶ ასე ვუყავით ჩვენ ორჭელეზმა... „ჰადას მუ ბ ო ღ ო დ ა თ ჩქუ“-ა?! || 276³⁷ ამას რა ვუყოთ ჩვენაო?... ქეთოს ეკო კაი ო ღ ო დ ე ს-ქი... | 422²⁰ ქეთოს ისე კარგად მო-

¹ რა აქვს საერთო "мокнуть" და "молодеть"-ს?

ეპყრენენ („იმდენი კარგი უყვეს“)... ჩხე ა ლ ო დ ე ს, იძაბუნეს II 260²⁹ ციე-
ბა დაემართათ, დაავადმყოფდენ... მიწვი, მუჭო გ ა ლ ო დ უ? II 248^{4,5} მი-
თხარი, როგორ დაგემართა?... ია კუჩხეფეს მ უ გ ა ლ ო დ უ? I 455²⁵ იმ
ფეხებს რა დაემართა („ფეხებში რა მოგივიდა“)?... არ კოჩის... მუ დულა
ა ლ ო დ უ დ ო რ ე ნ... II 289² ერთ კაცს... რა დამართვია... ხომ გელდუნ-
და, ო ლ ო დ ე ს II 277¹⁰ მობრძანდიო, უთხრეს... თილჩი ვა დურუ, ამმა
ოინი ო ლ ო დ ა მ ს დერემენჯის II 335²⁹ მელია არ მოკვდა, მაგრამ ოინს უმ-
ვრება მეწისქვილეს...

მეგრ.: თენა თიქ ლ ო ლ უ — ეს იმან უქნა... წამალო თენა
ქ ო ლ ო ლ ი! — წამლად ეს უყავი... მუთუნი ქ ო ლ ო ლ ი! — რამე
უყავი!... ვა დ ო ლ ა! — ნუ შვრები! (არა ქნა!)... მუქ ა ლ ო ლ უ — რა
დაემართა... მუ ა ლ ო ლ ე (ნ) — რა დაემართება... მუს დ ო ლ ა ნ ს —
რას უზამს...

ჭანური **ლოდ-** და მეგრ. **ლოლ-** ისეთსავე მიმართებაშია ერთმანეთთან,
როგორც ქართ. მ ო ხ გ ე დ ი და მ ო ხ გ ე ლ ი: **-დ-** || **-ლ-** დიალექტური
ვარიაციაა.

ნ. მ ა რ ი ს ჩვენებით ო ლ ო დ უ ხოფურია; ზემოთ მოყვანილია მაგა-
ლითები ამ ფუძის ხმარებისა არქაბულსა და ათინურ ტექსტებში¹.

ქართულში შესატყვისი ფუძე არა ჩანს.

154. ჭან. **ლორ-:** ქო-დი-მ-ლორ-უ ყვირილი, ბღავილი,
реветь, мычать

მეგრ. **ლორ-:** მი-ო-ლორ-უ ” ”

ქართ. **ღრ-:** და-ი-ღრ-იალ-ა реветь

„ყაჰ“-აა დო ქ ო დ ი მ ლ ო რ უ II 313²³ ყაჰ-ო და დაიყვირა... ეშ-
შელიქ არ ქ ო დ ი მ ლ ო რ უ I 457²² ვირმა ერთი დაიყოყინა („დაიყვი-
რა“)... მგეიქ... კოჩის ქონაკაბუ: კოჩიქ მ ლ ო რ უ II 288²⁹ მგელი კაცს
ეცა: კაცმა ყვირილი მორთო... ჰაწი ხოჯაქ მ ლ ო რ ა მ ს II 272²¹ ახლა ხო-
ჯა ყვირის... ფუჯიქ მ ლ ო რ ა ფ ს I 543¹⁸ ძროხა ბღავის (ბღავილი
იცის)...

მეგრ.: კოჩქ ლ ო რ უ — კაცმა ყვირილი მორთო... მიგდგარენი
ღ ო რ ა ნ ს — ვიდაც ყვირის... ჩხუ (|| ჩხოუ) ლ ო რ ა ნ ს — ძროხა
ბღავის...

ქართულ დ ა ი დ რ ი ა ლ ა-ში იგივე ძირი გვაქვს, უხმოვნო; მომდევნო
სუფიქსის ზეგავლენით დაკარგულია ძირეული ხმოვანი.

¹ აქ ო ლ ო დ უ ზოგჯერ „უთხრა“-საც ნიშნავს.

მნიშვნელობა ყველგან არსებითად ერთია („ღრიალი — უკაფიო ყვირილი“ — საბა); მაინც ჭანურში ეს მნიშვნელობა უფრო ზოგადია, ვინემ მეგრულში; ქართულში — კიდევ უფრო, ვინემ ჭანურში (არც ძროხის, არც ვირის შესახებ არ ითქმის „ღრიალეხსო“: ძროხა ბღავის, ვირი ყროყინებს)...

155. ჭან. ღორ-	მოტყუება, ОБМАНУТЬ, БЫТЬ ОБМАНУТЫМ
მეგრ. ღორ-	” ” ” ”
ქართ. ღორ-	” ” ” ”
სვან. ლი-ღრ-ოვ-ი	” ” ” ”

ბერე კითხერი-ვა რტუკონ-ნა, მ ო ლ ო რ დ ა ს უ ნ ტ უ, ჰამმა ბერე კითხერი-ნა ტუ-შენი, **ფურუნჯის ვა მ ა დ ე რ დ ი ნ უ...** **ფურუნჯი ქ ა მ ო - დ ო რ დ უ** | 411^{29,31} ბავშვი რომ ნასწავლი არ ყოფილიყო, მოტყუვდებოდა, მაგრამ იმიტომ, რომ ბავშვი ნასწავლი იყო, მეფურნემ ვერ მოატყუა... მეფურნე მოტყუვდა... მა მსქვანას მ ო ბ ლ ო რ დ ი || 260⁴ მე სილამაზეზე მოგტყუვდი... ხოჯაფექ-ნა... მილლეთის ო ლ ე რ დ ი ნ ა პ ტ ე ს | 495¹¹ ხოჯები ქვეყანას ატყუებდენ...

მეგრ.: ბაღანა დ ო ლ ო რ უ — ბავშვი მოატყუა... ბაღანაქ დ ე ლ ო რ უ — ბავშვი მოტყუვდა... ბაღანა ა ლ ო რ ე ნ ს — ბავშვი ატყუებს...

ქართულში „მოტყუება“ იხმარება ამ მნიშვნელობით, მაგრამ „ღ ო რ ე ბ ა“-ც არ არის უცნობი; ს ა ბ ა ს ლექსიკონში შეტანილი აქვს: **„მოღორება — მოტყუება“.**

სვანურშიაც იხმარება ეგევე ძირი.

ჭანურშიც, მეგრულშიც ვნებითი გვარი **ღორ-**ს იყენებს ძირად (ვნებითი მეგრულში **ი-** პრეფიქსითაა ნაწარმოები, ჭანურში **-ღ** სუფიქსით), მოქმედებითი გვარისათვის **ღერ-**აა ჭანურში გამოყენებული. ეს იმის მომასწავებელი უნდა იყოს, რომ **-ორ-** || **-ერ-** ძირეული არაა, აფიქსია.

156. ჭან. ღურ-	კვდომა, умирать
მეგრ. ღურ-	” ”
ქართ. —	
სვან. ღა-გრ-ა	სიკვდილი, смерть

კოჩი... ლ უ რ უ ნ | 509⁹ კაცი კვდება... კოჩი დ ო ლ უ რ უ | 510¹⁹, || 349²² კაცი მოკვდა... ბაბა დ ო მ ი ლ უ უ... | 398³¹ მამა მომიკვდა... სქი-

რი, ბ ლ უ რ უ რ || 354₁₉ შვილო! ვკვდები... სი ქოგიჩქინ, მა მუნდეს
ბ ლ უ რ ა რ ე || 250₁₁ შენ კი იცი, მე როდის მოვკვდები... „სქანი გური
დო ჯიგერი ეშაგიმერ დო დო გ ო ლ უ რ ი ნ ა ფ“-ა | 431₂₈ შენს გულსა
და ლვიძლს ამოგაცლი და „მოგკლავო (მოგაკვდენო“)....

მეგრ.: ლეხი ღ უ რ უ (ნ) — ავადმყოფი კვდება... ლეხიქ ვა ღ უ რ უ
— ავადმყოფი არ მოკვდა... მუმაქ დ უ ღ უ რ უ — მამა მოუკვდა...
ღ უ რ ე ლ ი — მკვდარი... მ ა ღ უ რ უ უ — მომაკვდავი... მ ო ღ უ რ უ უ
— დასუსტებული, დაჩიავებული... უ ღ უ რ უ — უკვდავი... ღ უ რ ა-ღღა —
სკივდილის ღღე... ღ უ რ უ — სიკვდილი, „სიკვდილის ანგელოზი“...

სვან. და-გრ-ა-ში ძირეულია გარ-: ხტი-ღ-გარ-ი — გკვდები... ა-ს და-
რბილება ი- სუფიქსითაა გამოწვეული. -გარ-ში გ- გვაქვს ჭანური ღ-ს
ადგილას (შდრ. ჭან. ღარღალ-ი და სვ. გარგლა...)-თავკიდურ და- ნივთის
კატეგორიის ნიშანი უნდა გვქონდეს (და- || ნა- || სა-)... ქართულში ღურ-
|| გარ- ძირი არ მოგვეპოვება.

თვით ჭანურში, მეგრულსა და სვანურში ეს ძირი შეიძლება შეთვისე-
ბული იყოს.

157. ჭან. ევ- ევ- დ(ვ)-	ქმნა, „ყოფა“, делать
მეგრ. ევ-	” ” ”
ქართ. ევ- ეავ-	”

ხ ო ფ:: ართეის უწუჭკუღე, ვა ყ უ | 420₂₁ ერთს რომ უთხრა, არა
ქნა („არა ყო“)...ფურუნე დ ო ყ უ | 399₁₀ ფურნე გააკეთა... სესი ი ყ უ |
419₂₆ ხმაურობა შეიქნა... მუ ი ყ უ? | 409₃₁ რა იყო? („რა მოხდა?“)... მუქ
რაზი ვა ი ყ ვ უ-ნა... | 507₁₈ თვითონ თუ თანახმა არ გახდა... ხაზინაში
კუმანდაი ია ი ყ ვ ა ს! | 439₂₃ ხაზინის უფროსი ის იყოს... ძალი ფარჩა-
ფარჩა დ ი ყ უ | 449₅ სარკე დაიმტვრა („ნაჭერ-ნაჭერ იქცა“)... ბადის
ონჯლოე ა ყ უ | 419₁₉ მოხუცს შერცხვა („სირცხვილი ეყო“)... თამამ ვი-
ტოხუთ ღია დ ვ ა ყ უ | 399₃ სრული ხუთმეტი ღირა გაუხდა (შეუგროვ-
და)... მცუდი ეშო ი ყ ვ ე ნ | 399₆ ტყუილი ასე იქნება... ვ ი წ- ა რ ქ. და
ა თ ი ნ.: „ჰა მიქ ვ უ, დომიწვით“-ა | 275₂₂ ეს ვინ ქნა („ყო“), მითხარი-
თო... ბერე ჯურ წანერი დ ი ც უ | 354₃ ბავშვი ორი წლისა გახდა...
ონღღე დ ი ც ვ უ || 243₁₃ შუაღღე „შეიქნა“, „გახდა“... ქორბა დ ვ ა ც უ ||
356₁₄ დაორსულდა („მუცელი შეექმნა“)... უკუღე სუმ ბიჭი დ ვ ა ო ||
352₁₇ მერე სამი ბიჭი ეყოლა... ბოზომოთა თოღეფე ვორსი დ ვ ა ო უ ||
328₁₈ ქალიშვილს თვალები კარგი გაუხდა (გამოუმთელდა)... თოლი ქო-

განწყუ, კაი დ ი ვ უ || 259²⁸ თვალი აეხილა, „კარგი გახდა“... ბჯახა-ის, ჩუჩქუ ი ვ ე ნ || 244³⁰ როცა დავბეგვავ [აბედს], რბილი იქნება... დიდო მჭიმა-ში, ჭანჭახი ი ვ ე ნ || 306⁵ როცა ბევრს იწვიმებს, ტალახი იქნება... ოხრასქირი მუშის ონჯლორე ა ვ უ || 259⁴ მის მაზლს შერცხვა...

მეგრ.: მუქ ი ც უ? — რა იყო? რა მოხდა?.. სო ი ც ი (ნ) (|| იცე(ნ)—ჯვარ.) — სად იქნება?.. სიმინდქ ა ც უ — სიმინდი მოუვიდა, სიმინდის მოსავალი ჰქონდა... ცანჭიქ ა ც უ — აბრეშუმის ჭიამ პარკი გააკეთა, არ გაუფუჭდა... ნარაგადუ ი ც ი — ნათქვამი იქნება... ნარაგადუ ა ც ი — ნათქვამი ექნება... თინა თექ ი ც უ ა ფ უ (ნ) — ის იქ იქნება...

აბ. ქართულში „ქმნის“ მნიშვნელობით **ყო**- ზმნა იშვიათია; „რა ყო“, „რა ყოს“ — ახლა არ ითქმის; მისი ნაცვალია: „რა ქნა“, „რა ქნას“... მეგვრჩა მხოლოდ საობიექტო ქცევის ფორმები: შეხე, რა უყო იმას, რა მიყო მე, რა გიყო შენ... (ე. ი. რა უქნა მას, რა გიქნა, შენ, რა მიქნა მე...), მაგრამ აწმყოში: რას უშვრება, რას გიშვრება, რას მიშვრება... პრევერბების (**მი-**, **გა-**) დართვისას **-ყო** მნიშვნელობას იცვლის: ხელი მ ი ჰ ყ ო... შუაზე გ ა ყ ო...

ვნებითი გვარის — ი ყ ო: რა იყო? სად იყო? — ახალ ქართულში სემასიოლოგიურად სრულებით მოწყვეტილია ყ ო-ს და გ ა რ- ზმნის ნამყოს როლს ასრულებს. ე ყ ო კიდევ სხვა მნიშვნელობისაა: იმას ე ყ ო...

ძვ. ქართულში ჰ ყ ო ფ ს და ი ყ ო ფ ვ ი ს, ყ ო და ი ყ ო უფრო ფართოდ არის გამოყენებული, ვინემ თვით ჭანურში: ჭანურში აწმყოში სხვა ძირი ენაცვლება ამ ზმნას (**ი-ქომ-**), ძვ. ქართულში კი აწმყოშიც იგივე ძირი გვაქვს: ჰ ყ ო ფ ს... შემდეგ, აწმყოსაგან ნაწარმოებ დროში: ჰ ყ ო ფ - დ ა... ჰ ყ ო ფ დ ე ს...

აწმყოში მოქმედებითი გვარის წარმოებისას **ჟვ** || **წვ** ძირს მეგრულიც გვერდს უვლის, სხვა ზმნები — ო რ თ უ (ნ), ქ ი მ ი ნ უ ნ ს — არის ხმარებაში, აორისტშიც — ეგვევ ზმნები თანდათანობით ავიწროებენ **ჟვ** || **წვ** ძირს (ვნებითის წარმოებისას კი **წვ** ძირის უფლებები დაცულია).

ძვ. ქართულის ჩვენება, მეგრულისა და ჭანურის ტენდენციები იმას მოწმობენ, რომ ჭანურშიცა და მეგრულშიც წ ი ნ ა თ **ჟვ** || **წვ** ძირი ისევე ფართოდ უნდა ყოფილიყო გამოყენებული, როგორც ძვ. ქართულში...

ამ ძირის გ ა მ ო ყ ე ნ ე ბ ი ს ა რ ს ი ს ა და მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ი ს შესახებ აქ ამას შეიძლება დავჯერდეთ.

რაც შეეხება ა გ ე ბ უ ლ ე ბ ა ს, ყველაზე მეტ ვარიაციებს იძლევა ჭანური; სახელდობრ: ხოფურში ვვაქვს: **ჟვ** (**უ**-ს წინ—**ყ**); ვიწურ-არქაბულსა და ათინურში: **წვ** || **ვ** || **ღ** (იხ. მაგალითები ზემოთ). ზოგჯერ ძირეუ-

ლი მასალა სულ იჩრდილება: ა ე ნ ← ა-ყვ-ე-ნ¹...

მეგრული **სვ**- იმეორებს ვიწ.-არქაბულ ძირითად ვარიანტს. **უ**-ს წინ **ვ**- აქაც იკარგება.

ქართული **ყვ**- ← **ყავ**:- მე ვყავ, შენ ჰყავ; მან ყო ← ყვა ← ყავ-ა.

აღსანიშნავია, რომ ამ ძირთან: ხმოვანი არც მეგრულს გააჩნია, არც ჭანურს — ქართულს კი ზოგ ფორმაში შერჩა.

-ავ, **-ევ** ქართულში აფიქსებია — სახელებში... ეს კითხვის ქვეშ აყენებს ყ ა ვ-ში **-ავ**-ს. ეს კი ნიშნავს: ძირეულად **ყ**- უნდა დავსახოთ ქართულში, **ყ** || **ც**- ჭანურსა და მეგრულში.

ამ **ყ**-ს გვერდში ამოუდგება **ყ**- აფხაზურისა (სგ-**ყ**-ოუბ — მე ვარ), მაგრამ ამასთან ერთად სხვა საკითხებიც დაისმის და ამიტომ აქ **-ავ**-ის საკითხს ღიად ვტოვებთ.

ძირია თუ ფუძე, **ყავ**- || **ყვ**- ქართული და **ყვ**- || **სვ**- ჭანურ-მეგრული ერთი და იგივე ოდენობაა.

158. ჭან. **ყვარ-**
მეგრ. **ყვარ-**
ქართ. **ყვერ-**

დაკოდვა, ХОЛОСТИТЬ

” ”

testiculum

ჯოლოი ყ ვ ა რ უ ფ ს... | 399²⁹ ძაღლს კოდავს... ხოჯი ყ ვ ა რ უ ფ ა ნ | 543¹⁶ ხარს კოდავენ...

მეგრ.: ღეს, ცხენს ყ ვ ა რ უ ნ ა (ნ)... ხოს, ოჩის კ ი დ უ ნ ა (ნ) — ღორს, ცხენს კოდავენ... ხარს, ვაცს კოდავენ.

ჭან. ყ ვ ა რ უ ფ ს, მეგრ. ყ ვ ა რ უ ნ ს ნასახელარი ზმნაა. ამჟამად ამ სახელის ფუძეა: ჭან. კ ვ ა ჯ-, მეგრ. ყ ვ ა ჯ-, ზმნაში კი გამოყენებულია ყ ვ ა რ- (შღრ. ქართ. ყ ვ ე რ-). **რ** → **ჯ**, ჩანს, მოერეული მოვლენაა.

159. ჭან. **ყვილ-** || **სვილ-** || **ცილ-** || **ვილ-** || **-ილ-**

კვლა,

убивать

მეგრ. **სვილ-**

ქართ. **კლ-** || **კალ-**

”

„ახმედი, მსქვერი დო ყ ვ ი ლ ი-ი-მა?“ ახმედიქ — „დ ო ბ ი ლ ი“-ა... ახმედიქ-ნა ყ ვ ი ლ უ, მსქვერიმა ვიგზალი | 481⁴ „ახმედ, ირემი მოკალი, მე-

¹ ძირის მასალა იკარგება აგრეთვე S₁ ბ-ს უშუალო მეზობლობაში; პცი → პი... პცა → პა...

თქი?“ ახმედმა — „მოგკალიო“... წავედი იმ ირმისაკენ, ახმედმა რომ მოკლა... კოჩიქ ლივეითე ოხორჯა დო ცვილ უ ე-დო იმტუ | 415²⁶ კაცმა რეგოლვერით ცოლი მოკლა და გაიქცა... ალაში ჯუმაღეფე დო ილეს... ყურენეჩი კოჩი დო ილ უ || 252⁵ ბატონის („ალას“) ძმები მოკლეს... ორმოცი კაცი მოიკლა... ართელი კოლი ვარ ა დ ი ლ ე ს || 261³⁴ ერთი კალია ვერ მოკლეს... ავჯი მთუთი ცვილ უ ა... ავჯი... მთუთი დო ილ უ || 345¹⁰ მონადირე დათვს კლავს... მონადირემ დათვი მოკლა...

მეგრ.: ირემი დო ცვილ უ — ირემი მოკლა... ირემს ცვილ უ ნ ს — ირემს კლავს... ირემი დო ბილი — ირემი მოგკალი... თუნთიქ ვა ა ც ვ ი ლ უ — დათვი ვერ მოკლა... გერი ა ც ვ ი ლ ე (ნ) — მგლის მოკვლა შეუძლია...

ჭან. **ყვილ-** ხოფურს ახასიათებს, **ცილ-** || **ილ-** ვიწ.-არქ. და ათინურს. მეგრული **ცვილ-** არქაბულ ნორმებს მიყვება.

ქართული **კალ-** იგივე ძირი უნდა იყოს, მაგრამ აუხსნელი რჩება **კ-** და **ყ-**ს შეფარდება¹; აგრეთვე: რა უდრის ქართულში ჭან.-მეგრ. **-ვი-**ს? გამოდის, რომ **კალ-**ში **-ალ-** ძირეული არ არის.

160. ჭან. ყი(ვ)-	ყივილი, крик петуха
მეგრ. ცი(ვ)-	” ” ”
ქართ. ყივ-	” ”

ემ ვახთის მამულიქ ქო დ ი ყ ი უ | 508⁵ ამ დროს მამალმა დაიყვილა... მამულიქ-ნა ოხოიშა ა მ ა ყ ი ა ს, მუსაფიი მულუნ-ა | 509⁶ მამალი რომ სახლს შემოაყვივლებს, სტუმარი მოდისო... მამულიქ ყ ი ა ფ ს (ო ყ ი უ უჩქინ) | 542¹⁵ მამალი ყივის (ყივილი იცის)...

მეგრ.: მუმულქ მო ი ც ი ო უ — მამალმა დაიყვილა... მუმული ც ი ა ნ ს — მამალი ყივის...

ძირი ქართულში, მეგრულში, ჭანურში საერთოა: **ყივ-**; ხოფური, სადაც ეს ძირი შენახულა, თავისი ნორმების მიხედვით ინარჩუნებს **ყ-**ს (იხ. ჭან. გრ. ანალ., § რა, გვ. 136); მეგრული — აქცევს **ც-**დ; ბოლოკიდური **-ვ** ეკარგება ორივეს ხმოვნის წინ.

მნიშვნელობა ერთი და იგივე აქვს შესადარებელ ერთეულებში.

საინტერესოა, რომ მეგრულში გვაქვს **ყია-**ც: ყვაბუ ყ ი ა ნ ს — ბაყაყი „ყვირის“ (იტყვიან იმ ხმაზე, რომელსაც გველის მიერ დაჭერილი ბაყაყი

¹ აკუსტიკური მომენტის მიხედვით შეენაცვლა?!

გამოსცემს). ალბათ, ეს **ყ**-იანი ვარიანტი შედარებით ახალი შეთვისებულია ქართულიდან.

161. ჰან. ყინ- :	გაყინვა, замерзать
მეგრ. ცინ- :	” ”
ქართ. ყინ- :	” ”

ყინი დ ვ ა ყ ვ ე ნ დო დ ი ყ ი ნ ე ნ | 487₂₈ შესცივა და გაიყინება...

მეგრ.: ამდლა ცინუნს — დღეს ყინავს... წყარი გოცინუ — წყალი გაყინა... წყარქ გიციუნუ — წყალი გაიყინა.. წყარი გიციუნუ (ნ) — წყალი გაიყინება...

ჰანტუში ეს ზმნა ნაწარმოებია სახელისაგან **ყინ-** (იხ.).

162. ჰან. ყომ-ინ- ომ-ინ- მბ-ინ	წყურვილი, жаждать
მეგრ. ცუმ-ენ-	” ”
ქართ. სი- ყმ-ილ-ი	სიმშილი, ГОЛОД

ჩქინ წკაი მაშვენან (დომაყომინეს) | 502_{9,10} ჩვენ წყალი გვწყურია („წყალი გვესმევს“), მოგვწყურდა... ასკერეფეს წკაი დ ვ ა ყ ო მ ი ნ ე ე ტ ე ს | 501₂₆ ჯარისკაცებს წყალი მოწყურებოდათ... წკაი მ ა ო მ ი ნ უ || 245₃₁ წყალი მომწყურდა... წარი ამბინუ || 326₂₃ წყალი მოსწყურდა...

მეგრ.: ცუმენს — წყურია... ქგმაყუმენგ — მოსწყურდა..

ძვ. ქართულში ამის შესატყვისია ს ი - **ყ მ** - ი ლ - ი; ძირეულ **ყმ**-ს მომდევნო ხმოვნის ზეგავლენით დაკარგული აქვს, ეტყობა, ხმოვანი (საფიქრებელია -ა-).

ს ი ყ მ ი ლ ი შიმშილს ნიშნავს; ამგვარად, ერთი და იგივე ძირი ქართულში შიმშილზე მიუთითებს, ჰანტურსა და მეგრულში წყურვილზე; საჰმლის საჭიროება, ერთ შემთხვევაში, შეცვლილია სასმლის (წყლის) საჭიროებით მეორეში.

163. ჰან. ყ-ო(ვ)- ცო(ნ)- ო-ონ-	ყოლა, иметь (про живые существа)
მეგრ. ც-უნ- ც-ვენ-	” ”
ქართ. ყავ-	” ”

აბდულის ნანა, ბაბა ვარ უ ყ ო უ ნ | 489²³ აბდულს დედა, მამა არა ჰყავს... მემედის არ კაი ნოსერი ჯოლორი უ ყ ო უ ნ ტ უ | 473²⁷ მემედს ერთი კარგი ჭკვიანი ძალი ჰყავს... მა ართელი ხალაფელი (ხეზმექაი) მი ც ო ნ უ ნ || 257³² მე ერთი მოსამსახურე ქალი მყავს... არ ბერე უ ც ო ნ უ ტ უ || 259⁸ ერთი ბავშვი ჰყავდა... ბაბა-ნა ვარ უ ო ნ უ ნ || 336²¹ მამა რომ არა ჰყავს...

მეგრ.: მუმა ც უ ნ ს — მამა ჰყავს... დიდა ვა ც უ ნ ს — დედა არა ჰყავს... შხური ც უ ნ ს — ცხვარი ჰყავს... მუთუნი ვა ც უ ნ დ უ, ირველი ც უ ნ ს — არაფერი ჰყავდა, ყველაფერი ჰყავს... მო ც ვ ე ნ ჯ ი — მხლებელი, თანმხლები... გ ე ც ვ ე ნ ჯ ი ჯ ი მ ა — მომდევნო ძმა (ასაკით)...

ხოფ. უ ყ ო უ ნ მიღებულია უ ყ ო ვ უ ნ-ისაგან; ე. ი. ხოფურში ამ ზმნას ფუძედ აქვს **ყოფ-**, კანონზომიერი შესატყვისი ქართული ფუძისა **ყავ-**, ვიწურ-არქაბული **ცონ-** || **იონ-**ს მისდევს მეგრული **ცუნ-**, რომელიც **ცონ-**ისაგან უნდა იყოს მიღებული; ამ **ცონ-**ის ვარიანტი **ცვენ-** წარმოდგენილია მიმლეობებში — მო ც ვ ე ნ ჯ ი, გ ე ც ვ ე ნ ჯ ი (იხ. ზემოთ).

ცონ- || **იონ** ვიწურ-არქაბულისა და ათინურისა ქართული **ყვან-** ფუძის შესატყვისია. სახელდობრ:

164. ჰან. ყონ- ცონ- იონ- ონ-	(წა)ყვანა, вести
მეგრ. ცონ-	” ”
ქართ. ყვან-	” ”

...ხოჯეფე გ ა მ ი ც ო ნ უ -ში | 443¹⁶ ხარები რომ გამოიყვანა... ბერეფე არ ოღაშა მი ნ დ ი ც ო ნ უ | 490⁸ ბავშვები ერთ ოთხაში წაიყვანა... ხექი-მიშა მე ნ დ ა მ ი ც ო ნ უ | 477²⁹ ექიმთან წამიყვანა... გიინი... ოხოი მუში-შა ნ ი ც ო ნ ო ფ ს | 404² ვირი თავის სახლში მიჰყავს [„მიიყვანებს“]... თიკანიში... ახმედიში დანიშა ქ ო მ უ ყ ო ნ უ | 454¹ თიკანი ახმედის ახლოს მოიყვანა... დოსქიდეს ფეთიმი. აქ ქ ო მ ო ბ ი ც ო ნ ი მა || 269³¹ დარჩენ ობლები. აქ მოვიყვანე მე.... სუმ თოლი-ქმორი ფეზდუ დ ო ი ც ო ნ ა მ ს || 258³⁸ სამი ბრმა აილო და მიჰყავს („მიიყვანებს“)... მამული ქ ო გ ე ი ც ო ნ ე ს || 279¹⁵ მამალი ჩამოიყვანეს... უკულ მო ო ნ ე ს ჰემ სერიშ მუსაფირი || 314³⁸ მერე მოიყვანეს იმდამინდელი სტუმარი... აჰა, სიჯა ქ ო მ ო ბ ო ნ ი თ დანი ჩქუნშია || 302³³ აჰა, სიძე მოვიყვანეთ ჩვენს ახლოს... ჰუს ი ო ნ ა მ ს ფადიშა ოხორიშა [დერემენჯის თილჩიქ] || 332¹² ახლა მიჰყავს ხელმწიფის სახლში [მეწისქვილე მელიას]... ჯამუში... ოხოი მუშიშა მე ნ დ ი ო ნ უ || 253³⁰ კამეჩი თავის სახლში წაიყვანა... არაბა ი ო ნ უ || 282¹² ურემი წაიყვანა...

ამ მაგალითებში მოცემული **ყონ-** || **ცონ-** || **ონ-** || **ონ-** ვარიანტები **ყონ-** ფუძისა, რომელიც იგივეა, რაც ქართული **ყვან-** ფუძე: **ყვან-** → **ყონ-** → **ონ-** → || **ონ-**...

ხოფურში არის გარკვეული შემთხვევები, როცა **ყონ-** გამოდის **ყო(ვ)-** ფუძის მაგივრად: ..გზა მუთეფეშის ნ ა ყ ო ნ ე ს | 444₂₅ თავის გზას გაუღდენ („გაპყვენ“)...

ვიწურ-არქაბული და ათინური **ყავ-**ისათვის ხმარობდა **ცონ-** || **ონ-** ფუძეს; ხოფურშიც ეს ორი ფუძე ერთმანეთს უკავშირდება. მეგრული **ცუნ-** და **ცვენ-** ჩვენ **ცონ-**ს დაფუძავშირეთ. მართალია, მეგრულში სამივე ვარიანტი ერთად გვაქვს, მაგრამ ეს არ გამოორიცხავს იმას, რომ **ცონ-** იყოს ყველასათვის ამოსავალი.

მეგრ.: მი დ ე ც ო ნ უ — წაიყვანა (მ ე ც უ ნ ს — მიპყავს)... მი - დ ა ც უ ნ უ — წაპყვა... ქ ო მ ი ც ო ნ უ — მოიყვანა (ქ გ მ ა ც უ ნ უ — მოპყვა)... გ ე შე ე ც ო ნ უ — ამოიყვანა... მ ო ლ ე ც ო ნ უ — წამოიყვანა... მ ო ლ ა ც უ ნ უ — წამოპყვა... წ ა ც ო ნ უ — წაახდინა („ქვევით წაიყვანა“: წა = „ქვევით“!)...

ამგვარად, ხოფური: **ყონ-** ქართულ **ყვან-**ს უდრის, ხოფ. **ყოვ-** ქართ. **ყავ-**ს

ვიწ.-არქ., ათინ.: **ცონ-** || **ონ-** || **ონ-** ქართ. **ყვან-**ს შეესატყვისება, მაგრამ **ყავ-** ფუძის როლსაც ასრულებს.

მეგრული **ცუნ-** || **ცვენ-** და **ცონ-** ქართული **ყვან-** ფუძის შესაბამისია, მაგრამ **ყავ-**ის მაგივრობასაც ასრულებს; სახელდობრ, პირველი ორი **ყავ-**ს ენაცვლება, უკანასკნელი **ცონ-** — **ყვან-**ს...

ზემოთქმული გასაგები იქნება, თუ მოვიგონებთ, რომ ქართულში **ყვან-**ს საფუძლად უდევს **ყავ-**; შდრ.: ძმად ჰყავს, მაგრამ ძმანი ჰყვანან... ცოცხალი მეტყველების: ჰყავს — ჰყვანდა...

165. ჰან. **ყო-ნ-დ-** დაცდა, დაყოვნება, ждать, замедлить
მეგრ. —
ქართ. **ყოვ-ნ-** ..

დ ი ყ ო ნ დ ი, ბოჩოლა, სო ნულუ? | 484₂₉ დაიცა, ბოჩოლა, სად მიდიხარ?.. ვით დეკიკეს ქ ო დ ი ყ ო ნ დ ი-ა | 446₁₇ ათ წუთს დაიცადე... მციქა დ ო მ ი ყ ო ნ დ ი | 503₂₆ ცოტა დამიცადე... ნანასქანიქ... მუშენი დ ო გ ო ყ ო ნ დ ი ნ უ | 446₂₃ დედა-შენმა რატომ დაგაყოვნა...

ეს ქართული დ ა ყ ო ვ ნ ე ბ ა უნდა იყოს (**ვ-** დაკარგულია **ნ-**ს წინ);

ამას ისიც მოწმობს, რომ ვნებითი **დ**-თია ნაწარმოები, როგორც წარმოებაც არც ჭანურს ახასიათებს და არც მეგრულს (იხ. ჭან. გრ. ანალ., § 33, გვ. 111).

166. ჭან. ყორ- ცორ- ორ-	სიყვარული, ყვარება, любить
მეგრ. -ცორ-	” ” ”
ქართ. -ყვარ-	” ” ”

ბერეფექე [მეთიმი] აბდულის დიდო ყოროფან | 489²⁵ ბავშვებს [ობოლი] აბდული ძალიან უყვართ... მა დო ჩქიმი ოხორჯაქ ემო პყოროფთ ემუს-ქი, მყურა ამუმ ჟინ დემიხთეფან-აა. ქეთოქ-თი მყოროფან, მუჭო ნანას დო ბაბას | 422³¹ მე და ჩემ ცოლს ისე გვიყვარს ის, რომ მზე მაგაზე ამოგვიდის. ქეთოსაც ვუყვარვართ, როგორც დედა და მამა...

ერთი და იგივე ძირია (თუ: ფუძე?): **ყვარ-**; ჭანურსა და მეგრულში **გა** → **ო**; თავკიდური **ყ**- ჭანურის ნორმათა მიხედვით მხოლოდ ხოფურს აქვს შენარჩუნებული.

ეს ფუძე ყველაზე უფრო ჭანურის ხოფურ კილოკავშია ხმარებული. ათინურში სხვა ფუძე ბატონობს: ალიმბუ — შეუყვარდა.

მეგრ.: სქუას დიდა დო მუმა უცორს — შვილს დედ-მამა უყვარს... „ყოროფას ირო ბჰყალე“ — „სიყვარულს მუდამ ვწყევლი“ (ხალხური ლექსი)...

ხოფურის თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ აქ ეს ზმნა გარდამავალია: ყოროფს ემუქია — სიტყვა-სიტყვით ესაა: „ყვარობს ის მას“, და არა: „უყვარს მას ის“. ამ უკანასკნელის კონსტრუქცია ქართულის გარდა მეგრულსაც ახასიათებს: იქაც ეს ზმნა ინვერსიულია.

167. ჭან. ყურ-	ყვირილი, кричать
მეგრ. ცურ-	ყმული, выть (про собаку)
ქართ. ყვირ-	кричать

„აა კოჩი დოლუ“-აა, ყუუ ოხორჯაქ | 409²⁵ ეს კახცი გაგიჟხდაო, იყვირა ცოლმა... ოხორჯაქ უყურუ | 431⁹ ცოლმა უყვირა... მან დალიმა ვულუ დო დიდო პყუაფ | 433³¹ მე ტყეში წავალ და ძლიერ ყვირილს ავტეხ („ვიყვირებ“)... ეშმედის... დიდო კაი აწონუ დო... დიყურუ | 457³¹ ვირს ძალიან მოეწონა და დაიყოყინა („დაიყვირა“)...

მსგავსე გონთხუ დო ზოი დ ი ყ უ რ უ | 468⁹ ფრთები გაშალა და ძლიერ დაიყვირა...

მეგრ.: ჯოდორი ც უ რ ა ნ ს — ძალდი ყმუის... ჯოდორქ ირიათო ც უ რ უ — ძაღლმა სულ იყმუვლა...

ქართული ყ ვ ი რ- ფუძის **ვი- უ-**დაა ქცეული ჭანურსა და მეგრულში; **ჟ-** ხოფურში და **ც-** — მეგრულში ნორმალურია.

მნიშვნელობა ფუძისა ქართულში და ჭანურში არსებითად ერთი და იგივეა; მეგრულში კი — დავიწროვებულია: იგი მხოლოდ გარკვეული სახის ყვირილს — „ყმუილს“ — აღნიშნავს.

168. ჭან. **სუჯ-** აწმ.: უ-**სუჯ-**ამ-ს მოსმენა, слышать, выслушать
მეგრ. [სუჯ-]
ქართ. **ყურ-**: უ-**ყურ-**ებ-ს смотреть

გუნძე ც უ ჯ ო ნ ი ქ ოგნამს... ც უ ჯ ე ფ ე ჰამო ქონუდგუ დო უ ც უ ჯ ა მ ს || 277³ გრძელ-ყურა ისმენს... ყურები ასე „მიუდგა“ და უსმენს („უყურებს“)...

ნასახელარი ზმნაა; სათანადო სახელის ფუძეა: **სუჯ-** (იხ.), ქართ. **ყურ-**... განსხვავება მნიშვნელობაშია: უ ც უ ჯ ა მ ს — უსმენს, სიტყვა-სიტყვით: „უ-ყურ-ებ-ს“... ეს უკანასკნელი ქართულში ამჟამად თვალის ფუნქციაზე მიუთითებს და არა ყურისაზე: გარე-სამყაროს მოვლენებში გარკვევისათვის ყურის საქმიანობაც მნიშვნელოვანია და თვალისაც და ერთი მეორესთან მჭიდროდაა დაკავშირებული. ერთის მეორით შენაცვლება ორდინარული სემასიოლოგიური პროცესია

169. ჭან. **შვ- ← შუ-** სმა, пить
მეგრ. **შვ- ← შუ-** „ „
ქართ. **სვ- || ძვ.** ქართ. **სუ-** „

ყინი წყაი ქ ო შ უ | 435³⁰ ცივი წყალი დალია... წარი ო შ უ || 136³¹ წყალი დალია... ასკერეფექ ო შ ვ ე ს | 502²³ ჯარისკაცებმა დალიეს... კავე-თი ო შ ვ ე ს || 278¹² ყავაც დალიეს... ო ფ შ ვ ი დო ოპკომი || 292⁹ დავლიე და შევჭამე... მა წარი ფშუმ || 343¹⁷ მე წყალს ვსვამ... წყაი ო შ უ ფ ს | 541³⁰ წყალს დალევს... ბერექ ბუძი უ შ უ მ ს || 329⁶ ბავშვი ძუძუს სწოვს [„უსვამს“]... ძიგარა შ ვ ა ს ე ნ || 263⁶ პაპიროსი მოსწიოს („დალიოს“)... შექეიში ჩაი შუფან... თოფუიში ჩაი ვა ი შ ვ ე ნ | 537² შაქრით ჩაის სვამენ... თაფლით ჩაი არ დაილევა...

მეგრ.: წყარი გ ე შ უ — წყალი დალია... ღვინი ბრელი შ უ — ღვინო ბევრი სვა... ვა შ ვ ა! — არ დალიო... ბჟას შ უ ნ ს — რძეს სვამს... ღვინით კოჩი ი შ უ მ უ (ნ) — ღვინით კაცი თვრება... მენძელი სუმარს ო შ უ მ უ ა ნ ს — მასპინძელი სტუმარს ათრობს... სუმარქ დ ო შ უ მ უ — სტუმარი დათვრა... შ უ მ ი ლ ი — მთვრალი... თის ღვინი ვ ა ა შ ვ ე (ნ) — მას ღვინო არ დაეღევა, ან : ღვინოს ვერ დაღევის...

უ-ს წინ **გ-** ჭანურსაც ეკარგება და მეგრულსაც; **შვ-** შეესატყვისება ქართ. **სვ-ს; სვ-** ← **სუ-**; ძვ. ქართ. **შე-სუ!**

მეგრულში აწმყოს ფუძისაგან შ უ ნ ს (← შუმს) იწარმოება ო-**შუმ-უ-** ან-ს — „ათრობს“, ი-შუმ-უ(ნ) — თვრება... დნ-**შუმ-უ** — დათვრა... ამით განსხვავდება მნიშვნელობის მიხედვით მეგრული. მაგრამ ქართულშიც ანალოგიური სემასიოლოგიური ვითარება გვაქვს: ა-**თრ-ობ-ს** ზმნის ძირი **-თრ-** „სმას“ ნიშნავს; სვან. ლი-**თრ-ე** — სმა.

170. ჭან. შ-ვ-	ქსოვა, ткать
მეგრ. შ-ვ- რ-შვ-	„ „
ქართ. ქს-ოვ-	„

აიშექ... წინეკი დ ო შ უ | 488₉ აიშემ... წინდა მოქსოვა... მხუიში თომაში წინეკი შ უ ფ ა ნ | 529_{13,14} მატყლისა („ცხვრის თმისა“) წინდას ქსოვენ... ეშოთე დ ო შ უ ფ ა ნ [კალათა] | 528₁₄ ასე მოქსოვენ [კალათას]... კალათი აშო შ უ ფ ა ნ | 528₅ კალათს ასე ქსოვენ...

მეგრ.: თათმანს შ უ ნ ს — წინდას ქსოვს... დ ი შ უ — მოქსოვა... ო შ უ ა ლ ი — საქსოვი... მ ა შ უ ა ლ ი — მქსოველი... ო რ შ უ ა ნ ს — ქსელავს... დ ო რ შ ვ ი ლ ი რ ე — დაქსელილია... (ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს ვ შ ე ნ ქ-ის პარალელურად ბ რ შ უ ნ ქ-იც მოჰყავს... იხ. მეგრ. გრ., ლექსიკ., გვ. 358: **შუალა...**).

ძირეული **ქს-** შესატყვისად მოველოდით **ქშ-**; ჭანურში **ქ-** დაკარგულია; მეგრულშიც ჩვეულებრივად ამ ფუძეს არა აქვს. მაგრამ დაჩნდება ნაწარმოებ ფუძეში — ო რ შ უ ა ნ ს — „ქსელავს“ (იხ. ზემოთ) **რ-**ს სახით. ამგვარად, ამ **რშ-**ში მოცემულია კიდევ ერთი მაგალითი ქართული **გ- || ქ-**ს შესატყვისად მეგრულში **რ-**ს გამოვლენისა.

171. ჭან. შვ-აჯ-	დასვენება, отдыхать
მეგრ. შვ-ანდ- სვ-ანჯ- სვ-ანდ-	„ „
ქართ. სვ-ენ-	„

ქოდოხედეს, ქამუიშვაჯეს | 502⁹ დასხდენ, დაისვენეს... ორდო-
ორდო მოიშვაჯამან || 279⁴ მალ-მალე ისვენებენ... მანთი
მოვიშვაჯე-და | 462²⁶ მეც მოვისვენებო... მთელიქ მუიშვა-
ჯე ფტეს | 462²⁷ ყველაფერი ისვენებდა...

მეგრ.: მუშოობაში უკული ქიმისგანჯუ — მუშაობის შემდეგ
დაისვენა... სვანჯუ (ნ) — ასვენია... ლურელი გესვანჯუ —
მიცვალეხული ასვენია... ხოჯი ქემასვანჯუ — ხარი დაასვენა...
ლურელი გეგმასვანჯეს — მიცვალეხული გამოასვენეს...
მოსვანჯელო — მოსვენებით, მოსვენებულად...

ქართული ძირეული **სვ-** კანონზომიერად არის წარმოდგენილი **შვ-**თი
ჭანურში; მეგრულში ახლა **სვ-** არის გავრცელებული, მაგრამ **შვ-** (**შვ-**
ანდა) ჯერ კიდევ ხმარებაშია; ი. ყიფშიძის ლექსიკონში **შვანდ-**
სვანდ-ის პარალელურად არის წარმოდგენილი... **ნ-** მეგრულში
ფონეტიკური დანართია. **დ-**იანი ვარიანტი (**სვანდ-** || **შვანდ-**) **ჯ-**
იანისაგანაა მიღებული; ასე, რომ ჭანურსა და მეგრულში **-აჯ-** სუფიქსი
შვ- ძირს; ქართულისათვის ეს გვაგულისხმებინებდა **-არ-** || **-ერ-** სუფიქსს,
გვაქვს კი **-ენ-** სუფიქსი იმავე ფუნქციისა, როგორცაა **-არ-**. ამრიგად,
ქართულში ფუძის საწარმოებელი სუფიქსი სხვაა და ჭანურსა და
მეგრულში — სხვა. ძირი კი ერთია, მნიშვნელობაც — ერთი.

172. ჭან. შუ- შვ-ელ- შოლ-	დასველება, мокнуть, мочить
მეგრ. შოლ-	” ”
ქართ. სვ-ელ-	”

ემ ვახთიშ-კულე წკაითე დოშოლაფან — ვატრუხას-და დო!
| 534¹⁹ იმის შემდეგ წყლით დაასველებენ [ჩურჩხელას], — არ გატყდესო-
და!... [მთვიში] მურტუცხი მუჰამედიში ხეს გოლოუ დო ხე დუშოლუ
| 486⁷ თოვლის ვარსკვლავი (კრისტალი) მუჰამედის ხელზე დაეცა და ხე-
ლი დაუსველა... უკულე ტუცა წკაითე შველარე [მქვერი] || 266²⁶ მე-
რე ცხელი წყლით დაზელ ფქვილს („დაასველებ“)... მქვერი საღრათე
დოშოლუ || 271⁸ ფქვილი გობზე მოზილა („დაასველა“)... ოშუგო-
ნი მჭიმა || 311³ „დასასველებელი წვიმა“...

მეგრ.: ჭვიმას დოშოლუ — წვიმაში დასველდა... ჭვიმაქ დოფ-
შოლუ — წვიმამ დამასველა... შოლირი — დასველებული... შგ
(← შუ) — სველი...

მეგრ. და ჭან. **შოლ-** ← **შველ-**; ეს უკანასკნელი შედგება **შგ-** (**შგ-** ← **შუ-**) ძირისა და **-ელ-** სუფიქსისაგან; **შგ-** შეესატყვისება ქართულ **სგ-**-ს, **-ელ-** — საერთოა (შდრ. ტეხ-**ს** || ტახ-უმ-**ს** || ტახ-უნ-**ს**: **-ს** საერთოა, ძირი კი კანონზომიერ შესატყვისობას გვაძლევს)...

მნიშვნელობის მხრივ განმარტებას მოითხოვს ჭან.: **შველ-** — ზელა. ნ. მ ა რ ს ო-**შველ-**უ — месить ცალკე აქვს გამოყოფილი (მიუთითებს ვიწწებზე); ეს იგივე **შოლ-**აა, უკეთ რომ ვთქვათ, ის, რისგანაც **შოლ-** არის მიღებული; ამას მოწმობს **შოლ-**ის ხმარება იმავე მნიშვნელობით, რაც **შველ-**ს აღმოაჩნდა (მაგალ. იხ. ზემოთ).

სველ- || **შველ-** || **შოლ-** ფუძეებში ძირად გამოვყავით **სგ-** || **შგ-** ← **შუ**; **სგ-** ქართულში არა გვაქვს ცალკე, **შგ-** კი ჭანურშიც დასტურდება და მეგრულშიც **შუ-**ს სახით (მეგრულში — დასავლ. ვარიანტი **შგ** — „სველი“... იხ. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე, მეგრ. გრ., ლექსიკონი: **შოლ-**, გვ. 358).

ჭანურში ამ **შუ-**საგან ნაწარმოები ნასახელარი ზმნაა: ა შ უ ვ უ — დაუსველდა: კუდელი და შ უ ვ უ-ი მოქსე ვარ? სარფულეფექ თქვეს-ქი „კუდელი ვა ა შ უ ვ უ, ხუმბულა ტუ“-ა! მაკრიალურეფექ თქვესქი „ვარ, დ ვ ა შ უ ვ უ“-ა || 262^{11.13} კუდი [მელიას] დაუსველდა თუ არაო? სარფელეებმა თქვეს, „კუდი არ დაუსველდა, მშრალი იყოო!“ მაკრიალელეებმა თქვეს — „არა, დაუსველდაო!“... კიმის... ი შ უ ა ფ უ ტ უ || 294^{7,8} ზამთარში სველდებოდა (ინამებოდა)...

შგ-საგან მეგრულში ზმნა არ იწარმოება.

ჭანურ-მეგრულში **შგ-** ქართ. **სგ-**ს შეესატყვისება; ეს **შგ-** ← **შუ**; ქართ. **სგ-** ← **სუ**.

კითხვა ისმის: რა ურთიერთობაშია ეს **სუ-** (ს ვ ე ლ-ის ძირი) **სგ-** (|| **სუ-**) ძირთან (**სგ-**ამ-ს, **სგ-**ა — ძვ. ქართ. **სუ-**ამ-ს, **სუ-**ა)? უნდა იყოს ერთი და იგივე: **-ელ-** სუფიქსის დართვით ქ ა რ თ უ ლ შ ი იგი თვისების აღმნიშვნელი სიტყვაა: ს უ - ე ლ - ი → ს გ - ე ლ - ი, სახელია; **-ამ** სუფიქსის დართვით მისგან ზმნას ვიღებთ (**სუ-**ამ-ს...) აწმყო დროში; აორისტში კი მხოლოდ პირის ნიშანთა დართვა გვჭირდება: ვ-**სუ**, ჰ-**სუ**, **სუ-**ა...

173. ჭან. **შგ-ელ-** || **შოლ-**

მეგრ. **შგ-ელ-**

ქართ. **შგ-ელ-**

დახმარება, შველა, помогать

წყლულის მორჩენა,

заживает рана

помогать

ჭამიქ მურადის მუთუ ვა უ შ ო ლ უ | 494¹² წამალმა მურადს „არაფერი უშველა“... ემუქ-თი მ ე მ ი შ ო ლ უ | 476²⁸ იმანაც მიშველა... მეჭკირუს ვა მ ე მ ი შ ვ ე ლ ი თ, ამმა ონსუს ოჭკომუს მ ე მ ი შ ვ ე ლ ი თ | 393¹⁸ დაკვლაში არ დამეხმარეთ, მაგრამ ჭამაში მაინც შემეშველეთ...

ოხორჯას-თი ნ ი შ ო ლ ს | 430₁₀ ცოლსაც შველის... ქომონთა-ნა, დ ი შ -
ველ ე ნ გურიშ დარა || 379₂₆ თუ მოხვალ, მორჩება გულის იარა... ვარ
ი შ ვ ე ლ ე ნ დარა ჩქიმი, სევ-გაფული || 379₂₈ არ მთელდება (რჩება) ჩემი
იარა, სატრფოვ...

მეგრულში ამ მნიშვნელობით მე-**ხვარ**-ა-ა (ქართ. და-ხმარ-ება)
გამოყენებული; მაგრამ **-შველ-** ფუძე ერთადერთია წყლულის, სატკივრის
მორჩენის მნიშვნელობით (შდრ. ზემოხსენებული ჭანური მაგალითებიდან
ორი უკანასკნელი): ასე ვა მაჭუ(ნ), მე შ ვ ე ლ უ — ახლა არ მტკივა, მო-
მირჩა... აჭუ(ნ), მარა მალას ე შ ვ ე ლ ე ბ უ (ნ) — ტკივა, მაგრამ მალე მო-
ურჩევა... სა შ ვ ე ლ ი — საშველი (გამოთქმაში: „საშველი არ დაადგა!“),
უ სა შ ვ ე ლ ე — უსაშველო, უშველებელი (ე. ი. რასაც არ ეშველება)...

ჭან. **შოლ-** ← **შველ-**; ეს იგივეა, რაც ქართული **შველ-**, — აგებულე-
ბითაც, მნიშვნელობითაც.

174. ჭან. შიკ-ინ-	სლოკინი, икать
მეგრ. შიკ-ინ-	„ „
ქართ. სლოკ-ინ- სლუკ-სლუკ-ი ¹	„ „

მა შ ი კ ი ნ ე ნ! გა შ ი კ ი ნ ე ნ, მუფეი გოგომინენ || 310₉ მასლოკი-
ნებს! გასლოკინებს, რალაც გაგახსენდება!..

ძირეული **შიკ-** ქართ. **სლოკ-** || **სლუკ-**ის შესატყვისია : **ლ-** დაკარგულ-
ლია, **უ** → **ი**.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

175. ჭან. შ-ინ შ-უნ-	მოგონება, ხსომება, вспомнить
მეგრ. შ-ინ- შ-უნ-	„ „ „
ქართ. ხს-ენ- ხს-ოვ-	„ „ „

აწი გ ო მ ა შ ი ნ უ || 348₃₀ ახლა გამახსენდა... ოხორიშა ბიტიშა,
ქ ო გ ო მ ა შ ი ნ უ || 345₂₂ სანამ შინ მივიდოდი, გამახსენდა... ვისიმადა
ლო ელე ჩქვა გ ო მ ა შ ი ნ ა ს | 519₃₃ მოვიფიქრო და სხვაც გამახსენდე-
ბა... ბელქი ქ ო გ ვ ა შ ი ნ ა ს-და, ამმა ქეთოს მუთუ ვარ გ ვ ა შ ი ნ უ |
423₂₃ ეგების მოაგონდესო („გაახსენდესო“), მაგრამ ქეთოს არაფერი მოა-

¹ ს ლ უ კ - ს ლ უ კ ი „გულამოსკუნილისაგან სულდაუღებლად ტირილი“ —
ს ა ბ ა (იხ. ტირილი).

გონდა... შუი მ შ ი ნ ე ჯუმა ჩქიმის სელამი ოლოდი! მანა გ ო მ ი შ ი ნ ა ს, ენთეფეს... | 503₇ საყვარელ („სულის სასოვარ“) ჩემ ძმას სალამი გადაეცე! მე რომ მომიგონოს („მომიხსენოს“), იმათ... პატი შ ი ნ ა ფ ა ნ | 542₂₆ ცუდად ახსენებენ... ორდო მოხთი, ნა შური მ ი შ ი ნ ა რ ე || 321₇ ადრე მოდი, ძვირფასო („სულს რომ მიხსენებ“)... სი-ნა მიწვი, ნენაფე ქ ო გ - შ უ ნ - ს - ი ? | 434₁₀ შენ რომ მითხარი, სიტყვები, გახსოვს... გოწონერი მთვი ვარ შ უ ნ ტ უ | 48₆₁ შარშანდელი თოვლი არ ახსოვდა...

მეგრ. : ასე გ ო მ ა შ ი ნ უ — ახლა გამახსენდა, მომაგონდა... მა გ ო ვ ო შ ი ნ ი — მე გავახსენე... მ გ ვ ო შ ი ნ ი — მოვახსენე... გ ო ვ შ ი ნ ი — მოვიგონე („მოვიხსენე“)... შ ი ნ ა ნ ს — ახსენებს : მიგიდგარენი, ფ შ ი ნ ა ნ ს — ვილაცა მახსენებს (იტყვიან, როცა ასლოკინებს ვისმე)... ამავე ძირისაა : **შუ(ნ)** — ახსოვს, **რშუ(ნ)** — გახსოვს... ვა **შინერს** — აკრძალულია! (სიტყვასიტყვით: სახსენებელი არაა!)

ქართ. **ხს-** (ძვ. ქართ. **ჯს-**) ძირის თავკიდური უკანანისმიერი თანხმოვანი ჭანურშიც დაკარგულია და მეგრულშიც; **-ინ** მაწარმოებელი სუფიქსია.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა. მართალია, ახალ ქართულში მეტწილ შემთხვევაში ჩვეულებრივ „მოგონება“ ზმნა გამოყენებული, მაგრამ **ხს-** ძირიც იხმარება; ძვ. ქართულში **ჯს-** ისევე იხმარებოდა, როგორც ახლა **შინ-** ჭანურსა და მეგრულში: მ ო მ ი ჯ ს ე ნ ე მე — მომიგონე მე... მ ო ი ჯ ს ე ნ ა — მოიგონა...

176. ჭან. შირ-	გაცვეთა, დაღვეა რისამე, ИЗНОСИТЬСЯ
	ВЫПАРИТЬСЯ...
მეგრ. შირ-	„ „ „ „
ქართ. სრ- სარ-	УНИЧТОЖИТЬ

ჰემუში ნუკუს დემირი... მოჰკადამან, — მოთ ი შ ი რ ა ფ უ ტ ა ს - მა დო! || 297₃₀ იმის პირზე რკინას აჭედავენ, — არ დაილიოსო და... წყაი წუკალის ქ ო გ ე ი შ ი რ უ || 312₁₃ წყალი (პატარა) ქვაბში ჩაილია (ჩაშრა)...

მეგრ.: ხამიქ დ ო შ ი რ უ — დანა დაილია... წყარქ ქ ი გ ო შ ი რ უ — წყალი ჩაშრა (ზედმეტი დუდილისაგან)... ქეთშახოლუ დო ლეკურით ქიანაში კოჩი ე კ ო შ ი რ უ — შევარდა („ჩაერია“) და ხმლით „ქვეყნის ხალხი“ გაწყვიტა, დახოცა... გურქ მ ე მ ა შ ი რ უ — გულზე მომივიდა, გული წამივიდა, „გული მომელია“...

ამ ძირს ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ქ ართ. ც რ ე ც ა-ს უკავშირებს (იხ. მეგრ. გრ., ლექსიკ.: **შირ-** || **შგრ-**, გვ. 357). საქმის ვითარებას უფრო შეეფერება, ჭან.-მეგრ. **შირ-**ში ქართ. ს რ - ვ ა სიტყვის **სრ-** ძირის კანონზომიერი შესატყვისი ვპოვოთ. ძირეული აქ **სარ-** უნდა იყოს (მო**სარ!**) ჭანურში ამას უნდა მოეცა **შორ-**; ეს არც ჭანურში გვაქვს, არც მეგრულში, მაგრამ ერთშიაც და მეორეშიც მრავლადაა შემთხვევები, როცა **ო → უ → ი**; ამრიგად: **შირ- ← შურ- ← შორ-...**

მნიშვნელობა ჭანურში ერთგვარ გადახრას იძლევა, მაგარმ „მოსპობის“, „დაღვეის“ მომენტი მას „სრვა“-სთან აერთიანებს; მეგრულში ხომ „მოსრვის“ მნიშვნელობაც დღემდის აქვს შერჩენილი ამ ძირს (იხ. ზემოთ: ე კ ო შ ი რ უ...).

177. ჭან. **შურ-**

სუნის გამოცემა, სუნვა,

пахнуть, нюхать

მეგრ. **შურ-**

სუნვა, нюхать

ქართ. **სულ-**ი

душа

ეს ზმნა ნაწარმოებია **შურ-** სახელისაგან. ნ. მ ა რ ს მოჰყავს ამ ზმნის ფორმები: ფ შ უ რ ა მ ათ., ფ შ უ რ ა ფ ხოფ. — სუნსა ცცემ, ვ ი შ უ რ ა მ — ვსუნავ (ხოფ. ვ ი შ უ რ ა ფ); ი შ უ რ ა მ ს — სუნს იღებს (ძალლი)... ვ ო შ უ რ ა მ — სუნს გამოვაცემინებ (მაგ. თამბაქოს, შენახვით)... ვ ო შ უ რ ა ფ ა მ — ათ., ბ ო შ უ რ ა ფ ა მ — არქ., ვ ო შ უ რ ა ფ ა ფ — ხოფ. — სუნს ვაღებინებ ძალს ნადირობის დროს... ვ ა შ უ რ ე ფ — ხოფ. — ვუსუნებ... ჯოლორი ა შ უ რ ს — ხოფ. — ძალლი სუნავს... (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 207).

შურ- სულ-ის კანონზომიერი შესატყვისია.

178. ჭან. **შქვ-**

(გა)შვება, მიტოვება, пустить,

оставить

მეგრ. **შქვ-**

„

„

ქართ. **შვ-**

„

ეკულე ქ ა ნ ა შ ქ უ... | 420²⁴ მერე გაუშვა... ია პატი აღეთი ნ ა შ ქ უ | 486²¹ ის ცული ზნე მიატოვა... მსქიბუში ოხვენუს ქ ა ნ ა შ ქ ვ ე ს | 501¹² წისქვილის კეთებას თავი დაანებეს (ხელი უშვეს)... ბოზომოთა დო დერემენჯი ჰიქ მე ვ ა შ ქ ვ ი || 334¹⁹ ქალი და მეწისქვილე იქ დავტოვე... აში თუთერი ნანაქ აეთიმი მე მ ა შ ქ უ || 263^{13,14} ექვსი თვისა დედამ ობლად დამტოვა... ნოლამისა ნ ა შ ქ ვ ე ს ბიჭიმ ოხორის || 303²⁸ პატარძალი

დატოვეს ვაყის სახლში... ნოლამისა სქანი მის ნ უ შ ქ ვ ი... || 371₂ შენი პატარძალი ვის დაუტოვე... გუ-პიჯის მოძინ: დემთუმანი იშიტა-ში, ედერი ოკაჩხე ვა ნ ა შ ქ უ მ ე ს | 531₈ გულმკერდზე აძევს [ცხენს]: აღმართზე რომ აღიოდეს, უნაგირს უკან არ უშვებს... მითი ვა ა მ ო შ ქ უ მ ე ს-და || 273₂₃ არავის არ უშვებსო (შიგ.)... მწილახუმ დო თოფური გ ა მ ა ბ ო შ - ქ უ მ ე || 317₂ გავწურავ და თაფლს გამოვუშვებ... ო ხ ო მ ი შ ქ ვ ი-ა! ამუს ო ხ უ შ ქ უ | 404_{10,11} ამიშვიო! ეს აუშვა...

მეგრ.: გ ე ი ა შ ქ უ — აუშვა (მაგ. დაბმული ხარი)... გინი ქ გ მ ი - ა შ ქ ვ ი! — ხბო მიუშვი (დედასთან)... ქ გ დ ა შ ქ უ მარკინექ — დასცა მოჭიდავემ... მასარი ქ გ დ ა შ ქ უ — მესერი დაასო („დაუშვა“)... ჯოლორქ ვა მ ა შ ქ უ — ძაღლმა არ მოუშვა... ჩხუ მ ი ა შ ქ ვ ი ოღიარეშა — ძროხა მიუშვი საძოვარზე... ტუკი გ ა ა შ ქ უ — კეტი დაჰკრა...

შქვ- ძირი კარგავს ბოლოკიდურ **ვ-ს უ-ს** წინ... **შქვ-** იგივე **შვ-ა**, რაც ქართულში გვაქვს, ოლონდ **ქ-** არის განვითარებული **შ-ს** შემდეგ...

მნიშვნელობა ამ ძირისა ჭანურში ერთგვარ გადახრას იძლევა: „გამოშვება“, „ამოშვება“ და მსგავს ფუძეთა გარდა გვაქვს „მიშველა“ — „მიტოვების“ მნიშვნელობით, რაც სავსებით გასაგებია; შდრ. ქართ. „ხელი უშვა“ — „მიატოვა“...

179. ჭან. შქვიდ- შქიდ-	დო- შქვიდ-უ	ღრჩობა, душить,
		топит, тонуть
მეგრ. შქვი-დ-	და- შქვიდ-უ	„ „ „
ქართ. შთ-	მოა- შთ-ო	„ „ „

კატუქ ნანკაპუ [მთუგიშ] მოთას დო დ ო შ ქ ვ ი დ უ | 462₃ კატა ეცა [თავის] წრუწუნას და დააღრჩო... ხოჯა ქ ო დ ი შ ქ ი დ უ || 325₁₄ ხოჯა დაიღრჩო [წყალში]... თელი ზღუაქ(!) გექოსუ გაუფერთას, დ ი შ ქ ვ ი - დ ე ს || 258₅ ყველა ზღვამ ალგავა გემბანიდან, დაიღრჩენენ.. აწკალდი დ ო ვ ი შ ქ ვ ი დ ი თ | 478₃₃ კინაღამ დავიღრჩვით...

მეგრ.: კატუქ ჭუკი დ ა შ ქ ვ ი დ უ — კატამ თავი დააღრჩო... ჯოლორი მუნჩქვის ო შ ქ ვ ი დ უ ა ნ ს — ძაღლი მაჩვს აღრჩობს... წყარს დ ო შ ქ ვ ი დ უ — წყალში დაიღრჩო...

ჭანურში ამ ფუძეს შეიძლება **ვ-** აკლდეს (ეკარგება!) — გვექნება: **შქიდ**... შეიძლება **ქ-**ს ადგილი **კ-**მ დაიჭიროს: **შ კ ვ ი დ-**, **შ კ ი დ-**; ძირითადა — **შ ქ ვ ი დ-**. ის ისევე, როგორც მეგრული **შ ქ ვ ი დ-**, მიღებული უნ-

და იყოს შქუდ-ისაგან; ეს უკანასკნელი ქართულიისათვის გვავარაუდებინებს **შუდ**-ს; ეს დადასტურებულია ძვ. ქართულში: შ ი შ უ დ ი ლ ი ბ ა (იხ. ვ. თოფურია, ფონეტ. დაკვირვ., I, მიმომხ., 216) (მომდევნო სუფიქსის ზეგავლენით **უ**- ხმოვანი ამოვარდნილია და შემდეგ **შ**-ს უშუალო მეზობლობაში **დ** → **თ**: **შუდ**- → **შდ**- → **შთ**-); აქედან: **შიშთ-ვლ-ი**, ს ა - ბ ა ს განმარტებით, „სარჩობელი“, და-შთ-ობა — დარჩობა (ს ა ბ ა) და სხვ.

180. ჭან. შქ-ორ- შქ-ირ-	შიმშილი, БЫТЬ ГОЛОДНЫМ
მეგრ. შქ-ირ-	” ”
ქართ. მ-შ-[ი-ლ-]	” ”

გაი ა მ შ ქ ო ი ნ უ || 326^{18,19} პური მოშვიდა... დიდო მ შ ქ ი - რ ო ნ ს... | 432⁵ ძალიან შშია... გაი ორდო მეჩი-ქი-ა, ბელქი შ ქ ი რ ო ნ ს - აა... | 507¹² საჭმელი მალე (ადრე) აჭამე, ეგების შიაო..

მეგრ.: ბაღანას ვა შ ქ ი რ ე ნ ს — ბავშვს არ შია... მეშარეს ქ ე მ ა შ ქ ი რ ე ნ უ — მგზავრს მოშვიდა... შ ქ ი რ ე ნ ი — შიმშილი... შ ქ ი რ ე ნ უ ლ ი — მშიერი...

ძირეულია **შქ**- ჭანურსა და მეგრულში; იგი შეესატყვისება ქართ. **შ**-ს. ფიქრობენ., რომ ქართულში **შ**-ც ძირის კუთვნილება უნდა ყოფილიყო (შდრ. ში-**შშ**-ი-ლ-ი), მაგრამ **O₁ მ**-სთან აღრევის გამო უნდა იყოს დაკარგული (ა. შ ა ნ ი ძ ე : **S₂** და **O₃** ქართ. ზმნებში, გვ. 73). ასეთივე მიზეზის გამო **შ**- შეიძლება ჭანურსა და მეგრულშიც დაკარგულიყო: ათინურის მ შ ქ ი რ ო ნ ს-ში **შ**- ახალი წარმოშობისაა, ფონეტიკურადაა განვითარებული.

რაც შეეხება ფუძის მაწარმოებელ სუფიქსებს, **-ორ-** უნდა მივიჩნიოთ ამოსავლად ჭანურისა და მეგრულისათვის: ხოფ. **-ირ-**, მეგრ. **-ირ-**ისგანაა მიღებული.

ქართულში ანალოგიური მაწარმოებელი ამ ზმნას არა აქვს: **მში**-ა-ს **-ი-** სხვა დანიშნულებისაა.

181. ჭან. შქ-ურ- შკ-ურ-	შინება, бояться, напугать
მეგრ. შქ-ურ-	” ”
ქართ. შ-ინ-	” ”

ანთეფე-ნა ძირუ. დიდო ა შ ქ უ რ ი ნ უ | 468⁵ ესენი რომ ნახა, ძალიან შეეშინა... ბაბა მუშიშა ა შ ქ უ რ ი ნ უ, ძიგარა ვა ნადგუ || 348²⁶ თავის

მამისა შეეშინა, პაპიროსს არ მოუკიდა... ხოჯას... აშქურინუ II 272₁₈
 ხოჯას შეეშინა... ჭინკა მომხვალუ დო ქოდო ფშქურდი I 509₂ ჭინკა
 შემხვდა და შევშინდი... სანქის ვოშქურინი I 450_{6,7} მოდი შევაშინო...
 ამუთენ ვოშქურინათ I 498₃₀ ამით შევაშინოთ...

მეგრ.: ძალამი აშქურინუ — ძალიან შეეშინა... მუმაშა ოშქურ-
 რუდუ — მამისა ეშინოდა... დააშქურინუ — შეაშინა... დო-
 ვოშქურინათ — შევაშინოთ...

ჭანურსა და მეგრულში ძირეულია **შქ**; იგი კანონზომიერად შეესატვი-
 სება ქართ. **შ**-ს; **-ურ**- სუფიქსი მეგრულისა და ჭანურისა მხოლოდ ფუნ-
 კციონალურად შეეფარდება ქართ. **-ინ**-ს, რამდენადაც ორივე ეს სუფიქსი
 ფუძის საწარმოებელია(?).

შქ → **შქ** ჭანურის ნიადაგზე გვაქვს (სპორადულად).

ყურადღებას იქცევს **-დ**-თი წარმოებული ვნებითი ჭანურისა (ხოფური
 კილოკავისა): დოშქურდუ („დაშინდა“, შეშინდა...), სადაც **-დ**- უშუა-
 ლოდ **შქურ**-ს მოსდევს მაშინ, როდესაც მეგრულში (დოშქურ**-ინ**-დ-უ)
-ინ- სუფიქსია დართული **-ურ**-ს.

მნიშვნელობის მხრივ სხვაობას ადგილი არა აქვს.

182. ჭან.	ჩ -	ცემა, მი-, მო-, გადა-..., გაყიდვა, дать, продать
მეგრ.	ჩ -	” ” ” ” ” ” ”
ქართ.	ც -	” ” ” ” ” ” ”

ეინ ქარტო ქოდოსქიდუნ; ია ფუჯევეს ფჩაფთ I 516₁₈ ზევით ქატო
 დარჩება; იმას ძროხებს ვაძლევეთ („ვცემთ“; შდრ. ძვ. ქართ.: ესავ სცა (ე.
 ი. მისცა) იაკობს პური)... ფუჯის ქოჩაფან I 508₂₂ ძროხას მისცემენ...
 მან-თი ქომჩაფან ჩხომი I 459₈ მეც მაჭმევენ („მომცემენ“) თევზს...
 ეკულე ბაბა მუშიქ ჭევაბი მეჩუ I 467₁₂ მერე მამამისმა უპასუხა („პასუხი
 მისცა“)... გოწონერი კიშის ამუს არ რახატი ვარ მეჩეს I 448₈ შარშან
 ზამთარს ამას მოსვენება არ მისცეს... არ სტიკანი წარი ქომეჩუ II
 326₂₈ ერთი ჭიქა წყალი მისცა... ფარა მუში გერი ქომეჩუ II 254_{26,27}
 მისი ფული დაუბრუნა („უკუ მისცა“)... არგუნი გეჩუ დომთუთი დო-
 ხეცქინუ I 435₂₁ ნაჯახი დაჰკრა და დათვი მოკლა... ბიგა ხეს ქოდიქაჩუ
 დო კაზეფეს არ ზორი ქოგეჩუ II 255₂₀ ჯოხი ხელში დაიჭირა და ბა-
 ტებს ძლიერ დასცხო („დასცა“)... ოხორჯა მუშიში მანწკინდეფე... ქაგა-
 მაჩუ I 448₁₁ თავისი ცოლის ბეჭდები გაყიდა... აბადიქაფურქი გა-
 მაჩამს II 328₆ ერთი მოხუცი ერთ ყვავილს ყიდის... მუში ოლოურთი
 მთელი ქაგამაჩუ I 473₁₄ თავისი მაწონი სულ გაყიდა... ჰემუქმე-

ყო მ ჩ უ II 260₁ იმან დამწყველა („გადამცა“)... ჰე-თი მეყოჩუ II 258₂₄ ისიც დაწყველა („გადასცა“)...

მეგრ.: ჭას ჩხულენს ფ ჩ ა ნ თ — ჩალას ძროხებს ვაძღვეთ... ოჭკომა-ლი ქო ჩ უ — საჭმელი აჭამა („სცა“)... ჯიძას ფარა ქ ი მ ე ჩ უ — ძმას ფული მისცა... ფარა ქო მ უ ჩ უ — ფული მომცა... ცხენი გ ე გ მ ო - ჩ უ — ცხენი გაყიდა („გამოსცა“... შდრ. დიალექტური გამოთქმა: მაგის გამომცემელი = მაგის გამყიდველი)... ხატის გ ი ნ ო ჩ უ — ხატზე გადა-სცა...

როგორც ზემოთ მოყვანილი გამოთქმების თარგმანიდან ჩანს, **ც**- ძირი ქართულშიც ასევე გამოიყენება: მ ი ს ც ა, მ ო მ ც ა, გ ა დ ა ს ც ა... ძვ. ქარ-თულში იყო აგრეთვე: ს ც ა „აჭამა“-ს მნიშვნელობით...

ამრიგად, ძირი **ჩ**- მნიშვნელობითაც და ავებულებითაც ქართულის **ც**-ძირს შეესაბამება... ეს ძირი აორისტში გვაქვს; აწმყოს ფუძე დაირთავს **-ამ** || **-ავ**- სუფიქსებს (იმისდა მიხედვით, თუ რომელ კილოკავთან გვაქვს საქმე).

183. ჭან. **ჩალ-** ჩალის მოჭრა, убирать кукур. стебли
მეგრ. [ჩალ-: ნა-ჩალ-ი]
ქართ. [ჩალ-ა]

ლაუზტი-ნა დოტახან, დ ო ნ ჩ ა ლ უ ფ ა ნ I 517₁₉ სიმინდს რომ მო-ტეხენ, ჩალას მოჭრიან...

ეს ზმნა ნაწარმოებია სახელისაგან **ჩალა-** (იხ.).

184. ჭან. **ჩა-ნ-** ხარობს, აბია, ასხია,
расти, произрастать, урожаться
მეგრ. **ჩა-ნ-** ” ” ”
ქართ. **ც-ენ-** ”

ია მთხიი დენ. ჯას ი ჩ ა ნ ე ფ ს(?)... I 534₁₄ ის თხილია. ხეზე ასხია („ცენობს“)... კავი წიფრის ი ჩ ა ნ ე ნ II 244₂₈ აბედი წიფლის ხეზე გამო-დის („ცენობს“)... ბინეხი იმორდასენ, ყურძენი ი ჩ ა ნ ა ს ე ნ... II 343₁₁ ვა-ზი გაიზრდება, ყურძენს გამოისხამს... ბინეხი ყურძენი ნ ი ჩ ა ნ უ II 343₁₇ ვაზმა ყურძენი გამოისხა... მამულის კუჩხეს ე ლ ა ჩ ა ნ ს (II ელოჩანს) კა-ჩა I 531₁₆ მამალს ფეხზე აქვს დეზი („ფეხზე გვერდით ცენობს“).

მეგრ.: თაქ სიმინდი ჩ ა ნ ს — აქ სიმინდი ხარობს („ცენობს“)... თის ორტინს ხვარხვი უ ჩ ა ნ ს — მას ბოსტანში ხახვი უთესია („ცენობს“ მის ბოსტანში)... ხოს დუს ქა გ ე ჩ ა ნ ს — ხარს თავზე რქა აქეს... უშქური მ ი კ ო ჩ ა ნ ს — ვაშლი (ზე) აბია, ასხია...¹

ჩ-ან- არის კანონზომიერი შესატყვისი ქართ. **ცენ-**ისა: **ცენ-**ობს, **მ-ცენ-**არ-ე.:. ძირითადი მნივმნელობაც ერთი და იგივეა.

185. ჭან. **ჩახ-** თქვეფა, დღეება, пахать
მეგრ. **ჩახ-** ნჯღრევა, взбалтывать
ქართ. —

მაქვალი ქოვეტახუფან საღანის დო დ ო ნ ჩ ა ხ უ ფ ა ნ | 523_{8,9}
კვერცხს დაახლიან საინზე და ათქვეფენ... ჩქუ ძალი დ ო მ ჩ ა ხ უ მ თ ||
288₄ ჩვენ კარაქს ავდღევათ... არიანი დ ო მ ჩ ა ხ უ მ თ ომჩახულეთე ||
347₁₀ „არიანს“ ავდღევათ სადღეებლით...

მეგრ.: დ ო ჩ ა ხ ვ ი! — დაანჯღრე!.. ჩ ა ხ უ ნ ს — ანჯღრევს...
ი ჩ ა ხ ვ ა ლ უ (ნ) — ჯანჯღარებს (ნაკლული)...
ქართულში შესაბამისი ძირი არა ჩანს.

186. ჭან. **ჩგ-** : გო-ჩ(გ)-უ გაცარცვა, ограбить
მეგრ. რ-ჩგ-: გო-რ-ჩ-უ „ „
ქართ. ძა-რ-ცვ-: გა-ძა-რ-ცვ-ა

ენტეფეში ოხორი... ქ ა გ ო ფ ჩ ვ ა თ | 442₃₀ იმათი სახლი გავცარ-
ცვოთ... ეშკაფექ გ ო მ ჩ გ ე ს, ფარა მენდემილეს || 332₁₉ ყაჩაღებმა გა-
მცარცვეს, ფული წამართვეს... ალიქ თქუ-ქი „თუ! ქ ა გ ო ი ჩ ვ ი თ!“ ველიქ
— „სი ქ ა გ უ ი ჩ ვ ი! ჩქიმდა მუ“-ა! | 469₄ ალიმ თქვა „გავცარცვეს („გა-
ვიცარცვეთ)“! ველიმ — „შენ გავცარცვეს („გაიცარცვე“) მე რა“-ო...

მეგრ.: აბრაგიქ მეშარე გ ო რ ჩ უ — ყაჩაღმა მგზავრი გაცარცვა...
თქვა აბრაგენქ გ ო რ ჩ ვ ე ს — თქვენ ყაჩაღებმა გავცარცვეს... აბრაგი
რ ჩ უ ნ ს — ყაჩაღი ცარცვაეს... მ ა რ ჩ უ ა ლ ი — მცარცველი...

ჩგ- კარგავს **ვ-**ს **უ-**ს წინ; **ჩგ-** მიღებულია **ჩუ-**საგან.

ძირეული **ჩგ-** ჭანურისა შესატყვისება **ცვ-**ს ქართულში: ძა-რ-ცვ-ა; ამ

¹ „ა-სხ-ია“ — „მე-შხ-უ“ — ჯვარული თქმის მიხედვით.

უკანასკნელში **ძა-** ფუძეს შეხორცებული აფიქსი უნდა იყოს; შდრ. მეგრ. **ი-ძი-ც-**უ, ჭან. **ი-დი-ც-**უ — ქართ. **ი-ც-**ინ-ა... ქართ. **ცვ-** ← **ცუ-**...

რ- ქართულსა და მეგრულში ფონეტიკური დანართი ჩანს. ამ ძირის მნიშვნელობა ქართულშიც, ჭანურშიც, მეგრულშიც — ერთი და იგივეა.

187. ჭან. ჩვ-	ლოდინი, დაცვა; ждать, охранять
მეგრ. ჩვ-	დაცვა; შენახვა, сохранить, защищать
ქართ. ცავ-	„ „

მგეიქ მჩხუი ჩ უ, ჩ უ, ამა მჩხუი ხოლო ვარ მოხთუ | 458₈ მგელმა ცხვარს უცადა, უცადა, მაგრამ ცხვარი კიდევ არ მოვიდა... დელიჟანფე-
შე ქომოფთი, მციქა დო ფ ჩ ვ ი დო გეფხედით... || 292₃₀ დილიჟანებთან მოვედი, ცოტა დაველოდე და დავსხედით... ა'მციქა დაჰა დო ფ ჩ ვ ა
|| 364₂₄ ცოტა კიდევ ველოდო... ა ხაჭთას მ ჩ ვ ი-ა || 278₂ ერთ კვირას მელოდეო... „მა ფ ჩ უ მ ე რ დო გამახთა-ში, ოპჭოფუმ!“ | 82₁₈ მე ვდარა-
ჯობ და, რომ გამოვა, დავიჭერ... დეხთა'ჭკულე ვიტოხუთ დლა დო ფ ჩ უ -
მ ე რ თ ი | 515₂₇ ამოსვლის შემდეგ ხუთმეტ დღეს ვაცლით... ბაბა მუში-
ში დერინე მჩხუი ჩ უ მ ე ს... | 454₆ მამამისის ნაცვლად ცხვარს უდგას („სცავს“)... თიკანიქ... — „ვიდა დო, ჩქინ-ნა მ ჩ უ მ ე ლ ა ნ, მურა
ჯოლორის დოფუჯონა“-ა | 456₃ თიკანმა — „წავიდე და, ჩვენ რომ გვიცავს, იმ მურა-ძალს დავუძახო“... „სი ვით უ ჩ უ მ ე რ დო ხუთ მ უ ჩ უ -
მ ე რ !“ | 399₃₂ შენ ათს აძლე და ხუთს იღებ... ოქინჩოლუმში ვახთის ფა-
ცხის გეფხეტი ე-დო ხოჯეფე მ ე უ ჩ უ მ ე ტ ი | 465_{15,16} ლეწვის დროს კევრზე ვიჯექ და ხარებს ვერეკებოდი... ფუჯი მენდუჩუ || 359₂₁ ძროხა გა-
დენა... აწი ფუჯი ქო მო უ ჩ ვ ა, ბაკის ქომეოკია | 506₂₅ ახლა ძროხას მოვდენი, ბოსელში დავაბამ...

ძირია **ჩვ-** ← **ჩუ-** (იხ. აწმეოს: ჩ უ - მ ე რ-ს); ძირეული **-ვ** იკარგება უ-ს წინ.

მეგრ.: ფარა დო ჩ უ — ფული შეინახა... ხამი დო ჩ ვ ი! — დანა შე-
ინახე... ჩ უ ა ნ ს — ინახავს („ცავს“)... ო ჩ უ ა ლ ი — შესანახი... მ ა -
ჩ უ ა ლ ი — შემნახველი...

ძირია **ჩვ-** ← **ჩუ-**... ძირეული **ვ** იკარგება უ-ს წინ.

„დაცვა“, „შენახვა“ — ის მომენტია, რომელიც აკავშირებს ამ ძირის ორ ძირითად მნიშვნელობას ჭანურში („ელოდება“ — „იცავს“, და, შემდეგ, ერ-
თის მხრივ, ჭანურსა და მეგრულში, მეორე მხრივ, ჭანურსა და ქართულში.

აღსანიშნავია, რომ ჭანურისებური მრავალფეროვნება ამ ძირის მნიშ-

ვნელობას მეგრულში აღარ ახასიათებს. აგებულების მხრივ აღსანიშნავია ხმოვნის შენახვა ქართულში (**ცავ**) მაშინ, როდესაც ჭანურსა და მეგრულში ამ ძირს ხმოვანი დაკარგული აქვს.

187. ჭან. ჩ-ვირ-	ცურვა, плавать
მეგრ. ჩ-ურ-	„ „
ქართ. ც-ურ-	

ხე ენ, გინძე ყალი დო კიბირი უღუნ. ზოდას ი ნ ჩ ვ ი რ ს | 533₂
თეთრია, გრძელი ყელი და ნისკარტი („კბილი“) აქვს. ზღვაში ცურავს...
დერეში ქინაის ი ნ ჩ ვ ი ს ს || 272₁₆ მდინარის ნაპირას ცურავს... არ
თილქი... დერეს ნადგუ, ი ნ ჩ ვ ი რ უ დო ქომეკახთუ... || 262₁₀ ერთი მე-
ლია მდინარეს მიადგა, შეცურდა და გადავიდა...

მეგრ.: კვატა წყარს ჩ უ რ უ ნ ს — იხვი წყალში ცურავს... წყარს
გ ე ჩ უ რ უ — წყალში შესცურა...

ჭან. **ჩვირ-** ← **ჩურ-** (შდრ. მეგრ.): **უ-ს ვი-**დ დაშლით... სხვა მხრივ
შესაეტყვისობა სრულია: **ც-** || **ჩ-**, **-ურ-** საერთო სუფიქსია.

189. ჭან. ჩით-	მუ-ჩით-უ	აცთენა (ხიფათისა), გადარჩენა
		спастись; отворотить опасность
მეგრ. ჩირთ- ჩილით-	იო-ჩირთ-უ	ცთენა, ცთომა,
		ошибиться; ввести в заблуждение
ქართ. ცეთ-	ა-ს-ცთ-ა	„ „

„ჯეჰენემიშენ ვა მ უ ჩ ი თ უ-მა, სი-ა!“ | 416₄₀ ჯოჯოხეთს არ ასცდები-
ო, შენა-ო!.. ძაბუნი რენ...: თემბელი კოჩიში გუი ოჭკომაფით ე-დო ქ ა -
მ უ ჩ ი თ უ ნ-მა | 428₃₇ ავად არის...: ზარმაცი კაცის გული აჭამეთ და
გადარჩებაო („ასცდებო“ სიკვდილს)... ქეშახთუში მ უ ჩ ი თ უ || 294₁₅
რომ ამოვიდა, გადარჩა...

მეგრ.: შარას გ ე ჩ ი რ თ უ — გზას ასცთა... თეს მ ე ჩ ი რ თ უ —
ამაში შესცდა.. ართი დლაქ გ ო ჩ ი რ თ უ — ერთი დღე გაცდა... თინუ
შარას გ ი ო ჩ ი ლ ი თ უ — სწორ გზას ააცდინა... საქვარს მ ო ჩ ი ლ ი -
თ უ — სამუშაოს მოაცდინა.. სუმი დლა გ ო ჩ ი ლ ი თ უ — სამი დღე გა-
აცდინა... ჩ ი ლ ა თ ი რ ი — ამცთარი, აცთენილი... უ ჩ ი ლ ა თ უ — უმ-
ცთარი, შეუმცთარი...

ძვ. ქართ.: შ ე ს ც თ ა ი გ ი ... შ ე ს ც ე თ შ ე ნ ...

ქართ. **ცეთ-** და ჭან. **ჩით-** ერთმანეთის შესატყვისია; **რ-** მეგრ. **ჩიოთ-** ში ფონეტიკურად განვითარებული ჩანს...

ამავე ჭან. **ჩით-**ს უნდა უკავშირდებოდეს **შლეთ-** || **ჩულეთ-** (იხ. ნ. მ ა რ ი ს ჭან. გრ., ლექსიკ., გვ. 212) — „ხსნა“ (ე. ი. ხიფათის თავიდან აცთენა).

190. ჭან. **ჩილ-**: დი-**ჩილ-**უ ცოლის შერთვა, დაცოლიანება, **ЖЕНИТЬСЯ**
 მეგრ. **ჩილ-**ი ცოლი, **ЖЕНА**
 ქართ. **ც-ოლ-**ი: ”

ასკეფეჟქ ექ, გონიას, ოხოფე დოყვეს დო დ ი ჩ ი ლ ე ს | 498¹¹ „ასკე-რებმა“ იქ, გონიაში, სახლები „გააკეთეს“ და „დაცოლიანდენ“... ბიჭი ი ჩ ი ლ ე ნ, ბიჭი დ ი ჩ ი ლ უ || 243²⁵ ვაჟი ცოლს თხოულობს („ცოლიანდება“), ვაჟმა ცოლი შეირთო... ჰაქ ოხორი დობოხვენაფი ე-დო ჰააა დ ო - ბ ო ჩ ი ლ ი || 269³⁴ აქ სახლი „გავაკეთებინე“ და ცოლი შვერთე („დავა-ცოლიანე“)...

ეს ზმნა ნასახელარია; ფუძეა **ჩილ-** (იხ.).

არც მეგრულსა და არც ქართულში ამ სახელის ფუძიდან ნაწარმოები ზმნა არა გვაქვს.

ზმნიდან **ი-ჩილ-**უ ნაწარმოები სახელია ო - ჩ ი ლ - ო ნ - ი — „დასა-ცოლიანებელი“...

191. ჭან. **ჩინ-** || **მ-ჩინ-**: დუ-**მ-ჩინ-**უ დაბარება (დაუბარა), **შეთვლა, наказывать, поручить**
 მეგრ. **ჩინ-** || ჩ-ენ-: დუ-**ჩინ-**უ ” ”
 ქართ. **ჩინ-** = ჩ-ენ-: გან-უ-**ჩინ-**ა დაწესება, **УСТАНОВИТЬ**

ბიჭიქ ბაბა მუშის ხაბეი ნ უ მ ჩ ი ნ უ || 278⁸ ბიჭმა თავის მამას ამბავი შეუთვალა... ხოფურში ჩვენ გვაქვს დ ო ჩ ი ნ ა დ უ: ალაქ დ ო ჩ ი ნ ა - დ უ მუში ხეზექქარის | 437³⁷ ბატონმა დაუბარა თავის მოსამსახურეს...

მეგრულის მიხედვით ვიწურ-არქაბული ვარიანტი სავსებით ბუნებრივი ჩანს; მეგრ.: დ უ ჩ ი ნ უ — დაუბარა... მ ე უ ჩ ი ნ უ — შეუთვალა...

შეიძლებოდა ეს მეგრ. ზმნები **ი-ჩინ-**უ-სთან („იცნო“) დაკავშირებით განგვეხილა, მაგრამ მაშინ არ იქნებოდა გარჩეული: **ჩინ-** (დ უ ჩ ი ნ უ — დაუბარა...), რომელიც იგივეა, რაც ქართული **ჩინ-** (გ ა ნ უ - ჩ ი ნ -ა...), და

ჩინ- (ი ჩ ი ნ უ — იცნო), რომელსაც ქართული **ცან-** (იხ.) შეესატყვისება.

192. ჭან. ჩინ- დ-:	დი- ჩინ- დ-უ	დაცხიკვება, ცხვირის დაცემინება, ЧИХНУТЬ
მეგრ. ჩიონ- :	გო- ჩიონ- უ	” ”
ქართ. * ცვ- ირ- →	ცხვ- ირ-	

ჭუტა ბერეს ჟურ-სუმ ჭარა და ჩ ი ნ დ უ || 304²⁹ პატარა ბავშვს ორ-სამჯერ დააცხიკვებინა, ცხვირს დააცემინა... ბოზომოთაქ არ ქო დ ი - ჩ ი ნ დ უ || 327³³ ქალიშვილმა ერთი დააცხიკვა... დ ი ჩ ი ნ დ უ კო, პიჯი-შე ფურქი დვაბლეთუ || 327¹³ რომ დააცხიკვებდა, პირიდან ყვაილი გამო-უცვივდებოდა...

მეგრ.: ჩ ი ო ნ ი — ცხიკვება... ჩ ი ო ნ უ ნ ს — აცხიკვებს... გ ა ა ჩ ი - ო ნ ა ფ უ — დააცხიკვებინა...

ეს **ჩინ-** იგივე უნდა იყოს, რაც **ჩხვინდ-**ში გვაქვს; ამ უკანასკნელში **ჩ-**სთან **ხ-**ა განვითარებული (და იქნებ **ვ-**ც; წინააღმდეგ შემთხვევაში **-ვ-**დაკარგულად უნდა დავსახოთ **ჩინდ-**ში; ჭანურისთვის ეს ბუნებრივია, მეგრულისათვის კი — არა).

ასეთ შემთხვევაში ქართულ **ცხვირ-**ში **ხ-** აგრეთვე ფონეტიკური დანართი იქნება...

აღსანიშნავია ჩ ი ნ დ- ზმნასთან ხმარებულ კონსტრუქციათა სხვაობა: ხოფურში და ჩ ი ნ დ უ ორპირიანი გარდაუვალი (ინვერსიული) ზმნაა : ბერეს და ჩ ი ნ დ უ — ბავშვს დააცხიკვებინა... ათინურში დ ი ჩ ი ნ დ უ გარდამავალი ზმნაა: ბოზომოთაქ დ ი ჩ ი ნ დ უ — ქალიშვილმა „დააცხიკვა“... პირველ შემთხვევაში **-დ-** შეიძლება ვნებითის მაწარმოებლად მივიჩნიოთ, მეორეში — ასეთი შესაძლებლობა გამორიცხულია.

მეგრ. ჩ ი ო ნ უ ნ ს — „იგი აცხიკვებს“ გარდამავალი ზმნაა. გ ა ა ჩ ი - ო ნ ა ფ უ კი — დააცხიკვებინა მას — კაუზატივია.

193. ჭან. ჩინ- :	ი- ჩინ- უ	ცნობა, узнавать к.-л.
მეგრ. ჩინ- :	ი- ჩინ- უ	” ”
ქართ. ცან- ცნ- :	ი- ცნ- ო	” ”

ია ბერე ი ჩ ი ნ უ | 473³³ ის ბავშვი იცნო... ჰიმ დორა ჯუმა მუშინა ცოართუ, ი ჩ ი ნ უ || 351²⁷ მაშინ იცნო, რომ მისი ძმა იყო... ვარ ბ ი ჩ ი - ნ ი, ნამუ რენ სიჯა || 302³⁰ ვერ ვიცანი, რომელია სიძე... ბაბა მუში ვა ი ჩ ი ნ ა მ ს, ნანა მუში ასლანი ი ჩ ი ნ ა მ ს || 273¹⁰ თავის მამას არ იც-

ნობს, თავის დედას, ლომს, იცნობს... სი მან მიჩინოფ-ი? || 447²⁷ შე მე მიცნობ?... ფილიჭი მამული დო დადული ვა ი ჩ ი ნ ო ბ ე ნ | 542⁷ „ვარია“ მამალი და დედალი არ „იცნობება“...

მეგრ.: თი ბალანა ქ ო ჩ ი ნ უ — ის ბავშვი იცნო...სი მა მ ი ჩ ი ნ ე ნ - ქ ო? — შენ მე მიცნობ?... ვარაყია დადული დო მამული ვ ო ჩ ი ნ ე ბ ე (ნ) — ვარია მამალი და დედალი არ გაირჩევა („გამოიცნობება“)... დული ვ ა ა ჩ ი ნ ე ბ ა ფ უ — თავი გააცნო... ჩ ი ნ ე ბ უ ლ ი დო უ ჩ ი ნ ე ბ უ — ნაცნობი და უცნობი...

ქართ. **ცან-** მომდენო სუფიქსის ზეგავლენით კარგავს ა-ს: ც ნ ო, ც ნ ე ს, მაგრამ: ვცან, ცან...

ცან-ის შესატყვისი ზანურში უნდა ყოფილიყო **ჩონ-**, მაგრამ: **ო** → **უ** → **ი** და მივიღეთ: **ჩინ-**.

194. ჭან. **ჩ-ოდ-**

მოცლა, გათავება, **ИМЕТЬ ДОСУГ,**
КОНЧАТЬ

მეგრ. **ჩ-ოდ-** || **ჩ-ოდ-**

მოცლა, დაცლა, **ИМЕТЬ ДОСУГ,**
ОПОРОЖНИТЬ

ქართ. **ც-ალ-** || **ცლ-**

„ „ „

ჩქვა დ ო ჩ ო დ უ | 404³³ სხვა გათავდა („დაიცალა“)... დაჰა მუთუ ვა ონუ, დ ი ჩ ო დ უ. ჰამ ჰეჩა დ ი ჩ ო დ უ || 321³⁰ მეტი არაფერია, გათავდა. ეს ზღაპარი („ამბავი“) გათავდა... მამულის... დიშქა დ ვ ა ჩ ო დ უ | 435² მამუდს შეშა გაუთავდა... ახმედის... ვა ჩ ო დ უ ტ უ | 490²⁵ ახმედს არ ეცალა... ყურძენიშო-თი ვარ მ ა ჩ ო დ ე ნ ა ნ | 492³ ყურძენისათვის არ გვეცლება... დულა მთელი დ ო ჩ ო დ ი ნ უ | 431^{30,31} საქმე სულ გაათავდა... ობირუ დ ო ჩ ო დ ი ნ ე ს || 303²⁷ სიმღერა გაათავდა...

მეგრ.: ურემი გ ო ჩ ო ლ უ — ურემი დაცალა... ურემს ჩ ო ლ ო ნ ს — ურემს ცლის... ჩ ო ლ ა მ ი რ ი — მოცლილი... ამდლა თის ჩ ო დ უ (ნ) — დღეს მას სცალია... გოლა მა ბ ჩ ო დ უ ტ უ, ჭუმე ვა მ ა ჩ ო დ ე (ნ) — გუშინ მ ე მეცალა, ხვალ მე არ მეცლება...

ქართ. **ცალ-**ს შეპირისპირებულია ჭან. **ჩოდ-** (მდრ. მოხვედი — მოხველი...). მეგრულში **ლ-** ვარიანტიც არის და **დ-ც:** **ჩოდ-** || **ჩოდ-**. მნიშვნელობა ამ ფუძისა მეგრულსა და ქართულში ორ რასმე გულისხმობს: „დაცლასა“ და „მოცლას“: ორივე **ცალ-**თანაა დაკავშირებული; მეგრულში „დაცლა“ **ჩოდ-**ს იყენებს, „მოცლა“ **ჩოდ-**ს; ჭანურში ისევე, როგორც ქართულში ერთი ვარიანტი გვაქვს: **ჩოდ-**; მნიშვნელობაში აქაც ორი მომენ-

ტია წარმოდგენილი: „მოცლა“ და „გათავება“, ე. ი. „და ა ც ლ ა რისამე“...

195. ჭან.	ჩქ-: ჩქ-უ-ნ ჩქ-ი-ნ:	ქე-ჩქ-ინ-დ-უ	ჩენა, გაჩენა,
			ВИДНЕТЬСЯ, ПОЯВИТЬСЯ
მეგრ.	(რ)-ჩქ-: ჩქ-უ-(ნ):	ქე-რ-ჩქ-ინ-დ-უ	” ”
ქართ.	ჩ-: ჩ-ა-(ნ)-ს :	გა-ჩ-ნ-დ-ა	” ”

მჩხოფა მუშა კოჩის ნო ჩქინს | 494¹⁷ ციება მუშაკაცს ემართება („გამოაჩნდება“)... კუბაღაჯი მანიშა ხოლო მანი მუშის ქე ჩქინდუ | 426¹⁹ წერო სასწრაფოდ მის ახლოს გაჩნდა... ციღუ-სი, სუმოში ლირა დო ჩქინდუ || 359³⁵ რომ იარა, სამასი ლირა „დაჩნდა“...

მეგრ.: გოლა ქო ჩქუ (ნ) — მთა ჩანს... ცუდე ვა ჩქუ დუ — სახლი არ ჩანდა... წყარქ ქო რ ჩქინდუ — წყალი დაჩნდა (ჭის თხრი-სას)... ლეტაქ გერ ჩქინდუ — ტალახი გაჩნდა...

ქართული ძირეული **ჩ-** წარმოდგენილია ჭანურსა და მეგრულში **ჩქ-** თი: **ქ-** განვითარებულია ფონეტიკურად. რაც შეეხება **ა-ს** — **ჩ-ა-(ნ)-ს**, — მისი კორელატია **უ ← ო**.

ჩქუნ- საშუალო გვარისაა, **ჩქ-ინ-დუ** — ვნებითისა; ვნებითობას **დ-** გამოხატავს. **-ინ-** ჭანურში და მეგრულში, **-ნ-** — ქართულში ერთი და იგივე ოდენობა ჩანს (**-ინ-** → **-ნ-**); ფუნქცია ცხადი არაა.

ეგვე **ჩქუნ-** || **ჩქინ-** საობიექტო ქცევის ნიშნებით გვაძლევს ზმნას — **მი-ჩქ-უნ**, **გი-ჩქ-უნ**, **უ-ჩქ-უნ** (იხ. ქვემოთ), რომელიც „ცოდნას“ გამოხატავს და სიტყვასიტყვით გადათარგმნისას ნიშნავს: „მიჩანს“, „გიჩანს“, „უჩანს“ — ე. ი. ჩემთვის ჩანს, შენთვის ჩანს, მისთვის ჩანს, დასანახია, ცხადია.

196. ჭან.	უ-ჩქ-ი-ნ უ-შქ-უ-ნ უ-შქ-უ-ნ	იცის, (знает) знать
მეგრ.	უ-ჩქ-უ-(ნ)	” ”
ქართ.	„უ-ჩ-ა-(ნ)-ს“	მისთვის ჩანს, შესაცნობია, ЕМУ ВИДНО

ფაღიშად ვარ უ შქუნ, დერემენჯის არ ქარმატე უღუნ || 333; ხელ-მწიფემ არ იცის, რომ მეწისქვილეს ერთი წისქვილი აქვს... ბაბა შქიმის-თი უ შქუტ უ-ჩი || 335¹¹ მამაჩემსაც ეგონა („მამაჩემსაც იცოდა“)... მუჭო მოგოჩქუმეს, მუს-თი ვარ უ ჩქინ... | 437²⁵ რისთვის მოგაგზავნის, თითონაც არ იცის... მა-ნა მებლატი, უ ჩქიტუ ჰემ კოჩის, მა-ნა ბლურარე, უ ჩქინ ჰემ კოჩის || 250⁸ მე რომ ჩამოვვარდებოდი, იცოდა იმ კაცმა,

მე როდის მოგვკვდები, [ესეც] იცის იმ კაცმა... ხოჯას ჩ'ქა მუ ა ჩ ქ ი ნ ე ნ-ქი | 395₁₆ ხოჯას რა ეცოდინება...

უ შ ქ უ ნ (ზოგჯერ: უ შ კ უ ნ) — ათინურია, ხოლო უ ჩ ქ ი ნ — ვი-წურ-არქაბული და ხოფური. განმარტება იხ. აქვე, ზემოთ.

197. ჰან.	ჩქვ- შქვ-:	მენდო-ჩქ-უ	გზავნა, посылать
მეგრ.	ჩქვ-:	მიდნ-ჩქ-უ	„ „
ქართ.	ციქვ-:	[მო-ციქ-ულ-ი]	[посланный]
სვან.	-ციქუ-		

ჩილი მუში მე ნ დ ო ჩ ქ უ... კონქში მუშიშა || 250₂₇ თავისი ცოლი გაგზავნა... თავის მეზობლისას... ესარ ჯაზი ოხორზა მე ნ დ ო შ ქ უ || 351₈ ერთი ეშმაკი დედაკაცი გაგზავნა... ჩინობერი ლეზგეფე ნ ო ჩ ქ უ ნაიბიშა | 423₃ ნაცნობი ლეკები მიაგზავნა ნაიბთან... ოხორჯას-და გუი ქ ო მ ო - უ ჩ ქ ვ ი ნ ა-და | 407₂₀ ცოლსაო გული მოვაყვანინოო („გული მოვაგზავნი-ნოო“)...

მეგრ.: ბალანა მი დ ო ჩ ქ უ — ბავშვი გაგზავნა... მოციქულო ქ გ მ ი - ო ჩ ქ უ — მოციქულად მიაგზავნა... მოციქული ქ გ მ ე უ ჩ ქ უ — მოციქუ-ლი მიუგზავნა... ო ჩ ქ ვ ა ნ ს — აგზავნის...

ბოლოკიდური **-ვ- (ჩქვ-)** იკარგება მეგრულშიც და ჰანურშიც **უ-ს** წინ: **ჩქუ- ← ჩქვუ-**.

ჩქვ- ძირს ქართულში შეესატყვისება: **ციქვ- || ციქვ- || ძვ. ქართ. ციქუ-**. ეს ძირი წარმოდგენილია ქართ. მო - ც ი ქ - უ ლ-ში, რაც „გაგზავნილს“ ნიშნავს.

სვანურში **ციქუ-** ამჟამადაც იხმარება ზმნის ფუძედ.

198. ჰან.	ჩხ-	რეცხა, мыть
მეგრ.	რ-ჩხ-	„ „
ქართ.	რ-ცხ-	„ „

ეკულე ყინი წკაითე დ ო ჩ ხ ი ფ ა ნ | 521₃₄ მერე ცივი წყლით გარე-ცხვენ... წკაიშა იმელან დ ო კ ა ი დ ო ჩ ხ ი ფ ა ნ | 522₇ წყალზე წაიღებენ და კარგად გარეცხვენ...

მეგრ.: სენი დ ო ჰირქა გ ო რ ჩ ხ უ — თეფში და ჰიქები გარეცხა... ნისორს რ ჩ ხ უ ნ ს — გობს რეცხავს... ნ ა რ ჩ ხ ი — ნარეცხი...

ქართ. რ-ც ხ-ა (იხ. ს ა ბ ა) არის **რ-ჩხ-**ს შესატყვისი. მნიშვნელობაც

იგეთივეა. ჭანურში თავკიდური **რ-** დაკარგული უნდა იყოს (თუ მეგრულშია განვითარებული? უკანასკნელ შემთხვევაში თავკიდური **რ-** ქართულშიაც განვითარებული იქნებოდა).

199. ჭან. **ნ-ჩხვარ-**: დო-**ნ-ჩხვარ-**უ სიმინდის, ლომის გაცეხვა,
 მეგრ. **ჩხვარ-**: დო-**ჩხვარ-**უ **обломот проса и кукурузы**
 ლომის გაცეხვა,
обломот проса
 ქართ. —

(ლაზუტი) სერენტიმე გეიმელან დო დოქურჩოლუმან და დო ჩ ხ ვ ა - რ უ მ ა ნ : დოქურჩოლუმან — ხეთე, დო ნ ჩ ხ ვ ა რ უ მ ა ნ — ონჩამურეთე || 297₂₆ სიმინდს სასიმინდიდან გამოიტანენ და „დაფშვნიან“ ან „დაცეხვავენ“: „დაფშვნიან“ — ხელით, „დაცეხვავენ“ — საცეხველით („ონჩამურე“-თი)... ბინჯი დ ი ნ ჩ ხ ვ ა უ | 518₉ ბრინჯი დაიცეხვა...

დო ნ ჩ ხ ვ ა რ უ ნასახელარი ზმნაა; იწარმოება **ნ-ჩხვარ-**ისაგან (იხ.) მეგრულში: დო ჩ ხ ვ ა რ უ მხოლოდ ლომსა და მჭადზე ითქმის (სიმინდზე — არა!), ჭანურში ეს ზმნა უფრო ფართო მნიშვნელობისაა: ლომი, ფეტვი, ბრინჯი, სიმინდი — ყველაფერი ეს „ნ ჩ ხ ვ ა რ ე ნ“, თუ ხელით არ ფშვნიან...

ქართულში ეს ძირი არა გვაქვს.

200. ჭან. **ჩხ-ვ-ინ-** || **ჩხ-**უნ-: ო-**ჩხვინ-**აფან გაცხელება, **разогреть**
 მეგრ. **რ-ჩხ-ი-ელ-**: ა-**რ-ჩხ-ი-ელ-ენ-ა(ნ)** გაცხელება,
разогреть
 ქართ. **ცხ-ელ-**: ა-**ცხ-ელ-ებ-ენ** „

ტეპსის აალი ქოგედუმელან დო დო ჩ ხ ვ ი ნ ა ფ ა ნ | 522₂₅ ტაფაზე ერბოს დაადებენ და ადნობენ... დემიში წკილი იყვენ, დაჩხის მემადუმელან დო ო ჩ ხ ვ ი ნ ა ფ ა ნ | 528₁₆ რკინის შანთი („წკილი“) იქნება, ცეცხლში შედებენ და აცხელებენ...

ათინურისათვის ნ. მარს მოჰყავს ვო-**ჩხუნ-**ამ — „ვათობ“, ვ-ინ-**ჩხუნ-**ამ — „მცხელა“... ვიწურისათვის ბო-მ-**ჩხვინ-**ამ — „რკინას ვაცხელებ“...

ძირი ამ ზმნას საერთო აქვს **ჩხე-**სთან (იხ.); ნასახელარი ზმნაა. ჭან. **ჩხვინ-** ← **ჩხ-ივ-ინ-**; მეგრ. **რჩხიელ-** ← **რ-ჩხ-ივ-ელ-**... (ეს **-ივ-** ქართულს აკლია). ათინ. **ჩხ-უნ-** ← **ჩხ-ვინ-**...

201. ჭან. დი-ც- ძი-ც-ინ:	ი-ძი-ც-უ	სიცილი, смеяться
მეგრ. ძი-ც-:	ი-ძი-ც-უ	„ „
ქართ. -ც-:	ი-ც-ინ-ა	„ „

კოჩიქ... ი ძ ი ც უ | 398²³ კაცმა... იცინა... ჰემ კოჩიქ არ დ ი ძ ი ც უ, ხოჯაქ-თი არ დ ი ძ ი ც უ || 252²² იმ კაცმაც ერთი გაიცინა, ხოჯამაც გაიცინა... ო ძ ი ც ი ნ უ შ ი ე ნ დ ო ბ ი ძ ი ც ი თ || 304²⁵ სასაცილოა („სიცილისა“) და ვიცინეთ... სიჯა მუშის-თი... ა დ ი ც ი ნ უ || 328¹³ მის სიძესაც გაეცინა... დ ი ც ა მ ს! ჰექ ქომოლახედუ ოხორის-დო! || 338⁴ იცინის! იქ დაჯდა სახლში-და!...ბოზუმოთა ა ძ ი ც ი ნ უ || 357⁵ ქალს გაეცინა... მუს-თი ა ძ ი ც ი ნ ე ნ... || 263⁶ თვითონაც ეცინება... ხჩინიქ ნ ო ძ ი ც უ ბადის | 419¹⁸ დედაბერმა დასცინა ბერიკაცს...

მეგრ.: ბრელი ი ძ ი ც უ — ბევრი იცინა... გ ა ა ძ ი ც ი ნ უ — გაეცინა... გ ა ა ძ ი ც ი ნ უ — გააცინა... გ ი ა ძ ი ც უ — დასცინა... ა ძ ი ც ი ნ ე (ნ) — ეცინება.

ძირეულია -ც¹; ის საერთოა ქართულისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის. მეგრულში ამ ძირს შეხორცებია **ძი-**, ჭანურში — **ძი-** და **დი-** (იხ. ზემოთ მაგალითები ართაშნელ მუსა გულაბერ-ოღლის ნათქვამიდან); **ძი-** მიღებულია **დი-**საგან და ფუნქციის მიხედვით უდრის ქართულ **სი-**ს: **სი-**ც-ილ-ი; ამისდა კვალად „მა-ძი-ც-ინ-ე-ნ“ იქნებოდა „მე-სი-ც-ინ-ე-ა“...

ქართული **ც-ინ-** || **ც-ილ-**ში **-ინ-**ს ენაცვლება **-ილ-**; ქართ.: **-ინ-**: ა-**ც-ინ-**ებს — ე-**ც-ინ-**ებ-ა — ი-**ც-ინ-**ი-ს — კაუზატივებისათვის დამახსიათბეელი აფიქსია.

იგი ჭანურშიც გვაქვს და მეგრულშიც: ჭან. **ა-დი-ცი-ნუ** — ჭან.-მეგრ. **ა-ძი-ც-ინ-უ...**

202. ჭან. ცად-	ნახვა, გამოცდა, посмотреть, испытать
მეგრ. ცად-	„ „
ქართ. ცად-	„ „

¹ ნ. მარს (ჭან. გრ.) და ი. ყიფშიძეს (მეგრ. გრ.) ეს ზმნა შეტანილი აქვთ **ძ-**ზე: **ძიც-**. ეს მოწმობს, რამდენად საძნელოა ძირების მიხედვით სიტყვების გარიგება ლექსიკონში.

„გინონ-ნა, იდი დოფ ცადი-ა!“ „მუჭო ცადი“-ა? | 415²⁰ „თუ გინ-
და, წადი და ნახეო“ („ცადეო“)... „როგორ ვნახო“ (ვცადო)?... ბაბაში
ნენე დოფ ცად-ა-ა | 407⁹ მამის ნათქვამი („სიტყვა“) გამოვცადო...
„ბაბა-ჩქიმიში ნენა ოცადუ შენი თხა მეოჭკიი-ა... ფაათი... აღნე ძიო-
მელის ოცადუ შენი გოწაულია!“ | 407³⁵, 408¹ მამა ჩემის სიტყვის
გამოსაცდელად თხა დაგკალიო... ფულიც ახალ გაცნობილს („ნაცხულს“)
საცდელად გამოვართვიო...

მეგრ.: ენა ფცადი, მარა მუთუნქ ვეგეშართუ — ეს ვცადე, მაგრამ
არაფერი გამოვიდა... ფცადენქ — ვცდი... ოცადუ (ნ) — ცდილობს...

ცად- საერთოა ქართულისა, მეგრულისა და ჭანურისათვის. მნიშვნე-
ლობაც არსებითად ერთი აქვს. ჭანურში თავისებურია მნიშვნელობის ერ-
თი მომენტი — „ნახვა“. აქ ჭანურს შემოუნახავს ამ სიტყვის ძველი მნიშ-
ვნელობა : ძვ. ქართულში „ცადა“ — „ნახა“-ს ნიშნავს („ლამქარი განიცა-
და“ — ჯარი დაათვალიერა). „განცდა — დანახვა“-ო, ამბობს ს ა ბ ა (სჯუ-
ლის წიგნზე მითითებით „გ ა ნ ც დ ა — გამოცდა“-დ აქვს აგრეთვე გან-
მარტებული. ჩანს, ეს მეორე მნიშვნელობა ძველთაგანვე განუვითარდა ამ
ზმნას: „ნახა“ — „გამოსცადა“; ამ ორში მაინც პირველადია „ნახვა“, „შე-
ხედვა“)...

ძირეულია თუ არა -ად- (ც-ად- ?), ამაზე აქ არ შევჩერდებით. კი-
თხვის დასმა კი კანონიერია.

203. ჭან. ციგ-

დარჭობა, აცმევა, **втыкать** (მალ. пред.),
нанизывать

მეგრ. ციკ-

ამოშვერა (პატ. რისამე), **торчать** (про
მალ. пред.)

ქართ. —

გზაეფეს დაძეფე ოციგაფს | 398¹⁷ გზებზე ეკლებს არჭობს...
ოთხო კაზული ქოდ ოციგაფან | 527¹² ოთხ სვეტს დაარჭობენ...
ეკულე ნოკეფეთე დოციგუფან | 434²⁰ მერე ძაფზე აცმევენ... ნოკე-
ფეთენ ციგეი-ნა მიღუნან, ფაფას დოლოონწამინონან სუმ ჭაა | 534²¹
ძაფზე აცმული რომ გვაქვს, ფელამუში („ფაფაში“) უნდა ამოვავლოთ
(„ჩავაწოთ“) სამჯერ...

მეგრ.: ბიგა უციკანს — ჯოხი (პატარა) უჭირავს (გაშვერით)... კი-
თი უციკანს — თითი აქვს გაშვერილი... გ ო ც ი კ ი ნ ა ნ ს — დგას
(პატარა, წვერილი)...

მეგრ. ცოკ- იგივე ცოგ- უნდა იყოს, ბოლოკიდური გ- დაყრუებულია. ქართულში შესაბამისი ძირი არა ჩანს.

204. ჭან ც-ონ- || ც-უნ-

ჩასობა, დარჭობა, აცმა,

ВОНЗИТЬ, НАНИЗАТЬ

მეგრ. ც-უნ-

ბლანდვა, დარჭობა, აცმა,

ШИТЬ НА ЖИВУЮ НИТКУ; ВОНЗИТЬ, НАНИЗАТЬ,

ქართ. ც-ვ- || ც-უ-

НАДЕТЬ, НАНИЗАТЬ, Ч.-Л. НА Ч.-Л.

ოწკედუ-შ-კულე, დემირიში კაჭეფე ჰექ ო ც ო ნ ს || 275¹⁷ რომ შეხე-
და, რკინის ლურსმნები იქ არჭვია („აცვია“)... ჟინ თის ფირფიტა
გ ო ო ც ო ნ ს || 297³⁹ ზევით თავზე ფირფიტა აქვს „წამოცმული“... ლურ-
ნის ლულა ნ ო ც ო ნ ს || 297³⁷ დარს მილი („ლულა“) აქვს წამოცმული...
კაჭრეფე მჯიხითე გეჩუ დო დუვარეფეს დ ო ც ო ნ უ || 274³⁸ ლურსმნებს
მჯილი დაკრა და გალავანში ჩაასო... მთელი ჰეშო კაჭრი დ ო ც ო ნ უ დუ-
ვარის || 274³⁴ ასე სულ ლურსმანი დაასო გალავანს... უნკაბას-შ-კულე
თუდე კაჭრის ქ ო მ ა ც ო ნ ე ნ || 274³⁷ როცა გადახტება, ქვეშ ლურსმანს
წამოეგება („წამოეცმევა“)... მასარი დ ო ბ ც ო ნ ი, ჰეფხე ქობოლოკორი,
დივუ ლობერი || 308¹⁹ სარი დავასევი, წკნელი გადავაკარი, შეიქნა ლობე...
ჰუს ჰაქ ქელაფხერ დო თუთუნი ფ ც ო ნ უ მ || 330¹¹ ახლა აქ ვზივარ და
თამბაქოს ვაცმევ... ჟურ მტკომ მენდრა-მენდრა დ ო ც უ ნ ა მ ა ნ || 311¹²
ორი მტკავლის სიმორეზე დაასობენ... დირეღეფე დ ო ც ო ნ ა მ ა ნ || 312³
სვეტებს დაასობენ... მჭიფე ლემში გურის ქ ო მ ე მ ა ც ო ნ უ || 319⁵
წვრილი ნემსი გულში გამერჭო...

მეგრ. ც უ ნ უ ნ ს — ბლანდავს (შორი-შორს კერავს)... გ ე ლ ა ც უ -
ნ უ — ამოკერა ბლანდვით... ქობარს გ ე ც უ ნ უ (ნ) ხამი — პურზე არ-
ჭვია დანა... მასარს ქ გ მ ა ა ც უ ნ უ — მესერს წამოეგო... ბიგას ქ გ მ ა -
ც უ ნ უ უშქური — ჯოხზე წამოაგო ვაშლი...

ძირეულია ყველგან ც-; ის საერთოა; ჭანურში ეს ძირი დაირთავს -ონ-
სუფიქსს, რომლისაგანაც არის მიღებული -უნ-. ქართულში მას ფუნქციო-
ნალურად შეესაბამება გ || უ ← ეგ(?)

205. ჭან. ნ-ც-ორ- || ც-ირ-

ცრა, просевать сквозь сито

მეგრ. ც-ირ-

” ” ” ”

ქართ. ც-ერ-

” ” ” ”

ნანაქ მქვერი ონცორუთე დ ო ნ ც ო რ უ || 271⁷ დედამ ფქვილი სა-
კრით გაცრა... სარლა ეწებუდგამთ დ ო დ ო მ ც ო რ უ მ თ || 298²⁴ გობს

ქვეშ შევუდგამთ და გავცრიტ... მქირი დ ი ნ ც ი რ ე ნ დო ხაზირი დიყვენ... მქირი მთელი დ ი ნ ც ი რ უ | 430^{30,31,32} ფქვილი გაიცრება და მზად იქნება... ფქვილი სულ გაიცრა... ონკაბინუმ ვანთიმ მქიი-თი დ ი - ც ი რ ე ნ | 428⁴ სირბილის დროს ფქვილიც გაიცრება...

მეგრ.: ქვირს ც ი რ უ ნ ს — ფქვილს ცრის... ქვირი დ ო ც ი რ უ — ფქვილი გაცრა... ც ი რ ი ლ ი — გაცრილი...

ძირი საერთოა; მეგრული **ცირ-** (ისევე, როგორც ხოფური **ცირ-**) **ცორ-**ს ემყარება (**ცურ-**ის მეშვეობით).

როგორია შეფარდება ამ **ცორ-**სა და ქართ. **ცერ-**ს შორის? თქმა იმისა, **ცორ-** ← **ცარ-**, ეს უკანასკნელი კი **ცერ-**ს შეეფერებაო, არ შეიძლება: იგივე **ც-** გვაქვს, შესატვისობის საკითხი მოხსნილია.

რჩება მეორე შესაძლებლობა: **-ორ-** სუფიქსია ისევე, როგორც **-ერ-** ფუნქციონალურად **-ორ-** უდრის ამ **-ერ-**ს, ფონეტიკურად კი — არა. თუ ეს ასეა, ამას მნიშვნელობა აქვს სხვა ანალოგიური შემთხვევისათვის (იხ. მაგალ. **ქორ-** || **ქირ-** ძირი ზმნებში).

საგულისხმოა, რომ **-ერ-** ქართულში გარდამავალ ზმნას — გავ-**ცერ-**ი — აღმოაჩნდა...

206. ჭან. **ცხანკ-**

კენკვა, ნისკარტის ჩაცმა, **клевать**

მეგრ. **ცხაკ-**

ნისკარტით ცემა, **бить клювом**

ქართ. —

მონჭვა გაათხოზუ ყვაოჯის, კიბირი ნ ო ც ხ ა ნ კ უ დო თოლი ქაოი დუხვენუ | 485²⁸ კრუხი გამოუდგა ყვავს, ჩაჰკრა ნისკარტი და თვალი ამოსთხარა („ბრმა გაუხადა“)... ჰექო ქოდოფუთხუ, ლირა დ ო ნ ც ხ ა კ უ, ოჭკომუ || 278²⁸ იქ დაფრინდა, ლირა აკენკა, შეჭამა (მამალმა)...

მეგრ.: წიწილა ი ც ხ ა კ უ (ნ) — წიწილი ნისკარტსა სცემს (გამოჩეკი-სას კვერცხის ნაჭუჭს)... ქოთომი უ ც ხ ა კ უ ა ნ ს — ქათამი ნისკარტსა სცემს...

მეგრულსა და ჭანურში ეს ფუძე საერთოა — **ცხაკ-**; ჭანურში **კ-**ს წინ განვითარებულია **-ნ**.

ქართულში შესაბამისი ძირი არა ჩანს.

207. ჭან. **ცხონტ-** || **ცხოტ-**

ხტომა, прыгнуть

მეგრ. **ცხოტ-**

კაფვა (ხისა), обрубить ветви дерев.

ქართ. **სხლეტ-**

скользить, проскользнуть

ოხორჯა გ ა მ ა ც ხ ო ნ ტ უ დო იმტუ | 400⁸ ცოლი გამოვარდა

(„გამოხტა“) და გაიქცა... ბირდემბირ ქეთო დ ე ც ხ ო ნ ტ უ დელი'-სთერი | 424₂ უცებ ქეთო წამოვარდა („წამოხტა“) გიჟივით... არ დ ე ფ ც ხ ო ნ - ტ ი, ქოგეფხედი [ცხენის] | 476₂₉ ერთი ავხტი, შევჯექ [ცხენზე]... არ კოჩი გალენ ო ც ხ ო ნ ტ ი ნ ე ს | 535₂ ერთი კაცი ნაპირზე („გარეთ“) გადაახტუნეს...

ამავე ფუძის ვარიანტი უნდა იყოს **ცხოტ**:- არ ჯ ა ქ ა გ ო ფ ც ხ ო - ტ უ ფ თ, ჟინ ყ ა ვ ა მეუშქუმეთ | 516₃₉ ერთ ხეს გადავბელავთ, ზევით ტოტებს არ დავუტოვებთ... ქაფჩა ც ხ ო ტ უ ფ ს — ხამსას თავს გლვქს...

მართალია, ამ ვარიანტს -**ნ**- აკლია (შდრ. **ცხონტ**- და **ცხოტ**-, ორივეა ხოფურში), მაგრამ ეს იმით უნდა აიხსნას, რომ იწყება ამ ორი ფუძის სემასიოლოგიური დიფერენციაცია...

მეგრ.: ჯას ც ხ ო ტ უ ნ ს, ჯ ა გ ო ც ხ ო ტ უ — ხეს ბელავს, ხე გადაბელა... მეგრულში არის მეორე ფუძე, რომელიც ჭან. **ცხონტს**- უახლოვდება აგებულებით და, ნაწილობრივ, მნიშვნელობითაც: ესაა **ცხვანტ**-ალ-: ი ც ხ ვ ა ნ ტ ა ლ უ (ნ) — წრიალებს, მოუსვენრობს; მაგრამ ეს ნასახელარი ზმნაა: ც ხ ვ ა ნ ტ -ი — მატლი (ლემისა); ი ც ხ ვ ა ნ ტ ა ლ უ (ნ) — მოძრაობს შეუსვენებლივ, როგორც ეს მატლი („**ცხვანტ-ი**“)...

თუ ჭანურში **ცხონტ**- და **ცხოტ**- ერთი და იმავე ფუძის ვარიანტებია, **ცხონტ**- და მეგრ. **ცხოტ**- ფუძის ურთიერთობა დადებითად გადაწყდება. მნიშვნელობის მხრივ დაბრკოლება არაა: „ჩამობელვა“ ტოტების „გადახტომას“ იძლევა...

ქართ. **სხლეტ**-თან **ცხონტ**- ფუძის კავშირი ასე წარმოგვიდგება: **სხ**- → **ცხ**- (შდრ. სისხლი — ჭან. დი**ცხ**ირი)... **ლ**- დაკარგულია და **ნ**- განვითარებული. რაკი **ცხონტ**- შინაგან კავშირშია **ცხოტ**- ფუძესთან, ამით ივარაუდება, რომ ერთი და იმავე ძირისაა „სხლვა“ და „სხლეტა“.

<p>208. ჭან. ცხ-უნ- მეგრ. სხ-უნ-</p>	<p>დარჩევა, очистить от шелухи დარჩევა, არჩევა, რჩევა, очищать от шелухи, выбирать, советовать ქართ. სხვ-ა სხუ-ა(?) иной, другой</p>
---	--

ხოჯაქ ჭუბუბრი დ ო ც ხ უ ნ უ | 470₄ ხოჯამ წაბლი დაარჩია... [ლაზუტი] დ ო ფ ც ხ უ ნ ი || 271₃ სიმინდი დავარჩიე... ბინჯის... დ ო ც ხ უ ნ უ - ფ ა ნ | 520₃₂ ბრინჯს დაარჩიევენ... ლაზუტი დ ო ფ ც ხ უ ნ უ მ თ || 266₂ სიმინდს დავარჩიევთ... ნოდვი იქომან სერი დ ო დ ო ც ხ უ ნ უ მ ა ნ ||

297¹⁹ მამითაღს („ნაღს“) გამართავენ ღამე და [სიმინდს] დაარჩვენ...

მეგრ.: სიმინდი დ ო ს ხ უ ნ უ — სიმინდი დაარჩია... ნეძი დ ო ს ხ უ -
ნ უ — ნიგოზი დაარჩია... თენა მ ი ს ხ უ ნ უ (ნ) — ეს მირჩვენია... ულა
ი ს ხ უ ნ უ — წასვლა აირჩია...

ჭან. **ცხუნ-** ← **სხუნ-**, რომელიც მეგრულს მოეპოვება (შდრ. ჭან. დი-
ცხირ-ი და მეგრ. ზისხირ-ი)...

მნიშვნელობა ამ ფუძისა მეგრულში უფრო ფართოა: რისამე დარჩევის
გარდა აქ ეს ზმნა აღნიშნავს „შერჩევას“, „გამორჩევას“, „რჩევას“ ზოგა-
დად.

ამასთან დაკავშირებით კითხვა ისმის, ხომ არ არის ეს იგივე ძირი,
რაც ქართულ ს ხ უ-ა-შია მოცემული: „დარჩევა“ — რაღაცის გამოყოფა
სხვებისაგან... ამ თვალსაზრისით საინტერესოა, რომ ზოგ ქართულ კილო-
ში, მაგალ., მოხეურში, „სხვა“ → „ცხო“...

209. ჭან. ძ:	ძ-უნ ძ-ინ	დება, лежать
მეგრ. ძ:	ძ-უ-(ნ)	„ „
ქართ: ძ:	ძ-ევ-ს	„ „

ძ უ ნ || ძ ი ნ — ძევს... გზაში ორთას არ დიდი ქვა ძ ი ტ უ | 476²¹
შუა გზაზე ერთი დიდი ქვა ილო... ბერჯეფეს-თი საბი ვა მ ო ძ უ ნ || 338³⁴
თოხებსაც ტარი არა აქვს („არ ადევს)... კუჩხეფეს-თი ჩაფლა ქ ო მ ო ძ ი ნ
|| 244¹⁸ ფეხებზედაც წულა აცვია („მადევს“)... კითი-ნა მ ო გ ო ზ უ ნ მა-
წინდრი || 351²³ თითზე რომ გაქვს („გადევს“) ბეჭედი... ქარმატეს ქვა
გ ე ძ ი ნ, ქარმატეში ქვა || 297³⁵ წისკილში ქვა ძევს („ზე ძევს“), წისკვი-
ლის ქვა... ყურ... ჩატალის არ ჯა გ ო ნ ძ ი ნ. არ ჩქვა ჯა ორთა დეის და მა-
ყუანი ჯას გ ე ძ ი ნ | 518³ ბოძზე ერთი ხეა გადებული. ერთი სხვა ხე შუა
ადგილას ან მეორე ხეზე ძევს...

მეგრ.: თირი ძ უ (ნ) — თოვლი დევს.. ქვა გ ე ძ უ (ნ) — ქვა ძევს... ჯა
გ ო ძ უ (ნ) — ხე გადებულია... კუჩხის ჩაფულა მ გ მ ო ძ უ (ნ) — ფეხზე
წულა მაცვია... წყარს ბოგა გ ო ძ უ (ნ) — მდინარეზე („წყალზე“) ბოგაა
გადებული... ჯგირი დღა მ ო ძ უ (ნ) — კარგი დღე მოელის...

მოყვანილი მაგალითებიდან ცხადია, რომ ძ- საერთო ძირია; ქართ.
-ევ- და ჭან.-მეგრ. -უ- ფუნქციონალურად შეეფარდებიან ერთურთს.

ძევს მიღებულია **დევს**-ისაგან (დ → ძ); შდრ. ქვა ძევს — თოვლი
დევს... თოვლი დადო... დ-ს ცვლის მესამე საფეხურია -ზ-: დ → ძ → ზ

(იხ. ზემოთ მოგოზუნ — ათინური ტექსტებიდან).

210. ჭან. ძგ-	„გარეთ გასვლა“	испражняться
მეგრ. ძგ-	„	„
ქართ. ჳგ-		„

ბიგა გოჭკიდეს-შ-კულე, ჯოდოს გაძგუ II 279¹⁹ ჯოხი რომ დაჰკრეს, ძაღლს გარეთ გასვლა მოუწდა... კოჩის გაძგუ II 286²⁷ კაცს გარეთ გასვლა მოუწდა...

მეგრ.: ნძგუნს — „გარეთ გადის“... დონძგუ — „გარეთ გავიდა“... ანძგუმუაფუ — „გარეთ გასვლა“ უწდა... გაანძგუ — „გარეთ გასვლა“ მოუწდა...

აგებულების მხრივ კანონზომიერი შესატყვისობაა, მნიშვნელობა იგივეა.

211. ჭან. ძგიფ-	დაგმანვა, законопатить
მეგრ. ძგიბ-	დატენა, забивать насилиу
ქართ. —	

ცინი ტა-ში, თვირი მთვა-ში, ღორმა მუში მუთე მეძგიფუმ? II 317¹³ როცა სიცივე იქნება, როცა თოვლს დადებს, ხვრელს [სკაში] რით დაგმანავ?.. მსქვეიქ ბერე კაპულას მუიკიდუ დო შქვით სირთიში ოკაჩხე არ დალიში კაძალუღის ქომეწონძგიფუ I 426⁷ ირემმა ბიჭი ზურგზე შეისვა და შვიდი მთის იქით ერთი მთის კლდეებში დამალა („ჩააკვეხა“)...

მეგრ.: ხურჯონი გოძგიბილი რე(ნ) — ხურჯინი დატენილია... ჰვიტეს ძგიბუნს — ნახვრეტს გმანავს... დოძგიბუ — დაგმანა... ჯიბე გიბგიბუ — ჯიბე დაიტენა...

ამ ზმნის ძირი ჭანურსა და მეგრულში ერთი და იგივეა, ოღონდ ჭანურში ბოლოკიდური მყდერი -ბ- ყრუ მშვინვიერი ფ-თია შეცვლილი. ქართულში სათანადო ძირი არა ჩანს.

212. ჭან. ძინ-	მა-ნ-ძინ-უ	მატება, прибавлять,-ся
მეგრ. ძინ-	მწ-ძინ-უ	увеличивать,-ся
ქართ. ძინ- ძენ-	შეე-ძინ-ა	„

ყინის დლაშენ-დლა მ ა ნ ძ ი ნ უ | 488₁₅ სიცივეს დლითი-დღე ემატე-
ბოლა („მომატა“)... ართის დუკლამან, მაჟუანის მ უ ნ ძ ი ნ ა მ ა ნ || 299₃₈
ერთს დაუკლებენ, მეორეს — მოუმატებენ...

მეგრ.: დლაქ ქ ი მ ი ძ ი ნ უ — დღემ მოიმატა... დლა აწი ი ძ ი ნ ა ნ ს
— დღე აწი იმატებს... დლას ქ გ მ ა ა ძ ი ნ უ — დღეს მომატა... დაჩხირს
ქ ი წ მ უ ძ ი ნ ი — ცეცხლს შეუკეთე („შესძინე“ შეშა)... ჯამაგირს ქ უ -
მ უ ძ ი ნ უ — ხელფასს მოუმატა... ნ ა ძ ი ნ უ — პროცენტი, სარგებელი...

ძვ. ქართულში „შესძინა“ „მოუმატა“-ს ნიშნავდა...

ქართულში **ძენ-** || **ძინ-** ფუძისეული ხმოვნის მონაცვლეობით ხასიათ-
დება: აორისტში **ი-** გვაქვს; **ი-**ანი ვარიანტი გვაქვს ჭანურში და მეგრულ-
ში.

შეიძლებოდა **ძინ-** ფუძე **ძ-** ძირისაგან (ზმნა **ძ-უ-ნ** || **ძ-ი-ნ** ნაწარმოე-
ბად მიგვეჩნია, მაგრამ, **ძ-უ-ნ** ზმნის ძირი **ძ-** წარმოშობილია **დ-**საგან
(ღევს: **ძევს** — იხ. **ძ-უ-ნ**), **ძინ-** || **ძენ-** კი ასეთი წარმოშობისად ვერ მიიჩ-
ნევა.

213. ჭან. (ნ)- ძირ- ზირ- წირ-: ძირ- უ	ნახვა, პოვნა, ВИДЕТЬ,
	НАХОДИТЬ
მეგრ. ძირ-:	ძირ- უ „ „

ჰემუშენ კაი მუთუ ვარ ბ ძ ი რ ი || 285₃₀ იმაზე კარგი ვერაფერი ვნა-
ხე... ნეკნა ნკილერი ნ ძ ი რ უ | 428₁₂ კარი დაკეტილი დახვდა („ნახა“)...
კაი ქ ო გ ძ ი რ ი, კაი! | 426₁₃ კარგად დაგინახე, კარგად!.. არ ქიუფი ალ-
თუნეფე-ნა ძირეს | 451₂₂ ერთი ქვევრი ოქრო რომ იპოვეს... ჰამ ბერე
დალი ბ ზ ი რ ი || 284₃₀ ეს ბავშვი ტყეში ვიპოვე... მითი ვარ ა ზ ი რ უ ||
355₃₄ ვერავინ იპოვა... მითის ვა ა წ ი ე ნ || 270₃₃ ვერვინ ვერ იპოვის
(„ნახავს“)... ჰემუს სერი თოლის ა ძ ი რ ე ნ, ორთაღული ძირომს, მა სერი
ვარ მ ა ძ ი რ ე ნ! || 280₃₆, 281₁ ის ღამე თვალში იხედება, ქვეყანას ხე-
დავს, მე ღამე ვერ ვიხედები... თემბელიქ ოხორჯა მუშიში ჰკიელი ო წ ი -
რ უ | 429₂ ზარმაცმა თავისი ცოლის მომკილი აჩვენა...

მეგრ.: ბრელი მუთუნი ძ ი რ უ — ბევრი რამ ნახა... ირფელი ჯგირი
ქ ო ძ ი რ უ — ყველაფერი კარგი ნახა... თოლისერს ძ ი რ უ ნ ს — სერს
ნახავს... ლეხი ქ ი ი ძ ი რ უ — ავადმყოფი ინახულა... დინაფილქ ქ ი ი ძ ი -
რ უ — დაკარგული იპოვეს („პოვნის იქნა“)... ვ ო ძ ი რ ი — ვაჩვენე...
ვ ო ძ ი რ ა ნ ქ — ვაჩვენებ...

არც აგებულებით, არც მნიშვნელობის ძირითადი მომენტების მიხედ-

ვით ეს ძირი ჭანურსა და მეგრულში არ განსხვავდება.

ჭანურ ვარიანტებში ყურადღებას იქცევს **ზირუ**: ძ ი რ უ → ზ ი რ უ — ეს გვაქვს ათინურში. უფრო მოულოდნელია **ძ**-ს შენაცვლება **წ**-თი: მქლერის შენაცვლება მკვეთრით!

ეს მოვლენა იმავე რიგისა უნდა იყოს, როგორსაც ვხედავთ რ დ უ → რ ტ უ || ტ უ-ში.

214. ჭან. ძლ-:	დი-ძლ-უ	გაძლება, გაძლობა, насытить,-ся
მეგრ. რ-ძლ:	დი-რ-ძლ-უ	„ „ „
ქართ. ძლ-:	გა-ძლ-ა	„ „ „

ჭკომუ, ჭკომუ დო კაი დ ი ძ ლ უ | 458₃₆ ჭამა, ჭამა და კარგად გაძლა... გზას ქოდოდგეს დო იმზონან. დ ი ძ ლ ე ს | 415₂ გზაზე დადგეს და ჭამენ. გაძლენ... ჭკომუდორენ დო კაი დ ი ძ ლ უ დ ო რ ე ნ || 253₅ უჭამია და კარგად გამძლარა... აშვიხანაჯიქ ნეჯმი კაი დ ო ძ ლ უ | 451₅ სასადილოს პატრონმა ნეჯმი კარგად გააძლო...

მეგრ.: ჭკომუ, ჭკომუ დო დ ო რ ძ ლ უ — ჭამა, ჭამა და გაძლა... მაღნს ი რ ძ ლ უ (ნ) — მალე ძლება... შქირენული დ ო რ ძ ლ უ — მშეირი გააძლო... ჩხუში ხორცხის ქ ი მ ი ა რ ძ ლ უ — ძროხის ხორცს მიაძლა... ქიანა გ ე გ გ მ ა რ ძ ლ უ — ქვეყანა გამოაძლო...

ძირი საერთოა, მნიშვნელობაც ერთნაირია.

ერთი შენიშვნაც: **რ-ძლ**-ში **რ**- განვითარებულია ფონეტიკურად.

215. ჭან. წ-:	დოლო-ვ-ონ-წ-ი	ჩაწობა, обмокнуть во ч.-л.
მეგრ. წ-ა-წ-(?):	ქიდნუ-წაწ-უ	„
ქართ. წ-:	ჩა-ვ-ა-წ-ე	„

ფაფას დ ო ლ ო ო ნ წ ა მ ი ნ ო ნ ა ნ სუმ ჟაა | 534₂₁ ფელამუშში („ფაფაში“) უნდა ამოვავლოთ [ჩურჩხელა] სამჯერ... [თოფუის] მჭკიდითი ვ ო ნ წ ა ფ თ დ ო იჭკომენ | 537₃ [თაფლში] მჭადსაც ჩავაწობთ და იჭმე-ბა... ქიჭიტი გილუსუ დო დახჩი ქ ო ნ უ ნ წ უ ჩაის | 404₁₆ გაჭკრა ასანთს და ცეცხლი წაუკიდა („მოსლო“, „მიაწო“) ბალახს...

მეგრ.: მელანს ქ ი დ ნ უ წ ა წ უ — მელანში ჩააწო (კალამი)... ლებიას მ ი კ უ წ ა წ უ — ლობიოს შეჭამადში [ლუკმა] ჩააწო (კიდეზე)... ლებიას გ ე უ წ ა წ უ — ლობიოს შეჭამადს დააწყო (ლუკმა)...

ჭანურსა და ქართულში ძირი საერთოა: **-წ-**; მეგრულში თითქოს გვაქვს ამ ძირის რედუბლიკაცია: **წ-ა-წ-** (-ა- შემართებელი ხმოვანი?)... ძირითადი მნიშვნელობა ერთნაირია.

ჭან. **წალდ-**

ბრინჯიში ყონა პწალდუფთ... | 515₁₃ ბრინჯის ნათესს („ყანას“) წალდით ვჭრით („ვწალდავთ“)...

ეს ზმნა ნასახელარია; ნაწარმოებია **წალდ-** სახელისაგან (იხ.).

216. ჭან.	წ- :	წ-უფ- ს (ხოფ.)	წოვა, сосать
მეგრ.	წ- :	წ-უნ- ს	„ „
ქართ.	წ- :	წ-ოვ- ს	„

ხოფ.: გენიქ ბუძი წ უ ფ ს... გენის არ წანაშა ო წ ვ ა ფ ა ფ ა ნ | 543₁₀₋₁₂ ხბო ძუძუს სწოვს... ხბოს ერთ წლამდის აწოვებინებენ...

მეგრ.: ძუძუს წ უ ნ ს — ძუძუს წოვს... გენქ ჩხუ გ ე წ უ — ხბომ ძროხა მოწოვა...

ძირი საერთოა; ფუძის საწარმოებელი აფიქსები (**-ოვ-**, **-უნ-**, **-უფ-**) განსხვავებულია. მნიშვნელობა — ერთი და იგივეა...

217. ჭან.	წათხ-	M	დამარილება, солить
მეგრ.	წუთხ- ე		მეტად მლაშე, пересоленный
ქართ.	მ- წუთხ- ე		„მეტად მლაშე“ (ს ა ბ ა), „

ეს ზმნა ნ. მ ა რ ს აქვს მოხსენებული ხოფურზე მითითებით: „ო წ ა - თ ხ უ — დამარილება, ბ წ ა თ ხ უ ფ — ვამარილებ, დ ო ბ წ ა თ ხ ი — დავამარილე“...

ზმნა ნასახელარია; სათანადო სახელია მ-**წუთხ-**ე (იხ.).

გასარკვევია ფუძისეულ **ა-** — **უ-**ს ურთიერთობა. საფიქრებელია, რომ ამ ფუძეს ორი ვარიანტი გააჩნია; **წუთხ-** || **წათხ-** ჭანურში გვაქვს; პირველი — სახელში, მეორე — ზმნაში; ქართულშიც მოიპოვება **ა-**ს შემცველი ვარიანტი: **წათხ-**ი; ს ა ბ ა ს განმარტებით ესაა „მლაშე ბალღამი“...

218. ჭან.	წამ-	წამება(?), мучить(?)
მეგრ.	წამ-	მოწმობა, свидетельствовать
ქართ.	წამ-	წამება, мучить

სი კილანენ-მა, კ წ ა მ ა ნ ე ნ-მა! || 334₁ შენ მოგკლავენ, გაწამებენ...

მეგრ.: წ ა მ ე ბ ა — ე მო წ მ ე ბ ა... წ ა მ ს (იხ. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე, მეგრ. გრ., ლექს., გვ. 377).

ეს ზმნა ათინელის მეტყველებაშია დადასტურებული (ერთხელ!)... ნ. მ ა რ ს ნაჩვენები არა აქვს. მნიშვნელობა („წამება“) და აგებულება („წამ“-) ემთხვევა ქართულისას: საერთო ძირია(?).

219. ჰან. წვ ← წუ- ვისთვისმე თქმა (უთხრა), **сказать**
მეგრ. წვ ← წუ- „ „
ქართ. —

თერზიქ უ წ უ | 410₁₄ თერძმა უთხრა... ოგე ნანა-მუშის უ წ უ || 326₁₉ თავის დედინაცვალს უთხრა... „გა მიჩქინან“-მა, უ წ ვ ე ს || 275₂₃ არ ვიცითო, უთხრეს... „ოწკედი-ა“, კადის უ წ უ მ ე რ ს || 255₁₄ შეხედეო, ყადს ეუბნება... „ჩხომი ცონას პჭოფი“, — უ წ უ მ ე ლ ს || 280₁₉ „თევზი ყანაში დავიჭირეო“, — ეუბნება... აუდეპარიში ჯუმაღეფეს მოთ უ წ ო - ლ ე მ! ფადიშაძს-თი მოთ უ წ ო ლ ე მ! || 335₆ გველუშაპის ძმებს ნუ ეტყვი! ხელმწიფესაც ნუ ეტყვი!.. დერემენჯი-თი-ქ... უ წ ო ლ ე მ ს || 335₄ მეწისქვილევ ეუბნება... დენგიში-თი გ ი წ ო ლ ე მ || 340₁₅ „დენგის“ შე-სახებაც გეტყვი... ნანაში ნანას-თი, ბაბაში ნანას-თი დიდი ვ უ წ ო ლ ე მ თ || 336₉ დედის დედას, მამის დედასაც „დიდი“-ს ვეტყვიო (ვეძახით)...

მეგრ.: ამხანაგიქ უ წ უ — ახმანაგმა უთხრა... სი მუ მ ი წ ო ნ? — შენ რა მითხარი?... მუ გ ი წ უ ა, ჯიმა! — რა გითხრა, ძმაო!... თინა უ წ ო ნ ს — ის გეტყვის, მეტყვის... (ეს ფორმები ნაჩვენები აქვს ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს; იხ. მეგრ. გრ., ლექს. გ.ვ 376: წ); მასვე აქვს ჯვარულისთვის ნაჩვენები: მ ი წ ო უ — მითხრა, ვ უ წ ე ი — ვუთხარი — ჩვეულებრივი მ ი წ უ უ-ს, უ წ ი-ის ნაცვლად... გარდა ამისა, ჯვარში (1920 წ.) მე თვითონ გამიგონია შელაპარაკებისას ერთმა მოხუცმა მეორეს რომ მიმართა: „მა ვ ა გ ი წ ო ლ ე-ი-ო (ჩვეულებრივი გიწი-ო-ს ნაცვლად), ფუცხოლა?!“ — მე არ გითხარი, ფუცხოლა?!..

აორისტში ძირეულად წვ გვევლინება ჰანურში; უ-ს წინ ვ- იკარგება; გ ი წ ვ ი — გითხარი, ვ უ წ ვ ი — ვუთხარი... მაგრამ გ ი წ უ — გითხრა, უ წ უ — უთხრა (არავითარი საკომპენსაციო დაგრძელება ხმოვნისა ჰანურმა არ იცის)...

აწმყოში -მერ სუფიქსის დართვისას ეს ვ- გაიშლება უ- ხმოვნად: ვ უ წ უ - მ ე რ, გ ი წ უ - მ ე რ, მ ი წ უ - მ ე რ — ვეუბნები, გეუბნები, მე-უბნები...

აწმყოს წარმოებისათვის დამახასიათებელია **-მერ-** || **-მელ-**ის დართვა; ათინურში კი გვქვს **-ლემ-**: ვ უ წ ო ლ ე მ (← ვ უ წ უ-ლემ), გ ი წ ო ლ ე მ, მ ი წ ო ლ ე მ — ვეუბნები, გეუბნები, მეუბნები... (იხ. ჭან. გრ. ანალ., § 47 დ, გვ. 173).

მეგრულში ძირეული **-გ-** ამ სახით არ ჩანს: აორისტში ყველგან იკარგება... კავშირებითს მეორესა და პირობითში იგი **უ-**ს სახით დაჩნდება: მ ი წ უ - ა - ს, გ ი წ უ - ა - ს, უ წ უ - ა - ს — მითხრას, გითხრას, უთხრას... მ ი წ უ ე, გ ი წ უ ე, უ წ უ ე — რომ მითხრა, გითხრა, უთხრა...

ათინურის მსგავსი შემონახულია ჯვარში, ოღონდ აქ აწმყოს ფუძისათვის დამახასიათებელი წარმოება აორისტშიაც გადადის: გ ი წ ო ლ ე მ, გ ი წ ო ლ ე ი — გეუბნები, გითხარი...

ამგვარად, ჭანურის ათინური კილოკავი და მეგრულის ჯვარული თქმა ერთმანეთს შეხვდენ, ჭანურისათვის დამახასიათებელი არქაიზმი მეგრულის არქაიზმიც აღმოჩნდა. ეს ფაქტი განმხოლოებით არა დგას; სხვა მსგავსი ფაქტებიც მოიპოვება; და ეს მოწმობს: **რაც უფრო ძველი მდგომარეობის გათვალისწინება მოხერხდება, მით უფრო ახლოს აღმოჩნდება ჭანური და მეგრული ერთმანეთთან.** სხვანაირად არც შეიძლება იყოს: ჭანური და მეგრული წინათ უფრო ახლოს იყო ერთმანეთთან, ვინემ ახლათ. ათინურს ხომ არ შეეძლო გავლენა მოეხდინა ჯვარულზე და გაეჩინა მსგავსი წარმოება, ანდა, პირუკუ, ჯვარულს მოეხდინა გავლენა ათინურზე... საერთო მოვლენა ძველი ვითარების უკუფენაა. ეს მოვლენა შერჩა ათინურს ჭანურ სინამდვილეში და ჯვარულს თქმას მეგრულში.

წვ- ძირი უცხოა ქართულისათვის.

220. ჭან. წ-ი-(ვ)- :	(ხოფ.) წი- ავს	წივილი, <i>пищать</i> , (<i>писк цыпленка</i>)
მეგრ. წ-ი-(ვ)- :	წი- ანს	„ „
ქართ. წ-ივ- :	წი- ვის	„

ჭუჭულიქ წ ი ა ფ ს | 543¹⁷ წიწილი წივის... კვინჩეფეს გარი შქი-რონტეს დო წიაფტეს | 480²⁹ ჩიტებს შიოდათ და „წიოდენ“...

მეგრ.: წიწილა წ ი ა ნ ს — წიწილი წივის...

ძირი ქართულსა, მეგრულსა და ჭანურში საერთოა: **წ-**; შემდგომი **-ივ-** შენახული აქვს ქართულს; ჭანურსა და მეგრულში იკარგება **-ვ-** წინა ი-სა და მომდევნო ხმოვანს (**-ა**, **-უ**-ს) შორის.

ძირითადი მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

221. ჭან. წილ- :	წილ- -უ	ნაყოფის მოკრეფა,
მეგრ. წილ- :	წილ- -უ	собирать, срывать плоды
ქართ. წილ- :	მო- წილ- -ა	„მოწილვა—ნაყოფთ მოკრეფა“ (ს ა ბ ა)

აშო წ ი ლ უ პ ტ უ ბაბაქ ყურძენი ონდღეიშა | 493₉ ასე კრეფდა მა-
მა ყურძენს შუადღემდის... უშქის მა დეფთი, მა პ წ ი ლ ი | 455₁₀ ვაშლ-
ზე მე ავედი, მე გკრიფე... ჰიმუ-თი ჰიმ ოშქური ნ უ წ ი ლ უ || 361₃₄ იმა-
ნაც ის ვაშლი მოუკრიფა...

მეგრ.: ყურძენი დ ო წ ი ლ უ — ყურძენი მოკრიფა... ყურძენს წ ი -
ლ უ ნ ს — ყურძენს კრეფს... უშქური გ ო წ ი ლ ი! — ვაშლი გაკრიფე!..
მარგულა გ ე მ კ ო წ ი ლ ი — შავი ქლიავი მოკრიფე!..

ახალ სალიტერატურო ქართულში წ ი ლ ვ ა არ იხმარება; მაგრამ
ს ა ბ ა ს განმარტება — „მოწილვა — ნაყოფთ მოკრეფააო“, ცხადყოფს,
რომ იგივე ფუძე ქართულში იმავე მნიშვნელობით იხმარებოდა, როგორც
ახლა იხმარება ჭანურსა და მეგრულში.

ეს შემთხვევა საგულისხმოა შედარების ზოგად პრინციპთა თვალსაზ-
რისით: როცა შესადარებელი ერთეულებიდან რომელიმეს არ აღმოაჩნდე-
ბა¹ სათანადო ძირი, ეს უ თ უ ო დ იმის მაჩვენებელი კი არაა, რომ ასეთი
რამ მხოლოდ ზოგი ერთეულის კუთვნილებას შეადგენს და ამიტომ საერ-
თოდ არ მიიჩნევა, არამედ შეიძლება იმით აიხსნას, რომ საერთო იყო, მაგ-
რამ ამ ერთ წევრს დაეკარგა, სხვებს კი — შეერჩა (იხ. შ ე ს ა ვ ა ლ ი,
გვ. 6).

222. ჭან. წილ-ახ-	გამოწურვა, (ხელით), выжимать (руками)
მეგრ. წილ-ახ:	„ „
ქართ. წნ-ეხ- (?)	давить, выживать

ვალი ქეაფულუნ... დ ო მ წ ი ლ ა ხ უ მ თ || 347₉ რძე შედედდება („ყვე-
ლი ამოვა“), დავწურავთ... „ქემეჭეფეს მუ ლოდამ?“ „მ წ ი ლ ა ხ უ მ დო
თოფური გათმბოშქუმე!“ || 317₁₀ „ფიჭას რას უშვრები?“ „დავწურავ და
თაფლს გამოვადენ!“...

¹ მხედველობაში გვაქვს ისეთი შემთხვევა, როცა რომელიმე წევრს
ობ ი ე ქ ტ უ რ ა დ არ აგაჩნია ესა თუ ის ფუძე და არა ისეთი შემთხვევები, როცა
მასალის სათანადოდ შეუსწავლელობის გამო ეს ფუძე არა ჩანს.

მეგრ.: მოლირი ბაშლაყუ დ ო წ ი ლ ო ხ ი! — სველი ბაშლაყი გამოწურე!...

ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს ლექსიკონში შეტანილი აქვს **წილის**-უა...

ეს ფუძე **წილ-ახ-** || **წილ-ოხ-** || **წილ-იხ-** ძალიან ახლოს დგას ქართულ წ ნ ე ხ ა ს-თან: **წნ-ეხ-** || **წნ-იხ-**: ამ ფუძის **წ**-იანი ვარიანტი ჩანს. მაგრამ ასეთ გაგებას ერთგვარად ხელს უშლის ის გარემოება, რომ **წნეხ**-ის შესაბამისი **ჭინახ**- მოეპოვება მეგრულს. შდრ. სა-**წნახ**-ელ-ი — მეგრ. ო-**ჭინახ**-უ; „ყურძენს წნეხს“ — ყურძენს ჭ ა ხ უ ნ ს...

ჭანურში **ჭახ**- არაა დადასტურებული, მაგრამ გვაქვს **ჭინახ**:- ურძენი ი წ ი ლ ა ხ ე ნ, ოშქური ვარ ჭ ი ნ ა ხ ა შ ა, ვარ ი წ ი ლ ა ხ ე ნ — ყურძენი დაიწურება (ხელით), ვაშლი, თუ არ დაიწინება, არ დაიწურება... ეს გამოთქმა მოჰყავს ნ. მ ა რ ს **წილახ**- ფუძის განმარტებასთან დაკავშირებით (იხ. ჭან. გრ. გვ. 219).

223. ჭან. **წინწ-** || **წიწ-**

წევა, тянуть (медленно)

მეგრ. **წვიწვ-**

აგლეჯა თმისა, ბალახისა..., **вырывать**

волосы, траву

ქართ. **წეწ-** || **წიწ-**!

трепать

პარაპათის კოლი წ ი ნ წ უ ფ ა ნ | 535⁶ „პარაპათის¹ კოლს“ ეწევიან...

ნ. მ ა რ ს სხვა ავტორის ჩვენებათა მიხედვით მოჰყავს **წიწ**:- წიწუფს — **тянуть**. მასალა ხოფურია.

მეგრ.: წ ვ ი წ ვ უ ნ ს ოღიარეს — ბალახს ხელით (ან პირუტყვი ძოვისას პირით) გლეჯს... თომა გ ე ე პ წ ვ ი წ ვ უ — თმა ამაგლიჯა... ნუ უ წ ვ ი წ უ ა ბალანას! — ნუ ეწევი, ნუ გლეჯ (თმას) ბავშვს!...

ჭანური **წინწ-** ← **წიწ-**: ამას შეიძლება შევუპირისპიროთ ქართული **წაწ**-ა (ნ. მ ა რ ს ქართ. **წიწვა** აქვს ნაჩვენები: ჭან. გრ., გვ. 219).

მეგრული **წვიწვ-** იგივე **წიწ-** უნდა იყოს; **-ვ-** განვითარებულია.

224. ჭან. **წკ-** ← **წკვ-**

გახსნა, ახსნა, **развязать, снять, вынуть**

მეგრ. **წყვ-**

აწყობა, დაწყობა, **класть по порядку,**

смонтировать

ქართ. **წყვ-**

„ „

¹ დიდი გასაშლელი ბადე, ზღვაში თევზაობისას ხმარობენ.

ოსმანის ნეკნა გ უ ნ წ კ უ | 437²⁰ ოსმანს კარი გაუღო („გაუხსნა“)... ჩხომიქ... მუში ქერცელაშენ ჟურ თანე ნ ი წ კ უ | 424^{25,26} თევზმა თავისი ქერცლიდან ორი ცალი ამოიძრო („ამოიხსნა“)... ეკულე, მთვინი მთვა-ში, [ჩალა] პ წ კ ი ფ თ ლო ფუჯის, ცხენის ფჩაფთ | 517⁷ მერე, როცა თოვლს დადებს, [ჩალას] ვიღებთ („ვხსნი“) და ძროხას, ცხენს ვაძლევეთ... ჰე ბი-ჭიში ჯუმაქ არ ხამი ქ ე ლ ი წ კ უ || 301¹ იმ ბიჭის ძმამ ერთი დანა ამო-იძრო (ქარქაშიდან)... კუჩხეთე კარდულუმში ქვა ქ ე წ კ უ [ცხენიქ] || 283⁵ ფეხით ქვაფენილის ქვა ააძრო („ახსნა“) [ცხენმა]... კუჩხეფე ცხენის ქ ო კ უ წ კ ე ს || 283^{1,2} ფეხები ცხენს გაუხსნეს... ელბისეფე მ ო ო ო წ ე ს || 332²⁰ ტანისამოსი გახადეს...

მეგრ.: ართო ქ გ დ ა ა ნ წ ყ უ — ერთად დააწყო... ჯგირო გ ე გ ი - მ ა ნ წ ყ უ — კარგად გამოაწყო... საათიცალო გ ე ი ო ნ წ ყ უ — საათივით ააწყო... ხოჯი გ ე ნ წ ყ უ — (დაბმული) ხარი ახსნა... კუჩხის გ ა მ ო ნ წ ყ უ — ფეხზე გაიხადა... ტანს გ ა მ კ ო ნ წ ყ უ — ტანზე გაიხა-და... ქ გ დ ა ა ნ წ ყ უ ა ს — დააწყოს... გ ე გ ი მ ა ნ წ ყ უ ა ს — გამო-აწყოს... გ ე ი ო ნ წ ყ უ ა ს — ააწყოს...

როგორც აქედან ჩანს, ამ ზმნის ძირითადი მნიშვნელობა — გარკვეუ-ლი პრევერბების ხმარებისას — ერთმანეთს ხვდება ქართულში, მეგრულ-ში, ჭანურში...

ქართულში ფუძისეული **-გ-** აორისტის პირველსა და მეორე პირში ჩნდება: დავაწყვე, გამოვაწყვე, ავაწყვე... დააწყვე, გამოაწყვე, ააწყვე...

მეგრულში ეს **გ-** → **უ-** კავშირებით მეორეში დაჩნდება: ქ გ დ ა - ა ნ წ ყ უ ა ს... (სხვა მაგალითები იხ. აქვე, ზემოთ).

მაგრამ ეს **-გ-** ძირეული არ უნდა იყოს. ალბათ, ამიტომ არა გვაქვს ის ზოგ მეგრულ ზმნაში: გ ე ე ნ წ ყ ა ს... (სხვა მაგალ. აქვე, ზემოთ).

ჭანურში ეს **-გ-**, საერთოდ, დაკარგული ჩანს. ათინურში, სათანადო ნორმების თანახმად **წკ** → **წ**...

225. ჭან. წკ- -წ-	ყურება, შეხედვა, смотреть
მეგრ. რ-წყ-	” ” ”
ქართ. წყ-	”
სვან. ლი-წ-ედ	”

ხოჯა მიკულუნ-მოკულუნ, გინის ოწკენ | 404¹² ხოჯა გაივლ-გამოივ-ლის, ვირს უყურებს... პარაპათის ო წ კ ე ს | 535¹⁰ ბადეს („პარაპათს“)

უყურებს... თოლი ღულა—...არიქ ჩერშემბეშა იწკენ, მაჟუანიქ—ფერჩემბეშა | 530²⁴ ბრუციანი — ერთი (თვალი) — აქეთ იყურება, მეორე — იქით... ჭუტა ბეეფექ თოლის მოწკენან || 304²⁶ პატარა ბავშვები თვალში გვიყურებენ... მა-თი გალენდო ბოწკერტი || 281¹⁸ მეც გარედან ვუყურებდი... ოწკედ ი-ა... კადიქ-თი ოწკედ უ... || 255¹⁵ შეხედეო... ყადმაც შეხედა... ბიდი, ბოწედი || 349¹³ წავედი, ვნახე („შეხედე“, „ვუყურე“)... მე და წკედ უ-ში, ხოლო ქონე | 409¹⁹ რომ შეხედა, კიდევ არის... ემ ვახთიჭკულე კაი მე და წკეტ უ | 419²² იმის შემდეგ კარგად მიხედა...

მეგრ.: თინა ორ წყე (ნ) — ის ხედავს... თორს შურო ვ ო რ წყე (ნ) — თვალში სულ არ იხედება... მა თორს ჯგირო ვ ო რ წყე ქ — მე კარგად ვხედავ... ქ ა ა რ წყე თ-ო? — ხედავთ?..

მეგრულში თავკიდური **რ-** ფონეტიკური დანაზარდია, ძირეულია ამჟამად **-წყ-** (ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს ძირეულად **რწყ-** მიაჩნია და **რ-**ზე აქვს შეტანილი ეს ზმნა); ჭანურში კანონზომიერად გვაქვს **-წკ-** (ხოფ. და ვიწ.-არქაბ.) და **წ-** (ათინურში).

ქართულში შესაბამისი ძირი **-წყ-** გვაქვს წყე მ ს-ში; **მ-წყ-ემ-ს-**ში ზმნის მესამე პირიანი ფორმაა გასუბსტანტივებული (**მ-** მერმე უნდა დართვოდა; არადა, ზმნის პირველი ობიექტ. და მესამე სუბიექტ. პირები გვექნება!); ამ სიტყვის ეტიმოლოგია „ყურება“, „შეხედვა“: „მწყემსი“ — „მაყურებელი“, „ვინც რასმე უყურებს“...

თუ მოვიგონებთ, რომ **წყ-** ← **წ-** უნდა ვივარაუდოთ, გასაგები იქნება რატომაა, რომ სვან. ლი-**წ-ედ-** „ნახვას“ ნიშნავს (**-ედ-** ფუძის საწარმოებელი აფიქსი უნდა იყოს).

ამრიგად, ძირეულია ამ ზმნისათვის **წ-** (ისტორიულად); იგი ყველა ქართველურ ენაში დასტურდება; უპირატესად მას მოიხმარს ზანური.

ფონეტიკურ ცვალებათა შედეგად ათინური დაუბრუნდა ამ მარტივ **წ-**ს.

226. ჭან. **წკონ-**დ

მეგრ. **წკონ-**დ

ქართ. **წკნ-**დ

ძაფის დახვეწა, *ссучить нитку*
დაწკნდომა; ძაფის დახვეწა, *очиститься, стать*
прозрачным после осаждения мути; ссучить
нитку

„ „

ნოკეფე ოკონტალუმტა-შ-კულე, უწუმენან — დოპწკონდი II 308²² ძაფებს რომ ერთმანეთს მიაგრეხენ, იტყვიან — დავხვეწე...

მეგრ.: ძაფი დოწკონდუ — ძაფი „დახვეწა“; წკონდა წყარი — დამწდარი წყალი...

იგივე ფუძეა, რაც გვაქვს ქართულ ზმნაში „დაწკნდა“: სიმღვრივის და-
ლექვის შემდეგ დარჩა კამკამა სითხე.
ძირითადი მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

227. ჰან. წკ-უნ-	ტკენა, болеть
მეგრ. წყ-უნ-	” ”
ქართ. წყ-ენ-	წყენა, быть вредным к.-л. стать неприятным для к.-л.

მა კუჩხე მწკუფს, კუჩხეთე ვა მალენ I 397¹⁹ მე ფეხი მტკივა¹, ფე-
ხით ვერ წავალ... „მა კიბირ მაწკუნუ“! „ნაკონდლა რენ, — კიბირ
გაწკუნუ?“ II 318²³ „მე კბილი ამტკივდა“! „რამდენი დღეა, კბილი
[რომ] ატკივდა“?... კოჩის კუჩხე აწუნენ II 342¹⁰ კაცს ფეხი ეტკივე-
ბა... ქორბა აწუნუ II 360⁸ მუცელი ასტკივდა... თი მაწკუნენ, ქორ-
ბა მაწკუნენ, კიბირი მაწკუნენ, ცუჯი მაწკუნენ II 307^{20,21}
თავი მეტკინება, მუცელი მეტკინება, კბილი მეტკინება, ყური მეტკინება...

მეგრ.: დუს მაწყუნუ — თავი ამტკივდა... მა ვა მაწყუნე (ნ)
— მე არ მეტკინება... ოწყუნუანს — ატკივებს... ხეს იწყუნუანს
— ხელს იტკივებს... ხე ოწყუნუ — ხელი ატკინა... ხე იწყუნუ — ხე-
ლი იტკინა...

ამ ზმნის ძირი ჰანურსა და მეგრულში **წყ-** არის; ხოფურისა და არქა-
ბულის ნორმათა მიხედვით **წყ-** → **წკ-**; ათინურში: **წკ-** → **წ-** ... **-უნ-** ფუ-
ძის საწარმოებელი აფიქსია (საკაუზატივო!).

ქართულშიც გვაქვს ეგვე ძირი; მას დაერთვის „საკაუზატივო“ **-ენ-**
სუფიქსი: **წყ-ენ-** — ა-**წყ-ინ-**ა: ავადმყოფს ეს საჭმელი წყენს — ამან
აწყინა... მას ეს ეწყინა... ამ ზმნის ფუძეს ქართულში მნიშვნელობის
ერთგვარი განზოგადება ახასიათებს: სტკივა → სწყენს...

¹ ჰანურში „ტკივილის“ აღსანიშნავად სხვა ფუძეც გამოიყენება; ესაა **ჰგ-** „წვა“. განსხვავება ამათ შორის: იხ. **ჰგ-**.

228. ჭან. წონ-	მოწონება, нравиться
მეგრ. წონ-	” ”
ქართ. წონ-	” ”

ხჩინის კაი აწონუ | 419²¹ დედაბერს მოეწონა („კარგად ეჩვენა“)... სოლენდო კაი აწონეტუ ნეკნა, ჰექოლენ გობუქთატი | 252^{16,17} საით-კენაც მოეწონებოდა კარი, იქითკენ შევატრიალებდი... ხოჯას დილო კაი აწონუ | 253²⁸ ხოჯას ძალიან მოეწონა... იბრაიმიქ ცხენის გოწკედუ ე-დო ცხენი ვა მოწონდუ | 467³ იბრაიმმა ცხენს გახედა და ცხენი არ მოეწონა... ქოგეპჭაი, ამმა მუელლიმეფეს ვა მოწონდეს | 490¹⁹ დავწერე [დაფაზე], მაგრამ მასწავლებლებს არ მოეწონათ... მუთხანი ტარონი ვა მომწონდუ | 478²⁷ რაღაც ამინდი არ მომწონს... ჰამ ფერეფე, კაი ფერეფე ტუ, მომწონდუ | 264⁷ ეს ადგილები კარგი ადგილები იყო, მომეწონა... „ჰამ შქიმი სიჯას მუფეი კონალი უღუნ-ქი შქიმი კონალი ვარ მოწონდუ“! | 332³⁶, 333¹ ამ ჩემ სიძეს რანაირი ოთახი აქვს, რომ ჩემი ოთახი არ მოსწონს...

მეგრ.: თაქიანობა მოწონს — აქაურობა მოსწონს... ბინაქ მეეე-წონუ — ბინა მოეწონა... უწონებუ (ნ) — ეგულება (შენახული)...

წონ- ფუძე საერთოა ქართულისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის. ერთგვარი სემასიოლოგიურად განსხვავებული ნიუანსი აქვს ა-წონ-ე-ნ- ზმნას („ეჩვენება“ — აქედან კაი აწონუ... დილო კაი აწონუ), მაგრამ ძირითადი მნიშვნელობა ერთია.

დ-თი წარმოებული ვარიანტი (მო-წონ-დ-უ) ნ. მარის თქმით, მხოლოდ ვიწ.-არქაბულსა და ხოფურს ახასიათებს (იხ. ჭან. გრ., გვ. 221), მაგრამ ათინელთა მეტყველებაშიც გვხვდება (იხ. ზემოთ უკანასკ. მაგალითი).

229. ჭან. წონ- წინ-	აწონა, взвешивать
მეგრ. წონ-	” ”
ქართ. წონ-	” ”

სადუზის მებუღარე, ბოწონაფარე | 305² „კავშირს“ მივუტან [თამბაქოს]... ავაწონინებ... ალთუნეფე-ნა წინუპტეს, ქოძირუ | 446⁶ ოქროებს რომ წონიდენ, ნახა... ფარა-ნა პწინამინონან, ვარ უწვა | 446² ფული რომ გვინდა ავწონოთ, არ უთხრა... დოპწინათ დერდი ჩქიმი დო სქანი | 374¹⁴ ავწონოთ ჩემი და შენი დარდი... „კარვანის თოფური დოფწონი (ხოფ.) — თაფლი გამოვიღე სკიდან“ (ნ. მარი, ჭან. გრ., გვ. 221).

მეგრ.: სიმინს წონუნს — სიმინდს წონის... სიმინდი დოწონუ — სიმინდი აწონა... თე ტომარექ გეგინოწონუ — ამ ტომარამ გადაწონა... ნოჭკერი ქიგეუწონუ — ნაჭკერი დაუწონა... წონუა — აწონა; კერძოდ: სკიდან თაფლის გამოღება.

წინ- გვაქვს ხოფურში და მიღებულია წინ-ისაგან (ნ. მარის ცნობით წინ- — დო-წინ-უ — შენახულია ხოფურში თაფლის გამოღების მნიშვნელობით — იხ. ზემოთ).

წინ- საერთოა ქართლისა, ჭანურისა და მეგრულისათვის.

ეს ფუძე წინ- („აწონა“) და მეორე ფუძე წინ- („მოწონება“) ერთი და იგივე უნდა იყოს; სემასიოლოგიურად მეორე უნდა იყოს განვითარებული პირველისაგან. აქ თუ არ გავაერთიანეთ იმიტომ, რომ ჭანური კილოკავები მათ სხვადასხვაგვარად ეპყრობა: პირველი წინ- → წინ- (ხოფურში), მეორე კი (აწონუ, მოწონდუ) ხოფურშიაც ო-ს ინარჩუნებს.

230. ჭან. წორ-	გაწურვა, процедить
მეგრ. წორ-	„ „
ქართ. წურ-	„ „

მჯა დომწორუმთ სუზგითე II 347¹¹ რძეს გავწურავთ საწურით...

მეგრ.: ბჟას წირუნს, ბჟა დოწორუ — რძეს წურავს, რძე გაწურა...

ძირი საერთოა; მეგრული წორ- ← წურ- ← წორ-... ქართ. წურ- ← წორ-.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

231. ჭან. წოფ-	გაწაფვა, учиться, "мудреть"
მეგრ. —	„ „ „
ქართ. წაფ-	„ „ „

ეს ზმნა მოჰყავს ნ. მარს (იხ. ჭან. გრ., გვ. 221): „ვიმწოფულურ — „ვსწავლობ, ბრძენი ვხდები“... „ვონწოფულამინონ — ვასწავლი, ბრძენად გავხდი“... სიტყვა ვიწურში გვხვდებაო.

ეჭვი არაა, რომ ეს იგივეა, რაც ქართ. ვიწაფები, ვწაფავ. წოფ-ში ო- მიღებულია ფ-ს მეზობლობაში ა-საგან.

232. ჭან. წრ-ოდ-	წვეთა, წვეთ-წვეთად ჩამოდენა, "капать", стекать каплями
მეგრ. წირ-იდ	წრეტა, შემრობა, сохнуть, осушить
ქართ. წრ-ეტ-	„

ნ. მ ა რ ს აქვს შეტანილი ლექსიკონში: „წ რ ო დ უ მ ს ვიწ. — წვე-
თავს, წ რ ო დ უ ფ ს — ხოფ.; ვნებ. გვარი: წროდუნ — „ვიწ.“.

მეგრ.: წ ი რ დ უ (ნ) — შრება; წვეთ-წვეთად ჩამოდის წყალი (სი-
თხე)... შარაქ გ ო წ ი რ დ უ — გზა შემრა (წყალი არა დგას, მაგრამ გა-
მშრალი არ არის)...

იგივე ფუძეა, რაც ქართ. **წრეტ-**ა-ში; ჭანურისა და მეგრულის ჩვენება
ცხადყოფს, რომ ქართულში წრეტ- ← წრედ- (შდრ. წყვეტს ← წყუედს).

ხმოვანთა ვითარება გვაფიქრებინებს, რომ **-ოდ-** || **-იდ-** || **-ედ-** აფიქსე-
ბია და „ძირეულია“ **წრ-** || **წირ-**; ეს „ძირი“ საერთოა. იგი **წურ-** || **წორ-** ||
წირ-ს („წურვა“) უნდა უკავშირდებოდეს: **წრეტ-** || **წროდ-** || **წირიდ-** ამ
ძირიდან ნაწარმოები ჩანს (**უ-**ს რედუქცია ქართულში! ანდა: **უ-** მეორეუ-
ლია: **წურ-** ← **წორ-** ეს უკანასკნელი მით უფრო მოსალოდნელია, რომ
ჭანურში **წორ-** არის ამოსავალი (იხ. **წორ-**).

233. ჭან. წუწ-ონ-	„წოვა“, "сосать"
მეგრ. —	
ქართ. წუწ-(ვ)-ნ-	высасывать

ნ. მ ა რ ს ლექსიკონში (გვ. 222) მოჰყავს ეს ფუძე: „აწმ. ბ წ უ წ ო -
ნ უ მ — ვიწ. — ბ წ უ წ ო ნ უ ფ — ხოფ. — აორ. ბ წ უ წ ო ნ ი; მყოფ.
ბ წ უ წ ო ნ ა რ ე, ბ წ უ წ ო ნ ა მ ი ნ ო ნ“ გამოთქმები ამ განმარტებას არ
ახლავს და ამიტომ ძნელია იმის გარკვევა, უდრის თუ არა ეს „წოვა“-ს,
თუ „ამოწოვა“-ს, „წუწვნა“-ს ნიშნავს.

ყოველ შემთხვევაში ეს იგივე ფუძეა, რაც ქართ. წ უ წ ნ ა.

საინტერესოა, რომ ს ა ბ ა ს წუწნა არა აქვს, მაგრამ მოხსენებული
აქვს „წ უ წ კ ნ ა — ბაგით ამოწოვნა“.

ეჭვის გარეშეა, რომ ეს იგივე წ უ წ ნ ა-ა, ოღონდ **წ-**ს შემდეგ განვი-
თარებულა **-კ:** **წუწნა** → **წუწკნა**...

234. ჭან. ჭ-	დო-ჭ-უ	კერვა, ШИТЬ
მეგრ. ჭ-	დო-ჭ-უ	„ „
ქართ. —		„ „

ემუთე დო ჭ ა ფ ს... კინაფითენ: ხოლო ჭ ა ფ ა ნ | 543^{6,7} იმით შეკე-
რავს... „კანაფითაც“ კერავენ [ქალამანს]... დო ზ ჭ ა მ თ, ქომობილუმთ ||
347²⁹ შევეკერავთ [ქალამანს], ჩავიცვამთ... [მალი] ვა გეჩანში, დიბჟანგენ
დო მაქინათე ვა ი ჭ ე ნ || 309² ზეთი რომ არ წაცხონ, დაიჟანგება და
მანქანით კერვა შეუძლებელი იქნება... მთვირი... კიშიშენი ლეტას აოლანი
უ ჭ ა ფ ს | 487²⁶ თოვლი საზამთროდ მიწას საბანს უკერავს... ზამანის არ
კოჩი დოლოქუნუ ო ჭ უ შ ე ნ ი თერზიშა ქომეხთუ ე-დო დოლოქუნუ
დო ჭ ა ფ უ (დოჭაპუ). აწი თერზიქ უწუ-ქი „მა დოლოქუნუ სქანი დო -
გ ი ჭ ი, ჰამმა ო ჭ უ შ ფარა ვარ მომჩა-ში, დოლოქუნუ ვარ მემაჩენ-ა“ |
410²⁵ ძველად ერთი კაცი თერძთან მივიდა და ტანისამოსი შეაკერინა. ახ-
ლა თერძმა უთხრა, „მე შენ ტანისამოსი შეგიკერე, მაგრამ შეკერვისათვის
ფულს თუ არ მომცემ, ტანისამოსს ვერ მოგცემო“...

მეგრ.: შალვარი დო ჭ უ — შალვარი შეკერა; შალვარი დ უ ჭ უ —
შალვარი შეუკერა... ბრელს ჭ ა ნ ს — ბევრს კერავს... უ ჭ ა ნ ს — უკე-
რავს... მ ა ჭ ა ლ ი — მკერავი...

ძირის აგებულებაცა და მნიშვნელობაც მეგრულსა და ჰანურში ერ-
თნაირია.

ქართულში შესატყვისი ძირი არა ჩანს.

235. ჰან. ჭ- || ჭ-იშ-

მოწევა, ჩაშვება, ამოღება, достичь

(настичь); созреть; спустить; поднять...

მეგრ. (ნ)ჭ- || ჭ-იშ-

მიწვდომა, გაწვდომა, достичь, настичь,

достать (рукой)...

ქართ. წ-ივ-

”

უკაჩხე ლაზუტი დივუ, მ ო ი ნ ჭ უ || 271¹ მერე სიმინდი მოიწია (და-
მწიფდა)... ფუქტური ვა ნოჭკიდაშ-კულე, თუთუნი ვარ მ ო ი ნ ჭ ე ნ ||
308¹³ თუ ყვავილი არ მოწყვიტე, ისე თამბაქო არ დამწიფდება („მოიწე-
ვა“)... უკულე მ ო ი ნ ჭ ა ს ე ნ, პტახათენ || 245¹⁰ მერე მოიწევა (დამწიფ-
დება), მოგტეხთ... დონაფე ოტახონი ენ, ლაზუტი ქ ო მ ო ი ნ ჭ უ || 264³⁹
სიმინდები („ყანები“) მოსატეხია, სიმინდი მოიწია... არ თელი ქოდიქაჩუ
დო ტიბას დ ო ლ ო ნ ჭ უ | 401^{21,22} ერთი მავთული აიღო („ხელში დაი-
ჭირ“) და წყლის სიღრმეში („ტბაში“) ჩაუშვა... მატორი ქ ე ლ ო ნ ჭ ე ს |
480²² მოტორიანი ნავი ნაპირზე ამოიტანეს... ოქიდეფე გ ო ნ ჭ უ |
403²⁸ წარბები შეიკრა („დაუშვა“)... თელი გ ო ნ ჭ ა ფ ა ნ | 528¹ მავ-
თულს ჩამოუშვებენ... ე-ნა იფაელენან, არის კუჩხეფე დ ვ ა ნ ჭ ე რ ე ნ |
499¹⁹ რომ გაუნაწილებიათ, ერთს ფეხები ხვდომია წილაღ...

მეგრ.: თოკიქ ვა გ ა ნ ჯ უ — თოკი არ გაწვდა... ვა გ გ ვ ა ნ ჯ ი ესხი საქვარს — ვერ გავართვი თავი („ვერ გავწვდი“) ამოდენა საქმეს... ჯაქ ქ ი მ ი ა ნ ჯ უ თეიშახ — ხე მისწვდა იქამდის... სახოს ვ ე მ ი კ ი ნ ჯ უ — ახლოს („სიახლოვეს“) არ გაიკარა... დუდიშა ხე მ ო ნ ჯ უ — თავში ხელი წაიშინა („მიიწივა“)... მ ი ა ნ ჯ უ ე უ დ ე შ ა — მიუახლოვდა სახლს („მიიწია სახლად“)... გ ე ლ ა ნ ჯ უ — ვერ აწვდა (მასზე მაღალს)...

მეგრულში და ჭანურში ძირეულია **ჭ**; წინამავალი **-ნ-** მეგრულში განვითარებულია ფონეტიკურად, შესატყვისი ქართული ძირი **წ**-თია წარმოდგენილი; აქედან გვაქვს ფუძე **წავ- || წავ- ე-წავ-ა — ე-წავ-ა — ე-წი-ა...** ძირითადი მნიშვნელობა საერთოა ჭანურში, მეგრულში და ქართულში, ოღონდ პირველ ორში ეს ფუძე ამ მნიშვნელობის მეტს ვარიაციებს იძლევა სხვადასხვა მარტივი თუ რთული პრეფერბის დართვისას.

ქართული **-ევ- || -ივ-** სუფიქსების შესაბამისად ჭანურსა და მეგრულში უნდა გვქონოდა გარკვეული სუფიქსები, შეიძლება, იგივე **-ივ-**, — მაგრამ ხმოვანთა შორის აორისტში **-ვ-** მეგრულშიც და ჭანურშიც იკარგება, ხმოვნები კი ასიმილაციას განიცდიან, და ერთგვარ კვალს ტოვებენ მეგრულში, ისიც — მერყევს, ანდა უკომპენსაციოდ უჩინარდებიან — ჭანურში: გოვან-**ჭი** ← გოვან-**ჭიი** ← გოვან-**ჭივ**-ი. ასეთი რამ სრულიად რეალური ვარაუდი იქნებოდა, მეგრულში ბოლოკიდური **-ი** — გოვან-**ჭი** — გრძელი რომ ყოფილიყო... გამორიცხული ეს შესაძლებლობა ახლაც არ არის, რადგანაც სიგრძე ხმოვნისა მეგრულში, როგორც ვთქვით, მერყევიან...

ჭანურსა და მეგრულში გვაქვს მეორე ვარიანტი იმავე ფუძისა: **ჭიშ-**

ოხორჯას ქო მ ე ჭ ი შ უ || 257²⁶ მეგრ.: ოსურს ქ ე მ ი ო ჭ ი შ უ — ქალს დაეწია („მიეწია“... ხოჯა ე კ ა ჭ ი შ უ ჰემუს || 272^{20,21} მეგრ.: ხოჯაქ ქ ე კ ა ჭ ი შ უ თის — ხოჯა დაეწია მას... დივი ილუ დო თუდე გ ა ა ნ ჯ უ შ უ დო ზორი უწუ... || 276¹⁶ მეგრ.: ნდნქ ილუ დო გიმე გ ი - ი კ ო ნ უ და მანგარო უწუ — მღევი წავიდა და ქვევით დაიწია და მაგრად უყვირა... მთელის ხოლო მ ე ბ ჭ ი შ უ რ || 253¹⁴ მეგრ.: ნთერს ხოლო პ ჭ ი შ უ ქ — მთელს კიდევ მივწვდები („ვეწვი“)... მუს ააა ჯაეფე ვა მ ო ჭ ი შ უ, ამა მა, მუში ბერე-ნა ვორე, მა მ ო მ ჭ ი შ უ | 470²³ მეგრ.: მუს ჯალენქ ვა მ ა ჭ ი შ უ, მარა მა, მუში სქუა ვორექი-ნი, მა მ უ მ ო ჭ ი - შ უ — მას ეს ხეები არ მოესწრო, მაგრამ მე რომ მისი შვილი ვარ, მე მომესწრო...

ჭიშ- ფუძეში **შ**-იანი სუფიქსი გვაქვს. საიდან? რა უდრის მას ქართულში? ძნელი სათქმელია! ეს კია, რომ ეს განმარტოებით არ დგას;

მდრ. ქართ. ძვ-ელ-ი — მეგრ. ჯვ-ეშ-ი (იხ. მ-ჯვე)...

236. ჰან. ჰაბ-	დაწებება, клеить
მეგრ. ჰაბ-	„ „
ქართ. წებ-	„

კინონი ხეს მაკაინა ნ ა ჰ ა ბ ე ნ || 320²⁴ ტალახიან ხელს მაკარონი მიეკვრის („მიეწებება“)...

მეგრ.: მარკა ქ ი გ ი ო ჰ ა ბ უ — მარკა დააწება, წებოთი დააკრა... კიდას ქ ი მ კ ა ჰ ა ბ უ — კედელზე მიაწება... ცვაშა ქ ი მ კ ი ჰ ა ბ ე ! — შუბლზე „მიიწებე“, მიიკარი!.. კიდა გ ო ჰ ა ბ უ — კედელზე ქალღიდა გააკრა...

ჰანურშიც და მეგრულშიც ეს ზმნა ნასახელარია; იწარმოება სახელისაგან **ჰაბ-**უ (იხ.); ქართულ **წებო-**სთან მიმართება იხ. იქვე.

237. ჰან. ჰ-ან-დ-:	უ-ჰან-დ-უ	მოწვევა, приглашать
მეგრ. ჰ-ან-:	ი-ჰან-უ	დაბარება (დაიბარა), вызывать, призвать
ქართ. წ-ოდ-:	მო-უ-წოდ-ა	„

ვით დღაში კულე დამთიე მუშიქ სიჯას უ ჰ ა ნ დ ე ფ ს | 514¹² ათი დღის შემდეგ მისი სიდედრი სიძეს პატიყებს („მოუწოდებს“)...

მეგრ.: ჯიმა ქ ი ო ჰ ა ნ უ — ძმა დაიბარა... ჯიმა ს ჰ ა ნ ა ფ უ ლ ე ნ ს — ძმას იბარებს... ჰ ა ნ ა ფ ი ლ ი — დაბარებული...

ძირეული **წ-** ქართულისა წარმოდგენილია **ჰ-**თი ჰანურსა და მეგრულში, ფუძის საწარმოებელი სუფიქსები **-ოდ-** || **-ან-** || **-ანდ-** ფუნქციონალურად შეეფერება ერთმანეთს. საფიქრებელია, რომ თავდაპირველად **-ად-** იყო ჰანურში (მეგრული **-ან-**ის ბაღდად) და **-ნ** ამ **-დ-**ს წინ ფონეტიკურადაა განვითარებული.

238. ჰან. (ნ) ჰარ-	წერა, писать
მეგრ. ჰარ-	„ „
ქართ. წერ-	„

კოჩიქ-თი ხეთე ნჭარუმს ქართლის II 296₁ კაციც ხელით წერს ქალაღს... მა მჭარუმ, სი ნჭარუმ, ჰიმუქ ნჭარუმს II 341₁₅ მე ვწერ, შენ წერ, ის წერს... ქართალი ჭარუ, ჭარუ I 479_{7,8} ქალაღდი წერა, წერა... ქითაბის ჭარუნ I 483₁ წიგნში წერია... მუფე მემანჭარეს II 321₂₀ რეები გადაგვხდა („რეები გვხვდა წილად, ბედზე“).

მეგრ.: ირო ბჭარი, ირო ბჭარი, დღას ვეხუ გათებაქ — სულ ვწერე, სულ ვწერე, „აღარ იქნა გათავება“ (იხ. ყ ი ფ შ ი ძ ე, მეგრ. გრ., ქრესტ., გვ. 159)... თექ ჭარუ (ნ) — იქ წერია... მუქ მაჭარუ! — რა მხვდა წილად! რას ველირსე!.. ყვაფ-ჭარა — ბედი, ბედის წერა („მუბლზე წერა“)...

ფუძის აგებულების მიხედვით ქართულსა და ჭანურ-მეგრულს შორის კანონზომიერი შესატყვისობაა. მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

სხვა შემთხვევათა მიხედვით აქაც დაისმის კითხვა: **-ერ-** || **-არ-** ძირეული მასალაა, თუ დეტერმინანტი სუფიქსია და ფუძეს განეკუთვნება?

239. ჭან.	ჭვ-	წვა, ცხოზა, ტკივილი, жечь, печь; болеть
მეგრ.	ჭვ-	„ „ „ „ „ „
ქართ.	წვ-	жечь

ლობერეფე დოჭუ I 435₃ ლობეები დაწვა... ოხოის დოჭვეს ჩხოში I 459₅ შინ („სახლში“) შეწვეს თევზი... კონქშეფე-თი-ქ დაჩხუთე ოხოი ნიში დოჭვეს II 325₁ მეზობლებმაც ცეცხლით თავიანთი სახლი დაწვეს... დერემენჯიქ გაარი დოჭუმს II 330_{19,20} მეწისქვილე პურს გამოაცხოზს... მჭკიდი აშოთე ჭუფან I 520₉ მჭადს ასე აცხოზენ... ეკულე ია მჭკიდი დიჭვენ I 520_{7,8} მერე ის მჭადი ცხვება... ჰემუქ დიდო კაი მჭუმს მჭკული II 298₃₁ ის ძალიან კარგად აცხოზს მჭადს... თილქის აჭუ, ლაქინ ჰიჩ ნენა ვა ეშილუ II 253₄ მელიას ეტკინა („დაეწვა“), მაგრამ კრინტი არ დაძრა... დომაჭვენ, გემჩა-ნა... ბიგა ეზდა, გემჩა-ში, დომაჭვენ; მუშებურა — მაწკუნენ: თი მაწკუნენ, ქორბა მაწკუნენ... II 307₂₁ მეტკინება („დამეწვის“) რომ დამკრა... ჯოხი რომ აილო, დამკრა, მეტკინება („დამეწვის“); თავისით — მეტკინება („მაწკუნენ“ — „მაწყენს“, „მეწყინების“): თავი მეტკინება, მუცელი მეტკინება... ეკო გუის მემაჭუ I 463_{24,25} ისე გული დამწვა... ტავმანის კართალიში ჭანგიშენ აჭუნტუ დო კუსაბტუ I 455₂₃ ყურდგელს სტიოდა არწივის კლანჭებისაგან და კვნესოდა...

მეგრ.: დიშქა დოჭუ — შეშა დაწვა... ბუხარს დიშქას ჭუნს — ბუხარში შეშას წვავს... ჭკიდი დოჭუ — მჭადი გამოაცხო... ლეხი სინჩხეს იჭუუ (ნ) — ავადმყოფი სიცხით იწვის... დუდი აჭუ (ნ) — თავი ტკივა... კიბირი აჭუდუ — კბილი სტკიოდა... ჭვილი — დამწვარი, გამომცხვარი... უჭუ — უწვავი, უცხობელი...

მეგრულსა და ჭანურში ძირეული **-გ** იკარგება **-უ**-ს წინ. **ჰვ**-კანონზომიერად შეესატყვისება ქართ. **წვ**- (← **წუ**); **ჰვ**-ც ← **ჰუ**-, ჭანურსა და მეგრულში ეს ფუძე „წვის“ გარდა აღნიშნავს „გამოცხობას“, „ტკივილს“ — როცა ეს უკანასკნელი „გარეშე მიზეზით არ არის უშუალოდ გამოწვეული“. ასეა ჭანურში. მეგრულში აჭუ (ნ) აწმყოს ჯგუფის დროებშიდა იხმარება (ა წყუნუ — ეტკინა — აორისტისაშია, მაგრამ შეიძლება აწმყოს ჯგუფისაშიც ვიხმაროთ). სხვა მხრივ ჭანურსა და მეგრულს შორის **ჰვ**- ძირის მნიშვნელობის მხრივ განსხვავება არაა.

240. ჭან.	მ-ჰვ-	წვიმა, "дождить", идти дождю
მეგრ.	ჰვ-	„ „
ქართ.	წვ-	„ „

ვა მჭვიმს, დოლანცუ II 245₂ არ წვიმს. მოიწმინდა... ოშუგონი მჭიმა მჭიმა II 311₃ დასასველებელი წვიმა მოდის („წვიმა წვიმს“)... ახის მჭიმა მჭიფს I 538₁₉ ზაფხულში წვიმა მოდის... ჰუდ მჭიმა მჭიმა: მჭიმა-თი ითქვენ, მჭიმა-თი ითქვენ II 348₁₁ ახლა წვიმა მოდის... „მჭიმა-ც ითქმის, „მჭიმა“-აც ითქმის...

მეგრ.: ჭვინს უგინულალუო — წვიმს გადაუღებლად... გოლა ირიათო ჭვიმუ — გუმინ სულ იწვიმა...

ძირეულია ქართულში **წვ**- (← **წუ**-), მეგრულსა და ჭანურში **ჰვ**- (← **ჰუ**-). ჭანურში ბოლოკიდური **-გ** ხშირად იკარგება (**ი**-ს წინ)... მეგრული და ჭანური მოწმობს, რომ ქართულში **-იმ**- (წვ-იმ-) სუფიქსია (ეს **-იმ**- სუფიქსი ჭანურში გვაძლევს **-იფ**- ვარიანტს, (ხოფურში), მეგრულში — **ინ**-ად იქცევა **-ხ**-ს წინ).

ძირეული **წვ** || **ჰვ**-, ალბათ, იგივეა, რაც სახელში **წვ**-ეთ-ი გვაქვს (იხ.); **წვ**-ეთ-ი ← **წუ**-ეთ-ი... ამგვარად, წუიმს ნიშნავდა „წუეთავს“, „წუეთები“ მოდის...

241. ჭან.	(მ-)ჰვ-ალ- (ნ)ჰვ-ალ-	წველა, доить
მეგრ.	ჰვ-ალ-	„ „
ქართ.	წვ-ელ-	„ „

გიშერა დონჭვალეს | 485¹⁴ გიშერა მოწველეს... ფუჯი დომჭვალუმთ || 113³² ძროხას მოწველით... თითო თანე ნჭვალუფან | 527³⁰ თითოს წველიან... დიდო-ნა ინჭვალს, ფუჯის... | 508¹⁶ ბევრს რომ იწველის, ძროხას... ფუჯი მჯა ინჭვალენ (|| ინჩვალენ) || 343^{20,21} ძროხა რძეს იწველის („ძროხას რძე იწველება“)...

მეგრ.: ჩხჷ გეჭვალუ — ძროხა მოწველა... ჩხოუ ბრელს ინჭვალს — ძროხა ბევრს იწველის... მაჭვალუ ჩხოუ — მეწველი ძროხა... აკა ჭვალა — ერთი წველა („ყველი“)...

ძირულ **წვ-** (← **წუ-**) შეესატყვისება **ჭვ-** (← **ჭუ-**) ჭან. და მეგრ. ჭანურში ეს ძირი დაირთავს **მ- || ნ-**ს; ეს ფონეტიკურად განვითარებული მასალაა. სუფიქსი, რომელსაც ეს ძირი დაირთავს, ერთმანეთის შესაბამისია: **-ელ-** — **-ალ-**... მნიშვნელობა — ერთი და იგივეა ქართულში, მეგრულში, ჭანურში.

შესაძლოა ეს **წვ-** (← **წუ-**) იმავე **წუ-**ეთ-ის **წუ-**ს უკავშირდებოდეს წარმოშობით. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა გამოთქმა: ფუჯის მჯა ინჭვალენ — ძროხა რძეს იწველება, ე. ი. მოდის „წვეთად“...

242. ჭან. ჭით-ან- :	გო-ი-მ- ჭით-ან- -უ	გაწითლება, краснеть
მეგრ. ჭით-ონ-დ- :	გო- ჭით-ონ-დ- -უ	„ „
ქართ. წით-ლ-დ- :	გა- წით-ლ-დ- -ა	„ „

ჰიმდორა კამეკამი გოიმჭითანუ || 363⁹ მაშინ კამეკამი (ბოქაული) გაწითლდა...

მეგრ.: თიქ გოჭითონდუ, თინა ჭითონდუ (ნ) — ის გაწითლდა, ის წითლდება...

ეს ზმნა ნასახელარია; იწარმოება მ-**ჭითა-**საგან (იხ.) ამ ზმნის ვნებითი გვარი ჭანურში იწარმოება **-ი-** თავსართით, მეგრულში **-დ-** ბოლოსართით, რაც იშვიათია ზანურისათვის.

243. ჭან. ჭირ-	სჭირდება, нуждаться
მეგრ. ჭირ-	„ „
ქართ. ჭირ-	„ „

სუმი-ოთხი თანე დომაჭირს II 338₃₅ სამი-ოთხი ცალი დამჭირდება... დემიბალუნ, დაჰა ვა დომაჭისს II 339₂₆ მეყოფა, მეტი არ დამჭირდება... თუთუმი დოხომუ, დაჰა ვა დვაჭის II 339₁₅ თამბაქო გახმა, მეტი არ სჭირდება...

მეგრ.: სუმი-ოთხი დერი მოჭირუ (ნ) — სამი-ოთხი დერი მჭირდება... გოლა დგმეჭირუ დოვა მილუდუ — გუმინ დამჭირდა და არ მქონდა... ის მუთუნი ვა უჭირს — მას არაფერი უჭირს, უშავს... ოლაღეში ეკოლალაქ გუჭირდუ — ტვირთის ამოტანა გაუჭირდა...

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, ეს ზმნა ნასახელარია; იწარმოება **ჭირ-** სახელისაგან. ეს სახელი ქართულის გარდა მეგრულსაც აქვს; ჭანურშიაც იხმარებოდა, ალბათ.

ზემოთ მოყვანილი ჭანური მაგალითები ათინურ კილოკავს ეკუთვნის... ნ. მარჩი ათინურისათვის ასახელებს იმავე ზმნის სხვაგვარ წარმოებას: დომაჭირენ — დამჭირდება... იხ. ჭან. გრ., გვ. 225.

ამ ნასახელარი ზმნისაგან მეგრულში სხვადასხვა პრევერბებით მიიღება რამდენიმე, მნიშვნელობით განსხვავებული ფუძე. ჩვენ ძირითადილა დავასახელებთ.

244. ჭან. ჭიტ-ან- :	დი- ჭიტ- ან-უ	დაპატარაება, уменьшаться
		стать маленьким
მეგრ. ჭიჭ-არ- :	დე- ჭიჭ- არ-უ	„ „ „
ქართ. —		

მხოლა დიჭიტანუ I 483₃₄ ზღვა დაწყნარდა („დაპატარავდა“)... ეს ზმნა ნაწარმოებია სახელისაგან **ჭიტ-ა** || **ჭუტ-ა** (იხ.).

245. ჭან. მ-ჭიფ-ან- :	დი-მ- ჭიფ- ან-უ	დაწვრილება, стать тонким
მეგრ. ჭიფ-არ- :	დე- ჭიფ- არ-უ	„ „ „
ქართ. [წრფ-ელ-]		

ლეტა დიმჭიფანენ I 516₂₇ მიწა დაიფშენება („დაწვრილდება“)... ეს ზმნა ნასახელარია; იწარმოება მ-**ჭიფ-**ე-საგან (იხ.).

246. ჭან. ჭკ- ჭ-	დაწყება, начинать
მეგრ. ჭყ-	„ „
ქართ. წყ-	„ „

[თილქიქ]... არ დეის თუნელი ონთხორუს გ ა ო ჳ კ უ | 427₂ მელიამ დაიწყო ერთ ადგილას გვირახის თხრა... ასლანიშ ბეექ-თი... ოჳკომუს ქ ო გ ო ჳ კ უ | 277₁₆ ლომის შვილმაც... ჳამა დაიწყო... „მუნდეს გ ო ჳ კ ი ონახუს“? „საბადლა გ ე ბ ო ჳ კ ი“ || 318₁₂ „როდის დაიწყე რე-ცხვა?“ „დილას დავიწყე“... ქომემულუნ დო თოფური-თი ოხენაფუს ქ ო გ ო ჳ კ ა მ ს || 317_{29,30} შევა და თაფლის კეთებას შეუდგება („და-იწყებს“)... ჳანთეფე-თი გაარი ოშკომუ ქ ო გ ო ჳ კ ე ს || 359₁₇ ამათაც სა-ჳმლის ჳამა დაიწყეს... ხუთ-აში დღაში კულე დიბთუთუნი ოტახუ (!) გ ე ბ ო ჳ ა რ ე || 339₅ ხუთი-ექვსი დღის შემდეგ თამბაქოს ქვედა ფოთლე-ბის შეტეხვას დავიწყებ...

მეგრ.: ულა დ ო ჳ კ უ (|| დ ო ჳ კ უ) — წასვლა დააპირა („დაიწყო“)... ჳართა დ ო ჳ კ უ — წერა დაიწყო... ჳვიმას ი ჳ კ ა ნ ს — წვიმას იწყებს...

წყ- მეგრულში წარმოდგენილია **ჳყ-**თი — კანონზომიერად, **ჳყ-** ჳა-ნურში იქცევა **ჳკ-**დ, ათინურში — **ჳ-**დ.

მნიშვნელობა იგივე აქვს, რაც ქართულში.

აღსანიშნავია, რომ ქ ო გ ო ჳ კ უ ჳანურში მიცემით ბრუნვას მოი-თხვავს: ო ჳ კ ო მ უ ს ქ ო გ ო ჳ კ უ — „ჳამას დაიწყო“...

247. ჳან. **ჳკად-** || **ჳად-**

ჳედვა, КОВАТЬ

მეგრ. **ჳკად-**

„

ქართ. **ჳედ-**

„

მერთელის ხარტუმა დ ო ჳ კ ა დ უ ფ ა ნ | 527_{14,15} ლარტყებზე ყავარს დააჳედავენ... აწი, ე-ნა ო კ ო პ ჳ ა დ ი, ფაცხას ქოღინჯირით | 492₂₂ ახლა დაიძინეთ იმ ფაცხაში, მე რომ გავაკეთე („ერთ-ერთს შევაჳედე“)... დემი-რი... მ ო ჳ კ ა დ ა მ ა ნ || 297_{29,30} რკინას... მოაჳედავენ... ფიცარი ნ ო ჳ - კ ა დ ა მ ა ნ || 308₂₆ ფიცარს მიაჳედავენ... ცხენიში ტაბანი ნალი კაჭრი-თე ნ ო ჳ ა დ ა მ ა ნ || 347₃₄ ცხენის ქაჩაჩზე ნალს ლურსმნით აჳედავენ...

მეგრ.: ნალი დ ო ჳ კ ა დ უ — ნალი გამოჳედა... კიდას ქ ი მ გ კ ა ჳ კ ა დ უ — კედელს მიაჳედა... ცხენი დ ო ჳ კ ა დ უ — ცხენი დაჳედა... ხუდე ჟემით გ ე გ ი ნ ო ჳ კ ა დ უ — სახლი თუნუქით გადაჳედა... ჳ კ ა დ უ — მჳედელი... ო ჳ კ ა დ უ რ ე || ო ჳ კ ა დ გ ე — სამჳედლო...

ჳკად- ყველა ჳანურ კილოკავში გვაქვს, გარდა ათინურისა; ათინურის ნორმების მიხედვით **ჳკად-** → **ჳად-**...

ჳკად- კანონზომიერი შესატყვისია **ჳედ-**ისა; **ჳ-**ს შემდეგ

განვითარებულია კ : ჰ → ჰკ... მნიშვნელობაც იგივე აქვს. -ედ-, ალბათ, სუფიქსია.

248. ჰან. ჰკვეშ- || ჰეშ- დარაჯობა, сторожить
მეგრ. ჰყეშ- მწყსვა, пасти
ქართ. მ-წყეს- || მ-წყს-ვ-ა „

ოხორჯა ბერე ოწეა; ოხორჯა ჰამ ჰიმა ლაზუტი ამ ჰე შე ე ნ ი || 348²⁹
ცოლი ბავშვს უყურებს; ცოლს შეუძლია განა ამ წვიმაში სიმინდს
უდარაჯოს („დამწყსოს“?)... ჰელბეთდე ეს მუთხა ქორენ! ეს დ ო მ ჰ ე შ ა!
|| 366⁹ ალბათ, აქ(?) რაღაც ამბავია („რაღაც არის“). ერთი ვუყურო
(დავუდარაჯო)!... „ჰარ წანაშა ეს მუღვან!... გ ა მ ჰ ე შე ე-ნა, ჰიმდორა
ქომეგჩარე! გ ა მ ჰ ე შ ა ს ე ნ-ი?“ „ჰარ წანა დეილ, ჰამ ბოზო-მოთაშენი
ხუთ წანა დ ო მ ჰ ე შ ა რ ე!“... ბიჭი-თი ეს წანა დ ო მ ჰ ე შ ე უ || 135³³
„წელიწადში ერთხელ მოდიან!... თუ შეგიძლია უდარაჯო, მაშინ მოგცემ!
შეგეძლება უდარაჯო?“ ...ერთი წელი კი არა, ამ ქალიშვილისათვის ხუთ
წელს ვუდარაჯებ!“ ბიჭმაც ერთ წელიწადს უდარაჯა...

მეგრ.: ჰყეშეუნს, დ ო ჰ ყ ე შ ე უ — მწყემსავს, დამწყესა...

დო-მ-ჰკვეშ-უ — ნასახელარი ზმნაა, იწარმოება მ-ჰკვეშ-ისაგან (იხ.)
დო-მ-ჰეშ-უ — ათინური ვარიანტია...

ზემოხსენებულ გამოთქმებში ამ ზმნაში კიდევ ჩანს პირვანდელი
მნიშვნელობის — „ყურების“ — კვალი; ჰყეშეუნს — მეგრულად
ნიშნავს „მწყემსავს“, აქ კი ჰანურში — „უდარაჯებს“, „უყურებს“ (იხ.
ო-წკ-ე-ნ)...

249. ჰან. ჰკვიდ-: ვნ. ჰკ-ოდ || ჰკ-ორდ- გაწყვეტა, გაწყდომა,
разорвать,-ся, уничтожиться
მეგრ. ჰყვიდ-: ჰყ-ორდ- „ „
ქართ. წყვიტ- || წყვიტ-, ვნ. წყ-დ-;
ძვ. ქართ. წყ-ჰდ- || წყუ-იდ-

ბეექ შუი ჰკვიდუბტუ | 495¹⁸ ბავშვი ძლივს სუნთქავდა (სუნ-
თქვა ეკვროდა, „სულს წყვეტდა“)... გ ო მ ჰ კ ვ ი დ უ ბ ი გ ა კ ა პ უ ლ ა ს , ხ ო -
ლო ვ ა უ ლ უ ნ ე შ ე ლ ი | 404²⁶ გადააწყვიტა ჯოხი ზურგზე, კიდევ არ მიდის
ვირი... ბიგა გ ო მ ო ჰ კ ვ ი დ ი თ ზ ო ი -ა || 279¹² ჯოხი დამკარით („გადა-
მაწყვიტეთ“) მაგრადაო... ბიგა გ ო ჰ კ ვ ი დ ე ს-ჰკუღე || 279¹⁴ ჯოხი რომ
გადააწყვიტეს...

მეგრ.: ნგერი დო ტურა გოჭყვიდუ — მეელი და ტურა გაწყვიტა... ძაფი მეჭყვიდუ — ძაფი გაწყვიტა („მიაწყვიტა“)... თაში გინოჭყვიდუ — ასე გადაწყვიტა... გეშაჭყვიდუ — ამოწყვიტა... ზერს გამეგოჭყვიდუ — ცომს მოწყვიტა... ჭყვადილი იშიმახორობა! — ამოვარდა მისი ოჯახი („გაწყვეტილი მისი ოჯახი“)!

თუ მოვიგონებთ, რომ ძვ. ქართულში იყო წყუედ-ს, წყვდ-ა, ცხადი იქნება, რომ ჭანური და მეგრული ჭყვიდ- იგივეა, რაც ძვ. ქართ. **წყვდ-** (ზანური გაბგერებით: **წყ-** — **ჭყ-**); ჩვენ არა ერთი მაგალითი გვაქვს იმისა, რომ ქართულში თუ ზმნა ფუძედრეკადია, ჭანურსა და მეგრულში აორისტიისთვის დამახასიათებელი **-ი-** ხმოვანი აღმოაჩნდება ზმნას... ამგვარად, აგებულებით **ჭყვიდ-** || **ჭკვიდ-** კანონზომიერად შეეფარდება ქართ. **წყვდ-**ს... თვით ჭანურ ნიადაგზე **ჭყვიდ-** → **ჭკვიდ-**; ამ უკანასკნელისაგანაა მიღებული — **გ-**ს დაკარგვით **ი-**ს წინ — **ჭკიდ-** (ათინური ვარიანტი იქნებოდა **ჭიდ-**)... ანდა: **ჭკულ-** (ვიწეზე მითითებით მოჰყავს ნ. მარს).

ვნებითი ჭანურში გვაძლევს მე-**ჭკოდ-**უ ფორმას („ჩქიმი დულა მუჭო მეჭკოდასინონ | 437₅ ჩემი საქმე როგორ გადაწყდება)... შდრ. მეგრ. მეჭყორდუ — „გაწყდა“... ნ. მარს მეჭკორდუ მოხსენებულ აქვს ათინურზე მითითებით და თარგმნილი აქვს "оторвал", "разорвал"-ად (ჭან. გრამ., გვ. 226). ი. ყიფშიძეს შეუმჩნევია ეს შეცდომა და კიდევ მიუწერია „გაწყდა“. თარგმანი სწორია, მაგრამ მეჭკორდუ — არ შეიძლება იყოს ათინური (**ჭკ-**!); ათინურში უნდა ყოფილიყო მეჭორდუ...

კითხვა ისმის: რაა ვნებითის მაწარმოებელი ზმნებში: მეჭყორდუ || მეჭკოდუ || გაწყდა?

250. ჭან. **ჭკინ-**დ-
მეგრ. **წყინ-**დ-
ქართ. **წყინ-**დ-

დალა, *уставать*
მოწყენა, *соскучиться*
„

ლუმჯიმა დიკა დოჭკირუ, ამმა დიდო დვაჭკინდუ... მედაწყედუში, თემბელი დოჭკინდინერი რენ დო კუსათს... „აშო მუქ დოგოჭკინდინუ?“ | 429_{10,11} დაღამებამდის პური მომკო, მაგრამ ძალიან დაიღალა [ზარმაცო]... რომ შეხედა, ზარმაცი დაღლილია და კვნესის... „ასე რამ დაგღალა?“... ასკერეფეს დვაჭკინდეს... ქამუიშვაჯეს... | 502₈ ასკერები დაიღალენ... დაისვენეს... ოსმანის დაჭკინდუ („დვაჭკინდუ“ ხოფურეფეში რენ!) || 304₂₃ ოსმანი დაიღალა; „დვაჭკინდუ“ ხოფელები-

საა... სიჯას დაჭკინდუ ჰამსენერი ხორონის II 303₁₃ სიძე დაიღალა
ამალამდელი ცეკვით... ჰაწი დომაჭკინდუ; ბიგზალარე დო ბინჯირარე
II 246₁₂ ახლა დავიღალე; წავალ და დავიძინებ...

ჭკინდ- უნდა იყოს ქართ. **წყინდ-**ის შესატყვისი: მოსწყინდა... მე-
გრულში **წყინდ-** ამავე სახით გვაქვს, როგორც ქართულში (შეთვისებუ-
ლია)... „დაღლა“ გადმოიცემა სულ სხვა ძირით — შულადა: დო-
შურდუ (ძირია **შურ-** = **სულ-** ქართ.). **ჭკინდ-** ფორმა ვნებითია. ათი-
ნურში გვაქვს: დომაჭკინენ (უ-დ-ონო წარმოება)... მნიშვნელობა ქარ-
თულთან შედარებით გადახრას იძლევა: „მოწყენა“ → „დაღლა“...

251. ჭან. ჭკომ- შკომ-	ჭამა, есть, кушать
მეგრ. ჭკომ-	” ”
ქართ. ჭამ-	” ”

ენა უნტუ, კონაი ჭკომუ I 473₃ რამდენიც უნდოდა, ჭამა...
სუძრას ქოდოხედეს, გაი ჭკომეს I 457₉ სუფრაზე დასხდენ, საჭმელი
ჭამეს... თემბელიქ... მთელი ქოთუმეფე ქოჭკომუ I 429₂₁ ზარმაცმა...
ქათმები სულ შეჭამა... „ამ კოლიქ ოჭკომუ ჯუმუ“... II 261₂₉ „ამ
კალიამ შეჭამა მარილი“... ირი ხოლოქ გდარი ოჭკომეს II 301₁₇
სუყველამ საჭმელი შეჭამა („შეჭამეს“)... ოშკომუ II 330₃₁ შეჭამა...
„ნანა შკუნე ცილა შკომასენ!“ ჰიმდორა ვა შკომუ... „ცა ლოკმა
შკომარე!“ II 355₉ „დედაჩვენი უთუოდ შეჭამს!“ მაშინ არ ჭამა... „ერთ
ლუკმას შეჭამ!“... ცა ლოკმა ქამიდუ, ოშკომუ II 355₁₃ ერთი ლუკმა
ჩაიდო [პირში], შეჭამა... ფილავი უთოფუე ვა იჭკომენ I 414₂₆
ფლავი უთაფლოდ არ იჭმევა... აწი ვა გინონ-ნა, ჭუმენ ჭუმანიში დაჰა კაი
იშთათენ გაჭკომენ I 453₂ თუ ახლა არ გინდა, ხვალ დილას უფრო
მადიანად შეჭამ („გეჭმება“)...

მეგრ.: ოჭკომალი ჯგირო ჭკომუ — საჭმელი კარგად ჭამა...
მუთუნს ვა ჭკუნს (← ჭკუმუნს) — არაფერს არ ჭამს... ირფელი
აჭკომენ — ყველაფერი ეჭმება... ვეჭკომენ (ნ) — არ იჭმება...
იჭკომენ (ნ) — იჭმება... ოჭკომალი — საჭმელი... ჭკომილი —
ნაჭამი... უჭკომური — უჭმელი...

ჭანურში **ჭკომ-** იქცევა **შკომ-**ად ათინურში (ამის შესახებ იხ. ჭან.
გრამ. ანალ., § 6 გ, გვ. 38). **ჭკომ-** კანონზომიერი შესატყვისია ქართ. **ჭამ-**
ისა (უნდა ყოფილიყო **ჭომ-**; **კ-** განვითარებულია **ჭ-**ს შემდეგ)... ჭანურში
ჭკომ- ფუძე აწმყოს ჯგუფის დროებს აწარმოებს ვნებითი გვარისათვის

(ი-ჭკომ-ე-ნ, ა-ჭკომ-ე-ნ — იჭმება, ეჭმევა), მოქმედებითი გვარისათვის სხვა ფუძე გვაქვს (ი-მხორ-ს || ი-ფხორ-ს...)... მეგრულსა და ქართულში ფუძე **ჭკომ-** || **ჭამ-** დროთა სამსავე ჯგუფში გვაქვს, როგორც ვნებითში, ისე მოქმედებითში.

252. ჭან. **ჭკ-ონ-**დ- || **ჭ-ონ-**დ- || **ჭ-ონ-**დ-რ- დავიწყება, **забывать**
 მეგრ. **ჭყ-ორ-**დ „ „
 ქართ. **ვი-წყ-**დ- „ „

მთელი ქ ა გ ო ჭ კ ო ნ დ უ ექონი, მუთუ ვა შუნს | 422₃₁ ყველაფერი დაავიწყდა იქაური, არაფერი ახსოვს... აგარას ლაზეფე რენან..., ამმა ლა-ზური ქ ა გ ო ჭ კ ო ნ დ ე ს || 260₂₃ აგარაში ლაზები არიან..., მაგრამ ლა-ზური დავიწყებული აქვთ („დაავიწყდათ“)... კაი ჯოხო ულუტუ, გ ო - მ ო ჭ კ ო ნ დ უ || 269₁₀ კარგი სახელი ერქვა („ჭქონდა“), დამავიწყდა... გ ო მ ო ჭ ო ნ დ უ ჰემუში მოხო || 327₁₁, 339₂₁ დამავიწყდა იმის სახელი... ქოლომოსკულუ, გ ო მ ო ჭ ო ნ დ უ || 345₂₄ დამრჩა, დამავიწყდა...

მეგრ.: გ ა ჭ ყ ო რ დ უ — დავიწყდა... ვ ა გ გ ო ჭ ყ ო რ დ ა ს — არ დაგავიწყდეს!... ვ ე გ ი ჭ ყ ო ლ ი დ უ ა! — არ დავიწყო!

ბოლოკიდური **დ-** ყველგან ვნებითის მაწარმოებელია; ძირეულია **წყ-** ქართულში, და მისი კანონზომიერი შესატყვისი **ჭყ-** ჭანურსა და მეგრულში. თავკიდური **ვი-** ქართულში (**ვი-წყ-**) აფიქსია (საფიქრებელია იმავე ღირებულებებისა, როგორც აქვს **ვ-**ს — **ვაჟ-**ში... თუმცა, საკითხს ართულებს ანალოგიური **ვა-** **ვა-რცხ-ნ-ა-**ში; შდრ. მეგრ. **რცხ-**ონ-უ-ა)...

გასარკვევია **-ონ-** || **-ორ-** სუფიქსთა ფუნქცია ჭანურსა და მეგრულში (ფუძის დეტერმინანტები?)...

მნიშვნელობა ამ ფუძეს ერთი და იგივე აქვს ქართულსა, ჭანურსა და მეგრულში.

253. ჭან. **ჭკორ-** || **ჭკირ-** || **შკორ-** ჭრა (მკა; დაკვლა),
 მეგრ. **ჭკირ-** резать (жать; резать скот)
 ქართ. **ჭარ-** || **ჭერ-** ჭრა, резать
 „ „

ნანა სქანიქ-ნა ჭკიუ ჩალა | 478⁵ დედაშენმა რომ მოჭრა ჩალა... მამულიქ დიკა დოჭკიუ | 433¹⁵ მამულმა დიკა მომკო („მოჭრა“)... ბრინჯი... მანგალითენ ჭკირუფან | 517²⁶ ბრინჯს ნამგლით მკიან („ჭრიან“)... კამათე ქაფჩა დოჭკორუ || 313¹⁶ ხანჯლით ხამსა დაჭრა... ჩალა დოჭკორუმან || 297²³ ჩალას მოჭრიან... მციქა დოშკორი თუთუნი || 338⁵ ცოტა დაჭერი თამბაქო... დოშკორი, დოშკორი || 342³ დაჭერი, დაჭერი... ხამითე მეშკორუ თოჭი || 334⁷ დანით გადაჭრა („მიჭრა“) თოკი... ფუჯი მემიჭკირაფ-ნა || 432^{11,12} თუ ძროხას დამიკლავ... მჩხუი მევოჭკირათ | 395¹² ცხვარი დავკლათ... მუქქანოჭკირუ | 395¹⁷ თვითონ დაკლა...

მეგრ.: თუთუმი დოჭკირუ — თამბაქო დაჭრა... ქობარს ჭკირუნს — პურს ჭრის... გემგოჭკირუ — მოჭრა... ქეგოჭკირუ — დააჭრა... ქინაჭკირუ — ჩააჭრა... გეგინოჭკირუ — გადაჭრა...

შკორ- ათინურია; **ჭკორ-** ვიწურ-არქაბული; **ჭკირ-** ხოფურს ახასიათებს; მიღებულია **ჭკორ-**ისაგან; მეგრული **ჭკირ-** მისდევს ხოფურს...

ჭან. **ჭკორ-** გვავარაუდებინებს ქართულში **ჭარ-**ს; დიალექტურად ასეთი ფუძე ამ ზმნისა ცნობილია: გა-**ჭარ-**ი — (გურულში). სალიტერატურო ქართულის გა-**ჭერ-**ი ე-თი ხასიათდება. ეს კვლავ სვამს საკითხს: -**არ-** || -**ერ-** ძირეულია, თუ აფიქსებს წარმოადგენს? უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს უკანასკნელი შესაძლებლობა უფრო ახლოსაა სინამდვილესთან...

ჭანურსა და მეგრულში **ჭ-**ს შემდეგ **კ** ფონეტიკურადაა განვითარებული. ძირითადი მნიშვნელობა ერთი და იგივეა (ჭანურში ახალია „მკა“, „დაკვლა“...).

254. ჭან. ჭ-ოფ-	ჭერა (აღება, ყიდვა), ловить, поймать; брать (купить)
მეგრ. ჭ-ოფ-	ჭერა (აღება), ловить, поймать; брать
ქართ. ჭ-ერ-(?)	ловить, поймать

ყონას ჩხომი პჭოფი | 410⁵ ყანაში თევზი დავიჭირე... ოხორჯა გზას ოპჭოფი || 259²⁰ ქალი გზაში დავიჭირე... ბოზომოთა ოჭოფუ, დგომქიდუ || 368³³ ქალიშვილი დაიჭირა, დაადრჩო... ორთიჭი ოჭოფუ || 341⁴ მწყერი დაიჭირა... ათმაჯაფეთე ოტრიკე ჭოუფან... ათმაჯა ნაშქუმელან, ოჭოფუფს | 532²⁶⁻²⁷ მიმინოებით მწყერს იჭერენ... მიმინოს გაუშვებენ, დაიჭერს... არენტითე-ნა ეჭოფუ || 289³² იჯარით რომ აილო... „ანდლა და-და ჭუმენ ხინა ქეპჭოუფ!“ „მუთხანი-ნა ლაზიმი ენ, ია ეპჭოფათ!“ | 491⁷ დღეს ან ხვალ ქინაქინას ვიყიდი („ავიღებ“)!

„რაც საჭიროა, ის ვიყიდოთ („ავიდოთ“)!“...

მეგრ.: კატუქ ჭუკი ოჭოფუ — კატამ თავვი დაიჭირა... დიხას ძუ-
დუ დო გეჭოფუ — მიწაზე იდგა და აიღო... ჭოფუნს — იჭერს...
ჭოფილი — დაჭერილი; ეჭოფილი — აღებული...

ქართულში შესაბამისი ფუძე უნდა ყოფილიყო **ჭერ-** (ი-ჭერ-ს), მაგრამ
ეს ფუძედრეკადი ზმნაა (ი-ჭირ-ა) და ჭანურში ასეთ შემთხვევაში **ჭირ-**
ყოფილი მოსალოდნელი (და არა **ჭოფ-**)!

მაგრამ ეს დაბრკოლება მოიხსნება, თუ ვივარაუდებთ, რომ ძირეულია
მხოლოდ **ჭ-**, **-ერ-**, **-ოფ-** კი აფიქსებია ანალოგიური ფუნქციისა, მაგრამ
სხვადასხვა აგებულებისა.

ქართულში ხმარებული „ორჭოფი“ ჭან.-მეგრ. **ჭოფ-**ის შემცველად
მიანიათ: „ორის დამჭერი!“ მაშინ გაუგებარია პირველ ნაწილად „ორ“-ის
გამოყენება: ნარევი მეტყველების ნიმუში?

255. ჭან. ხაკ-არ-	გაფხეკა (ბალნისა), (გამოწმენდა ნაკელისა...),
	скоблить с кожи волосы, очищать
მეგრ. ხაკ-არ-	ტყავზე ბალნის გაფხეკა; скоблить с кожи
	волосы
ქართ. ფხეკ-	скоблить

დოხაკარუ | 488₂₀ გაფხეკა (ბალანი გააცალა)... თომას ხაკარ-
რუფან ხამითე | 543₂ თმას ფხეკენ [საქალამნე ტყავს] დანით... დოპ-
კვათუმთ, დოფხაკარუმთ ხამითე | 347₂₈ დაჭრით, გაფხეკთ და-
ნით... ბაკი ქაგამახაკარუ | 432₂₆ ბოსელი გამოწმინდა („გამოფხი-
კა“)...

მეგრ.: ტყევი გოხაკარუ — ტყავი [საქალამნე] გაფხეკა...

შესატყვისი ძირი ქართულში უნდა იყოს **ფხეკ-**; ჭანურში უნდა გვქო-
ნოდა **ფხაკ-**; თავკიდური **ფ-** დაკარგულია.

საინტერესოა, რომ მეგრულში გვაქვს **ხეკ-**: გო-ხეკ-უ, ხეკ-უნ-ს — „გა-
ფხეკა-“, „ფხეკს“; ქართულიდან შეთვისებულ ამ ფუძესაც აკლია თავკიდური
ფ... ისიც აღსანიშნავია, რომ ეს ფუძე მეგრულში ზოგჯერ ენაცვლება ჭანურ
ხაკ-არ- ფუძეს; ჭან. ბაკი ქაგამახაკარუ — იხ. აქვე, ზემოთ, უკანას-
კნელი მაგალითი — მეგრულად იქნებოდა: გეგგმოხეკუ — „გამოფხი-
კა“... ჩხუმი კუნდი გოხეკუ ძროხის ნაკელი დაგავა („გაფხეკა“)...

256. ჭან. ხალ-	ხრაკვა, დაგვა, жарить (до обугления)
მეგრ. ხალ-	ნაკვერჩხლებზე გაცხელება, წვა, поджарить на горящих уголях
ქართ. ხალ- გალ- (ძვ. ქართ.)	„გალვა — მარცვალთ შეწვა“ (ს ა ბ ა), поджаривать семена

ჭოლო გოქთი, დ ი ხ ა ლ ა ს ე ნ || 330₂ ჭყინტი სიმინდი შეაბრუნე [ცეცხლზე], დაიხრაკება... სი დომჭვი დო დ ო მ ხ ა ლ ი, გაული ჩქიმი! || 376₁₀ შენ დამწვი და დამდაგე, ჩემო ვარდო! (სატრფიალო ლექსებში ყოველ მეოთხე სტრიქონს ეს სტერეოტიპული ფრაზა შეადგენს ჩვეულებრივად)...

მეგრ.: ღუმუ დ ო ხ ა ლ უ — ცივი ღომი ნაკვერჩხლებზე გააცხელა (ასეთ შემთხვევაში ღომი გარედან შეიხრაკება ხოლმე)... ჯკიდი დ ო ხ ა ლ ი! — ცივი მჭადი შეაფიცხე! (ზუსტად: ნაკვერჩხლებზე გააცხელე)... ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს ხ ა ლ უ ა თარგმნილი აქვს жарить, сжигать... შინაარსის ასეთი განზოგადება არ არის გამართლებული.

ქართულში ეგევე ძირია **გალ-**; ს ა ბ ა ს განმარტებით „გალვა — მარცვალთ შეწვა... **გალი** — მოჯალული მარცვალი“...

აქედან ჩანს, რომ ჭანურ გამოთქმაში — ჭოლო... დ ი ხ ა ლ ა ს ე ნ (იხ. ზემოთ) მოცემულია ამ ზმნის ისეთი მნიშვნელობა, რომელიც ამოსავალია ს ა ბ ა ს თ ვ ი ს: ჭყინტი სიმინდის მარცვლების მოხრაკვაზეა ლაპარაკი ჭანურ გამოთქმაში.

257. ჭან. ხ-არ-	გა(მო)ფატრვა, დაგლეჯა, потрошить, рвать
მეგრ. ხ-არ-	„ „ „ „
ქართ. ხ-ევ-	рвать

დ ო ხ ა ლ უ ფ ა ნ ქოთუმე... წკაიშა იმელან დო კაი დოჩხიფან | 522₆ გამოფატრავენ ქათამს..., წყალზე წაიღებენ და კარგად გარეცხავენ... ქართალი ებუჭოფით დო დ ო ფ ხ ა რ ი თ || 267₁₅ ქალადი გამოვართვით და დავხიეთ...

მეგრ.: ქოთომი გ ე გ მ ო ხ ა რ უ — ქათამი გამოფატრა... თირი გ ო ხ ა რ უ — თოვლი გაკვალა (ე. ი. „გაგლიჯა“ მაღალი თოვლი)...

ეგევე ძირი უნდა გვქონდეს ქართ. **ხ-ევ-ა-**ში; **-ევ-** აქ სუფიქსია; ჭანურსა და მეგრულში გვაქვს ანალოგიური ფუნქციისა, მაგრამ სულ სხვა

აგებულების სუფიქსი **-არ-**: **-ხ-არ-**.

258. ჭან. ხაჩქ-	ხენა-თესვა, მიწის დამუშავება (თოხით)
	сеять, пахать ¹ , обрабатывать землю (мотыгой)
მეგრ. ხაჩქ-	” ” ” ” ”
ქართ. —	

მაჟუანი წანას დიკა დო ხ ა ჩ ქ უ | 433¹⁴ მეორე წელს დიკა დათესა... ეკულე ბერგითე ხ ა ჩ ქ უ ფ ა ნ | 517²² მერე თოხნიან (თოხით ამუშავებენ მიწას)... ბერგი ხუჯის მობიდუმელ დო ფ ხ ა ჩ ქ უ მ, ლაზუტი ფ ხ ა ჩ ქ უ მ || 265²⁹ თოხს მოვიდებ მხარზე და ვთოხნი, სიმინდს ვთესავ... ონტულეფე დო ხ ა ჩ ქ უ მ ა ნ... || 296³² ბოსტანს დათესავენ... ცონაფეს-თი, ლაზუტი-ნა ხ ა ჩ ქ უ მ ა ნ, ფერი-თი ქორენ, ქურუმი ხ ა ჩ ქ უ მ ა ნ... ზენის ხ ა ჩ ქ უ მ ა ნ ბრინჯი || 296^{33,34,35} ყანებში ისეთი ადგილებიც არის, სიმინდს რომ თესავენ, ღომს რომ თესავენ... ვაკეზე თესავენ ბრინჯს...

მეგრ.: ყვანა დო ხ ა ჩ ქ უ — ყანა დაამუშავა („მოხნა მიწა“)... სიმინდი დო ხ ა ჩ ქ უ — სიმინდი დათესა... ხ ა ჩ ქ უ ა — ხენა-თესვა... „ხ ა ჩ ქ ე შ ი, ბ ა რ გ ე შ ი!“ — „ხენა-თესვისა, მარგვლისა!“ (ასე განმარტავენ გუგულის „ძახილს“ სამეგრელოში)... ხ ა ჩ ქ ი ლ ი — მოხნული... უ ხ ა ჩ ქ უ — მოუხნავი...

ეს ზმნა მიწის დამუშავებასაც აღნიშნავს და თესვასაც... ზოგადად შეიძლება „ხენა-თესვა“ გვეხმარა, რომ ხ ვ ნ ა მეგრულად ცალკე სიტყვით — ხ ო ნ უ ა — არ გადმოიცემოდეს (ჭანურში შესაბამისი ძირი არა ჩანს... ლეტაში ო თ ხ ო რ უ — „მიწის თხრა“ — ამბობენ ჭანები).

ხ ო ნ უ ა, ხ ვ ნ ა (← ჳენა) ხართ (**ვ-ან-** სვ., ძვ. ქართ. **ვ-არ...**) დამუშავებას ნიშანავს... ხ ა ჩ ქ უ ა **ამჟამად** თოხით დამუშავების შემთხვევაში იხმარება, მაგრამ აქ თოხზე უნდა იყოს გადატანილი სხვა იარაღის სახელი (ბ ა რ გ უ ნ ს — თოხნის — აკი გვაქვს!)

ამ იარაღის სახელი **ხაჩქ-** უნდა ყოფილიყო... დო-**ხაჩქ-**უ, ამგვარად, ისეთივე წარმოებისა უნდა იყოს, როგორც გა-**თოხ-**ნ-ა, და-**ბარ-**ა...

ქართულში ეს ძირი არ უნდა გვქონდეს...

259. ჭან. ხ-ედ- ხ-უნ-	ჯდომა, დასმა, сидеть, садиться; сажа
მეგრ. ხ-ოდ- ხ-უნ-	” ” ” ” ”
ქართ. ხ-ხ-ედ	ჯდომა, сидеть

¹ ნ. მ ა რ ი თარგმნის — "копать": მეცთობა; ი. ყ ი ფ შ ი ძ ე ს ეს შეუნიშნავს და კიდევ მიუწერია. ი ხ ა შ ქ ე ნ — ითესება...

მონჭვა გ ე ხ ე ნ მარქვალის, ჟინ გ ე ხ ე ნ | 541²⁸ კრუხი ზის კვერ-
ცხზე, ზედ აზის... ბაბა მუშიში ანის დ ო ხ ე დ უ | 446¹² მამამისთან ახ-
ლოს დაჯდა... დ ო ხ ე დ ე ს დ ო გაი იფხონან || 301⁷ დასხდენ და სა-
ჭმელს ჭამენ... ქამახთეს დუგუნჯიფე, ქ ო დ ო ხ ე დ ე ს || 334¹³ შემოვიდენ
მექორწილები, დასხდენ... კატუ ჰაწი დ ო ხ ე დ უ ნ ჰაშო || 246¹ კატა
ახლა დაჯდება ასე... გ ე ფ ხ ე დ ი გემის || 290⁷ დავაჯექ გემს... ჯუმა მუში
გ ე ხ ე დ უ ცხენი დ ო მენდახთუ || 351³² მისი ძმა შეჯდა ცხენზე და გაემ-
გზავრა... ქორბას ხამი გ ო ხ უ ნ ე ს || 273⁵ მუცელში დანა ჰკრეს („ჩაუს-
ვეს“)...

მეგრ.: თაქ ხ ე (ნ) — აქ ზის... ცხენს გ ე ხ ე (ნ) — ცხენზე ზის...
ცხენს ქ გ გ ე დ ო ხ ო დ უ — ცხენს შეაჯდა... ტყვია გურს ქ გ გ უ ხ უ ნ უ
— ტყვია გულში ჰკრა („ჩაუსვა“)...

ძირეულია **ხ-**; **-ედ-** || **-უნ-** სუფიქსებია; უკანასკნელი — კაუზატივისაა.
ქართულში ეს ძირი **-ედ-** სუფიქსით მრავლობითში იხმარება, მასთან წინ
ხ- მოერთვის: ს-ხ-ედ-ან... და-ს-ხ-ედ-ენ... ძვ. ქართულში გვქონდა აგრეთვე:
ს - ხ - ე ნ - ა ნ || ს - ხ - ე ნ - ე დ... (ს ხ ე ნ ე დ იგინი სენაკებსა: კიმენი, გვ.
29³ — „სხედან ხოლმე სენაკებში“).

თავკიდური **ხ-** აფიქსია, რომლის ფუნქცია გარკვევას საჭიროებს.

260. ჭან. ხ-ელ-:	ა-ხელ- უ	სიხარული (უხარია), радоваться
მეგრ. ხ-ი-ოლ-:	ა-ხოლ- უ	„ „
ქართ. ხ-არ-:	გა-უ- ხარ- დ-ა	„ „
სვან. ლი-ხ-ი-ად-ე		გახარება, обрадовать

ამერიკალის დიდო ა ხ ე ლ უ | 447¹⁴ ამერიკელს ძალიან გაუხარდა...
ოსმანის დიდო ა ხ ე ლ უ | 488¹² ოსმანს ძალიან გაუხარდა... მუჭო გ ა -
ხ ე ლ უ (ნ)? | 398²⁴ როგორ გაგიხარდა?!

მეგრ.: დიდა-დო-მუმას ა ხ ი ო ლ უ — დედ-მამას გაუხარდა... მა მ ა -
ხ ი ო ლ ე (ნ) — მე გამიხარდება... მა მ ო ხ ი ო ლ უ (ნ) — მე მიხარია... მუ
გ ო ხ ი ო ლ უ (ნ)? — რა გიხარია?... ს ა ხ ი ო ლ ო — გასახარი...

ჭან. **ხ-ელ-** და მეგრ. **ხ-ი-ოლ-**ში ძირეულია **ხ-**; ეს საერთოა ქართული-
სა, სვანურისა, მეგრულისა და ჭანურისათვის. ქართულის **-ელ-** სუფიქსს
ჭანურში შეეფერება **-არ-** (მორფოლოგიური შესატყვისობა)... სვან. **ხ-ი-
ად-** სუფიქსების მხრივ მეგრულს უფრო უდგება (მეგრ.: **ხ-ი-ოლ**, სვ. ხ-ი-
ად-).

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

261. ჭან. **ხვ** ← **ხუ**-მეგრ. **ხვ**-(?)ქართ. **ხვ**-დამარხვა, ყრა, ცვენა; გახვრეტა,
хоронить; сыпать,-ся; пробуравить
შეხვევა... დამხობა... завернуть во
ჩ.-ლ.; опрокинуть

”

ბოზომოთა დოდურუ. ჰიქ დო ხუ || 328²⁵ ქალიშვილი მოკვდა. იქ დამარხა... ეჭოფი, იფონი დო ქოდოხვი || 272¹ აიღე, წაიყვანე და დამარხე... იფონუ დო ქოდოხუ || 272² წაიყვანა [მიცვალებული] და დამარხა... ბიფონამ, დობოხვამ, ხოლო მეზარევე ეშულუნ || 271³⁶ მიმყავს, ვმარხავ, კიდევ საფლავიდან ამოდის... ოხოიმ თუდე ქოდოხუ | 407²³ სახლის ქვეშ დამარხა... კოჩი ლეტას ქოდოხუ კაცი მიწაში დამარხა... ოთხო გზაში ორთას შქაშაქის ოხორჯა დოხვეს | 256²⁰ ოთხი გზის შესაყარზე ქალი წელამდის ჩაფლეს (მიწაში)... „ვაი, ვაი, ყინი რენ! ვა მინონ!“ დიჯოხუ დო მეხუ მთვი | 486⁴ „ვაი, ვაი, ცივია! არ მინდა!“ დაიძახა და გადაყარა თოვლი... ბურელი დიჭვენ... საჯიშე მახვა მეხუფან | 522^{31,32} „ბურელი“ გამოცხვება... თუნუქიდან ნაკვერჩხლებს გადაყრიან... საჯის ჟინ მახვა ქოგოხვაფან | 520¹⁸ თუნუქზე ნაკვერჩხალს დაყრიან... ტიკინა გეჟთუ, ქაფჩა ნიხუ || 313¹⁴ კალათა წაიქცა. ხამსა დაცვივდა... ფარა ნიხვენ || 360³⁸ ფული სცვივა... ტარონი ქაკოხუ | 479³ ამინდი გაფუჭდა... ტარონი ოკოხუმს || 308²⁴ ამინდი ფუჭდება („ერთად ყრის“)... კალაშიქ ქაკოხუფს [ხურმა] | 536¹⁸ ქარი ჩამოყრის [ხურმას]... თოკიმ ფერი ქაგოშახუფან, თოკი ქონუკიდან | 528¹⁹ თოკისათვის ადგილს გამოხვრეტენ, თოკს გაუყრიან...

მეგრ.: ტუტას ქიმშაახუ — ნაცარში შეახვია (ვთქვათ, ცომი)... დაჩხირს ქიგოხუ კიცი — ცეცხლზე შემოდგა („ზედ დაამხო“) კეცი... ოდგიშით გოხუ — სადგისით გახვრიტა... გეგიშახუ — გამოხვრიტა...

ქართული შესაბამისი ძირი უნდა იყოს ა-ხვ-ევ-ს ზმნაში მოცემული (შე-ა-ხვ-ი-ა, გა-ხვ-ი-ა, და-ა-ხვ-ი-ა)...

შეიძლება და-ა-მხვ-ე || და-ა-მვ-ევ- ზმნასთან კავშირის შესახებ გვეფიქრა, — ეს ზმნა მნიშვნელობით ახლოს დგას, — მაგრამ აგებულების მხრივ დაბრკოლებებია.

262. ჭან. **ხგ-ად-**

შეხვედრა; მოხვედრა,
встречать,-ся, попадать

მეგრ. **ხგ-ად-**

„

ქართ. **ხგ-ედ-**

„

გზას არ შეიტანი ქომოხვადუ | 440₆ გზაში ერთი ეშმაკი შეხვდა... არ ჯენაზეს ქომოხვადეს | 413₃₀ ერთი მიცვალებულის გასვენებას („მიცვალებულს“) შეხვდენ... ჭინკა მომხვადუ | 509₁ ჭინკა შემხვდა... კიშიშ დღას მოფხვადით || 298₃ ზამთრის დღე შეგვხვდა (ვიგ ამინდს, „ზამთრის დღეს შეგვხვდით“)... აწი ბოტკოჩარე — მოხვადუნ კოჩის || 314₁₄ — ახლა ვესროლო — მოხვდება კაცს...

მეგრ.: ამხანაგის ქაშეხვადუ — ამხანაგს შეხვდა... მუქ მოხვადუ? — რა მოხდა?... ტყვიაქ ქგმოხვადუ — ტყვია მოხვდა... შარას ქაახვადუ — გზაში შეხვდა (უცაბედად)... ოში ფუთი სიმინდქ ქოფხვადუ — ასი ფუთი სიმინდი მხვდა...

ხგ-ად- კანონზომიერად შეესატყვისება **ხგ-ედ-**-ს; ეს უკანასკნელი ქართულში აწმყოსა და აორისტის ჯგუფის დროებში კარგავს **ე-**-ს: შეხვდა, შეხვდი, შეგვხვდი... ხვდება, ხვდები, ვხვდები... მაგრამ თურმეობითის ჯგუფში გვაქვს: შე-ჰ-ხვედ-რ-ია, შე-გ-ხვედ-რ-ია, შე-მ-ხვედ-რ-ია... შე-ხვედროდა... შე-ხვედ-რ-ოდ-ე-ს...

აღიშის ოთხთავში არის შემთხვევა აორისტში **ე-**-ს დაცვისა: შემხუედა: რ მრავალი ჭირი შემხუედა მე (= შემხუდა მე; იხ. ტაბ. 61 B₁).

ძირეულია **ხგ** ← **ხუ**; **-ედ** || **-ად** აფიქსია. ძირითადი მნიშვნელობა ყველგან ერთია.

263. ჭან. **ხგ-ალ-**

ხველება, кашлять

მეგრ. **ხგ-ალ-**

„

ქართ. **ხგ-ელ-**

ძვ ქართ. **გვ-ელ-**

„

ყინი(!) ცავუდორენ დო ახვალენ || 245₆ შესცივდა და ახველებს... დიხვალას-ის || 326₅ რომ დაახველოს, როცა დაახველებს...

მეგრ.: გოხვალუ — დაახველა... ხვალუნს, ოხვალაფუ-ანს — ახველებს... ღუმა ირიათო ოხვალაფუ — წუხელ სულ ახველა...

ძირი ერთი და იგივეა: **ხგ**-; ქართ. **-ელ-** სუფიქსი წარმოდგენილია კანონზომიერად **-ალ-**-ით ჭანურსა და მეგრულში.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

ჭან. ახვალენ, ქართ. ახველებს, მეგრ. ოხვალაფუანს
ინვერსიული წყობის ზმნებია, მასთან უკანასკნელი ორი კაუზატიური
წარმოებისაა და გარდამავალია.

264. ჭან. ხვამ-	ლოცვა, ვედრება
	благословлять; молиться; просить
მეგრ. ხვამ-	„ „ „
ქართ. —	

ნანა მუშიქ აწი კულანის... ხვამუფს | 513₂₃ დედა (მისი) ახლა
ქალიშვილს... ლოცავს... ჰემუქ თანგრის ახვამუდორენ || 285₉ ის
ღმერთს შევედრებია... ოხორჯაქ-თი იხვამუ || 258_{1,2} ქალმაც ილოცა...
სი ღომამჟი-ა იხვამემტი-ა თანღრის... || 248₃₆ შენ წუხელ ევედრებო-
დიო ღმერთს...

მეგრ.: ირიკოჩი დოხვამუ — ყველა დალოცა... იხვამუ —
ილოცა... ღვინი ქგდნხვამუ — ღვინო გადაულოცა... ოსურიშ თხუა-
ლა მნხვამუ — ცოლის შერთვა მოულოცა... ოხვამე — ეკლესია,
„სალოცავი“...

ქართულში ეს ფუძე არა გვაქვს. საფიქრებელია, რომ ქრისტიანულმა
საეკლესიო ნომენკლატურამ განდევნა ის ქართული ლექსიკონიდან...

265. ჭან. ხვატ-	კვნეტა, грызть, прокусить
მეგრ. ხვატ-	„ „
ქართ. ხვეტ-?	сдирать, скоблить(?)

ემუქ ხავლა ხვატუფს | 523₃₄ ის ხალვას „კვნეტს“...

მეგრ.: შანქარი გოხვატუ — შანქარი გაკვნეტა... ხვატუნს —
კვნეტს... ხვატარი — მჭრელი (ნათესების მავნებელი)...

შესაბამისი ფუძე ქართულში იქნებოდა **ხვეტ-** (მოხვეტა, „გუერდ-
ბის ხუეტა“...), მნიშვნელობის მხრივ რომ არ გვქონდეს სხვაობა („**ხვეტა**
— აფხეკასავით“ — ს ა ბ ა).

266. ჭან. ხვეწ-	ხვეწნა, თხოვნა, просить, умолять
მეგრ. ხვეწ-	„ „ „
ქართ. ხვეწ-	„ „ „

ო ხ ვ ე წ ა ფ ა ნ, ო ხ ვ ე წ ა ფ ა ნ ე-ლო ქოღოხედუნ სიჯა | 514₅ ეხვე-
წებიან, ეხვეწებიან და დაჯდება სიძე... ჰაშო ა ხ ვ ე წ ე ს | 301₂₇ ასე ეხ-
ვეწნენ... ხოლო-თი ა ხ ვ ე წ ე ს | 301₂₆ კიდევ ეხვეწნენ... დიდო მ ა ხ ვ ე -
წ ე ს | 290₅ ძალიან შეგვეხვეწნენ... ა ხ ვ ე წ ე ნ | 273₂₆ ეხვეწება...

მეგრ.: ბრელი ე ხ ვ ე წ უ — ბევრს ეხვეწა... ო ხ ვ ე წ უ (ნ) — ევედრე-
ბა... თის შ ე ვ ე ხ ვ ე წ ე ბ უ ქ — იმას ვთხოვ, იმას შევეხვეწები (რომ)...

ფუძე საერთოა, მნიშვნელობა — ერთი და იგივე.

267. ჭან. ხთ-:	მო- ხთ -უ	სვლა (ვიდა), ХОДИТЬ
მეგრ. რთ-:	მო- რთ -უ	” ”
ქართ. ვედ-	აღ-მო- ვედ -ა	” ”

სოთხალე კავე მო ხ თ უ | 355₃₃ საიდანღაც ყავა გაჩნდა („მოვი-
და“)... დალიშე მ ე ნ დ ა ხ თ უ დიშქაშე | 286₂ ტყეში წავიდა შეშისა-
თვის... ცოდა მუშიშა მ ე ნ დ ა ხ ტ უ | 366₁₄ თავის ოთახისაკენ წავიდა...
ოღაშა ა მ ა ხ თ უ | 353₃₂ ოთახში შევიდა... გაღე ქ ა გ ა მ ა ხ თ უ | 414₁₂
258₈ გარეთ გა(მო)ვიდა... ე-ნა ტუ მალარაშენ ვარ გ ა მ ა ხ თ უ | 414₁₂
რომ იყო, იმ სოროდან არ გამოვიდა... ხოლო დ ე ხ თ ე ს დო ჟინ ქოგობეს
| 414₂₇ კიდევ ავიდენ და ზევით დაასხეს... ჟინდოლენ... გ ე ხ თ უ არ კარ-
თალი | 455₂₁ ზევიდან დაეშვა („დავიდა“) ერთი არწივი... მუშენი
ე შ ა ხ თ უ | 535₅ რატომ ამოვიდა?.. ტულუმბაშენ წკაი მოიზდი, გ ე -
ლ ა ხ თ უ | 446₁₅ მილს მოვწიე („მილიდან წყალი მოვწიე“), ჩამოვიდა...

მეგრ.: თაქ ქ ე მ ო რ თ უ — აქ მოვიდა... თაურე მ ი დ ა რ თ უ —
აქედან წავიდა... სიმინდქ გ ე რ თ უ — სიმინდი ამოვიდა... ჯაშა ე შ ა რ -
თ უ — ხეზე ავიდა... გიმე გ ი მ ა რ თ უ — ქვევით ჩავიდა...

ძირეული **ხ-** ამ ზმნას ჭანურში ეკარგება პირველ პირში (მა ქომოფ-
თ-ი... მენდაფ-**თ-ი** — მოვედი, წავედი...); სხვა პირებში **ხთ-** დაცულია. ეს
ძირი აორისტის ჯგუფის დროებს აწარმოებს...

-**ხთ**-ს ადგილს იჭერს მეგრულში **-რთ-:** **ხ** → **რ**... ზოგ შემთხვევაში მე-
გრულში ჭირს გარჩევა **რთ-** ← **ხთ-** და **რთ-** ← **ქთ-** (მდრ. გ ე რ თ უ —
„აღმოცენდა“, ამოვიდა და დ ი რ თ უ — მობრუნდა, „მოიქცა“... ჭანურში
გვექნებოდა: გ ე ხ თ უ — სხვა მნიშვნელობით — „ჩავიდა“, „დავიდა“ და
გ უ ი ქ თ უ — „მობრუნდა“)...

ქართული შესაბამისი ძირია **ჰედ-** ძვ. ქართულისა: ა ღ ჯ დ ა — ავი-
და... დ ა ჯ დ ა — დავიდა... ა ღ მ ო ჯ დ ა — აღმოვიდა... გ ა რ დ ა ჯ დ ა
— გარდავიდა და სხვ.

აღსანიშნავია ძირეული ხმოვნის დაკარგვა ჭანურსა და მეგრულში,
როცა ქართულს ის შენახული აქვს.

268. ჭან. ხინწ-	ქატოს მოწმენდა, მოცილება განიაგებისას, удалять шелуху, провеивая рис, пшено
მეგრ. ხინწ-	” ” ” ”
ქართ. —	

[ბრინჯი] გობის გედუმელან დო შათხუფან... ხ ი ნ წ უ ფ ა ნ, ხ ი ნ -
წ უ ფ ა ნ... | 518^{11,12} ბრინჯს გობზე დააყრიან („დადებენ“) და ანიაგებენ...
მოწმენდენ, მოწმენდენ...

მეგრ.: გ ე მ ნ ო ხ ი ნ წ უ — მოწმინდა (განიაგებისას ზედ მოყოლილი
ქატო)...

ქართული შესატყვისი ძირი არა ჩანს.

269. ჭან. ხირ-	ქურდობა, воровать
მეგრ. ხირ-	” ”
ქართ. —	

ცხენი ქ ა ნ ი ხ ი რ ე ს დო იმტეს | 477¹ ცხენი მოიპარეს და გაიქ-
ცნენ... ჰამ ჯაარი შქიმი მიქ ნ ი ხ ი რ უ? || 330²⁸ აქ ჩემი პური ვინ მოიპა-
რა?... ჰამ კოჩიქ მ ე მ ი ხ ი რ უ || 324²⁵ ამ კაცმა მოიპარა... მუ მ ე ვ ი -
ხ ი რ ა? | 412²⁶ რა მოვიპარო?...

მეგრ.: ცხენი მ ო ხ ი რ უ — ცხენი მოიპარა... ცხენი ქ ი მ ი ო ხ ი რ უ
— ცხენი მოპარა... ი ხ ი რ ს — იპარავს... ნ ო ხ ი რ ი — ნაქურდალი...

შესატყვისი ძირი ქართულში არა ჩანს.

270. ჭან. ხირხინ- ხინინ-	ჭიხვინი, ржать
მეგრ. —	
ქართ. ხვიხვინ-	”

ცხენიში ნანაქ მუში თაის უ ხ ი რ ხ ი ნ ტ უ | 475³⁰ დედა-ცხენი თა-

ვის კვიცს „უჭიხვინებდა“... ცხენიქ ხ ი ხ ი ნ ა ფ ს | 543₁₈ ცხენი ჭიხვი-
ნებს...

მეგრულში ეს ზმნა არა გვაქვს. ჭანური **ხირხინ-** || **ხინინ-** იგივეა, რაც
ქართული **ხეხინ-**: ცხენმა და ი ხ ვ ი ხ ვ ი ნ ა... ჭანურში დაკარგულია **-ვ-**
(**-ხვი-** კომპლექსში); ჭანურის ერთ-ერთ ვარიანტში **ხ-**ს წინ განვითარებუ-
ლია **-რ-**: ხ ი რ ხ ი ნ-...

271. ჭან. **ხიტონ-**
მეგრ. **ხიტონ-**

ჩხიკინი, **КОВЫРЯТЬ**
ჩხიკინი; გამოხვრა ძვლისა,
КОВЫРЯТЬ; ГЛОДАТЬ КОСТЬ

ქართ. —

„სუჯის ვა ბოგნამ“-ა: სუჯის ი ხ ი ტ ო ნ ა მ ს | 276₁₅ ყურში არ მე-
სმისო: ყურში თითით იჩხიკინებს... თუთაში ლანდეს უ ხ ი ტ ო ნ ტ უ |
401₂₂ მთვარის ლანდს უჩხიკინებს...

მეგრულშიც გვაქვს იგივე ზმნა: უ ხ ი ტ ო ნ უ ა ნ ს — უჩხიკინებს,
ძვარს უ ხ ი ტ ო ნ უ ა ნ ს — ძვალს ხრავს...

ქართულში ეს ფუძე არა ჩანს.

272. ჭან. **ხმარ-:** ი-**ხმარ-**უ
მეგრ. **ხვარ-:** ი-**ხვარ-**უ

ხმარება, **ПОЛЬЗОВАТЬСЯ**
ხმარება, „ველა
ПОЛЬЗОВАТЬСЯ, ПОМОГАТЬ
„ „

ქართ. **ხმარ-:**ი-**ხმარ-**ა

სუმ-ოთხო დღას ი ხ მ ა რ უ | 405₂₃ სამ-ოთხ დღეს იხმარა... ქოშინა-
ხი, გინტა-ში, ი ხ მ ა რ ი 442₈ შეინახე, როცა გინდოდეს, იხმარე... „მუთა-
გას“ ვა ვ ი ხ მ ა რ თ, ჟურ დასტული ვ ი ხ მ ა რ თ | 542₁₂ მუთაქას არ
ვხმარობთ, ორ ბალიშს ვხმარობთ... უკუღვე ვარ ი ხ მ ა რ ე ნ | 244₁₁ მე-
რე არ იხმარება... ხე ნოტროხუ... ვარ ა ხ მ ა რ ე ნ | 346₂₄ ხელი მოტყდა,
ვერ ხმარობს (არ შეუძლია იხმაროს)... არ თოკი დ ო მ ო ხ მ ა რ ა ფ ი |
251₆ ერთი თოკი მათხოვე („მანხმარებინე“)...

მეგრ.: ოჭკომალო ქობალი ი ხ ვ ა რ უ — საჭმლად პური იხმარა... მუ-
შოთ მ ო ხ ვ ა რ უ — თავისთვის მოიხმარა... ამხანაგის მ ო ხ ვ ა რ უ — ამ-
ხანაგს დაეხმარა... ირო ო ხ ვ ა რ უ (ნ) — მუდამ ეხმარება...

ფუძე ზმნისა საერთოა: **ხმარ-**; მეგრულში **მ-** შეცვლილია **ვ-**თი: **ხმარ-**

→ **ხვარ**... ძირითადი მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

273. ჭან. ხომ - ხომბ -	ხმობა, შრობა, сушить, сохнуть
მეგრ. ხომ -	” ” ”
ქართ. ხმ - ხემ - ძვ. ქართ.	” ”

თუთუნი დო ხომუ || 339¹⁵ თამბაქო გახმა... დო ხომუ-შ-კულე || 340¹¹ მას შემდეგ, რაც გახმა... მცია დო ხომუ | 521¹ ცოტათი შეშრება („შეხმება“)... ლიმხანა დოჭკირან-ში, ოხომინამან || 297⁵ როცა გვიმრას მოჭრიან, ახმობენ... ბგუბარე, უკულე ბოხომბინარე, კელემბურის გელაპკიდარე; დო ხომბასენ; ხომბა-შ-კულე, დომჯახარე... || 244^{29,30} [აბედს] მოვხარშავ, მერე გავაშრობ; შუა-ცეცხლის ჯაჭვზე დაკვიდებ; გაშრება; როცა გაშრება, („გახმება“), დავბეგვავ...

მეგრ.: ჯაქ დო ხომუ — ხე გახმა... დიხაქ გოხომუ — მიწა გახმა... ჯადოხომუ — ხე გაახმო... ოხომუანს — ახმობს... ხომულა — ხმელი... ხომაფილი — გამხმარი...

ძვ. ქართულში ამ ზმნის ფუძე იყო **ხემ**- (განხემ — გახმი!); ჭანურ-სა და მეგრულში უნდა გვექონოდა **ხამ**-, მაგრამ მ-ს მეზობლობაში **ა** → **ო**: **ხამ** → **ხომ**-.; ჭანურში მ-სთან ზოგჯერ ვითარდება **-ბ**-. **ხომ** → **ხომბ**- (ათინურში, ვიწურში)...

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა ქართულში, მეგრულში, ჭანურში, — ოღონდ ამ უკანასკნელში ეს ზმნა „შრობა“-საც ნიშნავს.

274. ჭან. ხონ -	ხენა, пахать
მეგრ. ხონ -	” ”
ქართ. ხან -	” ”

მაფხონი საფანიეთე || 343²⁹ მე ვხანი კავით...

მეგრ.: მა ვხონი — მე ვხანი... ხონუნს — ხნავს...

ჭანურისთვის **ხონ**- ფუძე იშვიათია; ტექსტებში მხოლოდ ერთხელ გვაქვს ეს ზმნა: ჩვეულებრივად იტყვიან „ლეტა ონთხორაფუ“ — „მიწა ათხრევიან“...

ყოველ შემთხვევაში **ხონ**- კანონზომიერად შეესატყვისება **ხან**-ს; მოგხან-ი (-**ვან**- ძვ. ქართ.) ისეთივე ნასახელარი ზმნა უნდა იყოს, როგორც და-**ვბარ**-ე, გა-**თონ**-ნ-ე, **ვან**- = **ვარ**- (იხ. **ხაჩქ**-).

275. ჭან. ო-ხორ- :	ო-ხორ- ამ-ს	სახლობს, селиться
მეგრ. ო-ხორ- :	ო-ხორ- ან-ს	” ”
ქართ. სა-ხლ- :	სა-ხლ- ობ-ს	” ”

ჰექ ო ხ ო რ ა მ ტ უ || 291²² იქ სახლობდა... მეგრ. თექ ო ხ ო რ ა ნ -
დ უ...

ეს ზმნა ნასახელარია; ნაწარმოებია სახელისაგან **ოხორ-** (იხ.)

276. ჭან. ხორხ- ხერხ- ხეხ-	ხერხვა, пилить
მეგრ. ხორხ-	” ”
ქართ. ხერხ-	” ”

„ჯა ფ ხ ო რ ხ უ მ“-ა, უწუ || 250⁴ ხეს ვხერხავო, უთხრა... ჯა ეკვათუ-
მან, მე ხ ე რ ხ უ მ ა ნ || 271¹⁹ ხეს მოჭრიან, გახერხავენ („მიხერხავენ“)...
აიქ... ხ ე ხ უ ფ ს, მაჟუანიქ — ყაზუფს... | 467²³ ერთი ხერხავს, მეორე —
თლის...

მეგრ.: ჯა გ ო ხ ო რ ხ უ — ხე გახერხა; ჯას ხ ო რ ხ უ ნ ს — ხეს ხერ-
ხავს...

ძირი საერთოა, — ოღონდ მეგრულში და, ნაწილობრივ, ჭანურშიც ძი-
რეული ხმოვანი **ე** შეცლილია **ო**-თი. ჭანურში მაინც ძირითადია **ხერხ-**,
რომელიც **რ**-ს დაჩრდილვა-დაკარგვისას **ხეხ**-ის სახით წარმოგვიდგება.

მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

277. ჭან. ხოცქ- ხორცქ- ხროხქ-	კვლომა ცხოველისა, околевать
მეგრ. ხორცქ-	გლეჯა, лопнуть, разорваться
ქართ. ჰოც-(?)	დახოცვა, перебить, истребить

უკულე [მგვი]... ყინითენ დ ო ხ ო ც ქ უ | 459¹⁵ მერე [მგელი] სიცი-
ვით მოკვდა... „კაეფე დ ო ხ ო ც ქ უ ნ“ | 527²⁸ „კარგები დახოცება“... „ადა
[ბულდუჯინი] აწი ხ ო ც ქ უ ნ-ა | 466⁵ ეს [მწყერი] ახლა კვდებაო... არ-
ჟურ დლაშ-კულე [მგერი]... დ ო ხ ო რ ო ც ქ უ დ ო რ ე ნ || 253²⁰ ერთი-
ორი დღის შემდეგ [მგელი] მომკვდარა... [ცხენი] მანჯურანი დლა დ ო ხ -
როს ქ უ || 364²² [ცხენი] მეორე ღდეს მოკვდა...

მეგრ.: შქას გ ო ხ ო რ ც ქ უ — შუაზე გასკდა, გაგლიჯა; ჩაფლაქ
დ ო ხ ო რ ც ქ უ — წულა დაგლიჯა... ენა ვა ხ ო რ ც ქ უ (ნ) — ეს არა
გლჯება (მოქმედ. გვარ.: შქას გ ო ს ო ფ უ — შუაზე გაგლიჯა — სხვა ძი-
რია **-სოფ**-!)

მეგრული **ხორცქ-** იგივეა, რაც ჭანური **ხოცქ-**, ოღონდ **-რ-** აქვს განვითარებული **ც-**ს წინ: **ხოცქ-** → **ხორცქ-**. ამ უკანასკნელისაგან მეტათეზისის გზით უნდა იყოს მიღებული ჭან. **ხროცქ-** || **ხროსქ-**...

ქართული **ვოც-** — და-**ვოც-**ა — ამოსავალი იქნებოდა ჭან. **ხოცქ-**სათვის, თუ **ვოც-**ა (წარ-**ვოც-**ა) და **ვოც-**ა (და-**ვოც-**ა) ორი სხვადასხვა ზმნაა, როგორც ეს ს ა ბ ა ს ა აქვს აღნიშნული.

მაგრამ, რადგანაც ეს საეჭვოა, ამიტომ ქართული შესატყვისის საკითხი გადაჭრილად ვერ მიიჩნევა: წარ-**ვოც-**ა, სა-**ვოც-**ი, პირ-სა-**ვოც-**ი... და სხვ. მეგრულში და ჭანურში **ქოს-** (იხ.) სახით არის წარმოდგენილი.

278. ჭან. ხრაკ-	ხრაკვა, жарить
მეგრ. ხირკ-	დახრუკვა, обуглиться
ქართ. ხრაკ-	жарить

ტალანის ბინჯი ქოგაობლაფან დო კაი დო ხ რ ა კ უ ფ ა ნ | 522¹¹ ტაფაზე ბრინჯს დაყრიან და კარგად მოხრაკავენ...

მეგრ.: დაჩხირს დ ი ხ ი რ ო კ უ — ცეცხლში დაიხრუკა...

ქართ. ხ რ უ კ ვ ა ხ რ ა კ ვ ა ს ვარიანტია; **ხრაკ-** იმავე სახითაა მოცემული ჭანურში; **ხრუკ-**ის ვარიანტია მეგრ. **ხიროკ-**. ძირითადი მნიშვნელობა ერთი და იგივეა.

279. ჭან. ხუტ-ორ- ხოტ-ორ- M ხოჭ-ორ-	თმის გაკრეჭა, стричь волосы
მეგრ. ხუჭ-ორ-	თმის გაკრეჭა (ძირამდი); стричь волосы (наголо)
ქართ. ხოტ-რ-	” ”

მაკასითე დუდი ი ხ ო ტ უ რ ა ს ე ნ || 342^{12,13} მაკრატლით თმა გაიკრიჭოს...

ნ. მ ა რ ს მოჰყავს: თომა უ ხ ო ტ ო რ ა მ (ათინ.) და „ვუხოჭორაფ“ (ხოფ.) — თმას ვპარსავ... ნ. მ ა რ ი დასძენს: შდრ. „ჭკორ“-ს (ჭან. გრ., გვ. 234). **ხუტ-ორ-** || **ხოტ-ორ-** || **ხოჭ-ორ-** და **ჭკორ-** სხვადასხვა ძირებია.

მეგრულში გვაქვს: დუდი გ ო ხ უ ჭ ო რ უ — თავი გაიკრიჭა, გაიხოტრა (თმა სრულებით არ დაუტოვებია, თან უმნოდ გაპარსვის ნიუანსიც შემოდის)...

ძირი ამ ზმნისა უნდა იყოს **ხოტ-** || **ხუტ-**; **ხოჭ-** || **ხუჭ-** ამ პირველთა დერივატებია.

ეგვეე ძირი გვაქვს ზმნაში ეშა-**ხუტ**-ონ-უფ-ან: ლეტა ბერგითე ხაჩქუფან, ე შ ა ხ უ ტ ო ნ უ ფ ა ნ, ლაზუტიში ჭკემი დოლოტკომელან | 515₈ მიწას თოხნიან, „ამოხოტრავენ“, სიმინდის მარცვალს ჩააგდებენ... -**ორ-** სუფიქსი აქ შეცვლილია -**ონ-** სუფიქსით: **ხუტ-ორ-** || **ხუტ-ონ-**.

280. ჰან. ხუჯ- :	მუ- ხუჯ -უ	შეფერება, ПОДХОДИТЬ
მეგრ. ხუჯ- :	მუ- ხუჯ -უ	„ „
ქართ. მ-ხარ- :	„მი-ე- მ-ხარ -ო“	

ჰავა ვარ მ უ ხ უ ჯ უ, ვარ მ უ ხ უ ჯ ა მ ს... || 311_{5,6} ჰავა არ შეეფერა, შეეფერება...

მეგრ.: ნოსაქ დიანთირს ვა მ უ ხ უ ჯ უ — რძალი დედამთილს ვერ შეეგუა...

ეს ზმნა ნასახელარია; მისი ფუძეა **ხუჯ-** (იხ.).

281. ჰან. ხჩ-ან- ხჩ-ი-ან-	გათეთრება, СДЕЛАТЬ БЕЛЫМ, СТАТЬ БЕЛЫМ
მეგრ. ჩჩ-ი-ელ-	„ „
ქართ. მ-ჭც-ე	ჭალარა, СЕДИНА

ბინჯი დინჩხვაუ, დ ი ხ ჩ ა ნ უ | 518₉ ბრინჯი გაიცეხვა, გათეთრდა... ცილი... დაჩხიის გმოტიბინა-ში, დიკაპეტანენ, დ ი ხ ჩ ა ნ ე ნ | 541₂₅ ცილა რომ ცეცხლზე გაათბო, გამაგრდება, გათეთრდება...

მეგრ.: გ ე ე რ ჩ ი ე ლ უ — გათეთრდა... გ ა ა რ ჩ ი ე ლ უ — გაათეთრდა...

ეს ზმნა ნასახელარია; მისი ფუძეა **ხჩ-** (იხ.). მეგრული **ჩჩ-ი-ელ-** ისევე აგებული, როგორც ჰანური **ხჩ-ი-ან-: -ელ-** || **-ან-**...

იმავე ძ ი რ ი ს ა ა ი-**ქჩ-ინ-**ებ — ბერდება, ო-**ქჩ-ინ-**აფ-ს — აბერებს... ოლონდ აქ ფ უ ძ ე დ **ქჩ-ინ-** — „ბებერი“, „ჭალაროსანი“ — არის გამოყენებული.

282. ჰან. ჯ-ან- ჯ-ირ- ჯ-ინ-	დაწოლა; ძილი, ЛЕЖАТЬ; СПАТЬ
მეგრ. ჯ-ან- ჯ-ირ-	დაწოლა, ЛЕЖАТЬ
ქართ. ძ-ილ- ძ-ინ-	დაწოლა; დაძინება, ЛЕЖАТЬ; СПАТЬ

თუდე... ბაბა ჩქიმი ჯანს | 456¹² ქვეშ მამაჩემი წევს... მა ბლური
 დო ბჯან-აა || 250¹⁹ მე მოვკვდი და ვწევარო... ქიმი ბჯან, ქიმი ბხერ ||
 305⁶ ხან ვწევარ, ხან ვზივარ... ჯანტუ; გოკუცხატუში, ქოთუმე იმხორ-
 ტუ | 431¹⁴ ეძინა; რომ გაიღვიძებდა, ქათამს ჭამდა... ოხოი ჩქიმის ქობ-
 ჯან | 535³¹ ჩემ სახლში ვწევარ... მანდაგერეფე თელი ხოლო ჯანან |
 510²² მეზობლები კიდევ სულ წვანან... სძინავთ... ოხორჯა... მედახთუ ოხო-
 რიშა დო ქო დინჯირუ ონჯერეს | 430⁵ ცოლი წავიდა შინ და დაწვა
 საწოლში... ხოჯა... მეზალულის ქო დინჯირუ || 250⁶ ხოჯა სასაფლაო-
 ზე დაწვა... ჰემ სერის ალაქ „ბინჯირი“-ა დო მცუდიში თოლეფე ოდუ
 || 251²⁶ იმ ღამეს ბატონმა („ალამ“) „დავიძინე“-ო და ტყუილად თვალეზი
 დახუჭა... მჩხუი დაღის ინჯირს | 527²⁹ ცხვარი ტყეში წვება... ქე-
 ლავინჯირთ, ელავინჯირთ, ამმა ყუჯი ყონაში დოლოხე მაყვენან |
 516⁶ წამოვწვებით, წამოვწვებით, მაგრამ ყური ყანისაკენ გვექნება... ემსე-
 რი ჭუმანიშაქის ონჯირეს ვარანჯირუ || 254²⁵ იმ ღამეს გათენებამდის
 საწოლში ვერ დაიძინა... უნჯირუ ქოდოფსქიდი დო ანდლა... დიდო მან-
 ჯირენ | 536⁷ უძილოდ დავრჩი და დღეს... ძალიან მეძინება... ხენდეკის..
 ქო დილიჯინუ დო დიტალახუ | 453¹¹ თხრილში გაიმხლართა („ჩა-
 წვა“) და დაისვარა... თილქი ლეტას ქო დიჯინუ | 456²³ მელია მიწა-
 ზე დაწვა... დიჯინეს, მოსიელეს... || 327⁹ დაწვენენ, ადგენენ... ბერექ კუ-
 ვეთი-ნა უღუტუ, კონაი ოქოსალეს გააჯინუ, ამმა ვა ოკვატახუ | 443³⁵
 შვილს რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, ცოცხს დააწვა, მაგრამ ვერ გატეხა...
 ნეჰადეთი ოხორჯაქ ნეკნას ზოი ნაჯინუ დო ქავონწკუ | 431⁵ ბოლოს
 ცოლი მაგრად მიაწვა კარს და გააღო... კარავის ნაჯინეს | 501⁵ გემს
 მიაწვენენ...

მეგრ.: ლეხი ჯანუ (ნ) — ავადმყოფი წევს... ბალანაქ ქი დინჯი-
 რუ — ბავშვი დაწვა... დიდაქ ბალანა ქე დანჯირუ — დედამ ბავშვი
 დააწვინა... ბალანას ონჯირუ ანს — ბავშვს აწვენს... კარს ქიმი ან-
 ჯირუ — კარს მიაწვა... ოქოსარს ქი გიანჯირუ — ცოცხს დააწვა...

ჯან- || ჯირ- მეგრულად „წოლას“ აღნიშნავს; ჭანურში კი „წოლასაც“
 და „ძილსაც“, უპირატესად — უკანასკნელს (მეტადრე **ჯირ-**); **ჯინ-** კი —
 „წოლას“ („მიწოლა“, „ზედ დაწოლა“ და სხვ.).

ქართულში **ჯირ-**ს შეესაბამება **ძილ-**; **ჯან-** და **ჯინ-** იმავე ძირს შეი-
 ცავს, ოღონდ განსხვავებული სუფიქსებით; **ჯინ-** — ქართ. **ძინ-**: **ძინ-**ავ-ს,
 და-ი-**ძინ-**ა...

283. ჭან. **ჯახ-**
 მეგრ. —
 ქართ. **ჯახ-**

დაბეგვა, КОЛОТИТЬ

СТОЛКНУТЬСЯ

[კავი] ბ ჯ ა ხ ა-ის, ჩუჩქუ ივენ II 244₃₀ აბედს რომ დავბეგვავ, და-
რბილდება („ჩვილი გახდება“)...

იგივე ძირია, რაც ქართულ და-**ჯახ**-ებ-ა-ში გვაქვს. ს ა ბ ა ს განმარტე-
ბით „**ჯაჯა-ჯუჯი** — მრავალჯერ დიდის ტყეცების ვმა“. მეგრულში შე-
სატყვისი ძირი არა ჩანს.

მნიშვნელობის გადახრა ადვილი გასაგებია.

284. ჭან. (რ)-**ჯგ-ინ-**

ძლევა; ჯობნება, **победить**
осилить; (быть побежденным)

მეგრ. რ-**ჯგ-ინ-**

” ” ”

ქართ. **ჯ-ობ-ნ-**

превосходить

კათთაის ო ჯ გ ი ნ ე ე ნ I 417₁₉ ყველას მორევია („ყველასთვის უჯობ-
ნია“)... ციღუ-სი, გ ი ჯ გ ი ნ ე ნ, ვა ნახონდინე II 368₃₂ რომ წავიდა, მარ-
ცხდება, ვერ უძლებს... მუთხანიშა ა ჯ გ ი ნ ე ნ, მთელი შეი იმხორს I 541₅
რასაც მოერევა, ყველაფერს ჭამს... „მითხანი ი რ ჯ გ ი ნ ა ს-ა, ქალამანი
თერცინე (გოქთეი) მუიდვასუნონ“-ა I 417₂₀ ვინც დამარცხდესო („იძლიო-
სო“), გადმობრუნებული ქალამანი ჩაიცვასო!...

მეგრ.: ართიქ მაჟიას ო რ ჯ გ ი ნ უ — ერთმა მეორეს სძლია („აჯო-
ბა“)... ხოლო ო რ ჯ გ ი ნ ა ნ ს — კიდევ დაძლევს („აჯობებს“)... ვ ე ე რ -
ჯ გ ი ნ ი ნ ე (ნ) — არ შეიძლება დაიძლიოს... ზოთონს ზარხული უ ჯ -
გ უ (ნ) — ზამთარს ზაფხული ჯობს...

ძირეულია აქ **ჯგ-**; ეს იგივეა, რაც ქართ. **ჯ-** ძირი, ოღონდ მის შემდეგ
განვითარებულია **-გ-**. თავკიდური **რ-** ფონეტიკურად განვითარებული ჩანს
— ჭანურში, სადაც ის ყოველთვის არც იხმარება, და მეგრულში, სადაც
მას გარდამავალ ფორმასთან ვხვდებით (**უ-ჯგუნ** — ჯობს —
ო-**რჯგ**ინუ... მორფოლოგიურ ფუნქციას — მაგ., კაუზატიობას — ამ
რ-ს ვერ მივაწერთ, ამას აბრკოლებს საქმის ვითარება ჭანურში და მერე
ისიც, რომ საკაუზატივო სუფიქსები სხვა გვაქვს)...

ო-**ჯგ-ინ**-უ — კაუზატივია უ-**ჯგ**-უ-(ნ)-ისა; **-ინ-** ამასთანაა დაკავშირებუ-
ლი. ქართული ხმარობს **-ობ-** და **-ნ-** სუფიქსს.

285. ჭან. **ჯერ-**:

დი-**ჯერ**-უ

დაჯერება, **слушаться к.-л.**

მეგრ. **ჯერ-**:

დᲑ-**ჯერ**-უ

” ”

ქართ. **ჯერ-**:

დაი-**ჯერ**-ა

”

ე-ლო ვარ და იჭერ უ || 256₁₀ ო-და არ დაიჭერა (არ დათანხმდა)...
 ოხორჯაქ სანქის ქოდიჭერ უ | 429₂₇ ცოლმა ვითომდა დაიჭერა... ე-ნა
 ღოინუ, ქოდიჭერი დო ე-ნა ღურუ, მუშენი ვა იჭერ? | 406₁ რომ
 მოიგო („დაბადა“ დიდმა ქვაბმა პატარა), დაიჭერე და რომ მოკვდა, რა-
 ტომ არ იჭერებ?...

მეგრ.: მუმაშ ნარაგალუ ართი სქუაქ ქიღეჭერ უ, მაჟიაქ —
 გეღეჭერ უ — მამის ნათქვამი ერთმა შვილმა დაიჭერა, მეორემ — არ
 დაიჭერა... მა დამიჭერი, თენა ქიციდი — მე დამიჭერე, ეს იყიდე...
 უღუჭერებ უ — დაუჭერებელი...

ძირი საერთოა; მნიშვნელობაც ერთია.

286. ჭან. მ-ჭვენ-	დი-მჭვენ-უ	დაძველება, стареть
მეგრ. ჭვეშ-	ღე-ჭვეშ-უ	„ „
ქართ. ძველ-	და-ძველ-დ-ა	„ „

„ბაშფორთი დ ი მ ჯ ვ ე ნ ე რ ე ნ“ -მა | 479_{13,14} პასპორტი დაძველებუ-
 ლაო...

მეგრ.: და-ჭვეშ-ებ-ე-(ნ) — დაძველებულა; დეჯვეშ უ — დაძველდა...
 იჯვეშებ უ (ნ) — ძველდება...
 დ ი მ ჯ ვ ე ნ უ — ნასახელარი ზმნაა; იხ. მ-ჭვეში — ძველი.

287. ჭან. ჭ-ვ-ინ- ჭ-უფ-	ძოვება, ძოვა, пасти, пастить
მეგრ. —	
ქართ. ძ-ოვ-	„ „

„ყარ ფუჯი დ ი მ ჯ ვ ი ნ ი“! „ბ ი მ ჯ ვ ი ნ ა“! | 359₂₀ „ერთი ძროხა მო-
 აძოვე“! „მოვაძოვებ“!... ჯ უ ფ ს თიფი | 542₁₇ ბალახს (თივას) ძოვს... არ
 ტავმანიქ ჩაი ჯ უ ბ ტ უ-ში... | 455₂₁ როცა ერთი კურდღელი ბალახს ძოვ-
 და... მჩხურიქ ჩაი ჯ უ ფ ს | 458₃ ცხვარი ბალახს ძოვს...

ჭან. ჭ-(უფ)-სის ძირი კანონზომიერი შესატყვისია ქართ. ძ(ოვ)-ს-ის ძ-
 სი. ო-მ-ჭვ-ინ-უ — „აძოვა“ — კაუზატივია: ო- — ინ-...

მეგრულში ეს ძირი არა ჩანს (ი დ ი ა რ ს — ძოვს, ო დ ი ა რ უ ა ნ ს
 — აძოვებს)...

288. ჭან. ჯონ- ონ-	ძახება, ЗВАТЬ
მეგრ. ძახ- ჯონ-	” ”
ქართ. ძახ-	”

მიტიქ ვა უ ჯ ო ხ უ || 283³¹ არავინ დაუძახა... არ საათი'ჭკულე მუს-
 თენდიკიქ ქ ო დ უ ჯ ო ხ უ || 247^{35,36} ერთი საათის შემდეგ გამომძიებელმა
 დაუძახა... „კიკილიკი“ არ ქ ო დ ი ჯ ო ხ უ || 255³⁴ „კიკილიკი“ ერთი დაი-
 ძახა... ხოჯას დ უ ჯ ო ხ უ | 398¹³ ხოჯას დაუძახა... სუმ-თუთაშ-კულე მ ი -
 ჯ ო ხ უ || 267³⁴ სამი თვის შემდეგ გამომძიახა („დამიძახა“)... ჯამეშენ
 გ ა მ უ ჯ ო ხ უ | 403²⁰ ჯამედან გამოსძახა... უ ო ხ ი თ (უ) მელენცია ||
 350¹³ დაუძახეთ მილიციას... უ ო ხ უ... არ კოჩი || 350²¹ დაუძახა... ერთმა
 კაცმა... ართელიქ ზოპონს: „ვანო ჯონონს“, მაყუანიქ ზოპონს-ქი „ვანო ვა
 ჯ ო ხ ო ნ ს“-და | 509²⁰ ერთი ლაპარაკობს „ვანო ჰქვია“, მეორე ლაპარა-
 კობს „ვანო არ ჰქვიაო“... „მუ გ ჯ ო ხ ო ნ ს?“ „ახმელი მ ჯ ო ხ ო ნ ს“ | 497⁹
 „რა გქვია?“ „ახმელი მქვია“... „გიშერა“ ჯ ო ხ ო ნ ტ უ | 465³⁰ („გიშერა“
 ქვია?).

მეგრულში გარდამავალი ზმნა ქართ. **ძახ-** ფუძეს იყენებს (დ უ უ ძ ა -
 ხ უ — დაუძახა... დ ო მ ი ძ ა ხ უ — დამიძახა... და სხვ.), მაგრამ „ჰქვია“-ს
 მნიშვნელობით **ჯონ-** არის შერჩენილი: „თის მუ ჯ ო ხ ო (ნ)“? — მას რა
 ჰქვია?.. — სი მუ რ ჯ ო ხ ო (ნ)? — შენ რა გქვია?.. მუ ჯ ო ხ ო დ უ? — რა
 ერქვა?..

ჭანურში ორივე შემთხვევაში **-ჯონ-** (ათინ. **ონ-** ← **ონ-**) არის
 გამოყენებული. ეს **ჯონ-** კანონზომიერი შესატყვისია ქართ. **ძახ-**ისა. მე-
 გრულში **ძახ-**ის დამკვიდრება მეორეული მოვლენაა: წინათ იქაც, ალბათ,
 ჭანურისებური მდგომარეობა გვექნებოდა.

საინტერესოა, რომ ჭანურში ეს ზმნა ნასახელარია: **ჯონო-** (იხ.) —
 „სახელი“; ქართულში **ძახ-** და **სახ-**ელ-ი ერთი წარმოშობისა უნდა იყოს.

289. ჭან. ჯუმ-ორ-	დამარილება, СОЛИТЬ
მეგრ. ჯიმ-ოლ-	” ”
ქართ. —	

ტკების ჯუმუ ქოგობლადან დოლოხე, ყურ-სუმ დღას ეშო იყვენ, დო
 ჯუმუ ქომუიზდიფს, დ ი ნ ჯ უ მ ო რ ე ნ | 542³⁷ ტყავს მარილს დააყრიან
 შიგნიდან, ორ-სამ დღეს ასე იქნება და მარილს შეიწოვს, დამარილდება...

მეგრ.: ყვალი დ ო ჯ ი მ ო ლ უ — ყველი დაამარილა... ჯ ი მ ო ლ უ ნ ს

— ამარილებს...

ქართულის შესახებ იხ. **ჯუმ-უ** (გვ. 183).

290. ჭან. ჯუნდ-	კოცნა, ЦЕЛОВАТЬ
მეგრ. ჯუდ-	” ”
ქართ. —	

დიდო აჯუნდუ ბაბა მუშის-თი | 424₄ ბევრი აკოცა თავის მამა-საც... ნანა-ჩქიმიქ გუითენ მ აჯუნდუ | 490₂₂ დედაჩემმაც გულით მაკოცა...

მეგრ.: ქ ა აჯუნდუ — აკოცა... გოჯუნდუ — გადაკოცნა... ჯუნდუნს — კოცნის.

ძირი ერთი და იგივეა ჭანურსა და მეგრულში; ჭანურში **დ-**ს წინ განვითარებულია **-ნ**...

ქართულში სათანადო ძირი არა ჩანს.

291. ჭან. ჯღ-ონ-	უ-ჯღონ-უ	გაგზავნა, ПОСЫЛАТЬ
მეგრ. ჯღ-ონ-	უ-ჯღონ-უ	” ”
ქართ. ძღვ-ან-	უ-ძღვან-ა უ-ძღვ-არ-ა	” ”

ნანა სქანიქ უშქირეფე მოგინჯღონუ | 489₂ დედაშენმა ვაშლი გამოგიგზავნა... ჰუქუშეთიშა მეენდაჯღონუ || 247₃₅ მთავრობასთან გაგზავნა... ოკაჩხე ჩითაბი მომინჯღონარ? || 346₂₅ მერე წიგნს გამომიგზავნი?...

მეგრ.: წერილი ქიმეუჯღონუ — წერილი გაუგზავნა... უჯღონანს — უგზავნის... მიდააჯღონუ — გააგზავნა... გეგინაჯღონუ — გადააგზავნა... ხოს უჯღონს — ხარს უძღვის... ნჯღვერი — მძღოლი...

ქართ. **ძღვან-** და მეგრ.-ჭან. **ჯღონ-** (← **ჯღვ-ონ-**) კანონზომიერად შეესატყვისება ერთმანეთს აგებულების მიხედვით. **-ან-** || **-ონ-** ძირეული არ არის.

რაც შეეხება მნიშვნელობას, ამ მხრივ ურთიერთობა ნათლად ჩანს ქართ. წარუძღვა, წარუძღვანა მაგალითებიდან. აქედან ჩანს, რომ ჭანურ-მეგრულთან ამ შემთხვევაში ძვ. ქართული უფრო ახლოსაა სემასიოლოგიურად (ეს არც პირველი შემთხვევაა და არც უკანასკნელი!)

დასკვნითი დებულებები

1. ქართველურ ენათა შორის ზანური (ჭანურითა და მეგრულით წარმოდგენილი) შედარებით ყველაზე მონოლითურია:

ძვ. სალიტერატურო ქართულში სულ მცირე ორი დიალექტური ფენა შეიმჩნევა, სვანურში მკვეთრად გამოიყოფა სამი მაინც (ერთი იძლევა ქართულის შესატყვის მასალას, ანდა ხვდება სალიტერატურო ქართულის შესატყვის მასალას; მეორე იმეორებს მეგრულ-ჭანურს; მესამე აფხაზურადილეთური ჯგუფის ენათა სინამდვილეს უკავშირდება); ჭანური და მეგრული შედარებით ერთფეროვანია.

მართალია, მასშიც დასტურდება ხელშესახები დანალექი აფხაზურადილეთური ჯგუფის ენების მასალისა, მაგრამ მისი ხვედრი წონა არაა ისეთი, რომ ლაპარაკი შეიძლებოდეს ფენის შესახებ.

2. ჭანურის ლექსიკამ განიცადა უფრო მეტი ცვლილება, ვინემ მეგრულის ლექსიკამ:

წელიწადის დროთა ჭანური სახელები საბოლოოდ გამჭრალი ჩანს; დღეებისა და თვეების სახელები თითქმის მხოლოდ და მხოლოდ ქალების მეტყველებაშია შემონახული; საოჯახო ნივთებისა, საჭმელებისა და ტანისამოსის სახელებში ჭარბობს ნასესხები სიტყვები. ამ დარგების ხაზით კავშირი სხვა ქართველური ენების ლექსიკასთან მინიმალურია. უცხოურმა ძლიერმა გავლენამ ჭანურ ყოფა-ცხოვრებაზე განსაზღვრა ეს ცვლილებები ლექსიკაში.

შედარებით კარგადაა დაცული, როგორც მოსალოდნელიც იყო: რიცხვითი სახელები (რაოდენობითი), ნაცვალსახელები (პიროვნებითი, ჩვენებითი), ნათესაური ურთიერთობის ნომენკლატურა, სხეულის ნაწილთა სახელების, ცხოველთა და მცენარეთა სახელების უმეტესობა (გამონაკლისს ზოგიერთი შინაური ფრინველის — ბატის, იხვის, ინდაურის, — და კულტურულ მცენარეთა — ბამბის, თამბაქოს... — და ბოსტნეულის სახელები შეადგენს).

ამგვარად, უკეთ არის დაცული ის ლექსიკური მარაგი, რომელსაც ბავშვი ითვისებს პირველ წლებში და რომელიც ისე მკვეთრად არ ასახავს მატერიალურ კულტურასა და ყოფა-ცხოვრებაში მომხდარ ცვლილებებს.

3. ზანური (ჭანური და მეგრული) ლექსიკის შედარებითი და ისტორიული მიმოხილვა ცხადყოფს, რომ:

ა) ჭანური და მეგრული ერთმანეთის მიმართ კილოებს წარმოადგენენ: ლექსიკის ანალიზი ამას უფრო ხელშესახებს ხდის, ვინემ ეს ჭანურისა და მეგრულის ფონეტიკურ-მორფოლოგიურ-სინტაქსურ მოვლენათა შედარებიდან ჩანდა.

ბ) ზანური ქართულის დიფერენციაციის¹ პროცესში წარმოიშვა ისევე, როგორც ჭანური და მეგრული ზანურის წიაღში განვითარდა, ოღონდ ზანური დაშორდა ქართულს ენის დონემდე, ჭანური და მეგრული კი ერთმანეთთან ორი კილოს მიმართებაში იმყოფება.

ამიტომაც, რომ, რაც უფრო ახლოს ვეცნობით ჭანურის მასალას, მის ისტორიულ წარსულს, მით უფრო მეტი სახლოვე მჟღავნდება ჭანურისა და მეგრულს შორის და მით უფრო გასაგები ხდება ზანურის (ჭანურისა და მეგრულის) ისტორიული ურთიერთობა ქართულთან.

ეს სრულებით არ გამორიცხავს იმას, რომ ჭანურში და კიდევ უფრო მეგრულში აღმოჩნდეს ქართულიდან შეთვისებული მნიშვნელოვანი მასალა.

ეს ბუნებრივი შედეგია ჭანურისა და, განსაკუთრებით, მეგრულის ქართულთან დაახლოებისა. ეს დაახლოება მეორეული პროცესია; იგი თანდათანობით უფრო ინტენსიური ხდება.

4. ჭანური ლექსიკის მეგრულთან და ქართულთან შედარებიდან ირკვევა, რომ:

ა) ზანურის ორივე კილო (ჭანურიცა და მეგრულიც) ერთსა და იმავე ბგერითს შესატყვისობას იძლევა:

ქართ.:	ს	ზ	ძ	ც	წ	ე	ა	(ი)...	შ	ჯ	ჭ	ჩ	(ლ)	(რ)	(ყ)
ჭან.	}	შ	ს	ქ	წ	ე	ა	(ე)...	შ	ქ	ჭ	ჩ	(რ)	(ჯ)	(ყ)
მეგრ.															

ბ) ქართულისა და ზანურის (ჭანურისა და მეგრულის) დიფერენციაცია ეხება: თანხმოვანთაგან — მხოლოდ წინაენისმიერ აფრიკატებსა და სპირანტებს; ხმოვანთაგან — ა, ე, (ი)-ს (იხ. აქვე ზემოთ).

¹ ზუსტად რომ ვთქვათ: იმ ენის დიფერენციაციისა, რომლის გაგრძელება ისტორიულად ცნობილ ქართულშია მოცემული..

სხვა თანხმონები და ხმონები ზანურში იმავე სახითაა დაცული, როგორც ესა გვაქვს ქართულში (გ, კ, ხ, ქ, მ, პ, ტ, დ...).

გ) ზემოხსენებული სხვაობა წარმოშვა არტიკულაციის უკან გადაწევაში: ერთს შემთხვევაში ხშვას ენის წვერი აწარმოებს (**ძ ც წ**), მეორეში — წინაენის ზურგი—ნუნებთან (**ჯ ჩ ჰ**). საფიქრებელია, რომ არტიკულაციის ეს ცვლა ზანურში უცხო ენობრივი გავლენით განვითარებულიყოს.

ამგვარი ცვლა თვით ქართულის ნიადაგზეც შეიძლება მოხდეს: **ვშვა** და **ვსვა** ძვ. ქართულისა, **შთ-** ← **სდ** ← **სად-** (იხ. გვ. 312-313) და **ის** — **შენი** (იხ. გვ. 27-28).

ჰანურში ამისავე მაგალითი უნდა გვქონდეს **წუტა** || **ჭუტა**-ში...

ე) ზანურის დაშორების მომენტში ქართულში ყველა ამჟამად ცნობილი ფონემა ჩამოყალიბებული სახისა იყო (გარდა **რ**-სი, **ჰ**-სი და **ხ**-სი).

ვ) ლექსიკური მარაგის შედარებისას უნდა განვასხვავოთ ის შემთხვევები, სადაც ძირიცა და აფიქსებიც შესატყვისობას ამჟღავნებენ (კაც-ის — კოჩ-იშ) იმ შემთხვევებისაგან, სადაც ძირი კანონზომიერ შესატყვისობას გვაძლევს, აფიქსი — არა: ან საერთოა (**ძმ-ა-ხ** — **ჯმ-ა-ხ**), ანდა სულ სხვადასხვაა და მხოლოდ ფუნქციონალურად უდრის ერთი მეორეს (**ცე-ცხ-ლი** — **და-ჩხ-ურ-ი**)... იხ. შესავალი გვ. 23-24

5. ჰანური ლექსიკის შედარებითი ანალიზი ადასტურებს მასში ზოგ არაშემთხვევით სიტყვას, რომლითაც ჰანური მთის კავკასიის ისეთ ენებს ხვდება, როგორიცაა ჩაჩნური (იხ. **ბერ-ე**—შვილი, რომელსაც თითქმის გამოუდევნია ჰანური **სქირ**-ი, შვილის კანონზომიერი შესატყვისი; აგრეთვე: **ლეტა**, ჩაჩნ. **ლატა** „მიწა“ — გვ.193-194).

ამგვარი ფაქტები გარკვეულ პერსპექტივებს შლის ქართველური ენების უძველესი ისტორიისათვის.

6. ჰანური ლექსიკის შედარებითი ძიების პროცესში ყურადღებას იქცევს შემდეგი მოვლენები:

ა) შემთხვევათა რიგში ჰანური (და ქართული) **ქ, ხ, გ**-ს ადგილს მეგრულში იჭერს **რ**:

ჰან.: **იქთენ** „იქცევა“ (ტრიალებს) — მეგრ. **ირთჷ(ნ)** (ტრიალებს)

„ **იგზალუ** (გაემგზავრა) — „ **ორზოლი** (საგზალი)

„ **მოხთუ** („მოკდა“ (მოვიდა) — „ **მორთუ** (მოვიდა)

ბ) ქართ. **რ**-ს თანხმონებს შორის ზოგჯერ ჰანურსა (და მეგრულში)

უღრის (**უ**) ხმოვანი:

ჭან. გუნძე   ქართ. გრძელი,   მეგრ. გინძე (იხ. გვ. 232)
 ჭან. მჭიფე   „   წრფელი (იხ. გვ. 233-234)

გ) ზოგიერთი მაგალითები ბადებს საკითხს **ი** (და **უ**-ს) ამოღების შესაძლებლობისა, რაიც ქართველურ ენებში გამორიცხულად მიგვაჩნია:

მაგ.: ქართ. **ზიდ-**, ჭან. **ზდ-** (იხ. გვ. 273-274).

დ) ჭანურსა და მეგრულში დასტურდება ზოგი შეკუმშული ფუძე (მაშინაც კი, როცა შესატყვისი ქართული ფუძე არაა შეკუმშული) და ეს მიუხედავად იმისა, რომ არც ჭანურმა და არც მეგრულმა ფუძის შეკუმშვა არ იცის (ამჟამად):

შღრ. ქართ. **ყავ-**   და ჭან. **ყვ-**   (გვ. 342)
 „   **ბედ-**   „ „   **ხთ-**   (მეგრ. **რთ-**, გვ. 410)
 „   **რეც-**ვა   „ „   **რჩ-**აფ (მეგრ. **რჩ-**, გვ. 305)

ე) დემონსტრაციულ ხასიათს ატარებს **მ**-ს და **ნ**-ს ფონეტიკური განვითარების ფაქტები ჭანურში; უფრო იშვიათად ეგევე მოვლენა მეგრულშიც იჩენს თავს, უპირატესად სიტვის შიგნით; უცხო არაა ის ქართულისათვისაც.

ჭან.:   მ-ზოლა (ზღვა), მ-თუთი (დათვი), მ-თხა || ნ-თხა (თხა)...
                   ნ-დლა (დღე), ნ-ჯა (ხე)...
მეგრ.:   მუნჩქვი (მაჩვი), მონტყორი (მატყლი), სინჯა (სიძე)...
ქართ.:   ნ-ძრევა (შღრ. იძვრის)...

ვ) ჭანურის, მეგრულისა და ქართული ზმნის ფუძეებში დასტურდება ზოგი ისეთი სუფიქსი, რომლებიც სახელთა ფუძის დეტერმინანტებს ეტოლებიან.

ზ) ჭანურსა და მეგრულში მჟღავნდება ნივთის კატეგორიის პრეფიქსები:

ჭან. **დუ-**ცხუ ცაცხვი (გვ. 140), **დუ-**მჭკუ || **დი-**მჭკუ — ჭინჭველი, მეგრ. **კგი-**ჯგიტია || ჭკიჭკიტია (გვ. 126-127), ჭან. **დი-**ცხირი, მეგრ. **ზი-**სხირ-ი — სისხლი (გვ. 88), **თუ-**თა (ჭან., მეგრ.) მთვარე (გვ. 208-209), ჭან. **მ-თუ-**თი, მეგრ. **თუ-**ნ-თი — დათვი (გვ. 102-103) და სხვ.

О Б Щ И Е В Ы В О Д Ы

1. По своему составу занский язык (чанский и мегрельский диалекты) более или менее монолитен:

В древнегрузинском литературном языке явно выступают по крайней мере два диалектных слоя, в сванском языке констатируется наличие, по меньшей мере, трех лингвистических слоев (один из них обнаруживает закономерные соответствия с грузинскими корнями или же совпадает с одним из слоев, фиксируемых в древн.-груз. литер. языке; другой слой восходит к мегрельскому и чанскому диалектам занского языка; третий – к абхазско-адыгейской группе языков); чанский же и мегрельский диалекты занского языка не дают таких расслоений, несмотря на наличие в них определенных отложений абхазско-адыгейского лингвистического материала.

2. Чанская лексика претерпела несравненно большие изменения, чем лексика мегрельского диалекта: чанские названия времен года исчезли из памяти народной; названия дней недели и месяцев бытуют почти лишь в речи женщин; в названиях предметов домашней утвари, яств, одежды, обуви доминируют заимствованные слова; связь с лексикой других картвельских языков в этой области минимальная; иноземные интенсивные влияния на быт чанов обусловили эти изменения в лексике.

Относительно хорошо сохранились, как и следовало ожидать: имена числительные, местоимения и связанные с ними наречия, номенклатура родственных отношений, большинство названий частей тела, названия домашних животных, а также растений (за некоторыми исключениями), т. е. тот запас слов, который усваивается ребенком в первые годы жизни и не в такой степени отражает изменения материальной культуры и быта.

3. Сравнительный анализ лексики чанской и мегрельской со всей ясностью показывает, что:

а) чанский и мегрельский являются по отношению друг к другу диалектами одного и того же языка; этот факт выступает несравненно более наглядно на фоне анализа лексики, чем на основе сравнительного обзора фонетических, морфологических и синтаксических явлений.

б) занский язык обособился в результате дифференциации грузинского языка (точнее: того языка, непосредственным продолжением которого является грузинский язык); в процессе же дифференциации занского языка формировались чанский и мегрельский диалекты занского языка.

Чем глубже проникаем в прошлое этих языков, тем теснее связь между занским и грузинским языками, тем ближе оказываются чанский и

мегрельский друг к другу, причем нередко джварский подговор зугдидского говора (мегр. диалекта) переключается с пространственно наиболее отдаленным от него атинским говором (чан. диал.), давая поразительные встречи (см. напр. ႁႃ- ႁv-, стр. 380-381), объясняемые архаическими чертами свойственными и джварскому подговору, и атинскому говору.

Процесс дифференциации вовсе не исключает тенденций интеграции (унификации), дающих себя знать особенно сильно в мегрельском диалекте в виде усвоенного из грузинского языка значительного лингвистического материала. Процесс этот, по своему характеру, вторичный; удельный вес его интенсивно возрастает.

4. На основе данных сравнения чанской лексики с мегрельской и грузинской, устанавливается, что:

а) и чанский, и мегрельский диалекты занского языка дают одни и те же звукосоответствия по отношению к грузинскому языку:

гр.	us	ʰz	dʒ	ʒc	ႁႃ	sa	(o i)	ႁš	ʒʒ	hč	ႁč...	
ч.	} ႁš ႁႃ sk	} ႁž	} ႁž	} hč	} ႁč	} sa	} mo	} (o e)	} ႁšႁk ႁႃsk	} ႁžႁg ႁžႁg	} hčႁk	} ႁႃ ႁč...
м.												

б) расхождение занского яз. (чан., мегр.) с грузинским яз. касается из согласных лишь переднеязычных аффрикат и спирантов, из гласных – лишь *o a o e (o i)*; в отношении остальных согласных и гласных расхождения не наблюдаются (*g g ʃk ʒk b x m b n ʒp ʒt ʒd ot...* груз. языка в дифференцированных основах представлены без изменения).

в) вышеотмеченное расхождение результат изменения артикуляции: переднеязычные аффрикаты и спиранты грузинского языка замещены соответствующими альвеолярными в занском яз.

Не исключена возможность, что данное изменение артикуляции было обусловлено влиянием иносистемных языков.

Отдельные случаи такого изменения можно наблюдать и в грузинском, и в чанском (после дифференциации):

ср.: древнегруз. ႁႃႁႃ || ႁႃႁႃ qsva || qšva "замкнуть", ႁႃ- ← ႁႃ ← ႁႃႃ- ႁႃ- ← sd ← sad- (см. стр. 312-313), ႁႃ si, ႁႃႃ šeni (см. стр. 27-28)... чан.: ႁႃႃႃ || ႁႃႃႃ čuႃa || čuႃa "маленький" (стр. 235-236).

д) к моменту дифференциации в грузинском яз. были представлены все фонемы, наличные в нем и сейчас (за исключением ႁႃ ႁh и ႁs).

е) при сравнении основ следует различить случаи, когда и корневая часть, и аффиксы сравниваемых единиц обнаруживают закономерные звукосоответствия, от тех случаев, когда такое соответствие наблюдается лишь в корневой части: аффиксы же являются или общим, или лишь по функции соответствуют друг другу, будучи различными по происхождению:

ср. груз. კაც-ის *qac-is* – чан. კობი-იშ *qoç-iš* ("человека")

ср. груз. ძმა-ს *zm-a-s* – чан. ჯუმ-ას *žum-a-s* ("брату")

" ცეცხლი-ი *ce-cxl-i* – чан. და-ჩხურ-ი *da-čxur-i* ("огонь")

5. В процессе сравнения (чанской лексики с мегрельской и грузинской) обнаруживаются лексические встречи чанского диалекта с языками чеченской группы (ბერ-ე *ber-e* "сын", почти что вытеснивший закономерное чанское слово სკირ-ი *skir-i* – гр. შვილი-ი *švil-i*; см. также ლეტა *leṭa* "земля" – стр. 193-194), факт, имеющий немаловажное значение для уяснения прошлого картвельских и других кавказских языков.

6. Из отдельных явлений, вскрываемых в процессе сравнения чанской лексики с мегрельской и с грузинской, следует отметить:

а) в ряде случаев **ქ** **ხ** **გ** чанского диал. (и груз. яз.) замещены в мегрельском диалекте звуком **ღ**:

чан. იქთენ *ikten* др.-груз. იქცევის *ikcevis* "вертится" – мегр. ირთუ(ნ) *irtūn*;

чан. იგზალუ *igzalu*, груз. გაემგზავრა *gaemgzavra* – "отправился" – мегр. ორზოლი "пища, которую берут собой в путь";

чан. მოხთუ *moxtu* (др.-груз. „მოცდა“ *moqda*) "пришел" – мегр. მორთუ *mortu*;

б) груз. **რ** **რ** между согласными соответствует в чанском и мегрельском диалектах гласный звук (**უ** **u**):

груз. გრძელი-ი *grzel-i* "длинный", "долгий" – чан. გუნძე *gunze*, мегр. გინძე *ginze* (стр. 232);

груз. წრფელი-ი *crpel-i* "ровный", "прямой" – чан. მ-ჭიფ-ე *m-čip-e*, мегр. ჭიფ-ე *čip-e*;

с) некоторые факты вынуждают поставить вопрос о возможности выпадения (редукции) **ი** **i** в основах слов:

ср. груз. ზიდ- и чан. ზდ- (стр. 273-274).

d) в чанском и мегрельском диалектах засвидетельствованы отдельные факты выпадения (редукции) гласных, что ныне чуждо занскому языку:

ср. груз. ყავ- qav- – чан. ყვ- || ყვ qv || ṽ- (стр. 342)

" ჰედ- qed- – чан. ხთ- || xt-, мегр. რთ- rt- (стр. 410)

" რეც- rec- – чан., мегр. რჩ- rč- (стр. 305)

e) в чанском демонстративно проявляется наращение **მ m** (и **ბ n**) перед согласными, чаще всего в начале; то же самое явление наблюдается и в мегрельском (чаще всего внутри слова), но не так часто; явление не чуждо и грузинскому языку (наращение **ბ n**):

чан. მ-ზოღა m-zoḡa (см.) "море", მ-თუთი m-tuti (см.) "медведь", მ-სქიბუ m-skibu (см.) "мельница", ნ-დღა n-dḡa "день" (см.), ნ-კოლი n-ḡoli "кузнечик" (см.), ნ-ჯა n-ža "дерево" (см.)...

мегр. გინჷ ginze "длинный", მონტყორი montqori "шерсть", სინჯა sinža "зять", სინჩხე sinčxe "жара"...

груз. ნ-ძრევა n-zreva "двигать"...

f) в глагольной основе и занского, и грузинского языков устанавливается наличие некоторых суффиксов, которые выступают в именах в роли детерминанта основ;

g) в чанском и мегрельском диалектах обнаруживаются префиксы, обозначающие категорию "вещи" (в отличие от категории "человека", представленной пережиточно особым префиксом в картвельских языках):

чан. დუ-ცხ-უ du-cx-u (см.) "липа"; დუ-მჭკ-უ || დი-მჭკ-უ du-mčk-u || di-mčk-u (см.) "муравей"; чан. и мегр. თუ-თა tu-ta (см.) "луна"; чан. მ-თუ-თი m-tu-ti, мегр. თუ-ნ-თი tu-n-ti, груз. და-თვი da-tv-i (см.) "медведь"...

R É S U M É

1. Dans sa composition, la langue zane (dialectes tchane et mégrélien) est plus ou moins monolithe: dans l'ancien géorgien littéraire deux couches dialectales au moins ressortent clairement, dans la langue svane, on constate la présence d'au moins trois couches linguistiques (dont l'une manifeste des correspondances régulières avec les racines géorgiennes ou bien coïncide avec l'une des couches fixées dans l'ancien géorgien littéraire, l'autre remonte aux dialectes mégrélien et tchane de la langue zane, et la troisième tend vers le groupe lingual abkhaz-adygué); les dialectes tchane et mégrélien de la langue zane ne donnent pas de séparations de ce genre malgré la présence des gisements bien arrêtés du matériel linguistique abkhaz-adygué.

2. Le lexique tchane a subi des changements incomparablement plus considérables que celui du dialecte mégrélien: les noms tchane des saisons de l'année ont disparu de la mémoire du peuple; les noms des jours de la semaine et des mois ne subsistent que dans le langage de femmes; des mots empruntés dominant dans les dénominations des ustensiles, des aliments, des vêtements, des chaussures; la connection avec le lexique des autres langues kharthvéliennes dans ce domaine est minime; des influences intenses de l'étranger ont occasionné ces changements dans le lexique tchane.

On voit bien conservés, comme on pouvait s'y attendre, les substantifs, les pronoms et les adverbes qui s'y rattachent, la nomenclature des relations de parenté, la plupart des noms des parties du corps, les noms des animaux domestiques et des plantes (excepté les noms des légumes, de quelques plantes culturelles et de quelques oiseaux domestiques), c'est-à-dire le fonds de mots que l'enfant s'approprié dans les premières années de la vie et qui réfléchit au moindre degré les changements de la culture matérielle et du genre de vie.

3. L'analyse comparée du lexique tchane et mégrélien indique avec toute clarté possible que:

a) le tchane et le mégrélien sont, l'un envers l'autre, des dialectes d'une seule langue, un fait qui se détache infiniment plus en relief sur le fond de l'analyse du lexique que sur la base de l'aperçu comparé des phénomènes phonétiques, morphologiques et syntaxiques;

b) la langue zane s'est individualisée comme résultat de la différenciation du géorgien (plus précisément: de la langue dont le géorgien est la continuation immédiate); le tchane et le mégrélien se formaient suivant la différenciation du zane.

A mesure qu'on pénètre plus profondément dans le passé de ces langues, la connection entre le zane et le géorgien devient plus étroite, le tchane et le mégrélien se rapprochent, et il n'est pas rare de voir que le sous-parler djvare du parler zougdidi (mégrélien) et le parler atine (tchane) qui en est le plus éloigné dans l'espace, retentissent mutuellement, en donnant des rencontres admirables (voir par exemple ႳႱ- ႳႱ-, p. 380-381) qui trouvent leur explication dans les traits archaïques propres au sous-parler djvare et pareillement au parler atine.

Le procès de différenciation ne peut point exclure les tendances de l'intégration (unification) qui se font particulièrement sentir en mégrélien en forme des matières linguistiques empruntées au géorgien en quantité considérable. Ce procès-là est secondaire; sa pesanteur spécifique s'accroît avec intensité.

4. En comparant le lexique tchane avec celui du mégrélien et du géorgien, on constate que:

a) Tous les deux dialectes du zane donnent les mêmes correspondances des sons par rapport au géorgien:

géorg.	ს	ზ	ძ	ც	წ	ც	ე	ა	(ი)	შ	ჭ	ჩ	ჭ
tchane	შ	ჭ	ჩ	ჭ	ა	ო	(ე)	შ	ჭ	ჭ	ჭ	ჭ	ჭ
mégr.													

b) La divergence du zane (tchane, mégr.) et du géorgien ne touche, parmi les consonnes, que les affriquées linguales de devant et les spirantes, parmi les voyelles seulement ა ა ე (ი); dans le reste des consonnes et des voyelles il n'y aurait pas de divergences (გგ ჯკ ჯკ ბხ მნ ნპ ტჟ ლდ თ du géorgien ne changent point).

c) La divergence sus-nommée est le résultat de l'articulation changée: les affriquées et les spirantes ა ნ ტ ე რ - l i n g u a l e s géorgiennes sont remplacées par – a l v é o l a i r e s dans la langue zane.

Il est fort probable que le changement sus-dit de l'articulation ait été causée par l'influence des langues autrement construites.

Des cas isolés de ce changement se font observer en géorgien et en tchane (après la différenciation).

Comparons: anc.-géorg. ჯსვა || ჯშვა qsva || qšva "fermer" ("à clé"), მთ- ← სთ ← სად- št- ← st ← sad- (voir pp. 312-313), სი si et შენი šeni (voir pp. 27-28).

tchane: ႳႱႱ || ႳႱႱ ႳႱ || ႳႱ "petit" (p. 235-236).

d) Vers le moment de la différenciation tous les phonèmes existant aujourd'hui en géorgien, y étaient représentés (excepté რ ჰ et ს).

e) En comparant les thèmes il faut discerner entre les cas où la partie contenant la racine ainsi que les affixes des unités à comparer manifestent des correspondances de sons régulières, et les cas où cette correspondance ne se fait observer que dans le domaine de la racine tandis que les affixes sont communs ou bien se correspondent d'après leur fonction uniquement, mais différent dans leur origine.

Comparons:

géorg. კაც-ის **kac-is** – tchane კობი-იშ **koč-iš** ("de l'homme")
 " ძმ-ა-ს **zm-a-s** – " ჯუმ-ა-ს **žum-a-s** ("au frère")
 " ცე-ცხლ-ი **ce-cxl-i** – " და-ჩხურ-ი **da-čxur-i** ("le feu")

5. Dans le procès de la comparaison du lexique tchane à celui du mégrélien et du géorgien on découvre des rencontres lexiques du dialecte tchane avec les langues du groupe tchéchène ((ბერ-ე **ber-e** "fils", a presque évincé le mot tchane légitime სკირ-ი **skir-i** géorg. შვილ-ი **švil-i**) un fait important pour éclaircir le passé des langues kharthvéliennes et des autres langues du Caucase.

6. Parmi les phénomènes isolés qui s'élucident dans le procès de comparaison entre le lexique tchane et celui du mégrélien et géorgien, les points suivants méritent d'être notés:

a) Dans une série des cas **ქკ ხხ გგ** du dialecte tchane (en géorgien aussi) sont remplacés en mégrélien par le son **რr**. Tchane იქთენ **ikten** anc.-géorg. იქცევის **ikcevis** – mégr. ირთუ(ნ) **irtū(n)** "se tourne"; tchane იგზალუ **igzalu**, géorg. გაემგზავრა **gaemgzavra** – "il partit" – mégr. ორზოლი **"aliments qu'on emporte pour un voyage"**; tchane მოხთუ **moxtu** (anc.-géorg. „მოყდა“ **moqda**) – mégr. მორთუ **mortu** "il est venu"...

b) Au géorgien **რr** entre des consonnes correspond souvent la voyelle **უu** en tchane et en mégrélien:

géorg. გრძელი **grzel-i** "long", tchane გუნძე **gunze**, mégr. გინძე **ginze** (p. 232).

géorg. წრფელი-ი **čpel-i** "uni", "droit", tchane მ-ჭიფ-ე **m-čip-e**, mégr. ჭიფ-ე **čip-e**.

c) Quelques faits nous forcent de poser la question sur la possibilité d'une chute (réduction) **იi** dans les thèmes des mots.

Comp. géorg. ზიდ- zid- et tchane ზდ- zd- (p. 273-274).

d) En tchane et en mégrélien, on a témoigné des cas isolés de la chute (réduction) des voyelles se qui est étranger au zane.

Comp. géorg. ყავ- qav- – tchane ყვ- || ყვ ყვ || 'v- (p. 42)

" ჳედ- qed- " ხთ- xt-, mégr. რთ- rt- (p. 10)

" რეც- rec- " mégr. რჩ- rč- (p. 305)

" ზიდ- zid- " ზდ- zd- (p. 273-274)...

e) En tchane, il y a à constater un surcroît ostensible de მ m (**ნ n**) devant les consonnes, le plus souvent au commencement; on trouve la même chose en mégrélien (le plus souvent au milieu des mots), mais moins fréquemment; la même apparition n'est pas étrangère au géorgien (surcroît **ნ n**):

Tchane მ-ზოლა m-zoya (voir) "mer"; მ-თუთი m-tuti (voir) "ours"; მ-სქიბუ m-skibu (voir) "moulin"; ნ-დღა n-dya "jour"; ნ-კოლი n-koli "grillon"; ნ-ჯა n-ža "arbre"... mégr. გინძე ginze "long"; მონტყორი montqori "laine"; სინჯა sinža "gendre"; სინჩხე sinčxe "chaleur"... géorg. ნ-ძრევა n-zreva "mouvoir"...

f) Dans le thème verbal du zane ainsi que du géorgien, on constate la présence de quelques suffixes qui figurent dans les noms comme déterminatifs des thèmes.

g) En tchane et en mégrélien, on découvre des préfixes qui désignent la catégorie de "chose" (en distinction de la catégorie "homme" qui est représentée dans les langues kharthvéliennes par un préfixe particulier aujourd'hui survivant):

Tchane დუ-ცხ-უ du-cx-u (voir) "tilleul"; დუ-მჭკ-უ || დი-მჭკ-უ du-mčk-u || დი-მჭკ-უ (voir) "fourmi"; tchane et mégr. თუ-თა tu-ta (voir) "lune" etc.

პირთა საძიებელი

აბულაძე ილია, დოც. 84

ახვლედიანი გ, პროფ. 28, 238

ბერიძე ვ., პროფ. 65, 74, 78, 83, 98, 113, 114

ბერძენიშვილი ნ., დოც. 40

ბროსე მ. 107

გორიაევი [Горяев] 239

ევლია ჩელეზი 219, 221

თოფურია ვარ., პროფ. 96, 103, 169, 241, 269, 313, 358

მალსაგა [Malsaga] 194

მარი ნ., აკად. 30, 31, 44, 46, 65, 76, 84, 85, 87, 90, 102, 103,
107, 108, 110, 112, 113, 119, 121, 123, 126, 134, 137, 142,
143, 146, 147, 150, 151, 160, 161, 162, 165, 168, 169, 175,
177, 183, 192, 193, 195, 206, 207, 209, 212, 219, 245, 249,
255, 259, 261, 263, 270, 284, 289, 290, 337, 339, 340, 364,
369, 370, 379, 387, 389, 405, 415, 418

ორბელიანი საბა სულხან 79, 84, 90, 100, 101, 106, 107, 113,
115, 116, 123, 125, 129, 136, 142, 145, 147, 157, 160, 168,
169, 175, 176, 185, 189, 206, 212, 256, 259, 287, 298, 299,
305, 319, 341, 358, 371, 379, 382, 383, 393, 415

ჟღენტი ს., დოც. 103

როზენი გ. [Rosen Georg] 65, 95, 110, 263

საბა იხ. ორბელიანი საბა სულხან

უსლარი პ. [Услар П.] 78, 181, 194, 338

ყიფშიძე იოს., პროფ. 56, 90, 99, 102, 107, 108, 110, 113, 146,
161, 170, 185, 209, 243, 248, 255, 263, 289, 295, 315, 338,
356, 370, 380, 404

შანიძე აკ., პროფ. 26, 163, 317, 358

ცაგარელი აღ., პროფ. 29

ჭარაია პ. 195

ჯავახიშვილი ივ., პროფ. 43, 99, 127, 136, 144, 151, 152, 157,
180, 182, 208, 209, 212, 260

ჯანაშვილი მ. 218

ჯიქია ს., დოც. 177, 217, 219, 221

სიტყვათა, ფუძეთა და ძირთა საძიებელი

УКАЗАТЕЛЬ СЛОВ, ОСНОВ, КОРНЕЙ

I. ჭ ა ნ უ რ ი

ЧАНСКИЕ СЛОВА, ОСН., КОРНИ

ა 146	ბერგი 172
ალი 73	ბერე 39
აა 228	ბერი 163
ამდლა ანდლა 200	ბერწეული 136
ანდლანერი 200	ბერჯი 172
ანთეფე 228	ბიგა 147
ანტამა 134	ბინეხი 144
ანში 221	ბირ- 254
ანშოშ 224	ბიჭი 42
არ 217	ბობოლა 125
არგუნი 171	ბობონჭვა 125
ართი 217	ბოზო 43
ასკილი 143	ბოზომოთა 43
ასულ- 56	ბომბულა 125
ასურ- 56	ბონ- 255
ატამბა 134	ბჟა 108
აქ 229	ბჟალვა 108
აში 221	ბჟაჩხა 211
აშო 229	ბჟოლი 138
1. -ბ- 251	ბრუწ- ბრიწ- 255
2. -ბ- 251	ბული 134
ბაბა 35	ბუმბული 115
ბაღ- 252	ბუნდლა 114
ბაღი 59	ბურგილი 81
ბანდალ- 252	ბურგული 81
ბარ- 253	ბურღული 180
ბაღ- 253	ბურჭული 171
ბაღუ 161	ბუტკა 147
ბახ- 253	ბუტკუჯი 127
ბგარ- 259	ბუცხ- 256
ბერგ- 254	ბუცხა 78
	ბუცხი 173

- ბუძგ- 256
 ბლ- 256
 ბჯა- 108
1. -გ- 257
 2. -გ- 258
 3. -გ- 258
 4. -გ- 256
- გენდლანი 200
 გენი 98
 გზ- 259
 გზალ- 260
 გიბ- 264
 გიბონ- 261
 გიინი 94
 გიმუა 214
 გინძე 232
 გირინი 94
 გნ- 261
 გააი 180
 გაარი 180
1. გორ- 263
 2. გორ- 263
 3. გორ- 263
- გოროხი 150
 გოწოს 210
 გრ- 263
 გუბ- 264
 გუგული 117
 გუდა 107, 175
 გუერი 101
 გუთ- 266
 გუი 81
 გუმ- 265
 გუმა 214
 გუმა-თუთა 214
 გუნძე 232
 გურ- 266
 გური 81
- გურუნი 94
- ღ** 47
- ღაღი 48
 ღაღული 111
 ღამთირე 55
 ღარდალ- 266
 ღაჩხი 167
 ღაჩხირი 167
 ღაჩხური 167
 ღვ- 268
 ღგ- 266
 ღიღი 236
 ღიღი კითი 78
 ღიკა 151
 ღიმჭკუ 126
 ღინ- 269
 ღინცხირი 88
 ღიშკა 166
 ღიშქა 166
 ღიც- 370
 ღიცხირი 88
 ღოლოქუნუ 184
 ღრიკ- 268
 ღუდი 62
 ღუმჭკუ 126
 ღუნ- 269
 ღურყუ 75
 ღუყუ 75
 ღუცხუ 140
 ღლა 199
 ღლაღული 200
 ღღვალ- 269
 ღღულ- 270
- ქ** 164
- ქნთეფე 228
 ქქ 229
 ქჩი 223

- ემი 229
ემო 229
- ვ**ალ- 270
ვალი 109
ვით 223
ვითომ 224
ვიტვაში 221
ვიტოვრო 222
ვიტოთხო 220
ვიტოჟურ 218
ვიტონჩხორო 223
ვიტოსუმ 219
ვიტომქით 222
ვიტონჩხორო 223
ვიტოხუთ 221
ვიტოჯურ 218
1. -**ზ**- 260
2. -ზ- 272
-ზღ- 273
ზენი 193
ზესკუ 118
ზიმ- 274
ზირ- 377
ზოლა 192
ზუმ- 274
ზულა 192
ზღუა 192
1. -**თ**- 274
2. -თ- 275
თათ- 276
თას 276
თასი 155
თე 206
თვ- 277
თვირი 195
თი 61
- თითხუ 241
თიკანი 99
თილა 101
თირ- 279
თირთინი 278
თიფი 143
თოკი 175
თოლი 63
თომა 87
თორ- 279
თოფრი 128
თოფური || თოფუი 128
თოჭი 175
თუთა 208
თუთაჩხა 212
თუთი 102
თუთხუ 241
თურ- 279
თქვ- 279
თქვა 226
თქვან 226
თქვანი 227
1. თხ- 281
2. თხ- 282
თხა 95
თხირი 136
თხოზ- 282
თხომბრი 88
თხომრი 88
თხომუ 140
თხომური 89
თხორ- 283
- ი**ა 228
იდ- 271
-ილ- 344
ილი 87
ინი 197
ინჭირა 143

ინჭირი 143	კიდი 119
იქიმოჯენ 53	კიზი 177
იქომოჯენ 53	კითი 77
კ ათ- 283	კითი დიდი 78
კაკალ- 284	კითი ოშქენანი 78
კაკალი 135	კითი წულუ 78
კალ- 284	კითი წუტა, ჭუტა 78
კალ- 284	კითი ჭკონი 77
კალათი 174	კითხ- 289
კამკულ 124	კინჩი 122
კამწამი 63	კირ- 291
კანკ- 285	კირა- 165
კანკულ- 124	კირბი 71
კანტაი 153	კირზა 177
კანტარი 153	კლდუხ- 294
კანწ- 285	კნ- 290
კარდალა 176	კაფუ 102
კას- 286	კაფტი 148
კატუ 97	კობალა 245
კერა 165	კობო 245
კეტი 148	კოდ- 290
კვა 66	კოდა 164
კვათ- 286	კოლი 125
კვალი 109	კომ- 291
-კვან- 287	კომა- 170
კვარელი 114	კომბო 245
კვენუი 104	კოობ- 292
კვენური 104	1. კორ- 292
კვინჩი 122	2. კორ- 292
კიბიი 71	კორდი 150
კიბინ- 288	კორეცხ- 293
კიბირი 71	კორზა 177
კიბრი 71	კორობ- 292
კიბრი მემჯლონი 71	კოროცხ 293
კიბრი მწკილი 71	კორლონი 126
1. კიდ- 288	კოლონი 126
2. კიდ- 290	კოჩი 61
კილა 164	კოჭი 80
	კონ- 294

კრ- 294	მაღალუდე 120
კროხ- 294	მაღალურე 120
კუდელი 106	მალუდე 120
კუზი 177	მამული 112
კუთ- 295	მან 226
კუმხი 145	მაოგრა 222
კურთა 185	მაოთხანი 220
კურკა 154	მაჟვარა 219
კუს- 296	მაჟურანი 218
კუჩხე 79	მარქვალი 122
კუცხ- 296	მასარი 156
	მასუმანი 219
ლ - 297	მაფხა 195
ლადრე 245	მაქვალი 122
ლაზუტი 151	მალალი 244
ლაკი 99	მაშქვითანი 222
ლალ- 297	მაწინდი 186
ლარდე 245	მაწკინდი 186
ლაუზტი 151	მახუთანი 221
ლაჭი 99	მბახ- 253
ლემში 172	მბინ- 346
ლეტა 193	მგარ- 259
ლემში 172	მგეი 101
ლეში 68	მგვერი 129
ლეშქი 68	მგერი 101
ლიბ- 298	მდლოა 200
ლიმჯი 203	მდლუა 200
ლირ- 298	მედრიკონი 77
ლობ- 298	მელი 103
ლოკ- 298	მემცხვერი 76
ლოსკ- 298	მემჯლონი კიბრი 71
ლუკუმხა 141	მენდიკონი 77
ლუმჯ- 299	მენდრიკონი 77
ლუმჯი 203	მეცხული 76
ლუმჯუ 203	მზახალი 58
ლული 133	მზესქუ 118
	მზოლა 192
მა 226	მთვი 195
მანწანი 221	მთვირი 195

მთინ- 278	მსქვერი 105
მთინი 239	მსქიბუ 163
მთირი 54	1. მტ- 300
მთუგი 105	2. მტ- 313
მთუთი 102	მტი 128
მთუღ 105	მტკო 90
მთური 195	მტკოი 248
მთხა 95	მტკორ- 319
მთხირი 136	მტკორი 248
მინ 227	მტკუი 248
მკას- 286	მტკური 248
მკაფუ 102	მტუ 90
მკომ- 291	მტუტა 169
მკულე 232	მუ 227
მოთა 48	მუგვალი 235
მოთალ- 48	მუმული 112
მონკ- 299	მუნ 227
მონკა 243	მუნჩქი 104
მონტკოი 109	მუნჩხი 104
მონტკორი 109	მუნჭყი 104
მონჭა 112	მუდა 227
მონჭვა 112	მურგვალ- 300
მონჭვე 112	მურგვალი 235
მპონ- 302	მურუნცხა 209
მჟა მჟალვა 108	მურუნცხი 209
მჟარ- 300	მურუცხი 209
მჟვაბუ 130	მუქ 228
მჟაჩხა 211	მფულ- 323
მჟოა 207	მქვ- 300
მჟოლი 138	მქვეი 179
მჟორა 207	მქვერი 179
მჟუა 207	მქიი 116, 179
მჟურა 207	მქირი 116
მსვა 115	მქირი 179
მსიჯი 142	მშკერი 142
მსკვალი 233	მშქეი 142
მსკვერი 105	მშქერი 142
მსუჯი 142	მშქური 95
მსქვა 233	მჩვერი 179

მინ- 364	მჯვებუ 130
მხვავა 196	მჯვე 240
მხვოფა 196	მჯვენ- 419
მხუ 234	მჯვერი 101
მხუი 95	მჯვეში 240
მხუტი 95	მჯიხი 78
მცა 207	მჯორა 207
მცილა 90	
მცუდი 242	ნ ანა 36
მცხული 132	ნანაშანტიში 38
მწკირი 129	ნან-დიდი 38
მწირი 129	ნამუ 229
მწკიი 129	ნადა 199
მწკილი კიბრი 71	ნახ- 301
მწკირი 129	ნდლა 199
მწკო 141	ნდლალეი 200
მწკოლი 141	ნდლალერი 200
მწკუფი 205	ნდლურა 200
მწოლა 170	ნეკლა 164
მწუ 141	ნეკნა 164
მწუთხე 244	ნენა 70
მწუფი 205	ნეკრა 164
მჭაჯი 124	ნეძი 135
მჭეში 109	ნთხ- 280
მჭვ- 394	ნთხა 95
(მ)ჭვალ- 394	ნთხირი 136
მჭითა 237	ნთხოზ- 282
მჭიმა 196	ნთხომუ 140
მჭიფან- 396	ნთხომბუ 140
მჭიფე 233	(ნ)თხორ 283
მჭკეში 109	ნკოლი 125
მჭკიდი 181	ნოკანხულე 168
მჭკონი 139	ნოკუჩხენი 79
მჭკუდი 181	ნობინწკალე 167
მჭონი 139	ნობიწკალე 167
მჭუ 85	ნოცინცხალე 168
მჭუტა 235	ნოშქეი 169
მხუჯი 74	ნოშქერი 169
მჯა 108, 132	ნოხაპულე 166

- ნტრ- 320
 ნუკუ 67
 ნუნკუ 67
 ნუსა 57
 ნქორ- 331
 ნჩხვაი 152
 ნჩხვაირი 152
 ნჩხვარ- 369
 ნჩხვარი 152
 ნცხენი 94
 ნცორ- 372
 (ნ)ძირ- 377
 ნწოლა 170
 (ნ)ჭარ- 392
 (ნ)ჭვალ- 394
 ნჯა 132
 ნჯენი 98
 ნჯვეში 240
 ნჯიხი 78
 ნჯუმუ 183
- ღ**ილ- 344
 დონ- 347
 დონა 149
 დოფშა 241
 დუჯი 64
- ო**ბიშხა 214
 ობიჩხა 214
 ოგე ნანა 38
 ოვლე 174
 ოვრო 222
 ოვროლოშ 224
 ოთხენეჩ 220
 ოთხო 220
 ოთხონეჩი 220
 ოთხოშ 220
 ოთხოში 220
 ომბრი 137
- ომინ- 346
 ომური 137
 ონ- 347
 ონდლე 200
 ონდლერი 200
 ონტულე 157
 ონჩამუე 174
 ონჩამურე 174
 ონცირუ 178
 ონცორუ 178
 ონცხოჯი 187
 ომორე 157
 ორ- 349
 ორ- 302
 ორდო 205
 ორე 157
 ორზო 170
 ორუბა 190
 ორძო 170
 ორძუ 170
 ოსური 56
 ოტკაფუ 186
 ოფამფე 118
 ოფუტე 160
 ოფშა 241
 ოქოთუმალე 111
 ოქომოჯონი 53
 ოქომოჯუ 53
 ოში 224
 ოშკური 133
 ოშქენანი კითი 78
 ოშქენონი 247
 ოშქური 133
 ოცხეჯი 187
 ოცხოჯი 187
 ოხ- 420
 ოხვამბე 162
 ოხვამე 162
 ოხვამუ 162

- ოხოი 160
 ოხორ- 414
 ოხორასკირი 41
 ოხორ-ასულე 42
 ოხორა-სქირი 42
 ოხორი 160
 ოხორ-მანჯე 161
 ოხორძა 50
 ოხორ-ჭკატურა 161
 ოხორჯა 50
 ოჭუმე 201
- პ**აპული 34
 პეტელ- 301
 პიჯი 67
 პუტუჯი 127
- ჟ**ალვა 108
 ჟვაბუ 130
 ჟუი 218
 ჟურ 218
 ჟურენეზ 218
 ჟურნეზი 218
 ჟუროშ 218
- რ-** 303
 რგ- 303
 რდ- 304
 რთ- 304
 (რ)-კვან 287
 რუბა 190
 რჩ- 305
 რჩიან-
 რჩხ- 305
 (რ)ჯგინ- 418
- ს**აბუცხელი 173
 სარლა 178
 სალრა 178
- საჩხა 213
 სეი 200
 სერი 200
 სერი-ნდღალერი 201
 სგ- 306
 სგარ- 306
 1. სთვ- 307
 2. სთვ- 309
 სთველი 210
 სთოლ- 308
 სი 226
 სიმ- 313
 სინ 226
 სიჯა 53
 სკანი 227
 სკვალინა 233
 სკირი 40
 სტვ- 309
 სტოლ- 308
 სუა 115
 სუმენეზი 219
 სუმი 219
 სუმოში 219
 სუჯი 142
 სქანი 227
 1. სქვ- 310
 2. სქვ- 310
 სქიდ- 311
 სქირ- 312
 სქირი 40
 სქუდ- 311
 სქურ- 313
- ტ**აბანი 80
 ტაბუ 80
 ტალ- 314
 ტალახ- 315
 ტახ- 316
 ტეზი 86

ტიბ- 320	ფაცხალ- 322
ტიბა 191	ფაცხი 173
ტიბუ 239	ფაწალა 83
ტიკანი 99	ფენწე 129
ტკ- 317	ფენწო 129
ტკაში ქოთუმე 111	ფეწე 129
ტკები 86	ფეწო 129
ტკვაც- 317	ფიბილი 72
ტკობ- 318	ფიმბილი 72
ტკოჩ- 319	ფიმფილი 72
ტობა 191	ფინ- 322
ტოოჯი 117	ფინფილი 72
ტოროჯი 117	ფიცაი 148
ტოტი 145	ფიცარი 148
ტოქსეი 201	ფორჩა 184
ტოცხეი 201	ფს- 323
ტოცხერი 201	ფსვა 115
ტროხ- 316	ფსიჯი 142
ტრუხ- 316	ფსუა 115
ტუბ- 320	ფსქვალი 233
ტუბუ 239	ფსქვერი 105
ტუტა 169	ფსქიბუ 163
ტუხ- 316	ფუნ- 324
ტუცან- 321	ფურფუ 83
ულ- 271	ფურჩოლ- 324
ურძენი 144	ფუჩ- 325
უშქი 133	ფუცხოლ- 325
უშქირი 133	ფუჯი 93
უშქური 133	ფქვერი 179
ულუნ 336	ფშ- 326
უჯი 64	ფშკერი 142
ფათქალ- 322	ფხუჯი 74
ფათხ- 321	ქაჩ- 326
ფამფაი 115	ქაჩაჩი 106
ფამფარი ფანფარი 115	ქერი 158
ფანწალა 83	ქვა 194
ფაცხა 161	ქვალი 182
	ქთ- 327

- ქთურ- 328
 ქია 107
 ქიმოლი 53
 ქიმოჯ- 330
 ქინ- 328
 ქინხოლ- 329
 ქირ- 331
 ქიფ- 329
 ქიტ- 333
 ქოვალი 182
 ქოთუმე 110
 ქოთუმე ტკაში 111
 ქომ- 329
 ქომოლი 53
 ქომოჯ- 330
 ქომოჯი 52
 ქორ- 331
 ქორბა 84
 ქოს- 332
 ქოტ- 333
 ქრა 107
 ქუალი 182
 ქუდი 185
 ქუვალი 182
 ქუი 81
 ქუმ- 329
 ქუნ- 333
 ქუნი 63
 ქური 81, 116
 ქურუმბი 152
 ქურხოლ- 334
 ქხე 237
 ქჩინ 334
 ქჩინი 58
1. ლ- 335
 2. -ლ- 336
 ლალი 189
 ლარ- 337
- ლარა 150
 ლარღალი 337
 ლაფ- 338
 ლაჭო 121
 ლეი 154
 ლერი 154
 ლერო 154
 ლეჯი 96
 ლვა 69
 ლვარ- 338
 ლირ- 339
 ლობეი 156
 ლობერი 156
 ლოდ- 339
 ლომა 203
 ლომამჯი 204
 ლომან 203
 ლომანერი 205
 ლომასერი 205
 ლომი 181
 ლომუ 181
 1. ლორ- 340
 2. ლორ- 340
 ლორლოჯი 116
 ლურ- 341
- ქა** 146
 ყალი 73
 ყვ- 342
 ყვა 66
 ყვალი 109
 ყვაოჯი 121
 ყვარ- 344
 ყვარელი 114
 ყვილ- 344
 ყვილი 87
 ყი(ვ)- 345
 ყინ 239
 ყინ- 346

ყინი 197	შქითოშ 224
ყო(ვ)- 346	შქიმი 227
ყომინ- 346	შქირ- 358
ყომური 137	შქორ- 358
ყონ- 347	შქუ 226
ყონა 149	შქენი 227
ყონდ- 348	შქურ- 358
ყორ- 349	
ყოყორე 157	ჩ- 359
ყურ- 349	ჩალ- 360
ყურძენი 144	ჩალა 155
ყუჯი 64	ჩალამურე 88
	ჩან-; 360
შ კა 84	ჩაჩხა 213
შქა 84	ჩახ- 361
1. შგ- 350	ჩე 237
2. შვ- 351	ჩელამრე 88
შვაჯ- 351	ჩელამურე 88
1. შველ- 352	ჩელტი 148
2. შველ- 353	1. ჩვ- 361
შიკინ- 354	2. ჩვ- 362
შინ- 354	ჩვირ- 363
შირ- 355	ჩით- 363
შკომ- 400	ჩილ- 364
შკორ- 401	ჩილამბრე 88
შკურ- 358	ჩილამბრი 88
შოლ- 352	ჩილამრე 88
შუ- 352	ჩილ-ბერე 50
შუმ 219	ჩილი 49
შუნ- 354	ჩილ-ქომოჯი 50
შურ- 356	1. ჩინ- 365
შურონი 96	2. ჩინ- 364
1. შქვ- 368	ჩინდ- 365
2. შქვ- 356	ჩიჩქუ 244
შქვიდ- 357	ჩოდ- 366
შქვით- 221	ჩუჩქუ 244
შქვითოში 222	1. ჩქ- 367
შქიდ- 357	2. ჩქ- 367
შქით 221	ჩქე 237

- ჩქვ- 368
 ჩქვა 247
 ჩქი 226
 ჩქიმი 227
 ჩქუ 226
 ჩქუნ 227
 ჩქუნი 227
 ჩხ- 368
 ჩხე 238
 ჩხვაფა 196
 ჩხვინ- 369
 ჩხვინდი 65
 ჩხიკვი 119
 ჩხინდი 65
 ჩხოგრო 222
 ჩხომი 130
 ჩხოროლოში 224
 ჩხორო 222
 ჩხუნ- 369
 ჩხური 95
- ც** 70
 ცა 207
 ცად- 370
 ცაჩხა 213
 ცელა 124
 ციგ- 371
 ცილა 124
 ცილი 124
 ცინტალი 100
 ცირ- 372
 ცომი 183
 ცონ- 372
 ცუნ- 372
 ცჷირმუნტური 146
 ცხანკ- 373
 ცხენი 94
 ცხონტ- 373
 ცხოტ- 373
- ცხუნ- 374
- ძ** 375
 ძგვ- 376
 ძგიფ- 376
 ძინ- 376
 ძიცინ 370
 ძლ- 378
1. **წ** 379
 2. წ- 378
 3. წ- 384
 წათხ- 379
 წამ- 379
 წანა 209
 წანაალანი 210
 წანას 210
 წანაშე 210
 წარი 189
 წვ- 380
 წიგ- 381
 წილ- 382
 წილახ- 382
 წინ- 387
 წინწ- 383
 წიპა 85
 წიპილა 114
 წიპილი 114
 წირ- 377
 წიფრი 138
 წიფუი 138
 წიფური 138
 წიწ- 383
 1. წკ- 383
 2. წკ- 384
 წკაი 189
 წკარი 189
 წკინტალი 100
 წკონდ- 385

წკუნ- 386	ჭიტან- 396
წო 209	ჭიშ- 396
წოლა 170	ჭკ- 396
1. წონ- 387	ჭკად- 397
2. წონ- 387	ჭკეშ- 398
წორ- 388	ჭკვიდ- 398
წოფ- 388	ჭკინდ- 399
წროდ- 389	ჭკირ- 401
წუ 141	ჭკომ- 400
წუთხე 244	ჭკონდ- 401
წუკალი 176	ჭკონი კითი 77
წულუ კითი 78	ჭკონი 139
წუტა 235	ჭკორ- 401
წუტა კითი 78	ჭკორდ- 398
წუტელ 235	ჭიურჭა 120
წუწონ- 389	ჭონდ ჭონდრ- 401
	ჭოფ- 402
1. ჭ - 389	ჭუ 85
2. ჭ- 390	ჭუბრი 139
3. ჭ- 396	ჭუბუი 139
ჭაბ- 392	ჭუბური 139
ჭად- 397	ჭუკანი 177
ჭანდ- 392	ჭუმანი 201
ჭარ- 392	ჭუმე 201
ჭაფუ 102	ჭუმენ 201
ჭაჭა 145	ჭურჭა 120
ჭე- 393	ჭუტა კითი 78
ჭვალ- 394	ჭუტა 235
ჭეი 165	ჭუჭული 113
ჭერელი 238	ჭუჭუტა 235
ჭერი 165	ჭყინტი 153
-ჭეშ- 398	
ჭეჭა 145	ხაკარ - 403
ჭიბრი 71	ხალ- 404
ჭითა 237	ხამი 177
ჭითან- 395	ხარ- 404
ჭიპი	ხაჩქ- 405
ჭირ- 395	ხე 74
ჭიტა 235	ხეგური 75

ხედ- 405	ხოჯი 94
ხე-ღული 75	ხრაკ- 415
ხე-ღული 75	ხროსქ- ხროცქ- 414
ხე დო კუჩხე 79	ხუ- 220
ხე-კუჩხე 75	ხუთ 220
ხელ- 406	ხუთოში 224
ხერხ- 276	ხუნ- 405
ხეშ-დიუ 75	ხუტორ- 415
ხეში 75	ხუჯ- 416
ხეში გური 75	ხუჯი 74
ხეში კაპულა 75	ხჩ- 334
ხეჭუბა 123	ხჩან- ხჩიან- 416
ხეხ- 414	ხჩე 237
ხვ- 407	ხჩინი 58
ხვად- 408	
ხვალ- 408	ჯ ა 132
ხვამ- 409	ჯან- 416
ხვალა 229	ჯარი 180
ხვატ- 409	ჯახ- 417
ხვეწ- 409	ჯვინ- 419
ხო- 410	ჯვინ- 418
ხინწ- 411	ჯენი 98
ხინჯი 192	ჯერ- 418
ხირ- 411	ჯიბ- 264
ხირხინ- 411	ჯიგერი 83
ხიტონ- 412	ჯინ- 416
ხიხინ 411	ჯირ- 416
ხმარ- 412	ჯირეკი 147
ხომ- 413	ჯირჯილი 72
ხომბ- 413	ჯოლი 138
ხომბულა 246	ჯორი 96
ხომულა 246	ჯოლოი 97
ხონ- 413	ჯოლორი 97
ხორცი 86	ჯონ- 420
ხორხ- 414	ჯუმა 44
ხოტორ- 415	ჯუმადი 46
ხოცქ- 414	ჯუმაჩხა 213
ხოწი 86	ჯუმოი 184
ხოჭორ- 415	ჯუმორ- 420

ჯუმორი 184	ჰაქ 229
ჯუმუ 183	ჰაქო 229
ჯუნდ- 421	ჰაშო 229
ჯურ 218	ჰეა 228
ჯუფ- 419	ჰეთე(რ)ე 228
ჯლონ- 421	ჰეთეფე 228
	ჰემთეფე 228
ჰათეფე 228	ჰენთეფე 228
ჰათე(რ)ე 228	ჰეაა 228
ჰამდლა 200	ჰექ 229
ჰამთეფე 228	ჰექო 229
ჰამსენერი 201	ჰეშო 229
ჰამსერი 201	ჰინი 228
ჰამ(უ) 228	ჰიმ(უ) 228
ჰამწო 210	ჰიქ 229
ჰანდლა 200	
ჰანთეფე 228	
ჰანი 228	ცალი 73
ჰად 229	ცარ 217
ჰაა 228	ცეჩ

II. მეგრული. МЕГРЕЛЬСК. СЛОВА, ОСН., КОРНИ

ათაქ 229
ათაში 229
ათენა 228
ათენეფი 228
აკა 78
ამში 221
არგუნი 171
ართი 217
ატამა 134
აში 229

1. -ბ- 251
2. -ბ- 251
ბაბა 35
ბად- 252
ბადიდი 59
ბანდალ- 252
ბარ- 253
ბარგ- 254
ბატკი 99
ბალ- 253
ბალუ 161
ბახ- 253
ბერ- 39
ბერწული 136
ბიგა 147
ბინეხი 144
ბირ- 254
ბირგული 81
ბირცხა 78
ბობოლია 125
ბონ- 255
ბჟა 108
ბჟა 207
ბრუო 222

ბული 134
ბუმბული 115
ბურდლა 114
ბურიწ- 255
ბურჭული 171
ბუცხ- 256
ბუცხი 173
ბუცგა 256

1. -გ- 257
2. -გ- 258
3. -გ- 258
გარ- 259
გენი 98
გერი 101
გვრგნი 94
გვერი 129
გიბ- 264
გიბონ- 261
გიმა-თუთა 214
გინ- 261
გინი 98
გინძე 232
გირინი 94
გირძე 232
გონ- 261
გორ- 263
გორ-გოლ- 263
გუგული 117
გუდა 107, 175
გური 81

და 47
დადე 48
დადული 111

დარდალ- 266
 დაჩხირი 167
 დგ- 266
 დიანთილი 55
 დვ- 268
 დიარა 180
 დიდი 236
 დინ- 269
 დირთ- 266
 დირიკ- 77, 263
 დიშქა 166
 დუდი 62
 დუცი 75
 დლა 199
 დღვბ- 269
 -დღულ- 270

ეთექ 229
 ეთეში 229
 ეთინეფი 228
 ეთინა 228
 ენა 228
 ენეფი 228
 ეფშა 241
 ეჩი 223

ვალ- 270
 ვითი 223

ზ- 272
 ზარხული 195
 ზესქვი 118
 ზესხგრი 88
 ზიმ- 274
 ზისხირი 88
 ზინდ- 273
 ზღვა 192

1. -თ- 274

2. -თ- 275
 თართ- 276
 თას- 276
 თასი 155
 თაქ 229
 თაში 229
 თენა 228
 თენეფი 228
 თექ 229
 თეში 229
 თვ- 277
 თინ- 278
 თინა 228
 თინეფი 228
 თინუ 239
 1. თირ-279
 2. თირ- 328
 თირთოლი 278
 თირი 195
 თიფი 143
 თოკი 175
 თოლი 63
 თომა 87
 თოფური 128
 თუთა 208
 თუთაშხა 212
 თუ(ლ)- 101
 თუში 61
 თუხ- 282
 თქვ- 279
 თქვა 226
 თქვანი 227
 თხ- 281
 თხა 95
 თხითხუ 241
 თხირი 136
 თხოზ- 282
 თხომუ 140
 თხომური 89

- თხორ- 283
- ი**დ- 271
ინა 228
ინეფი 228
ინჭირია 143
- კ**ათ- 283
კაკ- 285
კაკალ- 284
კაკალი 135
კალ- 284
კალათი 174
კარდილა 176
კარი 164
კას- 286
კატუ 97
კვდა 164
კვდალა 164
კეტი 148
-კვან- 287
კვარია 121
კვინორი 104
კვინჩა 122
კიბ- 288
კიბირი 71
1. კიდ- 288
  2. კიდ- 290
კიდალა 164
კიდა 164
კიდუ 119
კიზი 177
კითი 77
კითხ- 289
კინ- 290
კირ- 291
კირზა 177
კობუ 245
კოლი 125
- კონჭი 80
კორ- 292
კორობ- 292
კოროცხ- 292
კოლონა 126
კუდელი 106
კუთ- 295
-კულე 232
კუმ- 291
კუმა 170
კუნ- 290
კურთა 185
კურცხ- 296
კუს- 296
კუჩხი 79
კუხ- 294
- ლ**- 297
ლადირი 245
ლაზუტი 151
ლაიტი 151
ლაკვი 99
ლალ- 297
ლატი 151
ლეკუხა 141
ლეტა 193
ლემი || ლეფმი 172
ლეჩქვი 68
ლიბ- 298
ლიში 172
ლოტკ- 298
ლურ- 298
ლული 133
- მა** 226
მალაღური 120
მალუღია 120
მარქვალი 122
მარწყინდი 186

- მასარი 156
 მალალი 244
 მელა 103
 მერსხელი 76
 მი 227
 მიკაქუნალი 184
 მინჯე 161
 მოთა 48
 მოკ- 299
 მოკა 243
 მონტყორი 109
 მონკ- 299
 მონკა 243
 მოჭვა 112
 მუ 227
 მუანთილი 54
 მუმული 112
 მუნჩქე 104
 მურიცხი 209
- ნაკვაჩხირი** 168
 ნამუ 229
 ნანა 36
 ნაჩალი 155
 ნახ- 301
 ნახაფული 166
 ნეზე 43
 ნეკვ 67
 ნეძი 135
 ნთირ- 279
 ნთხ- 280
 ნინა 70
 ნოსა 57
 ნოშქერი 169
 ნოშქვერი 169
 ნტ- 313
 ნჭ- 390
- ობიშხა** 214
- ოთხი 220
 ოკარიე 111
 ოლე 174
 ონჯ- 299
 ონჯუა 203
 ო-რ- 302
 ორდო 205
 ორტვინი 157
 ორტილი 157
 ორტინი 157
 ორტყაფუ 186
 ორცხონჯი 187
 ოსური 56
 ოფოფი 118
 ოქოთომე 111
 ოში 224
 ოშქარი 247
 ოჩამურე 174
 ოჭიში 86
 ოჭუმარე 201
 ოხვამე 162
 ოხორ- 160, 414
 ოხორასქილი 41
- პეტელ-** 301
 პიჯი 67
- ჟაშხა** 211
 ჟვაბუ 130
 ჟირი 218
- რ-** 303
 რგ- 303
 რგვალ- 300
 რგვალი 235
 რდ- 304
 რზ- 259
 რზენი 193
 -რზოლ- 260

1. რთ- 304	სუა 115
2. რთ- 327	სუმი 219
3. რთ- 410	სურო 142
რკ- 294	სქანი 227
რ-კვან- 287	სქვ- 310
რობუ 190	სქვამი 233
რტ- 313	სქვერი 105
რულ- 298	სქიბუ 163
რუო 222	სქიდ- 311
-რქალ- 107	სქირ- 313
1. რშვ- 309	სხული 133
2. რშვ- 351	სხუნ- 374
რჩ- 305	
რჩვ- 361	ტ ალ- 314
რჩიელ- 416	ტახ- 316
რჩინ- 334	ტევ- 314
რჩინუ 58	ტი 128
(რ)ჩქ- 367	ტიბ- 320
რჩხ- 380	ტიბუ 239
რჩხიელ- 369	ტირ- 320
რძლ- 378	ტირხ- 316
რწყ- 384	ტკოუ 90
რჯვინ- 418	ტკუ 90
	ტკუუ 90
ს - 323	ტკუტკარია 127
სარსხალი 76	ტობა 80, 191
სარლა 178	ტობო 191
საცირი 178	ტორონჯი 117
სერი 200	ტრიხ- 316
სვ- 306	ტუც- 321
სვანდ- 351	ტყ- 317
სვანჯ- 351	ტყარ- 319
სვარ- 306	ტყარი 248
სი 226	ტყვაც- 317
სიმ- 308	ტყები 86
სინათე 206	ტყობ- 318
სინთე 206	
სინჩხე 196	უ ლ- 271
სინჯა 53	უშქური 133

ულუნ- 336	ქოთომი 110
ფ ართხ- 321	ქომოლი 53
ფართქალ- 322	ქომონჯ- 52, 330
ფარცხი 173	ქონი 63
ფაფარი 115	ქორა 84
ფაცხა 161	ქოს- 332
ფერცხელ- 322	ქუა 194
ფერწო 129	ქუდი 185
ფიყვი 83	ქუნ- 333
ფიმფი 72	ქური 81
ფინ- 322	ქურსი 81
ფირტივი 83	ქურცი 81
ფიცარი 148	1. -ღ- 335
ფსუა 115	2. -ლ- 336
ფულ- 323	ლაღ 189
ფუნ- 324	ლალი 189
ფურცქინ- 324	ლარ- 337
ფუჩ- 325	ლარი 150
ფუცქინ- 324	ლაფ- 338
ფუცხონ- 325	ლერ- 154
ფუჯი 93	ლერი 339
ფშ-326	ლეჯი 96
ქ ა 107	ღვ- 256
ქანჩ- 326	ღვა 69
ქერი 158	ღვარ- 338
-ქ(ვ)- 300	ღობერი 156
ქვარა 84	ღოლ- 339
ქვირი 179	1. ღორ- 340
ქილ- 331	2. ღორ- 341
ქიმ- 329	ღორღონჯი 116
ქინხოლ- 329	ღუმა 203
1. ქირ- 331	ღუმუ 181
2. ქირ- 331	ღურ- 341
ქირი 116	ყ ვარ- 344
ქირინ- 328	ყვარილი 114
ქიტ- 333	ყოყორე 157
ქობალი 182	

- შ** 326
 შვ- 350
 შვ- 351
 შვანდ- 351
 შველ- 353
 შიკინ- 354
 შინ- 354
 შირ- 355
 შოლ- 352
 შუმი 219
 შუნ- 354
 შურ- 356
 შქა 84
 შქაშ კითი 78
 შქერი 142
 შქვ- 356
 შქვიდ- 357
 შქვითი 221
 შქირ- 358
 შქურ- 358
 შხვა 247
 შხუ 234
 შხური 95
- ჩ** 359
 -ჩალ- 360
 ჩამური 174
 ჩან- 360
 ჩანჯი კითი 78
 ჩახ- 361
 ჩე 237
 ჩერტი 148
 ჩვ- 362
 ჩილამური 88
 ჩილ-დო-სქუა 50
 ჩილ-დო-ქომონჯი 50
 ჩილი 49, 364
 ჩილით- 363
 ჩინ- 364, 365
- ჩიონ- 365
 ჩირთ- 363
 ჩიჩოლ- 334
 ჩოლ- 366
 ჩოლ- 366
 ჩურ- 363
 ჩქ- 367
 ჩქვ- 368
 ჩქე 226
 ჩქემი 227
 ჩქენი 227
 ჩქი 226
 ჩქიმი 227
 ჩქინი 227
 ჩქიჩქუ 244
 ჩხე 238
 ჩხვარ- 369
 ჩხვერი 152
 ჩხვინდი 65
 ჩხვიკი 119
 ჩხომი 130
 ჩხორო 222
- ც** 370
 ცა 70, 207
 ცად- 370
 ცაშხა 213
 ციკ- 371
 ცილა 124
 ცინდა 90
 ცინდალი 100
 ცირ- 372
 -ცუდ- 242
 ცუნ- 372
 ცქიმუნტური 146
 ცხაკ- 373
 ცხაცხუ 140
 ცხენი 94
 ცხოტ- 373

- ძ**- 375
 ძახალი 58
 ძახ- 420
 ძგვ- 376
 ძგიბ- 376
 ძმარი 184
 ძინ- 376
 ძირ- 377
 ძიც- 370
- წ**- 379
 წამ- 379
 წანა 209
 წაწ- 378
 წვ- 380
 წვიწვ- 383
 წი(ვ)- 381
 წილ- 382
 წილოს- 382
 წირ- 388
 წირიდ- 389
 წიფური 138
 -წკან- 63
 წკონდ- 385
 წოლა 170
 1. წონ- 287
 2. წონ- 287
 წუთხე 244, 379
 წუკალი 176
 წყარი 189
 წყეი 141
 წყვ- 383
 წყიი 141
 წყინდ- 399
 წყირი 129
 წყოლი 141
 წყუნ- 386
- ჭ**- 389
- ჭაბ- 392
 ჭან- 392
 ჭარ- 392
 ჭანჯი 124
 ჭაჭა 145
 1. ჭვ- 393
 2. ჭვ- 394
 ჭვალ- 394
 ჭვიმა 196
 ჭი 85
 ჭითონდ- 395
 ჭიპი 85
 ჭირ- 395
 ჭინჭა 120
 ჭიფარ- 396
 ჭიფე 233
 ჭიშ- 390
 ჭიჭარ- 396
 ჭიჭე 235
 ჭკად- 397
 ჭკიდი 181
 ჭკირ- 401
 ჭკიჭკიტია 126
 ჭკომ- 400
 ჭოფ- 402
 ჭრელი 238
 ჭუბური 139
 ჭუმანი 201
 ჭუმე 201
 ჭყ- 396
 ჭყემ- 398
 ჭყეში 109
 ჭყვიდ- 398
 ჭყინტუ 153
 ჭყონი 139
 ჭყორდ- 401
- ხ**აკარ- 403
 ხალ- 404

- ხამი 177
 ხარ- 404
 ხაჩქ- 405
 ხე 74
 ხე-დო კუჩხი 75
 ხე-ფორჩა 184
 ხე-შქა-გური 75
 ხვ- 407
 ხვად- 408
 ხვალ- 408
 ხვალე 229
 ხვამ- 409
 ხვატ- 409
 ხვარ- 412
 ხვეწ- 409
 ხიდი 192
 ხინწ- 411
 ხინჯი 192
 ხიოლ- 406
 ხირ- 411
 ხირკ- 415
 ხიტონ- 412
 ხოდ- 405
 ხომ- 413
 ხონ- 413
 ხორცქ- 414
 ხორცი 86
 ხორხ- 414
 ხოჯი 93
 ხუთი 220
 ხუნ- 405
 ხუჭორ- 415
 ხუჯ- 416
 ხუჯი 74
- ჯ** 132
 ჯან- 416
 ჯგიჯგიტია 126
 ჯერ- 418
- ჯვემ- 419
 ჯვეში 240
 ჯიკი 147
 ჯიმა 44
 ჯიმადი 46
 ჯიმაია 46
 ჯიმოლ- 420
 ჯიმუ 183
 ჯირ- 416
 ჯირგილი 72
 ჯიხი 78
 ჯორი 96
 ჯოლორი 97
 ჯოხ- 420
 ჯუდ- 421
 ჯუმაშხა 213
 ჯლონ- 421
- ც** 146
 ცალ- 73
 ცვ- 342
 ცვა 66
 ცვალი 109
 ცვაფ-ჰარა 66
 ცვანა 149
 ცვენ- 346
 ცი(ვ)- 345
 ცინ- 346
 ცინი 197
 ცომური 137
1. ცონ- 302
 2. ცონ- 347
 -ცორ- 349
 ცუმენ- 346
 ცუნ- 346
 ცურ- 349
 ცურძენი 144
 ცუჯ- 350
 ცუჯი 64

III. ქართული. ГРУЗИНСК. СЛОВА, ОСН., КОРНИ

ადრე 205

ათი 223

ანწლი 143

არ- 302

ასე 229

ასი 224

ასული 56

ასკილი 143

ატამი 134

აქა 229

-ბ- 251

ბაბაჭუა 125

ბაბეა 35

ბაგე 68

ბად- 252

ბალი 134

ბან- 255

ბანდალი 252

ბერ- 253

ბერ- 39

ბერა 163

ბედელი 161

ბიძა 46

ბჟოლა 138

ბროწეული 136

ბუმბული 115

ბუნდლა 114

ბურღული 180

ბუტკო 147

ბუფი 256

1. **-გ-** 257

2. **-გ-** 258

გბ- 264

გველი 129

გ-ებ- 258

გზ- 259

გზავ- 260

გინ- 263

გლოვ- 259

გნ- 261

გონ- 261

გორ- 263

გრძელი 233

გუგული 117

გუდა 107

გულ- 266

გული 81

და 47

დათვი 102

1. დგ- 266

2. დგ- 266

დედალი 111

დედამთილი 55

დეგ- 268

დიდი 236

დიკა 151

იდაყვი 75

დნ- 269

დრეკ- 77

დრიკ- 77, 268

დღე 199

დღეებ- 269

ეგე 228

ეგენი 228

ელ- 270

ენა 70

ერთი 217
 ესე 228
 ესენი 228
 ექვსი 221

(ვ)ალ- 271
 ვაშლი 133
 (ვ)ედ- 271
 ვენახი 144
 ვენაჯი 144
 (ვ)იდ- 271
 ვინ 227
 ვირი 94
 ვლთ- 304
 ვლტ- 313
 ვს- 326

-ზ 272
 ზაფხული 195
 ზიდ- 273
 ზომ- 274
 ზღვა 192
 ზღმარტლი 146

1. თ- 274
2. თ- 275
  - თაგვი 105
  - თავი 61
  - თათხ- 276
  - თაფლი 128
  - თელი 101
  - თეს- 276
  - თესლი 155
  - თვალი 63
  - თთუე 208
  - თივა 143
  - თითი 77
  - თიკანი 99
  - თმა 88

თოვლი 195
 თოკი 175
 თოლ 63
 თრ- 279
 თრთოლა 278
 თუალი 63
 თვთე 208
 თქვ- 279
 თქუნა 227
 თქუნე 227
 თხ- 281
 თხა 95
 თხარ- 283
 თხელი 241
 თხილი 136
 თხმელა 140
 თხრამლი 89

იგი 228
 იგინი 228
 იდაყვი 75
 ისე 229
 ისი 228
 ისინი 228
 იფქლი 180
 იქა 229

- კ** 294
- კავ- 290
  - კაკ- 285
  - კაკალ- 284
  - კაკალი 135
1. კალ- 344
  2. კალ- 294
    - კალათა 174
    - კალია 125
    - კარ- 291
    - კარდალა 176
    - კარი 164

- კატა 97
 კბენ- 288
 კბილი 71
 კედელი 164, 290
 კენწერო 153
 კერა 165
 კეტი 148
 კვამლი 170
 კვეთ- 286
 კვერნა 104
 კვერცხი 122
 კენეს- 296
 კიდ- 288
 კითხ- 289
 კლ- 344
 კნუტი 100
 კოდალა 119
 კოვზი 177
 კორდი 150
 კოლო 126
 კოჭი 80
 კრებ- 292
 კრება 292
 კრეფა 293
 კრთ- 295
 კრთომა 295
 კრუხ- 294
 კუამლი 170
 კუარტი 185
 კუდი 106
 კუმ- 291
 კუმოდა 291
 კუნეს- 296
 კურკა 154
 კუფხალი 145

ლლ- 297
 ლალვა 297
 ლაში 68

 ლბ- 298
 ლეკვი 99
 ლეღვი 133
 ლოკ- 298
 ლუკუფხა 141
 ლულ- 298

მაკე 243, 299
 მალაღური 120
 მამალი 112
 მამამთილი 54
 მან 228
 მართვი 113
 მატყლი 109
 მაჩვი 104
 მალალი 244
 მგელი 101
 მდადი 48
 მე 227
 მელა 103
 „მელელვე“ 120
 მელი 103
 მენ 227
 მენა 227
 მესერი 156
 მზახალი 58
 მზე 207
 მციდა 90
 მთქნარ- 331
 მინ 227
 მკათათვე 214
 მკალი 125
 მკვირცხ- 296
 მკვირცხე 296
 მკვრცხლ 79
 მკივანი 102
 მოკლე 233
 მოჭვა 112
 მოჭუა 112

- მჟავ- 300
 მრგვალ- 300
 მრგვალი 235
 მსხალი 132
 მსხვილი 234
 მტილი 157
 მტკაველი 90
 მტრედი 117
 მყენ- 302
 მყნ- 302
 მშვენიერი 233
 მშილ- 358
 მძახალი 58
 მწერი 124
 მწუთხე 244, 379
 მწყემსი 109
 მწყეს- 109
 მწყსვა 298
 მჭადი 181
 მხარ- 416
 მხარი 74
 მჯარი 74
 მხცე 237, 334
 მჯცე 237, 416
 მჯცოვანი 58
 მხოლო 229
 მჯილი 78
- ნ**აცარი 169
 ნათელი 206
 ნაკვერცხალი 168
 ნანა 36
 ნაპერწკალი 167
 ნალარი 150
 ნაშხირი 169
 ნახშირი 169
 ნედლი 245
 ნეზვი 43
 ნემსი 172
- ნენა 36
 ნენე 36
 ნიდაყვი 75
 ნიკაპი 67
- ობობა** 125
 ოთხი 220
 ოფოფი 118
 ოცი 223
 ოორ 218
 ორი 218
- პირი** 67
- ჟოლა** 138
- რაცხ-** 293
 რათხ- 280
 რამ(ელ)- 229
 რდ- 304
 რვა 222
 რცხ- 305
 რთ- 304
 რიცხ- 293
 რულ- 298
 რქა 107
 რძალი 50
 რძე 108
 რწყილი 129
- სად-** 312
 სავარცხელი 187
 სავარძელი 50
 სავსე 241
 სამი 219
 სარ- 355
 სარტყელი 186
 სარქველი 184
 საცემარი 174

- საცერი 178
 სახლ- 414
 სახლი 160
 სახსარი 76
 საჯსარი 76
 საქათმე 111
 სემ- 308
 სერობა 200
 1. სვ- 306
 2. სვ- 350
 სველ- 352
 სვენ- 351
 სთვ- 307
 სთველი 210
 სისხლი 88
 სიყმილი 346
 სიცხე 196
 სიძე 53
 სკეინა 122
 სლოკინ- 354
 სლუკ-სლუკი 354
 სმ- 308
 სრ- 355
 სროლ- 308
 სტვ- 309
 სუ- 350
 სული 356
 სურო 142
 სძალი 50
 სძეა 108
 სხედ- 405
 სხვა 247
 სხლეტ- 373
 სხუა 374

ტალახი 193
 ტბა 80, 191
 1. ტევ- 320
 2. ტევ- 314
 ტეხ- 316
 ტილი 128
 ტკაც- 317
 ტოროლა 117
 ტოტი 146
 ტუტი 169
 ტფ- 320
 ტფილი 239
 ტყ- 317
 ტყავი 86
 ტყდ- 316
 ტყე 248, 318, 319
 ტყემალი 137
 ტყორც- 319

ფალ- 323
 ფარცხი 173
 ფაფარი 115
 ფაცხა 161
 ფაწალა 83
 ფეთქ- 322
 ფენ- 322
 ფერთხ- 321
 ფილტი 83
 ფინ- 322
 ფიც- 325
 ფიცარი 148
 ფოცხ- 256
 ფოცხი 173, 325
 ფრეწ- 255
 ფრჩხილი 78
 ფრცხილი 78
 ფუვ- 324
 ფური 94
 ფუტი 160
 ფუტკარი 127
 ფუც- 325
 ფუცხვი 325
 ფუჩუნ- 324

ფქვ- 300
 ფქვილი 179
 ფქნარ- 331
 ფხეკ- 403
 ფხრეწ- 255

ქათამი 110
 ქამ- 329
 ქახ- 326
 ქახაჩი 106
 ქერ- 331
 ქერი 158
 ქვ- 333
 ქვა 194
 ქიჩ- || ქიჩავ- 329
 ქმ- 329
 ქმარ- 330
 ქმარი 52
 ქნ- 328
 ქონი 63
 ქორი 116
 ქრ- 331
 ქსოვ- 351
 ქუდი 185
 ქურმა 152
 ქურჩ- 334
 ქუსლი 81
 ქც- 327

1. ლ- 335
2. -ლ- 336
  - ლაბე 203
  - ლაყო 121
  - ლარ- 337
  - ლარღილი 337
  - ლაწვი 69
  - ლებ- 338
  - ლეღე 189
  - ლერ- 339

ლერო 154
 ლერღედი 116
 ლერღეტი 116
 ლვ- 256
 ლვარ- 338
 ლვიძლი 83
 ლირ- 339
 ლორ- 341
 ლობე 156
 ლომი 181
 ლორი 96
 ღრ- 340
 ღრძილი 72

1. ყავ- 342
2. ყავ- 346
  - ყანა 149
  - ყარყარა 157
  - ყელი 73
  - ყვ- 342
  - ყვაგი 121
  - ყვან- 347
  - ყვარ- 349
  - ყველი 109
  - ყვერ- 344
  - ყვერული 114
  - ყვირ- 349
  - ყვლივ- 87
  - ყიფ- 345
  - ყინ- 346
  - ყინელი 197
  - ყინული 197
  - ყლორტი 146
  - ყოგნ- 348
  - ყუა 66
  - ყურ- 350
  - ყური 64
  - ყურძენი 144

- შაშვი** 118
 შევ- 310
 შენ 227
 შენა 227
 შენი 227
 შეშა 166
 1. შვ- 310
 2. შვ- 356
   შველ- 353
   შველი 105
   შვიდი 221
   შვილი 40
 1. შთ- 311
 2. შთ- 357
   შიბი 163
   შინ- 358
   შრ- 313
   შუა 84
   შუათანა 247
   შქერი 142
- ჩ**- 367
 ჩალა 360
 ჩამური 174
 ჩელტი 148
 ჩემი 227
 ჩინ- || ჩენ- 364
 ჩუნა 227
 ჩუნი 227
 ჩხული 244
 ჩხიკვი 119
1. **ც**- 359
 2. -ც- 370
   ცა 70, 207
   ცად- 370
   ცავ- 362
   ცალ- 366
   ცან- 365
- ცაცხვი 140
 ცეთ- 363
 ცენ- 360
 ცერ- 372
 ცეცხლი 167
 1. ცვ- 277
 2. ცვ- 372
   ცილა 124
   ცინტალი 100
   ციქვ- 368
   ცინცხალი 168
   ცლ- 366
   ცნ- 365
   ცოლ- 364
   ცოლი 49
   ცოლ-ქმარი 50
   ცოლ-შვილი 50
   ცომი 183
   ცრემლი 88
   ცუ- 372
   ცუდი 242
   ცურ- 363
   ცხელ- 369
   ცხელი 238
   ცხენი 94
   ცხვარი 95
   ცხვირ- 365
   ცხვირი 65
   ცხიმი 130
   ცხოვარი 95
   ცხრა 222
- ძ**- 375
 ძარცვ- 361
 ძაღლი 97
 ძახ- 420
 ძეგს 135
 ძელი 132
 ძენ- 376

- ძველ- 419
 ძველი 240
 ძილ- 416
 -ძინ- 203
 1. ძინ- 376
 2. ძინ- 416
 ძმა 44
 ძმარი 184
 ძოვ- 419
 ძღ- 378
 ძღვან- 421
 1. **წ**- 378
 2. **წ**- 379
 წაბლი 139
 წალდი 171
 წამ- 379
 წამწამი 63
 წაფ- 388
 წებ- 392
 1. წელი 85
 2. წელი 209
 წერ- 392
 წეწ- 383
 წვ- 393
 წველ- 394
 წვიმა 196
 1. წივ- 381
 2. წივ- 390
 წითელი 237
 წითლდ- 395
 წილ- 382
 -წინდი 186
 წიფელი 138
 წიწ- 383
 წკნდ- 385
 წნეხ- 382
 1. წონ- 387
 2. წონ- 387
 წოდ- 392
 წრეტ- 389
 წრფელ- 396
 წრფელი 233
 წუთხე 244
 წურ- 388
 წუწ(ვ)-ნ- 389
 1. წყ- 384
 2. წყ- 396
 წყავი 141
 წყალი 189
 წყალტუბო 45
 წყენ- 386
 წყვ- 383
 წყვლიადი 205
 წყვეტ- 398
 წყვიტ- 398
 წყინდ- 399
 წყუდიადი 205
 წყუედ- 398
ჭამ- 400
 ჭარ- 401
 ჭაჭა 145
 ჭედ- 397
 1. ჭერ- 401
 2. ჭერ- 402
 ჭერი 165
 ჭიანჭველა 126
 ჭინჭრაქა 120
 ჭირ- 395
 ჭრელი 238
 ჭუჭული 113
 ჭყინტილი 153
ხალ- 404
 ხან- 404
 ხარ- 413
 ხარი 93

ხევ- 404	ხსოვ- 354
ხელი 74	ხუარბალი 182
ხელის გული 75	ხუთი 220
ხელ-ფეხი 75	
ხერხ- 414	ჯ ალ- 404
ხეჭბი 123	ჯარი 93
ხვ- 407	ჯელი 74
ხვედ- 408	ჯემ- 413
ხველ- 408	ჯველ- 408
ხვეტ- 409	ჯორცი 86
ხვეწ- 409	ჯოც- 414
ხვიხვინი 411	ჯსნა 76
ხმ- 413	
ხმარ- 412	ჩ ახ- 417
ხმელი 246	ჩერ- 418
ხორბალი 182	ჩვ- 376
ხორცი 86	ჩიგარი 83
ხოტრ- 415	ჩინჭუელი ჩინჭველა 126
ხოც- 332	ჩირკი 147
ხრაკ- 415	ჯორი 96
ხსენ- 354	ჯობნ- 418
ხსნა 76	

IV. სვანური. СВАНСКИЕ СЛОВА, ОСН., КОРНИ

პქქემ 333	ეჭა 228
ალა 228	ეჭი 228
ალიპრ 228	ეჭიპრ 228
ჰ-რ- 302	
არა 222	ვენჳ 144
ატამ 134	ვიჳ- 129
აყპრ 157	
აშირ 224	ზისხ- 88
	ზურალ 43
-ბ- 252	
ბარყვენ 137	თჳკუ 175
ბჟოლა 138	
ბროწყულ 136	ი-ს- 56
	ისგუე 227
გგო 117	ისგუი 227
გაკ 135	იშგუიდ 221
გარგლა 337	იცხ 133
გუი 81	
გუილდ 81	კვენ 104
გუიშგუე 227	კულუნ 126
ღაგრა 341	ლა დელ 199
ღდ(ჟ) 111	ლაჳჳჳმ 162
ღშდჳ 102	ლერეჳჳ 184
ღაჳგლ 95	ლერტჳჳ 157
ღეც 207	ლგგრე 122
ღგთხელ- 241	ლიზი 260
ღგტ 169	ლილჳჳჳ 298
ღიმთილ 55	ლიტჳჳჳანე 317
ღომღიმ 212	ლიჳჳჳისგ 279
ღომღულ 208	ლიღროვი 341
	ლიჩჳჳჳჳ 329
ერსკან 105	ლიც 189
ემხუ 218	ლიწედ- 384
	ლიხიადე 406

ლიჯაბ 264

მა 227

მალ- 103

მამალ 112

მაფხა 195

მი 226

მიმთილ 54

მიჟ 207

მიშგუი 227

მიშლადედ 211

მგჟელადელ 211

ნა 226

ნინ 70

ნიშგუე 227

ნიც 189

ერ(ე) 227

ერვეშდ 223

ეშდ 223

ფორი 218

ოსედნი 311

ოფოფა 118

ჟელ(ჟ) 97

სადა 226

სედ 312

სემი 219

სი 226

ტალა 193

-ტებ- 320

ტებდი 239

ტიშ 128

ტუბა 191

უდილ 47

უბიშ 214

უისგუ 133

უობიშ 214

უომდხუ 220

უოხუიშდ 220

უსგუა 221

ფექ- 179, 300

ფირუ 93

ქათალ- 110

ღულა 81

ღუნ- 98

ჟვიჟე 83

ჟორ 164

ჟურძენ 144

შდიხ 136

ჩხარა 222

ცაშ 213

ცაცხუ 140

ცილ- 124

ცინდაუ 100

ძულა 192

წიფრა 138

ჭიშხ 79

ხულჟე 336

ზნ 93

ჯგჷშ 213

ჯიმილ 44

ჯუინელ 240

ჯაკვდ 106

ჰებ 134

ჰიჯუ 129

V. რუსული (თარგმ.) РУССКИЕ СЛОВА (в переводе)

Амбар 161	быть обманутым 341
	быть похожим 258
Бабушка 38, 236	Валяться 263
балка 189	варить 264
барсук 104	ваш 227
бежать 311	вести в заблуждение 363
белый 237	веревка 175
белок 124	вернуть 327
биение пульса 322	вернуться 327
бить 317	верный 239
бить клювом 373	вертеть 327
благословлять 409	вертеться 327
блеять 301	верхушка
блоха 129	(кукурузы, дерева) 153
бодрствующий 296	вести 347
бодрый 296	ветвь 145, 146
болеть 386, 393	ветка 145
болтовня надоедливая 266	вечер 203
большой 236	вечереть 299
борода 72	вечеря 200
борозда 150	вешать 288
бороздить 337	взбалтывать 361
борона 173	взвешивать 387
бояться 358	взорваться 317
брат 44	видеть 377
брат (для сестры) 44	вид проса 152
братец 46	виноград 144
братик 46	виноградник 144
братъ 273, 402	виноградн. выжики 145
братъ за руку 280	висеть на ч. л. 251
братъся рукой 288	вмешаться 283
бродить 324	вмешиваться 283
бросить 319	внук 48
брус 132	вода 189
брюхатая 243	волк 101
будить 296	волос 87
бузина 143	вонзить 372
бук 138	воровать 411
бурдюк 107, 175	ворона 121
бык 93	восемь 222
быть 302	воскресенье 211
быть голодным 358	

- воспитывать 304
 вошь 128
 враждоваѣ 297
 время сбора плодов 206
 вспомнить 354
 вспугнуть 295
 вспыхивать 322
 встретить 258
 встречать 258
 встречаться 408
 втыкать 371
 вчера 203
 вы 226
 выбираѣ 374
 выдать замуж 330
 выжимать 382
 вызывать 392
 выиграл 257
 выйти замуж 330
 выколачивать 321
 вылечить 311
 вылечитьѣ 311
 вынуть 383
 выпариться 355
 выпачкаться в грязи 315
 выпрямить 278
 вырывать 383
 высасывать 389
 выскальзывать 307
 выслушать 350
 высокий 244
 вытирать 332
 выть 349
 вытянуть 280
- Гаснуть 313
 глодать кость 412
 глубокая (вода) 80
 глубокий 191
 глыба (земли) 150
 гнать 282
 гнаться 282
 гнездо (кур) 161
 гной 89
 гнуть 77, 268
 говорить 279, 337
 год 209
 голова 62
- головня горящая 168
 голод 346
 голубѣ 117
 горло 73
 горсть 75
 грабли 173
 гранат 136
 гребешок 115, 187
 гребешок петушиный 115
 греть 320
 греться 320
 грива 115
 груша 132
 грушевое дерево 133
 грызть 409
 грязь 193
 губа 68
 гусенок 113
 гусь 116
- Давить 382
 дать 359
 два 21
 двадцать 223
 дверь 164
 двигаться по порядку 306
 двор 160
 деверь 41
 дед по отцу или
 матери 35
 девочка 43
 девушка 43
 девять 222
 делать 329, 342
 делать кому-либо ч. л. 339
 делать мягким 298
 день 199
 "день джумы" 213
 "день луны" 212
 "день неба" 213
 "день солнца" 211
 дерево 132
 держать 290
 держать (в руке) 326
 десна 72
 десять 223
 детеныш 48
 дикий 248

- дитя 39
 длинный 233
 довольно 253
 "дождить" 394
 доить 394
 дом 160
 доска 148
 достаточно 253
 достать (рукой) 390
 достичь 390
 дочь 43, 56
 древесина 166
 дремать 298
 дрова 166
 дрозд 118
 другой 247, 374
 дуб 139
 дубина 148
 дуть 253
 душа 356
 душить 357
 дым 170
 дым едкий 160
 дымить 291
 дышать прерывисто 295
 дядя 46
 дятел 119

 Единичный 229
 еж маленький 256
 есть 400
 ещё 247

 Жаба 130
 жаждать 346
 жара 196
 жарить 404, 415
 жать 265
 ждать 348, 362
 желать 292
 желоб 150
 жена 49, 56, 364
 жена и дети 50
 жениться 364
 женщина 43, 56
 жернов мельничн. 163
 жечь 393
 жир 63, 130

 жить 311
 жук 125

 Завернуть во ч. л. 407
 завтра 201
 загрязнить 276
 задерживать 290
 законопатить 376
 залог 186
 замыслить 266
 замычка дверн 80
 заноза 148
 заряжать 286
 замахнуться 328
 замахнуться ч. л. 339
 замедлить 348
 замерзать 346
 защищать 362
 звать 420
 звезда 209
 здесь 229
 зевать 331
 зелень 157
 земля 193
 змея 129
 знать 367
 зола 169
 золовка 41
 зуб 71
 зуб коренной 71
 зуб передний 71
 зяблик 122
 зять 53

 Иволга 120
 иголка 172
 играть 254
 изнаситься 355
 икать 354
 имеется (то у него) 336
 иметь 346
 иметь досуг 366
 инжир 133
 "инжирник" (птица) 120
 иной 247, 374
 искать 263
 искры 167, 168
 испражняться 376

- испугаться 295
 испытать 370
 истребить 414
 исчезнуть 331
 идти 260
 июль 214
- Каблук 81
 кальсоны 185
 камень 194
 капать 389
 каплун 114
 катиться 263, 2324
 качаться 285
 каша 181
 кашлять 408
 каштан 139
 кинуть 319
 кипеть 324
 кипятить 264
 кисть початка кукурузы 72
 кишки 85
 класть 268
 класть по порядку 383
 клевать 373
 клеить 392
 клясться 325
 ковать 397
 ковырять 412
 кожа 86
 кожаца... 123
 коза 95
 козленок 99
 козленок годовалый 99
 кол 156
 колено 81
 колода (дерев.)147
 колотить 417
 кольцо обручальное 186
 колыбельная песня 36
 комар 126
 конец 62
 кончать 366
 копать 283
 копыто 106
 корзина (большая...) 174
 корзинка 174
 кормить 311
- корова 93
 короткий 232
 корыто 174, 178
 корыто (...для молотьбы
 кукурузы) 178
 косточка плода 154
 кость 87
 котел 176
 котенок 100
 который 229
 кошка 97
 крапивник 120
 красивый 233
 красить 338
 краснеть 395
 кресло 170
 крик петуха 345
 кричать 294, 349
 кричащий 102
 кровь 88
 круглый 235
 крушина (ломкая) 141
 крыло (птиц, насекомых) 115
 крючки у головной
 части воза 62
 кто 227
 кувыряться 322
 кудахтать 294
 кузнечик 125
 кукуруза 151
 кукуруза крупно-мол. 180
 кукушка 117
 кулак 78
 куница 104
 курица 110, 111
 курочка 111
 курятник 111
 кусать 288
 кушать 400
- Лавровишня 141
 ладонь 75
 ланита 69
 лаять 297
 легкие 83
 лежать 135, 375, 416
 лес 248
 лесной 248

- лето 195
 лизать 298
 липа 140
 лиса 103
 лист (древ., бумаж.) 147
 лить 256
 лить обильно 338
 литься 338
 литься обильно 338
 лихорадка 196
 лицо 67
 лоб 66
 ловить 402
 лодыжка 80
 локоть 75
 ложка 177
 ложный 242
 лоза виноградная 144
 ломать 316
 ломаться 316
 лопнуть 414
 лошадь 94
 лощина 189
 лудить 284
 луна 208
 любить 349
 лягушка 130

 Мазать 306
 маленький 235
 мальчик 42
 малый 235
 мама 36
 мариновать 300
 мать 36
 махнуть 328
 мачеха 38
 мед 128
 медведь 102
 мельница 163
 менять 328
 мерить 274
 месяц 208
 "месяц жатвы" 214
 мех 175
 миг 63
 много 241
 мозг 63

 мой 227
 мокнуть 352
 молельня 162
 молиться 409
 молоко 108
 молотить кукурузу 334
 молотить хлеб 329
 молоть 300
 море 192
 мороз 197
 мост 192
 мотыга 172
 мочить 352
 мочиться 322
 мрак 205
 муж 53, 330
 муж и жена 50
 мужчина 53
 мука 179, 300
 муравей 126
 муха 124
 мучить 379
 мушмула 146
 мы 226
 мысль незначительная 337
 мыть 255, 305, 368
 мычать 340
 мышь 105
 мягкий 244
 мясо 86
 мять 272

 Набивать 286
 навьючить 288
 надевать ч. л. на голову 277
 наказывать 364
 накрывать 333
 нанизать 372
 нанизывать 371
 напасть 280
 наполнить 326
 наполниться 326
 напрасный 242
 напугать 358
 наседка 112
 насекомое 124
 настичь 390
 насытить 378

- насытиться 378
 находить 377
 находиться (внутри) 135
 начинать 396
 наш 227
 небо 70, 207
 нёбо 70
 невестка 50
 неокрепший 244
 непросохший 245
 незрелая кукуруза 153
 незрелый 245
 нести 335
 нести яйца 310
 нива 149
 нога 79
 ноготь 78
 нож 177
 нос 65
 ночь 200, 203
 нравиться 387
 нуждаться 292, 395
 нюхать 356
- Облить 251
 обмануть 341
 обматывать 333
 обмокнуть 378
 обмолот стручковых 284
 обмолот (проса или кукурузы) 369
 обомлеть 331
 обрубить ветви 375
 обуглиться 415
 обух 66
 овраг 190
 овца 95
 огонь 167
 огород 157
 ограбить 361
 одевать 333
 одеваться 333
 одежда 184
 один 218, 229
 одинокий 229
 одичать 319
 озеро 80
 околевать 414
- округ 160
 округлять 300
 октябрь 214
 олень 105
 ольха 140
 он 228
 оплакивать 259
 опорожнить 366
 опоясывать 317
 опрокинуть 407
 орех 135
 орех грецкий 135
 ореховое дерево 135
 осел 94
 осень 210
 осилить 418
 осколки 167
 оставаться 311
 оставить 311, 314, 356
 остаться с пустыми руками 284
 отворотить опасность 363
 отделить 304
 отдыхать 351
 отец 35
 отправляться в путь 260
 отсидеть (ногу) 256
 отяжелеть 299
 охладить 331
 охранять 362
 очаг 165
 очиститься 374
 очищать от шелухи 374
 ошибаться 363
- Падать 297
 палец 77
 палка 147
 папа 35
 парень 42
 пасти 298, 419
 пастись 419
 пастух 109
 паук 125
 пахать 283, 361, 413
 пахнуть 356
 пашня 149
 перебить 414

- передвигаться 261
 перемешать 269
 пересоленный 379
 перина 115
 персик 134
 персиковое дерево 134
 перстень 186
 пестрый 238
 петух 112
 петь 254
 печь 393
 пеший 79
 пилить 414
 писать 392
 пить 350
 пища 180
 пищать 381
 плавать 363
 плакать 259
 пласт камня 163
 плетенка из прутьев 148
 плетень 156
 плечевая кость 87
 плечо 74
 плохой 242
 плющ 142
 побеги 146
 победить 418
 повязать 333
 погода ясная 195
 подбородок 67
 поджарить семена 404
 подкрадываться 318
 подметать 332
 поднимать 290
 поднять 273, 390
 подошва ноги 80
 подходить 416
 поймать 402
 покинуть 314
 поколотить 253
 покрывать 333
 полный 241
 положить 268
 полоть мотыгой 254
 пользоваться 412
 поместиться 320
 помнить 354
 помогать 353, 412
 понедельник 212
 понять 261
 попадать 408
 попасть 258
 поросенок 101
 поручить 364
 посаженная мать 48
 поседеть 334
 посланный 368
 посмотреть 370
 постлать 305
 посылать 368, 421
 потолок 165
 потрошить 404
 почка распутившаяся 147
 почувствовать 261
 пояс 186
 поясница 84
 правильный 239
 прадед 34
 превосходить 418
 преследовать 282
 прибавлять 376
 прибавляться 376
 прививать 302
 приглашать 392
 призвать 392
 пробуравить 407
 проводить линии 337
 проводить (рукой...) 306
 продать 359
 произрастать 360
 прокусить 409
 промокнуть 338
 просевать 372
 просить 281, 287, 409
 проскользнуть 373
 просохший 246
 просыпаться 296
 процедить 388
 пруд 191
 прыгнуть 373
 прямой 233, 239
 прясти 282
 прятать 323
 прятаться 323
 птенец 48

- птичка 122
 пульсировать 322
 пупок 85
 пустить 356
 пух 114
 пуховик 115
 пчела 127
 пшеница 151, 182
 пядень 90
 пята 81
 пятница 214
 пять 220

 Равнина 193
 радоваться 406
 район 160
 разводить огонь 259
 разговор 337
 разговор надоедающий 337
 раздавить 272
 разделить 304
 раздуть 253
 разогреть 321, 369
 разодрать 255
 разомкнуть 280
 разорвать 255, 398
 разорваться 317, 414
 разостлать 322
 разрывать 325
 рано 205
 расти 304, 360
 растить 304
 рвать 404
 рваться 307
 реветь 340
 редкий 241
 резать 286, 401
 резец 71
 река 189
 ресница 63
 речка 189
 ржать 411
 ровный 233
 рог 67, 107
 рододендрон 142
 рождать 252
 рождаться 310
 роза дикая 143

 рог 107
 рубаха 184, 185
 рубить 286
 ругать 263
 рука 74
 рукав (рубахи) 184
 руки и ноги 75
 ручей 189
 рыба 130

 Садиться 405
 сажа 170
 сажать ч. л. 303
 сажать 303
 сам 228
 самка 43, 93
 саранча 125
 сбивать масло 269
 свадьба 180
 свежий 245
 свертывать папиросу 333
 свет 206
 светать 274
 свекорь 54
 свекровь 55
 свидетельствовать 379
 свинья 96
 свистнуть 309
 свояк 58
 свояченица 41, 58
 сгиб (пальца) 76, 77
 сделать белым 416
 сдирать 409
 седина 237, 334, 416
 секира 171
 секунда 63
 селезенка 83
 селиться 414
 семь 221
 семя 135, 155
 сено 143
 сердце 81
 середина 84
 серна 105
 сестра 47
 сестра (для сестры) 47
 сеять 276, 405
 сидеть 405

- сито 178
 сказать 380
 скамья 170
 скатиться 261
 скоблить 403, 409
 скоблить с кожи волосы 403
 скользнуть 307
 скользить 373
 скорлупа... 123
 скоро 205
 скрести когтями 325
 скрываться 318
 скрыться 322
 слеза 137
 слива дикая 137
 слово 70
 случаться с к.-л. ч.-л. 339
 слушаться к.-л. 418
 слышать 308, 350
 смеяться 370
 смоква 133
 смоковница 383
 смонтировать 383
 смотреть 350, 384
 снег 195
 снегопад 275
 сноп маленький 75
 снять 383
 собака 97, 99
 собирать 283, 292
 собирать граблями 256
 советовать 374
 созреть 390
 сойка 119
 солить 300, 379, 420
 солнце 207
 соль 183
 сопровождать 283
 сорокопуд 121
 сосать 379, 389
 соскучиться 399
 состариться 334
 сотворить 252
 сохнуть 313, 413
 сохранить 362
 спастись 363
 спать 203, 416
 спросить 289
 спустить 390
 среда 213
 средний 347
 срывать плоды 382
 ссучить нитку 385
 ставить ч.-л. 266
 ставить в ряд 306
 стареть 419
 старик 58, 59
 старуха 58
 старый 240
 стать белым 334, 416
 стать тонким 396
 стебель 339
 стебель кукурузы 154
 стебель сухой (кукур.) 155
 стекать каплями 389
 стемнеть 299
 стена 164
 стирать 301
 сто 224
 столкнуться 417
 стонать 296
 сторожить 398
 стоять 266
 стрелять 308
 стричь волосы 415
 стул 170
 стучать 285
 суетиться бестолково 278
 сустав пальца 77
 сухой 246
 сушить 413
 схватить 326
 считать 293
 сын 39
 сыпать 256
 сыпаться 256, 407
 сыр 109
 сырой 245
 Так 229
 там 229
 таскать 273, 279
 таять 269, 270
 твой 227
 те 228
 теленок 98

- темнота 205
 темя 62
 теплый 239
 теребить (лен) 329
 терять, -ся 269
 тесто 183
 тесть 54
 тетка 48
 теща 55
 ткать 351
 толочь 285
 толстый 234
 только 229
 тонкий 233, 241
 тонуть 357
 топить 357
 топор 171
 торчать 371
 тот 228
 трава 143
 трепать 383
 трепетать 266, 278, 322
 трещать 317
 три 219
 трусить 321
 ты 226
 тыква 157
 тяжелый 243
 тянуть 273, 290, 326, 329, 383
- Убеленный сединой 58
 убивать 344
 убирать кукур. стебли 360
 увеличивать 376
 увеличиваться 376
 увлажнять 298
 увязнуть в ч.-л 323.
 уголь 169
 удалять шелуху 411
 удар пятой 81
 ударить 280
 узнавать к.-л. 365
 украшать 310
 укус 184
 улитка 129
 уменьшаться 396
 умирать 341
 умолять 409
- уничтожить 355
 урожаться 360
 уставать 399
 установить 364
 услышать 261
 утенок 113
 утро 201, 205
 ухо 64
 участок 160
 учиться 266, 388
 ущелье 190
- Хата-плетенка 161
 хватать 326
 хватать рукой 290
 хвост 106
 хлеб 180
 хлеб (кукурузный) 181
 ходить 271, 410
 ходить пошатываясь 252
 холод, -ный 197
 хоронить 407
 хотеть 292
- Цветок 147
 целина 150
 целовать 421
 церковь 162
 цыпленок 113
- Частокол 156
 человек 61
 черешня 134
 чертить 337
 четверг 213
 четыре 220
 чистить 321, 332
 читать 289
 чихнуть 365
 что 227
- Шакал 102
 шапка 185
 шататься 252
 шептать 324
 шерсть (животных) 87
 шерсть (овечья) 109
 шесть 221

шить 389
шкура 86
штука 135, 254
шурин 41

Щека 69
щелочь 169
щенок 99
щепка 166

Этак 229

эти 228
это 228

Я 226
яблоко 233
яблоня 133
ягненок 99
язык 70
яйцо 122
ястреб 116
ячмень 158

შენიშვნები

„ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“ არნ. ჩიქობავას 1937 წელს დაუსრულებია (ლექსიკონი გამომცემლობისათვის 1937 წლის 19 ოქტომბერს გადაუციათ). დაიბეჭდა კი 1938 წელს სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის განკარგულებით ფილიალის გამომცემლობაში (ფილიალის თავმჯდომარე — პროფ. ნ. მუსხელიშვილი). ნაშრომის აწყობა, კორექტირება და ბეჭდვა ერთ წელიწადს გაგრძელებულა. წიგნის რედაქტორია პროფ. ს. ჯანაშია.

ნაშრომში წარმოდგენილი ლაზური მასალის დოკუმენტაცია ავტორის მიერ გამოქვეყნებულ ტექსტებს ემყარება, რომლებიც ორ ნაწილად დაიბეჭდა: პირველი ნაწილი 1929 წელს — ცალკე წიგნად, ხოლო მეორე ნაწილი 1936 წელს „ჭანურის გრამატიკულ ანალიზს“ დაერთო; ამ ტექსტებზე მითითებაც შედარებით ლექსიკონში სათანადოა (შესაბამისად: I და II). ლექსიკონის მეორე გამოცემაში (არნ. ჩიქობავას „შრომების“ წინამდებარე ტომი) მითითება აღნიშნული ტექსტების ახალ გამოცემაზეა (იხ. „შრომების“ III ტომი, 2008 წ.).

ბუნებრივია, არსებითი ხასიათის ცვლილებები ნაშრომის ტექსტში არ შეგვიტანია. გასწორდა მხოლოდ კორექტურული შეცდომები იმ „შეცდომათა გასწორების“ გათვალისწინებით, რომელიც ლექსიკონის პირველ გამოცემას ერთვოდა.

გასწორდა ტექნიკური ხარვეზები, მაგალითად: პირველ გამოცემაში წარმოდგენილ საანალიზო სიტყვებში დეფისით გამოყოფილი სახელობითი ბრუნვის ნიშანი ხან თეთრი შრიფტით იყო დაბეჭდილი, ხან — შავით. ახალ გამოცემაში ყველგან თეთრია გამოყენებული (შავი შრიფტით სიტყვის ძირი თუ ფუძე გვაქვს).

ნაშრომში შენარჩუნებულია ავტორის სტილისათვის დამახასიათებელი სიტყვები თუ შესიტყვებები (მაგ., რაიც, იცოდენ, შეცთომა, უჯერის, წინააღმდეგს შემთხვევაში, რიცხვის სახელი, შედარებითს ანალიზს...).

შემოკლებათა განმარტებაში არ არის შეტანილი, მაგრამ „წინასიტყვაობაში“ არნ. ჩიქობავა შენიშნავს, რომ ინიციალი **M** ნ. მარის „ჭანური (ლაზური) ენის გრამატიკაზე“ (1910) მიუთითებს, ხოლო **K** — ი. ყიფშიძის ნაშრომზე „დამატებითი ცნობები ჭანური ენის შესახებ“ (1911).

თურქი მოგზაურის ევლია ჩელების მონაცემებს ავტორი იყენებს ს. ჯიქიას ნაშრომზე მითითებით (Evl შემოკლებაც ე. ჩელების ეხება).

ნაშრომის რუსულ და ფრანგულ რეზიუმეებში გამოყენებულია ლათინურ ანბანზე დამყარებული და ამჟამად მოქმედი ტრანსკრიფცია, რომელიც განსხვავდება „ჭანურის გრამატიკულ ანალიზში“ წარმოდგენილი ტრანსკრიფციისაგან.

ნაშრომის პირველ გამოცემაში გამოყენებული იყო სხვადასხვა პაგინაცია: რომაული ციფრები — სარჩევსა და წინასიტყვაობაში, არაბული — წიგნის სხვა ნაწილებში; ჩვენ ერთიანი პაგინაცია ვარჩიეთ.

ტომის რედაქტორის აგან

არნ. ჩიქობავას „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“ მჭიდროდ უკავშირდება და ბუნებრივი გაგრძელებაა „ჭანურის გრამატიკული ანალიზისა“, რომელიც, ერთი მხრივ, ზანური (მეგრულ-ლაზური) ენის სტრუქტურის საკითხებს განიხილავდა სინქრონიული თვალსაზრისით, ხოლო, მეორე მხრივ, წარმოაჩენდა იმ საერთოსა და განსხვავებულს, რაც ჭანურს მეგრულთან და ქართულთან (ნაწილობრივ — სვანურთან) შედარებით ახასიათებს.

ასევე, შედარებითი ლექსიკონიც ჭანურის ლექსიკას აანალიზებს სხვა ქართველურ ენებთან მიმართებით. ანალიზისას, მეგრულ-ლაზურისა და ქართულის გვერდით, სვანური ენის მასალაც საკმაოდ არის წარმოდგენილი (100-მდე ლექსიკური ერთეული), თუმცა წიგნის სათაურში ამის აღნიშვნა ავტორს საჭიროდ არ მიუჩნევია, რაკი სვანური ლექსიკის იმ მასშტაბით წარმოდგენა ვერ მოხერხდა, როგორც — სამი სხვა ენობრივი ერთეულისა (უნდა გავითვალისწინოთ, რომ შედარებით ლექსიკონზე მუშაობის დროს სვანური ენის ლექსიკური მასალა არ იყო სათანადოდ გამომზეურებული).

სახელები შედარებით ლექსიკონში დალაგებულია სემასიოლოგიურ ჯგუფებად — ფუძეების მიხედვით, ზმნა ანბანთრიგზე — ძირების მიხედვით. ანალიზის საგანია როგორც ისეთი შემთხვევები, როდესაც შესადარებელი სიტყვები სამივე ენობრივ ერთეულს (ჭანურს, მეგრულს, ქართულს) მოეპოვება, ისე ისეთებიც, როდესაც შესადარებელი ლექსიკური მასალა მხოლოდ ორ ენობრივ ერთეულში (ჭანურსა და მეგრულში ან ჭანურსა და ქართულში) იქნა მოძიებული. ჭანური მასალა ყველგან დოკუმენტირებულია (ძირითადად ავტორის მიერ გამოქვეყნებულ ტექსტებში წარმოდგენილი ლექსიკური ერთეულები). სულ გაანალიზებულია 300-მდე ჭანური სიტყვა (სხვა ქართველური ენობრივი ერთეულების შესატყვის მასალასთან ერთად).

არნ. ჩიქობავას შედარებით ლექსიკონთან დაკავშირებით საჭიროდ მიგვაჩნია შემდეგ ძირითად მომენტებზე გავამახვილოთ ყურადღება:

1. ნაშრომში ხაზგასმულია, რომ შედარება კანონზომიერ ფონეტიკურ შესატყვისობებს არკვევს და მას ემყარება.

2. შემეცნებითი ღირებულების თვალსაზრისით და ენის ისტორიისათვის ავტორს უფრო ფასეულად მიაჩნია ისეთი ლექსიკური ერთეულების შედარება, რომლებიც ფონეტიკურად დიფერენცირებულ მასალას წარმოგვიდგენენ, ე. ი. არაიდენტურ შესატყვისობებთან გვაქვს საქმე („დიფერენცირებული“ ამ შემთხვევაში არაიდენტურს გულისხმობს), რადგან იდენტურ შესატყვისობათა პირობებში ძნელი გასარჩევია, საერთო მასალასთან გვაქვს საქმე, თუ ერთმა ენობრივმა ერთეულმა მეორისაგან ისესხა.

აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ავტორი იდენტურ შესატყვისობებზეც არ ამბობს უარს, რასაც მოწმობს მრავალი ისეთი ლექსიკური ერთეულის ანალიზი, რომლებშიც სწორედ ასეთი შესატყვისობები გვაქვს.

3. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ბუნებრივია, ავტორის ყურადღების ცენტრში მოექცა სიბილანტებში და ხმოვნებს შორის არსებული შესატყვისობები. ამასთან დაკავშირებით მან წამოაყენა უმნიშვნელოვანესი დებულება, რომ ეს შესატყვისობანი არტიკულაციაში მომხდარი ცვლილების შედეგია, კერძოდ, **მეგრულ-ლაზურში არტიკულაციის უკან გადაწევა მოხდა.**

4. ავტორის დასკვნით, შესაძლებელია სიტყვის ძირში წარმოდგენილი იყოს კანონზომიერი ბგერათშესატყვისობანი, მაგრამ ამ ძირთან დაკავშირებული აფიქსური ელემენტები შესატყვისობას არ გვიჩვენებდეს.

5. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ „ზოგჯერ ნასესხებმა სიტყვამაც შეიძლება მოგვცეს მონათესავე ენებში კანონზომიერი შესატყვისობა (თუკი დიფერენციაციამდე იყო ნასესხები). ასეთი „უცხოელის“ გამოცნობა თითქმის შეუძლებელი ხდება...“

6. ბგერათშესატყვისობანი ავტორისათვის **არის ერთ-ერთი (და არა ერთადერთი) მთავარ საფუძველთაგანი**, რის მიხედვითაც ჭანური და მეგრული ერთმანეთის მიმართ კილოებად უნდა მივიჩნიოთ.

7. ავტორი წარმოგვიდგენს თავის შეხედულებას ქართველურ ენათა სიტყვის (ფუძის) სტრუქტურის შესახებ, კერძოდ, მრავალ ფუძეში გამოყოფილია პრეფიქსული ელემენტები — გრამატიკული კლასის გაქვავებული ნიშნები და სუფიქსური ელემენტები — დეტერმინანტი-სუფიქსები (შემდგომში ქართველურ ენათა სახელის ფუძის აგებულებას სპეციალური მონოგრაფია მიეძღვნა).

8. ავტორის დასკვნით, ჭანურის ლექსიკას განუცდია მეტი ცვლილება, ვიდრე მეგრულის ლექსიკას.

9. ზოგჯერ აღნიშნავენ, რომ არნ. ჩიქობავამ მხოლოდ შეაპირისპირა სიტყვები და ამოსავალი ფორმები — **არქეტიპები**, არ წარმოუდგენია, რაც არ არის ზუსტი. მართალია, ავტორს ვარსკვლავიანი ფორმები არ გამოუყენებია, მაგრამ წიგნის „წინასიტყვაობაში“, „შესავალსა“ და „დასკვნით დებულებაში“ შემოთავაზებული მსჯელობა და ლექსიკურ ერთეულ-

თა ანალიზის მიმართულება ნათლად წარმოაჩინეს ავტორის თვალსაზრისს, თუ რა ფორმას ვარაუდობს იგი ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში საერთოქართველური დონისათვის (ამასთან, ავტორი საერთოქართველური სიტყვის არა მარტო ამოსავალ ფონეტიკურ სახეზე, არამედ ამოსავალ მნიშვნელობაზეც მიგვანიშნებს).

10. არნ. ჩიქობავას აზრით, ენათმეცნიერული კვლევა-ძიებისას უმნიშვნელოვანესია ენობრივი ფაქტების განხილვა აზროვნებასა და კულტურის ისტორიასთან კავშირში; ამ თვალსაზრისით სანიმუშოა ავტორის მსჯელობა, რომელსაც იგი ხშირად წარმოგვიდგენს ცალკეული ლექსიკური ერთეულების ანალიზის დროს.

11. ავტორი მიუთითებს, რომ შედარებითი ლექსიკონები დოკუმენტირებულ მასალას უნდა ემყარებოდეს, მაგრამ იმ პირობებში (ლაპარაკია, ბუნებრივია, გასული საუკუნის 30-იან წლებზე), როდესაც ჭანურისა და მეგრულის სრული დოკუმენტირებული ლექსიკონები და ქართული დიალექტური ლექსიკონები (ორიოდე დიალექტურ ლექსიკონს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში), სალიტერატურო ქართულის ისტორიული ლექსიკონი არ გაგვაჩნია, შედარება ძნელდება.

12. მეტად ფასეულია დასკვნა, რაც არნ. ჩიქობავამ ჭანური და მეგრული ფონეტიკის, გრამატიკული სტრუქტურისა და ლექსიკის ანალიზისა და ქართულთან შედარების საფუძველზე წარმოგვიდგინა: ჭანური და მეგრული ერთი ენის ორი დიალექტია და არა ორი ენა, როგორც ეს მანამდე ზოგ მკვლევარს მიაჩნდა; **ზანური (მეგრულ-ჭანური) უნდა მივიჩნიოთ იმ ენის დიფერენციაციის შედეგად, რომლის გაგრძელებასაც ისტორიულად ცნობილი ქართული წარმოადგენს** (ავტორი აქ გულისხმობს, რომ ქართულმა ყველაზე უკეთ შემოგვინახა საერთოქართველურისათვის დამახასიათებელი თავისებურებანი).

არნ. ჩიქობავას „შრომების“ მეოთხე ტომის ტექსტის გამოსაცემად მომზადების პროცესში, კერძოდ, კორექტურის სწორებაში დახმარებისათვის მადლობას იმსახურებენ: **ლ. აზმაიფარაშვილი, ს. ბერულავა, ლ. გიგლემიანი, ო. მემიშიში, კ. მითაგვარია, ე. საბანაძე, ლ. სანიკიძე, ნ. ჭინჭარაული, რ. ჯანაშია, მ. ჯღარკავა**. განსაკუთრებული მადლობა ეთქმის **ე. შენგელიას**, რომელიც ამჯერადაც, როგორც მესამე ტომის მომზადების დროს, ყველაზე მეტად გაისარჯა; მან არა მხოლოდ წაიკითხა მთელი ტექსტის კორექტურა, არამედ შეასრულა მეტად შრომატევადი სამუშაო: ჭანური ტექსტების ძველ გამოცემაზე მითითება ახალ გამოცემაზე მითითებით შეცვალა და საძიებლებშიც საჭირო დაზუსტებები შეიტანა.

მადლობა ეკუთვნით მეოთხე ტომის ტექნიკურ რედაქტორს **ლ. ვაშაკიძეს** და ოპერატორებს — **თ. გაბროშვილს, რ. გრიგოლიას**,

რ. რატიანს, რ. პაპიაშვილს, რომლებმაც ტექსტის კომპიუტერში შეტანა, კორექტურის სწორება, დაკაბადონება და სასტამბოდ მომზადება უზრუნველყვეს.

არნ. ჩიქობავას „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონის“ პირველი გამოცემა 70 წლის წინ გამოვიდა საკმაოდ დიდი ტირაჟით (1000 ეგზ.), მაგრამ დღეს ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად არის ქცეული, ამიტომ მისი გამოსაცემად მომზადება როგორც „შრომების“ IV ტომისა (III ტომის პარალელურად) სარედაქციო კოლეგიამ საჭიროდ მიიჩნია. ვფიქრობთ, ეს ორი ტომი კარგი შენაძენი იქნება ქართველოლოგებისათვის (საერთოდ — იბერიულ-კავკასიურ ენათა სპეციალისტებისათვის) და დაინტერესებული მკითხველებისათვის.

გ. შენგელია

2008.15.12

ტექნიკური რედაქტორი **ლ. ვაშაკიძე**

ოპერატორები: **თ. გაბროშვილი, რ. გრიგოლია,**
რ. რატიანი, რ. პაპიაშვილი